

tot Utregt by WILLEM BROEDELET Boekverkoper.

De gevaarlyke en zeldzame
REYZEN
VAN DEN HEERE
FRANÇOIS LEGUAT

Met zyn byhebbend Gezelschap

2

Naar twee Onbewoonde

OOSTINDISCHE EYLANDEN.

Gedaan zedert den jare 1690, tot 1698 toe.

Behelzende een naukeurig verhaal van hunne scheepstocht; hun tweejaarig verblijf op het Eylandt *Rodrigue*, en hoe wonderlyk zy daar af gekomen zijn:

Als meede,

De wreede mishandelingen door den Gouverneur van Mauritius; hun driejaarig bannissement op een Rots in Zee; en hoe zy door ordre der Compagnie t'Amsterdam, *buyten verwagting, daar afgehaald en naar* Batavia *gevoerd wierden.*

Uyt het Frans in 't Neerduyts overgebragt.

En met noodige Landkaarten en verdere Figuuren voorzien.

Te UTRECHT,

By WILLEM BROEDELET, **Boekverkoper op den Dam.** 1708.

ACAD.
LUGD. BAT.
BIBL.

OPDRAGT

AAN DEN HEERE

CHRISTIAAN BONGART

Der Beyden Regten Doctor en Advocaat.

DAt de kennis van naukeurige en te gelijk waaragtige Reysigers en derselver Gedenkschriften veel vermaak en teffens nuttigheyd aanbrengen, zal onnodig zijn aan iemant te seggen, die doorgaans in boekoeffening, en in het soet genoegen dat men daar in heeft, zijn vermaak en uytspanning vind. Deze kennis, durve ik zeggen, zal, hoe gering ze ook by onkundige geschat word., by zulke die op redelijke bezigheden toeleggen, noyt tot die laagte vervallen, datze geheel verwerpelijk zy; ten minste dan niet, wanneerze onder het nutte en vermakelyke, nog iets te

voorschijn brengt, 't welk tot nauwer ontdekking van het onbekende strekt, of door hare seltsaamheeden, wanneerse met de waarheyd verselt gaan, den aandagt dragende hond. Hoe het hier mede zy, ik durve my vleyen, dat ik uyt hoofde van geen van die beyde zal misdoen, wanneer ik de vryheyd neme van deze kleyne Reystogt UE. aan te bieden, om dat de ontdekkingen, hoe gering dezelve ook in den eersten opslag mogen schijnen, by Reyskundige wel steek zullen houden, en dat de gevaarlyke en teffens gelukkige uytkomsten, van deze by naar verloorene Menschen, zoo veel opmerking en medelijden verdienen, dat men misschien zig der lesinge en nasporing niet beklagen zal. Indien ik my hier omtrent al quame te vergissen, zoo zal het my genoeg zijn aan de Werelt die blijken te mogen leveren, dat ik aan UE. Vrientschap op eene bysondere wyze verbonden ben, en dat ik niets liever zal toonen dan dat ik met alle soorten van eerbied en agting blyve,

MYN HEER,

Utrecht den 12 van Grasmaant 1708

UE. Onderdanige Dienaar
W. BROEDELET.

VOORREEDEN
VAN DEN
SCHRYVER.

En zegge van de Voorreedens alles wat men wil, voor my, ik lees dezelve altyd met vrugt: en zig van zulk een noodzakelyk ding te onthouden, is zoo veel als of men, ten koste van 't gemak en de reden, een goede mode de zak geeft. Die tegenwoordig opentlyk voor den dag komt, ſtelt zig zelf in zulk een groot gevaar, hoe opregt ook zyn oogmerk, en hoe goed zyn werk zelfs zy, dat hy ten hoogſten voorzigtig moet zyn niets te vergeeten, ten eynde hy daar door 't verſtand des Lezers als opwekke, en de quade uytwerkzels van onverſtand en boosaardigheyd de pas afſnyde. Maar indien de Schryver zig op die wyze gedraagt uyt eygen belang, zoo zullen, dunkt my, die gene, welke geneegen ſchynen zyn boek te willen lezen, ook het hare daar in ontmoeten, dewyl men hen den weg baant, voor-

voorligt, en veele dingen, die ze anders zwaar zouden gevonden hebben, gemaklyk maakt. Het zy hier meede, goede en regtmatige Lezer, zoo 't wil, ik bid u laat my toe dat ik hier een kleyn gesprek met u houde, eer gy tot het lezen van myn verhaal overgaat.

Wanneer wy t' Amsterdam op ons Zwaalfje scheep gingen, te weeten, myne Lotgenooten en ik, was 'er een gansche schaare van vrienden die ons verzelde en uytgeley deed, en onder de laatste VAARWELLEN hielden zy niet op van verre en zoo lang als zy ons zien konden te roepen, dat wy dog immers altyd wat nieuws moesten schryven, en onze brieven opvullen met alle de omstandigheden die ons in deze onderneeminge mogten ontmoeten. Ik nam ook ter zelver tyd wel voor om die verzoeken op te volgen, maar gy zult onder 't lezen van deze onze Historie zien, dat het volbrengen van myn voorneemen t'eenemaal onmoogelyk is geweest.

Wanneer ik nu wedergekeerd was, konde ik hun verzoek, noopens het mededeelen van myn Dagverhaal onmoogelyk van de hand wyzen, nog ook niet weygeren op hondert en hondert dingen die ik 'er niet ingevoegd had, maar nog diep in myn geheugen geprent zaten, te antwoorden. Ik geloof niet dat ik zedert dien tyd een eenige reys iemand van myn goede kennissen ontmoet heb, die my geen oneyndig getal vragen voorstelde, en met eene ook geerne had dat ik antwoordde: ja om het regt uyt te zeggen, myn hoofd wierd somtyds moede van al 't vragen.

Om my nu van die moeylykheyt te ontlasten, quam my op zeekeren tyd eens in gedagten, dat ingevalle ik een schriftelyk verhaal deed van myn Reys, en van

alle

alle myne gevallen, ik veel moeyte zoude konnen voorkoomen, met het zelve te laten lezen onder goede vrienden die begeerig mogten wezen om het te zien.

In der daad, ik begaf my aan 't schryven; dog ik had zoo dra niet gedaan, of die aanteekeningen begonden onder de menschen te raken. Toen ze my weerom gegeeven wierden, dagt my een zeeker teeken van genoegen te zien zitten op de tronien der gener die dezelve gelezen hadden, waar uyt ik iets tot myn genoegen voorspelde. Ik zag dat men deel nam aan de dingen die my wedervaren waren; en men zeyde zelfs tegens my; *Laat het drukken, vrees niet, het Boek zal aangenaam zyn: men moet wel zedig maar niet al te beschroomt wezen. Daar zyn verscheyde zeldzame en ongehoorde dingen in, die de wereld behagen zullen. Geloof uwe vrienden, en geef dit verhaal in 't ligt.*

Dus heeft men my geplaagd en gedwongen. Eene zaak, die ook waaragtig was en veel geholpen heeft t' myner overreedinge, voegden zy 'er nog by; namentlyk: zy noemden een groot getal falsse Reyzen, die zelfs qualyk verzonnen, en nogtans wel verkoft waren. En om de waarheyt te zeggen, ik dagt ook by my zelven, zulke en zulke (en tegen wil en dank quamen 'er my meer dan vyftien of twintig te binnen, die ik hier niet noemen wil,) ja zulke en zulke ligtvaardige knapen zyn zoo stout en onbezuysd geweest en hebben de wereld durven overladen en in de hand stoppen een deel belagchelyke bedriegeryen, en nogtans zyn dezelve wel ontfangen geworden: Waarom zoude het dan een eerlyk man niet vrystaan waaragtige dingen te verhalen, daar nog

nuttigheyt in steekt? Elendige Romannen met hare qualyk aan-een-geschakelde fabelen vinden nog kopers; Waarom zou dezen onvervalsten Roman een ongelukkiger lot wedervaren?

Maar my dunkt ik hoor hier deze of gene ook al zeggen; 't Hangt veel aan de uytdrukkingen der zaken. Een welgeschreven verhaal word met vermaak gelezen, al is 't dat 'er een handjevol gekheyt met wat Romannery onder loopt: men let hedensdaags veel scherper en naukeuriger op de taal als ooyt voor dezen: en daarom, Gy Boeren-Edelman, die uwe gevallen maar *grosso modo* vertelt, en alles wat gy gezien en gehoord hebt, zonder het minste blanketzel of vernis, ter goeder trouwe opdist, durft gy u verbeelden, dat uwe waaragtige, wonderlyke, en zelfs zeedelyke Historie, of ook Polityke zoo gy wilt, in vergelykinge zal koomen met de hedensdaagse schriften?

Ik sta toe, en wil zeer geerne bekennen, niet alleen geen gepolyst, maar ook ganſch geen schryver te zyn, en heb ook nooyt gedagt het te zullen worden, voor dat ik, door het onophoudelyk quellen, 't welk vyf of zes jaren geduurd heeft, genoodzaakt wierd te bezwyken. Ik schryf derhalven maar eenvoudig, zonder schoonheyt van taal, of anderen styl in 't oog te hebben, als die noodzakelyk is om verstaan te worden.

Voor het overige maakt de eenvoudige waarheyt, ganſch naakt, en de zeldzaamheyt onzer gevallen, het lighaam en de ziel van dit werk uyt: want, goedgunstige Lezer, de woeste Eylanden hebben my zoo veel stoffe niet verschaft als wel zulke Reyzigers ontmoeten, die de bewoonde Landen bezoeken. Ik heb daar

daar nog Steeden, nog Tempelen, nog Paleyzen, nog oude Gedenkteekens, nog Rariteytkamers, nog Academien, nog Boekzalen gevonden: nog ook geen volkeren, over welkers Godsdienst, Tale, Regeeringe, Zeeden en Gewoontens ik eenige aanmerkingen konde maken. Ik heb het reeds gezegt, en zal 't nog eens herhalen, 't eenigste, 't welk wat van waardy is, en waar door ik aangemoedigd ben om het aan den dag te brengen, is *eerstelyk* het *zeldzame* en het *bovengemeene*, zoo ten opzigte van het geene wy gedaan als 't geene ons wedervaren is: want twee jaren een Woestyn te bewoonen; op een wonderlyke wyze daar af geburgen te worden; van *Charybdis* op *Scylla*, (als het spreekwoord zegt) te vervallen; drie jaren lang duyzent tormenten op een dorre Rots door een ongehoorde dwinglandy uyt te staan; tegen hoope daar van verlost te worden; behalven nog veele vreemde ontmoetingen die'er mee verzeld gingen, zyn dat geen *zeldzame* dingen? *Ten Tweeden*; het is altemaal zuyver en onvervalst wat ik hier ter neer stel. Het is my nooyt in de gedagten opgekoomen myn verhaal op te schikken, of ten kosten van de waarheyt, die ik al myn leven zoo zeer bemind heb, een NIET te vergrooten. *Ten Derden* zal ik 'er t'uwer voldoeninge nog by voegen, dat'er tegenwoordig nog twee getuygen in levenden lyve zyn, dewelke al die zaken hebben bygewoond.

Voor de rest is het onmogelyk, of daar moeten onder de dingen die latere Reyzigers van bekende plaatzen bybrengen, eenige loopen die oudere Schryvers voor dezen al hebben aangehaalt. Het zy nu daar mede zoo 't wil, wat my aangaat, wanneer ik spreek van de *Kaap van goede Hoop*, van *Batavia*, en verschyde

andere Oorden, waar van veele Reyzigers geschreven hebben, zoo spreek ik van dingen, die my waardig scheenen aangeteekent te worden, zonder veel te onderzoeken wat 'er andere van gezegt hebben. Indien ik dan by deze gelegentheyt iets aanmerk daar gansch geen nieuwigheyt in steekt, zoo zullen 'er ongetwyffeld nieuwe omstandigheden mee verzeld gaan. Want, wanneer is het gebeurd dat twee mannen, welke geen uytschryvers, maar ooggetuygen en onderzoekers der zaken geweest zyn, op een en de zelfde wyze over een en de zelfde stoffe geschreeven hebben?

Ik zal eyndigen met eenige aanmerkingen over drie zwarigheden die my tegengeworpen zyn: want, waarde Lezer, ik wil niets t' uwer voldoeninge voor u verborgen houden nog verzuymen.

Eerstelyk dan word 'er gezegt, dat ik dikwils wat ter zyden uytspring.

Hier omtrent verzoek ik dat twee dingen in agt mogen genoomen worden. Ik beken, dat onder het Schryven dezer Memorien my meenigwerf in den zin is gekoomen de gedagte van den Heere *Abt Choisi. Het is my leed, zegt hy, dat de stoffe zig zoo niet voor doet als ik het wel wenste.... Ik geef wat ik heb. Ik wilde wel wat aangenamer dingen aan u te zeggen hebben.* En het is waar dat ik my dikwils in diergelyken staat heb gevonden. Myne naakte Eylanden hebben my zeer weynig verschiet opgedist; ja ik wil geerne belyden, dat ik, om ietwes te vinden, dikwils al eens van de gemeene weg heb moeten afstappen.

Ondertusschen, indien men my geen ongelyk doet, zoo hoop ik dat men ook myn tweede antwoord goed zal keuren. Ik meen de regte eygenschap van een Reysbe-

beschryving hier in te bestaan, namelyk, dat de aanmerkenswaardige zaken, die een Reyziger gezien en opgemerkt heeft, of die hem wedervaren zyn; in diervoegen behooren geschikt te worden, dat den Lezer daar door onderrigt bekoome, als of hy zelfs gereysd, en van alles ooggetuyge geweest ware. Indien nu de zake aldus word opgevat, zoo kan iemand alles bybrengen wat t'zyner kennisse gekoomen is, *Conversatien*, *zamenspraken*; *vremde ontmoetingen*, en *aanmerkingen*; mits dat die dingen ook zoo uyt de reyze vlooyen, dat men voelen en tasten kan, dat dezelve nergens anders gehaald konnen zyn.

Volgens die stellinge dan heb ik u in 't breede konnen en mogen verhalen, zonder my te buyten te gaan, de gansche *zamenspraak rakende de Vrouwen*: het uyttrekzel van de *Gulde Sententien*; het *regt des menschen*, en veel meer andere dingen, die van het onderwerp schynen af te wyken.

Ten Tweeden, sommige rieden my myn naam daar voor te stellen; en andere waren weder van gedagten dat ik 'er hem niet voor behoorde te zetten. Dit laatste quam voort uyt een soort van verneedering en zedigheyt, gelyk men wel denken kan: maar de andere gaven voor, dat iemand, die een zaak opentlyk te berde brengt, verpligt is zig zelf bekend te maken.

Ik ben t'eenemaal van dit laatste gevoelen. Voor myn deel, ik wil wel bekennen geen agtinge te hebben voor een Reyze zonder naam van den Auteur: nog ook niet voor een Reysbeschryvinge van middelmatig slag daar de naam al voor staat, indien de Schryver geen getuygen bybrengt, byzonder wanneer hy van verre komt. Weet men niet hoe de menschen bestaan?

Een niet al te getrouw Reyziger, die zyn naam verbergt, of die door geen getuygen ondersteund word, heeft veel verzoekingen om zyne Historien wat op te schikken, ten eynde dezelve daar door te aangenaamer te maken. Wy hebben zoo veel proeven van die waarheyt, dat niemant zulx kan in twyffel trekken.

Ten Derden; ziet nu eens wat men my al verder heeft tegengeworpen. Wanneer men my vond, dan eens tot der dood toe ziek van scheurbot, dan eens vervolgd van een heyr Rotten, dan eens in stormen en orkanen, dan eens geslingerd en gesold door eenen onverbiddelyken Tyran, zoo wierd my gevraagd; Waarom gaaft gy u over tot zulk een onderneeminge? *Wist gy niet dat 'er niets onzeekerder, nog moeylyker is dan al die volkplantingen in de nieuwe werelden, hoe schoon dezelve ook door luyden, die 'er byzonder belang in hebben, mogen afgeschilderd worden? En waaren al die moeylykheden en groote gevaren, welke de uytvoeringe van diergelyke ontwerpen altoos verzellen, u onbekend?*

Hoord nu eens wat reden ik gehad heb. Na dat ik, beneffens zoo veel duyzenden van myne meedebroederen, gedwonden was geweest myn erfenisje te verlaten, en my, naar aller oogen schyn, voor eeuwig af te snyden van myne liefste vrinden, zonder in het nieuwe Landschap, werwaarts ik gevoerd wierd, bystand genoeg te vinden voor mynen hoogdringenden nood, zoo gaf ik my geheel, om zoo te spreeken, over aan de Goddelyke Voorzienigheyt. In needrigheyt des herten, en een diepe onderwerping nam ik een besluyt, my van het tegenwoordige middel, 't welk tot onderhoudt van myn leven aangebooden wierd, te bedienen.

nen. Moede zynde van 't gewoel des wereldſ, en afgemat van de moeylykheden die ik daar in had uytgeſtaan, verliet ik de ydelheyt en den onruſt, zonder 't minſte leedwezen; en in dien reeds bereykten ouderdom, zogt ik niet anders dan te mogen leven en te ſterven in vreede. Vermits ik nu niet veel meer te verliezen had, zoo waagde ik ook niets, en ik konde op iets beters hoopen. Ik hadde voor altoos te verwagten de aangename ruſte, die ik niet dan voor een tyd gevonden heb op het Eyland, alwaar ik twee jaaren doorbragt, en ongetwyffeld het overige van mynen loop gelukkiglyk volgend zoude hebben, indien den booswigt, die ons derwaarts voerde, ons niet verraden, en het in *Holland* geſmeede voorneemen verydelt hadde.

Eyndelyk dan heb ik daar genooten een friſſe lugt, zonder myn gezontheyt 't minſt t' ontroeren. Ik ben daar op myn gemak en in vollen overvloed, zonder brood en zonder knegts, als een Prins onthaalt geweeſt. Ik was daar ryk zonder diamanten, zonder goud, en zonder ſtaatzugt. Ik heb een inwendig genoegen gevoeld, om dat ik minder voor de dagelykſe verzoekingen tot zondigen bloot lag: en in my zelven als verrukt ter neder zittende, wezen myn eygen overdenkingen my als met den vinger aan de nietigheyt van een oneyndig getal dingen, die zoo meenigvuldig in zwang gaan onder de inwoonderen van deze ongelukkige aarde: Van deze aarde, zeg ik, alwaar de konſt, onder voorwendzel van verbeetering, by-na altyd de Natuur verdooft: daar de liſtigheyt, erger dan de konſt, geveynſtheyt, bedrog, bygelove, en rovery een tyrannifche heerſchappye voeren; jaa daar

alles,

alles, om zoo te spreeken, niet anders is dan dwalinge, ydelheyt, wanordre, bedervinge, quaadaardigheyt, en elende.

Ik zal hier eyndelyk nog iets byvoegen, te weten, wat ongemakken ons ook by het langer vertoeven op dat Eyland mogten verzeld hebben, zoo heeft nogtans geweld alleen my doen verhuyzen. Het gestende bloed, de toomelooze voorbarigheyt, en de ligtveerdige onderneminge van zeven jongelingen, hebben my van deze geruste verblyfplaats afgescheurd.

Neen zagt, het is 't werk van den Almagtigen geweest, ja van die zelfde Almagt, die my derwaarts had geleyd. Hy is het die my door zoo veel jammerdalen veylig heeft doen heene gaan; en my beschut en uyt duyzent gevaren verlost hebbende, gelukkig van myne woeste Eylanden heeft genoomen, en gevoert in het wyduytgestrekte, magtige, en roemrugtige Eyland van Groot Britanje; alwaar de liefde van desselfs edelmoedige onderdanen my de hand heeft toegereykt, en zoo veel ruste beschaft, als ik hier beneden ooyt zoude konnen verwagten.

Londen, den 1 Octob. 1707.

NIEUWE

Pag. I

CAART vant EYLAND
DIEGO RUYS of DIEGO RODRIGO.
ten Tyden van
KONING IOHANNES de IVE
Door de Portugeesen ontdekt
jnden Iaare 1645;
En daar na gedurende de tyt van 2 Iaare
& 20 daagen bewoont
door FRANÇOIS LEGVAT, PAUL BE . . . LE.
IAQUES DE LA CASE, IAN TESTARD, ISAAC
BOYER, IAN DE LA HAYE, ROBERT ANSELIN
& P. THOMAS. France Vlughtelingen.
Aldaar gearriveert den 30 April
1691 & van daar Vertrokken den 20 May.
1693.

MER DE MADAGASCAR

1. De Logie van Pieter Thomas
2. Van I. de la Haye.
3. Van Robbert Anselin. als Mede de Gemene Kookplaats
4. De Gemene Thuyn
5. De Logie van Francois Leguat
6. Van Ian de la Case.
7. Van Ian Testart
8. De Paul B . . . &
Van Isaac Boyer.
9. De Grote Boom daar Onder . . .

NIEUWE REYSTOGT

Van den Heere

FRANÇOIS LEGUAT, *Edelman.*

Gedaen in den Jare 1690. en vervolgens.

EERSTE HOOFTDEEL.

Vertrek van den Schryver uyt Vrankryk naar Holland, en waarom. By wat gelegentheyt hy deze Reyze ondernam. Zwarigheden die zig opdoen, wegens een Frans Esquadre. Begeeft zig op een kleyn Scheepje, om gezeyde Esquadre naa te speuren. Wat Persoonen zig beneffens hem op reys begeven. Hun Commissie. Vertrek van Amsterdam, en komst in Texel. Wanneer zy van daar zeylden, en wat koers zy hielden. Wat hen by Hitland wedervoer. Komst by de Kanarische Eylanden. Wat Vissen en Vogelen hen in den weg al voorquamen. Beschryvinge van het Zout-Eyland, en het gedierte dat daar gevonden word. Eyland Bonevite. Plegtigheyt by het passeren van de Linie gebruykt. Het Eyland Tristan. Komst aan de Kaep de bonne Esperance.

NAdemaal de toestand der Religions zaken in Vrankrijk my nootzaakten na middelen uit te zien, om dat Rijk te verlaten, nam ik de eerste gelegentheyt, die de Goddelijke voorzienigheyt my beschikte, waar, en stak over naar Holland, alwaar ik den 6 Augusti 's jaars 1689. behouden aanquam. vertrek uyt Vrankrijk.

Nauliyx had ik in die gelukkige verblijfplaats de beginselen der kostelijke vryheyt, waar van ik reeds de vier laatste jaren, door de herroe-

A pinge

1690. pinge van 't Nantisch Edict in 't jaar 1685 / versteeken was geweest / gesmaakt / of ik hoorde dat de Marquis du Quêne, met goedvinden en onder de beschermingе van de Heeren Staten Generaal, en de Heeren Bewindhebberen van de Oost-Indische Maetschappye, eenigen toestel maakte / om het Eyland Mascarenas te gaan bewoonen / takelende ten dien eynde twee groote Scheepen toe / om alle Fransche vlugtelingen / die genegen waren deze volkplanting te helpen vermeerderen / voor niet mede te voeren.

De Heer Du Quêne rust twee Schepen uyt,

De beschryvinge die men te dier tyd alomme van dat Eyland, 't welk men wegens deszelfs ongemene schoonheyt Eden noemde / zag / deed zig zoo wel voor / en had zoo veel vermogen op my / dat ik inwendig geprikkeld wierd om het te gaan zien; met een vast vooraneemen / ingevalle het gezegde maar ten deele waar was / om alsdan myne dagen / buyten het gewoel van de wereld / aldaar in vreede te eyndigen.

De gemaklykheyt om onder het getal dezer Volkplanters te geraken / gevoegd by de verbeeldinge der zoete rust die men hoopte op zulk een kostelyk Eyland te zullen genieten / namen alle zwarigheden / die zig eenigzins scheenen op te doen om iemand te weerhouden / t'eenemaal weg.

Ik begaf my dan naar de Heeren die er wel het meeste belang in hadden: deze ontfingen my zeer beleefd / en vereerden my met de bedieninge / of den naam van Majoor op het grootste Schip van die twee.

Dog vertrekken niet, en waarom.

Wanneer nu het noodige binnen scheepsboord was / en voorts alles gereed om 't zeil te gaan / zoo dat men niet als naa een goede wind wagtte / ontstont 'er een gerucht / dat de Koning van Vrankryk / die voor dezen meester van dat Eyland was geweest / wederom een Esquader van zeven Scheepen derwaarts had gezonden. De onzeekerheyt waar dit kleyn Esquader het op gemunt had / en de niet ongegronde vreeze in welke men / wegens verscheyde tydingen uyt Vrankryk, stak / waren beweegredenen genoeg voor den Heere du Quêne om de toegetakelde Scheepen te doen ontladen; alzoo hy een veel arme en reeds ellendige menschen / waar van het meeste gedeelte uyt [illegible] en andere wereloozе persoonen bestonde / voor een groot gevaar zoude hebben moeten bloot stellen. Maar om evenwel ten volle verzekerd te zyn wat doch dat Esquader (indien 'er een in Zee mogt zyn) in 't zin hadde / zoo rustte hy / om gezeyde Esquader op te spooren / een kleyn Fregat uyt / 't welk hy met eenige keurlingen bemande / en van alles / wat zy ontrent den togt hadden waar te neemen / naukeurig onderrigte. Het voornaamste daar zy op te letten hadden bestond hier in:

Rust een Fregatje uyt, en waar toe.

I. Dat zy al de Eylanden die in hun weg naar de Kaap van goede hoop lagen / zouden aandoen: en wel voornamentlyk die van Martin-Vas en Tristan.

II. Dat zy dan voorts naar gezeyde Kaap zouden gaan / en verneemen daar / zoo veel mogelyk was / naar de regte toestand van het Eyland Eden / en wat het Franse Esquader, dat men zeyde in Zee te wezen / doch mogte in den zin hebben.

III. Dat

III. Dat men het Eyland Mascarenas, in den naam van den Marquis, als daar toe van de Staten Generaal gemagtigd/ zoude in bezettinge neemen/ by aldien 'er geen Fransen wierden gevonden. 1690.

IV. Dat ingevalle zy op gemelde Eyland niet konden komen zonder veel te wagen/ zy het dan door zouden zetten naar 't Eyland Diego-Ruys, by de Fransen genaamd Rodrigue.

V. Indien men dan oordeelde dat dit laatstgenoemde Eyland genoegzaam voorzien was van noodwendigheden om een volkplantinge op te regten/ en om die gene/ welke voorneemens waren daar te gaan woonen/ te konnen voeden/ dat zy het dan desgelyx op den naam van den bovengenoemden Marquis in bezit zouden neemen.

VI. Dat het Scheepje wederom te rug zoude gezonden worden/ wanneer alles wat tot onderhout van die nieuwe wereld-bewoonders was meede gegeven/ daar uyt geligt zoude zijn.

VII. En eyndelijk/ dat men een naukeurige beschrijvinge moest maken van dat Eyland/ op welke zy zoo lang stonden te vernagten/ tot de andere bewoonders/ die niet langer meenden achter te blyven dan ten hoogsten twee jaren/ aldaar aangekomen zouden zijn; en datze dan gezamentlijk/ onder de bescherminge en met genoegzaam behulp van de Bewindhebbers, zig meester zouden maken van het Eyland Eden.

Dit ontwerp nu aldus opgesteld zijnde/ arbeydde men met zulk een yver/ dat het Scheepje in zeer korten tijd in staat raakte om zee te kiezen. Het wierd van alles/ wat tot een togt van die natuur noodzakelijk was/ rykelijk voorzien; en wegens de ligtheyt/ en snelheyt in 't zeylen/ genaamd de Zwaalf. Op de vlag stond/ beneffens het wapen van den Heere Du Quêne, de zinspreuk van Paus Adriaan de VI. Wat naam en vlag het Schip voerde

LIBERTAS SINE LICENTIA.

Dat is/

Vryheit zonder uitspatting.

Dit Fregatje wierd onder anderen voorzien met tien stukken Kanon/ en ook zoo veel Matrozen/ hebbende tot Commandeur Antony Valleau, geboortig van 't Eyland Ré. Maar wanneer men nu gereed was om te vertrekken/ lieten eenige van de reeds aangeteekenden den moed zakken/ en kreegen andere gedagten; zoo dat in plaats van 25 die te woonen bywillig waren / wy ons getal verminderd zagen tot op tien; namentlijk/

Paulus Be***le, oud twintig jaren / zijnde een Koopmans zoon van Metz. Namen der persoonen die als vrywilligers mede gingen.

Jacob de la Case, oud 30 jaren/ zijnde een Koopmans zoon van Nerac: deze had als Officier gediend onder de Brandenburgers.

Jan Testard een broeder/ oud 26 jaren/ zijnde een Koopmans zoon van St. Quentin in Picardie.

1690. Isac Boyer een Koopman / oud ontrent 27 jaren / en Apothekers zoon niet ver van Nerac.

Jan de la Haye, Zilversmit / oud 23 jaren / geboortig van Rouanen.

Jan André Guiguer, oud 20 jaren / zoon van een Koopman te Lion.

Jan Pagni, oud 30 jaren / een nieuw bekeerde / en geweezen Practisijn te Rouanen.

Robert Anselin, Molenaars zoon uyt Picardie, oud 18 jaren.

Pierrot oud 12 jaren / geboortig van Rouanen.

En eyndelijk François Leguat Schildknaap / oud ruym 51 jaren / geboortig uyt de Provincie van Borgonje: deze wierd aangemerkt als hoofd van alle de anderen.

Vertrek van Amsterdam. Alschoon het by smertelijk viel / dat wy tien van onze metgezellen (die waarschijnlijk het zelfde oogmerk hadden als wy en ons tot groote troost zouden hebben konnen verstrekken) te zien aarzelen / en dat op een tijd wanneer wy zulx het minst verwagteden / zoo gaven wy ons egter met een gerust herte over aan de Godlijke voorzienigheyt / en vertrokken van Amsterdam den 10 July 1690. Den dertienden quamen wy op de Ree van Texel, en bleven daar leggen tot den 4 September daar aan volgende.

Zware storm. Wy raakten dan eyndelijk onder het gezelschap van bferentwintig zoo Engelsche als Hollandsche Scheepen t'zeil; en namen / onder 't faveur van een Oost-Zuyd-Oosten wind / die de zeylen tamelijk rond deed staan / onze koers Noordwaards: maar des volgenden nagts kreegen wy in de wint / verzeld met een zware storm / die ons evenwel geen andere schade toebragt dan dat hy ons aan de visschen de behoorlijke inkomst deede betalen.

Komst by Hitland, en wat gevaar zy aldaar uyt stonden. Den 14 de wind Zuyd-West geloopen zijnde / gaf onze Admiraal een zeinschoot / dat wy de koers naar 't Noorden zouden houden. Des anderen daags kregen wy Hitland in 't gezigt / leggende op de hoogte van 60 Graden 42 Minuten. Den 18 naderden wy gemelde Eyland: maar ons Scheepje liet de Kaap ten Noord-Noord-Westen van ons af leggen / om'er te beter voorby te koomen; 't welk evenwel niet zonder groote moeyte toeging. Wy meenden tusschen de middelste Orkades door te loopen / maar de wind liet het niet toe. Die aan het roer stond / niet gelet hebbende dat het Schip door een sterke stroom geweldig afdreef / verbaasde zeer / wanneer hy een platte rots / daar niet boven een voet water op was / ontrent 7 of 8 vademen van zig af zag leggen. Op dit gezigt gaf hy zulk een naar geschreeuw / dat wy'er al te maal van verschrikten / en een iegelijk zijne kleederen begon los te rukken / om met zwemmen het Eyland te bekoomen: maar het was / tot ons geluk / vlak aan de rots diep genoeg voor ons Scheepje / zoo dat wy deze ogenschijnlijke ramp zeer gelukkig ontquamen.

Zeker oud Schrijver zegt; dat iemand die in dezen oord van de Weereld tot aan dit berugte Thule of Hitland geweest is / regt heeft om vrijlijk en ongestraft met stijve kaken te mogen liegen / zonder vreeze van

1690.

van tegengesprooken te zullen worden. En zekerlijk / het getal der genen die zig dat voorregt toeeygenen is zeer groot; en dus blijft ons oude spreekwoord waar: Dat van verre komt liegt best. Wat wy aangaat / ik zal de waarheyt zuyver ter neder zetten / als of ik niet eens te Thule geweest waare.

Ondekken een Franse Kaper.

Dit Eyland joeg ons / met het vertoonen van een ander rots / die zig regt in onzen weg opdeed, ten tweedemale een schrik op 't lijf. En zoo als wy bezig waren om ook dit gevaar te ontwijken / ontdekte een van onze Matrozen een Franse Kaper / die alles by zette wat goed kon doen om ons te agterhalen. Wy begaven ons tot het gebed; en dat gedaan zynde / maakten wy ons gereed om 't hoofd te bieden; maar hadden het geluk dat wy ook dezen vyand ontsnapten: want zoo dra wy onder de ly van dat Eyland weg waren / won hy niets op ons; zoo dat de nagt / die een uur of drie daar na viel / ons uyt zijn gezigt nam / en de valse koers / die wy t'onzer behoudenisse hielden / begunstigde. Uyt deze tweevoudige verlossinge op eenen dag / wierden wy als ten vollen verzekerd dat God een zonderlinge wagt over ons hield: weshalven wy hem daar ook voor dankten.

Turelure.

Den 22 vingen wy met de hand een soort van Corlieu of Tureluren, die zig in onze zeylen wierpen: voorts was 'er een groote meenigte van Zeeleeuwerken, die met vliegen rondom het Schip / ons verzelde.

Zeezwynen.

Den 28 voeren wy door een gansch Heyrleger van Zeezwijnen, 't welk ons nog al eenig vermaak by zettede. Het quam ons in der daad voor / als of ze in slagordre optrokken / en datze / behoudens nogtans haar rang / by beurten omtuymelden. Zy quamen na ons toe / en wel zoo digt / dat wy 'er een van harpoeneerden: (want meer wilden wy 'er niet hebben) 't welk geschiedde met een drietand aan 't end van een koorde vastgemaakt. Wanneerze getroffen zijn / worden zy door het verliezen van haar bloed allenskens flau / en dan haalt menze zeer gemaklijk op. Deze dieren hebben heet bloed; en dragen / even als de Walvissen en andere dieren meer / hare jongen in den buyk. Haar ingewant komt zeer wel met dat van een Varken overeen: voor de rest is het vleesch traanachtig / en vies van smaak.

Den 6 October zagen wy een Esquader van ontrent 30 groote Hollandsche Oorlogschepen, waar van'er een bezijden afdroop en jagt op ons maakte / alzoo hy niet wist wie wy waren: maar wanneer wy nader by malkanderen quamen / liet hy zijn vlag wapen en wy de onze / en daar na vervolgde yder zijn weg.

Komst by de Kanarische Eylanden.

Den 22 wierden wy by ligte Maneschijn de Canarische Eylanden gewaar: en daar was het ook dat wy de passaatwind ontmoeten / die ons trouw by bleef / en wy ook niet eer verlieten dan op de hoogte van negen graden. Wy meenden by gissinge dat wy ontrent 50 mijlen boven wind van Palma waren: maar bevonden te zijn tusschen Forteyentura en de Pick van Canarien. Langs de kust van het eerste voor-

1690. voeren wy den ganschen dag heenen/ latende het te bakboord leggen; en 's avonds met zonnen ondergang zagen wy gemelde Piek. Wy voeren'er 's nagts voorby/ en wierden geen een Schip gewaar/ hoewel het zelden gebeurd of men vind'er al 't een of 't ander vaartuyg/ en voornamenlijk van de Turken, om datze zig daar doorgaans als in een hinderlage verbergen/ en de Scheepen die daar wijnen koomen laden/ verrassen.

Vliegende Vissen,

Den 28 zagen wy op de hoogte van 24 graden, 29 minuten, een groote meenigte vliegende Vissen rondom ons heen zwieren/ waar van ik'er een/ ter lengte van omtrent tien duymen/ met aandagt beschoude. Men vind'er weynige die langer/ maar zeer veele die merkelijk kleynder zijn. De rug is bruynrood met blauwe plekken/ daar zoo iets groens en ook wat zwart door speelt; den buyk blank en blau/ en heeft ter zyden donkerrode schubben. De groote vleugels of vinnen zijn bruyn/ met Zeegroene vlakken bespikkeld/ maar de kleyne/ als mede den steert/ ligtgraauw. De oogen zijn groot en uytpuylende/ maar de appels breed en blaauw. De huyt van de kop is grijsagtig/ en by-na zoo ruw als een robbevel. Sommige hebben vier vleugels: en die wy gegeten hebben waren van smaak by-na als een Haring.

In onze boeken worden deze Vissen op een gansch andere wyze vertoond: maar ik twijffel geenzins of daar zijn verscheyde soorten/ en van verscheyde gedaantens. De Ierlandse Paarden zijn niet gelijk de Vriesse. De Koebeesten van Kent zijn anders als die van Middelsex, niet tegenstaande die Provincien aan elkanderen grenzen: ja die van Ysland zelfs hebben geen hoornen. Maar om niet buyten ons geslagt te gaan; anders is een Neger; anders een Hoogduytzer, en anders een Chinees.

Zyn zeer vreesagtig.

Deze arme beesjes/ die met regt voor zinnebeelden van onophoudelijke vreeze zouden konnen doorgaan/ zijn gedurig als vlugtende; ja zoo dra zy zig om hoog begeven/ werpen zy zig t'harer behoudenisse/ meesten tijd terstond in de zeylen; om datze maar zoo lang konnen vliegen als haare vleugels nat zijn: want als'er geen vochtigheyt meer in is/ dan veranderen dezelve aanstonds weer in vinnen/ en doen het gevogelte plotselijk neerstorten. Maar in 't gemeen zijn ze zoo vreesachtig/ datze wel na 't ander end van de Wereld zouden willen vliegen.

Waarom zy liever in de lucht als in 't water zyn.

De reden waarom dit gedierte liever de lugt dan het water tot zijn woonplaats heeft/ is om dat de Zeebraassems en de Boniten haar altoos vervolgen/ en een gedurigen Oorlog aandoen: dog deeze onnozele beesjes zijn zoo dra het eene gevaar niet ontweeken of zy vallen terstond weder in een ander; want de grooste roofvogels/ hare onverzoenlijke vyanden/ houden met geheele benden de wagt/ om haar/ zoo dra zy de lucht tot een schuylplaats zoeken/ maar levendig in te slokken. Het zelfde doet wederom het Zeezwijn aan den Zeebraassem; zoo dat wy hier in/ als in een spiegel/ beschouwen het menschelijke leven/

leven/ 't welk dog met eenwigdurende onrust en gevaren verzelt gaat/ en waar in het zwakke dog tot een prooi van het sterke verstrekt. 1690.

Ondertusschen bevonden wy dat ons Schip niet genoeg geballast was/ weshalven wy een besluyt namen van naar 't Zout-Eyland, (zynde een der Eylanden van Kaap-verd) te zeylen/ en aldaar nog wat ballast in te neemen. Den 29. October kregen wy gemelde Eylandje in 't gezigt; quamen des volgenden daags op de reede/ en wierpen op acht vademen waters twee ankers uyt/ by een hoek die aan de Zuydkant legt. (Komst by 't Zout-Eyland.) Ons Schip wierd aanstonds bezogt door een groote meenigte Zeevogels, die eens klaps neer vielen/ en zig met de hand lieten vangen: wy aten'er wel eenige van/ maar vonden'ze gansch niet goed. Daar waren nog verscheyde andere dieren/ waar van ik misschien in 't vervolg beter gelegentheyt zal hebben om te spreken. Zedert dat wy van de Canarische Eylanden waren afgevaren/ hadden wy yder morgen een zwaalf laten uytvliegen/ die altyd 's avonds op zyn tyd thuys quam; dog dit beest raakte door een ongeluk om een luchje.

Den 31 dito gingen wy in den vroegen morgenstond wel gewapent/ met de honden op zy/ na Land toe om te jagen. Met den eersten opslag zagen wy een gansch heyrleger van Bocken en Reên of wilde Geyten, die wy van verre zeer gemakkelyk zien konden/ om dat het land wegens de ongemeene hoogte/ zonder bossen of struellen is/ en niet dan zeer kort gras voortbrengt; ten minsten op die plaatzen daar wy omzworven. Wy doodden eenige van die Geytjes, en lietenze op zeeker hoogte leggen/ om dezelve in 't wederkeeren van de jagt mede te neemen. Daarna liepen wy wel twee of drie uuren in 't rond om water te zoeken/ maar vonden niets dan 't gene brak was/ zoo dat wy grooten dorst leden. De Zon steekt daar geweldig: en dewyl'er gansch geen schaduwe te vinden is/ zoo verveelde de hitte ons by uytneementheyt; ja door wat hoeken en wegen wy ook heen kruypten om water/ 't was alles te vergeefs. Wy keerden dan eyndelyk weder rugwaarts naar onze Reên/ en daar van daan na de Zeekant/ alwaar wy/ zeer vermoeid en afgemat/ met Zonnen ondergang aanquamen. In het wederkeeren zagen wy een schoon/ moedig Alezans of Geel-Paard, welkers manen en steert tot op den grond nederhingen: nooit heb ik beter postuur of stal van een Paard gezien. Het dier vlugte schigtig voor ons weg/ en deed genoegzaam zien dat het rap ter been was. Van verre deed zig nog een ander beest op/ zonder te weten wat naem wy het geven zouden: My dagt dat het een Kat, maar anderen onder ons meenden dat het een Vos was. (Beschryvinge van het zelve; en wat gesteltenis daar ont-houte.)

Wy vonden aan strand nog meer van ons gezelschap/ die zig aan land begeven hadden om Schildpadden te vangen. Wy gingen gelykerhand van hier van daar/ om te zien of'er geen versch water te vinden was/ maar al te vergeefs. Ondertusschen viel den avondstond; weshalven wy ons op het zand/ onder den blauwen hemel tot slapen begaven/ zynde immers zoo flauw van honger en dorst/ als vermoeyd van 't jagen. (Vernagten aldaar.)

Wan-

1690. Wanneer wy nu in stille rust ter neder lagen / wierden wy op een stel en sprong heel schielyk wakker gemaakt door het musicaal geschreeuw en gerecr van een gansch Regiment Ezels, waar van wy niet konden ontslagen worden / of wy moesten zoo luyd schreeuwen als zy / en gaven hen daar-en boven nog eenige schooten met onze roers naar 't gat. Deze hadden zoo dra den rug niet gewend / of strax quam 'er weder een ander party van dat slag / om ons met diergelyken gezang te vermaken / hebbende tot haar medegeselschap ruym vyfhondert bokken; zoo dat het slapen ons al benomen was. Eyndelyk verliet ook dit gezelschap ons: ondertusschen vonden wy goed haar te volgen / op hoope van ons hier of daar een verborgen put of wel aan te wyzen; gelyk het ook gebeurde: want een gedeelte scheydde zig van de trop / ging naar beneden in een kleyn hol daar water in was / en dronk daar uyt. Wy waren zoo blyde als of wy een goudmyn gevonden hadden; maar dat water was al mee zout. Het schynt dat de natuur van deze beesten / die van jongs-op genoodzaakt geweest zyn zout water te drinken / daar t' eenemaal toe gewend is.

Worden in hun slaap gestoord door een party Ezels en bokken.

Wanneer nu den dag aan quam / en de honger ons neep / kregen wy lust om een Boks dyebout te braden: (ik zeg geen Ree meer / om dat die naam te groots klinkt / en 't bevoegt my dat ik dezelve gebruykt heb.) Wegens gebrek van hout / zogten wy de gedroogde Ezels- en Paarde-drek by-een / stapelden die op malkanderen als Hollandse turf / en staken 'er den brand in: toen hingen wy 't stuk vleeş aan een toutje / en draayden 't zoo lang voor dat vuur om / tot het gaar was. Maar och armen / wat een vleeş! wat een vieze smaak! en wat een vunse lucht! 'k moet nog braken als ik 'er maar aan gedenk. Maar gelyk den honger de beste saus is / zoo bediende zig elk nog al van zyn tanden; men rukte / men knaude / en slikte zoo als men best kon; dog al zonder water.

Braden een boksbout, en hoe zy die bevonden.

De Lezer zal misschien vragen; waarom wy zoo veel ongemak op dat bedroefde Eyland leden / daar wy genoeg te eeten en te drinken / en goede legging binnen scheepsboord hadden? Maar die ons aan Land hadden gezet / waren wederom naar boord geroeyd; zoo dat wy tegen wil en dank moesten wagten tot zy ons quamen afhalen: ook dagten zy niet dat wy het zoo quaad hadden: want van verre zagen zy ons vuur stooken / en (zoo zy meenden) volkoomen in gloria. Tegen den middag quamen zy ons verlossen / en bragten ons weder in 't Zwaalfje. Dit geschiedde op den 1. November.

Waarom zy op dat Eyland moesten vernagten.

Dit Zout-Eyland is niet boven de acht mylen in 't rond; en draagt die naam / om dat de Scheepen daar gemeenlyk aanloopen om zig te voorzien van zeer kostelyk zout dat daar / door middel van de Zee en de Zon / groeit / en aan de Zuydkant tusschen de rotzen in overvloed gevonden word. Ook gaan zy 'er wel aan land om den Schildpad te wentelen; dat is / dat ze den Schildpad op den rug of 't onderste boven werpen / om 'er zig meester van te maken. Het gansche strand kriels van

Waarom het Zout-Eyland genaamd.

van dat gedierte / en wel byzonder als zy eyeren hebben. Wy sneeden van eenige van deze logge en trage beesten op den rug / van dewelke onder allen twee (na gissing van eenige kenners) yder ontrent 500. ponden woeg. Wy namen 'er 't beste van mee aan boord. 1690.

Wat zal ik meer zeggen van 't Zout-Eyland? Wy vonden hier en daar wel eenige koestronten / maar het beest zelfs niet. Gevogelte was 'er niet dan alleen wat Musjes, die juist niet in gedaante met de onze verschilden / maar wel by-na de helft kleynder waren.

Ik diende niet te vergeten de fraaye Kinkhoorentjes en Schelpen die 'er overal verspreid lagen. Daar waren 'er van allerhande kleuren ongemeen schoon; ook zoo / dat ik ze van mijn leven noopt zoo gezien heb. Werken zekerlyk van een uytneemend Werkmeester. Die levendige brand- en andere vermengde kleuren; de form; die eelheyt / alles was even schilderagtig / en deed elk in het byzonder zynen maker roemen. Ik ging naar Indiën, naar onze tegenvoeters, naar woeste Eylanden, ja ik weet niet waar al meer / van waar ik my inbeelde noopt weer te zullen komen; en mijn geest opgekropt met die gedagten / wilde ik my niet verledigen om dezelve op te rapen: maar indien ik op mijn te rug reys daar gekoomen ware / ik zoude 'er een goede party van medegenomen hebben. Fraaye Kinkhoorentjes en schelpen.

Dewijl het my in den zin komt / zoo moet ik hier nog by voegen; Dat het my heel zeer speet / wandelende op dit Eyland, geen een van die groote en schoone Vogels te ontmoeten die men Flamingen noemt / en die / volgens 't verhaal van verscheyde Reyzigers, wel het alleropmerkelijkste dier plaatze is. Het was my juyst niet te doen om die Vogels enkelijk te zien: neen / het voornaamste dat ik diesaangaande beoogde / was maar om ze eens te vergelijken met de verscheyde beschryvingen die men 'er van vind: want alle de Schryvers / behalven de Heer Willougby, (ten minsten alle die ik gelezen heb / en al een vry groot getal uytmaken) zeggen dat hare bekken van vooren eyndigen als een lepel of spadel; maar Willougby beschryft dezelve heel spits toeloopende. De Vogel Flaming vind hy daar niet.

Deze groote Natuurkundige voegt 'er by; Dat hy gelooft / dat deze Vogel den naam van Flaming veel eer gekregen heeft wegens de schitterende brandverwige veeren / dan om dat hy oorspronkelyk uyt Flaanderen van daan zoude wezen. En zeekerlijk deze verstandige Schryver heeft groot gelijk: want wy weten dat dit slag van Vogels alzoo vreemd en onbekend is in Flaanderen als in Engeland. Waarom zoo genaamd.

Den 6 ligten wy met een voordewind het anker / en zeylden / volgens de aan ons gegevene ordre / naar het Eyland Martinvas. Vertrek van daar.

Den 7. hielden wy het wat by de wind / zoo lang tot dat wy het

1690.

Eyland Bonevite voorby waren; 't welk wy ondertusschen beschouden, en ons niet beter toescheen dan het Zout-Eyland; dog het is veel langer en vergagtiger: maar wy zagen 'er, even als op het andere, gansch geen boomen.

Worden van een Orkaan overvallen.

Den 11. stonden wy voor de eerstemaal een van die korte, dog niet min benaude stormbuyen uyt, die de Zeeluyden gemeenlijk Orkanen noemen; en eer wy aan geen zyde der Lynie waren, wierden wy'er van tijd tot tijd al eens meer van dat slag gewaar. Deze Orkanen zijn zekere draaywinden, verzelt met regen, die zeer schielijk opkoomen, maar zelden ook langer dan een quartiers duren. Wanneer men dezelve van verre aan ziet koomen, gebruykt men wel een weynigje voorzorg: want indien men de Marsseils niet aanstonds zamen gyde, zoo zouden dikwils stengen en zeylen van boven neer koomen, en de masten zelfs gevaar loopen.

Als de wind al te heftig is, zoo laat men alle zeylen vallen, of ten minsten zoo veele als men kan. Gedurende zulk een onweer staat de Zee geweldig hol, en brand als vuur. Het gebeurt dikwils dat die Orkanen verscheydemalen op eenen dag weerom komen, zoodanig dat het volk den ganschen tyd als op de wagt moet staan. Doorgaans word het na zulke buyen in een ommezien dood stil. Den 12. ging de wind op de hoogte van 7. graden 15 minuten leggen.

Dooden een Vogel uyt wraak, en waarom.

Des avonds vingen wy een Vogel by-na als een houtsnip, die den ganschen dag rondom ons Schip heen gezwierd had. Onze Matrozen doodden hem niet zoo zeer om te eeten, hoewel hy zulx wel weerdig was, maar uit wraak, om dat hy vier zwaaluen verjaagd had, die ons al eenige dagen waren gevolgd, en 's morgens en 's avonds een Musykje vereerden; 't welk te aangenamer was, om dat wy daar door gedagten aan het vaste Land, dat men zoo zeer bemind als men midden op de baren zweeft.

Tweede Orkaan.

Den 13. November borst 'er wederom een uurtje voor dag, een zware wolk boven ons hooft, invoegen de groote steng naar beneden quam, hebbende de yzere banden daar hy mede vast gemaakt was gansch gebroken. Ik zoude dit niet aangehaald hebben, ten zy ons bootsvolk zig daar zoo zeer over verwondert hadde.

Den 14. zagen wy een onnoemelijk getal van die Zeebraassems en Boniten, waar van ik boven gesprooken heb. Dewijl deze visschen genoeg bekent zijn, zoo heb ik ze niet willen beschryven: dog nu de gelegentheyt zig opdoet van ze ten tweedemaale te noemen, zoo dagt my goed te zeggen hoe zy 'er uytzagen die ik gezien heb.

Zeebraassems.

De Zeebraassems van America, waar van de Heer Rochefort spreekt, hebben, zegt hy, een van vooren spits toeloopende kop: dat slag van Zeebraassems ken ik niet. Die ik meer als eens bezigtigt heb, hadden een ronde kop, met een platagtige snuyt, 't

welk

welk een trony uytleverde die my niet zeer behaagde. Ik geloof ook niet dat iemand op de schoonheyt van die Visch veel roemen zal; mits dat de kleur daar buyten blyve / want die is verwonderens weerdig. Daar zyn tweederley Doraden of Zeebraassems, waar van de eene gesprinkeld is op 't lyf met ligtgroene vlakken / die als glinsterende steenen flikkeren op een donkeren grond; de buyk is zoo wit als zilver: de steert en vinnen met een dun goud verguld. Niets beweegt zig nog spartelt meer dan dit beest wanneer het in zyn element is / of nog geen doodwonde ontfangen heeft; evenwel sterft het zeer ligt. Hy is omtrent de vier of vyf voeten lang / en weegt niet zwaarder als de Salm. Rondelet noemt hem ook een Zeebraassem. De Matrozen zeyden my / dat de andere soort van deze niet verschilt / dan alleen dat de kleuren wat digter by elkanderen staan / en datze hemelsblauwe plekken op een gouden grond hebben. Voor de rest is het een harde en smakelyke Visch. 1690.

De Bonijt is gemeenlyk drie of vier voeten lang / en zeer zwaar van visch; de rug bedekt met zeer kleyne schubben / en zoo digt in malkanderen / dat men nauwlyx zien kan dat het schubben zyn. Zy zyn zoo blauw als een ley / uytgenoomen dat 'er hier en daar wat groen door speelt. De buyk is paarl-kleur en word van langzamer hand naar den rug al bruynder en bruynder. Van het hoofd af / en zoo langs het gansche lyf heen / ziet men vier by-na kwartregte geele streepen / die by den steert tot malkanderen loopen. Voorts is gezeyde steert gelyk die van een Makereel. Het oog is groot / en zoo helder als een paarl / met een zilverachtige kring rontom. Boven op den rug / naar de steert toe / zyn zes kleyne vierkante vinnen / qualyk een duym hoog / en daar regt onder / aan den buyk / zeven. Bonijt.

Terwyl ik dit zat en schreef verhaalde my een van myne vrienden / die zig diep in de wonderen der nature inlaat / en alles met zeer veel aandagt door en weer door bezigtigt / dat hy had gemeten en afgeteekend een Bonyt, die in het jaar 1702 digt by de Rye, in de Provincie van Kent gevangen was / en die in sommige opzigten verschilde met die gene / waar van ik even gesprooken heb. Zie hier de brief die hy my desaangaande liet toekomen: Bonijt in Engeland gevangen.

De Visch die men in de Indiaansche Zeên *Bonyt* noemt, is op alle de Kusten van *Vrankryk*, byzonder tusschen de *Loire* en de *Garonne*, bekend onder den naam van *Germon*. Zeer zelden komt hy in 't *Canaal*; 't welk (om zulx maar in 't voorbygaan te zeggen) gansch anders is met den *Makereel*: want daar krielen de *Normandysche* Kusten van, byzonder in *Bessin* en in *Costentin*; daar men in tegendeel dezelve wederom gansch niet of zeer zelden ziet by *Rochel*. De *Germon* dan, of de *Bonyt* die men in onze Zee Brief daar over aan den Auteur.

1690. vind, is zeekerlijk een Visch van den zelfden aart der *Bonyten*, die gy op uwen togt ontmoet hebt, maar verschilt alleen hier of daar maar een weynig. Een zaak die men onder alle dieren bespeurt zoo dra men maar in een ander Land komt; gelijk gy ook zelfs aangemerkt hebt. De laatste *Bonyt* die ik gezien heb, en die men in 't begin van Juny 's jaars 1702 digt by de *Rye* gevangen heeft; was net drie voet lang, maar had een veel grover ligchaam als dien waar van gy my de afteekening hebt laten zien. Met den eersten opslag zou men meenen dat de bek van deze Visch niet al te wijd open ging, maar daar is een verborgen opening die men van buyten niet zien kan, waar door hy by-na tot aan de kieuwen toe opspalkt. De tanden onder en boven zijn zoo kleyn, kort, en teer, datze nergens anders toe gemaakt schijnen dan om te schrapen. De tong is breed, en tot achter in den krop toe zwart en hard, dog de voorste punt zagt en rood. Het oog is omtrent een duym breed, de appel als een kristal, zeer blank en schitterende, en de ring van 't oog glandiger dan gepolijst of gebruyneerd goud.

De kleur deezer Visch quam heel wel overeen met de beschrijvinge die gy van de uwe hebt gemaakt, hoewel 'er geen schubben op den rug zaten. De huyt van buyk en rug waren beyde zeer glad; en ter zyden, tusschen den steert en de vin, digt by de wam, liep een geschubde streep van ruym twee duymen breed, waar van de schubben evenwel zoo fijn waren, dat men ze niet kennen konde. De twee vinnen (indien ik ze zoo noemen mag) waar van eene aan 't onderste van den buyk, en de andere daar regt tegen over op den rug stond, waren beenachtig en onbeweeglijk. Tusschen de steert en het lijf, daar de Visch op zijn dunste is, zat ter wederzyden een knoop, daar een kleyn hairig bosje, ter lengte van omtrent anderhalve duym, uyt te voorschijn quam. In plaats nu dat uw Visch naar de steert toe zes van die kleyne vinnen op den rug en zeven van onderen had, zoo had deze 9 boven, en 8 onder.

De Passaatwinden ons op de hoogte van negen graden verlaten hebbende, hadden wy tot aan de Linie toe niet als schielijke stormbuyen, of groote stilte. De hitte was zoo ongemeen niet dat wy onze nachtrokken 's nagts behoefden af te leggen.

Doopen by het passeren der Linie gebruykelyk, en aan wie.

Den 23 November passeerden wy de Linie, alwaar wy die ommanierlijke Ceremonie of gewoonte, die men t' scheep doopen noemt, moesten ondergaan, alzoo zulx gepleegd word aan de gene die dat feest nooyt meer hebben bygewoond, en met geld niet willen afkoopen.

Het is een oude gewoonte, daar men veel werk aan zoude vinden

1690.

den om te vernietigen. Het geschiedt somtijds ook wel wanneer men de Keerkringen passeert. Volgt in 't kort de plegtigheyt die op ons Schip in zwang ging: Een van de Matrozen die meermalen de Linie gepasseerd waren / hing een deel oude vodden om 't lijf; bond een touw om den middel; maakte een pruyk en baart van werk, en zijn tronp zwart met roet in olie gemengd. Aldus toegetakeld / quam hy met een Zee-kaart in de eene / en een Zabel in de andere hand / beneffens wat zwart smeersel, voor den dag/ verzeld met zijne medemakkers / die alzoo schoon opgeschikt waren als hy; want zy hadden roosters, pannen, ketels, kleyne schelletjes en diergelijk tuyg om den hals hangen / makende met deze instrumenten een Musijk / dat (als men denken kan) zeer aangenaam was.

Hoe zig toedraagt, en door wie.

Die nu ingewyd stonden te worden / moesten een voor een te voorschijn komen; en na dat menze op de kant van een tobbe vol water hadde doen nederzitten / deed men hen de eene hand leggen op de Zeekaart, en beloven / dat zy in diergelijken gelegentheyt ook aan anderen zouden doen / 't geen men van hen vorderde. Daar na wierd hen een kleyn zwart teekentje voor 't voorhoofd gegeven / het aangezigt met Zeewater nat gemaakt / en met eene gevraagd / of ze een Drinkpenningje voor de Matrozen over hadden / met belofte / datze dan voorts van alles vry zouden zijn? Die wat gaven wierden aanstonds op vrye voeten gesteld: ja sommige zelfs koften / met wat rykelijker te geven / al dezen voorigen toestel af. Om van dit laatste verschoond te blijven / koste het my maar een kroon. Die nu niet met al willen geven / moeten hol over bol in den tob / alwaarze dan met zwabbers en luywagens zoodanig worden afgeborsteld / dat ze / zoo ik geloof / zig met de helft wel zouden laten genoegen.

Waar mede af te koopen.

Maar dewijl het Fregat, nog de Sloep ook de Linie nooyt gepasseerd waren / zoo mosten die de zelfde wet ondergaan. De Kapteyn was genoodzaakt de voorsteven van zijn Schip te lossen / want de Matrozen zeyden / datze anders regt hadden om die van de boeg af te hakken. Het geld dat de Maats op die wijze verzamelden was in 't gemeen / om by de eerste gelegentheyt eens vrolijk te wezen. Voor de rest heeft elke Natie hare byzondere wijze in het uytvoeren van deze belagchelijke gewoonte.

Wy zetteden het regt op de Eylanden van Martin-vas aan / leggende op de hoogte van twintig graden Zuyder breedte. Wy zeyden tegen den Kapteyn, dat hy ons aan Land zoude zetten / om gemelde Eylanden, volgens last / te bezigtigen. De Schipper / die het niet in 't zin had / gaf tot antwoord / dat de steng van onze voorste mast half gebroken zijnde / wy moeyte zouden hebben om die Eylanden aan te doen / dewijl wy gedurig heel scherp by de wind moesten zeylen. Of wy daar tegen aan gingen / en zeyden / dat

De Schipper wil Martin-vas niet aandoen, en waarom.

1690. die voorwendzels beuselachtig waren / hy veranderde / tegen onze wil en dank / zijn koers en ging zijns weegs.

Den 10. December passeerden wy de Keerkring van Kapricornus, en quamen alzoo in de getemperde Zuyder-Lucht streek.

Kropvogels. Den 13 bezogten ons verscheyde Vogels, waar van de meeste bestonden uyt strot-of krop-Vogels, alzoo genaamd / om datze zulke zware neerhangende kroppen hebben. Zy komen in grootte ten naasten by met onze Ganzen overeen / uytgenoomen datze wat hooger op de been zijn; maar voor de rest is'er geen fraayigheyt nog deugtzaamheyt aan: want het is een hard vlees / en zeer vies van smaak. Zy hebben een dikke kop; een lange spitze bek; een witte huyt; bruyne vleugels / en een lange of korte hals / al na datze die uytrekken. Het is een zwaarmoedig dier / 't welk gansche dagen door kan brengen met te zitten op een rots aan de waterkant / even als een Hengelaar die zit en wagt op een visje. Schoon de gedaante dezer beesten niet aanlokkelijk voor het gezigt is / zoo was nogtans hun bezoek ons ten hoogsten aangenaam; om dat wy gedurig niet anders zagen als water / en de geringste voorwerpen zelfs ons nog al verquikten: zoo dat het met ons ging als met ver afgelegen Hoven / daar de Princen altoos alleen zijn; of als de eenzame Kloosters / daar de bedroefde Nonnetjes geerne gezelschap zien.

Zijn zeer zwaarmoedig.

Walvissen. Den 17 riep men overal, overal, een Walvis, een Walvis, zijnde alweer een ander Zeevermaakje. Yder sprong als een hart / om een verhevene zwarte rug / die zeer log en langzaam rondom ons Schip heen sloop / te gaan begroeten.

En wat hem by die geleegentheyt in den zin quam. Een ogenblik daar na zagen wy omtrent vijftien of twintig andere voor den dag komen / by welke gelegentheyt my in den zin quamen de woorden uyt den 104. Psalm / welke wy in den Honigraat der Psalmen aldus gerymd vinden:

Hoe groot, en schoon zijn uwe werken, Heer,
In alles blijkt uw wijsheyd eeven seer:
Al wat gy hebt gemaakt smaakt uwe soetheyd,
Het aardrijk Heer, is vol van uwe goedheyd.
De Zee, die groot, en wijd van ruymten is,
Krielt over-al, en wriemelt vol van vis:
Dies zonder tal, zo groot' als kleyne dieren,
Dwers, gins en we'er, staag door malkand'ren swieren:
Daar wandelen de Scheepen van de Zee,
Daar vind men ook den Leviathan mee,
Dien schiep uw hand, dat hy daar in zou speelen,
En ieder dier zijn jongen voort zou teelen.

Inder-

Belachlyke gedagten van Aloysio Cadamusto omtrent de Walvissen.

Inderdaad / die omtrent de gevallen van de Zee geen meer ervarentheyt hebben dan de goede Aloysio Cadamusto, en al zijn by hem hebbende Scheeps-volk / meenen / dat deze zware beesten altijd tragten de Scheepen t'onderste boven te werpen. Die vermaarde Reyziger verhaalt ons / in het 50 Hoofdeel van de beschrijvinge zijner Scheepstogt, Dat zy door een verschrikkelijk Monsterdier / welkers vinnen waren als de zwengels van een Meulen / zeer vreesden / ziende dat het na hen toe quam; dog dat zy alle zeylen by haalden / en dat groot gevaar gelukkig ontsnapten. Maar wy / in plaats van bevreest te zijn / schepten een byzonder vermaak / te zien dat die zware Colossen zoo rap en gezwind in de baren speelden / als een Vogel in de Lugt. Eene Walvis wasser die de anderen ver in grootte overtrof / en zig by stil water nu eens als een kleyn Eylandje, en dan eens als een spitze berg vertoonde.

Groote kaak in Engeland te zien.

Ik twijffel heel zeer of die halve Kaak, die men wegens zijn ongemeene grootte waardig heeft geagt tegen de muur van 't Koninglijk Paleys S. James te Londen, op te hangen / wel van een grover Monster is geweest. Onze Matroozen konden zig niet onthouden van lagchen / wanneerze in de Reyze van Patricius Varromannus lazen / dat de Walvissen heel hoog boven het water uytpisten.

Jonas heeft wel van een Walvisch konnen ingeslokt zyn geweest.

Maar indien zy Plinius en Solinus, die eerwaardige Vaders met hunne Walvissen van 960. voeten / eens hadden gelezen / hun lagchen zoude wel in schreyen verkeerd hebben / uyt vreeze dat het Schip door zoo een dier nog t'eeniger tijd met zeyl en treyl / ankers en touwen / lading en Manschap eens klaps mogt ingeslokt worden: want schoon die gene / die men gemeenlijk Naturalisten noemt / zedert eenigen tijd hebben willen beweren / dat Jonas niet heeft konnen van een Walvisch ingeslokt zijn geweest / om dat die beesten zoo eng van keel zijn dat'er nauwlijx een garnaat door kan / zulx gaat by al de Wereld juyst niet als een vast Evangelium door: en daar zijn zeer weynig Menschen die Walvissen ontleed hebben / of met hun eygen oogen gezien hoe eng of hoe wijd het keelgat is; behalven dat men moet denken dat'er veellerley slag van Zeemonsters zijn. En gelijk'er geen reden zijn waarom ik P. George Fournier, (die zeer naukeurig en verstandig is in alles wat de Zee betreft) niet zoude geloven / wanneer hy in zijn *Hydrographia*, of beschrijvinge der Water-Wereld, ons verzekerd / dat'er twee Menschen zijn gevonden in den buyk van zeeker Walvisch die by Valence, op de Spaanse Kust in de Middelanse Zee gestrand lag / waar van men nog een kaak in het Escuriaal bewaard / zoo ben ik nogtans verzekerd / dat zoo een Walvisch, daar Solinus van spreekt / ons altemaal zoude hebben ingeslikt als een Oester. De Heer Cadamusto zegt; dat zijn Leviathan veel dikker was dan den

Redenen waarom.

Wal-

1690. Walvisch; dog dit is maar een geschil ontrent het woord. En daar van daan is het dat de Heer Bochart (*Phal. II. Deel* 1. *B.* 1. *cap*) zegt, dat het woord Balenus (Walvisch) een Syrisch woord is, en zoo veel zeggen wil als Heer van de Visschen.

Waar de baleynen in der vrouwen ryglyven van daan komen.

Dewijl ik hier van spreek, zoo moet ik nog een woord diesaangaande zeggen tot wegneming van sommiger dwalinge, dewelke meenen, dat de baleynen, die men in der Vrouwen ryglijven gebruykt, getrokken worden uyt den steert en de vinnen van den Walvis: dog ik zal haar, als zulx wel wetende, leeren, dat dezelve nergens anders gevonden worden dan in de bekken van allerley slag van Vissen die geen tanden hebben. Maar het is tijd onzen weg te vervolgen. En op dat men my niet beschuldigen zal van al te wijd af te weyden, zoo wil ik hier niet eens byvoegen het geen de Zeeluyden ons vertelden van den strijd tusschen den Zweerd- en den Walvisch, hoewel ik zulx zonder veel af te dwalen gemaklijk zoude konnen doen, en de zaak ook ongelijk aangenaamer voorkomt als het Hanegevegt, of het vegten van de honden met de Beeren, in welke zig gansche Natien zoo zeer konnen vermaken.

Den 21 zagen wy nog al een groote meenigte van Walvissen; maar daar was'er een die zig, zoo ik geloof, aan ons schip wat quam schueren; dog hy schuerde zig zoo wel dat 'er 't vel aan bleef hangen: daar moet een haak of iets anders geweest zijn, want ons Schip kreeg'er een hort door. Even daar na zagen wy het overal vol bloed waar hy zwom.

Komste op de hoogte van Tristan.

Wanneer wy nu op de hoogte van Tristan gekomen waren, seyden wy het Westelijk aan, om te zien of wy dat Eyland aandoen konden, maar het wilde niet lukken, ter oorzaake van een zwaare mist die wel vijf of zes dagen aanhield, gedurende welke tijd wy het maar lieten drijven, op dat wy'er niet te ver af, nog ook te kort op mogten raken. Dewijl nu deze mist niet opklaarde, zoo vreesden wy, onze tijd daar te zullen verliezen: weshalven men besloot, zig van den voordeeligen wind, die ons in weynig dagen aan de Kaap de Bonne-Esperance konde brengen, te bedienen. Maar naulyx hadden wy zes uren over dien boeg gezeyld, of wy kreegen op een stel en sprong in de wind, het welk den Kapteyn noodzaakte te zeggen, dat hy het Eyland Tristan op nieuw nog eens zoude aandoen. Dit voorneemen gelukte ten deele: want op Dingsdag den 27 December, 's morgens ten zes uren, kregen wy gemelde Eyland wederom in 't gezigt, en zeylden van 't Noorden door het Oosten naar het Zuyden langs de kust heene, dog konden geen plaats vinden om te ankeren, om dat men met het dieplood nergens gronden kon.

Zoeken daar te Landen.

Vinden geen bay.

Toen bespeurden wy klaar dat de Kaart van onzen Kapteyn valsch was: want dezelve wees een bay aan tet plaatze daar wy wel zagen

gen dat'er onmogelyk een wezen konde. Dewyl hy nu niet in 't zin had ons aan Land te zetten, zoo wilde hy ons met kragt wijs maken dat het Eyland ontoegankelijk was: maar wy waren evenwel verzeekerd dat'er voordezen Scheepen geankerd hadden: ook wierden wy in dit ons gevoelen bevestigd door zekere Kaart die Mr. Testard by zig had, dewelke een plaats in 't Westen aanwees, en met eene, hoe de Kust zig aldaar hoog en spits opdeed; gelijk wy het inderdaad ook bevonden.

Aan de Zuidkant vonden wy een kleyn Eylandje, maar quamen'er niet al te digt by. De Kust van Tristan was, voor zoo veel wy konden afmeten, ontrent twee mijlen lang. Het deed zig aan 't oog zeer vermakelijk op; hoewel, gelijk ik gezegd heb, magtig spits: maar de sware mist die wy van tijd tot tijd hadden, belette ons niet alleen ten deele, maar somtijds ganschelijk het gezigt. De kusten waren overal, van boven tot beneden, met zeer aangenaam groen vercierd; en den Hemel zag men, als in 't verschiet, heel vermakelijk door hooge en regt- opgaande boomen, waar mede de kruynen der bergen bedekt stonden. De vogelen zwierden gins en herwaarts. De wateren vloeiden van alle kanten in overvloed; en met breede stralen van de eene kom in de andere neerstortende, maakten dezelve een aangenaam geruys, tot dat ze eyndelijk met een snellen loop aan de voet van 't Eyland in zee uytborsten. Al- le deze verscheydene fraayigheden verwekten in ons, hoewel te vergeefs, een ongemeene begeerte om dat alles van na- by te beschouwen, en ons in zoo een verquikkelijken oord te mogen ververschen.

Het Eyland Tristan.

De Zee krielde daar omheen van Walvisschen en Zeewolven, die tot aan de zoom van 't Eyland toe zwemmende, zig in het water vermaakten, en somtijds tegens ons Scheepje quamen aanstooten. Een groot getal Vogels, van allerley slag, sommige zoo als Gansen, andere als Endvogels, vloogen rondom ons heen, 't welk ons al te zamen zeer vermaakte. Maar de hoope waar mede wy ons streelden, van dat Land ten minsten voor eenen korten tijd te bezitten, en desselfs schoonheyt van naby te beschouwen, was t' eenemaal ydel: Ook zouden wy'er misschien langer vernagt hebben, dan het ons geoorloft was; te meer, om dat onze gezontheyt al begon te wankelen en te verflauwen; want de aldersterkste zelfs onder ons begonden al onpasselijk te worden; maar wy vonden nog bay nog haven, om dat onze Kapteyn zijn best niet deed van'er een te zoeken. Maar vermits wy 's nagts onder 't Land niet dorsten blyven, om de dwerl- en andere schielijke rukwinden, die van tusschen de bergen herkoomen, niet af te wagten, zetten wy het ten tweedenmale naar de Kaap toe.

Wat Vissen en Vogels zig daar onthouden.

Landden daar niet, en waarom.

's Nagts ontstond 'er een wind, die den Matrozen zeer veel moeyte baarde. De golven stonden hemel hoog, en daar stortte op een

Zwaren wind.

1691. een tijd zulk een meenigte waters op den overloop neer / dat onze jonge verdronken zoude hebben / ingevalle men hem niet tydelijk was te hulpe gekoomen.

Zee-Koe. Den eersten dag des Jaars 1691. hadden wy het vermaak van zeer onderschepdentlijk een rosachtige Zee-Koe te zien; houdende somtijds de gansche kop / en dan eens het halve ligchaam boven water. Dezelve was rond en zwaar / en scheen veel kloeker als de grootste Koe die men op 't Land vind: had groote oogen; lange slagtanden / en een omgekrulde snupt. Een van onze Matrozen verzekerde ons dat het dier ook pooten had.

Meeuwen. Den 11 en 12 zagen wy uytneemend veel Vogels / van grootte als een Patrijs / en by-na van de zelve koleur / zijnde by ons Scheepsvolk bekend onder den naam van Meeuwen. Daar waren nog veele andere van allerley slag / dog t'eenemaal verschillende met die van onzen Landaart. Deze nieuwe voorwerpen strekten ons tot geen onvermaak; maar het alleraangenaamste dies-aangaande was / dat wy dit als een vast teeken konden houden / dat het Land niet verre van ons af lag.

Ontdekken de Kaap. Den 13 's avonds zagen wy Land / en men bespeurde dat het de Kaap van goede hoope was: maar een zware opkoomende mist benam het gezigt daar van / en noodzaakte ons dat wy den ganschen nagt wat afhouden moesten.

Maar eerst 't Robben-Eyland. Des anderen daags naderden wy de Kaap, en ontdekten eerst het Robben Eyland, dat voor aan den mond van de bay legt. Dit Eylandje is plat / en heeft geen andere inwoonders dan die zig in hutjes behelpen en kalk maken.

Verlangst na 't vaste Land en waarom. Een ygelijk had zedert eenigen tijd al verlangd aan de Kaap te mogen koomen: want het was ten hoogsten noodig ons te ververschen / om dat wy by-na sipf van de Scheurbot waren; behalven dat het saisoen ons heel voordeelig was / vermits de druyven op het rypen stonden. Na dat wy nu twee dagen lang op de kust gezworven / en tegen wind en stroom gedurig gelaveerd hadden / quamen wy eyndelijk den 26 January 1691 in de bay, werpende 's avonds ten vier uren het anker in den grond.

Waarom de Bay van de Kaap gevaarlijk is om te ankeren. Schoon deze Bay, (welkers kom aan de eene kant met een ry bergen / en de andere kant met een langwerpig stuk lands als een Moulje of Hooft gedekt legt) zoo uytneemend voordeelig voorkoomt / zoo is dezelve nogtans heel dikwils al zeer gevaarlijk / de reden is / ten deele / om dat een van de bergen / die wel het meeste behoorde te dekken / zulke heftige dwarrelwinden uytlevert / dat de Schepen aanstonds in een afgrysselijke wanordre geraken: behalven dat de Zeewinden daar zeer zwaar en doordringende vallen; ja somtijds zoo verbaasd / dat ingevalle de Kabels niet gaaf en sterk zijn / de Scheepen groot gevaar loopen van eens klaps op 't strand

strand gesmeten te worden. By die gelegentheyt is het eens voor al aan de roepers/ als ze met de sloepen aan land zyn/ belast niet na boord te keeren. Deze schadelijke berg legt ontrent de punt van de Kaap, en word wegens het quaad dat hy te wege brengt/ genaamt de Duivels-berg. 1691.

Het was in den jare 1493 dat Bartel Diaz, afgezonden zijnde door Johannes den Tweeden Koning van Portugaal/ deze Africaanse Kaap 't eerst ondekte: maar hy verhaalde/ dat de zware winden/ die daar gemeenlijk waaien/ hem belet hadden voet aan land te zetten/ en dat hy om die reden gemelde Kaap noemde de plaats van quellinge. De Historie voegt'er by/ dat de Koning zoude geantwoord hebben; Men moest den moed zoo ligt niet laten zakken/ willende dat men dezelve zoude noemen/ Cap de bonne Esperance; dat is/ De Kaap van goede hoope. Waarom de Kaap de bonne Esperance genaamd.

Vlak by dezen berg leggen nog twee andere/ waar van de eene den naam draagt van de Leeuwenberg, om dat hy/ wanneer men hem van de Baykant beschout/ in 't oog van sommige/ wel naar een gebukte Leeuw gelijkt. Op deszelfs top staat altyd tien stukken Kanon en een Schildwagt: wanneer nu die wagt van verre eenige Scheepen in Zee ziet/ waarschout hy het Fort met een Zeynschoot. Leeuwenberg.

Den anderen berg word genaamd de Tafelberg; en niet zonder reden: want de kruyn is gansch plat/ en heeft net de gedaante van een tafel: voorts is'er een poel of waterbak boven op/ die een gedeelte van de omlaag leggende vrugtbare velden genoegsaam met water bevogtigt. Tafelberg.

Wy vonden'er vier Scheepen leggen/ als twee Hollanders (de zwarte Leeuw, en den Berg Sina) beneffens een Engelsman, en een Deen. Dewijl nu ons Kanon nog niet buyten de schietgaten lag/ waren wy in geen staat/ om naar gewoonte/ op onze aankomst salvo te schieten; dog wy deeden het/ hoewel heel qualijk ter snee/ daags daar aan. Toen was'er nog al een gelukje by: want een van onze stukken/ (dat reets van Texel af met scherp geladen was geweest/ zonder dat wy daar meer op dagten) schoot tegen den muur van 't Fort aan/ na dat de kogel al tusschen dertig persoonen was heen gevlogen/ en snorde voorby de knevels van een Serjant, die ons de kogel weder gaf. Wy raakten evenwel met een heusche vermaning vry. Het heugt my nog in de beschryvinge/ die zekere Lambert van de Provincie van Kent in Engeland heeft uytgegeven/ gelezen te hebben/ dat diergelijken eerekogel door het Koninglijke Paleys van Greenwich heen vloog/ zoodanig/ dat de Koningin Marie dezelve voorby haare ooren hoorde zissen; maar de Koningen houden niet veel van dat soort van eerbewijzingen: en onze Serjant was met de Koningen daar omtrent van de zelve gedagten. Schieten salvo, en wat'er gebeurt.

1691.

Geven hunne brieven over aan den Gouverneur.

Des anderen daags gaven wy onze brieven over aan den Gouverneur, die wat begon te knorren / gelijk wy verdiend hadden: maar hy ontfing ons ter zelver tijd ook wederom heel wel / uyt hoofde van de onderhandelinge die de Heer Du Quêne had aangegaan met de Heeren Bewindhebberen, van welke wy ook brieven van voorschryvinge hadden mede genoomen. Wy vraagden voorts naar alles wat ons in 't vervolg op onze Reys dienen konde: maar in 't byzonder; of de Fransen zig op nieuw ook weer meester gemaakt hadden van 't Eyland Mascarenas? En of zy ook iets wisten van hun Esquadre? Maar het antwoord dies aangaande was zeer verscheyden.

Verneemen naar het Eyland Eden, en wat onzeker bescheyt zy krijgen.

Sommige zeyden / dat het Esquadre van zeven Oorlogschepen 't welk daar voorby naar Indien was gevaren / driehondert Man op dat Eyland had geworpen. Andere meenden / dat de uyt Siam verjaagde Fransen het in bezit hadden genomen. Een derde slag wederom in tegendeel verzekerden ons / dat de zeven Schepen daar niet eens hadden geankerd; en dat'er op Mascarenas geen ander volk was / dan eenige weynige Familien / die'er al overlang gewoond hadden. Dewijl nu al deze verscheyde verhalen niets zekers behelsden / zoo konden wy daar geen nut uyt trekken. Het gene als een onwederspreekelijke waarheyt by de bewoonders van de Kaap staande gehouden wierd / was / dat niets tegens de schoonheyt en vrugtbaarheyt van het Eyland Mascarenas ophalen konde: dat het kooren / de Wijn / en alles wat tot voedzel van het menschelijke leven dient / zonder arbeyd of queekery / daar in overvloed was. Dit alles deed ons een besluyt neemen den eersten dag de beste naar het Eyland Mauritius, 't welk niet ver van Mascarenas of Eden af legt / over te steeken / en dat wy dan zouden te werk gaan naar 't gene men daar hoorde / om alzoo met eens te voldoen aan de bevelen die wy in Holland ontfangen hadden.

Die het meeste onder ons ziek waren / gingen / zoo dra wy aan de Kaap quamen / terstond aan Land / om van de Scheurbot geholpen te worden; zijnde het verblijf op 't vaste Land / het eenigste en zuyverste geneesmiddel voor die quaal.

Vermits wy nu juyst op een tijd daar aan quamen dat de Druyven begonden te rijpen / ('t welk een kostelijke verversching voor ons altemaal was) bleven wy daar drie weeken lang; niet alleen om ons zelven te herstellen / maar ook om ons Schip wat te kalfaten. Mijn voorneemen is om naderhand van de Kaap en alles wat ik daar aangemerkt heb / te spreeken / derhalven stel ik den Lezer uyt tot ik het op zijn plaats doe.

TWEE-

1691.

TWEEDE HOOFTDEEL.

Vertrek van de Kaap naar 't Eyland Mauritius. Ongehoorde storm. Onverwagte komste by, en beschrijvinge van het Eyland Eden; wat vrugten daar vallen; en wat vee en gevogelte zig daar onthoudt. De Commandeur wil daar niet landen; maar zeylt naar 't Eyland *Diego-Ruys*. Komste aldaar. Zetten voet aan Land, en wanneer.

Ons Zwaalfje, zoo wel als wy/ wat verhakkebaid, en al ons volkje naar een drieweekse ruste op het vaste Land/ nu wederom volkomen herfteld zijnde/ ligten wy het Anker den 5. February 1691. Wy begroetten het Fort met vijf Kanon-schooten/ en vertrokken/ schoon de wind niet al te voordeelig was. Na dat men eenigen tijd gelaveerd hadde/ zeylden wy regt uyt/ om boven de Kaap de Angilhas te koomen. Wy quamen tot op de hoogte van veertig graden, dog de wind bleef veranderlijk tot op den 15. Maart, op welken dag wy/ wegens zwaar onweer/ lustig in de bogt moesten springen. Vertrek naar Mauritius.

De wind stak in een korten tijd geweldig op; de Zee schuymde en verhief hare baren zoo hoog als onze groote mast. De Lucht veranderde gansch in vuur; de Blixemstralen verdonkerden by-na ons gezigt; de golven stortten yder oogenblik op ons verdek neer; en het Zeevuur of dwaasligt, verdubbelde de vreeze onder alle onze Matroozen. Ons Scheepje/ dat aan de Kaap, wegens zijne kleynheyt/ met verwondering was aangezien/ wierd met een onbegrijpelijke snelheyt voortgedreven. De Kabeltouwen, de Coffers en Kisten, 't geweer, de Bedden, Matrozen, Passagiers, rolden altemaal ondermalkanderen/ en de Hemel/ die tot nog toe als in een gedurige beweginge en arbeyd had gescheenen/ wierd in een oogenblik met een zwarte duysternisse bedekt/ onder welke nare duysternisse zulke zware donderslagen voortquamen/ als of de aan 't roer staande Maats aanstonds naar den afgrond stonden te verzinken. Zware storm.

't Verdek stond altijd wel een voet onder/ om dat het als met bakken uyt den Hemel regende/ en de Zee ook meer water op 't Schip wierp dan de spygaten verzwelgen konden. Maar het gene onze vreze verdubbelde/ was/ dat niemant ooit gezien had het gene wy gedurende deze ongemeene storm ondervonden: want deze De vier winden spannen zamen, en wat'er gebeurd.

1691. wind op zijn hoogste gekomen zijnde/ wierd gevolgd van de andere/ en vermengden zig somtijds met malkanderen zoo sterk/ dat ze van ons Scheepje een kaatsbal maakten/ en in een moment des tijds van de Aarde naar den Hemel wierpen. Gedurende deze storm/ die ons omtrent tien uren by bleef/ liepen al deze zamengeswooren winden het gansche Compas rond: en in al dezen tyd moesten wy ons aan de woede/ en het goedvinden van de golven overgeven (want het was onmogelijk het roer te dwingen.

Wenssen malkander over de behoudenis geluk.

Eyndelijk hield de storm van langzamerhand op/ en onze verloorene hoope begon het hooft weder boven te steeken. Wy wensten malkanderen van ganscher herten geluk over deze onze algemene verlossinge/ en een iegelijk was in 't binnenste verheugd/ ja dankten opentlijk den gene die door zijn wonderlijke goedheyt/ ons in het midden van zulke groote gevaren beschut en bewaard hadde.

Wanneer wy nu tot bedaren gekoomen/ en de alderheftigste slingeringen wat te boven waren/ zagen wy niet anders dan het hollen van een deel huylende baren/ die ons nog al gestadig scheenen op te zullen slokken. Toen begonden wy te zien dat men aan dat onweer met regt den naam wel mogt geven van Orkaan. Wy vonden'er een waare en nadrukkelijke beschrijvinge van in den 107. Psalm; die wy ook met vermaak en verwondering lazen; gelijk mede den 29sten.

Men roeme de gedagten van Virgilius over diergelijken geval zoo hoog als men wil/ 't kan evenwel niet halen by deze twee Psalmen; ook zyn sommige plaatzen der Griexe en Latijnse Poëten, die van zoo veel Windbuylen Hemel hoog geroemd worden/ zeer gering te achten in vergelijking van die deftige en onnavolgelijke Lofzangen van David.

Voorteekenen der Orkaanen.

Het gene nu nog onze opmerkinge verdient/ is/ dat een overgroote stilte/ eene van de allerzeekerste voorteekenen van een aanstaande Orkaan is. De Zee trekt dan een bedriegelijk kleed aan; de golven gaen ter nederleggen; de geringste kabbeling zelfs word uytgewist/ ja haar gansche wezen ziet aangenaam en vrolijk.

Ik wenste wel dat de Heeren/ die men Filosofen noemt/ ons/ in plaats van al die onnozele ongegronde redeneringen/ daar ze hunne boeken mede opvullen/ en den meesten tijd vals en beuselachtig zijn/ eens net en onderscheydentlijk aantoonden/ uyt wat binnenkameren deze byzondere en wonderbaarlijke bewegingen haren oorspronk hebben. De recht-verstandigen staan eerbiediglijk toe/ dat de natuur ondoorgrondelijke geheymen heeft; ja dat het/ (om eygentlijk te spreeken) zoo wel als de Goddelijke zaken/ altemaal verborgentheden zijn/ en meenen dat de grootste geleerdheyt van een waar Filosoof hier in bestaat/ dat hy niet onkundig zy van zijne onkunde.

Wy beeldden ons in/ opgemerkt te hebben/ dat den regen/ gedurende

vende dat Tempeest gevallen / brak was: ook hebben'er verscheyde Reyzigers op die wijze van geschreven. Dog schoon ik zulx niet t'eenemaal ontkennen wil / zoo zoude ik wel het meeste hellen om te gelooven / dat de hoog-op-snuyvende en in stof veranderende Zee-baren / zig met den nedervallenden regen vermengen. Indien men my tegenwerpt / dat men wel brakke regendroppelen op 't Land / en in 't midden van zekere Eylanden gewaar is geworden: zoo antwoord ik eerstelijk; dat ik'er heel zeer aan twijffel: maar ik zal'er nog by voegen / dat deze zelfde donderende Orkanen, die dikwils de grootste Scheepen opbeuren en verplaatzen / ook wel een deel water in de Lucht zouden konnen wegvoeren; welk water dan / in de hoogte zig met de wolken vermengende / wel kan voortgedreven worden / en op dit of dat Eyland, of andere van de Zee afgelegene Landen / nedervallen.

Waarom deze regen somtijds brak is.

Den derden April zagen wy Land; (groote tydinge!) maar wat het was wist men niet; want wy waren verdwaald. Wy flatteerden ons met de zoete gedagten dat het 't Eyland Eden wel konde zijn; en maakten ondertusschen al verscheydene dingen gereed / even eens als of wy dat lang gewenste Eyland zoo opstaande voet zouden gaan bewoonen. De wind was ons een harde partye / en zogt ons gedurig te verdryven / maar wy stonden hem zoo kragtig tegen / dat niet tegenstaande zijn hardnekkigheyt / wy hem evenwel overwonnen / en naderden eyndelijk dat aan ons onbekende Land / dog toen wy het van naby bezagen / vonden wy tot onse over groote vreugde / dat het was 't geen wy zogten.

Worden zeer onverwagt Eden gewaar.

De plaats daar wy bleeven leggen / om met onze ogen eens voor eenen korten tijd over die uytmuntende Landsdouwe heene te weyden / leverde ons verscheyde fraaye gezigten uyt. De bergen staken hunne kruynen regt in 't midden van dat Eyland omhoog / en het overige van den grond / immers van de kant daar wy het bekeeken / quam ons alteemaal plat voor / zoo dat wy Bosschen, Beeken, en het hertverquikkende groen, zeer vermakelijk onder een gemengd zagen. En wierd ons gezigt ten hoogsten voldaan / onze reuk niet minder: want de lugt was geparfumeerd met een zielverrukkende geur die van het Eyland herwaart quam / waar toe mogelijk de Citroen en Oranje boomen / die'er in overvloed zijn / ten deele behulpzaam zijn geweest. Alle wierden wy van dezen zoeten reuk op gelijke wijze aangedaan, niet-tegenstaande wy nog al vry ver van het Eyland af lagen. Sommige klaagden / dog met een vrolyk gelaat / dat die kruyige lucht hen den slaap had benoomen; andere zeyden dat het hen als een balzem zoodanig had ververst / als ofze veertien dagen aan Land waren geweest.

Hoe zig dat Eyland van buyten opdoet.

De Beschryvinge die onder 't opzicht van den Heere Du Quêne uytgegeven is / maakt van deze omstandigheyt geen gewag: dog

1691. de Heer Delon heeft zulx niet vergeten / maar schryft 'er op deze wyze van: De reden / waarom op dit Eyland geen Serpenten, Ratten, nog eenige venynige ongediertens gevonden worden / is (zoo ik geloof) om dat de welriekende Bloemen, daar de velden weeldrig mee gedekt staan / vergift voor die dieren is; gelyk hy zulx / volgens zyn zeggen / by ondervindinge heeft. Wy wisten altemaal de deftigheyt van dat Eyland niet genoeg uyt te drukken / maar de Capteyn scheen vermaak te scheppen in gansch andere taal te voeren. Hoe schoon hy zig ook geliet / en hoe nauw zyne ordres bepaald lagen / zoo had hy dog niet in 't zin voet aan Land te zetten; en het was maar toevallig dat wy zoo digt genaderd waren; want toen wy het de eerstemaal zagen / meende hy dat het nog wel veertig mylen van ons af lag. Hy hoorde vreemd toe wanneer de Stuurman zeyde dat hy Land zag / en dat het 't Land wel konde wezen dat zy zogten. Ik zal my niet inlaten ontrent de byzondere reden die de man mogelyk gehad heeft om op deze wyze te werk te gaan / dewyl het maar gissingen zyn; behalven dat zulk een onderzoek onnodig zoude wezen. Hoe het zy of niet (in waarheyt de pen ontvalt my!) die schelm en booswigt bediende zig van onze zwakheyt / liet het allengskens al verder en verder af dryven / en zette eyndelyk zyn koers naar Diego-Ruys. Hy zat over de Matrozen heen / zoo dat ze alles moesten doen wat hy begeerde: en wat ons aanging / wy waren altemaal ziek / en in geen staat om hem tot het uytvoeren van zyn commissie te dwingen. Nu is ligt af te meten hoe men ons verstrikt heeft / en hoe smertelyk dat voor ons viel.

De Schipper laakte dit Eyland, maar weeten niet waarom.

Steekt over naar Diego-Ruys.

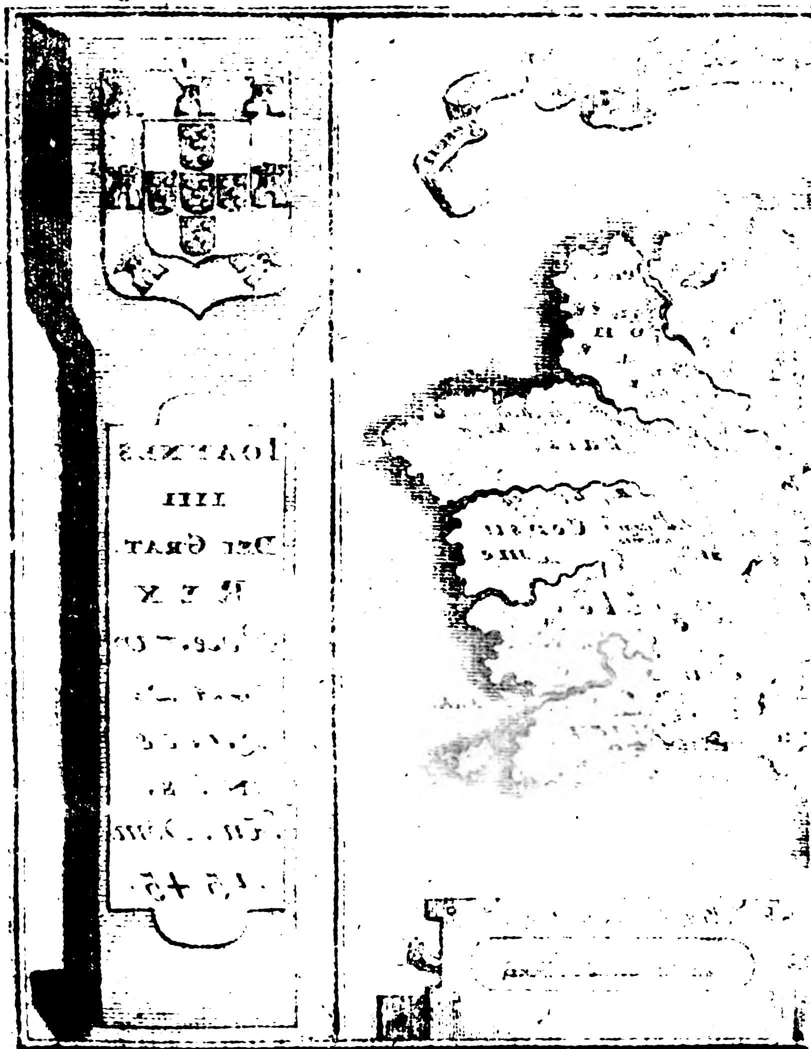
Eyndelyk dan / dewyl ik zoo gelukkig niet ben geweest van dat aangename Land / waar naar ik den Lezer van het begin af aan heb doen reykhalzen / te mogen beschouwen / zoo geloof ik evenwel iets diesaangaande te zullen doen / dat niet onaangenaam zal wezen / mits dat ik toevlugt neeme tot zeeker middel / waar door de verwagtinge nog eenigermate kan voldaen worden. Ten dien eynde dan zal ik van de voornaamste fraaiigheden / die op en omtrent het Eyland Eden aantemerken zyn / uyt de beschryvinge die 'er even voor ons vertrek uyt Holland / door toedoen en onder 't opzigt van den Heer Du Quêne, van in 't ligt gegeven is / een korte schets opstellen. 't Is waar / iemand zoude met regt dat Verbaal verdagt konnen houden / denkende dat het in de kraam van den Heer Du Quêne te pas quam de gemoederen des volx ontrent den toestand en hoedanigheit van die nieuwe wereld / op een voordeelige en gansch smakelyke wyze in te winnen / om dat hy van zins was dezelve te gaan bewoonen. Maar diesaangaande heb ik eerstelyk te zeggen / Dat in plaats van de waarheyt op te schikken / de Heer Du Quêne niet gewild heeft dat men in dat Boek-

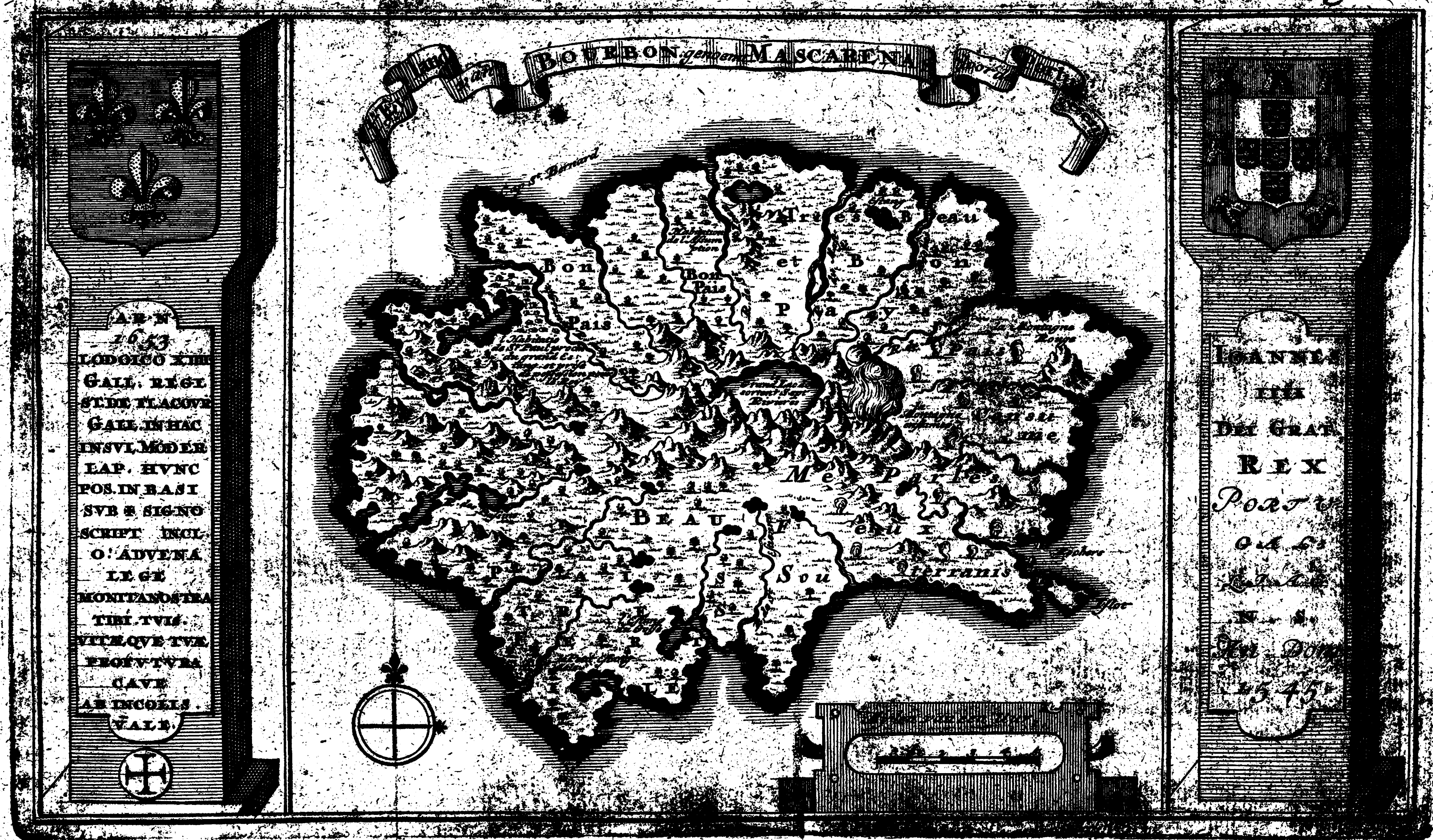
Onze Schryver wil evenwel iets van dat Eyland zeggen, uyt de beschryvinge van den Heer Du Quêne.

Waarom die geloofbaar is.

op deze
penten,
den / is
velden
elijk hy
oisten al-
cukken /
andere
w zijne
in Land
enaderd
dat het
nd toe.
Land
ontrent
op deze
halven
of niet
diende
der af
p zat
op be-
geen
Nu
telijk

n dat
aan
even-
n zal
door
dien
om-
inge
er 't
hoz-
dat
aam
r on-
p een
at hy
ande
t op-
n dat
Bock-

BOURBON genoemt MASCARENA
ANN
1653
LODOICO XIIII
GALL. REGI.
ST. DE FLACOVR
GALL. IN HAC
INSVL MODER
LAP. HVNC
POS. IN BASI
SVB SIGNO
SCRIPT. INCL.
O! ADVENA
LEGE
MONITA NOSTRA
TIBI. TVIS
VITÆQVE TVÆ
PROFVTVRA
CAVE
AB INCOLIS.
VALE.
REX
Bon Pais
Bon Pais
et
Beau
Me Parle
Beau
Sou
St. Bernard

1691.

Boekje, by hem uytgegeven/ eenige dingen zoude inlassen/ welke maar 't minste naar opgeschiktheyt of opsnyerpen rooken/ niet tegenstaande dezelve voor zuivre waarheden te boek stonden. Voor het tweede zal ik'er nog byvoegen; Dat ik oorgetuyge ben geweest/ dat de inwoonders van Mauritius, Batavia, en van de Kaap eenparig hier in overeenstemden/ dat alles/ wat in die beschryvinge van het Eyland Eden was ter neder gesteld/ met de zuivere en onvervalste waarheyt overeenquam.

Beschrijvinge van 't Eyland Eden, en door wie eerst ingenomen.

Dit *Eyland* hebben de *Portugezen*, onder de Regeringe van *Johannes den Vierden* 1545. in bezettinge genoomen, en allereerst den naam gegeven van *Mascarenas*. Hondert en acht jaren daar na heeft'er de Heer *Flacour*, uyt naam van den tegenwoordig regeerenden Koning *Lodewyk den Veertienden*, den Franssen Standaart geplant, en aan het zelve den doorluchtigen naam gegeven van *Bourbon*. Hy hing de Wapens van *Vrankryk* aan dat zelfde gedenkteeken daar hy die van *Portugaal* vond, na dat hy het ook te *Madagascar* gedaan had.

Waarom Eden genaamt.

Ik geloof dat de *Franssen* dit Eylandje zoo veel als verlaten hebben. Andere die'er zedert dien tyd aan Land zijn gegaan, vonden 't zoo uytneemende schoon, dat zy het aangemerkt hebben als een Aardsch Paradysje, en uyt dien hoofde den naam gegeven van *Eden*, dat is, Land van wellust.

(De Beschryvinge/ daar ik dit staaltje uyt opdis/ zegt zeer qualijk/ dat niemand dit Eyland doorgekrupst heeft: maar de kaart/ die ik hier invoeg/ is gemaakt volgens het opstel van zoodanige persoonen die het overal bezigtigt/ en eenige jaren lang bewoond hebben.)

Hoe het ook zy, (*zegt de Heer Du Quêne verder*) 't is zeeker dat het Eyland *Eden* overvloedig ruymte genoeg heeft, om een lange reex van geslagten te herbergen, wat *Colonie* of volkplanting zig daar ook zoude willen ter neder slaan.

Wat'er de Reyzigers in 't algemeen van getuygen.

Voorts voegt hy daar nog by; Het is waarachtig, dat de Reysigers nooit van eenig Land gesprooken hebben, daar de lucht gezonder is dan op dit Eyland, 't welk een aanmerkenswaardige zaak is. Het is bekent, dat een groote meenigte van zieken daar aan Land gegaan, en in korten tyd volkoomen hersteld zijn. Het zelfde getuygen veele andere, die zig daar langen tyd hebben onthouden, niet-tegenstaande zy gebrek leeden aan veele gemeene dingen, en datze dikwils de ongemakken van de Son, en de avonddampen hadden uyt te staan. De lucht is'er zuyver; en de aarde, beneffens de planten en Specery-bloemen die dezelve overdekken, vervullen de lucht met zulk eenen aangenamen geur, en doen zoo eenen balsemachtigen geest inaasemen, die nog immers zoo gezond als aangenaam is.

1691.

Dit aanlokkelyk Eyland, leggende tusschen de 21 en 22 Graden Zuyder breedte, heeft met de meeste andere ontrent de *Linie* leggende Landen gemeen, dat de hitte getemperd word door zeekere koele en verfrissende winden, die de Goddelyke voorzienigheyt wonderlyk wel beschikt heeft, om deze Landen gemaklyk te doen bewoonen.

Waarom het daar niet te heet valt.

Veelheyt der fonteynen.

't Is vry wat zonderlings, dat men op dit Eyland zooveel fonteynen vind. Derzelver water is zuyver en gezond; en sommige verwekken afgang. Deze wellen nu brengen eenige *beeken* voort, ja zelfs kleyne *Riviertjes* die het gansche Land bevogtigen, en zoo styf van visch zijn, dat sommige Reyzigers ons verzeekeren, *Dat iemand een van gemelde Rivieren willende doorwaden, wegens den overvloed van Vis dikwils aan 't waggelen raakt.* Dan zyn 'er ook nog verscheyde Meeren, waar van onder anderen een zulken overvloed van water opgeeft, dat 'er zeven zwaare beeken uytvloeyen, en slangsgewyze door een groot en vruchtbaar veld heen stroomen.

Op het land, nog in 't water zijn geen venynige dieren te vinden; daar in tegendeel by-na alle heete Landschappen krielen van slangen, en meer andere gediertens, waar van de minste steek of beet gevaarlyk of doodelyk is. Het zelfde word ook gezegt van de planten en vruchten.

Kostelijkheden die'er gevonden worden.

Ik zal niets ophalen van de wonderlyk fraaye *Schulpen* die 'er in overvloed langs het strand leggen; nog van 't *Koraal*, en van het *Ambre-gris* dat 'er gevonden word, schoon 'er nog al nuttigheyt in steeken zoude: ik zal dan alleen maar zeggen, dat de Zee krielt van vis, en dat de Schildpadden die 'er uyt voortkoomen, alleen overvloedig en lekker voedzel genoeg verschaffen. De Landschildpadden maken ook een gedeelte der rykdommen van dat Eyland uyt, want men ziet'er een groote meenigte, en hun vet overtreft in allerhande *sauçen* de beste botter en olie. Daar zyn Zeeschildpadden die over de 500 pond wegen: maar die op het Land zig onthouden, vallen zoo zwaar niet; dog de allergrootste zou evenwel veel ligter een mensch, dan een mensch een Schildpad konnen dragen. Deze *Schildpad-olie* (want dat vet bestaat niet) is een kostelyk geneesmiddel voor veelerley qualen.

Zeldzame Schildpadden.

Het geboomte,

De *Bossen* zijn zoo digt niet, of men kan 'er gemaklyk doorgaan: nog de schaduwe belet de vrugten niet in het rypen. Men ziet 'er ook in overvloed de *Ceder*, *Ebben*, en andere *Boomen*, zeer bequaam om tot timmerhout te gebruyken. Voorts vind men 'er *Palmboomen*, *Figebomen*, de *Latanier*, *Oranjeboomen*, *Citroenboomen*, en *Acajous* van allerhande slag. Men zoude nog twintig andere konnen noemen, welkers vrugten goed om te eeten zijn, en wegens hare verscheydentheyt de smaak heel wel voldoen. De wortel

tel van China, de *Indigo*, de *Zuiker-rieten*, de *Boomwol*, de *Ananas*, de *Bananas*, de *Tabac*, de *Citrullen*, de *Aard- en Water-Meloenen*, de *Concommers*, de *Caribische Kool*, de *Astaffische Boonen*, de *Ambrykscbe Klimboomen*, *Erweten* van dien landaart, en honderd andere planten, vrugten, en wortelen van dat slag, wassen overal, zelfs tot op de bergen toe, uyt de natuur. Men weet wel door ondervindinge dat de *Turkse Weyt*, de *Gierst*, de *Rys*, het *Kooren*, de *Gerst*, de *Haver*, en wat dies meer is, daar zeer wel voort wil; en dat men die granen meer dan eens 's jaars inoogsten kan. Wy hebben ook uyt nieusgierigheit allerhande *eetbare waren* die wy meede genomen hadden, aldaar in de aarde geworpen, desgelyx eenige van onze *Tuynkruyden*, (waar van ik hier ter plaatze geen verdrietige lyst zal ter nederstellen) maar alles quam wonderlyk wel voor den dag; de reden is, om dat de grond deugdzaam goed is, en dat de *Vader der Nature* dezelve by uytneemendheyt vrugtbaar maakt. Wy hebben 'er ook heele goede *Razynen* gegeten, derhalven zoude men met reden mogen geloven, dat men 'er ook wel goeden Wijn zoude konnen drinken. Ik meen ook dat men niet behoeft te twyffelen of de meeste vrugtboomen zouden uyt het Vaderland gevoerd, en met goede wink hier ter neer geplant konnen worden.

de Planten

en het gezaayde groeit er wel.

Runderen, *Varkens*, en *Geyten*, door de Portugezen hier voor dezen aan Land gezet, zijn zoodanig vermeenigvuldigt, dat men ze by gansche troppen te gelyk in de bosschen ziet zwerven: en men kan zig met reden verzekerd houden, dat de *Harten*, de *Dassen*, de *Schapen*, en meer ander gedierte, dat men op veele plaatzen onder de zelve luchtstreek vind, desgelyks wel tieren zouden.

Wat viervoetig gedierte.

Onder de gemeene Vogels van dit *Eyland* zal ik tellen de *Patrysen*, de *Torteldayven*, de *Wilde-Duyven*, de *Houtsnippen*, de *Meerlen*, de *Lysters*, de *Hoppen*, de *Gansen*, de *Kanarien*, de *Meeuwen*, de *Pintaden*, de *Pappegayen*, de *Reygers*, de *Reusvogels*, de *Foun*, de *Fregatten*, de *Mussen*, en een groote meenigte ander kleyn gevogelte; behalven nog verscheyde soorten van *Roof* en *Zee-Vogels*. Wy hebben 'er *Vleermuyzen* gezien die veel zwaarder van lighaam als een *Hoen*, en zeer goed van smaak waren, mits dat men de afkeerigheyt die men gemeenlyk tegen die dieren heeft, en niet anders dan uyt vooroordeel ontstaat, t'eenemaal aan een zyde zette. De *Pappegayen* laten zig ook wel eeten. De *Reusvogels* zijn groot en hoog op de beenen, en gaan dikwils langs de Rivieren en Meeren op de jagt; hun vlees smaakt by-na als dat van de *Putdor*. De *Patrysen* zyn altemaal grys en wel de helft kleynder dan de onze. De mannetjes van de *Mussen* hebben een roode gorgel, maar word nog veel rooder alsse minnebekken. Deze kleyne beesjes, die even eens als de *Blommen*

en wat gevogelte men daar vind.

1691. en *Kapelletjes*, tot geen ander eynde schynen gemaakt dan om de Natuur te vercieren, zijn zoodanig vermeerderd, datze (om de waarheyt te zeggen) lastig zyn geworden en heel zeer verveelen. Zy komen met gansche wolken, en pikken in een oogenblik al het gezayde weg, indien men niet nauw oppast; en zulx is, buyten alle tegenspraak, al een groot ongemak; maar ik meen dat men ze met schietgeweer wel haast verjagen zou. Ook zijn'er *Rupsen* en *Vliegen* die somtijds al mee spuls genoeg maken. En dewijl men dog alles op moet geven om een zuyver en geheel denkbeeld van zaken te hebben, zoo zeg ik eyndelijk, dat de gevaarlijke *Tempeesten*, die best onder den naam van *Orkaanen* bekend zijn, ook al een zeer slegten artikel uytmaken. Maar daar ontrent word dan weer ingebragt, dat de *Orkaanen* daar nog lang zoo zwaar niet vallen dan op de *Americaansche Eylanden*, en nooyt langer als vier-en-twintig uren duuren: daar-en-boven; dat deze zware *Tempeesten* nooyt meer dan eens 's jaars koomen, en altoos op een gezetten tijd, zoo dat men diesaangaande wel op zijn hoede kan zijn. En dan word'er, eyndelijk, nog voor een derde by-gevoegd, dat men tegen driehondert vier-en-zestig dagen, die by uytnementheyt schoon zijn, maar eenen quaden dag heeft: en om de waarheyt te zeggen, die gedagten zijn heel troostelijk.

Waar in de ongemakken van dat Eyland bestaan.

De verstandigen, byzonder die wat jaren en een weynig gereysd hebben, weten wel dat men in deze Wereld, 't zy onder de *Linie*, of onder de *Keerkringen*, geen volmaaktheyt, ontrent wat soort van zaken het ook zy, te wagten heeft. Alles heeft zijn voor en tegen, en het alderbeste is niet anders dan dat het zoo erg niet en is. 't Geene dan in dit geval te doen staat, is, dat men, gelijk in andere gelegentheden, de schaal in de hand neeme, en de zaken weege eer men vonnis velt. Indien eenige ongemakken van ons *Eden* u stooten (zegt de *Heer du Quêne*) zoo legt in de eene schaal de *Rupsen*, de *Muggen*, de *Mussen*, en den jaarlijksen *Orkaan*; en voeg daar nog by, de *Gezontheyt*, de *Vryheyt*, de *Veyligheyt*, den *Overvloed*, en de *Stilheyt*. Leg dan eens in de andere schaal tegen over die driederley hinderlijke beesjes, die wy zoo even genoemd hebben, al de vremde en schadelijke gedrogten die men in de Steden vind, en door zeekeren *Tooneeldigter* heel geestig afgemaald worden; ziet dan eens welke schaal 't meest zal doorslaan.

De Schipper laat het afdrijven, onder belofte van hen aan een beter Eyland te zetten.

Ik herhaal hier dan nog eens / dat het zeer hard viel / ons van dat zielverrukkend Eyland, daar wy zoo lang na verlangd hadden / allengskens te zien afdeynzen. Gedurende onze zwakheyt en smerte gaven wy ons over aan 't geene wy niet konden verhoeden: en onze Commandeur beloofde en verzeekerde ons / op

op een plaats te zullen brengen / welke geenzins door het Eyland, dat zoo kostelijk in onze oogen scheen / behoefde te wyken. Om nu dat nieuw-beloofde Eyland te vinden / hadden wy niet meer dan omtrent 150. Mijlen af te leggen; maar de wind liep ons zoodanig tegen / dat wy een gansche maand lang niet anders deeden dan laveeren. 1691.

De arme Jan Pagni, een van onze Metgezellen / stierf te dezer tijd / tusschen het ontglipte en nog te verwagtene Eyland: hy kon de Scheurbot, en andere ongemakken die hem quelden / niet langer uytstaan. Jan Pagni sterft.

Eyndelijk deed zig op een schoone Zaturdag morgen / zijnde den 25. April 1691. ouden stijl, een nieuw Land op; wy bevonden dat het 't Eylandje Diego-Ruys was / daar de Kapteyn voorgenoemen had ons aan Land te zetten. Wy quamen'er zeer na by / zeylende door het Oosten tot aan de Zuydkant toe. Het Eyland was zeer bezwaarlijk aan te doen / wegens de menigvuldige rondom leggende banken die zig al vry ver uytstrekken. Wy zagen in 't eerst nog Haven nog Baay, nog eenige plaats die wy bequaam oordeelden om gemaklijk te konnen landen. Des avonds smeeten wy / omtrent drie uren van Land / het diep-lood uyt / en bevonden dat de grond wel rotzig / dog evenwel zagt was. Wy lieten dan het Anker vallen / en bleven daar / niet-tegenstaande het dood stil was / leggen tot 's Maandags den 27; dog om wat reden weet ik niet. Dien dag / en den dag daar aan volgende / beschouden wy / zoo naukeurig als ons eenigzins mogelijk was / het Eyland van de buytenkant / om te zien of wy niet een plaatsje konden vinden dat toegankelijk was. Komste by Diego-Ruys.

Den 28 's namiddags ten vier uren kregen wy een opening in 't gezigt / welke wy geloofden bequaam genoeg te zijn om ons oogmerk te bereyken: maar alzoo de nagt op handen was / hielden wy 't wat af / en dreven al gins en weer tot den dageraad aanquam.

Den 29 's morgens ten elf uren / overviel ons een ongemeene stilte / welke ons in groot gevaar bragt / want de sterke stroom wierp ons Scheepje in een oogenblikstijds tusschen de klippen / die zig wel een mijl ver van 't Eyland af in Zee uytstrekten. Wy waren al zoo verre dat'er by-na geen hoope meer overig was van de platen en banken te vermijden: maar door de wonderlijke bestieringe van den Hemel stak'er heel schielijk een voordeelige wind op / die ons weer te rug dreef. Daar na zetten wy het na een Kaap of hoek Lands toe / die met de neus in 't Noorden lag; en des middags liet de Kapteyn de sloep in 't water vallen / om te zien of'er nergens geen Haven of opening te vinden was om in te loopen. Des avonds maakten wy zeyl naar de Noor-Oost kant; dog naulyx hadden wy eenige vorderingen gemaakt / of onze sloep preyde, ten teeken dat daar een Raken wegens stilte in groot gevaar. De Kapteyn zet de sloep uyt, en ontdekt een baay.

1691. plaats gevonden was om te ankeren. Omdat wy nu boven een rots/ en maar op acht vadem waters waren/ zoo moesten wy gedurig met het peyllood in de hand als op de wagt staan. Wy wierpen dan het Anker uyt op negen vademen waters/ in een zagte en meest zandige grond/ na dat men alvorens de sloep aan boord had doen komen/ en bleven daar tot 's anderen daags/ om dan een beter gelegentheyt op te zoeken. Des volgenden daags/ zijnde den 30 April, lieten wy in den vroegen morgenstond het Anker ten tweeden maale vallen in een goede zandachtige grond/ alwaar wy genoegzaam gedekt lagen voor de Ooste en Zuyd-Ooste winden/ welke daar de meeste en voornaamste Landwinden zijn.

Hoe zig dit Eyland van buyten op doet.

Het Eyland deed zig van verre en van na-by ongemeen schoon op. De Kapteyn, die zeekerlijk reden moet gehad hebben waarom hy ons niet te Tristan, nog te Mascarenas wilde aan Land zetten/ en niets liever zag dan ons op het Eyland Rodrigue te laten/ verhefte alle deszelfs schoonheden en voordeelen hemel hoog. En in der daad/ dit nieuwe wereldje quam ons zeer aangenaam en lieflijk voor; maar wy zagen'er zoo veel Vogelen niet vliegen als op de Kusten van Tristan; nog wy kregen hier op deze Ree zulken geurigen reuk van allerhande Kruyen in onzen neus niet gelijk wy een maand te vooren uyt den Hof van Eden gewaar wierden. Evenwel konden wy daar niet uyt besluyten dat'er geen bloemen, nog Vogelen op dat Eyland waren. Voor de rest quam het van buyten wel voor.

Fraaye gezigten.

Wy konden ons niet verzadigen in het bezigtigen van de kleyne Bergjes, waar uyt gemelde Eyland by na meest bestaat/ zoo overvloedig waren dezelve met groote en schoone boomen bedekt. De beeken die wy'er van af zagen stroomen/ stortten neder in de Valeyen, aan welkers vrugtbaarheyt men niet behoefde te twijffelen; en na datze zig dan hier of daar verspreyd hadden over een effen grond/ (dien ik nog Bosch, nog vlakte zal noemen/ om dat die twee over den rang zouden moeten twisten) quamen zy zig voor onze oogen in Zee werpen.

Wat gedagten onzen Reyziger daar over maakt.

Sommige begonden te gedenken aan dat berugte Lignon en desselfs betoverende Oorden/ 't welk zoo aangenaam opgedist word in de Roman van den Heer Urfé, maar onze geest steygerde hooger/ en hield zig bezig met gansch andere gedagten: wy roemden de verborgentheden der Goddelijke voorzienigheyt/ welke eerst had toegelaten dat wy in ons eygen Vaderland van onze goederen wierden beroofd/ en naderhand ons op een wonderlijke wijze daar uyt rukte/ dog eyndelijk onze tranen wilde afdroogen in het Aardsch Paradijs dat hy ons met den vinger aanwees/ alwaar het alleen aan ons stond om rijk/ vry/ en gelukkig te zijn/ indien wy onder het versmaden der vergankelijke rijkdommen/ ons stille leven wilden be-

be-

1691.

bestreden om God te verheerlijken / en onze zielen te behouden.

Wy waren altemaal in deze zoete overdenkingen als weggevoerd / wanneer de sloep in 't water gezet / en in 't algemeen gevraagd wierd / Wie dat nu aan Land wilde gaan? Op dat woord rees een iegelijk onzer voor den dag / schoon'er geen een gezond was. Alle mijne Reysbroeders stapten over: maar toen ik zag dat de sloep vry vol was / haastte ik my niet al te zeer / en liet dezelve voor dien tijd varen. Dewijl ik nu ongelijk meer jaren had dan een van allen / zoo was ik ook bestendiger en minder uytgelaten; en overstelpt zijnde van een ik weet niet wat voor onderεengemengde droefheyt en blijdschap / zoo bragt ik het overige van den dag in een diepe stilte door.

Zy stappen aan Land, behalve onzen Auteur.

Tegens den avond quam de Kapteyn weder te rug / en vertelde my wonderlijke dingen; maar omtrent veele sneed hy wat al te hoog op / gelijk ik daar van in 't vervolg des tijds volkoomen overtuygd wierd: want hy snoefde van Beesten en Vrugten die nooit op dat Eyland gezien zijn. 't Is waar / en ik wil 't geerne bekennen / hy bragt verscheyde en alderhande slag van vette en zeer goede Vogels mee / van welke nieuwe en onbekende beesjes ik ook een aangename maaltijd deed. Des anderen daags dan (zijnde den 1 May 1691) stapte ik mede naar Land toe / en ging mijne Metgezellen opzoeken.

De Kapteyn keert te rug, en geeft breed op.

DERDE HOOFTDEEL.

Wat namen gemelde Eyland al heeft, en op wat hoogte gelegen. Onzen Auteur slaat zig met de zijne ter neer. Hoe en waar zy hunne Hutten opregten. De Kapteyn berooft hen nog van twee mannen, ligt het anker en vertrekt. Begeven zig aan 't zayen en hoe dat uytvalt.

Dit Eyland, 't welk genoemd word Diego-Rodrigo, of Diego-Ruys, of ook wel Rodrigue, legt op de hoogte van negentien graden Zuyder breedte / en heeft omtrent twintig mijlen in de rondte. Deszelfs lengte (strekkende meest Oost en West) en verderen toestand is net zoo als men 't in de voorste Kaart afgemaald ziet.

Verscheyde namen van dat Eyland.

Wy sloegen ons zelven ter neer naar de Zeehaven / in 't Noord-Noord-Westen, in een schoone Valeye, digt by een groote Beek met goed helder water. Wy hadden alvoorens het gansche Eyland doorgekruyst; dog kozen deze plek boven alle de anderen uyt; te

Waar zy zig neer slaan.

meer /

1691. meer, om dat de Goddelyke voorzienigheyt ons aldaar 't eerst als by de hand geleyd had toen wy ontscheepten.

Waarom onzen Autheur hunne hutten zo net heeft afgeteekend. Ik heb altijd bespeurt, dat wanneer ik met deze of geene persoonen van al onze ondernemingen sprak, dezelve altoos begeerig zijn geweest te mogen weten, op wat wijze wy dog onze hutten of woonsteeden aangeleyd hebben. Dit is de reden waarom ik ze zoo onderscheydentlijk in de groote Kaart heb afgebeeld; te meer, om dat ik door ondervindinge weet, en dikwils bemerkt heb, dat wanneer men op die wijze de afbeeldinge van de een of de andere plaats in 't geheugen geprent heeft, men als dan ook meer werk maakt van de zaken die'er voorgevallen zijn.

Dewijl het dan, opmerkende en waarde Lezer, zonder twijffel ook uwe begeerte zal zijn, zoo slaat uwe oogen eens op de Kaart die gy pag. 1. geplaatst ziet; maar tusschen beyde verzoek ik dat mijne onbequaamheyt door de vingeren gezien werde, want ik ben geen meester in de Teekenkonst. Ik lever op het geene ik heb, en kan u niets anders nog beters geven. En gelijk ik de voorgevallene zaken onvolmaakt verhaal, zoo kan ik ze ook niet dan onvolmaakt in deze kleyne afteekening vertoonen: dog ik hoop evenwel niet dat de gebreklijkheyt zoo groot zal zijn, dat het by den Lezer niet gemaklijk en zonder eenige moeyte verbuld en opgemaakt zoude konnen worden.

De Rivier beschreven. Het kleyn Riviertje dat men daar ziet, heeft zijn oorsprong ontrent in het midden van 't Eyland: en maakt, vier of vyfduizent treden boven onze hutten, door het storten van den eenen berg op den anderen, verscheyde aangename Cascades of watervallen, die altezamen regt bequaam zouden zijn om een Tuyn van den eenen of den anderen Prins te vercieren. Ten tijde van groote hitte en droogte ontfangt het weynig water uyt zijn Fonteyn of Wel; maar de Zee spoelt 'er met wassend water in op, tot aan de plaats toe daar de grond begint te ryzen. Dat plekje, 't welk aan de linkerzijde, naar de mond van de Rivier toe, met stipjes geteekend staat, is laag land, en loopt met de vloed gestadig onder: ook is het Eyland aan die kant in 't algemeen wat lager, en staat zelfs onder wanneer'er maar een zwaren stortregen valt.

De hut van Pieter Thomasz. Pieter Thomasz. een van onze Stuurlieden, (waar van ik in 't vervolg iets zal zeggen) wilde het kleyne Eylandje, dat de Beek uytlevert, gaan bewoonen, weshalven hy daar ter plaatze zijn woonhut, benevens een kleyn Tuyntje maakte, en ter wederzijden over de Rivier een Bruggetje sloeg. Hy was een braaf en goedaardig jongeling. Wanneer het nu of dan eens gebeurde dat het stukje lands onder liep, nam hy zijn toevlugt zoo lang naar een boom, en woonde daar in: 't welk my nog deed gedenken aan den roemrugten Vorst Karel den Tweeden, die de vlucht nam in de be-

1691.

beruchte eyke van Boscobel * welker overblijfselen tot op dezen huydigen dag nog in groote achtinge worden gehouden. Maar in plaats dat deze Koning niet een woord dorst kikken / of dat hy ten minsten altijd zeer zachjes met Kapteyn Careless †, die zijn deelgenoot in dat geval was / moest spreeken / zoo speelde Meester Pieter eens op zijn fluytje / of hy zong een deuntje / of hy hield een praatje met zijn goede vrinden. Hy was de eenigste onder 't gansche gezelschap die Tabac rookte; ('t was ook een Zeeman:) en toen hy geen Tabac meer had / smookte hy bladeren van boomen.

Die van Jan de la Haye.

De Kabanes naast aan dat Eylandje, aan de regter hand als men na de Zee wil gaan / en met N°. 2 geteekend / was de verblijfplaats van Jan de la Haye. Hy was een Zilversmit van zijn handwerk / en had een smisse of oventje toegesteld / weshalven hy zijn huys wat grooter moest maken dan de anderen. 't Zy dat Jan werkte of dat hy ging wandelen / hy zong altijd Psalmen.

Hoe groot deze hutten waren, en waar van gemaakt.

Deze wooningjes waren / de eene meer en de andere minder / al na dat het yder Bouwheer goed vond / tusschen de tien en vijftien voeten in 't vierkant. De takken der boomen / (te weten van den Latanier) verstrekten voor muurwerk / en met derzelver groote bladen dekte men het dak. De stippeltjes die men buyten-om ziet / betekenen de heyningen daar de Tuyntjes mede afgeschooten waren. De poorten zijn desgelijks kennelijk. Men kan uyt deze afteekening ten naasten by wel gissen hoe veer onze Hofsteeden van elkanderen afgelegen hebben.

Het Stadhuys of vergaderplaats.

Digt by de wooning van onzen goeden Jan de la Haye, aan de zelfde zijde van de Beek, vlak aan de waterkant / stond het Stadhuys, of om beter te zeggen / de vergaderplaats der Republijk, alwaar men meest en wel voornamelijk delibereerde, en in overweeging nam zaken die de Keuken betreften. Dit gebouw was ontrent eens zoo groot als de anderen / Robert Anselmi sliep'er in. Hier maakte men de kost wel gereed; maar wy gingen altijd eeten onder een grooten en dikken boom / die op de kant van de Beek, ter zijden de poort van dat even genoemde Huys, met N°. 9. geteekend staat. Deze boom maakte een dikke schaduwe boven ons hooft / en dekte ons in dat Land voor de vinnige stralen der Zonne. Het was ook in de harde stam van dezen boom dat wy een soort van een Nis hakten / om eenige gedagtenissen en Gedenkteekens in over te laten.

Aan de andere kant van 't water / regt tegen over 't Gemeenlands-

E

* Boscobel *is te zeggen* schoon Bos; *en berucht, om dat* Karel *de II. na de slag van* Worcester *derwaarts de vlugt nam.*

† Careless *is een Engels woord, en betekent*, los, zorgeloos: *maar de* Koning *vond goed den naam* Careless *te veranderen in die van* Carlos.

1691. landshuys, was ook 's Gemeenlandstuyn, bestaande omtrent vijftig voeten in 't vierkant; en de palissaden of heyningen die'er een mans lengte hoog rondom stonden/ waren al zoo digt/ dat'er de kleynste Schildpad zelfs niet door kost: want om diergelijke redenen was het/ gelijk men wel denken kan/ dat wy onze Tuynen sluyten moesten.

Gemeenlands-tuyn.

Hut van onzen schrijver. Maar laat ons over de brug weder te rug keeren/ en bekijken de hut eens van François Leguat, Schrijver van dit verhaal/ geteekent met N°. 5. Deze legt tusschen twee perken, tegen eenen grooten boom/ die gemelde hut met eene dekt van de Zeekant. Gezeyde boom draagt zeker vrucht die zeer wel met de Oliven overeen komt; en de Papegayen eeten uytneemende geerne desselfs nooten.

Van de la Case. Wat lager/ dog by digter aan de waterkant/ was het Logement van Mr. de la Case, geteekent N°. 6. Dit aardig hereltje/ 't welk zig tegenwoordig in America bevind/ had als Officier gediend onder de Brandenburgers, en door onderbindinge al geleerd/ wat het was onder tenten te vernachten. Hy had goede gesten over zig; was geestig; door en door eerlijk; onverzaagt/ en zeer verstandig.

Van Testard. Aan de andere kant/ tusschen 't Eylandje en den gemeenen Hof, had de goede Mr. Testard, van wiens droevigen toestand wy straks iets zeggen zullen/ zijn Tabernakel gebouwd/ zijnde N°. 7. Hy was een deftig man/ die ik zeer beklaagd heb.

Van Be***le en Boyer. Be***le en Boyer hadden hunne knapzakken by malkanderen geleyd/ en hun Domicilium opgeregt een stukweegs van de Beek, by digt naar de Zeekant. Het afbeeldsel van den goeden Isac Boyer zal men zien in zijn Grafschrift. Ik moet hier alleenlijk maar voor af zeggen/ Dat deze dierbare meedegenoot van onze eerste onderneemingen/ zyne beenderen op Rodrigue gelaten heeft. En dewijl ik van een iegelijk in 't byzonder iets wegens hunne hoedanigheden gezegt hebbe/ zoo zal ik van Monsr. Be***le (door Gods goedheyt op dezen huydigen dag nog in goede gezontheyt zynde) dit volgende daar nog by voegen; Dat wy hem altemaal lief hadden/ om zijne goede bequaamheden daar hy meede verciert was. Ik bespeurde met vermaak in dezen jongeling (want hy was nog maar twintig jaren oud) dat hy een schoon verstand had/ beleefd/ en te gelijk zachtzinnig en blug was. Zijne Studiën, die hy voor dezen by der hand gehad had/ hadden hem eenig licht mede gedeelt dat niemand bezat. Hy was altijd even vrolijk/ altijd even gedienstig/ en had het zachtste humeur van de Wereld. Ja aan zijn schrander vernuft/ en zijne gaauwigheyt zijn wy het toestellen van dat Scheepje verschuld/ waar van wy in 't vervolg spreeken moeten; als meede het maken van de kleyne hoedjes op dat

Rot-

1691.

Rotzen-Eyland, die ons in 't midden van de grootste verdrukkinge/ zulk een verquikking toebragten.

Van wat staat deze Reysgenooten waren.

Eyndelijk zal ik hier in het voorby gaan nog in aanmerkinge brengen/ dat al deze vrienden/ daar ik van gesprooken heb (behalven P. Thomasz. en R. Anselin, die maar van een geringe afkomst waren) Europa niet uyt armoede hadden verlaten/ nog uyt wanhoop zig naar woeste Eylanden behoefden te begeven/ als niet wetende waar zy hunne voeten in de Wereld zouden nederzetten; 't waren altemaal luyden van goeden huyze/ en voorzien van middelen. Maar dewyl deze Colonie of volkplanting van den Marquis du Quêne veel geruchts maakte/ en zy nog jong/ gezond/ en luchthartig waren/ zonder aan vrou of kinderen/ of enig beroep vast te zijn/ kreegen zy lust om deze Reyze mede aan te vangen.

Ik heb my ingebeeld/ opmerkenden Lezer/ dat gy het vervolg van onze onderneeminge en wonderlijke gevallen/ beter en met meer vermaak zoud begrijpen/ wanneer ik u vooraf een bevatting deed hebben van de plaats en de persoonen daar van gesprooken word.

Waarom dit Eyland een Stad genoemd.

Gy ziet dan in deze onze kleyne Stad/ de boomen als gezayd gins en herwaarts verstroopd staan; maar deze zijn het overschot van een veel grooter getal/ 't welk wy goed dagten te verdunnen. Zulx viel ons gemakkelijk te doen/ om dat de grond zeer ligt is/ en de wortels zig zonder moeyte lieten uyttrekken. Men lacht misschien al/ om dat ik zeg kleyne Stad/ maar wat is dat wijdberoemde Roomen in den beginne geweest. Over hondert jaren zoude men/ met behulp van vrouwen/ ter plaatze daar nu de zeven hutten staan/ zeven Parochien konnen geteld hebben.

De Schipper vertrekt.

Wy nu met het opmaken van deze woonhutten gedaan hebbende/ ligte de Kapteyn, die veertien dagen op de Ree gelegen had het Anker/ na dat hy het grootste gedeelte van 't geene t'onzer onderhout was mede gegeven/ ontscheept/ en zijn Schip met noodige verversfchingen voorzien hadde. Wy gaven hem brieven mede naar Holland, waar in zijn lof naar verdienste wierd opgehyzeld: maar hy was zoo gek niet van ze te bestellen/ gelijk wy naderhand gewaar zijn geworden/ en ook wel dachten.

Dit navolgende was het dat hy ons liet:

Wat hy aan land laat.

Beschuyt; Snaphaanen en ander geweer; kruyd en lood: allerhande gereedschap, zoo om het land te bouwen/ als om hutten te maken; te weten/ zagen, bylen, spijkers, hamers, en beytels; voorts keukengereedschap, tot zelfs handmeulens en een spit toe; desgelijx ly-waat, netten om te vissen: in een woord/ alles, behalven Medicinale-kruyen; een geringe zaak/ 't welk/ als ik de waarheyt zeggen zal/ meer onze eygene achteloosheyt/ dan de quaadaardigheyt van den Kapteyn te wijten was/ dat wy'er niet van voorzien waren: voor de rest had elk zyn eygen kleeren/ en nog wat byzonderen voorraad.

1691. Pieter Thomasz. waar van ik hier boven gesprooken heb / had met de Kapteyn geschil gehadt en overhoop gelegen: of hy nu vreesde dat de Kapteyn hem zulx in de weerom-reys vergelden mogte; althans / hy was niet graag om met hem rugwaarts te keeren / en wilde liever by ons op het Eyland blyven. Dit zoude de schade die wy by het Eyland Mascarenas, met het verliezen van een onzer makkers, geleden hadden / heel fraay vergoed hebben: maar de Kapteyn quam / zoo als hy op het punt stond van te vertrekken / aan land / en beroofde ons van twee onzer Metgezellen / namentlijk / Jan André Guiguer, en Pierrot, zoo dat wy maar met ons achten op dat Eyland overbleven.

De Kapteyn berooft hen nog van twee maats.

Wanneer het Schip nu vertrokken was / en een iegelijk onzer zig van de geledene ongemakken hersteld voelde / gingen wy het Eyland rond / om te zien / gelijk ik reeds gezegt heb / of'er nog beter plaats was / dan die wy in bezettinge hadden genoomen / maar wy vonden het over al even-eens: ja alschoon wy meer dan twintig effene plekken zagen / en immers zoo gemakkelijk als de onze / zoo kondenze dog in schoonheyt en deugdzamen grond tegen de onze niet ophalen; weshalven wy beslooten by de eerste verkiezinge te blyven.

Zy gaan 't Eyland rond, en waarom

Zoo dra als'er zoo veel aarde omgespit en gezuyverd was als wy tot den grooten Hof nodig hadden / wierpen wy van al onze zaden van elks wat in den grond. Wy waren van alles en allerley soort wel voorzien; maar de zaden die wy uyt Holland hadden medegenomen / waren altemaal door de Zeelucht bedurven / om dat men vergeten had' dezelve in glaze vlessen te doen / en toe te zeegelen: de andere hadden wy aan de Kaap de goede Hoop gekreegen. Daar quamen maar vijf korntjes van de gemeene Meloenen, en ook zoo veel van de Water-meloenen op: drie van de andivie; drie van de terwe, drie van de aartjesokken, drie van de porceleyn, drie van de radijssen, drie van het Mosterkruyd, drie van de Anjelieren, en drie van de klaver. De Anjelieren schooten wel op / maar kregen geen blom, en vergingen eyndelijk. Met de radijssen ging het even eens; de wormen haddenze al vernield eerze eetbaar waren. De Aard-meloenen (omze te onderscheyden van de Water-meloenen) quamen by-na zonder moeyte / ongemeen groot / en zeer aangenaam van smaak in overvloed voor den dag: ik geloof niet datze ergens schoonder gevonden worden. Ja wy hebben nog daar-en-boven ondervonden dezelve van zoodanigen aart te zijn / datze nooyt iemand qualijk bekommen / alschoon hy'er te veel van eet / of zig wat in te buyten gaat.

Beginnen te zaayen, en hoe dat opneemt.

Wy gebruykten ze in allerhande saucen, en vondenze altoos wonderlijk goed. Men kanze het gansche jaar door hebben: maar wy bespeurden evenwel dat de gene die des winters (dat is / den tijd

wan-

wanneer het minder heet is / zijnde de maanden Juny en July) voortkoomen / beter zijn dan de andere. Wy meenden in 't eerst datze / even als in Vrankrijk, wat veel Zon moesten hebben; maar wy bespeurden wel haast datze beter onder de boomen tierden; waar uyt men heel ligt besluyten kan dat de lucht en de aarde hier anders moet zijn. 1691.

Onder de vijf planten van de Water-meloenen was tweederley slag / roode en witte; maar de eerste waren de beste. Zy hadden een groene schil / en waren van binnen rood. Zy zijn zeer verfrissende / en doen iemand alzoo min quaad als de andere: ook zeer soppig / zoo dat men niet behoeft te drinken als men 'er van eet. Wy hebben 'er gevonden die zoo groot waren / dat wy met ons achten geen een konden op eeten. Deugt der Meloenen.

Deze verscheyde soorten van Meloenen komen / gelijk ik gezeyd heb / zonder moeyte op / en zetten in overvloed voort. Toen wy naderhand de grond / daar wy de Meloenen meenden te zaayen / met wat zand begonden te mengen / wies dat goed by uytneementheyt weelig / en namen een gansch andere en veel geurtiger smaak aan.

De Aartjesokken beloofden in 't eerst veel / en wiessen yder dag dat men het zien kon / maar bragten daar na evenwel niet anders dan een kleyne ondeugende vrucht voort. 't Is wel waar / dat wy juyst niet volkoomen verzekerd waren dat het 't regte Aartjesokke-zaad was / schoon het in alles / gelijk ook de plant / de zelfde gedaante had: want wy hadden 't mede genoomen van de Kaap zonder te weten wat het eygentlijk was. Wy gebruikten alle middelen om de ribben wit te maken / maar te vergeefs / alschoon wy wel wisten op wat wyze men 'er mee te werk moest gaan. Aardjesokken.

Het wilde ook niet lukken wat wy deeden ontrent de andivie; zy schoot ongemeen wel op / immers zoo wel als de Porceleyn en het Mostert-kruyt; maar hoe wy het aanleyden / de bitterheyt konden wy geen meester worden. Van de drie ophomende Weytkorreltjes bleven 'er / niet-tegenstaande onze groote voorzorge / ook twee in de loop; en van het derde quamen meer als tweehondert uytspruytzeltjes voor den dag / invoegen wy in groote verwagting leefden: maar de vrucht ontaarde / en bragt eyndelijk niet anders dan een soort van onkruyd voort / 't welk ons / gelijk men wel denken kan / heel verslagen maakte / om dat wy ons beroofd zagen van het aangename brood. Andivie. De Weyt keert tot onkruyd.

Alschoon nu dit koorn in onkruyd veranderde / zoo behoeft men daarom niet te denken dat het altijd zoo wezen zonde / te meer / om dat men zulx dikwils ziet gebeuren in Europa. Indien onze jonge luyden zoo voorzigtig met het koorn te werk hadden gegaan als met de andere zaden / en dat ze het niet altemaal t'effens op eenen dag / en in een en de zelve grond geworpen / maar een gedeelte voor Redenen daer van.

1691. andere aarde en byzondere Saisoenen bewaard hadden, wy zouden misschien een goeden Oogst gehad, en ontrent allerhande toevallen beter ervarentheyt gekregen hebben.

VIERDE HOOFTDEEL.

Nader beschryvinge van het Eyland *Diego-Ruys*, of *Rodrigue*. Desselfs gezonde Lucht; Bergen; Beeken; Valeyen; kostelyk geboomte; en voornamentlyk van den Palmboom, en den Latanier, en hoe men den Wyn daar uyt tapt. De Paretuvier of Kasta. De stinkert. De Porceleyn, enz.

Rodrigue heeft een uitneemende zuivere en gezonde lucht. Een krachtig bewijs daar van is, dat in den tijd van de twee jaren, die wy'er huys gehouden hebben, niemand van ons ooit ziek is geweest, niet-tegenstaande het groot onderscheyd van Climaat en voedsel. Die 'er quam te sterven zoo als wy bezig waren met te vertrekken (waar van ik hier na breeder spreeken zal) wierd alleenlijk overvallen van zware ongemakken.

Waarom de hitte wel te verdragen is.

De lucht is vrolijk en helder, en de zomerhitte zeer wel te verdragen, om dat 'er yder morgen, precijs ten acht uren, een Noord-Oost, of Noord-West windje komt over waayen, dat de lucht heel aangenaam doet zijn, en in het heetste Saisoen zoodanig tempert, dat het gansche jaar niet anders is als een Lente, en een gedurige Herfst, en geene van die tijden den naam van Winter dragen konnen, ja men kan het gansche jaar door bayen. De nachten brengen den mensch op een zoete en aangename wyze weder op zyn stel. Het regent 'er zeer zelden: althans wy hebben daar geen ander regen vernoomen dan in de vier of vyf weken na den Orkaan; dat is, in de maanden van Januarius, of Februarius. Een uur na den regen kan men wederom gaan wandelen als vooren. Den douw, die'er gemeenlijk overvloedig valt, en zelden ontbreekt, vervult het gebrek van den regen. Den Donder, die doorgaans in Europa, en in andere hoeken van de wereld, zwaar en verschrikkelyk is, geloof ik niet dat men op dit Eyland oopt gehoord heeft.

Vermakelykheyt van 't Eyland, waar in bestaat.

Het gansche Eyland is niet anders, gelijk ik gezegt heb, dan een bundel van vermakelyke bergjes, altemaal gedekt met ongemeene schoone boomen, welkers altoosduurende groente zeer aanlokkelijk

lijk is. Deze boomen nu strengelen zig op een aangename wyze door malkanderen, zoo dat ze op sommige plaatzen uyt de natuur heele fraaye Allees of Lanen verschaffen, die niet alleen bequaam zijn om den Wandelaar voor de stralen van de Zon te dekken, maar te gelijk ook een schoon verschiet uytleveren, zoo dat men dikwils tusschen der zelver stammen en takken heen, de golven van de bulderende Zee op en neer ziet dobberen. 1691.

Aan den voet nu van deze bergjes vind men Valeyen van de schoonste aarde die 'er in de wereld is. Dit zal te ligter toegestaan worden, wanneer men overweegt dat deze grond meest bestaat en als doorspekt is van verrotte boomen: want wanneer gezeide boomen vergaan zijn, en wederom tot haar eerste Wezen keeren, zoo spoelt al dat vermolmsel door den regen van de heuvelen af tot beneden op de blakke grond: en deze aarde nu op die wyze los en ligt geworden zijnde, brengt by-na zonder moeyte vrugten voort, en heeft overvloed van voedzame sappen. Valeyen zyn vrugtbaar en waarom.

De Valeyen zijn overdekt met Palm-, Latanie-, Ebben-, en veel meer andere Boomen, welkers takken en bladeren, ten opsichte hunner schoonheyt, niet behoeven te wyken voor het beste geboomte in Europa. En in de laagtens dezer Valeyen vind men doorgaans Beekjes met springend fonteyn water, welkers oorsprongen meest omtrent midden in 't Eyland leggen. Deze aangename Beekjes droogen nooyt op: derhalven zou het zeer gemakkelyk zyn de stroomtjes te verleggen, om alzoo het kleyn landje op een evenmatige wyze te bevochtigen. Wat is het jammer, dat een Eylandje, in alle deelen even lekker, van geen gebruyk is voor de inwoonders der Aarde. Ik heb van deze Beekjes te meer willen spreeken, om dat 'er onnoemelyk veel Eylanden zijn daar ze gansch niet gevonden worden; en om dat het te verwonderen is dat men 'er hier zoo veel, en altemaal zoo wel verdeelt vind. Kostelijk geboomte.

Behalven deze Beek daar ik reeds van gesprooken heb, en wy onze Hutten by nedergeslagen hadden, zijn 'er nog veele andere, die, nederstortende van het opperste der rotzen, aangename Cascades of watervallen uytleveren. Ik heb geteld dat eene Beek zeven Bassins of Kommen, en zeven Watervallen heeft gemaakt. Aangename Cascades.

In die wateren onthoudt zig zeer veel Paling, waar van sommige by uytneemendheyt dik, maar voor de rest altemaal zeer goed van smaak zijn. Wy hebben 'er gehadt die zoo monstreus waren, dat men (ik durft qualijk zeggen) met zijn tween moest komen om 'er een weg te dragen. Zy laten zig zeer gemaklyk vangen: want nauwlyx is den angel in 't water of zy byten. Het is daar op de meeste plaatzen niet al te diep: en dewyl het water zeer klaar is, ziet men die dikke Alen heel langzaam langs de grond heen sleepen, zoo dat iemand ze wel kan harpoeneeren als hy wil. Wy hebbenze Zeldzame palingen.

1691. meenigmaal wel met Gansenhagel geschooten en gedood.

De Valeyen, waar van ik reeds gesprooken heb / en die van deze kleyne Riviertjes besproeid en vrugtbaar gemaakt worden / strekken zig van langzamerhand / zonder dat men het by-na merkt / al breeder en breeder naar de Zeekant uyt; zoo dat hoe nader aan de Zee / hoe grooter dat ze zyn / en dikwils zoo gelijk / dat men plaatzen vind die meer dan tweeduyzent treeden in de lengte en breedte genoegzaam waterpas leggen. Dit zijn die kleyne valeyen / welkers grond ten minsten acht of tien voeten diep onverbeterlijk goed is: daar groeyen om stryd die hooge en regt opgaande boomen / waar onder men zig al wandelen kan verlustigen / en welkers schaduwe op den vollen middag zulk eene zoete en heilzame verquikkinge meede deelt / dat 'er de dooden levendig van zouden worden.

De breede en bosachtige bergkruynen, altemaal van eene hoogte / vereenigen zig met elkanderen / en zijn als zoo veele verhemelzels en zonneschutzels, makende elk om 't zeerst een overdekte galery van altoosdurende groente op / die ter wederzijden met pijlaren uyt de natuur onderschraagd en gevoed / genoegzaam te kennen geven dat het een Goddelijk gebouw is.

Wat gebruyk de boomen al hebben.

Maar het alleraanmerkenswaardigste hier omtrent is / dat de boomen van dit Eylandje niet minder nut en noodig zijn / dan bequaam om de oogen en den geest te vermaken: want behalven dat de verscheydene soorten van Palmboomen en Lataniers als treffelijke voorbeelden konnen aangemerkt worden van menschen / die geloven en betrachten het geene de Apostel Paulus zegt / zoo is ook de vrucht nog uytneemende goed: en het sap dat zonder het een of 't ander behulp uyt de stammen voortkomt / is een zeer aangenaam en gezond vocht. Sommige van de bladen zijn ook zeer goed om te eeten; andere wederom zijn als Linnen of geweven zijde: en dat zeldzaam geboomte word in overvloed aldaar gevonden. Maar misschien zal de Lezer willen dat ik zulx wat nader verklaare.

Ik ben niet van zins een wijdluftig verhaal te doen van den Palmboom en den Latanier; een oneyndig getal hebben zulx genoeg voor my gedaan; behalven dat ik'er meer als dertigerley slag ken. Ook zal ik niet te langwijlig nog al te naukeurig zijn in het beschryven van deze daar ik nu van spreek; ik zal'er alleenlijk maar een korte schets van opgeven voor de gene die dit slag van boomen gansch niet kennen.

Beschrijving van den Palmboom.

Onze Palmboomen zijn gemeenlijk dertig of veertig voeten hoog; hebben een regtopgaande stam; geen bladen; en zijn gedekt met ik weet niet wat voor een slag van spitstoeloopende schulpen / welkers punten een weynig verheven zijn. De andere hebben by-na een effene bast. Uyt het bovenste van de stam nu spruyten die palmtakjes /

1691.

takjes / zoo als een iegelijk wel heeft uytgeschildert gezien / die rondom neerhangen / en wel naar een Bouket of Vederbos gelijken. Onder aan deze takken / of laat ik liever zeggen / aan de stam ter plaatze daar deze takken uytspruyten / groeyen lange trossen / welkers vrugten groen / en van grootte en fatsoen als een hoender-ey zijn / en bekend onder den naam van Dadels.

In 't midden nu van dien Bouket of Vederbos, regt op de punt van de stam / staat de zoo genaamde Kool, en word niet gezien / om dat de takken in 't rond wat hooger uytsteeken. Deze bestaat ganschelijk uyt kleyne teere blaadjes / die zeer digt in malkanderen zitten / en aldus vereenigd / net de gedaante van een Sluytkool uytleveren; zijnde aan eenen grooten boom omtrent twee voeten lang / en even dik als de stam. De buytenste bladen zijn wit / zagt / handelbaar en sterk. Men kanze gebruyken in plaats van welbereyde geytevelletjes / voor linnen / voor satijn / voor slaaplakens / voor servetten / in 't kort / over-al voor. De binnenste bladen die na 't hart toe schieten / zijn teer en bros. Rauw zijn ze goed om te eten / en hebben een nootachtige smaak. Wy maakten'er somtyds aardige kost van / en stoofdenze met het vet en de Lever van onze Land-Schildpadden. Wy deden ze ook wel in onze andere pottagie.

Laat ons nu overgaan tot den Nectar van het Eyland Rodrige. Hoe men het nat daar uyt krygt. Door gansch Indien word dezelve genaamd Palm-wijn. Op tweederleye wijze wisten wy'er het sap uyt te halen. In de stam van den boom / omtrent een mans lengte hoog / maakten wy een gat daar men rijkelijk twee vingers in steeken kon / en hingen'er een pot / of iet anders onder / dewelke in een korten tijd vol droop van dat kostelijke nat. Anderzins hoolden wy de op de stam staande Kool maar uyt / en maakten een kuyl boven in den kop; en dan hadden wy niet anders te doen als twee of driemaal daags te gaan en scheppen die kostelijke wijn uyt die nieuw gegraven put. De wijn uyt de stam / en die uyt den kop / waren na mijn zin even goed.

Indien nu iemand de boomen zoude willen sparen / (want wy verschoondense gansch niet) die moest zig van de eerste wyze en niet van de tweede bedienen: want wanneer die put omtrent een Maand lang dat vocht opgegeven heeft / zoo verdort de Kool, en de boom neemt ook dagelijks af en sterft. Nog gaat de boom gauwer te niet als men'er de Kool geheel afneemt; want zoo dra als hy zonder hooft en herssenen is / sterft hy zeer schielijk.

De boom nu / in tegendeel / vergaat niet wanneer hy alleenlijk maar in de zyde gestooken word / om dat de wond niet al te diep gaat; dog dit is'er weer van / dan geeft hy maar vier dagen lang nat: en na dien tijd moet men den gequetsten boom weder aassem laten halen / om nieuwe kragten te krijgen. Ik weet niet hoe het daar mede op andere plaatzen gelegen is; maar 't gene ik hier

1691. zeg/ heb ik door een dagelijkze onderbindinge van twee jaren lang. De schors of bast dezer boomen is ongemeen hard/ en ter dikte omtrent van een duym/ dog het binnenst is zeer sponsachtig en week. Indien men de opening/ om wijn te tappen/ al te groot maakte/ zoo zou het te duchten wezen/ dat dien verzwakten boom door de jaarlijkze Orkaan zig op die gequetste plaats heel ligt begeven zoude.

De Latanier, De Latanier is een soort van Palm-boom, en word ook van de Hoveniers onder dezelve geteld. De Latanier hier ter plaatze heeft een regte stam/ die zig eben eens vertoont als of dezelve uyt ringen van gelijke breedte bestond/ zonder dat'er een spits-toeloopende schelpagtige schors omheen zit/ gelijk die van den Palm boom, daar wy zoo even van gesprooken hebben. Boven aan 't end van de stam is desgelijx een Kool of Knobbel, zeer wel overeen koomende met die gene/ van welke ik hier boven een beschrijvinge heb gedaan. In plaats nu dat'er even onder de Knobbel van den Palm-boom takken voortkomen/ zoo spruyten uyt den Latanier uytneemende groote bladen/ welkers steelen zes of zeven voeten lang zijn. De bladen zijn zeer dik en sterk, hebbende de gedaante van een opene waaijer. De ribben steeken buyten uyt/ en loopen heel puntig toe. Ik heb van dat slag van bladen gezien die agt voeten breed waren/ weshalven zy ons heel wel te pas quamen om onze Woonhutten te dekken. Wy sneedenze aan riemen en maakten'er hoeden van om ons voor de zon te dekken. De steelen zijn hol/ omtrent vier vingeren breed/ een duym dik/ en ter zijden rondagtig. Agter aan den boom zijnze wat breeder/ en omringen/ in de gedaante van een platte schulp/ rijkelijk de halve stam. Dat platte en holle gedeelte is omtrent een voet breed/ en heeft de dikte wel van een schild: wy maakten'er schotels/ tafelborden/ en leepels van. De eerste bast der steelen gebruikten wy in plaats van touw/ en de tweede verstrekte ons voor garen/ welker draden niet alleen bequaam waren om mede te naayen/ maar men zou'er zelfs doek van hebben konnen maken/ indienze wel waren toebereyd.

heeft ongemeene bladen, en waar die al goed toe zijn.

Derzelver zap, en

Wy vonden geen onderscheyt/ ten opzigte van de smaak/ tusschen de wijn van den Palm-boom, en die van de Latanier. Dat lekkere nat heeft by-na een kleur als wey, en onder desselfs zoetigheyt steekt iets ongemeens door/ indien ik van een andermans smaak volgens de mijne mag oordeelen. Hoe nieuwer dat vocht is/ hoe aangenamer. Na den derden of vierden dag begint het zuer te worden/ en op den zevenden of agtsten dag is het zoo prikkelende en zoo wrang/ zonder nogtans van kleur te veranderen/ als de allerscherptste Wijn-azijn.

Dadels, De Dadels van den Latanier zijn veel grover en zwaarder dan die van den Palm-boom. Dewijl wy nu overvloed van beetere dingen hadden/ als vlees, visch, vruchten, enz. zoo lieten wy de-

ze

1691.

ze Dadels over voor de Schildpadden en het Gevogelte, byzonder voor de Solitaires, waar van wy hier na spreeken zullen.

Rondom de Kool of Knobbel van den Latanier, na beneden toe/ en tusschen de steelen der groote bladen/ groeyt een zeeker soort van Catoen, houdende wat naar de kant van een Citroen-kleur; door gansch Indien bekend onder den naam van Capoc. Wy maakten'er heele schoone matrassen van. Voor de rest kan het ook gesponnen/ en zoo wel als het gemeene Catoen, over al toe gebruikt worden. Wy zouden misschien onze gedagten wel hebben laten gaan om met der tijd van deze Capoc zoo wel als van de zenuachtige vezeltjes der Latanier-bladen, stoffen te weeven; dog wy waren nog wel voorzien van linnen; en de lucht was in 't algemeen zoo zoet en aangenaam/ dat wy onze kleederen weynig gebruykten. Maar groot geluk dat wyze zoo gespaard hadden. Wat quamenze ons wel te pas/ wanneer wy door de nieuwe vervolging van * God gegeven (waar van wy te zijner tijd zullen spreeken) op dien rampzaligen rots/ werwaarts die Booswicht ons bande/ door de uyterste rampen en de allerervermelijkste onheylen en ellenden wierden bloot gesteld.

Katoen dat om de koot van de Latanier wast.

* Diodati.

Op dit Eyland zijn nog verscheyde andere boomen met tamelijk goede vrugten. Die een soort van peper dragen / gelijken wel het meest na een middelmatigen Pruym-boom, maar het blad is by-na als die van een Jasmyn. Zy dragen hunne vruchten in kleyne Bouketten of Bundeltjes. Wy gebruyktenze veel in onzen Saucen.

Ander geboomte.

Dewijl nu de Zee ons verscheyde Kokos-nooten had meede gedeeld/ waar van de spruytjes al begonden voor den dag te koomen/ planteten wy weynig Maanden na onze aankomst aldaar/ eenige van die vruchten/ en op ons vertrek warenze al ruym vier voeten hoog.

Planten Kokos-nooten.

Ik geve den Lezer eens in bedenkinge/ hoe dog deze Kokosen, die dikwils vijf of zes pond wegen / op de kusten van 't Eyland Rodrigue konnen geworpen worden zonder bedorven te zijn/ daar ze ten minsten zestig of zeventig mylen ver door de Zee moeten komen drijven: want wy stelden voor vast/ datze van 't Eyland Ste. Brande quamen/ leggende in den Wind / en ten Noord-Westen van ons af/ en wel ten minsten zoo veel als ik daar even bepaald heb.

Hoe zy'er aanquamen.

De Zee deelde ons niets mee als van die kant/ waar uyt men met reden kan besluyten dat'er stroomen zijn die door toedoen van Wind en Ty/ veel moeten helpen tot het aan strand werpen van allerhande dingen. Het zoude wel konnen wezen dat d'eene/ of d'andere hoos, ten tijde van den Orkaan, deze vruchten van het Eyland Ste. Brande opgetrokken/ een stukweegs ver in Zee gesmeeten/ en vervolgens door den vloed en de stroomen op gezeyde strand gedreeven heeft.

Gedagten van den Auteur diesaangaande.

1691.

Zeldzamen boom.

Op het Eyland Rodrigue word ook een ongemeenen schoonen boom gevonden/ welkers takken zig in 't rond verspreyden/ en zoo digt is/ dat'er de Zon met zijn stralen niet door booren kan. Men vind'er die zoo groot zijn/ dat driehondert menschen met desselfs schaduwe konnen bedekt worden.

De reden waarom dezen boom zig zoo ver verspreyd/ is/ om dat'er uyt de groote takken eenige kleyndere voortspruyten die van nature naar omlaag wassen/ en daar na grond rakende/ wortel beginnen te schieten; en dus worden ze van zelfs stammen/ en naderhand een kleyn bosje.

Word in Indiën, en niet in Europa gevonden.

Toen ik de eerstemaal dezen boom gewaar wierd/ quam my te binnen in de Beschrijvingen van sommige Reiziigers gelezen te hebben/ dat men ze by-na overal in Oostindiën ziet/ en datze ook op de Americaanse Eylanden gevonden worden; maar in Europa geloof ik niet datze zijn. De Oostersche afgodendienaars houden dezelve in groote waarde/ en plaatzen'er doorgaans hunne beelden onder.

Wat al namen dien boom heeft.

La Boulaye le Gouz zegt in zijne Geschriften/ dat zy dezen gewyden boom noemen Kasta; en/ volgens hun zeggen/ heel zeer van de Heyligen bemint wort/ om dat haren God Kan onder het lommer van dat digte blad gezeten/ en zig met zijn fluytje vermaakt heeft. Deze zelfde Schrijver voegt'er nog by/ dat ze geen een blad van dien boom durven neemen/ uyt vreeze van in dat jaar van te moeten sterven: en hy wijst den Lezer verder na 't geene Herodotus en Q. Curtius diesaangaande eertijds geschreven hebben. Tavernier spreekt'er ook van/ en zegt/ Dat de Persianen hem noemen Lul; en de Franken, den boom der Banianen, om dat de penitentie doende Faquirs en de Banianen onder dien boom hun keuken houden en devotie plegen. De Heer Rochefort noemt hem in zyne Beschryvinge van de Antilles of voor-Eylanden van America, met den naam van Paretuvier, en zegt/ dat hy groene/ dikke en zeer lange bladen heeft/ zonder van de vrugt iets te melden. En de twee Reyzigers, zoo even aangehaald/ zeggen van de vrugt en van de bladen niets.

En wat voor blad, bloessem, en vrugt.

De Kasta dan (want ik moet in Indiën Indiaansche namen gebruyken) die op het Eyland Rodrigue wast/ heeft blad van omtrent een hand breed/ tamelijk dik/ en in 't aanraken veel zagter als Satijn: draagt witte en welriekende bloessem/ een roode vrugt die rond/ en omtrent zoo dik als een zwarte pruym van Damast is. De schel valt taai/ en sluyt een zeer kleyn zaad in zig/ dat wel 't meest overeenkomt met dat van de vygen. De vrugt doet wel geen quaad/ maar is gansch smakeloos/ en dient alleen tot voedzel voor de Vleermuyzen/ die by bosjes in de takken van dezen boom nestelen.

Het

KASTA of PERETUVIER Seltsame Boom.
J.L. f

Het hout van al de boomen op dit Eyland valt doorgaans zeer hard. Wy hebben gelegentheyt gehadt te ondervinden / dat het hout / waar van wy onze Hutten hadden opgeslagen / eenige weinige weeken na het afhakken / vol wormen stak: maar wanneer men het drie of vier weeken in zeewater laat leggen / zoo heeft 'er de worm geen vat meer op.

Daar is nog een andere boom die wy stinkert noemden / ter oorzaake van zijne by hem hebbende stank. Het is de beste van allen te vertimmeren; maar wy lieten 'er ons niet veel aan gelegen leggen / om dat hy de lugt overal zoodanig vervalst / dat het yder een verveelt. De Stinkert.

Wy hebben op dit Eyland geen de minste plant / nog boom / nog spruytje / nog kruyd zien wassen van 't geene in Europa uyt de Natuur voortkomt en aan ons bekend was / uytgenoomen de Porceleyn; dog die valt zeer kleyn en groen. Op sommige plaatzen van de Valeyen vonden wy dezelve in overvloed: en de geene die wy zaaiden van de korreltjes die wy van de Kaap hadden meede genoomen / quamen zeer wel overeen met de Porceleyn die op dit Eyland uyt de natuur was. Porceleyn.

VYFDE HOOFTDEEL.

Wat voor viervoetig gedierte op het Eyland *Rodrigue* gevonden word; en voornamelyk van den Schildpad en zyne voedzaamheyt. Wat spyze de zee verschaft; als daar is, de Zeeschildpad; de *Lamentin* of Zeekoe, en hoe die gevangen word. Ongemeene groote Paalingen. Oesters. Aangename vissery, en waarin dezelve bestaat.

Dewyl wy dan in 't kort gezegt hebben wat vrugten dit Eylandje uytlevert / zoo zullen wy nu overgaan en zien wat gedierte daar gevonden word tot spyze / en wat de zee al meedeelt. Beschryving van de Land-Schildpad.

Belangende dan eerst het Viervoetig Gedierte / zoo weet / dat 'er geen ander slag gevonden word als Rotten, Hagedissen, en Landschildpadden, van welke laatste driederley soort is. Ik heb 'er gezien die omtrent de hondert pond woegen / en zoo veel vlees hadden / dat men 'er een goed getal menschen mee konde spyzigen. Dit vlees is gezond / en komt ten opzigte van de smaak heel wel met het schapevleeş overeen / hoewel het vry aangenamer is. Het vet is uytneemende blank / en bestalt nooit / nog breekt niet op / hoe veel

1691.

men 'er ook van eet: wy heurden 't altemaal beter dan de beste botter in Europa. De Lever is ongemeen aangenaam om te eeten, en in vergelijking van het beest zelfs zeergroot, want een Schildpad die niet boven de vijftien pond vlees by zig heeft, zal doorgaans een Lever in hebben van tusschen de vijf en zes pond. Zy is zoo uytneemend smakelijk, dat men met waarheyt zeggen kan, dat zy altoos haar eygen saus mee brengt hoe men dezelve ook toemaakt.

Waar zy hunne eyeren leggen.

Het gebeente der Schildpadden is zeer vast, ik wil maar zeggen dat 'er geen morg in zit. Een iegelijk weet dat deze beesten ook eyeren leggen. De Land-Schildpadden nu leggen hare eyeren in 't zand, en bedekken dezelve daar in, omze zoo zagjes in de Son uyt te broeyen. Deze eyeren zijn zoo rond als een kaatsbal, en ontrent zoo groot als een hoender-ey. De schaal is week, en het binnenste goed om te eeten. Op dit Eyland zijn zulk een groote meenigte Schidpadden, dat men somtijds geheele troppen ziet van twee of drie duyzent te gelijk, invoegen men wel hondert treeden ver over hunne ruggen of schilden kan heene gaan, zonder dat men een voet op den grond behoeft te zetten. Tegens den avond begeven zy zig naar de eene of de andere frisse plaats, en kruypen dan zoo digt by malkanderen, dat het even-eens staat als of die plaats gevloerd is.

Raare gewoonte onder die dieren.

Zy doen nog iets raars, naamentlijk, zy zetten aen alle vier de zijden, eenige treeden van den trop af, een Schildwagt uyt met den rug naar de Legerstee gekeerd, net als of hy op die post een wakend oog moest houden: zulx hebben wy dikwils gezien; maar ik kan die verborgentheyt alzoo weinig begrijpen, als dat die beesten zig te weer zouden stellen, of de vlugt nemen.

Zeeschildpadden, en derzelver nuttigheyt.

Daar waren ook Zee-Schildpadden in overvloed: der zelver vlees smaakt als dat van een Os, maar de vorst munt boven allen uyt: en het vet is alzoo goed als Kalfs morg; dog dewijl het groen valt, zoo ziet het wat balsemagtig, en uyt dien hoofde staat het met den eersten wel wat tegen. Dit vet is niet alleen aangenaam, maar zeer gezont, en zet zoetjes af. De Indianen houden 't als een onverbeterlijk geneesmiddel voor de Venus qualen. Wanneer men van dat vet gegeeten heeft, ziet het water dat men lost zoo groen als een kostelijke Smaragd.

Hoe men ze vangt.

Deze Zeeschildpadden nu zijn van een ongemeene grootte: wy hebben 'er gezien die over de vijfhondert pond woegen. Wanneer men dezelve vangen wil, werpt menze met een handboom, of eenig ander instrument, 't onderste boven; en alsze nu dus gewenteld leggen is het hen onmoogelijk om oit weer op te koomen. Zy leggen hunne eyeren in een zandagtige grond, vlak by de zee, en altoos des nachts; makende ten dien eynde een gat van ontrent drie voeten diep, en een voet breed.

Hoe veel eyren zy te gelyk leggen.

In minder als twee uuren leggen de grootste Schildpadden meer als twee hondert eyeren: dan dekken

zy

1691.

zy ze met zand toe / en na verloop van zes weeken doet de hitte der Zonne dezelve voor den dag koomen. Dit jonge goed / 't welk zoo groot niet is als een kuikentje dat eerst uyt den dop kijkt / komt altemaal binnen den tyd van een uur te voorschijn / en gaat zoo regt toe regt aan na de Zee / wat moeyte men ook aanwende om zulx te beletten. Wy hebben dikwils uyt vermaak eenige genomen en een half quartier-uurs wee op een weg neergezet / maar zoo dra voelden ze den grond niet / of sterks gingen ze weer langs de naaste weg naar Zee. Zy konnen op dien tyd ook wel vaster loopen dan wanneer ze groot geworden zyn.

De Fregatten, de Fous, en verscheyde andere Vogels meer / die in de boomen zitten / en geweldig op dat goed loeren / vernielen'er een groote menigte van / zoo datter van de hondert naauwlyx tien overblyven: en evenwel is hun getal nog zoo groot dat men zig ten hoogsten verwonderen zou / indien men niet gedagtig was dat ieder Schildpad jaarlyx / dog op verscheyde reyzen / duyzent of twaalfhondert eyeren legt / en dat zulx mogelyk geduurt heeft van de scheppinge der Weereld af / zonder andere verwoesters tot nog toe gevonden te hebben dan ons. De Vogels azen op de jongen.

Deze eyeren zyn op lange na zoo goed niet om te eeten als die van de Land Schildpadden; ook is hun vlees op verre na zoo aangenaam niet. De eyeren hebben de zelfde gedaante als de anderen; maar dat raar is, het wit van beyde laat zig bezwaarlyk kooken / en loopt eyndelyk nog t'eenemaal weg / zoo dat men niets overhout als de dooyer.

De Lever van den Zeeschildpad heeft by na geen smaak / en is magtig ongezond. Zoo ze ergens na ruykt / zoo is 't na bedurven olie, of na wild vlees; en breekt langen tyd na dat men'er van gegeeten heeft nog heel vies op.

Deze beesten voeden zig met zeeker gras datze op den grond in Zee vinden / en komen noopt aan Land dan om eyeren te leggen. Ik moet hier nog in 't voorbygaan zeggen / dat voor het leggen van hunne eyeren, mannetje en wijfje negen dagen lang met malkanderen paren. Wat zy eeten.

Hun vet bestalt noopt wanneer het eens gesmolten is geweest / en valt ook alzoo goed van smaak als dat van de Landschildpadden; men kan het in allerhande gestoofd / zoo wel van vlees als van vis, gebruyken.

De Schildpadden hebben koel bloed / en konnen langer als een maand leven zonder eeten / mits datze van hunne eyeren ontlast zyn / en dat menze altemet eens met een emmer Zeewater over 't lyf giete.

De Zeekoe, by andere volkeren genaamt Manati, te kennen gevende dat zy handen heeft / word in de Zee rondom dit Eyland, De Zeekoe.

in

1691.

in groote menigte gebonden / en laat zig overvloedig genoeg zien. Het hooft van dat dier gelijkt volkoomen na dat van een varken; hoewel sommige wat neemen uyt de kop van een Os, van een Mol, van een Paard, en van een Zogje, en maaken uyt die vier het hooft van een Zee-koe op; maar deze vallen in dat zelfde wargaren van de zulke die onderneemen te beschrijven en net af te beelden dingen die ze nooit gezien / nog geen regt begrip van hebben. My aangaande / ik heb verscheyde Zee-koeyen van na-by en zeer naaukeurig beschouwd / en herhaal nog eens / dat niet alleen ik / maar ook alle mijne metgezellen bevonden hebben / dat het hooft van die beest en dat van een varken zeer groote overeenkomst heeft / uytgenoomen dat de snuyt zoo spits niet toeloopt.

Der zelver gestalte.

De allergrootste zijn omtrent twintig voeten lang / en hebben geen andere vinnen om te zwemmen dan den steert en de twee pooten. Het lighaam is tot den navel toe vry dik / en de steert heeft met die van de Walvissen dit ongemeens / dat hy plat en zig in de breedte uytstrekt / wanneer het dier op den buyk legt. Het beest heeft heet bloed / een zwarte / ruwe / en geweldige harde huyt / met eenige hairtjes daar op / dog zoo fijn / dat menze nauwelijks zien kan; zeer kleyne oogen / en twee gaatjes die hy sluyt en opent / en met regt de ooren moogen genoemt worden. Vermits hy nu de tong / die niet groot is / dikwils heel na binnen trekt / zoo hebben veele gezegt dat hy'er geene had. Hy heeft kiezen / en zelfs twee slagtanden als die van een Wildzwijn; maar van vooren heeft hy geen tanden / ook zijn zijne kakebeenen hart genoeg om het gras uyt te rukken en te kauwen. Het vlees is deugdzaam goed; smaakt by-na als het beste Kalfs-vlees / en is gezonde kost.

De wijfjes hebben borsten als de vrouwen. Veele willen als een vaste waarheyt verzekeren / dat ze altoos twee jongen te gelijk werpen / en dezelve in hare armen dragende / ook te gelijk zoogen. Maar dewijl ik haar nooit meer als een heb zien omarmen / zoo heb ik ook reden te geloven / datze nooit meer als een teffens voor den dag brengen.

Ik zag nooit deze zeldzame voedster of my quam altijd / wegens mijne droevige ballingschap / in den zin de woorden die wy vinden in de Klaagliederen van Jeremia / Cap. IV: vs. 3. alwaar de Propheet klaagt; zelfs laten de Zee-kalveren de borsten needer, zy zoogen hare welpen, maar de dogter mijnes volks is als een wreede geworden.

Laat zig zeer gemaklyk vangen.

Deze visch laat zig zeer gemaklijk vangen. Want zy gaan / even als schapen / by gansche troppen weyden op drie of vier voet waters; en wanneer wy'er tusschen in gingen / zoo vlugten zy geensins weg; invoegen wy konden krijgen wat voor een wy wilden hebben; 't zy dat wy'er de Snaphaan boven op zetteden en in de huyt boorden / of dat twee of drie ongewaapende toeschooten en met

geweld

geweld naar 't strand sleepten / al zoo als wy 't goed dagten. Wy vonden somtyds wel drie of vierhondert te gelijk die langs den grond in 't water gingen grazen / zijnde zoo weynig schuw / dat wy dikwils gingen voelen welke de vetste was; gemeenlijk wierpen wijze een touw om den steert / en trokken dezelve zoo uyt het water. Wy namen zelden de grootste / om dat die te veel spuls zouden gemaakt / en misschien ons wel meester geworden hebben / behalven dat ze ook zoo aangenaam niet zijn om te eeten als de kleyntjes. 1691.

Het spek datze hebben is meer als gemeen. En iemand die het vleesch van deze Vis ziet en proeft / zonder te weten wat het is, zou meenen dat het in de vleeshal gekoft was. Dit arme dier sterft zoo dra het maar een weynig van zijn bloed mist. Daar wy 't eerst aan gewaar wierden dat'er zulk een slag van dieren zig daar omtrent in Zee onthield / was dat wy eenige maanden na onze aankomst op het Eyland, een op 't strand dood vonden leggen. Wy hebben niet konnen merken dat dit beest ooyt aan Land komt; ik twijffel of het niet te log is: ten minsten ik geloof niet dat het van 't Land leeft. Wat'er goeds aan is.

Nog vind men'er een groote meenigte van andere Visschen, die / behalven de Oesters en de Palingen, zeer verschillen met die van Europa.

Wy vingen de Zeepalingen alzoo gemaklijk met den angel als de andere die zig in 't versche water onthouden. Tusschen de platen en het vaste land zijn eenige vakken die met hoog water onder / en met laagwater bloot leggen: in die vakken nu zijn eenige slobben of gaten die by 't ebben vol water / en te gelijk ook vol visch overblijven: in die slobben was het zeer goed en vermakelijk visschen met den angel; want men zag niet alleen de vis in dat klare water gezwind op het aas los schieten / maar zomtijds nog wel met anderen vechten wie'er 't eerst aan vast raken zoude: zoo dat wy in weynig tijds een goede vangst konden hebben. Zeepalingen laten zig ligt vangen, en waerom.

Het visschen met den angel valt te aangenamer / om dat men onder de groote meenigte van die goede vangst / zoo veelerley slag vind.

Omtrent duyzent treden van onze Hutjes was een Inham die met de vloed vol stroomde / voor welkers mond wy op zeekeren tijd eens met hoog water een net spanden: toen nu dat water afgelopen was / vonden wy een groote meenigte Vis van allerleye slag op het drooge leggen. Wy koozen'er de beste uyt / en lieten de andere / terwijl'er nog wat water was / weder heen glippen.

Daar was nog een ander Inham beneden onze wooningen / die tegen de rots aan vol oesters lag. Wy gingen'er ons dikwils ontnuchteren / en namen ook wel eenige mee; van welke wy / benefsens de kool van den Palmboom, en wat Schildpaddevet, een aangenaam kostje wisten te bereyden. Hoe zy de Oesters eten.

1691.

ZESDE HOOFTDEEL.

Van het gevogelte dat zig op het Eyland *Rodrigue* onthout, en wel in het byzonder van de *Solitaire* of Eenzame, beneffens eenige zeldzaamheden daar ontrent. Van de Hoenderen. Putoren. Duyven. Fregatten. Fous. Quiksteerten, en meer andere. Papegayen. Fleermuyzen van een ongemeene grootte. Van het zout, de geele bernsteen, en het Ambergrijs dat daar gevonden word.

Beschrijvinge van de Solitaire, en

Van al het gevogelte dat zig op dit Eyland onthoud / is'er geene welke meer onze opmerkinge verdient / als die / welke men den naam geeft van Solitaire [of Eenzame] om dat hy altijd alleen is en zig noojt onder een trop begeeft / niet tegenstaande dat'er genoeg zijn.

Derzelver gestalte.

De Mannetjes hebben doorgaans donkergrijze veeren / en voeten als een Kalkoenzen haan, maar den bek is wat krommer. Zy hebben by-na geen steert / en hun stuyt of agterste / die met veeren bedekt is, loopt rond toe gelijk de billen van een Paard. Zy zijn wat hooger op de been als een Kalkoenze haan; hebben een regte hals / kort of lang / al na dat ze de kop in de lucht steeken. Zy hebben zwarte / en heldere oogen; dog zonder kam of top op 't hooft.

Konnen niet vliegen, en waarom.

Zy konnen niet vliegen / vermits hunne vleugels te kleyn zijn om zoo een zwaar lighaam te dragen; weshalven zy ze ook niet anders gebruyken / dan om in 't rondom te tuymelen / wanneer de eene den anderen roepen wil. In den tijd van vier of vijf minuten werpen zy zig / als een meulentje / dertig of veertigmaal rondom / makende te gelijk een geraas met de vleugels of het een klater was / zoo dat men het meer als tweehondert treeden ver hooren kan. Het vleugelbeen puylt naar de buytenkant wat uyt / en zit onder de veeren even als een ronde musketkogel: die knobbel en den bek is het voornaamste geweer van dien Vogel. Men heeft veel moeyte om ze in de bossen te agterhalen; maar in opene plaatzen niet / om dat men veel rasser loopen kan als zy. Somtijds laten ze van zelfs iemand digt genoeg naderen. Van Maart af tot in September toe zijnze ongemeen vet en aangenaam van smaak / voornamentlijk wanneer ze jong zijn. Wy hebben'er Mannetjes gevonden die vijf-en-veertig pond woegen.

Het Wijfje,

Het Wijfje is ongemeen schoon: sommige zijn blont / en sommige

1691.

ge bruyn. Blonte noem ik dezoodanige die een kleur hebben als blont hair. Boven op den bek zit iets 't welk wel na een karstanjebruyne slep gelijkt. Het gansche lijf over zijn de veeren elkanderen gelijk / en de eene niet schoonder dan de andere / om dat zy heel veel zorg dragen voor het glad zitten / en zig gedurig met den bek wrijven. De veeren om het dikke van de beenen / loopen / even als de schulpen / van vooren rond toe: en dewijlze daar ter plaatze tamelijk dik vallen / zoo toont dat zeer wel. Onder aan de krop hebbenze twee bultjes / bestaande uyt veeren die wy witter zijn dan de rest / en wonderlijk fraay een schoone vrouwen boezem afbeelden. Zy treeden altemaal zoo moedig en trots / dat men zig niet alleen verwonderen moet / maar dat men'er zelf genegentheyt voor krijgt / invoegen hun leven dikwils verschoond is geworden uyt hoofde van hunne deftige gesten.

En waar derzelver schoonheyt in bestaat.

Alschoon deze Vogels van zelfs gemeenzaam genoeg zijn / en dikwils zeer na by de menschen koomen / zoo konnenze dog nooyt tam gemaakt worden. Zoo dra alze gevangen gehouden worden / storttenze tranen zonder geluyt te maken / en weigeren halsterrig zoo lang allerley spijze tot ze dood zijn. De Mannetjes zoo wel als de Wijfjes hebben altijd een bruyne steen in de maag / ter dikte omtrent van een hoenderey; die zeer kartelig is / zijnde aan de eene zijde plat / en de andere zijde rond / en te gelijk zeer zwaar en hard. Wy beelden ons in dat deze steen met dat gevogelte groot word: want hoe jong zy ook zijn / zy hebben'er altijd een by zig / en ook nooyt meer dan een; behalven dat de weg van de strot tot in de maag wel de helft te eng is om aan zulken brok doortocht te verleenen. Wy agtten hem beter te zijn als zeekere andere steen die wy gebruykten om onze messen aan te zetten.

Konnen nooyt tam gemaakt worden.

Wanneer deze vogels hun nest willen maken / zoo kiezen zy een heele nette plaats uyt / en hoogen die omtrent anderhalf voet op met bladeren van Palmboomen die ze ten dien eynde by een verzamelen. Zy leggen nooit meer dan een ey t'effens / 't welk veel grooter is dan een Ganse-ey. Het Mannetje en het Wijfje zitten'er by beurten op te broeyen; dog het jong komt niet eer voor den dag dan na verloop van zeven weeken. Zoo lang als zy doende zijn met uytbroeyen / of met het opqueeken van hun jong / ('t welk niet goed voor zijn eygen kost is / dan na eenige maanden) zoo laten zy niet toe dat 'er een van dien aart op twee hondert treeden na in 't rond hen nog omtrent komt. En 't raarste van allen is / dat het Mannetje nooit de Wijfjes verjaagt; maar wanneer hy'er een gewaar wordt / zoo begint hy al rondom zijn ordinare gedruys te maken en te ratelen / en roept op die wijze zijn Wijfje by der hand / 't welk komende / aanstonds op dat vremdtje los gaat / en ook niet verlaat / voor dat het buyten de behoorlijke grenzen is. Het wijfje doet we-

Hoe zy hunne nesten maken.

Zeldzaam bedrijf dier beesten alsze broeyen.

1691. derom het zelfde/ en laat het mannetje de mannetjes verjagen. Het is iets byzonders/ 't welk wy zoo dikwils opgemerkt hebben/ dat ik 'er met zeekerheyt van spreeken kan.

Deze gevegten duren dikwils al vry lang/ om dat het vremtje niet wijkt dan al tuymelende/ zonder zig regt uyt van 't nest te begeven: en de andere ondertusschen verlaat de vremde niet voor dat zy ze geheel verjaagt heeft.

Wat zy doen als hun jong groot is; en hoe die beesten uytgetrouwd worden.

Na dat de ouden hun jong groot gebragt en aan zig zelf overgegeven hebben/ verlaten zy malkanderen niet/ gelijk ander gevogelte wel doet/ maar blijven malkanderen gedurig by/ al was het/ dat ze onder een trop van haars gelijken quamen te geraaken. Wy hebben verscheydemalen gezien/ dat eenige dagen na dat het jong uyt zijn nest was gegaan/ een trop van dertig of veertig quam en bragt een ander jong daar by/ en dat die twee dan in gezelschap van hare vaders en moeders zig begaven onder dien trop/ en naar een anderen oort van 't Eyland gingen. En gelijk wy dezelve dikwils naa gespeurd hebben/ om te zien waar ze bleven/ zoo zagen wy eyndelijk dat ze by koppels elk hares weegs gingen/ en die twee jongen alleen lieten. Dat doen noemden wy trouwen.

Gedagte van den Auteur daar over.

Deze omstandigheden schijnen wel wat fabelagtig/ maar het zijn evenwel zuyvere waarheden/ en dingen die ik dikwils naukeurig en met veel vermaak heb nagespeurd. Ik konde zelf niet nalaten om mijn geest tot deze of geene aanmerkingen over te laten. Ik wees de mensch na de schoole der beesten: Ik prees mijn Solitaire of eenzame vogel, ten opzigte van het vroeg trouwen ('t welk ook prijsselijk is onder onze Jooden/) om datze de natuur ter regter tijd/ en wanneer 't meest van nooden is/ te hulpe koomen; en altoo te gelijk de natuur/ en het oogwit van den Schepper voldoen. Ik roemde het geluk van die opregte en getrouwe vereenden/ die zoo vreedzaam in eene standvastige liefde leefden; en zeyde; Indien onze gierigheyt en kieskeurigheyt ingetoomt was/ en de menschen zoo wijs waren/ of altoos hadden geweest/ als dit gedierte/ zy zouden (om het alles met weinig woorden uyt te drukken) getroud hebben als deze vogels/ zonder veel statie of groote sleep van Ceremonien, zonder contracten, zonder huwelyxe voorwaarden, zonder MYN en zonder DYN, en zonder zig aan formelier of beloften te binden; en dat alles tot gemak der Natuure en der Republyk: want de Goddelijke en Menschelijke wetten dienen alleen maar om onze ongeregeltheden voor te koomen. Het voornaamste/ gunstige Leezer/ waar mede ik my op dat eenzame Eyland bezig hield was denken; neemt het dan niet qualijk dat ik ook somtyds myne gedagten eens te berde breng. Ik heb van te vooren een waarschouwinge gedaan dat men niet te verwagten hebbe eenig vertoog, rakende de Griexe accenten van de op Oden gevondene handschriften, nog van derzelver

zelver

zelver gedenkpenningen, veel min eene beschrijvinge van de aldaar zijnde Schouburgen, Paleyzen of Tempels. 1691.

Van de Hennetjes.

De Hennetjes zijn het gansche jaar door vet / en zeer aangenaam van smaak; voorts hebben ze een ligtgrauwe kleur / en verschillen by na niets in veeren met de Haantjes. Zy bedekken haare nesten zoo wel / dat wy nooyt agter de eyeren konden koomen / en by gevolg dezelve ook nooit geproefd hebben. Daar loopt een roode zoom rondom haar oog; en de bek / die regt en spits toeloopt / is ook rood. Zy zijn omtrent twee span lang / en konnen weynig of niet vliegen / om datze wegens 't vet te zwaar vallen. Wanneer men haar iets roods laat zien / wordenze zoo gramstoorig / dat ze toe schieten om het weg te rukken; by welke gelegentheyd zy / in 't heevigst van dien strijd / heel ligt te vangen zijn.

Putooren.

Wy hadden'er ook veel Putooren, die al immers zoo vet en goed waren als Kapoenen. Zy zijn wat tammer en ligter te vangen als de Hoenderen.

Duyven.

De Duyven zijn wat kleynder als in ons Land; maar doorgaans heel vet en goed. Zy vliegen met gansche troppen altijd in de boomen / en laten zig gemaklijk krijgen: ja quamen met bijstigen rondom ons loopen als wy aan tafel zaten / om datze smaak hadden gekreegen in de pitjes uyt de Meloenen. Dewijlze nu gansch niet schuw waren / zoo kreegen wijze zoo dikwils als wy maar wilden; en bonden sommige een lapje / of iets anders aan de poot om ze te konnen kennen. Zy verzuymden niet een van onze maaltijden; en daarom noemden wy ze ook onze Hoendertjes. Zy broeijen nooyt op het Eyland zelf / maar altijd op de naast by-gelegene Eylandjes. Wy hebben wel gedagt of zy zulx deeden om daar door de vervolginge der Rotten te ontgaan; want die zijn'er / (gelijk ik op zijn plaats ook zeggen zal) in groote meenigte op Rodrigue, maar zwemmen nooyt over naar de Eylandjes.

Broeyen nooit op het Eyland en waarom.

De Fous, de Fregatten, de Quikfteerten, en misschien meer diergelijke Zeevoogels, die niet als op vis azen / maken evenwel altijd hare nesten in de boomen / dog de Ferretten en eenige andere / broeyen in het zand / op de zelfde Eylandjes daar de Duyven zig onthouden. Al dat slag van gevogelte heeft een wilde en gansch onaangename smaak; maar de eyeren, in tegendeel zijn uytsteekend / en maken 't weer alles goed.

Van de Fregat en waarom die zo genaamd word.

De Fous komen 's nagts op 't Eyland rusten; en de Fregatten, die zoo genaamd worden om datze zeer ligt / rap in 't vliegen / en daar-en-boven veel grooter zijn / zitten 's avonds in de toppen der boomen te loeren / en wagten tot de Fous uyt Zee koomen. Zoo dra nu de Fregat dit gevogelte aan ziet komen / begeeft hy zig in de hoogte / en valt dan / even als de valk op zijn roof / plotseling van boven neer den Fou op 't lijf; niet om hem te dooden / maar om

om hem den krop te doen uytschudden. De Fou zig op deze wijze overvallen ziende/ is verpligt zijn ingeslokte en in den krop hangende vis weder over te geven; en de Fregat hapert zelf niet eens om dat uytgebraakte aas in de vlugt te vangen. De Fou maakt wel groot misbaar/ en dikwils heel veel zwarigheyt om den buyt over te geven/ maar de Fregat, die wat stouter en kloekmoediger valt/ stoort zig weynig aan zijn schreeuwen/ begeeft zig al eens weer op/ en valt den anderen als vooren weer op nieuw aan/ en dat zoo lang/ tot hy eyndelijk geheel onder gehoorzaamheyt gebragt is.

Desselfs gestalte en aart.

De Fregat is zwartagtig/ omtrent zoo groot als een Endvogel, en heeft breede vleugels. Het is mee een soort van een roofvogel/ want hy heeft'er goede klaauwen na/ en een bek by-na van een half voet lang/ die aan 't end wat krom loopt. De mannetjes als ze wat oud worden/ hebben een vleesagtig stuk/ 't welk zoo rood ziet als een hane kam/ onder aan de keel hangen/ even-eens als onze Hanen.

De Fous, waarom zoo genaamd.

De Fous [in 't Neerduyts gezeyd gekken] worden aldus genaamd/ om dat ze zoo onbezuyst op de scheepen komen vliegen/ en zig daar zoo onnozel laaten vangen. Haar onnozelheyt is zoo groot/ dat ze anderen zoo goed oordeelen als zy zelve zijn/ en zien de menschen voor geen quaaddoenders aan. Zy hebben een Kastanjebruyne rug; witte buyk; een spitze bek ter lengte van omtrent vier duym/ die na agteren toe vry dik/ en ter zijden gekarteld is; korte beenen; voeten by-na als die van een Endvogel, en een bleek-geele kleur.

De Quikfteert.

De Quiksteert, omtrent zoo groot als een duyf, is gansch wit/ en heeft een korte dog harde bek. Hy heeft één veer aan zijn steert wel van anderhalf voet lang. Deze vogels voerden een vermakelijken oorlog tegens ons/ of laat ik liever zeggen tegen onze bonetten: zy quamen gemeenlijk van agteren toeschieten en rukten die van ons hoofd af: en zulx geschiedde zoo dikwils/ en was zoo lastig/ dat wy genoodzaakt wierden altijd met stokjes gewapent te gaan om dat goed af te keeren. Wy knapten ze'wel eens wanneer wy aan de schaduwe zagen dat ze juyst gereed waren om toe te schieten en de bonet af te ligten. Wy hebben nooit konnen gewaar worden wat zy met die bonnetten uytvoerden/ nog watze gedaan hebben met die/ welke zy ons reeds afgenoomen hadden.

Van de Ferret, en de Pluton, zal ik op het Eyland Mauritius spreeken.

Te Rodrigue is niet meer dan maar eenderley soort van kleyn gevogelte/ 't welk heel wel gelijkt naar de Canary-vogeltjes, dog wy hebbenze nooit hooren zingen/ hoewelze zeer gemeenzaam met ons omgingen/ en dikwils op onze boeken quamen zitten zoo als wy ze in de hand hadden.

Papegayen.

Groene en blauwe Papegayen zijn daar in overvloed/ en meest alte-

altemaal van eene middelmatige en eenerley grootte. Jong zynde behoeft het vleesch voor dat van de duyven in aangenaamheyt niet te wyken. 1691.

Zee-leeuwerken en Zee-snippen worden 'er wel gevonden / maar Zwaalven hebben wy 'er niet gezien.

De Vleermuyzen, die daar even als d'andere voogels / altyd by dag vliegen / zyn wel zoo groot als een gemeen hoen / en hebben vleugels van by-na twee voeten lang. Zy zitten nooit op de takken der boomen / maar hangen 'er met de voeten aan / houdende 't hooft omlaag. En dewyl hare vleugels ook vol haakjes zyn / zoo vallen ze zoo heel ligt niet / alschoon men ze geslagen heeft / want zy blyven altyd hier of daar hangen. Wanneer men ze van verre in haar vleugels gerold ziet hangen / zou men ze veel eer voor een vrugt dan een vogel aanzien. De Hollanders, die ik op Mauritius gesproken heb / hadden 'er geweldig veel mee op / en hielden dezelve beter dan 't beste wildbraat. Yder heeft zyn byzonderen smaak. Wat ons aanging / wy vonden 'er iets in dat ik geen naam kan geven / en ons nogtans niet behaagde: en vermits wy veele dingen hadden die wy beter agteden / zoo aten wy van dat afschuwelyke gedierte niet. Zy neemen hare jongen overal mee / en verlaten dezelve niet / voor dat ze vliegen konnen. Wy hebben gemerkt dat ze gemeenlyk twee hebben.

Van de Vleermuyzen.

Worden van de Hollanders op Mauritius gegeten.

De Palmboomen en Lataniers zitten vol Hagedissen van een voet lang / en van allerhande kleuren / sommige zwart / andere blaau / groen / rood / grys / en dat altemaal op zyn sterkst en helderst. Haar voedzel bestaat meest in de vrugt van den Palmboom. Zy doen niemant quaad / en zyn zoo gemeenzaam / dat ze dikwils in onze tegenwoordigheyt de meloenen van de tafel quamen eeten / en zelfs wel uyt onze handen. Zy verstrekken dikwils tot een prooy van het gevogelte / en byzonder van den Putoor. Wanneer wy ze somtyds eens met een stok uyt den boom stieten / schooten die vogels aanstonds toe / en stokten ze in daar wy by stonden; en als wy meynen maakten van het te willen beletten / quamen zy op ons los en vervolgden ons.

Van de Hagedissen.

Nog is'er een ander slag van gryze Hagedissen, die een zeer afschuwelyke gedaante hebben; dog hun vleesch is juyst niet quaad. Zy zyn omtrent zoo lang als een arm / en houden veel van den Latanier.

Indien dit Rodrigue ganschelyk van menschen bewoond wierd / zoo zoud'er in de kloven van de langs de kust leggende rotzen zout genoeg gevonden worden: want de Zee stort door het opstuyven van hare baren / water genoeg in de holligheden; en de Zon / die voortreffelyke werkmeester in het herscheppen van alle natuurlyke dingen / doet het in zout verkeeren.

Op Rodrigue word ook zout gevonden, en waar.

De

1691.

Van de brandsteen en 't Ambergrys.

De Zee geest'er ook geele brandsteen, en Amber-grijs op. Van dit laatste vonden wy een groot stuk / zonder het te kennen; welk stuk oorzaak is geweest van alle die onheylen die ons naderhand over gekomen zijn / gelijk ik in 't verbolg wijdloopig verhalen zal. Wy vonden ook een groote menigte goeds dat wel naar Jodenlijm geleek / en gaven het den naam van Amber, maar ik geloof dat het een soort van zwarte steen was.

Op dit Eyland was ook zeekere blom van een ongemeene geur / die ik hooger schatte dan de Spaanse Jasmijn, zijnde zoo wit als een Lelie, en van gedaante by-na als de gemeene Jasmijn. Dezelve groeit alleen maar op de toppen van vermollemde boomen / die by na t'eenemaal vergaan / en wederom tot aarde gekeerd zijn. Over de hondert treeden ver word men die aangename reuk gewaar.

Waarom men daar luyzen nog vlooyen vind.

De lucht van dat Eyland laat geen luyzen nog vloyen toe / gelijk men daar van verzekerd kan zijn / als iemand daar zoo lang aan land is geweest als wy. Ook word men daar gansch niet geplaagd van steekende muggen of andere vliegen / die op verscheydene plaatzen zoo lastig / en dikwils 's nachts onverdraagelijk zijn.

Waar zig het gevogelte meest onthout.

Op die kleyne Eylandjes, waar van ik hier vooren gezeyd heb dat de Duyven nestelen / onthoud zig een oneyndig getal van Zee-vogels: haar vlees is niet al te aangenaam van smaak / nog ook niet al te gezond / maar der zelver eyeren zijn uytneemende goed. Het getal der Vogelen op die Eylandjes is zoo groot / dat'er de lucht meenigmaal donker van word alsse gelijkerhand zig van den grond in de hoogte begeven.

Leggen nooit dan een ey t'effens, en dat driemaal in 't jaar.

Zy leggen haare eyeren in het zand neer / en zoo digt by den anderen / datze malkanderen somtijds raken / alschoon ze Vogels van een byzonderen aart of geslagte zijn; en deze onnozele beesjes zijn zoo tam en zoo goed van vertrouwen / dat ze niet op zouden vliegen / al was het dat men haar (om zoo te spreken) op het lijf trapte: men kan ze zonder slaan niet verdrijven. Driemaal in 't jaar leggenze eyeren, en niet meer dan een teffens / even als de Solitaire: het welk te aanmerkenswaardiger is / om dat'er onder het gevogelte van Europa (indien ik my niet bedriege) diergelijke exempelen niet gevonden worden. Ik zal'er nog eenige byzonderheden van sommige dezer Vogelen by-voegen / als ik van het Eyland Mauritius spreek.

ZE-

ZEVENDE HOOFTDEEL.

De Auteur gaat over tot de vier ongemakken van het Eyland *Rodrigue*, als eerstelyk, de kleyne en groote Vliegen. Ten tweeden, de Rotten en Landkrabben. Ten derden, de Jaarlyxe Orkaan: en ten vierden, de Rupzen. Spreekt dan verder van de *Requin* of Zee-hond, en de *Remora* of *Zee-Lamprey*.

Alles wat ik tot hier toe heb ter nedergesteld, is zoo het voornaamste en wel 't voordeeligste dat wy op en ontrent het Eyland Rodrigue hebben aangemerkt. Om nu evenwel een regt denkbeeld van gemelde Eyland te geven, zoo zal ik tegenwoordig overgaan tot de ongemakken, en de dingen die niet vermakelijk zijn. 1692.

Ik zal dan een begin maken met het geene ons by de eerste aankomste ontmoette, namentlijk; een verbaarlijke zwerm van kleyne muggen. Zoo dra wy voet aan Land zetteden, omringden en bedekten zy ons t'eenemaal; en het was vruchteloos dezelve dood te slaan: want het getal was zoo groot, dat wanneer men tien duyzent den hals had gebrooken, zoo zoude het even zoo veel zijn geweest als of men tien droppeltjes water uyt de Zee geschept had. Het is wel waar dat dit goed niet steekt: maar het grootste ongemak dat men'er door lijdt, is, datze een onverdragelijke jeukte toebrengen wanneerze op de troony komen zitten. Zy vluchten naar de boomen toe zoo dra de Zon ondergaat; en zy koomen weer voor den dag zoo dra dat groote ligt te voorschijn koomt. Dewijl zy zig nu altijd onder 't lommer en in de zoete lucht begeven, zoo konden zy ontrent onze hutten niet banken: want toen wy een groot gedeelte van dat Land wat ruymte gegeven, en eenige boomen omver gehakt hadden, joeg de wind, die doe wat vryer om onze tenten heen speelde, al de muggen daar van daan naar de boomen toe, zoo dat'er in, nog ontrent onze hutten geene gevonden wierden; maar als wy eens gingen wandelen, dan zagen wijze het gansche Eyland over.

Eerste plaag, namelijk de muggen.

Nog zijnder grooter muggen, die den wind zoo niet ontzien, en ondertusschen zeer lastig vallen. Zy hebben den bast vol levendige wormen, die zy op het vlees neer leggen, of al vliegende laten vallen: invoegen al onze kost bedorf, schoon wy dezelve met een linnen doek bedekten. Het eenigste middel om onzen voorraad voor 't bederven te bewaren, was, dat wy het eene en 't ander somtijds

Hoe zy hun kost bedorven.

1692. eens in 't soutwater doopten. Misschien zouden de veezeltjes van de steelen der Latanier-bladen zeer goed geweest zijn / indien men daar een doorluchtig dekkleed van had gemaakt / om de Vrugte voor de vliegen te beschutten ; maar wy hebben zulx noopt in 't werk gesteld.

Van de Rotten.

De Rotten waren onze tweede plaag. Dit ongedierte heeft zeer veel over-een-komst met dat van Europa ; is hier in groote meenigte / en valt vry lastig.

Waarom die ook op de Eylanden van America hebben konnen zyn voor dat'er Schipvaart was.

Zy aten niet alleen het gezaaide op / maar knaauden al aan stukken wat in onze hutten was. Ik twijffel heel zeer aan het geene de Heer Rochefort zegt voor de waarheyt gehoort te hebben ; namentlijk / dat'er op de Eylanden van America geen Rotten zouden geweest zijn voor dat onze Scheepen daar quamen : want ik heb dikwils in de Reysbeschrijvingen gelezen / dat ze milioenen op woeste en nog onbekende Eylanden hebben gevonden. 't Is waar / het zoude geen onmoogelijke zaake zijn dat'er voor dezen eens een Schip op diergelijke Eylanden was gestrand ; maar tegen het gevoelen van de hedendaagse Filosofen aan / zoo meen ik op goeden gronde te mogen geloven / dat de Rotten zoo wel als veele soorten van wormen, uyt de bederdinge konnen voortkoomen / niet-tegenstaande zy door den gemeenen weg van genereeren vermeenigvuldigen / dewijl het welbehagen van den grooten Werkmeester der Wereld zoodanig geweest is ; en dat zoo zijnde / kan ik niet zien waarom 'er geene zouden gevonden worden op Eylanden daar noopt Scheepen gelegen hebben.

Hoe zy ze verdreven.

In plaats dat de Americanen slangen hebben die uyt de nature de katten, ja zelfs de honden verjagen / en een gedurigen Oorlog aandoen / zoo hadden wy / om de Rotten te verdrijven, geen ander middel by der hand te neemen dan de hulpe van de Uylen en onze vallen : daar door verdreven wijze ook uyt onze Parochie of Karspel ; maar somtijds quamen'er weer andere benden / die ons op nieuw moeyte aan deeden.

Wat het beste middel zoude zyn.

Het allerbeste en zeekerste middel om dat oneyndig getal te verminderen en wat verdragelijker te maken / zoude / mijns bedunkens / zijn overal vergiftige brokjes neer te leggen ; te meer dewijl het Eyland niet al te groot is. En deze sterfte zoude van geen nasleep zijn die te vreezen was / indien men dezelve te weeg bragt / eer zig daar eenige volkeren met der woon begaven.

Waarom de Historie van den Engelsman met zyn kat waaragtig schijnt.

De groote en veelerley ongemakken die deze dieren te weeg brengen / wanneer zy zoo met gansche heyrlegers aan komen zetten / maakt dat men te ligter geloven kan de Historie van den jongen Engelschen waaghals Richard Whittington , behelzende / hoe hy in den jare 1397. zijn fortuyn maakte met een kat / die hy by geval uyt zijn Vaderland had meede genoomen / en aan het Opperhooft van zeeker

zeker Indiaans Eyland vereerde. Die kleyne Prins op de ongemeene kattejagt verlekkerd, gaf wederom in vergelding, een milddadig geschenk aan den geenen van wien hy de kat ontfangen hadde. Na dat Whittington het geschenk had laten wardeeren, keerde hy ryk na huys, en wierd nog Lord-Major van Londen. Men ziet hem heel veel geschilderd met de kat in zijn arm, en het Lord-Majors kleed aan, onder de Uythangborden te Londen.

De Landkrabben waren het derde slag van Vyanden. Het is by-na onmogelijk dezelve uytteroepen, om datze in zulken onbedenkelijken getal in de lage plaatzen zitten, en om datze zoo beswaarlyk uyt haare hoolen te krijgen zijn. Zy nestelen in den grond, en booren'er zoo diep in tot datze water hebben. De gaten zijn wijd, en hebben verscheydene uytweegjes. Zy loopen niet al te ver van honk, maar blijven gedurig als op de wagt staan. Van de Landkrabben.

By nagt en by dag ruktenze de planten uyt onze tuynen: en of wy'er alschoon een hekje of iets diergelijks om heen maakten, op hoope van 't gewas op die wijze te behouden, zoo groeven zy hare hoolen, wanneerze daar niet al te veer van daan lagen, zoo veel te dieper, en een nieuwe weg banende, quamen zy onder het hekje heen, en verscheurden evenwel al onze vrugten. Den rug, of bovenste schulp van die Krabben, is van een bleekroode kleur, byna rond, en omtrent vier duym breed. Zy wandelen op agt pooten van vier vingeren hoog: hebben twee getande nypers die van malkanderen in grootte verschillen, gelijk men weet dat dog alle soorten van kreeften over zig hebben, zijnde de rechter poot of nijper veel grooter en sterker dan de linker. Men ziet haar mond niet als ze loopen, om dat die van onderen is, maar de oogen puylen, even als de Franse en Engelse krabben, omtrent een duymbreed van elkanderen, een weynig ter zijden de schulp uyt. Wat schade zy al deeden, en hoe.

Als men'er by komt zijnze geweldig rap om zig weg te pakken; maar dewijlze altijd loopen naar de steen die geworpen word, zoo heeft men tyds genoeg om ze raken. Het is vry erg alsze iemand beet krijgen. Haar vleesch is zeer goed, en smaakt by-na als onze Rivierkreeften. Zyn zeer rap, maar ligt te vangen.

In de maanden Julius en Augustus, even voor en na de volle Maan, gaan al de krabben van dat Eyland by millioenen te gelijk naar de Zeekant. Wy hebben daar ter plaatze geene gezien of zy waren met eyeren beladen. Op dien tijd kan men een groote menigte van kant helpen, om datze met groote troppen gaan, en te veer van haare holen af zijnde, nergens schuylplaats hebben. Wy hebben op eenen avond meer als drie duyzent met stokken doodgeslagen, zonder dat men daags daar aan den hoop verminderd zag. Het tweede jaar van ons verblijf op dat Eyland wierden wy te rade, om in de plaatzen daar zy zig 't meest onthielden een deel zaad In wat tijd van 't jaar men de meeste van kant kan helpen.

1692. in den grond te werpen, op dat zy metter tijd in haar eygen akker werk mogten vinden, en ons zoo doende vergeeten; gelijk het gebeurde: toen ze daar bezigheyt vonden, ja meer als ze af konden, wierden onze planten gespaard: want doe de onze maar zoo veel tijd hadden dat ze groot begonden te worden, waren ze buyten gevaar; behalven dat wy nog die voorzorge gebruykten, dat wy het zaad, 't welk wy buyten het geene in onze hoven was, zogten voort te queeken, in een grond wierpen daar zy niet gewoon waren te koomen; als daar was het hooge land; het land wat verder van de Rivier af gelegen; en eyndelijk het steenagtige.

Aardig geval van een krab die een goudbeurs ligt. Een van onze maats, die ten minsten zoo wantrouwende als rijk was, en op Avontuur twee groote koffers vol koopmanschappen, die in Indiën wel gewild waren, behalven nog een goed getal goude Louïsen, hadde meede genoomen, wierd heel aardig door een van deeze beesjes geknapt en van den huyg geligt. Hy had zijn Louïsen in verscheyde beursjes verdeeld; en zoo dra als hy maar een weynig buyten zijn Tent ging, merkten wy dat hy ze altijd met zig nam. Hy liet ook nooit naa van ze met een groote knaphandigheyt in verscheydene plaatzen en schuylhoeken te verbergen eer hy naar bed ging: maar hoe fijn hy was, hy vond 'er die nog al snediger waren, en wierd tot een plompert gemaakt van een dief die hy niet mistroud had; ik meen van de eene of d'andere Krab, of Rot, die een van zijne goudbeursjes ligte, om dat het leeren zakje wat vettig, en misschien na de smaak van den roober was. Wy des anderen daags bespeurende dat hy grijnig zag, en heel neerstig na ietwes omzogt, wilden met kragt weeten wat hem scheelde: het zy nu dat wy hem te lastig vielen; of dat hy blijde was dat wy hem te hulp quamen, hy verhaalde ons het geval omstandig. Schoon men werk had om zig van lagchen te onthouden, zoo ging men evenwel neffens hem aan 't zoeken; maar waar men keek, of wat men deed, men vond niets, zoo dat de beroofde zig omtrent zijn verlies moest troostien. Hy had van dien tijd aan zulken onverzoenelijken haat tegen het geslagte der Krabben opgevat, dat in den oorlog, die wy dikwils met die knapen voerden, hy geen een om 't leven bragt, of hy gaf hem nog altijd eenige slagen na zijn dood.

Zeekrabben. De Zeekrabben zijn veel beeter en veel grooter dan de andere, en zijn ook ligter te verteeren.

Tourlourous. Daar is nog een ander slag, die, zoo als my onderrigt is, op de Antilles, of Americaanse voor-Eylanden den naam dragen van Tourlourous, en koomen zeer wel over-een met de eerstgenoemde, maar vallen doorgaans wat kleynder. Deze woonen waarlijk tusschen de aarde en de Zee, en zijn regte halfslagten, want de vloed vervult haare logementen tweemaal des daags met water, en

zy zijn gedurig bezig met dezelve schoon te maken. 1692.

Derde ongemak, zynde de Orkaan

De Orkaan die men yder jaar in de maand van Januarius of Februarius moet uytstaan / gelijk ik reeds gezegt heb / is ook een schrikkelijke vyand. Wy hebben dezelve tweemaal gesmaakt. Deze onstuymige wind verheft zig gemeenlijk na zagt weer / ja zelfs na een overmatige stilte; en het allerheftigste van den storm duurt pas een uur. Te dier tijd zagen wy in een oogenblik verscheyde zware boomen uyt de aarde rukken / en aan onze hutten kraakte alles wat'er om en aan was. De loopende en schuymende Zee maakte een vreesselijke beweeginge / en hare golven hemelhoog verheffende / sloeg zy dezelve met zulk eene ongestuymigheyt tegen de kusten aan / dat het scheen als of de Natuur t'eenemaal omkeeren / en wederom in een Chaos veranderen wilde. De Hemel vermengde zig met de aarde. De Lugt wierd zwaar en bedekte alles met nare duysterheyt. De wolken overkropt / borsten eyndelijk los / en stortten zulk eene meenigte waters uyt / dat onze schoone en vrugtbare valeyen overstroomden / en een nieuwen Oceaan geleeken. Al wat de beeken bereyken konden / wierd ontworteld en in der yl weg gevoerd: ja ik geloof / indien het tempeest drie uren geduurd had / daar zoude geen eenen boom hebben blijven staan. De Dieren voorzien door een natuurlijke drift / haar van God ingegeven / deze Orkanen en begeven zig in de hoolen der bergen; maar des anderen daags koomen zy weder te voorschijn / om dat het weer dan al immers zoo schoon en stil is als te vooren. De laatste der twee Orkanen die wy op dat Eyland gehadt hebben / was veel verschrikkelijker dan de eerste. In 't midden van de allergrootste onstuymigheyt wierd het eensklaps dood stil / zoo dat men het allerminste geruys hooren konde / en meende alles gedaan te zijn; maar de wind begon veel heftiger dan te vooren / zijn hoorens weer op te steeken. Toen wierden alle onze tuyntjes tot in den grond toe verwoest / om dat de woedende wind een groote meenigte Zeewater in de hoogte gevoerd hebbende / over het gansche Eyland een Zundvloed van zout water te weege bragt / waar door alle onze planten verzengden en om een lugje raakten. Maar gelijk dit den grond niet t'eenemaal bedorf / zaaiden wy'er aanstonds / zoo dra wy uyt de kloven der steenrotzen / daar wy gedurende het onweer schuylden / te voorschijn quamen / wederom wat anders in.

Derzelver ongemeene onstuymigheyt.

Hoe onze tuyntjes daar door bedorven wierden.

Vierde ongemak, zynde de Rupsen, en wat schade zy doen.

De vierde en laatste vyand die wy te bestrijden hadden / waren kleyne groene Rupsen, dewelke altijd op de Orkaanen volgen / en heimelijk als uyt voortspruyten. Dit ongedierte plaagde ons / van den Maand Februarius af tot diep in April toe / geweldig / om dat ze alle de Meloenen op aten / en zelfs niet een blad over lieten. Door ondervindinge hadden wy al geleerd / dat het beste middel om ze te behouden / was / des nagts te dekken / en niet eer te ontblooten

1692. van na Zonnen opgang. Glaze klokken zouden 'er schoone schilden voor geweest hebben. Dat gespuys raakte nooit aan de Andivie, nog aan de Porceleyn; waar uyt men ligtelijk besluyten kan, dat ze geene andere kruyden of gewassen aandeeden, dan die van haar smaak waren.

Scorpioenen. Hier en daar zitten wel Scorpioenen, en byzonder in de Lataniers, maar zijn gansch niet gevaarlijk: een klaar bewijs daar van is, dat wy'er verscheydemalen van gestooken zijn geweest, zonder het minste letzel te houden: de wond smart maar een oogenblik, even eens of men met een speld geprikt wierd.

Van de Requins, of Zeehonden. Wanneer wy eens in zee wat gingen baden, of dat wy al gaande gingen vissen, wierden wy dikwils omringd van een deel Requins of Zeehonden, onder welke zig somtijds al heele groote lieten zien, dog zy deeden ons nooit aan. En toen wy op die droevige Rots van 't Eyland Mauritius zaten, (waar van ik hier na spreeken moet) heb ik meer als hondertmaal een Hart van eenige Jagthonden al zwemmende zien vervolgen, en dat ter plaatze daar een lengte van Zeehonden was, zonder dat haar, alzoo weynig als ons, die dagelijks in zee gingen zwemmen, het minste leed geschiedde. Ik laat den Lezer nu oordeelen, of dat dier wel zoo verslindende is als men roept, dan of de hier omtrent sweevende Zeehonden van een gansch verschillenden aart zijn met de anderen: want de Reysbeschrijvers die in en om America, en veele andere deelen van de Wereld gesworven hebben, verhalen eenparig, dat de Zeehonden, die zig daar omtrent onthouden, zeer gevaarlijk en inslokkende zijn; ja sommige spreeken daar van als ooggetuygen: derhalven is het veel reedelijker te geloven, en veel eer te besluyten, dat de Zeehonden niet altemaal eenerley zijn. Deze vis is gemeenlijk vijftien of zestien voeten lang. De bek is in dier voegen, dat het beest zig wel eerst op den rug dient te wentelen eer hy den roof in kan zwelgen. Hy heeft verscheyde ryen tanden, die ongemeen spits, en te gelijk scherpsnijdende als een zaag zijn. Ik heb te Batavia en elders hooren zeggen, dat de herssenen van een Zeehond meer als gemeen werken op een vrouw in barensnood; dog van diergelijke dingen hebben wy geen proef konnen neemen op ons Eyland. Sommige zeggen dat het zoo genaemde Zuygertje, of Loots van den Zeehond, altijd als een Gids voor deze laast genoemde heen swemt; maar dat verdigtzel is meer als al te wel door Vader Tachard wederlegt. Deze zuyger, die men met veel waarschijnlijkheyt houd voor de Remora, of Zeelamprey, en die de goede luyden van voorgaande tijden (met veel eerbiedigheyt de Ouden genoemt, schoonze de meesten tijd niet wisten wat ze zeyden) zoo befaamd hebben gemaakt; deze zuyger, zeg ik, heeft boven op zijn hooft, en zelfs tot over de nek toe, een gerimpeld gewas zitten, dat nog vis, nog been is, waar mede

De Remora of Zeelamprey.

hy

hy zig dikwils aan den rug van de Zeehonden vast plakt; en ook wel aan levenlooze dingen: want wy hebben hem wel geheel uyt het water tegen ons Schip aan zien hangen.

Daar zijn voor het minste tweederley slag, die zoo wel in de kleur als grootte verschillen, dog voor het overige de zelve gedaante hebben. Zy hebben geen schubben, maar een gladde slymagtige huyt als de alen. De allerlangste zijn gemeenlijk tusschen de twee en drie voeten; en op den rug donker groen van kleur, dog na den buyk toe allengskens wat helderder. De andere zijn niet langer als een haring, en gelijken'er ook heel wel na; dog zijn wat korter van bek als de eerstgenoemde, en ook zoo donker van kleur niet. Beyde zijnze niet al te vast van vis, maar smaaken evenwel niet onaangenaam. Dewijlze van binnen wel voorzien en te gelijk lang en smal zijn, zoo schietenze door 't water als een pijl door de lucht. Haare tanden zijn kleyn, en rond toeloopende, ja zoo kort dat men ze nauwlyx zien kan. Het is niet dan al te waar dat dit goed dikwils onder water tegen de Scheepen gaat zitten: en wanneer ze dan wat sterk in getal zijn, behoeft men niet te twijffelen of zy stuyten het Schip eenigzins in zijn loop.

Worden tweederley slag gevonden, en waar in verschillen.

Ik heb van dit Dier wat wijdloopiger willen handelen, om dat anderen het niet gedaan hebben.

In 't voorby-gaan moet ik nog zeggen, dat ik my meenigmaal heb verwonderd, waar dog den befaamden Rondelet zulken grooten agtinge door verkreegen mag hebben: zoo dikwils als ik hem over dingen nazie die my wel bekend zijn, vind ik hem altyd heel gebrekkelijk en mager.

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Waar de bewoonders van deze nieuwe Wereld zig meede bezig hielden, zoo ten opzigte van hunne geestelijke oeffeningen als andersins. Waarom zy niemand onder hen tot Leeraar verkooren, en alzoo een Kerke oprigteden. Tusschen beyden word den boom *Paviljoen* beschreven. Wat soort van speelen zy daar speelden. Beginnen te wonhoopen en maaken een vaartuyg om daar meede naar 't Eyland *Mauritius* over te steeken, ingevalle de *Marquis du Quêne* hen na

ver-

verloop van twee jaren niet by-quam. Hoe zig dat timmeren toedroeg.

1692. Tot nu toe beschreven hebbende de voordeelen / en de ongemakken die het Eyland Rodrigue verzellen / zoo zullen wy nu overgaan tot de dingen waar meede wy ons geduurende het twee-jarig verblyf aldaar bezig hielden / want schoon wy daar niet al te veel werk vonden / gelijk men wel denken kan / zoo moesten wy evenwel wat doen.

Hoe zy hun tyd verdeelden.

Het onderhouden dan van onze hutten, en het bebouwen van onze Tuynen, nam althans een gedeelte van onzen tijd weg. Het wandelen wederom een ander gedeelte: want wy gingen dikwils naar de Zuydkant van 't Eyland, 't zy dat wy dwers door / of buyten-om gingen; ja daar is geen een plaatsje op gansch Rodrigue dat wy niet verscheidemalen en wel naaukeurig bezigtigd hebben. Bergen en Gebergs zijn altemaal met groente bedekt / hoe rotzagtig datze ook zijn; de reden is / om dat de Rotzen ten minsten met drie en ook wel vier voet aarde bedekt leggen: Ja tusschen de steenen zelf / daar men gansch geen aarde ziet / wasschen zwaare / groote / en regt opgaande boomen; 't welk het Eyland van verre veel meer doet schijnen als het in der daad is / vermits men daar uyt besluyt / dat het altemaal uyt ongemeen goed Land bestaat.

Hoe men al wandelende zelfs aan de kost kon raken.

Overal kan men gemakkelijk gaan / om dat 'er geene / of ten minsten zeer weynige plaatzen zijn daar men bezwaarlijk by-kan / en om dat 'er overal genoeg te eeten en te drinken valt. In wat hoek van 't Eyland men ook is / indien men geen gevogelte ziet / zoo behoeft men maar tegen een boom te kloppen / of maar wat boeha te maken / aanstonds zal het gevogelte op dat gerugt toe komen schieten: en dan valt 'er niet anders te doen als maar een goede verkiezinge te doen / met steenen te werpen / of met stokken te slaan den geene die men hebben wil. By toeval heeft de ondervindinge ons dat geleerd: want op een tijd eens met malkander wandelende / en in zeeker bosch van een dwaalende / vonden wy ons genoodzaakt om overluyd te schreeuwen / op dat wy wederom by een mogten raken; maar wy verwonderden ons heel zeer / wanneer wy op dat geroep een groote meenigte vogels uyt alle hoeken van daan zagen komen / die rondom ons heen gingen zitten. Toen was het als of de Almogende tegens ons zeyde / slagt en eet: ja wy hadden niet anders te doen dan maar vuur te slaan / en goede cier te maken. Overal vind men ook Schildpadden: en wat de lucht belangt die is zoo zoet en gematigd / dat men wel onbeschroomd onder den blauwen Hemel mag gaan leggen slapen. Maar als men dat nog al niet doen wil / zoo kan men heel ligt een hut tot dezelve toestellen van vijf of zes Latanier-bladen, van welkers dikte en grootte wy hier boven gesprooken hebben.

Maar

Maar om weder te keeren tot het geene ik zoo even heb beginnen te zeggen van ons dagelijx werk / zoo zal ik'er nog by voegen / (zonder te denken dat 'er een scheutje Phariseesch onder loopt) dat wy ieder dag onze gezette tyden hadden tot geestelijke oeffeningen; en des Zondags deeden wy by-na alles wat men in Vrankrijk gewoon is in de Kerken te doen: want wy hadden het oude en nieuwe Testament; de heylige Psalmen en Lofzangen; een breede uytlegging over het nieuwe Testament, en nog verscheyde Predicatien. Indien wy van gedagten waren geweest onze dagen daar te moeten eyndigen / of / ten minsten een langen tijd te hebben moeten blijven / niets had ons konnen beletten / dunkt my / om de verstandigste uyt het midden van ons met eenparige stemmen / en by gevolg op een wettige wijze / tot den heyligen dienst te verkiezen: en waarom zouden die twee of drie, in des Heeren name vergaderd, geen volmaakte gedaante van de ware Kerke aangenoomen / en de byzondere vertroostingen / als daar is het genieten van des Heeren heylig Avondmaal, ontfangen konnen hebben. Meenigmaal heb ik in den zin gehad diergelijken voorslag te doen; maar aan de eene zyde bespeurde ik dat mijne metgezellen geneygd waren / ten kosten van hun leven / in 't kort alle bedenkelijke middelen in 't werk te stellen / om weder te keeren naar de bewoonde Wereld. En aan de andere kant had ik redenen te vreezen / dat zy in diergelijken voorslag ietwes verkeerdelijk opgevat zouden hebben / dat hen mishagen mogte: want alschoon wy / tot ons geluk / altemaal eensgezind waren / zonder dat onder ons plaats had de verkeerde wijsheyt der Wijzen / het verleydende verstand der Verstandigen / nog de geschillen en schadelijke nieuwigheden dezer eeuwe / die zoo veel haat en wanordre in de Christen Wereld te weege brengen / zoo droegen wy dog altijd in 't byzonder wel zorge / dat wy in de behandelinge van den Godsdienst niets deeden 't welk naar afgodery of bygeloof / de allergevaarlijkste pest in 't Christendom / helde of smaakte. Het baarde ons groote gerustheyt dat wy bleven binnen de palen der zuyvere en eerste Euangelische Leere, waar in / volgens het zeggen van alle Godsgeleerden, de ziele en het wezen van 't Zaligmakende Gelove legt opgesloten / zonder dat wy ons verder tot het onderzoeken van ydele en noodelooze dingen overgaven. Wy beminden en herhaalden dikwils deze volgende schoone woorden; Ik hebbe niets voorgenoomen te weten, dan Jesum Christum, en die gekruyst. Dit is het eeuwige leven datze u kennen den eenigen waaragtigen God, en Jesus Christus die gy gezonden hebt. Indien gy Jesus Christus met den monde belijdt, en in uw herte gelooft dat hy hem uyt den dooden heeft opgewekt, zoo zult gy zalig worden. Die in my gelooft heeft het eeuwige leven. Een iegelijk die den name des Heeren aanroept zal zalig worden. Ik heb u den ganschen raad Gods verkon-

1692.

Geestelijke bezigheden, waar die in bestonden.

Waarom zy niemand onder hen tot Predikant kozen.

1692. kondigt ... te weten ... de bekeeringe tot God, en het geloove in Jesus Christus. De zuyvere en onbevlekte Godsdienst voor God en den Vader is deze, Weduwen en Wezen bezoeken in hare verdrukkinge, en zig zelven onbesmet bewaren van de Werelt.

Waar in de zuyverheyt van hunne Religie bestond.

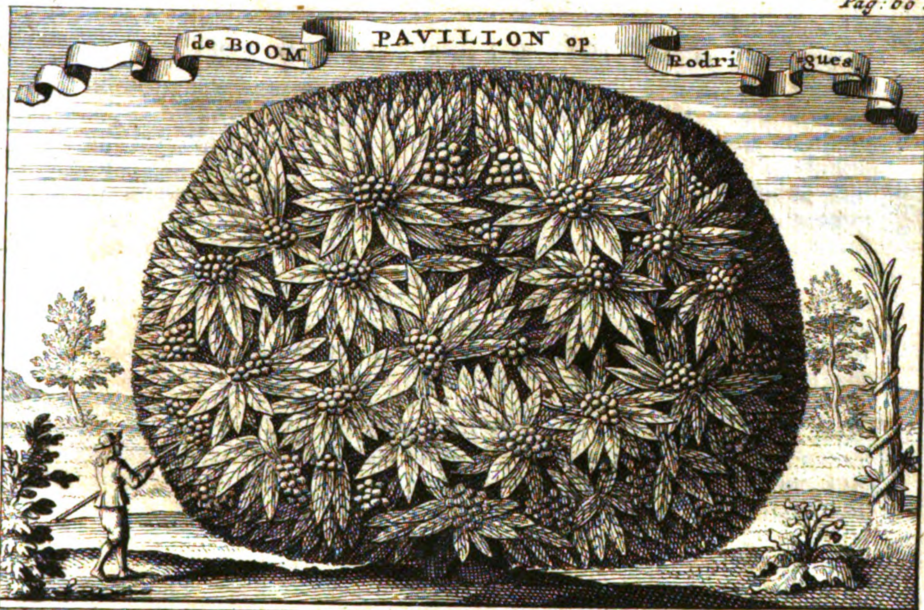
Wy dan ontlast zijnde van een Theologie die niet beswagteld was met geschillen tegen vercierde en Ketterschc denkbeelden, smaakten de aangename lekkernyen van een eenvoudige zuyvere Godsdienst, ontbloot van alle bygelovige hinderpalen, en scholastyken zwadder, ja van alle ydele en vermeetele gedagten, die gansch verderfelijk zijn, beyde voor ziele en ligchaam. Wy hadden, met de heillige Schrijvers, een afkeer van die meegaande mannen in 't stuk van Religie, die de Leere en den Openbaren dienst van God zoo netjes na hun zin weten in te schikken, en het touw wat konnen laten vieren, willende in dat geval veel wijzer zijn als de Opperste wijsheyt zelve. In ootmoet en needrigheyt des herten aanbaden wy God onzen Schepper, Vader, Zoon, en H. Geest, en dat met geen andere woorden en spreekwijzen, dan die de Goddelijke openbaringen ons meedebeelden; zonder zig verwaandelijk te vermeeten, de verborgentheden, die voor den sterveling bedekt, en voor haar verstand ondoorgrondelijk zijn, en altoos zullen blijven om dat het verborgentheden zijn, te konnen uytleggen en ontswagtelen. In dier voegen riepen wy God aan met vrolijkheyt, en een vast vertrouwen op de voorspraak van Jesus Christus, onzen verlosser, borge, en rantsoen; den weg, de waarheyt, en het leven. En in dezen geluksaligen staat verwagtten wy met een stil gemoet de dood; niet als een Koning der verschrikkinge, maar als een boode van goede tijdingen.

Fraye wandeling daar zy zig des avonds mee vermaakten.

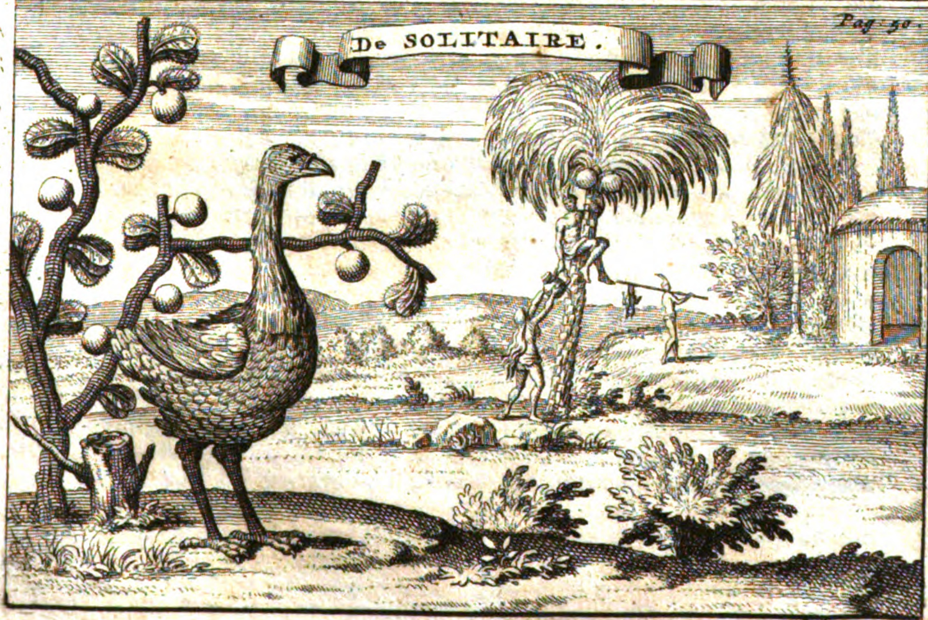
Behalven de groote wandeltogten of kleyne Reysjes, daar ik hier vooren van gesprooken heb, zoo lieten wy niet na, ieder avond ons vermaak te neemen met een kleyn kuyertje niet ver van honk. Onder allen hadden wy een plaatsje langs het strand, ter linker zyde van de Rivier, dat uytneemende vermakelijk was, bestaande in een regte en als met een lijn getrokkene Laan, die van vooren tot agteren even ver van de Zee lag, ter lengte van ontrent twaalfhondert treeden, zijnde ruym zoo lang als de Maliebaan te Utrecht. Wy zouden deze wandeling wel twee uren ver hebben konnen uytrekken indien wy gewild hadden; en dat altemaal langs een vasten en waterpas leggenden grond. Van de eene kant hadden wy het schoonste gezigt dat men bedenken kan over het vlakke van de ruyme Zee, welkers onophoudelijke Eb en Vloed door het stooten tegen de klippen, die'er een halfuur van daan lagen, zulk een zeldzaam geruys verwekten, dat wy juyst niet buyten staat geraakten om met elkanderen te spreeken; maar evenwel meenigmaal in zulk eene vrywillige verrukkinge vielen, dat wy vergaten onzen mond te oopenen en te spreeken.

Maar

Pag: 66.

Pag: 50.

1692.

Naar de kant van het Eyland toe wierd ons gezigt een aangename bepalinge gemaakt door de betoverende kusten: en de valeyen deeden zig niet anders op dan een Lusthof in den zoeten en ryken Oogst.

Zeldzamen boom; en hoe zig van buyten op doet.

Onder het groot getal van allerley slag van boomen die de Natuur daar voortbrengt, is'er eene wonderlijk fraay, en wegens zijne schoonheit, grootte, rondte, en evenmatigheyt der ongemeene takken, waardig dat hy bezigtigd werde. De takken zijn over al geweldig digt in een gevlogten, en het grove en dikke blad hangt 'er buyten omheen by-na tot den grond toe: zoo dat men van desselfs stam, van wat kant men dien schoonen boom aanziet, niets als onder aan den voet maar een weinig, en somtijds wel niet met al, zien kan.

Hoe hy van binnen gesteld is.

Dewijl nu dien boom in het midden ook vol blad zit, gelijk men wel denken kan, zoo ziet het van binnen even-eens of 'er een deel kleerstokken leggen, die enkelijk geschikt schijnen om het lofwerk te onderschragen, en van dien boom een groene Tent te maken. De voornaamste schoonheyt van deze Tent bestaat in het buytenste, en dan vertoont zy zig ook ongemeen; hoewel derzelver verkoelende schaduwe, om de waarheyt te zeggen, ook hare zoetigheyt heeft: maar de vrugt van dezen wonderboom deugt niet om te eeten. Eenige uyt ons gezelschap, die de nieusgierigheyt hadden om 'er van te proeven, vonden dezelve heel scherp, en wierden voorts door ondervindinge gewaar dat ze niet minder gevaarlijk was. De reuk komt zeer wel over-een met onze rijpe queepeeren. Het zijn eygentlijk troffen, welkers druyven of bezien hard en wel gevuld zijn. Van buyten aankoomende hebben wy ons dikwils ingebeeld dat het de vrugt van den Ananas was: om welke redenen wy als uyt gewoonte aan denzelven ook den naam gaven van Ananas, hoewel het onderscheid tusschen die twee vry groot is. Voor my, ik noemde hem Paviljoen. De bladeren, die uit een ongemeene fraaye groene kleur bestaan, hebben zulke korte steelen, dat het schijnt als of ze vlak tegen den boom aanzitten. De allergrootste van gemelte bladen zijn vier of vijf duymen lang, en loopen spits toe, maar zijn wel vijftien duymen breed, hangende als bouketten of pluymbossen, tusschen welke de druyfstrossen, die allerhande kleuren hebben, al na datze rijp zijn, zig op een aangename wijze laten zien. Menigmaal ben ik rondom dat uyt de natuur ophomende Paleys heen gegaan, en heb my ook altijd op nieuw over desselfs ongemeene schoonheyt en grootte verwonderd.

Desselfs vrugt.

Hunne gemeene speelen.

Wat nu de speelen belangt, somtijds gingen wy eens aan 't dammen, dan eens aan 't tiktakken, ook wel aan 't keegelen, en dikwils speelden wy naar de bal. Het jagen en visschen viel te gemaklijk om 'er groot genoegen in te scheppen. Wy vonden somtijds

1692. vermaak in het leeren der Papegayen, waar van men, gelijk ik voor dezen gezeyd heb, een groote meenigte op dit Eyland vond. Wy bragten 'er een over op 't Eyland Mauritius, die Frans en Duyts sprak.

Wat zy 't tweede jaar deeden.

Uyt het vervolg zal ligt af te meeten zijn, dat wy ons het tweede jaar wel meest bezig hebben gehouden met het toestellen van dat schip, daar wy nu breeder van zullen beginnen te spreeken: maar indien men ondertusschen eens weeten wil, waar mede wy de duysternisse verdreven wanneer ons de nagten wat te lang vielen, zoo zeg ik diesaangaande, dat wy lampen hadden meede genoomen, dewelke met de olie of het vet van Schildpadden gevuld zijnde, van een zeer goed gebruyk waren, dewijl dat vet, gelijk hier boven gezegt is, nooit bestalde. Voorts gebruykten wy brandglazen om vuur te maken.

Dewijl wy dan vlees en vis, gezooden en gebraden, kruyden en wortelen, kostelijke Meloenen en andere vrugten, beneffens palmwijn en zoet water in overvloed hadden, zoo heeft de Lezer geen vreeze behoeven te hebben, dat de arme waaghalzen op het Eyland Rodrigue van honger zouden sterven.

Maar nu gemelde Lezer evenwel zoo veel goedheit heeft gehadt, van zig een weinig ontrent onze ongemeene toestant in te laten, zoo zal ik 'er nog by voegen, en met waarheit verzeekeren, dat wy 'er zeer wel te vreeden waren, en ook schoon smulden; zonder dat het ons qualijk bequam; zonder dat wy (Gode zy dank) ooit ziek wierden, en zonder brood. De Kaptein had ons wel twee groote tonnen bischuyt gelaten, maar die spaarden wy geweldig, en gebruykten ze niet dan in potagie; ja somtijds dagten wy 'er niet eens aan.

Neemen een besluyt van een Schip te timmeren, en na Mauritius over te steeken.

Toen wy ruym een jaar daar aan Land waren geweest, en zagen dat 'er geen een schip opquam, begonden sommige (om de waarheyt zuyver en ongeveynsd te zeggen) al te wanhoopen en verdrietig te worden. Zy beklaagden zig en het speet hen geweldig de bloem hunner jeugt zoo te moeten verliezen, ja waren innerlijk bedroeft als ze dagten dat zy mogelijk de beste dagen van hun leeftijd in naare eenzaamheyt en in verdrietige leedigheyt zouden moeten doorbrengen. Na verscheyde diepe overleggingen, wierd by-na met eenparige stemmen besloten en vast gesteld, dat men twee volle jaren na de komste van den Heere du Quêne, volgens zijne beloften, zoude wagten; maar indien hy niet op quam dagen, men alsdan alle middelen zoude in 't werk stellen, om te zien of men naar het Eyland Mauritius, den Hollanderen toebehoorende, konde oversteeken, want daar zijnde, had men geleegentheyt genoeg om t' scheep te gaan werwaarts men wilde, dewijl daar een Gouverneur is, en dat 'er ieder jaar scheepen van de Kaap aankoomen.

Hoe ver Mauritius.

Dat meergemelde Eyland Mauritius legt omtrent hondert en zestig

tig myjlen van Rodrigue. Een groot endeweegs! Maar vermits ons in 't hooft lag en woelde, en ook in der daad waar was, dat 'er gedurig maar eene wind van onze kust derwaarts heen waaide, zoo namen wy vast voor, een vaartuyg te maken zoo goed als wy konden; en ingevalle wy dagten dat gezeyde vaartuyg mogt schijnen dienst te konnen doen, wy dan, na het aanroepen van hem die de Zee en winden gebiet, ons zelven zouden begeven in die kleyne Arke, en wagen het om over te steeken.

1692. van Rodrigue legt.

Deze onderneeminge deed zig wel zeer zwaar op, zelfs by de gene die'er 't eerste ontwerp van gedaan hadden, maar quam evenwel niet gansch onmogelijk voor. Men moest een Schip maken dat groot genoeg was, en dat zonder werkluyden die des verstonden, en met weynig gereedschap. Wy hadden nog teer, nog touwerk, nog ankers, nog Compas; in 't kort, ons ontbraken nog hondert andere noodwendigheeden; en evenwel by-na tweehondert mijlen ver te moeten varen, was ook wat te zeggen, en een vrye lange tocht: ja duyzent andere zwarigheden deeden zig op in de herssenen van de voorzigtigste, en quam hen voor als een onderneeminge die geen goeden uytslag konde hebben. Maar die het ontwerp gemaakt hadden, standvastig blijvende, zoo wierd'er eyndelijk een besluyt genomen dat men dan dien weg inslaan zoude, en dat men tot tijdverdryf en om zig wat werks te geven, het maken van zoo een Scheepje zoude onderneemen; want het quaadste van allen was, dat den arbeyd verlooren zoude wezen, ingevalle het qualijk uytviel, of indien zig ondertusschen een beeter gelegentheyt opdeed.

Wat zwarigheden zig al op doen.

Zoo gezeyd, zoo gedaan: wy wierden alle agt, zonder in 't Smulbroers Gildeboek als leerjonges aangeteekend te worden, Timmerluyden, Smits, Lijndrayers, Matroozen, in 't kort, alles wat men moest wezen: schurft leerde wel krouwen, en de nood scherpte ons verstand. Elk bragt het zijne te berde, wanneer men dagt dat het bequaam en voordeelig was. Men werkte met genegentheyt, goede gemeenschap, en vermaak.

Begeven zig aan 't werk.

Wy hadden onder ander gereedschap, een groote en kleyne zaag, met welke wy vast begonden planken te zagen, en bedienden ons zeer gelukkig van een zware vierkante eyken balk van omtrent de zestig voeten lang, die eenigen tijd te vooren op onze kusten was koomen aandrijven. Indien de Lezer tusschen beyden uyt nieusgierigheyt zoude willen vragen, waar dog die zware balk van daan is gekoomen, zoo moet ik met waarheyt antwoorden, dat ik het niet en weet: hoe het zy of niet, de Zee beschikte ze ons, wy bedienden'er ons van, en maakten'er verscheyde goede planken af: maar dewijl onze groote zaag weynig dogt, en zelfs wel driemaal brak, te meer, om datze door onkundigen behandeld wierd, zoo waren de planken overal niet even dik, en by gevolg van het beste slag niet.

Bedienen zig van een balk die daar was koomen drijven.

1692.

Hoe groot zy het vaartuyg maken, en wat zy in plaats van teer en touw gebruykten.

Wy maakten deze boot of schuyt twee-en-twintig voeten lang over steven / zes wijd / vier hoog / en agter en voor rond. Wy hadden wel eenige spijkers / maar Jan de la Haye, die een Zilversmit was / en eenig gereedschap by zig had / maakte / benessens meer ander yzer-werk / al meer / gelijk hy ook de zaag tot driemaal toe aan malkander lapte. Om te kalefaten gebruykten wy oud linnen / en dan die harde koraal-specie / waar van ik hier boven gesproken heb. Deze specie / gemengd met gom / en getemperd met Schildpaddevet, verstrekte ons in plaats van teer. Wy maakten ook allerhande dik en dun touw van die draadagtige veezeltjes uyt de steelen van de Latanier-bladen. Deze touwen nu waren wel sterk / maar niet leenig genoeg / zoo datze by-na anders nergens bequaam toe waren dan om stijf gespannen te worden: want wanneer men ze tot loopende touwen gebruykte / zoo rafelden ze ten eersten uyt / en waren straks kapot. In plaats van een anker gebruykten wy een stuk steenrots / wegende ontrent hondert-en-vijftig pond / en maakten een zeyl zoo als wy best konden.

NEGENDE HOOFTDEEL.

De inwoonders van *Rodrigue* brengen hun vaartuyg in 't water. Victalieren het, en waar mee. Wat zy in plaats van een Compas gebruykten. Den dag van hun vertrek word vast gesteld. Nemen de Reys aan. Raaken in den grond, en hoe zy zig bergen. Isaac Boyer besterft het. Grafschrift t'zyner eere gemaakt. Onzen Schrijver maakt zwarigheyt ten tweedenmale te vertrekken; dog word overreed, en hoe. Neemt met verscheyde Zeegenwenschingen afscheyd van gemelde Eyland.

Zetten 't Schip in 't water, victalieren het, en waar mee.

Wanneer nu een iegelijk aldus zijn neerstigheyt te werk gesteld / en de twee jaren by-na een eynde genoomen hadden / zette men armen en beenen schrap om dat Vaartuyg van Land te krijgen. In 't water zijnde / begonden wy onze Arke te Victalieren, en namen ten dien eynde gerookt vlees van de Lamentin of Zeekoe; vers water in onze oude water-tonnen die daar altijd toe gediend hadden; het overige van onze bischuyt; en een goede provisie van aard- en Water-meloenen, om dat die een langen tijd duren en goed blijven konden.

Ik

Ik heb hier boven gezegt / en het is ook in der daad de waarheyt / dat wy ons Galjoen onder handen namen zonder eens aan een Compas te denken. Maar wanneer een legelyk om zogt of hy niet wat vinden konde dat daar eenigzins toe dienen mogte / zoo vond iemand van de onze een kleyn / en op een zeylsteen aangezet Zonnewijzertje, 't welk hy eens voor drie stuyvers t'Amsterdam had gekoft: en hoewel het niet goed was / zoo verheugden wy ons egter / op hoope van 'er nog al eenigen dienst af te zullen hebben. 1693. Wat zy in plaats van een Compas gebruykten.

Toen nu dit Schip al in 't water lag / stond ieder met veel verwondering en keek dat het na geen roer luysterde; en dat men / om het te doen wenden / een riem moest gebruyken.

Den dag / eyndelijk / om te vertrekken wierd vast gesteld / zijnde den 19 April 1693 / en by na volle Maan / op welken tijd de Zee 't hoogst vloeyende / wy best over de banken konden koomen. De reden waarom wy den dag van de volle Maan zelf niet verkozen was / om des te langer van haar heldere ligt gediend te wezen. Dag van hun vertrek word vast gesteld.

Van de zoo even genoemde banken, daar ik meer van gesprooken heb / zal ik / tot opheldering der geener die deze spreekwijze niet verstaan / in het voorby gaan zeggen / dat het klippen zijn die met hoog water even onder leggen / en by na als een muer dat Eyland omringen / behalven dat'er op twee plaatzen een opening gevonden word van tien of twaalf voeten / dewelke Rodrigue toegankelijk maken. Men ziet alles afgebeeld in de Kaart, fol. 1. Wat Zeebanken zijn.

Toen wy eerst op het Eyland quamen / vonden wy op de schorssen van verscheydene boomen de namen gesneeden van sommige Hollanders, die'er eenige jaren te vooren aan Land waren geweest / beneffens den tijd wanneer. Dit bragt ons in gedagten om ook iets diergelijks te doen voor ons vertrek. Wy schreeven dan in 't kort onze gevallen in 't Frans en in 't Duyts, en teekenden net aan den dag van onze komste; hoe lang wy daar gebleven; en wanneer vertrokken waren. Dit staken wy in een fles / met een bekendmaking daar op / dat men'er in moest zien. Deze fles nu zetteden wy in een Nis of holte, die wy tamelijk diep hadden gehakt in den boom / waar onder wy gemeenlijk aten / om dat dien boom meer als eens de proef van den Orkaan uytgestaan had. Laten een gedenkschrift op 't Eyland leggen.

Eyndelijk van den vastgestelden dag / daar mijne jonge metgezellen met smerte naar gereyhalst hadden / aangekoomen zijnde / begaven wy ons op den middag met alle onze behoeftens en kleederen t'Scheep / na dat wy den Almagtigen om zijne bystand / ons in dit geval zoo hoognoodig / alvoorens hadden gesmeekt en aangeroepen. Het was een ongemeenen schoonen dag / en de Wind zeer voordeelig. En hoewel wy met ons Compas, met Roer, met onze Riemen, rouwen en Anker, ja in 't kort met alles / vry slegt stonden / en dat ons Scheepje zwak / en een gansch armelijk getimmer Maken zig gereed.

1693. timmer was / zoo waren onze harten niet te min vervuld met goede hoope. Wy reekenden uyt / dat ingevalle het mooye weer aanhield / de Passaatwind, die om deezen tyd van 't jaar (zoo als wy van onzen Kapteyn en de Matrozen voor dezen wel hadden hooren zeggen) al pal moest staan / ons binnen den tyd van twee etmalen op het Eyland Mauritius zoude brengen.

Vertrekken, maar krijgen een ramp; Wy vertrokken dan eenigzins met vreugde / en vol van verlangen / dat wy in 't kort onder de inwoonders der aarde mogten verschynen. Het vak tusschen het Eyland en de Banken waren wy in een ommezien ten ende: maar in plaats van na een van de twee openingen / (waar van ik hier boven gesprooken heb) te zoeken / en dan het schuytje / 't zy wy in 't water gingen of niet / zoo langs de Bank heen te sleepen na een van die plaatzen daar wy door moesten / zoo vertrouden wy te veel op ons geluk / en waagden 't / om te zien of wy'er niet over konden; dog wy kreegen evenwel by ongeluk een hort: en dewyl wy ligtjes dreeven / zoo voelden wy de stoot by na niet / en dagten dat de kiel maar effentjes gestooten had. Wy raakten omtrent vyftig treeden verder / en beelden ons in dat wy 't hoekje al te boven waren: maar wy bleven niet lang in die dwalinge; want in een ogenblik zagen wy 't water niet alleen in de boot, maar wies zelfs hand over hand / zoo dat 'er geroepen wierd / dat men wenden en het weer naar land zetten moest.

De boot loopt vol water, en Ondertusschen liep ons schuytje al volder en volder / en luysterde na geen roer. De wind dreef ons tegen wil en dank al verder af; en wy waren van schrik zoodanig beklemd geworden / dat wy niet wisten wat wy deeden. Ik voor mijn deel had geen ander gedagten of het was glad met ons gedaan. Een iegelijk kan ten naasten-by wel denken hoe wy in dit gevaar gesteld waren. De begeerte om nog wat te leven deed ons wel iets doen / maar om de waarheyt te zeggen / alles was zonder belul. De een nam zijn hoed / om het water uyt de by na volgeloopene schuyt te hoozen; een ander deed wederom ander vrugteloos werk / dog alle kermden en badenze als menschen die vergaan. Een was 'er evenwel die zig zoo gelukkig van een riem bediende / dat hy 't Scheepje over stag / en onder 't faveur van de toenmals waayende labbere koelte / binnen den tyd van vier minuten over de zelfde bank heen kreeg: maar omtrent dertig treeden van de bank af / naar de kant van 't Eyland toe / raakte het schuytje eens klaps in den grond.

Zinkt in den grond. Indien ons zulx een half quartier uurs eer was wedervaren / wy hadden t'eenemaal weg geweest: dog dewyl hier niet boven de zes voet waters / en ons schip niet omgeslagen / maar gezonken was / zoo bleeven wy op het boord tot aan den middel toe in 't water staan. O groot geluk onder dit ongeluk! dat de rots die ons krenkte zulk eene groote opening maakte / dat wy aanstonds het water zoo overvloe-

bloedig in de boot zagen spoelen: want indien het ongeval zig niet aanstonds en zoo baarblijkelijk had geopenbaart/ wy zouden onzen weg vervolgt/ en zeekerlyk om een lugje geraakt hebben. Wy stonden ondertusschen heel onnoozel op de kant van 't scheepsboord te kyken/ niettegenstaande het water viel/ en wy pas een halfuur van land waren/ om dat wy niet wisten wat te doen. Na dat wy onze gedagten zoo hier en daar over hadden laten gaan/ namen wy eyndelijk een besluyt van nog wat gedult te oeffenen/ en te wagten tot het water zoo laag gevallen zoude zijn/ dat wy met de drijvende en aan een gebondene koffers naar land konden koomen.

Hoe zy hunne goederen bergden.

Tulx wierd volbragt/ maar niet zonder groote ongemakken; want men moest al verscheyde tochten uytstaan; nu eens tot den hals toe door 't water/ om dat het overal niet even diep was; dan eens een stukweegs zwemmen/ sleepende de koffers, die met een touw om onzen middel vast waren/ agter na. En vermits wy gansch naakt uytgekleed waren/ om ons des te beter in 't water te konnen redden/ zoo raakten onze voeten/ wegens de scherpheyt van de steenen gansch aan flenters/ en aan 't bloeden; en het geen onze smerte nog al vermeerderde was/ dat de stroom al gedurig 't een of 't ander roofde/ en 'er mee deur ging. Wy borgen evenwel dien dag nog al het meeste gedeelte van onze beste kleeren; en de dingen die 't zwaarst woegen/ en door de Zee niet weggespoeld konden worden/ zetten wy buyten het Scheepje in het zand neer/ om dat het toen ter tijd buyten onze magt was van ze mee te sleepen/ en wel met dat oogmerk om ze dags daar aan/ te gelijk met onze onnozele boot, aan land te halen. Wy maakten 't een en 't ander met touwen aan de scherpe punten van de rots vast. Dus geraakten wy/ tot onze groote vreugde en droefheyt/ wederom aan land/ en wierden op een harde/ dog gelukkige wijze gewaar/ dat het goede en 't quade elkanderen verzellen.

Brengen de boot aan land.

Des anderen daags gingen wy/ met het krieken van den dag/ onze schuyt zoo wat ten ruwsten lappen/ en bragten dezelve met alles wat wy daar gelaten hadden/ aan land. Yder had wat in deze schipbreuk geleeden; en de kleederen waren voor het meeste gedeelte bedorven. Maar dewijl ons leven by-na op een miraculeuse wijze behouden was/ zoo stortten wy in diepe neederigheyt/ onze dankzeggingen uyt voor hem/ die ons zonderling in dien grooten nood met zijne hulpe had bygestaan.

De sterkste onder hen word van dat tobben ziek.

Ondertusschen was 'er een/ die altijd de sterkste en kloekmoedigste van allen had gescheenen/ dog nu door dat ongemak zig t'eenemaal qualijk gesteld voelde. Hy ging/ aan land koomende/ zoo naakt als hy was/ op den grond in het warme/ en van de Zon gebradene zand/ neederleggen/ en strekte handen en voeten uyt/ zig inbeeldende en ook vast geloovende/ dat hem niets ontbrak dan maar

1693. een weynig rust; maar in een moment wierd zijn aangezigt zoo rood als scharlaken; zijn hooft / klaagde hy / wierd geweldig zwaar / en zijn ongesteltheyt van oogenblik tot oogenblik erger. Wy bragten hem / hoewel met groote moeyte / naar zijn hut: en vermits hy vry hard van nature was / zoo hield hy 't nog wel drie of vier dagen dragende eer hy bedleegerig wierd / maar eyndelijk moest hy'er evenwel in. Zijn hooft ontstak en begon op zoo veel plaatzen te zwellen / dat men naulijks openingen genoeg dorst maken om de etter af te tappen. Toen speet het ons / dat de quaadaardige Kapteyn ons niet van wat zalve / of eenige kruyden voorzien had: maar wanneer wy evenwel begonden te bedenken / dat alschoon wy diergelijke dingen gehadt hadden / wy dog niet bequaam zouden geweest zijn omze recht te gebruyken; en aan de andere kant overweegende dat de dagelykse praktijk der Doctoren en Apotekers in 't gemeen meer schade als voordeel aan het menschelijke geslagt toebrengt / zoo stelden wy ons zelven heel gemaklijk te vreeden. Wy geraakten evenwel met elkanderen in geschil / of men den zieke zoude doen laten, of niet. Sommige riepen / dat hy onder de handen dood zoude blijven / indien men hem maar het minste dropje bloed af tapte: andere schreeuwden nog wel eens zoo hard / en zeyden / dat hy zeekerlijk binnen drie minuten den geest zoude geven / indien men hem niet deed laten: en dat gesprek ging altemaal zoo ernstig in zijn werk / dat men ons waarlijk voor ervarene Doctoren zoude aangezien hebben / indien'er eenige van de nabestaande vrienden rondom hadden gestaan. De woorden reezen evenwel zoo hoog niet dat wy'er hand-gemeen door wierden. Wy waren met ons zevenen / en van die zeven waren'er vier voor 't laten; invoegen wy voor de getabberde Medicijnsche Faculteyt niet behoefden te verschijnen om de regte uytspraak over onze verschillen te halen / gelijk de gewyde Dienaren van Esculapius moeten doen / wanneerze in hunne gedagten en meyningen t'eenemaal tegen elkanderen stryden. De alderstoutste der vier voorstanders van 't aderlaten, sleep de punt van zijn mesje zoo scherp als hy konde / en prikte op verscheyde plaatzen in den arm van den stervenden / maar 't was alles te vergeefs. De koorts nam hand over hand toe / en sloeg hem eyndelijk in 't hooft / zoo dat hy eenige dagen lang heel ylhoofdig bleef leggen. Onze eenigste toevlugt namen wy tot den grooten Medicijnmeester van lighaam en ziele / gelijk hy ook in den beginne altijd geweest was. Wy hadden evenwel nog het geluk van onzen broeder voor het eynde van zijn leven / by zijn verstand te zien / gevende ons verscheyde blijkbare en zeer stigtelijk kentekenen van een opregt berouw / heylige hoope / en zijne eeuwige zaligheyt. Eyndelijk gaf hy zijn ziele aan God / op den 8 Mey 1693 / na dat hy drie weeken ziek / en den ouderdom van negen-en-twintig jaren bereykt hadde.

Zyn hooft ontsteekt en begint te zweeren.

Doen hem laten.

Word ylhoofdig.

Hy sterft.

Aldus

Aldus stierf in ISAAC BOYER het achtste gedeelte der Kooningen en der Inwoonderen van het Eyland Rodrigue. 1693.

Opdat evenwel / waarde Lezer / eenig gedenkteken van deze nieuwe Wereld in uw geheugen geprent worde / zoo lees / indien het u goeddunkt / dit volgende Grafschrift.

A' L'OMBRE DE CES PALMIERS IMMORTELS,
Dans le Sein fidele d'une Terre vierge,
Ont été pieusement déposez
LES OS
D'ISAAC BOYER,
HONNETE ET FIDELE GASCON DESCENDU D'ADAM.
D'un Sang aussi Noble qu'aucun des Humains ses Freres;
Qui tous comptent, à coup sûr, entre leurs Ancêtres,
DES EVEQUES ET DES MEUNIERS.

* * *

Si tous les Hommes vivoient comme il a vécu;
La Danse, la Dentelle, les Sergens, les Serrures,
Les Canons, les Prisons, les Maltotiers, les Monarques
Seroient des choses inutiles au Monde.

* * *

Plus Philosophe que les Philosophes, Il étoit Sage.
Plus Théologien que les Théologiens, Il étoit Chrétien.
Plus docte que les Docteurs, Il connoissoit son ignorance.
Plus indépendant que les Souverains,
Il n'avoit ni Peste de Flatteurs, ni Yvresse d'Ambition.
Et
Plus riche que les Potentats, il ne lui manquoit rien
Qu'une FEMME.

* * *

Dans le temps d'exécrable mémoire
Qui fait frémir ma plume d'horreur,
Il fut Contraint

D'A-

D'ABANDONNER SA CHERE PATRIE,
ET TOUT AVEC ELLE;
Pour
Se dérober aux
MINISTRES FURIEUX DE LA GRANDE TRIBULATION.
Il traversa, en fuyant, les Monts & les Mers;
Et venant echoüer dans cette Isle,
Il y trouva le vrai Port de Salut.

* * *

Lui, & sept Compagnons de même Fortune,
En ont été deux Ans entiers
PEUPLE ET DOMINATEURS.
Il auroit plus longtemps joui
Des Delices de ce Nouveau Monde,
Si le secret désir de son cœur
Pour
LE SEXE TROP AIMABLE,
Ne l'eût pas engagé dans une entreprise
Qui lui causa la Mort.

* * *

Il lutta vaillamment avec cette terrible Ennemie,
Et fut Victorieux;
Puis qu'en même temps qu'il céda la terre à la Terre,
Et qu'il procura l'honneur à l'Isle RODRIGUE
De
Pouvoir rendre au Seigneur un Ressuscité bienheureux;
SON AME
Alla glorieusement triompher,
Dans
LE PALAIS DE L'IMMORTALITÉ.

* * *

Ses

Ses Jours courts & mauvais
N'ont été, tout au plus, que
DIX MILLE SIX CENS.
Et
Celui de son dernier adieu au Monde,
Fût le huitieme du mois de Mai l'An de nôtre Redemption,
*** M. DC. XCIII. ***
Qui que tu sois, passant, qui liras ceci,
Souvien toi que
TU MOURRAS BIENTOT.
ET
Profite du Temps.
A. * Ω.

't Welk wy op deze wijze in 't Neerduyts hebben overgezet:

ONDER DE SCHADUWE
VAN DEZE ONSTERFFELYKE PALMBOMEN,
In den schoot van eene getrouwe en maagdelyke aarde,
zyn godvrugtiglyk neergeleyd
DE BEENDEREN VAN
ISAAK BOYER,
EERLYK EN OPRECHT JONGELING
AFKOMSTIG VAN ADAM,
Alzoowel uyt adelyk blood als iemand
der menschen kinderen zyne broederen,
Die alle klaar konnen uytreekenen, onder hunne voorvaderen gehadt te hebben
BISSCHOPPEN en MEULENAARS.
***
Indien alle menschen leefden als hy geleefd heeft;
Het dansen, de kanten, stadsdienaars, floten,

Ka-

Kanon, Gevangenhuyzen, Pachters, Monarchen,
zouden onnut in de wereld zyn.

* * *

Als Filosoof boven de Filosofen, was hy wys.
Als Theologant boven de Theologanten, was hy een Christen.
Geleerder dan de Geleerden, wist hy zyn onkunde.
Onafhankelyker dan de Souverainen,
Had hy nog pestige pluymstrykers, nog staatzugt;
En
Ryker dan de Mogentheden, ontbrak hem niets dan
EEN VROUW.

* * *

In de tyden, gruwelyk om te gedenken,
en die myn penne door afgryzen doen beven,
wierd hy gedwongen
ZYN VADERLAND TE VERLATEN,
EN ALLES MET HET ZELVE,
om t'ontvlugten
De woedende Dienaren der groote verdrukkinge.
Hy streefde, al vlugtende, over bergen en Zeën,
en op dit Eyland strandende,
Vond hy aldaar de regte Haven der Saligheyt.

* * *

Hy, en nog zeven gezellen van het zelfde noodlot,
hebben aldaar twee jaren lang geweest
HET GEMEENE VOLK, EN DE HEERSCHERS.
Hy zoude de vermakelykheden dezer nieuwe wereld
veel langer hebben konnen genieten,
indien de inwendige begeerte zynes herten
Tot de
ALLERBEMINNELYKSTE SEXE
Hem niet had vervoerd tot een onderneeminge
die hem de dood veroorzaakte.

* * *

Hy worstelde manmoedig met dezen verschriklyken Vyand
en wierd overwinnaar,
om dat ter zelver tyd als hy de aarde voor de Aarde afstond,
en voor het Eyland RODRIGUE de eere behaalde

Van

Van
Een zalige opstandinge aan den Heere te konnen uytleveren,
ZYNE ZIELE
Overheerlyk ging triomfeeren
In Het
PALEYS DER ONSTERFLYKHEYT.
* * *
Zyne dagen, die kort en boos waren,
hebben ten hoogsten niet langer geduurt dan
TIENDUYZENT ZESHONDERT.
En
Die van zyn laatste vaarwel aan de wereld
Was den 8 van Mey, in 't jaar onzer verlossinge
M. DC. XCIII.
* * *
WIE GY ZYT, VOORBYGAANDE, EN DIT LEEST,
Gedenkt,
GY ZULT HAAST STERVEN,
En
Gebruykt den tyd wel.
A. * Ω.

De rouwe die wy over het missen van zoo een waarden en noodzakelijken vriend hadden, en daar en boven de quade uytslag van onze eerste onderneeminge, beletten evenwel niet dat men de gedagten nog al liet speelen om van dat Eyland af te komen. Onze jonge lieden hadden, gelijk Horatius zegt; Een hart als een eyke en als metaal, en wilden haar leven gewillig wagen in het allerwrakste vaartuyg onder de Schepen, tergende alzoo ligtvaardiglijk de woedende winden. Zy bleven dan halsterrig ontrent hun eerste voorneemen; en zeyden, dat ze uyt dat gebeurde ongemak iets hadden geleerd, en in het toekoomende wat beter zouden oppassen. Zy gaven voor, de boot in het kalefaten met eene wat beter te zullen voorzien; Dat ze overal bakens zouden gaan zetten om des te beter van de droogtens verzekerd te zijn; en dat ze vertrekken zouden als het water op zijn hoogst was, om het stooten op de banken niet onderhevig te zijn, indien het mogt gebeuren dat men van de weg, tusschen die bakens deur, juyst geen volkoomen meester kon worden. Het overige van mijne dagen op zulk een Eyland door te brengen, voelde

1693.

De jongelieden willen een tweede tocht wagen, en wat omzigtiger zyn; en waar zulx in bestaan zou.

1693. voelde ik wel dat my alzoo weynig behaagde als henlieden: maar ik kon niet zien dat zulk een ellendigen Gondel gelijk wy toegetakeld hadden / in staat was om ons zoo een endeweegs over die groote plas heen te voeren / te meer / dewijl wy ontbloot waren van de noodige toerustingen: en dat is de reeden / waarom ik my ook tegen de eerste onderneeming altoos aangekant heb. Vermits ik evenwel zag dat ze volhardden in hun voornemen van te vertrekken / zoo smeekte ik met de zoetste en aangenaamste woordjes die ik geleerd had / dat ze dog wilden bedenken wat voor eene onderneminge zy by der hand gingen vatten / en alles wel overwegen. Om hen evenwel niet bot en met den eersten opslag voor 't hoost te stooten / zoo prees ik in sommige opzigten hun onverschrokken moed / en gaf hen omtrent de voornaamste reedenen die zy bybragten / gelijk: dog in 't byzonder drukte ik hen op 't gemoed / gedagtig te willen zijn / dat zulk een zaak van de grootste aangelegentheyt was / en dat 'er ziel en ligchaam beyde aan hing; Dat het een tweede Mirakel zoude zijn / indien wy andermaal geen schipbreuk leeden; en dat men dan / als uyt wanhoop de schuld zou leggen op de schouderen der geener die God hebben willen verzoeken. Ik voegde daar nog by / dat de ondervindinge ons wijzer had behooren te maken dan wy te vooren waren geweest; Dat het reeds 't leven al gekost had aan eene onzer metgezellen / en wy dat droevig geval behoorden aan te merken als een waarschouwinge van den Almogenden / en eene bekendmakinge van den wille Gods / van wien wy / met vasten en overgevinge van ons zelven / vieriglijk hadden begeert / dat het hem dog behagen mogte / ons bekend te maken wat wy doen moesten. Ik ging al verder en zeyde; Dewijl men ons beloofd had na verloop van twee volle jaren by te zullen koomen / en ook niet eer / dat het dan niet meer als billijk was dien gestelden tijd rykelijk uytte wagten; Dat het onderstand misschien al op weg was / en mogelijk stond aan te landen terwijl wy van de baren gesold / of van de Zeemonsters als een banketje ingeslokt wierden. En eyndelijk / dat wy / zijnde op een goede plaats / te gemaklijker dien tijd met lijdzaamheyt konden afwagten / en ondertusschen middelen in 't werk stellen / daar tot nog toe niemand op gedagt had; namentlijk / dat men groote vieren zoude konnen ontsteeken op deze en geene hoogtens / en brandende bakens hangen rondom het Eyland, om daar door de voorbyvarende Scheepen t'onzer hulpe te nodigen. Het Catoen van den Latanier, en 't vet van de Schilpadden zouden het uytvoeren van diergelijken werk zeer ligt gemaakt hebben; ook hadden wy nog linnen genoeg om'er een soort van Lantarens af te maken en de ligten in te hangen / indien 't noodzakelijk ware geweest.

Onzen Auteur ziet zwarigheyt te gemoet,

En houd hen eenige punten voor.

Hy wil nog wat vertoeven, en stellen andere middelen in 't werk, en welke die zyn.

Ik had nog hondert andere dingen konnen bybrengen / indien ik te doen had gehad met luyden van jaren / en die de ydelheden der Wereld

1693.

reld te boven: want om de waarheyt te zeggen; kan'er wel iets ophalen tegen de zoetigheyt/ de eenvoudigheyt/ en verdere vrugten van de aangename eenzaamheyt/ die men in een aardsch Paradijs als het onze/ geniet? Kan men zig wel wat gelukkigers verbeelden/ dan onafhankelijk/ ongestoord/ ja buyten 't gevaar en de verzoekingen der Wereld te leven/ wanneer men alvoorens gezucht en gezwoegd heeft onder het jok der tieranny? Maar als men jong is hebben die dingen geen vat op het gemoet. Ik eyndigde dan mijn gesprek/ en toonde hen alleen maar aan de langdurigheyt van onze Reystocht, de zwakheyt van ons Scheepje/ de slegte toestand van den verderen opstal/ en onze eygene onbequaamheyt.

Onzen Schrijvers woorden hebben geen ingang, om dat sommige om vrouwen riepen.

Zy hoorden my lankmoedig/ en sommige onder hen scheenen eenigzins ontroerd over dat zeggen; dog een uyt het gezelschap/ die wat anders scheelde/ bragt als gestoord zijnde een andere beweegrede by om het vertrek voort te zetten/ welke zoo veel ingang vond by de overigen/ dat men geen ander gesprek voerde/ en mijn voorgaande pleydooy gansch uyt het hooft raakte; Meent gy, zeyde dien jongeling/ dat wy ons eygen vonnis willen vellen, om het overige van onze dagen zonder VROUWEN te verslijten? Denkt gy dat uw aardsch Paradijs beter is dan 't geene God toebereyd, en voor Adam verrijkt heeft, alwaar hy met zyn eygen mond uytsprak, HET IS NIET GOED DAT DEN MENSCHE ALLEEN ZY? Mijn waarde vriend/ antwoordde iemand anders/ Adams vrou was zulk een schoon werktuyg, dat ons hier niet veel ergers zoude konnen overkoomen, dan een diergelijk te hebben. Zy begonden altemaal te lagchen; en het Kapittel van de Vrouwen, 't welk nog nooyt de stoffe van onze onderhoudinge was geweest/ wierd/ (om zoo te spreeken) onze dagelijkze Huyspostil: Want/ uyt den overvloed des herten spreekt de mond. Ik kon heel ligt zien waar het haasje schuylde. Hoe het zy of niet/ men mag vrij gelooven/ dat'er geen een onder den ganschen hoop was/ die Chimene niet boven Rodrige zoude bemind hebben.

Hy gaat evenwel voort en brengt eenige zwarigheden nopens het trouwen te berde.

Die wel het bedaardste was onder het gezelschap (want men begint het al te worden wanneer men vijftig en dan nog eenige winters tot zijn verkoelinge heeft gehad) hield zig zoo statig als hy kon. Hoewel nu het trouwen maar een raadzel is/ en dikwils niet wenig tegen kan vallen/ zoo waren'er evenwel meer dan een die 'er toe helden/ en niet gaarne met de ongemakken van de keuken te doen hadden. Men bragt verder te berde/ dat'er zoo weynig overeenkomst was tusschen een altoos-durende slaverny, en de regte liefde tot vryheyt; Dat het een gansch vremd voorneemen was/ zig gewillig te onderwerpen aan een onophoudelijke dienstbaarheyt. Men haalde zelfs de bekommeringen en wederwaardigheden aan daar Paulus van spreekt. Daar wierd vervolgens nog al bygevoegd/

1692. voegd / dat der vrouwen schoonheyt niet langer duurde als een bloeme des velds; Dat de zoetigheden / waar meede men zig dies aangaande streelt / onbestendig zijn; ja dat onder de getrouden altijd stand zal houden het spreekwoord / voor eenen vrolijken avond, zoo meenigen droevigen dag; Dat in weerwil van al de voorzorgen die'er gebruykt worden / men zig evenwel nog al gepaard ziet met een Harpy, of met een trouwlooze; en dat de woedende jaloersheyt, en al de onheylen die 'er meede verzeld gaan / meenigmaal haar oorspronk hebben uyt de allerkragtigste liefde. De kyfachtige vrouwen, die, volgens het zeggen van Salomon / erger zyn dan een gestadige druypinge, wierden ook niet vergeeten: en nog minder de berugte plaatzen uyt het XXV. en XLII. Kapittel van Jesus Syrach, alwaar gezeyd word; ALLE boosheyt is kleyn, —— en alle boosheyt is te verdragen, behalven de boosheyt eens wijfs. DE boosheyt eenes mans is beter dan een goeddadige vrouwe; of / als de goeddadigheyt eener vrouwe, gelijk het sommigen vertalen. Ja boven dat alles wierd nog in overweginge genoomen en gezegt; indien de eenigheyt groot was geweest tusschen twee getrouden / 't welk wel geen ongehoorde zake is / zoo moest de smerte van een onvermijdelijk scheyden des te bitterder vallen.

En onder anderen ook 't geen Salomon en Jesus Syrach diesaangaande zeggen

Gelijk die stoffe van een wyde uytgestrektheyt is / zoo quamen 'er nog al verscheyde andere aanmerkingen tegen de vrouwelijke Sexe op de baan; maar ik zal de ooren van die Juffers, welke anders op mijn verhaal nog al eens hare schoone oogen zouden willen slaan / hier ter plaatze daar niet mee vermoeyen.

Aardig antwoort daar op.

De jongste van allen zeyde met een zedig en niet-te-min aangenaam gelaat op dat alles; Ik geloof niet dat iemand van 't gezelschap tegenwoordig veel om trouwen of andere wellustigheden denkt; maar het valt evenwel hard zig uyt nood voor altoos van het vrouwelijk gezelschap versteeken te zien; te meer / dewijl God het van den beginne anders geschikt heeft. En 't quaad dat daar even van haar gezegt is / komt my in 't algemeen zeer onregtmatig voor; ja wat my belangt / zy staan by my te boek als de aangenaamste helft van de Wereld.

Het staat aan u Lezer, het vervolg van dit gesprek met u vinger, of met de oogen te lezen. Toen deze stoffe eens op de baan was geweest, hadden onze jonge Luyden, die het aan geen verstand ontbrak, somtijds al raare invallen, die ik om derzelver aardigheyt, en om dat ik meen diergelijke stoffe zelden ongenaam te zyn, hier ter neer zal zetten.

Verdediging der vrouwen.

Dit is niet genoeg / herhaalde met een verheven toon de geene die de Evaas voor de Adams op dit nieuwe Eden begeert hadde / de vrouw-

1693.

vroutjes zijn niet alleen de aangenaamste helft van de Wereld/ maar zelfs het beste gedeelte. (Hy bezat een vlugge geest/ en uyt dien hoofde waren zijne uytdrukkingen doorgaans byp ernstig.) Het is een schande voor de mans, vervolgde hy/ op die wyze van de vrouwen te spreeken, gelijk sommige gedaan hebben; en die sotte scheldwoorden zijn voor my onverdragelijk. Zijn'er quade vrouwen, het getal van de ondeugende mans is nog veel grooter. Vind men onkuysse vrouspersoonen, het komt zeekerlijk nergens anders van daan/ dan van 't verhitte najagen en hunkeren der manlieden dat ze verleyd zijn geworden. En een iegelijk die daar zegt of denkt; Dat de boosheeden der mannen beter zijn dan de goede werken der vrouwen, spreekt zoo schandeleus/ dat het niet waardig is beantwoord te worden. Niemant kan ontkennen dat'er kijfachtige vrouwen zijn/ erger dan een gestadige druypinge; maar wat voordeel zal men daar voor de mans uyt halen? En wat gevolg zal men daar uyt trekken tegen de verstandige en deugdzame vrouwen, die van den zelfden Salomon alzoo genoemd worden? Tegen die waardige vrouwen, welke/ gelijk hy op een andere plaats zegt/ het geluk, de vreugde, en de kroone van hare mans zijn/ een gave Gods, en een geschenk van den Hemel? Tegen die uytneemende vrouwen, welke Paulus zegt te zijn; De eere van den man, en waar van de eerste is geweest een meesterstuk/ en de kroone der scheppinge.

Laat ons openhartig uytzeggen/ dat den grooten Meester der Wereld zeekerlijk gewilt en vastgesteld heeft / dat de nakoomelingen van Adam een hulpe zouden hebben/ overeenkomende met de geene/ welke hy expres voor den eersten Vader maakte. De zoodanige nu/ die/ volgens 't zeggen van Paulus, de gave der onthoudinge hebben/ 't zy door een verval in de natuur / of het zy datze gesprooten zijn uyt een temperament, dat hen tot Monsters, dat is/ tot dieren gemaakt heeft/ welke ganschelijk strijden met de ordre der Nature: deze menschen / zeg ik / zijn van een byzonder geslagte / en zoo vreemd / dat de Wetten zelfs voor hen niet gemaakt zijn. WAST en vermeenigvuldigt. HET is niet goed dat den mensche alleen zy: DE man zal Vader en Moeder verlaten, en zijn wijf aanhangen; Ziet/ dat zijn Orakels die met den aanvang van de Wereld uytgesprooken zijn: Dat zijn de eerste en onveranderlijke Wetten, die in marmer en metaal gegraveerd/ en in alle welgeregelde Republiken met goudene letteren aan de nakoomelingen behoorden overgeleverd te worden. Ik noem het Wetten; en niet slegs een toegestane magt/ die den mensch de vryheyt laat om zig na zijn eygen meeninge en goeddunken te gedragen. De eerste Eva is niet geschapen geweest om maagt te blijven/ maar om een Moeder te worden, en om een begin te maken tot het bevolken der Wereld. De

De noodzakelijkheyt van 't trouwen word bewezen.

Waar toe Eva geschapen is.

1693. Evaas nu van de volgende eeuwen zijn / zoo als ze zijn / ons tot geen ander eynde gegeven / dan om het werk der scheppinge te vereeuwigen. Worden 'er menschen gevonden die / gelijk het ongedierte / uyt stof en verrottinge voortkoomen / laat dat soort van menschen een afgezonderde bende maken / 't zy alzoo / dan konnenze na hun welgevallen in den slijk en drek wentelen daar ze eerst uytgesprooten zijn: maar op die wijze maakt het Edele geslagt van Adam zig niet onsterfelijk. De man alleen / en de vrouw alleen / zijn (om eygentlijk te spreeken) ieder voor haar hooft niet anders dan een gedeelte van haar-eygen zelven: en die twee helften maken te zamen een geheel uyt. Hoe onrechtveerdig nu / en wreed zoude 't zijn / deeze twee onvolmaakte deelen / die van nature zoeken te vereenigen / en door de Eeuwige Wijsheyt tot de vereeniging geordineerd zijn / onder een sterke begeerte en gedurig reykhalzen / van een gescheyden te houden. Laat ons dan / mijn waarde metgezellen / vastelijk hier uyt besluyten / dat de vrouwen gezamentlijk het schoonste / het beminnelijkste / en het noodzakelijkste gedeelte van de Wereld uytmaaken; en dat wy in haar te beminnen / en van haar bemint te worden; als meede in het zien van der zelver vruchten / en de belooningen die zy ons wegens d'onderlinge liefde schenken / een onuytspreekelijk genoegen behooren te vinden. Men geve aan de zoete vereeniginge van twee herten zoo veele hatelijke namen als men wil / dan eens het jok, of ook wel de boeyen, wy weten dat het nooyt verdrietig valt te bezitten 't geene men gaarne heeft / en dat het geen pijnelyke slaverny is een tijd lang zijn schat te bewaren. Hier heeft onze droevige en onvolmaakte Societeyt nog toevlugt / nog steunzel. Wy zullen sterven / en ons Eylandje zal woest blijven. De allerlaatste zal niemand hebben in zijn uyterste die hem een hand reykt / nog vertroost; en zijn romp zal geen ander graf hebben / dan den buyk van die afschuwelijke Rotten, welke ons by na al levendig schijnen te willen opvreeten. Een drop waters zoude hem misschien op het nare ziekbed een weynig verquikkinge byzetten / maar te zwak geworden zijnde om het te gaan zoeken / zal hy zig door een onlesbaren brand allengskens zien vergaan / en alle zijne benautheden zullen ondragelijk zijn. Laten wy dan onze behoudenisse zoeken / en een veel beeter Genootschap oprigten. Zijn'er Filosofen onder ons / zeyden ze / die hunne vryheyt beminnen / 't zy alzoo / laten zy dezelve genieten; het Eyland is tot hun dienst / zy konnen in deze bosschen blijven: en ik geloof ook niet dat ooit Nimfje hen in de vermakelijkheden van hun inwendig en beschouwend leven zal koomen stooren. Laten wy heen gaan / en ons begeven onder 't aangename jok, (dewijl het dog een jok is) en ons werpen in de boeyen der geener / welkers overwinnende aanlokkelijkheden / in mijn zin / vry hooger te schatten zijn

Wat zy eyndelyk te verwagten hadden op Rodrigue alsse niet konden vermeenigvuldigen.

zijn dan de zoete olie der Schildpadden. Maar wy verquisten onzen tyd; al lang genoeg gepraat; volgt my naa/myne vrienden/ en laat ons liever denken aan 't geene men moet doen om weder te vertrekken. 1693.

Om de waarheyt te zeggen/ zy rezen altemaal heel schielijk op; en even als of het geschil door een Orakel beslist was/ zoo hoorde men van doe af geen andere taal, dan van het lappen der boot, en het gereedmaken van de verdere noodwendigheden die men by zijn vertrek noodig mogt hebben. Ik deed nog wel eenige nieuwe voorslagen/ om tyd te winnen/ maar men hoorde na my niet; en daar wierd besloten dat men op den dag van de eerst aankoomende volle Maan zig wederom t' scheep zoude begeven. Zy willen eyndelijk de boot lappen, en vertrekken.

Dewyl my niet veel ergers konde overkomen dan alleen te moeten leven en te sterven op een Eyland, zoo vond ik goed/ zonder de zaak veel te overwegen/ met hen te vertrekken. Den vastgestelden dag gekoomen zijnde/ namen wy ons laatste affscheyd van dat aangename Eyland, maar 't geen het ergste van allen was/ ook van onze opregte en adelijke tytels van VRYE MANNEN, om haast de speelpop en prooy te worden van een boosaardig Tyran. Onzen Schrijver gaat mee, en neemt afscheyd van het Eyland.

Ik heb voordezen gezegt dat wy een kleyn gedenkteeken by ons eerste vertrek in een vles hadden overgelaten/ om de geenen/ die naderhand op het Eyland mogten koomen/ noopens ons weedervaren eenige kennisse te geven: maar dewyl het zeer kort was/ en niet van eenige algemeene dingen behelsde/ kreeg ik lust/ om 'er voor mijn tweede vertrek nog iets by te voegen dat wat nader quam; van welk kleyn geschrift ik geen zwarigheyt gemaakt heb de Copy hier in te lassen; om dat de Lezer, bevindende dat de draad der Historie die hy zoekt hier door als afgesneeden word/ zeer gemaklijk het blaadje kan omslaan/ gelijk ik hier boven nog eens heb gerecommandeerd.

GOEDGUNSTIGE WAAGHALS,

Lees, zoo gy wilt, dit gebrooken en gering Gedenkschrift.

FRANÇOIS LEGUAT,

Die tegenwoordig deze regelen met zyn eygen hand afmaalt, is gebooren en eerlyk opgevoed, in de brave dog kleyne Provintie van Bresse, dewelke onze voorouders over tweeduyzent jaren noemden het *Land der Sebusinen*.

Het is een vrugtbare landstreeke, door de *Rhone* en de *Saone* tot een half Eyland gemaakt, en word door de Vader der Nature met een gunstig oog begluurd.

1693. Daar leefde ik eenvoudig in voorspoed en vreede, zoo lang, tot dat'er een zwerm van verslindende dieren, die als vlammende uytbraakzels van den verschrikkelyken berg *Vesuvius* uyt den afgrond opborsten, op myne wooninge quam aanvallen en wreedelyk verwoesten.

Strax daar na wierd ik, beneffens verscheyde anderen van myne lotgenooten, in een onweer eensklaps opgebeurd, en overgebragt in de van den Hemel gezegende Republyk, die zig over den ganschen aardboodem roemrugtig gemaakt heeft onder den naam van

HOLLAND.

Naulyx begon ik uyt die verbaastheyt waar in ik was, en die my als uyt een droom scheen voort te koomen, een weynig op myn stel te raken, of een stemme riep my van onderen uyt een Schip dat zeylree lag.

Ik ging'er na toe; en na een lange en gevaarlyke Scheepstogt, wierd ik op dit Eyland neergezet met myne gebroeders, welkers namen u niet onbekend zyn, en waar van de eene onlangs vertrokken is naar zyn regte vaderland.

Wy hebben op deze aangename verblyfplaats twee volkoome jaaren doorgebragt, die my als een kleyne goude eeuw geweest zyn; aan my zeg, die in de jaren der bestendigheyt zynde, niets begeerde dan 't geene maar noodzakelyk was.

Maar myne metgezellen, die eerst quamen kyken in de wereld, niet kennende derzelver nietigheyt, riepen datze vrouwen wilden hebben.

Vrouwen, zeydenze, *de eenigste vreugde des mans, en het Proefstuk van den Schepper.*

Het vuur harer inbeeldinge begint te ontvonken, en zy begeeren vrouwen.

Zy hebben zig een slegte vliegende brug gemaakt, om hun voornaamste goed te gaan zoeken.

Nu moet ik alleen blyven, of lyden dat de woedende wateren my van myn rust beroven, en wegvoeren in 't midden van duyzenderley gevaren.

Beklaag myn lot, dat bid ik u, waarde vertrouweling van myne wisselvalligheden! En u genake nooit ander quaad, dan 't geen ik u zoek aan te doen.

Eyndelyk dan,

Ik heb dit gedenkschrift niet konnen overlaten in een taale die algemeener en in meerder aanzien is dan die van het glorieuse en gevreesde Vrankryk, myn dierbare en bedroefde Vaderland.

Gedaan in het Paleys der agt Koningen van Rodrigue *den* 21 *Mey* 1693.

1693, *in 't vierde jaar der Regeeringe van de wyste en magtigste Mogentheden WILLEM en MARIA, beschermers des geloofs, en herstelders van die Godsdienst en vryheyt, welke men in Europa ziet schudden en beven.* 1693.

EN GY
KLEYN DOCH BEMINNELYK EYLANDJE.

'T welk ik befaamd maken zal onder de Eylanden van 't Oosten, indien myn magt met myn wil overeenstemt, myn mond zal uyt een overvloed des herten tot u zeggen, dat myn ziele ontroerd is van een droevig leedwezen, wanneer ik my gereed zie te moeten verlaten uw aangename lugt, goede *Palm-wyn*, en uytneemende *Meloenen*; uwe *Solitaires* en *Zee-koeyen*; uwe altyd groenende *Kusten*; den stroom van uwe zuyvere *Beekjes*; uwe vrugtbare en toelagchende *Zonne*; en alle uwe volmaakte en zeldzame vermakelykheeden.

Wat zal ik zeggen van den kostelyken schat uwer Vryheyt? Gy zult niet meer *Onvrugtbare* genoemd worden, dewyl gy ons rykelyk hebt gespysd met de uytgezogtste lekkernyen, en om dat ten laatste dage eenen nieuwen *Isaac*, die bederfelyk in uwen grond gezaayd is, onsterfelyk en in eere daar wederom zal uyt gebooren worden.

O EYLAND! ZEER BEGEERLYK ONDER DE DOCHTEREN VAN DEN OCEAAN!

Wat konnen 'er heerlyke en loffelyke dingen van uw gezegt worden!

Laat een veel wyzer en gelukkiger volk dan wy t'eenigen dage met vreugde uwe vrugtbare aarde bebouwen, en onverhinderd genieten alle uwe natuurlyke rykdommen. Laat dat volk vermenigvuldigen; laat het gerust, en zonder ontrust te worden, voorspoedig zyn.

Geen Nazaat in de regering noeme zig ooit *Erfgenaam* uwer inwoonderen; of worde ooit vyand en verwoester van dezelve.

Geen Koning, of Onderkooning zuyge ooit uw bloed, of knage aan uwe beenderen.

De Heere beware u voor allen onregtveerdigen Richter; voor allen gewaanden Handhaver der geregtigheyt, die de voorzittinge heeft in het gestoelte der tweedragt, des roofs, ende der ongeregtigheyt.

Hy behoede u voor den hoogmoed der Grooten, en de geldzugt der Ryken.

De Hemel beschutte u voor altoos tegen het verderffelyk gebroedzel van alle gedierte, 't welk zonder wysheyt, zonder herte, en zonder eere, zig zoekt te verheffen op den schoonen naam van *Adel*. Dat

1693. Dat nooit weeklage eener verdrukte arme binnen uwe stranden gehoord worde:

Ondeugend Ketter, gemaakte Regtzinnige, nog schelmze Geordende, ontruste nooit uwen vreede.

Uwen heyligen Godsdienst hange nooit af van het zwaard, nog de gewoonte.

Dat koopers nog verkoopers van het Heylige nooit voet op uwen grond zetten.

Opgeblazen jongeling nog onbequaam verkondiger laate nooit zyne rampzalige Redenvoeringen, nog Antichristische heekelingen onder den naam van Predikatien by u doen wedergalmen.

Onbequaam Uytschryver, nog stoute Papegay hebbe nooit de vryheyt van uw volk te onderwyzen.

Dat uwe geheyligde Heyligdommen (de Paleyzen der Heyligheyt des grooten Gods) nooit erbermelyk worden verandert in Schouburgen, Handelplaatzen, en kuylen der Moordenaren.

Woordenstryd, verdeeltheyt, haat, nog toorn, groeije nooit onder uwe kinderen.

Dat nooit onweetende en bygelovige yveraar de Goddelyke wetten bederve nog onteere door kinderlyke fabelen.

Een buytenspoorig *Devotaris* stelle nooit de Godvrugtigheyt belagchelyk ten toon; nog make de heylige waarheeden verdagt, verfoeilyk, en bespottelyk by de geene die geen kennisse, nog de jaren des onderscheyts hebben.

Tot aan het eynde der eeuwen beware de Hemel u voor allen Laatdunkenden aardworm, die zig trotzelyk beroemt de verborgentheden te konnen uytleggen, en het Gelove en den Dienst zoekt op te schikken naar zyn zotte en ingebeelde wysheyt.

Uwe welgeregelde Republyk geve nooit vryheyt aan eenigen Astrologist, nog aan eenigen onderwyzer van Homerus Schriften, nog aan eenigen slaaf van verroeste Ottho's, nog aan eenigen zoeker van den Filosoofzen steen, nog aan een altyd rymend Poëet: En niemand zy ooit zoo dwaas, dat hy glorie meene te behalen uyt de ydele wetenschappen, of diergelyke zaken die hy verkregen heeft, en die de verstandigen niet kennen dan met veragtinge.

Dat gy voor eeuwig mooge bewaart blyven voor de arme en bedroefde secte der Oudheytbeminnaars, zynde een geslagte der Apen, of der Papegayen, en niet der reedelyke schepzelen.

Dat geen zinneloos Pedant den korten tyd zyns levens (die tot de voornaamste pligten behooren besteed te worden) ooit te werk legge aan de dingen die 't herte geen genoegen konnen geven, en maar door een elendige gewoonte, gegrond op 's volx vooroordeel, een naam verkreegen hebben.

Dat

Dat nooit Echo der meenigte by u anders dan een Echo gehoord worde. 1693.

Geene eerlyke Dief en Moordenaar maake ooyt zyn werk om op een beleefde wyze agter u geld te koomen; verkortende van langzamer hand de dagen uwer inwoonderen, na dat ze alvoorens in 't ziekbed een wyl gemarteld zyn.

Dat nooyt Lanterfant of onnutte praatvaar de eerlyke bezigheden van uwe borgerye stooren.

Laten Dragonders, Hoogheden, Moniken, Louvres, Kotten, Represailjes, Complimenten, Slaverny, ongemaklyke Modes, hairpoeyer nog buskruyd onder uwe vreedzame en gelukkige zamenwooninge onbekende dingen zyn.

Zyt voor altoos bevryd van bedrog, staatzugt, gierigheyt, tieranny, en allerley boosheyt.

Laat de waarheyt, de wysheyt, de getrouwigheyt, de eenvoudigheyt, de geregtigheyt, de veyligheyt, de overvloed, het geluk, de vreede, en de blydschap, elk om stryd, uw aardsch Paradys maaken als een afdrukzel van het

PARADYS DAT DE ENGELEN BEWONEN.

Deze Schrijver komt nog iets in den zin.

Zoo als ik met het schryven van deze zegenwenschingen aan myn lieve Eylandje gedaan had / quam my in den zin / in de Historie van der Wandalen Oorlog, door Procopius, gelezen te hebben / hoe die Schryver / met Bellizarius in Africa zynde / in een der Steeden van Numidie twee steene kolommen vond / op een van de welke in de Fenisische taal dit opschrift stond / WY ZYN UYT HET GETAL DER GEENE DIE VOOR DEN GROOTEN ROOVER JOSUA WEGGEVLUGT ZYN. Ik had nog steen / nog marmer om iets diergelyk te doen / maar onder my berustte nog een stuk parkement / 't welk zoo lang kon duren als metaal / indien het in de glaze Vles, waar van ik te vooren gesprooken heb bewaard wierd. Ik teekende dan een kolom zoo goed als ik kon / met de kruyssen en doornen van onze wederwaardigheden daar boven. Op de eene kant schreef ik onze namen; en op de andere deze navolgende woorden/

Tekent een kolom, met dit opschrift.

WY ZYN VAN HET GETAL
DER
HONDERDEN UYT DUYZENDEN
AAN WIEN
VLEUGELEN GEGEVEN ZYN
OM TE VLUCHTEN
VOOR DE WOEDENDE DRAKEN
VAN DEN
GROOTEN LOYOLA.

Maar na dat ik 'er myn gedagten eens over liet gaan / vond ik

1693. twee reedenen waarom ik dit geschrift weer uytwiste. Eerstelijk / om dat ik my inbeeldde / dat de overeenkomst juyst niet al te net was. En ten tweeden vreesde ik dat het de Jesuiten niet behagen mogt; zynde evenwel een Societeyt, aan welke ik en myne metgezellen zeer veel verpligt waren." Ik deed het dan uyt: en op dat het parkement en de kolom niet verlooren mogt zyn / zoo schreef ik onder het doorgeschrapte / twee vertjes uyt Virgilius, die wat meer over-eenkomst met onzen toestand hadden; namentlijk /

Dog wist het weer uyt, en waarom.

Nos Patria Pulsos, pelagique extrema Sequentes.
Fortuna omni potens & ineluctabile Fatum his posuere Locis.

Die wy by Vondel aldus vinden overgezet:

d'Almaghtige Fortuin en 't nootlot, daar geen streven
Noch worstlen tegens helpt, hoe kloek zich iemant redt,
Die beide hebben my hier vast ter neêr gezet,
Na dat ik, uit mijn lant en vaderlant verdreven,
Ter zee 't gevaer ontsloop, op d'oevers van mijn leven.

TIENDE HOOFTDEEL.

Zy begeven zig voor de tweedemaal scheep. Worden op den achtsten dag van een zwaren storm overvallen. Komen op *Mauritius*. Geven zig aan by den Gouverneur. Vinden aldaar ook hun Scheeps-Barbier, en hun afgenoomen metgezel *Jan André Guiguer*. Aardig schelmstuk van den Schipper. *Jan de la Haye* verkoopt zijn Zilversmits gereedschap, en onder het zelve, dog onwetende, een stuk *Ambergrys*. Hoe zy hier over in lyen raaken. De Gouverneur doet hun schuytje verbranden; werpt hen in de gevankenis, rooft hunne goederen, en zet ze eyndelijk op een Rots in Zee.

Tweede vertrek van Rodrigue, en wanneer.

Het moment om te vertrekken quam dan eyndelijk aan. En na dat wy ons ernstiglijk aan den Almagtigen / die de Winden en de Zee gebiedt / hadden aanbevoolen en t'eenemaal overgegeven / gingen wy op onze onnozele Galey wederom t'scheep op den 21. Mey 1693. Wy begaven ons aanstonds aan 't roeyen / om dat'er by-na geen of weynig wind was / en ook om dat wy dan onze geplantte bakens beter konden waarneemen. Wy passeerden heel gelukkig de Banken en Klippen; maar naulijks waren wy'er voorby /

of

 1693.

of daar brak een van onze riemen / terwijl wy ongemeen met dezelve arbeydden om een sterke drift / die ons in een gevaarlijke plaats zoude gejaagt hebben / te boven te koomen. Vermits het nu dood stil was / en de zeylen geen goed konden doen / zoo scheen het onmogelijk om een tweede schipbreuk te konnen ontgaan. Wy waaren altemaal in doods benauthept; en ik kan verzeekeren dat'er geen een onder ons was / of hy had liever een brave voordewind / als de schoonste Juffer van den Aardbodem gezien. Daar quam evenwel een kleyn luchje / 't welk / met behulp van de andere riem / ons de klip even te boven deed koomen. Daar was ontrent twee mylen verder nog een hoek / tegens welke de stroom / die veel sterker was van de wind / ons evenwel aan smeet: maar gelijk wy tijds genoeg gehad hadden om onzen riem te hermaken / zoo gebruykten wy dezelve zoo wel / dat wy ook dat gevaar te boven quamen.

Ik schaame my te zeggen dat de verblindhept van deze waaghalzen zoo groot is geweest van maar twee riemen meede te neemen. Zy hebben misschien gedagt / gelijk ik nog eens gezeyd heb / dat ze die voorzorg niet behoefden te gebruyken / om dat zy reekening maakten / altijd en onfeylbaar een Passaatwind van achteren te zullen hebben. 't Was ons geluk ondertusschen dat wy tijds genoeg hadden gehadt / van het werktuyg onzer verlossinge te konnen herstellen: want wy dreeven met die snelle stroom / niet-tegenstaande het windje ons trou by stond / evenwel nog al gedurig af. De Zee / die geweldig tegen de klippen sloeg / maakte een naar gedruys; en het ongemak van de nagt verdubbelde onze moeyte en vreeze. Om nu de maat van elende ter dege op te hoopen / zoo bragt de zeeziekte / veroorzaakt door het ongemeen slingeren van 't Scheepje / ons in zoodanigen onmagt / dat wy by na geen kragten meer hadden. Onzen grootspreeker zelfs en voorvegter / die zig voor de anderen in de bres had gesteld / lag op den boodem van 't Schuytje stijf van zig zelven ter neer: zoo dat hy en de andere ieveraars voor deze onderneeminge toen ter tijd reeden genoeg hadden om overtuygd te wezen van de ydelhept hunner inbeeldingen / wanneerze een ontwerp van deze togt maakten / en zoo gemaklijk om te doen stelden; ja toen was'er niemand onder hen / of zy hadden wel weer naar 't Eyland willen te rug keeren; maar dat was ondoenlijk.

Achteloosheyt van de waaghalzen en waar die in bestond.

Worden van een zwaare zee-ziekte overvallen.

In deze benauthept zaten wy van 's avonds ten elven / tot 's morgens twee uren / na welken tijd wy oordeelden alle klippen en droogtens te boven / en diep genoeg in Zee te weezen / om dat wy toen geen gedruys meer tegen de banken hoorden. Tot dien tijd toe hadden wy altyd geroeyd; maar toen schepten wy wat aassem / en lieten 't op zeyltje afloopen. Des anderen daags was de wind zeer veranderlijk / en de zes volgende dagen liep hy ons gansch tegen / 't welk / zoo als ons naderhand gezeyd wierd / vry wat zeldzaams was in die Zee.

Raken buyten de banken en wanneer.

1693. Wy waren ondertusschen genoodzaakt alle onze gekookte kost buyten boord te werpen / om dat 'er zoo veel wormen in quamen; invoegen wy niets overhielden dan wat van de gerookte Zeekoe, en eenige Water-meloenen. Wy namen by tijds een resolutie om de man 's daags niet meer te hebben als twee of drie oncen van dat vlees, om alzoo ons elendig leven nog zoo lang te rekken als het eenigzins mogelijk was / ingevalle het mogt komen te gebeuren dat wy het Eyland Mauritius, dat'er 't naast by lag / en alleen ons oogmerk was om aan te doen / by ongeluk eens quamen te missen.

Werpen kun kost buyten boord, en waarom.

Deze breeze was niet ongegrond; ja ik houd het voor een soort van mirakel dat wy gemelde Eyland kreegen: want de wind / die wy tot aan 't begin van den achtsten dag onzer reyze toe by-na altijd tegen hadden gehadt / wierd gevolgd van een zwaar tempeest. De lucht was dien dag helder / maar tegen de middag betrok hy gansch / en stortte zulk eene groote meenigte waters van boven neer / dat ons schuytje in een ommezien vol zoude geweest zijn / indien wy met gedurig hoozen niet opgepast hadden. Dezen regen duerde vier groote uren / zonder eenig verder onweer: maar met de aankomst van de nacht ontstak de wind; en het sobere licht dat ons tot nog toe by-gebleven was / wierd door een zwarte duysternisse t'eenemaal verdoofd.

Worden van een stortregen overvallen.

Het onweer zig verheffende / wierden wy genoodzaakt 't groot zeyl te laten vallen: en dewijl wy geen ligt meer aan konden houden / om dat men by 't vertrek vergeeten had 't een of 't ander in plaats van een lantaarn toe te stellen / en dat men by gevolg op 't Kompasje niet zien konde / zoo hielden wy geen koers meer / maar lieten 't met de fok voor de wind af drijven. Het was altijd niet even donker / zoo dat wy nu en dan de vleugel wel eens konden zien; maar wy waren genoodzaakt om 'er gedurig het oog op te houden / om door dat middel de baren te ontwijken: want indien dezelve ons van ter zijden waren op 't lijf gevallen / zoo had eene golf genoeg geweest om ons in den grond te booren. Het gene onze vrees in dit gevaar te grooter maakte was / dat wy een open schuyt hadden / die maar aan 't eene end toe lag; welk verzuym nergens anders van daan quam dan van de ydele verbeelding / dat wy altijd schoon weer zouden hebben. Wy vonden ons heel zeer in onze meening bedroogen / en hadden een verkeerde reekening gemaakt; ja deze nacht was de aldernaarste die men zig oopt verbeelden kan. De Orkaan die wy tusschen de Kaap en het Eyland Mascarenas uytstonden was verschrikkelijk: maar toen waren wy in handen van ervarene maats / en in een Schip dat hondertmaal steeviger was om een stoot te verduwen dan ons onnozel vaartuyg / welkers elendige toestand ik met de pen niet verbeelden kan.

Verandert in storm, en in wat nood zy raakten.

In 't midden van die zelfde duysternis overviel ons een tweede stort-

Tweede stortvlaag.

J. Lamsvelt. del. fe.

storṫvlaag, en overstelpte ons op nieuw als een anderen Zundvloed. De wind, die dikwils met een weynig regen gaat leggen, verhief zig te meer; zoo dat wy nu eens wierden gesmeeten in de hoogte, en dan eens wederom in de laagte. Zeeker gekraak en gedrups onder in het schuytje, ('t welk wy naderhand bemerkten door eenig water dat tusschen de planken schommelde ontstaan te zijn,) bragt ons in zulken benauthеyt, dat wy t'elkens meenden dat de boot borst; ja de allerstoutsten onder ons kermden gedurig als of ons eynde zoo onvermydelijk voor de deur stond. Wy merkten 't ook alle aan als of'er nu geen uytkomst meer te hoopen was: want dewijl wy de koers t'eenemaal quyt waren, zoo hadden wy niet te verwagten dat wy het Eyland Mauritius of eenig ander land ooyt zouden bereyken. In 't midden van deze wanhoop zittende, en gansch afgemat zijnde, namen wy in overleg of 't niet beter was het roer maar te verlaten, en, zonder op menschen arbeyd meer te steunen, ons te begeven tot God, en de dood al biddende af te wagten: maar het besluyt was, tot den eynde toe zijn best te doen.

1691

Tot wat wanhoop zy geraakten.

Wy schepten dan op nieuw weder moed. Sommige maakten zig gereed tot zwemmen, om door dat middel, ingevalle de boot quam te zinken, nog eenige oogenblikken over te hebben tot bidden. Indien onze ongemeene flauhertigheyt is ontstaan wegens den moeyelijken arbeyd, de begeerte tot slapen dat dog onmoogelijk was, en de verdubbelde vreeze die ons gedurig omringde, zoo is dezelve zeekerlijk niet weynig vermeerderd door de inwendige knaginge die men had, van dat de eene zig zoo ligtveerdig hadde bloot gesteld, en de andere zig te ligt had laten verleyden, en diergelijke dingen meer. Men hield evenwel die gedagten binnen, en bejegende elkanderen met veel zagtzinnigheyt en broederlijke liefde.

Scheppen weer moed.

Dus zaten wy tusschen het leven en de dood tot dat de zon aanquam en de kimmen ophelderden. Ter zelver tijd ging de wind ook leggen; de Lugt klaarde op, en het aangename ligt vertoonde, als een boodschapper van goede tydingen, een groote Kaap of uythoek van het Eyland Mauritius, aan ons gezigt. Geen ding in de wereld zoude aangenamer bewceginge in den mensch konnen verwekken, als dit levenloos en verwerd voorwerp in ons wrogt. Wanneer een yder van onder zijn mantel of dekkleed, daar hy ingerold lag, om op dit wyze de dood af te wagten, te voorschijn quam, zou men ons met regt als zoo veele dooden aangezien hebben die uyt het graf opstonden. Een aangename hoope vervulde aanstonds de plaatze onzer naare vreeze; met de vreugde kreegen wy te gelijk ook weder nieuwe kragten; en wy begonden op ons gemak deze en gene dingen te overleggen. Onder anderen vergaten wy niet den Almagtigen te looven, die dat woedende onweer voor ons ten goede had gewend: want het is zeeker, indien wy niet buyten onze boot ge-

Ontdekken het Eyland Mauritius.

1691. genoodsten koers waren gesmeeten geworden / wy hadden ons leven het Eyland Mauritius niet gezien; en zouden evenwel verlooren geweest zyn / alschoon wy niet vergaan waren.

Zetten voet aan land.

Op den 29 Mey / zynde den negenden dag onzer reystogt / quamen wy des avonds ten vyf uuren in een kleyne Baay van het Eyland Mauritius. Wy voeren een aangenaam Riviertje op met wassend water / en zetteden in een aangename plaats / tegen de voet van eenen grooten berg / die met zware boomen bedekt stond / voet aan land. Wy waren wegens het slingeren van 't schuytje zoodanig verdoofd geworden / dat wy gingen als dronke luyden / en konden zelfs in den beginne zonder vallen niet blyven staan. Maar wanneer wy eens ter deege uytgeslapen hadden en wat ververschinge genoomen van 't geene men op een gemaklyke wyze met jagen bekomen kan / zoo geraakten wy binnen den tyd van drie dagen wederom geheel op ons stel. Dus wierden wy uyt de Woestyne van Rodrigue / en de groote gevaren van een zware storm / behouden overgebragt. Maar helaas! Ons nieuw Eyland was geen haven van heyl voor ons; ja wy zyn de eerste rampen niet ontkoomen / dan om in eenige andere te storten / gelijk nu vervolgens blyken zal.

Varen langs de kust van 't Eyland heen, koomen by eenige hutten, en worden wel onthaald.

Wanneer wy nu op deze wijze een weynig hersteld waren / traden wy wederom in ons vaartuyg / en voeren alzoo langs de kust van 't Eyland heene / om een bewoonde plaats op te zoeken. Na dat wy nu vyf of zes malen op de kust / (daar wy altoos op gingen slapen) rustte hadden gehouden / quamen wy eyndelijk by de zwarte Rivier, alwaar drie of vier Logies stonden / daar eenige Hollandsche Familien in woonden / die ons uytneemende onthaalden. Deze luyden hebben daar in een goede en aangename valey zoo veel land afgestooken en omgespit als hen zelfs goed dunkt. De meeste van onze planten / als mede de Indiaanse / zyn in hunne Tuynen / maar zy arbeyden sterk in Tabac. Hunne binneplaatzen hangen vol van ons gevogelte / 't welk nog al vermaakelyk voorquam / om dat wy gedurende het verblyf op Rodrigue, by na niets hadden gezien van 't geene ons te vooren bekend was. Ik beelde my in / dat myne metgezellen / welkers oogen als uytgehongerd waren naar vrouspersoonen / zig van blydschap niet zouden hebben konnen matigen / wanneer hen de eerstemaal zulk een beminnelyk voorwerp ontmoette; en datze 'er zelf de oogen niet af zouden konnen houden: maar zy hadden 'er alzoo weynig weet van / als of ze een Koe zagen.

De Hutten van deze kleyne Kolonie lagen / even als de onze op Rodrigue, met Latanier-bladen gedekt; dog waren veel hooger en grooter / om dat het Eyland Mauritius voor de stormwinden van den Orkaan zoo bloot niet legt als Rodrigue. Deze goede Luydjes leven ten deele van de jacht / en houden 'er ook zeer bequame honden toe.

Na

Na dat wy hier een maand vertoefd en by deze menschen vernagt hadden, gaven wy vyf van de onze bevel om naar den Gouverneur te gaan en hem kennisse van onze komst te geven. De plek daar gezeyde Gouverneur woont draagt den naam van Frederik Hendrik, leggende in 't Zuyd-Oosten van 't Eyland, en acht-en-twintig mijlen van de plaats daar wy waren. De naam dezer Gouverneur of liever Commandant is Rudolf Diodaat.

Zonden gezanten na den Gouverneur.

Terwijlen nu onze afgezanten den Gouverneur gingen zoeken (en dat 'er ondertusschen een van den trop dwaalde, die haast van honger zoude vergaan hebben) zoo gebeurde het dat hy Gouverneur door de plaats heen quam daar wy ons ophielden, om dat hy toen ter tijd juyst de ronde deed, gelijk hy eens 's jaars gewoon is op dat Eyland te doen. Zoo dra wy hem gewaar wierden, ging ik met den eenen die by my gebleven was, hem te gemoet en verzogten zijne bescherminge. Hy stond ons zulx toe met de grootste beleefthevd van de wereld, en onthaalde ons treffelijk. Na dat ik ons wedervaren verhaald, en hy ons aandagtiglijk gehoord had, sloeg hy en de geene die met hem waren de oogen op ons zwak Scheepje, en zeyde, dat onze onderneeminge te ligtveerdig was geweest. Hy beloofde ons een Anker te zullen zenden, 't welk wy onderweg als wy naar de Haven, gelegen in 't Noord-Westen van 't Eyland, heen voeren, zouden vinden, op dat wy'er ons van zouden konnen bedienen, wanneer wy hooger-op trokken naar de Logie. * Hy verzeekerde ons ter zelver tijd op een zeer verpligtende wijze, dat wy geenes dings gebrek zouden hebben, en dat wy op ons gemak het eerste Schip dat daar stond te koomen, konden afwagten.

Onzen Auteur spreekt den Gouverneur, en wat hem belooft word.

Volgens deze goede woorden, die hy dikwils herhaalde, vertrokken wy van de zwarte Rivier, zoo dra wy onze afgezanten weder by ons gekregen hadden, en quamen gelukkig in de Noordwester Haven aan. Als een voorlooper van onze genakende ongevallen, zoo vonden wy het Anker niet dat de Gouverneur beloofd had daar te zullen zenden: ja men had ons zelfs naar behooren niet onderregt wat ons verder te doen stond: want in plaats van ons te zeggen, dat wy te water tot aan de Logie toe konden komen, zoo maakte men ons wijs dat wy de bagagie eerst moesten brengen tot aan de Vlakte, zijnde een Gehugt of Buert, alwaar den Hof van de Compagnie legt, en ontrent acht mijlen van daar is. Dewijl zulx nu nooddwang was, zoo namen wy maar een kort besluyt, en bragten onze goederen in zes of zeven reyzen met veel moeyte over, en dat door bosschen heen, daar wy dikwils in dwaalden om dat wy geen weg wisten.

Vertrek van de zwarte rivier naar het Fort.

Eer wy met het vervolg van deze Historie voort gaan, zal het, punkt

* *Dus worden de wooningen der Gouverneurs van de Indiaanse Eylanden, hoe die ook gemaakt mogen zyn, zonder onderscheyt genoemd.*

1693. dunkt my/ niet buyten den haak zijn hier te zeggen/ dat wy by de Logie komende/ aldaar vonden de Meester van ons Schip/ genaamt Claas; en Sr. Jan André Guiguer een van onze Reysbroeders/ die (gelijk ik hier boven verhaald heb) de Kapteyn Valleau te Rodrigue van ons wegnam. Hy Kapteyn heeft zijn reeden gehad waarom hy ons dien trek speelde; en hy heeft wederom andere reedenen gehadt waarom hy Guiguer en Claas op het Eyland Mauritius liet. Ik zal my niet inlaten om die redenen na te vorssen/ maar ik zal alleen met weynig woorden zeggen 't geene deze twee ons openbaarden.

Vinden daar hun Scheepsbarbier en Guiguer.

Zy verhaalden ons dan/ dat zoo dra als het Anker van voor Rodrigue geligt was/ de Kapteyn onze brieven geopend/ op een schandaleuse wijze voor al het volk gelezen/ en eyndelijk in Zee gesmeeten had. De klagten die wy over zijnen quaden handel/ en over zijn trouloos gedrag deeden/ behaagde hem niet al te wel: en om de waarheyt te zeggen/ wy hadden ook geen gedagten dat onze brieven een ander lot zouden hebben.

Deze verhalen den trouloozen handel van den Kapteyn ontrent hunne brieven,

Zy verhaalden ons verder: dat twee dagen na hunne aankomst op Mauritius, (Valleau daar nog zijnde) zeeker Engelsch Kapteyn, beneffens zijne Matrozen/ aldaar met een sloep quam aandryven/ na dat zijn Schip/ niet ver van Rodrigue op een Zandplaat was geraakt/ zonder dat'er eenige hoope was van oopt weer vlot te zullen worden. Dat dezen Engelschen Kapteyn aan Valleau een voorslag had gedaan/ van na dat Schip/ 't welk buyten twijffel daar nog wel zoude zitten/ over te steeken/ op hoope van een schoonen rijkdom te zullen ligten uyt de kostelijke waren die'er in verborgen zaten. Dat Valleau zulx had aangenoomen; en dat die twee Kapteyns daar op/ beneffens al de Matroozen/ een eed deeden/ datze die rovery geheym zouden houden.

het maken van een accoord met een Engels Schipper, en

Valleau, die verpligt was aan den Commandant van het Eyland Mauritius, zijnde toen ter tijd de Heer Lamotius, eenigzins rekenschap te geven van zijn doen/ bedogt een frape dekmantel voor dat spel. Hy vond goed aan dien Heer te zeggen/ dat de agt waaghalzen, die hy op Rodrigue gelaten hadde/ wel in groot gebrek zouden konnen vervallen; en dat hy zig inbeelde/ dat het een groot werk van barmhertigheyt zoude zijn/ indien men die menschen (te weten ons) nog eenige dingen toeschikte; tellende ten dien eynde een heele lange lyst op. De Commandant, aan wien wy zeer ernstig door den Gouverneur van de Kaap de Bonne Esperance, gerecommandeerd waren/ was aanstonds bereydwillig; zoo dat door zijne ordre ons zwaalfje in korten tijd wierd geladen met Harten, Kalveren, Geytjes, Varkens, Kalkoenen, Endvogels, en ander kleyn gebeente: met Citroenboomen, Oranjeboomen, Ananas, Wynstokken, Aardappelen, Rys, Gierst, Koorn, en verdere zaden

Schelmsen dekmantel die hy gebruykt had.

den in overvloed; maar dit alles was niet anders dan (gelyk ik gezegt heb) een dekmantel voor onzen braven Kapteyn. Hy zeylde in het gezigt van ons Eyland al gins en weer; ten deele uyt quaadaardigheyt, daar hy wel van voorzien was; en ten deele van spyt, om dat zyne onderneeminge niet lukken wilde; want zy wierden deerlyk en op een gevaarlijke wijze rondom dat gestrande schip heen gekaatst, zonder datze 'er een stuk uyt konden halen: en dus berooft hy ons op een ondeugende wijze van dingen, die ons Rodrigue waarlijk tot een Eden zouden gemaakt hebben. Of ons dat nu ten quade of ten goede is geweest, God weet het. Dat is het geene wy gehoord hebben uyt de mond van Sr. Guiguer, en van Klaas; laat ons nu wederkeeren tot onze rampzalige Historie. 1693.

Jan de la Haye onze Zilversmit had een deel zwaar gereedschap by zig, 't welk hem bygevolg in 't reyzen zeer lastig viel. Hy vond goed een gedeelte van dat gereedschap te verkoopen aan zeeker man die van de zelfde konst was, en die hy juist aantrof zoo als wy in die Noordwester Haven aanquamen. Onder dit gereedschap lag ook dat ongelukkige stuk Ambergrys, 't welk op Rodrigue gevonden was, en waar van wy voorbezen gesprooken hebben, wegende omtrent zes pond. La Haye niet wetende wat het was, vraagde het aan den Zilversmit, die hem tot antwoord gaf; Dat het een stuk gom was, en op dit Eyland Mauritius zeer veel gebruykt wierd in plaats van pek; dat men het in overvloed om sommige boomen vond, dog dat het daar ter plaatze van weynig waarde was. La Haye, die dit ter goeder trouw geloofde, en geen pek van nooden had, stond dit stuk gom af, en liet het onder de andere koopmanschap doorloopen, houdende alleen maar eenige kleyne brokjes uyt rarigheyt, en als een overblijfsel van Rodrigue.

Jan de la Haye verkoopt zyn gereedschap, en onder het zelve een stuk gom, zonder teweeten wat het was.

Des anderen daags blies hem iemand in de ooren dat het slegte stuk gom Ambergrijs was; waarop hy strax te vierboet na zijn kooper toeliep om dat stuk pek weer op te eyschen. De kooper antwoordde, dat hy 't al aan eenige water-emmers versmeerd had. Waar vielen harde woorden tusschen beyden, en zy scheydden heele quade vrienden, ja de onze dreygde zelfs dat hy over den anderen zou gaan klagen by den Gouverneur. De Zilversmit van 't Eyland, die verscheydemalen Ambergrijs op Mauritius had gevonden, en uyt dien hoofde wel wist dat de Inwoonders op zware straffe was verbooden geen Ambergrijs te mogen koopen nog verkoopen, maar in teegendeel alles wat ze vonden, voor een kleynigheyt aan de Compagnie te moeten afstaan, was in de voorbaat, en bragt het stuk Ambergrijs by den Gouverneur, voor dat Jan de la Haye daar quam, verhaalende met eene op wat wyze hy 'er was aangekoomen. La Haye dat merkende, ging ook aanstonds zijn beklagt doen: maar den onregtveerdigen Regter, die wel op zijn hoede was, en 'er een trek wist

Hem word gezegt dat de gom Amber was: en wat hy daar ontrent deed.

1693. upt te halen/ verzekerde onzen Jan de la Haye, dat het stuk daar hy van sprak/ geen Ambergrijs, maar een zeeker soort van gom was; en dat hy door onderbindinge al geleerd had dat het van geringe waardy was. De Suppliant antwoordde daar op; Ik heb nog eenige stukjes bewaard/ die de zaak regtvaardigen zullen/ ik verzoek maar regt. Tot een teeken dat het 't regte Ambergrijs is geweest/ blijkt; want de Zilversmit van 't Eyland heeft nog eenigen tijd na dat hy met La Haye daar over verschil gehad had/ zoo onvoorzigtig geweest/ dat hy voor de overgeschooten brokjes nog wel zestig gulden heeft durven bieden: maar wy geloofden dat dit had onder de hand geschiedde door den Gouverneur, om dat hy niet wel langer verbergen konde dat het Amber was.

Verder bewys dat het Amber is geweest.

Uyt al de omstandigheden en hun gebaar scheen het als of het meeste gedeelte van dat Amber al gesmolten was geweest eer zy eygentlijk wisten wat het was; en dat'er niet als een kleyn gedeelte was overgebleven/ 't welk men met regt de Compagnie had toegewezen en na Batavia stond gezonden te worden.

Misslag van den Drogist daar omtrent aangewezen.

De Drogist die wy onder ons gezelschap hadden/ en zijn dingen zeer wel verstond/ had op Rodrigue wel geweten/ toen dat stuk gom gevonden wierd/ dat het Ambergrijs was; maar hy dekte die voor altijd toe/ en verzeekerde zelf/ niet-tegenstaande wy'er aan twijffelden/ dat het geen Amber was; op hoope/ ongetwijffeld/ ingevalle men het had vergeeten/ of weggeworpen/ hy het dan heymelijk zoude gemoffeld hebben. Een groote misslag waarlijk/ en t'onverschoonlijker/ om dat hy ons daar door niet alleen in de volgende ongelegentheyt bragt/ maar verhinderd had van'er ons altemaal mee te verrijken; want wy zouden zeekerlijk een goede party hebben gevonden/ indien wy'er gedurende ons tweejarig verblijf op Rodrigue naukeurig na gezocht hadden; ja wy zouden'er misschien wel wat te langer om vertoefd hebben.

Ik zoude hier verscheyde redenen konnen bybrengen waar uyt men klaarlijk zoude konnen bemerken dat de Drogist het Amber heeft gekend/ van het ogenblik af dat het door La Haye te Rodrigue in de Cabanes wierd gebragt; maar ik zal daar niet langer op blijven staan. Hy was het die op Mauritius gehoord hebbende dat La Haye zulk een kostelijken schat door niet had weg gegeven/ 't eerst zeyde/ dog te laat/ dat het Ambergrijs was.

Waarom de genegentheyt van den Commandant toen in haat veerkeerde.

Ik heb hier boven gezegt/ dat wanneer wy de eerstemaal den Commandant gingen begroeten/ hy ons de schoonste beloften deed die wy zouden konnen wenschen; maar na dit voorval wierden wy regt het tegendeel van die schoone beloften gewaar. Dewijl nu deze veranderinge niet ontstond uyt hoofde van ons gedrag omtrent hem/ want wy bejegenden hem altoos even beleefst/ zoo zagen wy wel te gemoet dat wy van zijn quaadaardig humeur niet veel goeds te

ver-

verwagten hadden/ om dat hy van zijn oogmerk versteeken was: want hy had redenen te vreezen/ dat wy te Batavia komende/ deze Historie zouden vertellen; en dat de Compagnie hem/ op pene van zware straffe/ van dien gestoolen brok rekenschap zoude doen geven; eerst aan ons/ om dat wy het gebonden hadden op een Eyland 't welk niemand toebehoorde/ en uyt dien hoofde onwedersprekelijk wettige eygenaars; en daar na aan de Compagnie, gesteld zijnde dat het Amber die Heeren was toegewezen geweest. Dit was de reden waarom hy ons op een barbarische en schelmse wijze zogt van kant te helpen/ gelijk uyt het vervolg blijken zal. 1693.

De eerste ongeregtigheyt die hy aan ons pleegde/ was/ dat hy/ zonder een woord te spreeken/ ons scheepje nam/ en liet het weynig dagen daar na verbranden. Verbrand hun schuytjes

In plaats van aan ons de zeylen/ die van zeer goed Flaams linnen gemaakt waren/ weder te geven/ gaf hy ze aan zijne jagers om'er kleeren van te maken/ hoe zeer wy ook verzochten om ze weer te mogen hebben. Geeft de zeylen weg;

Hy gaf ten eersten al verdere blijken van zijn haat en misnoegen: want hy deed ons huysvesten in een hut, en gaf ons geen ander voedzel dan 't overschot van de in Compagny's dienst zijnde arbeyders. Doet hen in een hut huysvesten;

En eyndelijk hield hy ons by-na als gevangen; want hy verbood ons striktelijk/ niet verder dan duyzent treeden buyten onze tent te mogen gaan. Hy nam ons de nog overgeblevene knegt af/ en stelde hem in dienst van de Compagnie; zoo dat ons getal/ door het afneemen van een die meede van Rodrigue was gekomen/ verminderd wierd tot op vijf. En verbied hen 1000. treden ver te gaan.

Deze maniere van handeling/ zoo regtdraads tegen de eerste beleefdheden die wy by onze aankomst ontfingen/ deed ons met regt vreezen/ dat zulke slegte beginselen wel quade gevolgen mogten hebben: wy steunden ondertusschen op de Godlijke voorzienigheyt/ die ons tot die tijd toe door zoo veel wonderlijke gevallen trouwelijk geholpen hadde.

Maar gelijk onder alle gezelschappen altijd de eene wat driftiger valt als de andere/ en dikwils weynig patientie hebben/ zoo ging het ook onder ons; want twee/ namentlijk Mr. la Case en Mr. Testard, zogten uyt die omstandigheden waar in wy waren/ een sluppertje te maken en voort te gaan; maar het middel om zulx werkstellig te maken/ was/ om de waarheyt te zeggen/ niet al te regtmatig. Tot vergelding van ons vaartuyg en zeylen wilden zy een Compagny's sloep kapen/ en zig na Mascarenas begeven/ 't welk niet boven de 25 mijlen van Mauritius legt. En dewijl zy wel wisten dat dit hun voorneemen/ met wat kleuren zy het ook mogten opschikken/ ons niet behagen/ maar dat wy het/ in tegendeel/ afkeuren/ en ons daar gansch tegen stellen zouden/ zoo dorsten La Case en Testard zoeken een sloep te kapen, en weg te vlugten.

1694. zy noyt het minste ding daar van laten blijken: zy hielden zelfs zig zoo digt / dat wy noyt het minste hebben geweeten van het geene zy in den zin hadden. Maar vermits zy evenwel eenige hulpe moesten hebben om hun oogmerk uyt te voeren / zoo begaven zy zig na een in dienst zijnde Soldaat van de Compagnie, genaamt Jan Namur, die / zoo als hy zelfs voor gaf en ook voordezen wel gezegt had / zeer over den Commandant t'onvreeden was / en stelden hem voor / of hy mee van de party wilde zijn / en met hen voortgaan. De Soldaat ging strax aan den Commandant openbaren dat hem zoodanigen voorslag was gedaan; maar voegde daar evenwel in eenen asem by / dat de andere drie van dat complot niet wisten / en dat ze bygevolg daar ontrent gansch onschuldig waren.

Ontdekken hun voornemen aan een Soldaat maar die verklikt het.

Daar liepen al eenige weeken heen zonder dat de Commandant het minst liet blijken; maar gaf ondertusschen op allerhande wijze nauw agt op ons doen / zoo wel als op dat van de twee beschuldigden. Maar toen hy evenwel zag dat het voorneemen / door den Soldaat aan hem ontdekt / van geen gevolg was; en vreezende ongetwijffeld dat deze gedagten / (naar welkers uytvoeringe hy maar wagtte / om dan des te bymoediger zijne bitterheyt te konnen in 't werk stellen) moogelijk zoo dra verviogen als genoomen waren / zoo zond hy den 25 January des nachts / eenige gewapende Soldaten / die ons gevangen namen / en alle vijf voor den Commandant bragten.

De Commandant leyt op zyn luymen dog doet hen eyndelyk door de wagt ophalen.

Het eerste woord dat hy sprak / was een regtveerdiging van my en mijne twee Kameraarts; betuygende heel wel te weten / dat wy onschuldig waren / en hy tegens ons drien niets had in te brengen. Na dat hy de andere twee eenige vragen gedaan hadde / gaven zy hunne voorgenoomen gedagten rondborstig en na waarheyt te kennen / en zeyden daar-en-boven / dat het vaartuyg / 't welk men hen had afgenomen / meer waard was als de sloep die zy hadden willen neemen; behalven dat zy vanzins waren geweest om / tot betalinge van de sloep / eenig geld agter te laten / gelijk de Soldaat ook moest bekennen dat de voorslag niet anders was geweest. Wy moesten evenwel altemaal / schuldigen en onschuldigen / in een donkere gevangenis / welke ik met regt wel een gat mag noemen / alwaar onze beenen in den balk wierden gezet.

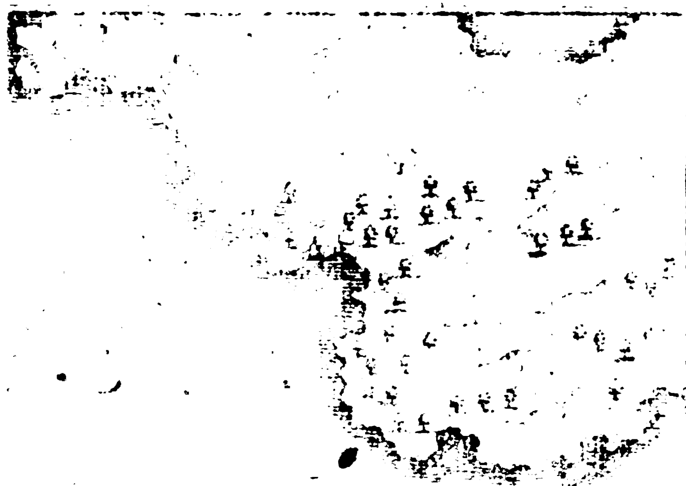
Verhoort hen en sluytze alle in den balk.

Deze balken bestaan uyt twee zware stukken hout die op malkanderen leggen / en onder en boven op verscheyde plaatzen zoodanig uytgeholld / dat'er de beenen / wanneer die houten op malkanderen gelegt worden / even in sluyten / zoo dat het onmogelijk is om'er uyt te koomen. Daar-en-boven moet men altijd achter over / met het hooft lager als de beenen / plak op den rug leggen slapen / 't welk men heel ligt af kan meeten hoe gemaklijk het valt / zonder dat ik zulx net behoef te beschrijven. Het onderscheyd dat men tusschen

Wat balken zyn.

A Rots waar op it gebannen waren
B Haar Nieuwe Logie
C Het bylegggend Eylandtje met Boomen bezet.
D Eylandtje van en kele Rotzen Sonder geboomte.
E Sant plaaten, rond om dese Eylandjes die by Lang water bloot lagen.
F Het Eyland S.t Mauritius
G Het Fort.
H Het Engels aan komende Schip.
I Haar Oude Logie.

MER D'ETHIOPIE

schen ons dzien en de twee beschuldigden by die gelegentheyt zag/ was/ dat zy nog een dertig pond yzers meer kreegen daar zy aan vast geslooten wierden. 1694.

Wy bleeven op die wijze twee dagen en twee nagten zitten; maar na dien tyd wierden wy drie ontschuldigen voor een wijl wederom in vryheyt gesteld. Men leydde ons aanstonds naar den Commandant, dewelke wederom op nieuw betuygde, dat onze onschuld hem wel bekend was/ vermits wy alzoo wel van den Soldaat als de beschuldigden t'eenemaal geregtveerdigd waren. Vetrouwelijk voegde dezen schelmzen Diodaat daar nog by/ dat zijne goede genegentheyt t'onswaarts nooyt veranderen zoude/ en dat wy in 't toekoomende onthaald zouden worden/ gelijk in den beginne by onze aankomst was geschied; want het leed dat hy ons zoo even te vooren had aangedaan was hem al vergeeten; ook meende hy dat wy hem ten hoogsten verpligt behoorden te zijn/ dat onze zeylen goed genoeg geweest waren om zijne jagers te kleeden/ en dat wy aan de beenen mogten kluyven daar zy hunne gaven aan beproefd/ en wel verzadigt zijnde/ overgegeven hadden. Hoe lang zy daar zaten.

Ondertusschen verdweenen alle zijne schoone beloften in een oogenblik tyds; ja hy gaf ons strax daar na eenige lijfwagten/ die ons dag en nagt bewaakten. Eenige weinige dagen daar na quamen ze uyt zijnen naam alle onze goederen weghalen; namentlijk/ ons zilver/ geweer/ tuyn- en keuken-gereedschap/ slaap- en tafellakens; in 't kort alles wat wy hadden/ uytgenoomen wat lijfwat/ onze bedden/ kleeren/ en eenige van onze boeken/ maar onzen Zilversmit wierd nog daar-en-boven de rest van zijn gereedschap afgenoomen/ ook zoo schoon/ dat hy zelfs niet een stukje overhield. Neemt hen voorts alles af.

Eyndelijk wierden wy te gelijk met de beschuldigen/ die in hun blooте hemd en met zware yzere boeyen aan de voeten zaten/ in een sloep gezet/ zonder een woord te zeggen watze met ons in den zin hadden; maar tot ons groot leedwezen wierden wy 't haast gewaar: want hy liet ons zetten op een naare en gansch drooge Rots van twee-hondert treeden lang/ een-hondert breed/ en omtrent twee mijlen van 't vaste land gelegen/ alwaar het onmoogelijk was te gaan/ dewijl men de voeten moest neer zetten in kuyltjes/ of op hobbelige punten: behalven dat wy evenwel op twee kleyne Eylandjes konden koomen/ die daar vlak aangrenzen/ en waar van ik te zijner tyd spreeken zal. Daar plantte men ons in een lompen/ ondeugende Cabanes, staande op een hoogte/ omtrent twee treeden van de zee als 't hoog-water was/ en juist naar de kant daar de onweersvlagen van daan komen. Deze half verballene brak, die wy by gebrek van stoffe onmogelijk konden hermaken/ had weinige jaren te vooren gediend als een gevangenhuys voor eenige crimineele misdadigers/ die daar gebannen waren geweest. Worden alle te gelyk naar de Rots gevoerd.

ELFDE HOOFTDEEL.

De Auteur met de zynen op de Rots zittende, beschrijft verder hoe zy daar onthaald wierden. Hy word krank, en verzoekt aan land te mogen gebragt worden; dog zulx word hem afgeslagen. Hy smeekt om wat versch vlees, maar word ook geweygerd. *La Case* en *Testard* vallen in de zelfde ziekte. Een Hollandsch schip verschynt op de Ree. *Be**le* en *la Haye* begeven zig na *Mauritius* en doen hun beklag aan de Officiers van 't schip in de tegenwoordigheyt van den Gouverneur. Zy worden met scherpe bedreyging weder te rug verzonden. Gezeyde Officiers komen hen op de Rots bezoeken; maar dorsten hen niet mee neemen. De *Gouverneur* trout, en laat by die gelegentheyt onzen Schryver op *Mauritius* komen, dog wilde hem nooyt spreken. Word eyndelyk weder te rug gezonden naar de zelfde Rots.

1694.

Die Rots dan was de plaats werwaarts de groote Heer Diodaat goed vond ons te verzenden, en daar het zijne Excellentie beliefde ons by na drie jaren te laten zitten; ik meen behalven de geene die tusschen beyden quamen te sneuvelen. En dus ging het ons even-eens als de vliegende vissen, die nauwlyks den muyl van den eenen vyand ontsnapt zyn, of zy vallen aanstonds in de klauwen van eenen anderen. Wy kregen niet anders tot voedzel dan wat gezoute vlees, dat dikwils al bedorven was; 't welk heel ligt te geloven is, dewijl het daeromstreeks altijd uytneemende heet valt. Het water stonk ook gemeenlijk, om dat het ons altijd in vuyle vaten wierd toegebragt; behalven dat men ons nooit zoo veel gaf als wy van noden hadden.

Wat voedzel zy op de Rots kregen,

In den beginne wierd ons alle acht dagen spijs en drank gezonden, maar naderhand alle veertien dagen; en zulx ging op 't laatst nog altijd niet vast; behalven dat wy gansch geen verfrissing nog eenige veranderinge kregen. Of dit nu hervoortquam wegens de quaadaardigheyt van onzen bitteren Vervolger, of by verzuym der gee-

en hoe dikwils ververschinge.

geener die ons verzorgen moesten / of somtijds ook wel eens ter oorzake van 't quade weer / weet ik niet / althans men noodzaakte ons / de spijze en drank met kleyne parceelen malkanderen toe te meeten / niettegenstaande dezelve stinkende / en zeer ongezond was. Uyt dien hoofde verzogten wy onze netten te mogen hebben om te vissen / en eenige van onze vaten om regenwater te vergaderen / maar 't een en 't ander wierd ons geweygerd. 1694.

't Was vremd dat zulk een verblijfplaats / en zulke ondeugende spijze aanstonds geen veranderinge baarde in onze lighamen / ten opzigte van de gezondheyt / en byzonder aan my / die reeds over de drie-en-dertig jaren bereykt had. 't Is waar / naderhand wierd ik aangetast van een ziekte / die men in Indien noemt een Persing, bestaande in een gedurige bloedloop, en verviel in korten tijd in een zeer slegten staat. Mijne ziekte van tijd tot tijd gevaarlijk wordende / wierd 'er kennis van gegeven aan den Gouverneur, en met eene verzogt / dat hy doch zoo goed wilde zijn / en halen my over op Mauritius. Hy zond zijn Barbier, dewelke rond uyt verklaarde / na dat hy my alvoorens ter deege gevisiteerd had / dat ingevalle men my wederom zogt te herstellen / ik dan noodzaakelijk aan land moest gebragt worden. Maar zijn goede raad had alzoo weynig vermogen op het gemoed van dien wreeden mensch, als mijne gebeeden: want hy zag niet liever dan dat wy op die Rots altemaal maar om een luchje en van kant mogten raken. Men verzogt hem daar na instantelyk / dat hy dog alle veertien dagen wat vers vleesch wilde overzenden / op dat ik somwijlen eenig nat mogt hebben tot verquikkinge; dog dat wierd ook al geweygerd: zoo dat ik by gebrek van alles / binnen korten tijd in doodsgevaar raakte. Men wanhoopte aan mijne herstellinge: maar gelijk 'er niemand op de Rots was die zig dorst onderwinden om my op een behoorlijke en ordentelijke wijze te doen sterven / zoo redde de natuur zig van langzamer hand zelfs / en zette my van tijd tot tijd wederom nieuwe kragten by; invoegen ik door de beste weg wederom ten naasten by hersteld wierd.

Onzen Schryver word ziek.

Verzoekt somtijds eenig versch vlees, maar te vergeefs.

Indien den goedgunstigen Lezer / over mijn slegten toestand op zulk eene bedroefde plaats / met medelijden aangedaan is; zoo zal hy / buyten twijffel / ook wel willen hebben dat ik hier zegge; Dat op den dag / welke ik meende de laatste van mijn leven te zullen zijn / en het eynde van alle mijne wederwaardigheden / God my de genade verleende van zoo wel by mijn verstand te wezen / dat ik zelfs in staat was om aan mijne metgezellen verscheyde vermaningen te doen / die / zoo ik geloof / nog al hare nuttigheyt gehad hebben; en gaf hen ook nog al tot stigtinge verscheyde kenteekenen van mijne bereyd'willigheyt en vaste hope. De jonge luyden zeggen zeer ligt; Als men lang genoeg geleefd heeft, moet men sterven: 't is waar / men kan

Erkent Gods goedheyt in zijne ziekte bewezen, en waar die in bestond.

zulk

1694.

zulx niet ontgaan; maar gelukkig! ja waarlijk en alleen gelukkig is hy/ die de onvermijdelijke noodzaakelijkheyd van dat vertrek in gedagten houd/ en altoos bereyd is om zulx te ondergaan.

De Heeren la Case en Testard, de twee beschuldigden/ wierden eenigen tijd daar na ook van de zelfde ziekte overvallen; maar dewijl zy jongelingen/ en bygevolg veel sterker van lighaam waren als ik/ zoo konden zy ook vry meer uytstaan.

Worden een Hollandsch Schip gewaar. Na dat wy nu ontrent de vier Maanden in zulk een elendigen staat gezeten hadden/ zagen wy op den 15 Maart 1694 een Hollandsch schip genaamd de Stantvastigheyt, op de reede van Mauritius aankoomen/ 't welk ons/ volgens de wetten van den Lande/ naar Batavia of naar de Kaap had moeten brengen/ 't zy dat wy schuldig of onschuldig waren: maar wy hoorden wel van onze maats/ die ons eeten bragten/ dat wy geen staat behoefden te maken om met dat schip te vertrekken. Toen wy merkten dat zulx maar al te waar mogt wezen/ namen ik en de twee onschuldige Cameraats voor/ alles te wagen/ en te zien of wy aan land konden komen/ terwijl de nieuw aangekoomen Officiers nog daar waren/ om dan onze klagten in haarlieder tegenwoordigheyt te doen. Maar om dat voorneemen uyt te voeren was weynig kans; wy hadden niet met al/ en wy moesten vast twee mijlen ver over Zee; behalven dat wy niet konden weten of de stroom naar 't land toe/ of van 't land af was. Op dat wy evenwel naderhand ons zelven niet zouden hebben te beschuldigen/ zoo vlogten wy een deel wier te zamen/ en maakten 'er een groote mat van: *Maken een vlot en steeken over.* Aan yder end nu van die mat bonden wy een van de tonnen vast daar men ons het water in overbragt. De Heeren Be**le en la Haye, mijne twee onschuldige metgezellen/ hoewel ze als schuldige gehandeld wierden/ beter konnende zwemmen als ik/ en ook veel sterker zijnde om ongemakken te konnen uytstaan/ waagden een kansje met dat vlot en staken over/ en bereykten in den tijd van twaalf uren het Eyland:

Doen hun beklag in tegenwoordigheyt van de Scheeps-Officiers. Zy vonden hy den Commandant, die zeer verwondert was van haar te zien/ de Officiers van 't schip/ in welkers tegenwoordigheyt zy hun beklag deeden; verzoekende/ dat ze/ volgens de wetten en gewoonte der Compagnie, en ook volgens de beloften van den Commandant, mogten verzonden worden. En/ voegden zy'er by/ wat het vasthouden der beschuldigden belangt/ dat is een zaak die t' onderzoeken staat/ maar de Onschuldigen, die twintigmaal voor onschuldig verklaard zijn/ behooren anders gehandelt te worden.

Antwoord van den Commandant. Diodaat, die op nieuws niet anders kon doen dan de waarheyt getuygenisse geven/ antwoordde/ dat hy geen reeden had om zig over ons drie te beklagen; wierden wy juyst zoo niet getracteerd als wy wel in den beginne verwagt hadden/ daar van moesten wy de

schuld

schuld leggen op onze kameraats: want dewijl wy altemaal Franse waren/ en onder een gezelschap hoorden/ zoo betroude hy de eene niet meer toe dan den anderen. Waarlijk een onbeschoft antwoord. 1694.

De Officiers deze verklaringe hoorende/ en ziende aan de andere kant/ dat alles wat wy voortbragten/ vrymoedig en opregt was/ en niet als uyt een goede Conscientie konde voortkoomen/ begreepen de zaak t'onzen voordeele: en schoon onzen Vyand omtrent deze luyden in de voorbaat geweest was/ en gezegt/ dat wy maar slegt volkje en een deel booswigten waren/ zoo zagen zy egter toen wel/ dat men hen bedrogen had. Maar zy konden ons weynig dienst doen/ om dat zy niet gemagtigd waren getuygen te hooren/ en over de zaak te zitten: wy hoopten alleen/ datze een goed woord voor ons ten besten zouden spreeken; en datze aan hunne Heeren en Meesters onze zaak wilden bekend maken.

De Officiers merken hun onschuld wel, maar konnen hen niet helpen.

Dewijl nu onze twee vrienden wel zagen dat de Commandant onze gevanghenis met allerhande kleuren wist te verven/ en dat wy zulx dog niet ontwijken konden/ zoo booden zy van zelfs aan in de boeyen te mogen gaan; willende zig liever zulk een straf onderwerpen/ dan nog langer op die bedroefde Rots te vertoeven; maar dat mogt niet wezen/ en wierd afgeslagen. Men zondze naar de gevankenis en sloot hen in den Balk, dog des anderen daags wierden ze wederom by ons gebragt: met bedreyginge van exemplaarlyk gestraft te zullen worden/ indien wy'er ooit afquamen. En om te beletten van op die wijze noyt meer aan land te koomen/ zoo wierd ons voortaan maar een vat t'effens met water/ en dat nog maar met eenen boodem/ toegezonden.

De twee overgezwommene worden weer op de Rots gezet.

De Officiers van 't schip kreegen ondertusschen volkoomen kennisse van de regte geschapentheyt onzes toestands: niet zoo zeer uyt den mond van den Commandant en van onze twee Kameraats, als wel door een omstandig Request dat de onze hen zeer behendig hadden in de hand weten te stoppen; in het welke/ onder veele andere zaken/ deze Heeren Officieren wierden verzogt onzen staat aan onze vrienden in Holland bekend te willen maken/ ten eynde dezelve daar omtrent iets mogten zoeken uyt te werken.

Deze Heeren, geraakt over onzen rampzaligen toestand/ hadden de goedheyt van ons op die elendige Rots te koomen zien/ om met hunne eygene ogen de waarheyt te beschouwen/ en om'er des te beter van verzekerd te konnen zijn. Zy moesten zelfs bekennen/ dat wy in het Request/ ten opzigt van de groote elende/ niets dan zuyvere waarheden hadden ter neder gesteld: ja zy waren over het schelmse tractement dat men ons deed/ zoo zeer aangedaan/ datze opentlijk betuygden/ alles wat hen mogelijk was tot onzer ontlastinge en verquikkinge in 't werk te zullen stellen: verzeekerende met eene/ dat het hun schuld niet en was dat ze ons niet binnen scheepsboord

De Officiers van 't Schip komen over op de Rots.

1694. boord namen: wy durven / zeydenze / zulx niet opentlijk doen zonder verlof van den Commandant; en wy zien wel dat hy het niet toe zal laten. Eyndelijk voegden ze daar nog by; Indien gy aan ons schip kondt komen / zonder dat wy u een hand reyken / of zonder behulp van onze sloep / wy zullen u van ganscher herten en met blydschap ontfangen.

Geschenk van de officiers.

Eenige dagen daar na zondenze ons zeer liefdadig drie honderd pond rijst, witte bischuyt, en eenige flesjes met brande- en Spaansche-wijn. Dat alles quam ons naderhand wonder wel / maar byzonder de rijst, enkelijk om ons gebrek / 't welk wy menigmaal leden / daar meede te vervullen. Wy waren wel zoo wijs dat wy al dien voorraad in de gaten en hoolen der steenrotzen weg moffelden / om alzoo te beletten datter de Matroozen / die ons eeten bragten / niet achter quamen / en de helsche Diodaat, door zyne duyvelsche quaadaardigheyt ons daar van niet beroofde.

Vermits wy nu op de woorden van de Officiers wel dorsten vertrouwen / naamentlijk / datze ons binnen scheepsboord zouden ontfangen / ingevalle wy zonder hunne hulpe of bystand daar konden komen als menschen die uyt nood over al de handen aan slaan / uyt vreeze van te moeten verdrinken / zoo zogten wy op tweederley wijze uytkomst. La Case, die een goed zwemmer was / zogt met zwemmen aan boord te koomen. Zulx was een gevaarlijke onderneminge / niet alleen om dat het Schip wel een groot halfmyl van ons af lag / maar om dat de Zee daar omstreeks vol Requins of Zeehonden is / en dezelve voor zeer schadelijke dieren gehouden worden. Niet-tegenstaande die zwarigheden / zoo begaf onzen gevangen man / na dat wy met veel moeyte de ysere boeyen met steenen / en ik weet niet waar al mee / aan stukken geschuurd hadden / zig te water / en aan 't zwemmen. Toen hy nu al drie vierde parten van den weg over was / begaven hem zyne kragten: en dewyl hy ondertusschen wind en stroom tegen had gekregen / zoo konde hy niet verder koomen; en de baren / die hem gestadig onder dompelden / beletten hem om hulp te schreeuwen. De matroozen / evenwel / die dat zagen / en wel merkten dat hy by-na aan 't zinken was / vielen met der haast in de sloep / en quamen juyst nog tijds genoeg om hem het leven te bergen. De Kapteyn deed hem opklimmen / en zoo lang binnen scheepsboord vertoeven tot hy weer by zig zelfs gekoomen was; maar zond hem toen weer te rug / met betuyginge / dat hy 't tegen zyn zin / en met leedwezen deed.

La Case zwemt na 't Schip.

Komt 'er in; maar word ter rug gezonden.

Van achteren zie ik nu wel dat wy ons van die beleefdheden niet regt hebben weeten te bedienen / want ik beeld my vast in / zoo wy ons verstand ter dege hadden te werk gelegt / wy zouden met die Heeren / toen zy ons op de Rots quamen bezoeken / zoodanige middelen hebben konnen beramen / waar door wy / zonder wigcht te

ple-

plegen / of zig in gevaar te stellen / gemaklijk hadden konnen geborgen worden: daar-en-boven / dewijl zy in den grond verwittigd waren van ons geval / en wel wisten dat wy onrechtveerdig vastgehouden en wreedelijk gehandeld wierden van een DIEF en BEUL, die zelf getuyge en Rechter in zijn eygen zaak was / zoo zouden zy onze vlugt wel wat te hulpe hebben konnen koomen / 't zy dat ze het Anker / zonder quansuis daar op te denken / wat nader by de Rots hadden uytgeworpen / want zulx raakt niemand; of dat zy / vertrekkende / de koers wat digt langs de Rots heen genoomen / en in 't voorbyvaren eenige luyden geborgen hadden / dewelke zy daar op een vlot of eenige planken vonden dryven / zonder verder te onderzoeken wie en wat voor menschen het waren: want het zoude geen onmogelijkheyt geweest zijn / dat'er 's nagts te vooren een Schip daar omtrent was gezonken / en dat vijf Matrozen / op planken en-anderzins met de dood worstelende / een ander Schip in zijn koers waren ontmoet / en dus enkel uyt menschelijk meedogen en barmhertigheyt geborgen waren geworden. Wat zwarigheden men ook gemaakt mogt hebben / men had'er altijd uyt gekost / en raad toe geweten: en indien'er in Holland of te Batavia al iets te vreezen was geweest / zoo zouden wy / die onze boeyen verbrooken / en onze verlossers vertast zouden gehadt hebben / alleen aansprakelijk en te beschuldigen geweest zijn. Maar zulx wierd niet eens in overleg genoomen; en den armen La Case quam nog den zelfden avond weerom / zeer bedroefd zijnde over de verlorene moeyte. De anderen / die ook van zins waren geweest om langs den zelfden weg / te weten door zwemmen / te ontvlugten / veranderden van voornemen / ziende dat het nog onmogelijk was om hem oogwit te bereyken.

1694.

Eenige dagen daar na veranderde dat Schip van legplaats / en week wel een groote mijl verder van ons af. Wy resolveerden evenwel nog ten tweedenmale een onderneeminge te wagen / en bonden ten dien eynde onze koffers, zoo als wy 't best konden / aan malkanderen vast / vulden dezelve met onze kleeren / en maakten 'er een vlot van / op hoope van daar meede aan boord te zullen koomen / neemende de nagt waar om van het Eyland niet begluurd te worden. Vermits ik nu siekelijk was / droegen zy my op dat vlot, en begaven zig zoo op weg; maar wy quamen zoo dra niet in den stroom / die zeer snel en ons tegen was / of wy zagen de onmogelijkheyt van die onderneeminge / en waren gelukkig dat wy weer land kreegen / verliezende te gelijk alle hoope om op die wyze oopt van die bedroefde Rots te zullen geraken; en een weynig tijds daar na zagen wy / tot ons groot leedwezen en verdriet / dat Schip vertrekken.

Onze ballingen onderneemen een tweede togt maar mislukt.

Het gebeurde ondertusschen dat de Commandant quam te trouwen

1694. met de dogter van een oud bewoonder van dat Eyland: of hy nu op die bruyloft een goede luym kreeg / altans hy gaf te dier tyd last dat men my aan Land zoude brengen. Het was ruym agt maanden dat ik gezugt had in een staat die hem niet onbekend was. Ik zag hem niet / en konde ook niets tot voordeel van myne Kameraats uytwerken: maar het voordeel 't welk ik uyt dit reysje trok / was / dat de beetere spyze / en de aangenamer lucht / my myne eerste kragten weder gaven. Ondertusschen vielen de twee onschuldigen / die nog by de twee beschuldigden zaten / en wegens hunne jonkheyt en sterkte altyd fris waren gebleven / in de zelfde ziekte die ik gehadt had.

Onzen Schryver word aan land gehaald, en by wat gelegentheyt.

Zy schreven aan den Commandant en baden hem / hy wilde dog zoo goed zyn en halen haar ook over / zy zouden in dienst van de Compagnie werken / zonder eenen penning te trekken: maar zy kregen geen gehoor. Naderhand veranderden zy hun gebed / en smeekten om wat versch vlees; dog toen quam'er voor eenen dag wat menschelykheyt in zyn gemoet op / zelfs tot zoo verre dat hy ze een half zond: maar deze bedreyginge ging'er evenwel mee verzeld / dat ingevalle iemand maar gedagten maakte om op het Eyland te komen / om wat reden / of op wat wyze het ook mogt zyn / hy zou het tot op 't puntje van zyn dood toe beklagen.

Ernstig verzoek van twee andere, die ziek waren.

In dezen elendigen toestand bleven zy tot aan den tyd der regen en wind / die geweldig hunne ongemakken verzwaarde: en den negenden February stonden zy een verschrikkelyke Orkaan uyt / die zoo ongemeen was / dat de allersterkste hutten op Mauritius zelfs by-na alle omverre gesmeeten / de planten verwoest / en een groote meenigte boomen uyt den grond gerukt wierden. Men wist zig nergens te bergen; ja in de steene huyzen zelfs was niemand veylig.

Staan een zwaare Orkaan op de Rots uyt.

Hoe ging het doe met onze arme ballingen / waar van zig een / namelyk Mr. Testard, dien dag met een mes had doen laten? Hun slegte Cabanes stoof als kaf voor den wind weg / en hunne kleeren wierden in een oogenblik doornat en bedorven van den regen: ja zy zelfs zouden door den wind vervoert zyn geworden / indien de Goddelyke voorzienigheyt geen gaten in de steenrots had toebereyd / waar in zy / onder het allerzwaarste onweer / schoon met honger / koude / en ziekte beladen / al zingende des Heeren lof groot maakten. Zy zaten 'er vier-en-twintig uren lang / zonder voor den dag te durven komen / en de elendige zieken leeden by uytneementheyt veel. De ontmenschte Commandant met zyn Faraos hert / had geen medelyden met hen: in tegendeel / twee dagen na dat uytgestane onweer was hy nog zoo ontaard / dat hy de twee beschuldigden / zonder reeden of eenig voorwendzel / aan malkander deed sluyten / niettegenstaande zy reeds in de voeyen geklupsterd / en zoo ziek en afgemat waren / datze naulyx de ketenen konden voortsleepen.

Waar zy zig gedurende dat onweer verborgen.

Be-

1694.

Behalven dat de eene meer als een rond jaar de bloedloop had gehadt, zoo was hy daar-en-boven nog gequeld met de longziekte. 't Is waar, zy bleven op deze wyze niet langer aan elkanderen vast geslooten dan tien dagen, en na dien tyd ging ieder weer met zyn eygene en eerste keetenen, dog de ziekste wierd aan Land gebragt, in de gevangkenisse gesmeeten, en in den stok geslooten. De Tyran, die met ons speelde als de kat met den muys, zond hem vyftien dagen daar na, tegen de zin van den Barbier, wederom naar de Rots, en gaf last dat ik benessens den zieke ook derwaarts zoude gebragt worden, zonder toe te laten dat ik hem eens sprak. Alschoon ik genoegzaam herstelt was, zoo quam ik evenwel naulyx op de Rots, of ik stortte in, en kreeg myn oude quaal de bloedloop weer. Hoe ik toen ook smeekte en wat ik bad om op nieuws nog eens aan land gebragt te mogen worden, het mogt niet helpen, mijn verzoek wierd in den wind geslagen. Dezen BUSIRIS zogt ons maar van langzamer hand af te martelen en te doen sterven: want op staande voet ons om hals te laten brengen, dorst hy niet wel wagen. De Commandant laat een van de zieken aan land komen;

Mr. Testard, een der beschuldigden, voelende dat hy van dag tot dag erger wierd, stelde ook alles in 't werk om te zien of hy de genade kon verwerven van mede eens aan land gebragt te mogen worden. Hy schreef brief op brief, en bood alles aan wat hy in de wereld had, ja zelfs dat men hem in de ketenen, in den Balk, of in de gevankenisse zoude sluyten, zoo als het den Gouverneur goed vond: maar al te vergeefs, zulx wierd niet eens aangehoord. Nader verzoek van Mr. Testard, maar word ook afgeslagen.

Merkende dan dat alles wat hy ook aanwendde vrugteloos was, nam hy een besluyt van zonder verlof over te gaan, ingevalle hy'er maar kans toe zag, en zien of hy in de bosschen, onder de toomelooze dieren, niet konde vinden, 't geen een naamdragend Christen hem zoo hardnekkig weygerde. Maar al eer wy zyn droevige onderneeminge verhalen, en om den draad van deze onaangename historie wat af te snyden, zal het, beeld ik my in, niet verdrietig vallen, tusschen beyden de plaatze onzer ballingschap eens te beschryven, mitsgaders verscheyde andere dingen die ons aldaar wedervoeren. Neemt een zinneloos besluyt.

TWAALFDE HOOFTDEEL.

Om de zwaarmoedige geesten te verdryven, begaven onze Ballingen zig aan 't maken van hoeden. Hoe zy daar door de gunst van 't volk verworven. De bewoonders van *Mauritius* sturen somtyds, dog buyten

ten weten van den *Gouverneur*, wat ververfing op de Rots. Zy vinden een zeldzaam middel uyt om vis te vangen, en waar. Vangen een Zee-slang van ruym zestig pond, en hoe zy daar door in gevaar van hun leven geraakten. De zoogenaamde vogels *Ferret*; en de *Pluto* beschreven. Onze Ballingen resolveeren ten tweedenmale een Schuytje toe te stellen. Waar uyt de werkstoffe bestond, en hoe zy 'er aanquamen. Voltooyen het zelve, en vinden 't goed. Zeldzame omzigtigheyt van onzen Auteur met de zijne wegens het zien van zeekeren brand op *Mauritius*. Twee Engelsche Scheepen koomen op de Noordwester Ree van *Mauritius*. Een van die Schippers wil onze gevangenen op ban en boete afhalen, om dat hem volk ontbrak: maar word van een onweer overvallen.

1694. Vermits wy nu alles in 't werk stelden wat wy konden om onze Melancholie of zwaarmoedigheyt tegen te gaan, zoo was 'er een onder ons, die by uytneementheyt geestig en handig zynde, hoeden begon te maken van Latanier-bladen: want van dat slag van boomen vonden wy eenige weynige staan op een van de twee kleyne Eylandjes die bezijden onze Rots leggen, gelijk in de nevensgaande figuer te zien is. Als de maan nieuw of vol was, zoo konden wy met laag water op die Eylandjes koomen; invoegen wy niet veel moeyte behoefden aan te wenden om die bladen te hebben.

Geestige vond van hoeden te maken.

Deze vond strekte niet alleen om onze droefgeestige gedagten te verzetten, maar bragt ons nog hulpe en onderstand toe: want die hoeden quamen de roepers, die ons t'elkens ververssching bragten, zoo aangenaam en plaisierig voor, dat wy, met eenige aan hen te vereeren, geheel in hun gunst geraakten: en wanneer de bewoonders van Mauritius die geringe werken zagen, schepten zy 'er ook zodanigen behagen in, dat verscheyde van de geene, aan wien wy eenige gezonden hadden, ons, buyten weten van den Heer Diodaat, allerhande ververssching toeschikten, welke ons tot groot nut verstrekten. De maats, die onze provisie bragten, deeden 'er nu en dan ook al wat versse kost by, 't welk ons heel veel deugd deed.

Wat voordeel zy daar van hadden; en waarom.

Vermits wy nu ook groote begeerte hadden tot het vangen van Vis, om op die wijze al mee onze nooddruft te hulpe te koomen, en dat men ons altijd onze eygene netten geweygerd had, zoo gingen

Hoe zy daar visten,

1694.

gen wy heenen en namen een stuk van een spar of lat, die nog van onze verwoeste brak was blyven leggen, deeden aan 't end van dezelve een groote spyker, die wy vonden steeken in 't oude hout dat men ons te branden had gegeven, en met dat instrument prikten wy nu en dan vis: want tusschen de Rots en de Ree van Mauritius, daar de scheepen gemeenlyk ankeren, legt een groote plaat, die met het lage water van de Volle en nieuwe Maan droog loopt; in welke plaat overal verscheyde slobben en diepe kuylen van drie of vier voeten zyn, waar in altyd, als het water afgeloopen is, de eene of d'andere soort van vis overblyft: in die kuylen nu was het dat wy met onzen beslagen stok de vis harpoeneerden. en waar.

Dat kunsje aldus bedagt hebbende, was van zulken grooten nut, dat ons naderhandt nooit vis ontbrak. Doorgaans waren wy wel voor agt of tien dagen voorzien; en hadden een middel uytgevonden van ze goed te konnen houden. Op zeekeren tyd waren wy bezig eene te vangen, of dood te slaan, die ons by-na altemaal het leven zoude gekost hebben, zynde een afgrysselyke slang, die meer dan zestig pond woeg, en wy, in onze groote onnoozelheyt, voor een Lamprey, of paling aanzagen. Deze gewaande Paling, quam ons, om de waarheyt te zeggen, als wat ongemeens voor; maar het dier had vinnen, en wy wisten niet dat 'er Zee-slangen waren. Ook waren wy gewoon dagelyx zoo veel dingen in de zee en op 't land t'ontdekken, die ons als wat nieuws voorquamen, dat wy uyt de figuur van dit beest niet anders konden besluyten of het was een soort van Paling die wy tot nog toe niet gezien hadden, hebbende wat meer de gedaante van een Slang dan wel de gemeene Palingen. In der daad, het dier had een kop als een Slang, of Crocodil, en was wel gewapend met hoekige, lange, en scherpe tanden, even eens als de Bel-slang, die men door gansch America vind, maar veel zwaarder. Zie daar, zeyden wy, een vreemde Paling, wat monster is dat! watte yselyke tanden heeft hy! Maar, wierd 'er gevraagd, hebben de Zee-honden, de Snoeken, en duyzent andere vissen ook geen tanden? Geen zwarigheyt; tanden of geen tanden, wy moeten 'er evenwel van proeven. Wy sloegen hem dan met stokken de snoet en den kop in, en voerden hem in triomph weg, als of wy altemaal zoo veel Sint Jorissen waren die den Draak had overwonnen. Wy vonden de ondeugende vis van dat dier zeer hard en vies van smaak, zoo dat wy 'er, tot ons geluk, niet veel van aten. Vangen een slang van zestig pond, en meenden dat het een paling was.

Dat beest was waarlyk vergiftig: want wy vielen altemaal in een groote flauwte; raakten ongemeen aan 't zweeten; en braakten 't ingewand by-na uyt het lyf; ja ik voor my kan in opregtigheyt zeggen, dat ik in een zware ziekte viel. Een gansche maand lang had ik elendige snyding in 't hangen van den buyk, en yder dag kreeg Wat ongemak zy kregen met dat van te eeten.

1694. kreeg ik tegens den avond de koorts: een toeval te aanmerkens-waardiger, om dat de koorts daar om streeks t'eenemaal onbekend is. Mijn Kameraats waren 'er ook geweldig qualijk aan. In dezen bedroefden toestand zittende, staken wy eenige sjouwen of teekens om hoog, te kennen gevende dat wy om hulpe verleegen waren; dog zulx was te vergeefs.

De roeyers kenden dat dier ook niet.

Toen nu onze verzorgers ter gezette tijd by ons quamen, vertelden wy het geval, en toonden hun de kop van de Paling; maar zy gaven ons alleenlijk tot antwoord, nooit iets diergelijks gezien te hebben. 't Schijnt als of die menschen nergens veel acht op slaan.

Wy raakten evenwel van langzamer hand weer op ons stel, met een vast voorneemen, nooit van diergelijken Paling te eeten: hoewel wy ons egter niet konden inbeelden dat het een slang was geweest.

Ondertusschen meenden wy alle te zullen bersten, tot groote vreugde en troost van de Heer Commandant, die ons nu eens wat zond van een tugtige Hinde, en dan eens wat bedurven Citroenen van zijn Eyland, welke dog zeer schadelijk zijn: hebbende reden by zig zelven, waarom hy ons niet opentlijk liet ombrengen of vergeeven.

Beginnen hun ryst te sparen, en waarom.

Vermits 'er nu gansch geen hoope meer overig was om oopt van die rampzalige verblijfplaats af te raken, zoo vonden wy geraden de ryst, die de Officiers van 't Schip ons hadden meedegedeeld, zoo veel te sparen als wy konden. Wy aten 'er maar tweemaal ter week van, en dan was 't t'elkens smuldag. Wy namen doorgaans twee pond van gemelde ryst, en het zelve tot meel gemaakt hebbende, mengden wy 't met een zeeker soort van aangename Citrullen, dewelke ons heymelijk door deze en geene, in vergeldinge van onze hoeden, van het Eyland wierden toegezonden. Een was 'er onder ons (maar ik weet niet wie) die zijn boerten nog niet laten konde, en stelde voor, om de anderen eens aan 't lagchen te helpen, dat men die koek in vieren behoorde te deelen, en dan onder zijn vijven te werpen, wie af zou staan; ten eynde de vijfde op die wijze door een soort van mortificatie, of verloochening, mogt leeren, gelijk de Munnikken in hunne proef-jaren, te kunnen zien eeten zonder leedweezen.

Op de Galeyen, in de Gevangenhuyzen, en zelfs in de droevigste geleegentheden die langkwijlig en van een langen nasleep zijn, verhard men in de plagen, en word ze zoo gewoon, dat men dezelve door 't een of 't ander vermaakje al zoekt te verzetten.

Wat op de Eylandjes ter zyden leggende, te halen is.

Ik heb hier boven gezegt, dat onze Rots tusschen twee kleyne Eylandjes in lag, werwaarts men met laag water, hoewel niet zonder moeyte heen kon gaan, en dat op een van die Eylandjes onder andere boomen, ook Lataniers stonden. Het ander Eylandje lag bloot. Op deze Eylandjes nu vergaderde alle avonden een groo-

te

te meenigte Zeevogels, van dikte en lengte omtrent als de Duyven, 1694.
en in 't geheel by-na van de zelve gedaante. Deze beesjes leggen hunne eyeren op 't zand neer / al naast elkanderen / en noopt meer dan ieder broedzel een. Wanneer men nu een van die eyeren wegneemt / zoo paren zy aanstonds op nieuw / en vervullen die ledige plaats / en zulx tot driemaal toe.

Deze vogels, welke wy den naam gaven van Ferretten, om dat sommige onder ons meenden dat zy ze zoo hadden hooren noemen / hebben dit nog byzonders / namentlijk / dat wanneer men maar een van de jongen wegneemt / zoo verlaten al de Mannetjes en Wijfjes die op het Eylandje zijn / aanstonds de hare t'eenemaal. Zoo men nu deze jongen in 't leven houdt en in 't gezigt zet of hangt van de ouden / zoo vliegen zy'er wel rondom heen / maar zullen haar noopt iets brengen: ja schoon zy buyten twijfel over het gekir van dat jonge goed / 't welk onophoudelijk raast van honger / nog zoo zeer zijn aangedaan / zoo laten zy ze dog zonder de minste onderstand vergaan. Van de Ferretten.

Toen wy de eerstemaal op een van die Eylandjes gingen / bragten wy wel drie of vier douzijn van dat jonge goed / beneffens eenige ouden / meede te rug. Vermits nu de eerste heel vet en goelijk zagen / zoo brieden wy'er eenige / en bevonden dezelve by-na van smaak te zijn als de houtsnippen; maar ze bequamen ons zoo qualijk / dat wy naderhand noopt meer in verzoekinge raakten om 'er van te proeven: de oude smaakten zeer sterk / en deeden ons nog veel meer quaad. Zyn niet goed om te eeten.

Toen wy nu eenige dagen na dat wy deze jongen gelligt hadden / eens weer op dat Eylandje quamen / vonden wy al de rest / die nog al een vry groot getal uytmaakten / van de ouden verlaten / waar van sommige reeds dood / en andere gansch uytgedroogd / op het gijpen lagen. Was het vlees van die dieren hard te verteeren en zeer ongezond / de eyeren waren zoo veel te beeter en maakten 't weer goed: want ik maak staat dat wy / gedurende ons verblijf aldaar / ten minsten twaalf duyzent van dezelve gegeeten hebben / zonder dat ze ons oopt qualijk zijn bekoomen. Gemelde eyeren hebben grijze vlakken / en vallen veel grooter dan Duyven-eyeren. De drie maanden / in welke dit gevogelte broept / is juyst de tijd dat de herten branden / of tuchtig zijn: en dewyl zulk vlees / 't welk gemeenlijk onze kost was / in dien tijd ondragelijk stinkt en zeer ongezond is / zoo namen wy onzen toevlugt tot die eyertjes; en wel byzonder als onze vissery wat slegt viel. De eyeren zyn goed, en waarom zy'er groot nut van hadden.

Alschoon'er nu en dan al eenige van die eyeren gezet waren / en op 't uytkoomen stonden / zoo sloegen wy ze dog maar onder malkanderen / en kraakten ze met smaak; hoewel andere / die gewoon zijn hare keukens na de mode te rigten / en alles maar uyt gewoonte en vooroordeel prijzen en laken / misschien wel een viezen bek voor

1696. zulk een versnapering zouden trekken. Wy quam by die gelegentheyt in den zin de klagte van den berugten Guzman d'Alfarache, daar hy zeyt / Dat hem zijn darmen by-na over de tong schooten / wanneer hy onder 't eeten van een eyerstruyf de teere beentjes van ongeboore kiekentjes tusschen zijne tanden hoorde knappen: maar zulke gedagten bragten in my gansch geen walginge te weeg / om dat het spreekwoord / 't welk ik nog eens gebruykt heb / by my volkomen waar was; te weten / dat den honger de regte saus is; byzonder als 't geene men eet enkelijk niet deugt dan uyt inbeeldinge.

Van de Plutoos benefsens eenige zeldzaamheden dier beesten.

Daar quamen ook nog andere vogels op onzen Rots, dewelke wy den naam gaven van Plutoos, om datze zoo zwart waren als Ravens. Zy zijn ook ontrent van de zelfde gedaante en dikte / uytgenoomen dat den bek wat langer en voor krom is / en dat de voeten zijn als die van een Endvogel. Dit gevogelte onthoud zig zes volle maanden van 't jaar in Zee / zonder dat men ze ooyt ziet / maar de andere zes maanden komen ze op onze Rots en broeden daar. Hun geschreeuw klinkt by-na als het bolken van een kalf. Zy maken 's nagts een ysselijk geraas. By daag zijnze zeer stil / en zoo tam / dat ze de eyeren van onder zig laten weg neemen / zonder eens op te rijzen. Zy leggen hunne eyeren in de holligheden van de steenrots zoo diep als ze eenigzins konnen. Deze vogels vallen zeer vet / hebben een vieze smaak / stinken ongemeen / en zijn heel ongezond. Schoon de eyeren niet veel beter zijn dan 't vleesch / zoo lieten wy evenwel niet na in tijd van nood dezelve te gebruyken. Gemelde eyeren zijn wit / en omtrent zoo groot als die van onze hoenderen. Wanneer men hun de eyeren afgenoomen heeft vliegen ze uyt hunne gaten / en vegten zoo lang tegen elkanderen tot ze overal bebloed zien.

Vinden een Schildpad met 150 eyeren.

Wanneer wy op zeekeren avond eens gingen wandelen / vonden wy een Zeeschildpad, die ons by uytneementheyt wel te pas quam / want wy leeden gebrek aan diergelijk slag van verversschinge. Dezelve was ongemeen dik / en leverde ons by de hondert en vijftig eyeren uyt. Dit is de eenigste Schildpad geweest die wy in al den tijd dat wy op die Rots zaten, gezien hebben.

Venus Schulpen.

Ter plaatze daar wy visch gingen steeken vonden wy verscheyde schulpen / gemeenlijk Venusschulpen genaamd; zijnde langwerpig rond, ongemeen fraay / en als een Tyger geblakt: men konze heel netjes voor drink-schaaltjes gebruyken.

Maken wederom een bootje en waar van.

De meer als al te regtmatige vreeze die wy hadden / dat de altoos onverbiddelijke Commandant, ingevalle het een of 't ander Schip op de Zee mogt komen leggen / ons dog niet zou willen verzenden / deed ons al wederom op middelen bedagt zijn van ons naar 't eerste Schip te begeven dat'er mogt aankoomen. Ten dien eynde smeedden wy dan in onze harssenen om op nieuw weder een bootje toe

te stellen. Vermits wy nu de gunst hadden van de roepers, en ook van eenige luyden op 't Eyland, aan wien wy van tyd tot tyd hoedjes hadden gezonden, zoo bequamen wy verscheyde hartevellen en ossehuyden, onder voorgeven van 'er schoenen af te zullen maken: zy gaven ook, op ons verzoek, verscheyde sparren; en met loosheyt kreegen wy dikwils, onder allerhande voorwendzels van 'er dit of dat mee te zullen doen, wat teer: zoo dat wy op deze wyze in 't kort van de noodwendigste dingen voorzien raakten. 1694. Hoe zy aan de stof quamen.

Wy maakten dan eerst een geraamt, en trokken 'er toen genaayde vellen omheem: en na dat wy 't volbragt hadden zoo als wy best konden, wierd 'er de proef van genoomen, en bevonden dat wy'er dienst van konden hebben. Op dat zy evenwel, die ons eeten bragten, dit niet gewaar mogten worden, zoo verbergden wy deze boot in een hol van de Rots.

Het gebeurde eens op zeekeren nagt dat een van onze maats, wakker wordende, juyst zyne oogen naa 't Eyland sloeg en een groot vuur gewaar wierd. Hy riep ons op, en wy beelden ons in dat het Fort brandde: want schoon het vertrek van den Commandant, het Magazyn, en 't Wagthuys van steen is, zoo bestaan nogtans de andere wooningen, en zelfs het kleyne Kerkje maar uyt boomtakken en bladeren. Wy begonden te bedenken, dat ingevalle de daaders van dien brand niet haastelyk ontdekt wierden (want wy stelden vast dat zulx uyt quaadaardigheyt was geschied) de Commandant ons misschien verdagt zoude houden, of bekladden ons daar mee, ten eynde hy des te beter gelegentheyt mogt vinden, om ons erger te mishandelen dan hy tot nog toe had gedaan. Ons quam al verder in den zin, dat men ons mogelyk wel eens zoude koomen visiteeren, en ingevalle dan het schuytje gevonden wierd, zulx een groot agterdenken zou geven. Wy namen dan dat stuk werks weer t' eenemaal uyt malkanderen, en leyden het in zoo veel stukken ter neer dat ze altoos daar geen quade gedagten uyt konden opmaken. Sloopen het Schuytje weer, en waarom.

Weynig dagen daar na deed de uytkomst wel haast zien dat onze gissingen niet buytenspoorig waren geweest: want de Roepers die ons eeten overbragten, zeyden, dat men niemand anders verdagt had gehouden dan ons. Zy verhaalden ons verder eenige omstandigheden van den brand, welke ik hier, met verlof van den Lezer, tusschen-in zal lassen.

De Commandant wetende dat zeeker zwarte slaaf in de keuken gesnoept had, zeyde tegens hem; Ik zal u laten kastyden. De wyze nu op welke men dat soort van menschen straft, wanneer ze op de eene of d'ander misdaad betrapt zyn, is, dat ze gansch naakt op een ladder gespannen, dan met een roede van gespleeten rottingen strengelyk gegeesseld, en eyndelyk de bebloedde lighamen met Wyze op welke men de slaven gemeenlyk straft.

1694. zout en azijn gewreven worden. De armen hals breezende dat hy op diergelijken wyze zoude gehandeld worden / nam / zoo als hy het dreygement gehoord had / de vlugt / en spande met een van zijn Kameraats, en twee Zwartinnen aan om den brand in 't Fort te steeken. Zy voerden hun voorgenoomen werk uyt / maar wierden ook aanstonds geknapt / en na verdienste gestraft: de twee manluyden deed hy levendig rabraken / en de twee vrouspersoonen hangen.

Vier brand-stigters worden geregt.

Eene omstandigheyt verhaalden zy ons nog van de laatste der twee misdadigers / en verzeekerden 't met zoo veel waarschynlyke omstandigheden / dat hoe vreemd de zaak ook schijnt / ik egter reeden heb van ze te gelooven. Deze had dan altijd geweldig verzot geweest op het speelen met de dobbelsteenen. Wanneer hy nu op de plaatze des Geregts quam / bad hy zeer instantelijk / dat nog iemand van de Assistenten zoo goed wilde zijn / en rafelen nog eenige spulletjes met hem; betuygende opentlijk dat hy dan zonder eenig leedwezen zoude sterven. Of hy daar heymelijk iets mee voor gehadt heeft / weet ik niet: althans niemand had genegentheyt om zijn lust te voldoen.

Zeldzame lust van de laatste misdadiger.

De Commandant hield zig in dit geval t'eenemaal buyten scheuts / en moeyde zig nergens mee: want de onregtveerdige handelingen van eenige zijner voorzaten hadden de Heeren van de Compagnie verpligt de Gouverneurs te beteugelen; en hen geen andere magt over te laten / dan datze in 't stuk van de Regtsgedingen, zoo wel ontrent Mooren als Blanken, alleen maar instructie moesten geven. Dit bekende de tegenwoordige Gouverneur eens zelfs / ten opzigte van onze beschuldigden: want wanneer de eene op zeekeren tijd eens verzogt dat men hen maar te regt zoude stellen en zoo lang niet geboeid houden; zoo antwoordde hy heel nadrukkelijk / Het hapert aan my niet: indien ik de magt had ik zou ulieden haast helpen.

Magt des Commandants in 't straffen.

Vermits ik nog wat buyten de gemeene weg gestapt ben / zal ik hier tusschen beyden nog zeggen; Dat de Commandant en eenige andere die met hem in zijn huys waren / werk hadden datze den brand in hun hemd ontquamen en zig op die wijze bergden. Zy waren hun leven verschuldigd aan zeeker gevangen / die in 't wagthuys geboeid zat / en de vlam eerst gewaar wierd. Het beste van allen was / dat het Magazyn behouden bleef.

Omtrent te dier tijd quamen 'er op de Ree van de Noordwester haven twee Engelsche Scheepen ten anker; maar alzoo die plaats ruym twaalf mijlen van onze Rots gelegen was / zoo wierden wy 'er het minste niet van gewaar. De Commandant had op zware straffe de Boepers bevoolen / geen het minste ding daar van aan ons te laten blyken; want hy beeldde zig in / dat wy dan alle onze kragten zouden inspannen / en ons derwaarts begeven.

Twee Engelsche scheepen koomen op de Ree.

Men heeft ons naderhand gezeyd / dat een der Kapteyns van die twee

twee Engelsche scheepen verstaan hebbende dat wy daar vast gehouden wierden /, in 't zin had ons af te doen halen; ten deele uyt meedelijden / en ten deele om dat hy volk gebrek had. Hy liet dan de sloep in 't water vallen / en zelfs wapenen met eenige kleyne stukjes Kanon / om ons / des noods / met geweld te ligten; maar een onweer overviel hen / en stremde de uytvoeringe. 1695.

DERTIENDE HOOFTDEEL.

De Auteur verhaalt hier verder de onderneeming van *Mr. Testard*, en hoe 't hem de eerstemaal mislukte. Hy vertrekt de tweede reys by nagt zonder een woord te zeggen, en waarom. Hoe hem die togt verging. *Mr. La Case* volgt hem op 't zelve spoor; komt behouden over; begeeft zig in de bosschen; word gekregen en weder by den Gouverneur gebragt. De Gouverneur doet de anderen ook van de Rots komen. Een Hollandsch schip komt te *Mauritius*, met bevel, van onzen schryver met de zyne naar *Batavia* te brengen. Leveren een Request over aan den Scheepsraad, en tot wat eynde zulx geschiedde. Wat *Diodaat* hen hier over nog aandeed.

Nu zal ik weerkeeren tot het besluyt 't welk Mr. Testard genoomen had / het koste wat het wilde / van naar land te gaan / en de middelen die hy daar toe in 't werk stelde. Voorneemen van Testard.

Wanneer hy dan zag dat zijn quaal allenxkens toenam / en dat de Commandant nog na gebeden / nog na beloften wilde luysteren / zoo dat 'er gansch geen hoope was van t'eeniger tijd verlost te zullen worden / alschoon 't een of ander Schip al te voorschyn quam / zoo kon dezen armen man die drift die hy had om in de Bosschen wat beter voedzel voor zijn gezondheyt te zoeken / niet langer weederstaan. Hy maakte ons zyn ontwerp bekend; dog hoe wy 't keerden of wendden / het quam ons heel zwaar en gevaarlijk voor. Wy wierpen hem verscheyde zwarigheden tegen; namentlijk / dat de plas ruym twee mijlen groot was / en hy geen ander vlot kon hebben als van wier / dewijl men nu geen vaten had om aan weerkanten te doen / gelijk voor dezen aan het vlot van den Zilversmit was geschied: Dat ingevalle hy al by een groot geluk mogt aan land gera- Zwarigheden die de andere hem tegenwerpen.

 ra-

1695. raken, hy onmogelijk in de Bosschen niet zoude konnen leven, om dat het daar niet was als op Rodrigue, alwaar men overal wat vond, 't welk goed was tot spyze; Dat hy op Mauritius weinig Schildpadden zou vinden; en de vogels zig alzoo weynig als het ander gedierte, met de hand liet grypen; Dat hy zonder kleeren zynde, voor allerhande toevallen van de lucht bloot lag; ja dat hy, boven dat alles, zeekerlyk jagers ontmoeten, en bygevolg onvermydelyk weer in handen van zynen vyand zoude vervallen. Wy voegden daar nog by; Dat wanneer hy nu niet meer onder ons gevonden wierd, de boosaardige Vervolger ons misschien zoude beschuldigen, van hem in 't een of 't ander geschil te hebben vermoord; Dat hy uyt dien hoofde in een hoek van de hut twee brieven behoorde te laten, een voor den Commandant, en een voor ons, op dat wy na zijn vertrek, ons daar meede mogten verantwoorden. In een woord, wy vergaten niets om hem dat hard voorneemen uyt het hooft te brengen: maar al ons praten was vrugteloos.

Hy maakt een vlot. Hy ging alleen aan zyn vlot werken, want daar was niemand die een hand wou leenen tot het maken van een instrument t'zynen verderve. Hy takelde dan gezeyde vlot toe van stokken en stukken van latten, die hy met bosjes wier aan malkanderen bond. Maar dat dogt niet met al, hoewel wy het niet beter zouden hebben konnen maken, schoon wy hem altemaal geholpen hadden.

Beloften wat hy by zyn overkomst zoude doen. Hy wilde het evenwel gebruyken en'er mee afsteeken: en op zyn vertrek zeyde hy tegen ons; Dat hy niet na zoude laten ieder maand te verschynen op een berg, regt tegen over de Rois, en daar in den avondstond, 's daags voor of na de volle Maan, een vuurtje te ontsteeken; Dat wy, op deze plaats nog zynde, hem op de zelfde wyze moesten antwoorden; dog ingevalle wy zulx niet deeden, zoo zoude hy daar uyt besluyten dat wy op Mauritius waren, en dat hy zig dan op dien tyd zou laten vinden op eene plaats die wy beraamden. En eindelyk, dat wanneer zig maar ergens op de kust, van wat kant en waar het ook mogt zyn, een schip opdeed, hy dan tragten zoude heymelyk daar op te koomen.

Neemt afscheyd van de vrinden, dog zyn vlot raakt los, en dryft weg. Wanneer nu den vastgestelden dag van zyn vertrek gekoomen was, zoo nam hy, na alvoorens zyn vlot even voor de Kabanes aan een pin vast geleyde te hebben, met eenige omhelzingen zyn laatste afscheyd van ons. Maar dewyl hy zig een geruymen tyd ophield met te zeggen wat hy al doen zou, zoo gebeurde het dat zyn vlot met wassend water los raakte en wegdreef, waar over hy zeer bedroefd stond te kyken: dog wy waren in ons hert verheugd toen wy zagen dat het vlot het ruyme zop koos, in plaats van na de wal te dryven. Wy zouden zekerlyk onzen vriend hebben zien vergaan zonder hem te hebben konnen helpen, indien dit toeval niet was geschied. Wy hadden gehoopt dat dit gelukkig ongeluk hem wat

1696.

wat omzigtiger gemaakt/ en zijn voorgaande drift wat verdoofd zoude gehadt hebben; maar hy sloot zijn oogen hardnekkig voor het gevaar/ en wilde niet luysteren na ons/ schoon wy hem zogten te overreeden/ en te doen begrypen dat deze zake niet by geval was gebeurd; dat hy'er zyn nut uyt behoorde te trekken/ en leeren/ even als wy/ lydzaamheyt oeffenen/ om dat God het zoo begeerde. Maar dewijl ik merkte dat hem zulx niet eens ter herte ging/ en dat hy zwoer/ evenwel een ander vlot te zullen maken om zijn eerste voorneemen in 't werk te stellen/ zoo achtte ik het mijn pligt te wezen hem op een ernstige wijze te zeggen/ Dat wy/ om ons gemoed te bevrijden/ hem dat met geweld beletten zouden; Dat hy als een verwoedde/ zig van boven neer zogt te werpen; ja dat ik alleen zynde/ al mijn kragten zoude inspannen om het te stremmen. Hy sprak niet een woord/ en scheen het gezegde toe te stemmen; beeldende zig ongetwijffeld voor vast in/ dat wy t'eenemaal van zins waren den meester over hem te speelen: maar hy liet ondertusschen zijn gedagten al gaan ontrent zijn eerste ontwerp.

Vermits hy nu wel zag dat hy onmoogelijk geen tweede Vlot tegen onze wil en dank maken konde/ zoo ondernam hy/ buyten ons weten/ een leeren schuytje toe te stellen. Dewijl hy nu meede gewerkt hadde aan de leeren boot die by ons even te vooren gelijkerhand was toegetakeld/ en uyt dien hoofde wetende dat onze hartevellen onder de matrassen verborgen lagen/ zoo wist hy'er knaphandig eenige agterbax te krijgen/ en in een grotte te sleepen/ alwaar hy/ als een regte beunaas, by nagt en ontijden werkte. *Maakt heymelyk een leere schuytje.*

Hy kreeg evenwel in korten tijd zijn schuytje veerdig/ en stak af/ zonder een woord aan iemand te zeggen/ 's nagts tusschen Zaturdag en Zondag den 10 January 1696. Wanneer wy hem des anderen daags morgens/ volgens gewoonte/ tot het gebedt riepen/ stonden wy zeer verbaast te kijken dat hy weg was. Ik kan waarlijk zeggen dat wy bedroeft waren. Wy gingen aanstonds onder zijn kleeren zoeken/ of hy ook wel vertrokken mogt zijn zonder een brief agter te laten/ en in der daad wy vonden 'er twee. *Vertrekt in der stilte, en laat twee brieven achter.*

In de eene/ die aan ons hoorde stond wijdloopig verhaald/ wat hy van zins was te doen: Hy verzeekerde ons/ zoo God hem die genade verleende/ van behouden aan land te mogen koomen/ hy het schuytje zou breeken/ en de vellen met een zwaren steen te gronde laten gaan: ja dat hy voor de rest wel zoo omzigtig zou handelen/ dat niemand ooit of ooit ontdekken zou hoe hy van de Rots gevlugt was/ nog ook niemand ons zou verdenken van 'er ooit een hand toe geleend te hebben. *Inhoud van den eersten.*

De andere brief was voor den Commandant *: waar van het

voor-

* *De eygen handschriften van deze twee brieven zyn nog onder den Auteur berustende.*

1696. voornaamste bestond in het volgende; Het is u schuld dat ik dit rampzalige voorneemen werkstellig heb moeten maken / om dat gy door uwe halsstierrige wreedheyt my weygerde aan land te mogen gaan / en van mijne ziekte hersteld te worden: nu gaa ik om geene andere redenen naar de bosschen / dan om mijne gezondheyt te zoeken. Ik ontvlugt de Justitie niet: ik zal niet nalaten my in hare handen te begeven / zoo dra hier maar een schip in de Haven zal aangekomen zijn. Hy had niet mee genomen dan een kleyne pan; een brandglas om vuur te maken / een gebeedeboek / en wat kleeren.

Inhoud van die aan den Commandant.

Zedert dat droevig vertrek hebben wy niets van hem gehoord / hoe ernstig wy 'er onder de hand na hebben laten verneemen. Wy hebben ook geen teeken, zoo als hy beloofd had te zullen geven / bespeurd; ja al ons onderzoek is vrugteloos geweest.

Hebben nooyt iets van hem gehoord.

Maar allen schijn is dezen elendigen vergaan in 't overvaren; of is even na zijne komste op het Eyland, in de bosschen gestorven. 't Is waar / wy hebben wel een gerucht gehoord als of het geraamt van 't schuytje / zonder de vellen / gelijk hy in den brief beloofd had / gebonden zou zijn / maar dat vervolgde niet / en is ons ook nooyt met waarheyt gebleeken: ja wanneer wy twee jaren daar na aan de Kaap waren / quam 'er zeeker schip van Mauritius, op het welke men ons verzeekerde / dat men nooyt iets van hem / nog van het schuytje gehoord of gezien hadde. Dus wierd ons innerlijk bedroeft gezelschap door de tierannye van een verbitterd Commandant verminderd / en gebragt tot een getal van vier.

Hoe hy misschien is omgeraakt.

Zoo dra de Gouverneur, zoo door onze Spijsverzorgers / als door den brief die wy hem toezonden / de vlugt van Mr. Testard verstond / wierd hy voor de overigen niet een hayr beter / nog veranderde niets omtrent zijn voorige behandeling: in tegendeel / hy liet de boeyen en keetenen slaan om de voeten van Monsr. de La Haye, schoon hy nergens mee te beschuldigen / en daar-en-boven vry ziek was: maar de andere handelde hy naar ouder gewoonte.

Dat vertrek verbitterd den Gouverneur nog al meer.

Vermits nu Monsr. la Caze zag dat zijn quaal van dag tot dag verergerde / en dat hy vreesde het bed met der tijd te zullen moeten houden / zoo resolveerde die al mee / terwijl zijne kragten het nog toe lieten / het exempel van Mr. Testard na te volgen / en met een soort van vryheyt zijne gezondheyt in de bosschen te gaan zoeken. Hy gaf ons zijn oogmerk te kennen / en bad ons / hem niet tegen te willen staan / om dat het dog vrugteloos zou zijn: want / zeyde hy / indien gylieden my tegenstaat / zoo wil ik liever by nagt al zwemmende dien overtocht wagen / dan hier langer op deze elendige plaats blijven.

La Case wil den zelfden gang gaan.

Toen wy evenwel zagen dat het ernst was / en het voorneemen vast beslooten lag / zoo wilden wy hem niet tegenstaan / op dat hy zig uyt wanhoop in geen gevaar mogt geven; maar in tegendeel/

D'andere helpen hem.

gendeel/ wy reykten hem een hand/ en maakten te zamen een vlot van wier en boomtakken. Het speet ons toen geweldig dat wy op de zelfde wijze den goeden Testard ook niet geholpen hadden. Wy stelden hem voorts nog een mat toe/ die wy in plaats van een zeyl op het vlot zetten.

1696.

Hy verkoos dan tot zijn upttogt een avondstond dat het water hoog/ en de wind sterk was. Hy beloofde het zelfde te zullen doen gelijk wy met Mr. Testard afgesprooken waren geweest. De wind was zoo sterk dat zijn kameel wel tweemaal omsloeg/ maar dewijl La Caze zeer wel zwemmen kon/ zoo klauterde hy al gedurig weder op zijn beest/ en quam in een korten tijd over/ hebbende de sterke wind hem beschermd voor 't gevaar van de stroom. Nauwlijx was hy aan land/ of hy maakte vuer op het strand/ zijnde het by ons bekende teeken: vervolgens begaf hy zig in de bosschen, en bragt daar het overige van de nagt door. Des anderen daags ging hy/ (zoo als hy ons naderhand zelf verteld heeft) al verder boschwaard in/ zonder te weeten waar hy was/ en zonder iets te vinden dat hy eeten konde. De agt volgende dagen voer hy even eens; zoo dat hy/ moe en afgemat/ van honger zoude gestorven hebben/ ingevalle hy by zijn vertrek niet wat eeten had meede genoomen: daarenboven vermeerderde zijn quaal/ en wierd van tyd tot tijd erger. Op den achtsten dag vong hy een paling/ en at hem levendig op. Den negenden vond hy een voetpad/ 't welk hem leydde tot aan de wooninge van iemand die op dat Eyland t'huys hoorde: deze nu/ in plaats van La Caze te helpen/ leverde hem over aan eenige Soldaten die hem naar 't Fort bragten.

Hy vertrekt en komt behouden over, dog word na verloop van agt dagen by den Commandant gebragt.

Wanneer nu den Commandant begon te bedenken dat misschien de een voor en de andere na zoude zoeken te ontkoomen; en dat de Roepers onophoudelijk klaagden over de moeyte/ zoo wierd hy om deze en meer andere reedenen genoodzaakt/ ons aan land te doen komen. Maar op dat deze verlossinge ons niet al te zeer verheugen mogte/ zoo had zijn E. de goedheyt van ze wat te temperen/ ontsteelende ons ontrent hondert pond ryst, die wy nog overgehouden/ en als uyt onzen mond gespaard hadden. Het was juyst in dien tijd dat de Aardappelen ganschelijk niet dogten/ en de Soldaten gedwongen waren voor hun eygen geld ryst van den Commandant te koopen. Hy liet hem voorstaan dat het hem alles toehoorde; behalven/ zeyde hy/ dat de ryst van de Compagnie, voor de Soldaten gegeven/ t'eenemaal op is. Voor ons deel/ wy waren in geen staat om het een nog 't ander te konnen koopen/ om dat die Dief (gelijk hy waarlijk is) ons geld gestoolen had.

De Commandant doet de overige ook van de Rots koomen, en waarom.

Gelijk ik eenige gedagtenissen op Rodrigue had nagelaten/ zoo leydde ik in een holte van deze Rots ook iets neer/ benevens een korte Historie van onze lange en wreede hegtenis. Ik vergat

d'Auteur laat een gedagtenis op de Rots.

1696. ook niet in dat kort verhaal te zeggen, dat een rampzalig stukje onbekende en langveragte gom oorzaak was geweest van een Tyrannische vervolging, en van de beklaaglijke dood van eene onzer waarde en dierbare metgezellen. Daarom zien wy klaar dat het een waaragtig zeggen is van Paulus; Dat de begeerlijkheyt tot rijkdommen de wortel van alle quaad is; en dat de geene die rijk willen worden, in de strikken des Duyvels vallen, en in veelerley schadelijke begeerlijkheden, waar door zy eyndelijk in den poel des verderfs neederstorten.

Krygen tydinge dat ze naar Batavia staan vervoert te worden.

Wanneer ons de goede tijdinge der verlossinge wierd bekend gemaakt, en met eene, dat wy van Mauritius naar Batavia stonden te vertrekken, sprong mijn hert op van vreugde: want ik wil wel bekennen, hoe zeer ik my hier of daar mee beezig hield om alles te verzetten, en dat ik nog al vroolijk wou schijnen, om de by my zijnde jonge luyden een hert onder de riem te steeken, zoo wierd egter mijn geest niet minder gedrukt dan mijn ligchaam. Daar-en-boven wierd ik opgewreeten en doorknaagd, niet zoo zeer uyt haat tegen onzen boozen en verbitterden vyand, als wel uyt spijt over de ongemeene verachtelijke en onwaardige behandelinge: ja het was my zelfs leed dat hy den kostelijken naam droeg van Diodatus, en een Dortenaar van geboorte was. Indien d'een of d'ander Algiersch Mahometaan my zoo veel leed had aangedaan, ik zou het met meer lijdzaamheyt hebben konnen verdragen.

De Schryver maakt een Lofzang.

In deze vreugde, die my tot in het binnenste toe verkwikte, verhefte mijne ziele zig naar mijnen Verlosser, en ik maakte uyt verscheyde plaatzen der Heylige Schrift een Danklied op, waar in alle onze verscheyde staten vermeld wierden. Ik was een ganschen dag met vreugde en als in verrukkinge bezig om dat troostelijk opstel byeen te zamelen. En dewijl het altemaal zuyvere Schriftuurtaal is, zoo zou ik het hier geerne ter neder zetten, als iets dat altijd aangenaam behoort te wezen: maar my dunkt van verre al eenige te zien staan, die ik met een opgetrokken neus, en een gefronste tronie hoor zeggen; Wy hebben wat aan zyn Lofzang.

Waarom hy 't hier niet wil inlassen.

Want eertijds waren 't dwazen die zig inbeelden dat'er geen God was, maar hedensdaags zijn het doorkneedde Geesten. 't Is wel Heeren schrandere Geesten, gy zult mijn Lofzang niet zien, gy zijt het niet waardig: want het Heylige werpt men niet voor de Honden, en de peerlen en zijn niet voor u.

Komst van 't Hollands schip.

Den 6 September 1696. quam'er een schip aan, genaamd Surag, en bragt ordre mee, dat wy zouden vervoerd worden. Onze gulhartige vrienden, de Officiers van 't Schip de Standvastigheyt, waar van ik hier booven gesprooken heb, hadden de goedheyt gehad onze Brieven en Requesten aan de Heeren Bewindhebberen in Holland over te geven. Toen de Commandant zag dat hy ons onmogelijk

langer

langer te rug houden konde/ zoo was hy de eerste die ons aansprak en zeyde / dat wy ons gereed konden maken om te t'scheep te gaan. 1696.

Wy hadden gedagt dat men/ volgens d'oude gewoonte als'er een schip aankomt/ den Raad zoud vergaderd hebben/ voor welkeneen iegelijk vry en frank zijn beklag mag doen; maar hy wist een middel uyt te vinden van dat te beletten / en wy wierden naar boord gezonden / zonder dat men ons een woord zeyde / of iets vraagde / en zonder te bezorgen dat wy iets van onze goederen weerkreegen. Wy presenteerden daar op een Request aan de Officiers van 't schip/ waar in wy hen vertoonden / hoe dien vervolger ons had gehandeld en geplaagd / en hoe hy als nog voortging met zijn tierannny en onregtveerdigheyt.

De Commandant zend hen onverhoord naar boord.

Zy leveren een Request aan de Scheeps Officiers.

Hy quam t'scheep; en ziende ons Request, liet hy een van ons roepen / en hem vervloekte schelm noemende / vraagde hy; Waarom men zulken Request had overgelevert? Deze zig buyten zijne klauwen ziende/ antwoorde rondborstig; Gy kondt wel denken dat het niet en is om uwe weldaden te roemen / maar om de Officiers van 't schip / 't welk t'onzer verlossinge eyndelijk is opgekomen / in uwe tegenwoordigheyt te onderrigten van den schelmsen handel die gy tot het laatste oogenblik toe aan ons gepleegd hebt / ten eynde zy zullen konnen getuygen / dat wy zelfs van Mauritius af daar over geklaagd hebben. Na dat hy nu eenige scheldwoorden uytgebraakt hadde / zeyde hy al grimlagchende / Dat wy ons regt maar zouden gaan zoeken te Batavia by den Generaal en zijne Raden. Wy zeyden / zulx ook van zins te wezen.

Hoe Diodati zig daar ontrent hield.

Des namiddags liet hy ons roepen / en zeyde in de tegenwoordigheyt van den Scheepsraad; Dat hy eerst order had gegeven dat men ons als Reyzigers zoude handelen / zonder iets te doen; maar dat wy om het schoone Requests wille nu niet anders te verwagten hadden dan te moeten werken als de Soldaten, en dat voor de bloote kost. En gy Monsr. de la Case, vervolgde hy / gy zult het niet qualijk gelieven te neemen dat men u in de boeyen houdt de gansche Reys over: want dan zult gy op nieuws nog wat hebben te klagen als gy te Batavia komt.

Wat straf hy hen nog voor 't laatst aandoet.

VEERTIENDE HOOFTDEEL.

Beschryvinge van 't Eyland *Mauritius*. Op wat hoogte het legt. Waarom zoo genaamd. Het Fort. Wat geboomte men daar vind. Van de *Ananas* en *Bananas*. De *Strontboom* en deszelfs venynigheyt. Wat on-

ongemak onzen Schryver daar eens van had. Zeldzaam bos. Quaadaardigheyt der Apen. Waar die van 't Fort hun dagelyks voedzel halen, en waar dat in bestaat. Van de Koeyen. Paarden. Van het gevogelte, en in 't byzonder van den *Reusvogel*. Wat ongedierte daar gevonden, en niet gevonden word. Van de stormwinden, mooy weer, *enz.*

1696. Eer wy van 't Eyland Mauritius afsteeken / zal ik iets zeggen van 't geene ik 'er gezien / en verder gehoord heb. Het is bekend / dat dit Eyland gelegen is op de hoogte van een-en-twintig graden Zuyderbreedte. Het legt by-na als een cirkel, en heeft ontrent vyftig mylen in de rondte. Ik heb ergens gelezen / dat de Portugezen het eerst ontdekt en Cerne genaamd zouden hebben. Maar wanneer de Hollanders, in den jare 1598. op den 20 September, zig meester daar van maakten / noemden zy het naar den Prins Mauritius van Nassou, toenmaals Stadhouder der Vereenigde Nederlanden.

Beschryving van 't Eyland Mauritius.

Havens. Men kan op drie voorname plaatzen havenen / namentlyk / by het Fort, op de zwarte Rivier, en in de Noord-Wester haven.

Garnizoen. De Compagnie onderhout op het Fort een garnizoen van omtrent vyftig man. Voorts zyn 'er dertig of veertig Hollandsche Huysgezinnen over het gansche Eyland verspreyd.

Na dat het Fort voor een groot gedeelte door 't vuur verteerd was / gelyk ik hier boven heb gezegd / zoo wierd het afgebrande wederom met steenen herbouwd: na my voorstaat / leggen 'er ontrent twintig stukken metale Kanon op.

Den grond. De grond is by-na overal roodagtig / en in 't algemeen zeer goed / maar rondom het Fort deugt dezelve niet met al.

De Ree die daar regt tegen over legt / is zeer gevaarlyk en moeylyk om uyt te loopen / niet tegenstaande dat 'er twee oopeningen zyn; de reden is / om dat men juyst zeeker landwind moet hebben die 'er zelden waapt / en om dat het den meesten tyd dood stil is. De twee andere Reen zyn zeer goed.

Zwarte en roode Ebbeboomen. Op gemelde Eyland staan ook een groote menigte van zwarte en roode Ebbe boomen; maar de zwarte vallen doorgaans het hardste. Want de Soldaten die tot het zagen van dat hout gebruykt worden / konnen zoo gaauw twintig voeten van het roode als twaalf van het zwarte zagen; en zulx is ook hun gemeene taak op eenen dag.

Zoete en zuure Oranjeboomen. Men vind 'er zoete en zuure Oranjeboomen, ook een groot getal zoete en zuure Citroenboomen, en nog verscheyde andere boomen die zeer goed zyn om te vertimmeren. Ontrent vyf minuten van 't

Fort

1696.

Fort is een Limoenbos; en rondom dat Bos, (gelijk op andere plaatzen meer) word ongemeene sterke Tabak geplant. Daar word desgelijks heel veel zuykerriet gepoot. De zoo genaamde Arak die men'er uyt haalt, valt sterk, en nieuw zijnde, zeer ongezond.

Ananas.

Ik zoude niets zeggen van de schoone en kostelijke vrugten de Ananas en de Bananas, dieze in overvloed hebben, om dat men'er by-na in alle Reyzen van leest, ten ware men verscheyde soorten vond. De Ananas van 't Eyland Mauritius komt uyt den grond op, eveneens als een Aartjesok, en verspreid zig ook op de zelfde wijze: het zaad zit in den bol die de vrugt kroont. De plant brengt noopt meer dan een t'effens voort; heeft de dikte van een gemeene miloen, de gedaante by-na van een Pynappel, en brand van de allerschoonste en levendigste kleuren. Hy draagt een zeekere kroon, waar van men zig zoo weynig verzadigen kan met zien, als zig over der zelver aangename lekkerheyt verwonderen: maar vermits dezelve ongemeen koud is, zoo moet men vry matig daar omtrent te werk gaan. Het blad, 't welk groot, dik, en ter zijden met punten gewapend is, heeft zeer veel overeenkomst met dat van de Aloë. De beschrijvinge die men vind van de Brasilsche Ananas komt anders voor als deze, en heeft kleyn blad dat van alle kanten tusschen de bezien of knobbels uytschiet.

Bananas.

De Bananas is een groote en volmaakt schoone plant, en schiet op tot de hoogte van tien of twaalf voeten. Derzelver blad is ovaalsgewijze; de vrugt zoo lang als een hand, en omtrent zoo dik als de vuyst van een vierjarig kint. Rijp zijnde is zy geel van buyten, blank van binnen, niet al te hard, en zeer aangenaam en fris van smaak.

Andere boomen.

Voorts vind men nog op dit Eyland Kokosboomen, Palmboomen, den Latanier, en verscheyden andere vrugtboomen.

Strontboom.

Men ziet'er ook zeeker struyk die zy strontboom noemen, en zeer vergiftig is. De stam is in het midden dikker als onder of boven. Het hout is geweldig zagt: en indien het blad wat kleynder was, zou het zelve zeer wel gelijken na dat van onze Willigen. Ik heb'er noopt bloessem nog vrugt aan bespeurd. Het hout en de bast heeft beyde een sterk vergift by zig, en is, zoo men my daar onderrigtte, ongeneeslijk. Het gebeurde eens dat ik op zeekeren tyd door een Bos van de jagt wederkeerende, al gaande by geval een kleyn takje van dien boom trok, en hield het, zonder dat ik ergens op dagt, of iets van dien boom had hooren zeggen, in mijn mond, dog ik wierp het, zonder 't een of 't ander in te slikken, aanstonds weg; maar ik meende evenwel geen ander dood te sterven: want gedurende den tyd van vier-en-twintig uren wierd mijn keel als toegeneepen, en optstak zoodanig, dat ik by-na geen aassem kon haen. In onbekende landen dient men omtrent dat soort van zaken

Wat ongemak onzen Schryver daar eens van kreeg.

1696. zeer omzigtig te wezen. Men heeft my voor de waarheyt gezeyd/ op deze Eylanden de gewoonte te zijn/ dat men de vrugten/ wanneer getwyffeld word of ze venijnig zijn/ of niet/ voor de Apen van het zelfde Eyland werpt daar ze wassen: want men mag met veyer harten eeten dat de Apen eeten/ en wederom laten leggen 't geen zy weygeren.

Gevaarlyk bos.

In 't midden van 't Eyland, in een groote vlakte met bergen omringd/ is een gevaarlijk bos. De takken der boomen zijn zoo zwaar en digt door malkanderen gevlogten/ dat het onmogelijk is de Zon te zien. Vermits men nu niet weet werwaarts men gaat/ zoo zwerft men daar in als in een Doolhof. En het is te naarder/ om dat men 'er niets te eeten vind.

Hoe den Commandant daar eens in verdwaalde.

De gewezen Commandant, te weten/ de voorzaat van dezen tegenwoordigen/ ging eens op zeekeren tijd/ 't zy in gedagten/ of al pratende/ zoo diep in gemelde Bos, dat hy en die met hem waren/ hebbende niet veel te eeten/ zig al gereed maakten tot de dood: dog zy vonden t'allen geluk nog een opening/ na datze vier dagen lang vrugteloos hadden gaan waren.

Schadelykheyt der Apen.

De andere Bossen van 't Eyland zijn vy genoeg om 'er door te gaan. Men vind 'er die zeer vermakelijk zijn/ waar in men Apen ziet van allerley slag. Dat quaadaardig gespuys doet de Inwoonders veel schade/ en scheppen vermaak in het vernielen van alles wat 'er gezaaid word.

Het Eyland in 't gemeen/ is/ gelijk de meeste onbewoonde landen/ zeer bergagtig en met boomen bedekt/ en word bewaterd met verscheyde snelvlietende en vol vis steekende Rivieren/ op sommige van dewelke men eenige zaagmolens gezet heeft.

Zoogenaamde vlakte en wat daar wast.

Ter wederzijden van gezeyde Rivieren leggen doorgaans kleyne valeyen/ welkers aarde deugdzaam goed is. Daar zijn ook nog groote plekken genoeg/ byzonder ter plaatze daar ik van gesprooken heb/ en by hen genoemt De vlakte: daar is het ook dat het beste en voornaamste gedeelte van de Colonie zig heeft ter neder geslagen. Ik twijffel of ik reeds niet gezegt heb/ dat de Compagnie daar een grooten Tuyn heeft met allerhande Européische planten voorzien/ ten minsten van de zulke die onder dat vreemde Climaat aarden willen. Weyt nog eenige andere granen wil daar niet voort.

Moeilykheyt voor de Compagnie om de vrugten af te halen.

Uyt dezen Hof nu is het dat de Compagnie haare Aardappelen, en alle andere vrugten haalt/ om het Garnisoen, de zwarte slaven/ en voor de rest al de geene die op het Fort onderhouden worden/ te spijzigen. Tweemaal ter week gaat 'er een schip naar de groote Rivier toe/ om de goederen/ die ten behoeve van het Fort daar met wagens uyt de Vlakte gebragt worden/ af te halen. Dat is een groot ongemak/ en valt te gelijk kostelijk; want behalven dat de

Lo-

Logie wel agt mylen van de Vlakte legt; zoo moet dien weg ten deele te water en ten deele te lande gebruykt worden. 1696.

De grond rondom het Fort deugt niet, en het water desgelyks, zynde zeer salpeeterig. Daar is op het Eyland een hoek die men het verbrande land noemt, om dat 'er eens al de boomen afgebrand zyn: op verscheyde plaatzen zyn 'er weer nieuwe voor den dag gekoomen, niet tegenstaande dat het een Rots is.

Aardappelen. De aardappelen willen overal uytneemende wel voort, en is ook de gemeenste kost onder de Inwoonders. Zy eetenze in plaats van brood, even als het gemeene volk in Ierland. Als ze ryst willen hebben moeten zy 't van de Compagnie koopen. Zulx geschied niet om dat 'er de ryst niet wassen wil, want op verscheyde plaatzen is het water en den grond regt bequaam daar toe: maar het volk is te luy om dat slag van graan te bouwen, om dat 'er wat veel oppassens aan vast is. Het gemeenste vleesch is dat van Harten. Die dieren zyn zoo overdadig vet, dat ze na vier minuten loopens, zig aan de genade van de honden moeten overgeven. Bokken en Geyten zyn der ook in overvloed, en zeer vet, en derzelver vleesch is gansch niet quaad. Zy worden veel gegeeten als de Harten tugtig zyn, om dat het vleesch van die knapen te dier tyd een vieze smaak en een onverdraaglyke stank by zig heeft. Dan is 'er ook nog een soort van Chineesche varkens; en schoonze by lange na zoo goed niet zyn als onze wilde zwynen, zoo wordenze dog evenwel gegeeten. Zy doen schriklyk veel schade aan de Inwoonders, om datze al het jong gedierte opvreeten daar ze maar agter konnen koomen.

Waarom zy daar geen ryst bouwen.

Harten.

Bokken, en Geyten.

Chineesche varkens.

Stieren en Koeyen. De beste Stieren en Koeyen zyn daar van Madagascar gebragt, en overvloedig voortgezet, hebbende een bugchel op den rug. De Koeyen geven zoo weynig melk, dat eene Hollandsche wel tegen zes van Mauritius op mag: haar vleesch is ook zoo goed niet. Behalven deze zoo ziet men 'er ook nog wilde, die oorspronkelyk van dat Eyland zyn, of ten minsten die 'er van de ondekkers in de voorgaande eeuw gevonden wierden: want het is zeeker datze van te vooren van de eene of d'andere plaats daar al meede gebragt zyn geweest.

Wilde paarden. Voorts zyn 'er ook nog een groote meenigte van wilde paarden, waar van sommige gedood worden tot honde-kost. Dat tweederley geslagte, te weeten, de honden en de paarden, is al veel quaad onderhevig, en daar raakt 'er al meenig van kant, byzonder als ze nog jong zyn.

Wat 'er nu schaars valt. Dit Eyland krielde eertyds van wilde Ganzen en Endvogels, Meeuwen, Zee- en Landschildpadden, maar al die dingen zyn raar geworden. De Zeekoeyen zelfs, en meer andere Zeedieren, hebben zig van daar begeven, zoo dra men haar heeft beginnen te vangen. Men ziet 'er nog gansche vlugten van Putooren, en een

Putooren.

groo-

1696. groote meenigte vogels die men Reuzen noemt / om dat haar hooft ten minsten wel zes voet hoog staat. Zy zijn geweldig lang op de beenen / en hebben een ongemeenen langen hals / dog het ligbaam is niet grooter nog dikker als dat van een Gans. Zy zijn gansch wit / uytgenoomen dat ze op eene plaats onder ieder vleugel een weynigje rood vallen. De bek is als die van een Gans, maar loopt wat spitzer toe. Zy azen in moerassige plaatzen / en worden dikwils van de honden overvallen / dewijl ze veel werk hebben om vlugtig te worden. Wy hebben eens een gezien op Rodrigue, die zig met de hand liet vangen / om dat hy zoo vet was; maar dat is ook de eenigste geweest / 't welk my doet gelooven dat een sterken wind / die hy onmoogelijk heeft konnen wederstaan / hem derwaarts gedreven had. Voorts is hy heel goed om te eeten.

Reusvogel.

Mussen. Dan is 'er nog een zeeker soort van kleyn gevogelte / by na als onze Mussen / behalven dat ze wat rood onder de keel zijn.

Papegayen. Papegayen van allerley slag worden daar in overvloed gevonden.

Duyven. Daar zijn ook Duyven en Merlen, maar weynig.

Vleermuyzen. Vleermuyzen, daar ze zeer veel werk van maken / zijn 'er in groote meenigte; als mede de Hagedissen.

Wat schade de Rotten doen. Het krielt 'er van Rotten; en dat goed doet groote schade / zoo wel aan de Compagnie als aan de inwoonders; want zy knauwen de Suykerrieten / en vreeten al de erten en boonen op. Indien men daar wilde doen gelijk wy op Rodrigue deeden / men zoude al een groote meenigte van kant konnen helpen / en veel ongemakken / die dat gedierte te weege brengen / konnen te boven koomen; maar eenige Regimenten Katten zou nog wel het beste middel zijn om dat gespuys te verdelgen / want die zouden haar ongetwijffeld met der haast een zwaren Oorlog aandoen.

Rupsen. Kleyne en groene Rupsen regeeren 'er omtrent drie maanden in 't jaar / en vernielen alles.

Men vind 'er ook Zee- en Landkrabben, maar weynig.

Wat ongedierte daar niet te vinden is. Daar worden gansch geen Slangen gevonden; de reden is / om dat ze / volgens het zeggen der Inwoonders / op een miraculeuse wijze van dat Eyland verjaagd zijn / gelijk de Ieren zeggen dat St. Patricius al de venynige dieren van het hare gedaan heeft.

Luyzen nog Vlooyen, en Padden nog Kikvorssen, worden 'er alzoo weynig als op Rodrigue gevonden. Ik geloof ook niet dat ze op andere hier omtrent leggende Eylanden te vinden zijn.

De Zee daar omheen steekt vol Visch / en werpt somtijds geele en ook wel gryze Amber op / gelijk te Rodrigue.

Van de Orkanen. De Orkanen plagten voorbezen veel meer en ook zwaarder te vallen op dit Eyland; maar zedert twintig jaren herwaarts / hebben zy 'er geen andere gevoeld als daar ik van gesprooken heb / en die wy op de Rots uytstonden. Dog in plaats van gemelde Orkanen

nen hebben zy nu wel een reys te meer en in zeekere saisoenen sterke doordringende winden, met zwaaren regen vermengd. 1696.

Indien het waar is 't geen men my als iets waarachtigs heeft durven verzeekeren, zoo is het iets bezonders op dit Eyland, dat'er nooyt geen Orkaan komt als op den 9. February.

De Inwoonders zaayen altoos in den regentijd, die gemeenlijk vijf of zes weeken lang duert. Het Eyland is niet ongezond, hoewel de hitte somtijds by-na onverdraagelijk valt. Het mooye weêr hebbenze doorgaans van 't begin van Juny af tot aan February toe. Maar laten wy onzen weg vervolgen. Wanneer men op Mauritius zaayt.

VYFTIENDE HOOFTDEEL.

Vertrek van *Mauritius* en komst te *Batavia*. Worden als gevangenen overgeleverd, in de gevankenis gezet, en des volgenden daags verhoord. Worden op vrye voeten gesteld, behalven *La Case*, en genoodzaakt als Soldaten in dienst van de Compagnie over te gaan. Op bekoomen narigt van *Mauritius* word *La Case* by den Raad ook uyt de gevankenisse gelaten. Verzoeken *restitutie* hunner goederen by request, maar word verschoven tot op een ander tyd. Krygen ordre van den Generaal om naar Holland te vertrekken, en daar hun regt te vervorderen. *La Haye* sterst.

Na dat wy nu ruym drie weeken naar een gunstige wind vertoefd hadden, gingen wy eyndelijk 's morgens ten zes uren zeyl, en ontsnapten op die wyze de klauwen van dien gevaarlijken Rudolf Diodaat. Vertrek van Mauritius.

Vermits nu de wind aanstonds draayde, zoo moesten wy 't Anker weder laten vallen; dog de wind 's middags Zuyd-Oost schietende, haalden wy 't nog eens op, en gingen onder zeyl, maar het wierd en bleef vervolgens zoo stil, dat wy den negenden dag nog in 't gezigt van 't Eyland lagen. Wy laveerden tot op de hoogte van 39 graden, om de Weste-wind te krijgen, die ons zonder slag of stoot tot binnen Batavia bragt. Komst te Batavia.

Dewijl nu de Commandant van Mauritius ons op het Eyland in arrest gedaan had, zoo bleven wy ook gearresteerd tot Batavia toe. Op onze aankomst wierden wy in de gevankenisse gezet, en Worden in de gevankenis gebragt.

 bleven

1697. bleven daar tot 's anderen daags / zijnde den zestienden December.

Worden voor den Raad gebragt, en ontslagen.

Den Raad van Indiën vergaderde des volgenden daags / en men deed ons aanstonds voor den zelven verschijnen. Wy leverden een Request over / in het welke wy breed en wijd vertoonden het ongelijk / ons op het Eyland Mauritius aangedaan. Den Raad met het opslag van een oog ziende de regtveerdigheyt van onze zaak / stelde ons aanstonds op vrye voeten / en deed ons huysvesten in de Saphir, zijnde een der bastions van 't Fort. De vloot lag gereed om te vertrekken / en belemmerde den Raad zoodanig met allerhande bezigheden / datze onze zaak niet by der hand konden neemen: invoegen de Generaal op den 4. January 1697 / by hem liet ontbieden de eene uyt ons gezelschap die Neerduyts sprak / en zeyde tot hem / Dat de tijd te kort was om onzen eysch en verzoek te examineren, en dat wy niet eer naar Holland konden vertrekken voor dat het drukste wat over was; Dat men deze vloot moest laten varen; en ingevalle ons proces binnen den tijd van zes weeken (in welken tijd aldaar twee scheepen verwagt wierden om te vertrekken) niet konde afgedaan worden / wy dan / op zijn alderergste een jaar op Batavia zouden moeten blijven / alwaar men ons / nu naakt en beroofd zijnde / zoo lang in Compagnie's dienst als Soldaten zou gebruyken / tot aan onze komste in Holland toe / mits daar voor genietende de gemeene soldy. De Generaal voegde daar nog by / dat hy ondertusschen een schip naar Mauritius zoude zenden / om dat dan onze zaken eerst in zijn geheel konden afgedaan worden.

Den Raad doet hen eenige voorslagen.

Die voorslagen behagen onzen schryver en de zyne niet, en waarom.

Wy gaven genoegzaam te kennen dat deze voorwaarden ons niet al te wel konden behagen / om dat wy geen Canaalje nog de heffe des volx waren. Hadden wy nu niet veel om of aan / en waren wy arm en elendig / zulx quam nergers anders van daan / dan dat de Gouverneur van Mauritius, zijnde een Officier van de Compagnie tegen welke wy onze klagten inbragten / ons uytgeplunderd hadde: en ingevalle ons / zeyden wy / in 't kort en zonder uytstel regt gedaan word / zoo zijn wy in staat een vry vermakelijker leven te leyden dan dat van Soldaat. Nog hoe zoet wy ook prévelden, en wat voor bondige reedenen wy by-bragten / dezelve wierden wel niet veel tegengesprooken / maar egter ook niet na behooren gehoord. Den vervolger had zijne vrienden: en wy arme en geplukte vinken / die niet als met wat vodden gedekt waren / hadden geen gedaante nog iets waar voor men respect kon hebben; zoo dat wy wel moesten doen 't geen de Heeren begeerden / en worden Soldaten. Wy wierden dan van malkanderen afgelegt / ieder in een byzondere plaats: Maar vermits de Heer Be***le goed Hollandsch sprak / en ook zeer wel schreef / zoo wierd hy bequaam geoordeeld om de Schrijversplaats van het Fort te bekleeden / en ten dien eynde ook op gemelde Fort gehuysvest.

On-

Ondertusschen bleef Monsr. La Case al in de gevankenisse zitten. Maar na dat wy eenige Requesten, gevoegd by de zijne, t'zijner verlossinge ingelevert hadden, en den Raad narigt van Mauritius had bekoomen, dat zijn gansche misdaad maar enkelijk bestond in een ontwerp, 't welk onuytgevoerd was gebleven, en hy ook noopt getragt had uyt te voeren, zoo wierd hy onschuldig verklaard, en Soldaat gelijk wy. 1697. La Case word ook ontslagen.

Het stuk Ambergrijs lag ons nog al in 't hooft en maalde, als meede ons lywaat, gemunt geld, kleederen, beddegoed, en verdere keukengereedschappen, te zamen ontrent weerdig tweeduyzent Ryxdaalders, behalven onze schuyt. Maar al de Requesten, die wy diesaangaande inleverden, om onze goederen weerom te mogen hebben, wierden verschoven tot op een ander tijd. 't Weergeven valt gemeenlijk wat hard voor dat slag van luyden. Verzoeken hunne goederen.

Na dat wy ontrent vijf of zes maanden op die wijze te Batavia gehuysvest hadden, gaf de Heer Generaal ordre dat men eens by hem zou laten koomen de gene die men tot Schrijver gemaakt hadde. Wanneer deze nu te voorschijn quam, zeyde de Generaal tot hem; Dat'er tot nog toe geen gelegentheyt was geweest om den Commandant van Mauritius daar te doen koomen, om in persoon op onze beschuldigingen te komen antwoorden, en dat derhalven van onze zaken tot nog toe in den grond niet konde geoordeelt worden: maar dat men ons zonder twijffel in Holland regt zou doen, ingevalle wy hem daar wilden vervolgen en de zaak werkstellig maken; en dat wy ons dan maar hadden gereed te houden om met de eerste vloot te vertrekken. De Generaal doet hen aanzeggen datze naar Holland konnen gaan, en daar hun proces vervolgen.

Ziet nu eens op wat wijze het de Opperhoofden te Batavia beliest heeft ons proces af te doen. Het had niet eens noodig geweest ons daar zoo lang op te houden, toen men dog niet in 't zin had onze zaak opregtelijk te behandelen: men had ons wel ten eersten konnen verzenden, gelijk onze begeerte was, en doen zetten op een schip, daar wy, even als op dat van Mauritius, zonder soldy hadden moeten dienen. Maar de geene die heymelijk en onder de hand met onzen Dief morsten, dagten, gelijk het waar was, dat door lankheyt van tijd deze schelmstukken wel wat uyt het hooft zouden raken en verslauwen: want oude zonden schreeuwen zoo luyd niet als die men nog dagelijx begaat.

Eenigen tijd daar na stierf Monsr. de la Haye, een onzer Lotgenooten, op Batavia aan de bloedloop, zijnde daar een gemeene landziekte: invoegen wy nog maar met ons drien waren, te weten, de Heeren Be***le, La Case, en ik. La Haye sterft.

ZESTIENDE HOOFTDEEL.

Batavia word beschreven, zoo ontrent de gebouwen, graften, straten, het Fort, als de Kerken. De voorstad. Dezelver graften, Tuynen, en Huyzen van *bamboesen*. Waar zig de Mieren onthouden. Ree van Batavia, en derzelver schoon gezigt. Overvloed van ryst. Vruchtbaarheyt der Wijn-stokken. Wat daar meest gedronken word. Van de *Betel* en noten van *Areca*. De *Mangas*. Tamme en wilde Ossen. Chineesche varkens. Van het gevogelte; verslindende dieren, en byzonder van den Crocodil. Van de Slangen. Zeldzamen Aap. Vremde Hagedis.

1697. Schoon men verscheyde Beschrijvingen vind van Batavia, zoo hoop ik evenwel dat het den Lezer niet onaangenaam zal zijn / dat ik hier meede deel het geene ik / gedurende mijn jarig verblijf aldaar / met mijne eygene oogen gezien heb; zonder my op te houden met het geene anderen daar van hebben geschreven.

Batavia. Deze Stad is zoo schoon / en ten opzigte van alles zoo uytmuntende / dat ze t'elkens aan de Reyzigers nieuwe stoffe verschaft van opmerking; Ja de laatstaankoomende zal altijd deze of geene veranderinge gewaar worden.

Waar gestigt, en hoe gelegen. Gemelde Stad is gestigt in een vlakte op het Eyland Java, leggende op de hoogte van zes graden Zuyderbreedte / en t'eenemaal geboud op de Hollandsche wijze / maar met witte steen. Legt by-na als een langwerpig vierkant: want de lengte maakt omtrent 2000 / en de breedte 1500 treden uyt. Tegen den eenen hoek die in 't Noord-Westen strekt / spoelt de Zee / en op den zelven hoek legt ook het Fort of de Citadelle. De huyzen plagten voor dezen altemaal zeer laag te zijn / maar nu trekt men ze al mee in de hoogte op / om datze daar geen Orkaan te vrezen hebben; invoegen de Stad van tijd tot tijd veel cierlijker geworden is. De straten / die regt en breed zijn / hebben doorgaans graften / ter wederzijden met boomen beplant / even als in Holland: hoewel Batavia hier in voorlegt / dat dessels boomen altijd groen zijn.

Aangename graften. De graften worden altemaal met springend fonteyn water gevuld van eene Rivier, welke zig door de gansche Stad gins en her-

1697.

herwaarts verspreyd hebbende / eyndelijk in de Zee uytloopt. Voorts is de Stad met zwaar muurwerk / en met verscheyde flankeerende bastions, die vol kanon leggen / voorzien.

Het Fort. Het Fort heeft vier koninglijke bastions, die altemaal rondom met groote vierkante gehouwen steenen overdekt of bekleed zijn; maar hebben geen graften / en bygevolg ook geen water buytenom / niet-tegenstaande de Abt van Choisi, die in 't gemeen een zeer aangenaam verhaal van zijn Reys doet / op een gansch andere wijze daar van spreekt. 't Is waar / een kleyn endjeweegs van dat muurwerk af loopt een graft van ontrent twintig of vijf-en-twintig voeten breed / die eenigzins den toegang van het Fort schijnt te beletten; maar voor eerst moet ik zeggen / dat de zelve waadbaar is / gelijk ik zulx al badende meenigmaal bevonden heb; en ten tweeden / dat dezelve overal niet even ver van het muurwerk af legt. De binnenplaats van 't Fort strekt Noorden en Zuyden, en heeft twee Poorten regt over malkander. Vermits zy nu daar voor geen schrikkelijke beleeringe beducht zijn / zoo is die plaats ook gansch met geen Oorlogstuyg voorzien: in tegendeel is dezelve gebuld met schoone huyzen / waar in de Generaal, de Directeur Generaal, ordinare en extraordinare Raden, en verscheyde andere Officiers of Compagnie's Bedienden, woonen.

Namen der Bastions. Dit Fort bestrijkt de gansche Stad en de Ree, en is voorzien met ontrent zestig stukken kanon / waar van vijftien of zestien / den Franssen afgenomen zijnde / nog met het wapen van Vrankryk pronken. De vier Bastions dragen den naam van Diamant, Robyn, Paerl, en Saphir. Tusschen de Stad en het Fort, aan de Zuydkant / legt een groot pleyn / daar eenige Schapen gaan grazen / 't welk voorzien is met een schoone Allé of Laan / die tot aan de poort van 't Fort, alwaar een wagthuys staat / toeloopt. Aen 't end van gezeyde Laan, by 't wagthuys / leggen een groote meenigte stukken Kanon om scheepen uyt te rusten. By-na in 't midden van de stad is een groote vierkante plaats / waar op het Garnisoen van de Stad / 't welk omtrent uyt duyzent man bestaat / zeer bequamelijk kan gemonsterd worden. De Heer Grevenbroek Officier van dat Garnisoen, een zeer deugdelijk man / heeft my zoo veel vriendschap en goed gedaan / dat ik wel wenste gelegentheyt te mogen hebben / hem hier eenige vergeldinge te konnen bewijzen.

Waar de groote kerk en 't Stadhuys staan. Aan de West-zijde dier stad staat de groote Kerk; aan de Zuydzijde het Stadhuis; aan de Noord-zyde een lange ry schoone Huyzen; en aan de Oost-zyde loopt een der groote Graften. Behalven de hier boven genoemde Groote Kerk, waar in den dienst in 't Hollands gedaan word / zoo is'er nog een ander op de Citadelle.

1697. De Gereformeerde Portugyzen hebben twee kerken/ een in de stad zelfs/ en een in de voorstad: en deze vergaderingen zijn zeer talrijk/ om dat allerhande vreemdelingen/ die maar Portugijs verstaan/ daar onder schuylen. De Maleytze, zoo nieuwbekeerde als oude Gereformeerden/ hebben ook een Kerk in de stad; doen den Dienst in hun eygen taal/ en gebruyken de overgezette Nederlandsche Formulieren. Deze kerk is vry groot/ en levert een schoone vergaderinge uyt.

Van de verdere Kerken.

Roomsgezinden.

De Roomsgezinden hebben volkoomen vryheyt van Conscientie/ en leven na hun eygen goeddunken/ zonder dat de Magistraat eens verneemt wat zy onder de hand doen: maar openbare Kerk-oeffeningen hebben zy niet.

Voorstad en derzelver Inwoonders.

De stad zelf word geheelijk omring van eene voorstad/ die zig overal meer als een half myl ver uytstrekt/ en een tweede stad uytleverd die veel grooter en veel talrijker van Inwoonders is dan de eerste. In deze voorstad nu onthouden zig voornamelijk de Chinezen, om dat ze daar hunne Kerk-hoven, en hunne Pagoden of Afgods Tempelen hebben. In de stad is ook nog een hoek of quartier daar eenige woonen/ en hebben daar ook een Hospitaal of Gasthuys. Deze voorsteden zijn met verscheyde groote en met dubbele ryen boomen voorziene graften doorsneeden. Behalven de grote graft die 'er regt midden door loopt/ zijn'er nog twee kleyntjes/ te weten/ aan elke zijde van de groote een/ ter wijdte ontrent van twintig of vijf-en-twintig voeten/ dewelke vlak tegen de fondementen van de huyzen aan spoelen/ zoo dat men in dezelve niet kan koomen zonder vlot of schuytje. Agter die huyzen nu leggen groote tuynen/ die Batavia met allerhande vrugten en eetwaren spijzigen: maar de Hoven in de stad zijn kleyn/ en weynig in getal. De Huyzen der Hoveniers en andere geringe luyden in die voorsteeden/ zijn gemaakt van bamboesen, zijnde een soort van holle/ ligte/ harde rotting/ die gemeenlijk ontrent zoo dik als een dye/ en ontrent veertig of vijftig voeten lang zijn. Deze bamboesen zijn van een zeer goed gebruyk in veele dingen/ om dat ze zeer duurzaam zijn in regen en wind. Voorts hebbenze nog verscheyde andere soorten van rottingen.

Miernesten.

In het boven-end van sommige dezer rottingen vind men gemeenlijk een miere-nest, gemaakt van zeekere vette aarde/ welke die diertjes daar brengen/ na dat ze zig alvoorens midden door het riet een weg gebaand hebben. In die nesten nu heeft yder Miertje zijn eygen celletje/ by-na even-eens als de byen. Zy neemen daar haar optrek wegens den zwaren en gestadigen regen/ die het land vier of vijf maanden in 't jaar onder water zet/ en dat gespuys zekerlijk zou doen verdrinken/ ingevalle zy geen loopje hadden uytgevonden van zig hoog en droog te konnen bergen.

De

1697.

De Ree van Batavia is de schoonste en veyligste die men in de wereld vind. De scheepen konnen daar zonder het minste gevaar een gansch jaar leggen: ja de Zee is 'er by-na altijd even stil/ niet zoo zeer om dat 'er veel Eylandjes in en rondom leggen die de baren breken/ maar om dat de winden daar zelden heel heftig zijn. Yder dag/ en dat mist noopt/ komt 'er 's morgens ten tien uren een zeewindje en drijft de sloepen naar de stad toe: en des avonds ten tien uren komt 'er een landwindje en brengt de zelfde sloepen wederom naar boord. De eene komt uyt het Noorden/ en de andere uyt het Zuyden. Ree van Batavia.

De sloepen en sommige vissersschuytjes gaan en komen door een regte haven die uyt de stad loopt/ en tusschen twee lijnregt leggende hoofden heen schiet; welke hoofden ter wederzijden met paalwerk geheyd/ en voorts met aarde opgevuld zijn/ even als sommige dijken in Holland, of gelijk de haven van Duynkerken. Fraye haven.

Deze haven is lang twaalf hondert gemeene treeden/ en yder hooft vijf-en-twintig voeten breed. Het zouden ongemeene schoone wandelingen geven/ ingevalle yder hooft met twee ryen boomen was beplant/ en de kruynen van doormalkanderen gevlogten/ een aangename laan uytleverden. En vermits daar noopt geen quaadaardige winden waeyen/ zoo zouden deze boomen ongetwijffeld ook wel wassen; behalven dat ik my inbeeld/ dat de wortelen met der tyd de dyken geweldig stevigen en als vastbinden zouden.

Dewijl nu Batavia niet alleen het Grootmagazyn is van de Compagnie, en de plaats van waar het grootste gedeelte harer vlooten naar alle oorden van de wereld vertrekken/ maar dat het ook de toevlugt en schuylplaats is voor de scheepen van alle andere Natien/ zoo kan men zig heel ligt verbeelden dat het gezigt van zulk eene Bay, gevuld met zoo veel groote scheepen/ een aangenaame vertooninge moet uytleeveren: te meer/ wanneer men denkt/ dat 'er daarenboven nog vijftien of twintig kleyne Eylandjes leggen die zig onderscheydentlijk op doen/ en altijd met groene boomen bedekt staan. Aangenaam gezigt der Bay, en waarom.

De Compagnie heeft hare scheepstimmerwerven omtrent twee mijlen buyten de stad/ op een kleyn Eylandje, genaamd Onrust. Het zelve is wel gefortificeerd, en met goed kanon voorzien. Companys timmerwerven.

Schoon Batavia al vry hoog onder de verzengde lugtstreek legt/ zoo is de hitte daar nogtans zeer wel te verdragen/ om dat de Zeewindjes/ daar ik hier boven van gesprooken heb/ de lugt geweldig verkoelen en zuyveren/ en zelfs heel zeer temperen op den vollen middag. Waarom het te Batavia niet te heet is, en

Den zwaarsten en meesten regen valt zoo tusschen November en April, zijnde den tijd der grootste hitte/ om dat het de zes Zomermaanden van dat land zijn. Vermits nu de dagen en nagten altijd by-na even lang zijn/ en men daar van geen koude weet/ zoo mag men Wanneer 't meest regent.

1697. men met regt zeggen / dat het daar een eeuwigdurende somer maakt.

Na dat 'er veel of weynig regen valt in die zes maanden / daar na voorspelden zy de vrugtbaarheyt des jaars: want wanneer het weynig regent / zoo brengt het land een groote meenigte ongedierte voort / 't welk het Fruyt, het gras, de moeskruyden, en in 't byzonder de Ryst, ganssch wegvreet en afknaagd.

Overvloed van ryst, en waarom. Op dit Eyland, ('t welk ontrent tweehondert mijlen lang is / en vijftig breed) is de Ryst zoo gemeen / dat een mensch naauwe voor een oortje daags op eeten kan / niettegenstaande daar al een groote meenigte verbruykt word / want de Inwoonders moeten het voor hun dagelijx brood gebruyken. Op het gansche Eyland wast geen ander soort van koorn; en 't geen men daar heeft / komt van Bengale, alwaar het niet meer als een oortje 't pond kost. Te Batavia word ook veel gebragt uyt het Landschap van den Grooten Mogol: en weytenbrood word 'er niet duerder verkoft dan in Holland; dog de inboorlingen geven 'er niet veel om.

Wyngaarden, en, derzelver vrugtbaarheyt. Op het gansche Eyland Java vind men geen eene wijngaard; maar in en omtrent Batavia queekt men veel wijnstokken op de wijze van Galeryen; en derzelver druyven zijn zeer goed om te eeten / alschoonze nooyt ter dege rijp worden. Dat slag van wijnstokken dragen zevenmaal in twee jaren. Zoo dra men de druyven afgeknipt heeft / snijdt men hem weer / en vierdehalf maand daar na heeft men weer druyven zoo rijp alze worden konnen. Een wijngaard geeft het eerste jaar dat hy gezet is vrugt; en loopt (gelijk ook alle andere boomen) in een jaar meer uyt / dan in Europa in den tijd van agt jaaren. Ondertusschen makenze 'er geen wijn. Die men daar drinkt komt gemeenlijk uyt Persien of uyt Spanjen, en kost by-na een Rijksdaalder het pintje.

Van de bieren, en De Bronswyker Mom is 'er ook zeer duur: maar men brout overal tamelijk goet bier van een stuyver 't pintje.

De knip. De Soldaten drinken daar voor de zelfde prijs een drank die men Knip noemt / bestaande uyt een soort van vogt dat men uyt fruyt perst en met zeeker zeeschuym mengt. Wanneer dien drank nieuw is / doet hy vry meer quaad als de Arac van Mauritius.

Thee-Huyzen. 't Geene men meest te Batavia drinkt / en wel het goedsteekoop bekoomen kan / is de Thee: ja de Chinezen houden 'er zelfs Herberg van. Voor twee stuyvers / Hollands geld / brengenze vier schoteltjes met allerhande confituren, yder schoteltje ten minsten van een halfpond; nog een ander schoteltje met witte zuykerkandy / en dan nog zoo veel Thee als vier menschen zouden konnen of willen drinken: en dat nog wel van de beste onder de gemeene soort / van tien stuyvers het pond: want de Keyzers Thee kost eens zoo veel. In die zelfde Huyzen kan men ook Koffy drinken / maar dan moet men even als in Engeland en Holland, een stuyver voor 't kopje geven.

Te

Te Batavia ziet men verscheydenerley schoone vrugten / onder welke alleen maar de druyf en Watermeloenen in Europa bekend zijn. 1697.

De Ananas, de Kokos, en de Bananier worden daar in overvloed gevonden.

Een iegelijk weet wat bladeren van Betel zijn / en Noten van Areca die de Inwoonders van die Eylanden, zoo wel Mannen, Vrouwen, als kinderen, om vast tandvlees en een goede maag te hebben / zonder ophouden knauwen / en dikwils het zap inzuygen. Dit zap is zoo rood als bloed / en prikkelt de quylvaten zoodanig / dat men gedurig niet anders doet dan feeveren / en van zig spuygen: ja die dat goed gewoon zijn te gebruyken / zien de lippen altijd als bebloed / 't welk zeer vies staat. Wanneer men het nog niet ter degen gewend is / smaakt het grouwelijk bitter / gelijk de Tabac, maar als men eens in de gewoonte geraakt is / kan men het onmogelijk nalaten. Het kan wel zijn dat deze Betel vast tandvlees maakt / en ik wil het ook wel geloven / om dat men het zoo algemeen getuygd; maar dit is ook waar / de tanden worden'er onmanierlijk zwart van: zoo dat die menschen de aangenaamheyt van een frisse en schoone mond niet kennen. De Betel vertoond zig by na als een Peperboomtje, maar het blad is driekantig en in alle faissoenen groen. De boom die de zoo genaamde nooten van Areca voortbrengt / is zeer hoog en regt. Doorgaans rollen zy een vierde part van die noot in eenige bladen van Betel, en knauwen dat zoo te gelijk. Sommige doender nog wel wat gebluste kalk by: maar zulx is geen gebruyk by die van Batavia. Bladeren van Betel en noten van Areca;

De Mangas is een vrugt van dat Land / en word voor zeer goed en gezond gehouden; heeft de dikte van een ey; is ruym zoo lang / en een weynig gerild als de kleyne komkommers. De bast is dik en groen / hoewel dat'er / na 't zeggen van sommige / ook roode zijn. Van binnen is de vrucht wit / en smaakt by-na als een muscadelle druyf. De vrucht wast aan eenen hoogen boom, die zeer bequaam is tot timmerhout. Daar is nog een ander slag van Mangas die geen noot heeft / en nogtans zoo wel als de andere / ingeleyd word in wijnazijn / knoflook / anijs / en meer andere dingen. De Mangas.

Het tamme en wilde Osfevlees koopt men daar voor twee stuyvers 't pond: en vermits het eene niet beter is als het andere / zoo word het ook voor eene prijs verkoft. Het land is vol van wilde Zwynen, en worden ook goedkoop verkoft. Het schapevlees valt'er zeer duer / en komt alleen maar op der Grooten tafels: de reden is / om dat ze dat slag van beesten daar niet wel voortqueeken konnen; want de weyde is'er slegt / en den dauw konnenze niet verdragen; zy zwellen op / en sterven ten eersten weg. Het varken, 't welk men het Chineesche noemt / om dat'er den aart van daan komt; word daar verkoft voor vijf stuyvers 't pond. Hoenderen, Endvogels, Wat voor vlees en spek daar gevonden word.

S gels,

1697. gels, en Duyven kosten'er omtrent zoo veel als in Europa. Wild is daar wat raars; uytgenomen de pintaden, daar wy te vooren van gesprooken hebben; en waar van'er twee of driederley slag zyn. Vis is'er in overvloed, en kost by-na niets.

Wat ziekte daar meest in zwang gaat.

Hoewel'er niet veel meer als eenerley quaal, en een regte landziekte in zwang gaat, zoo is dezelve egter gevaarlyk, ter oorzake der groote smerte. De op Batavia woonende Fransen noemen het de Persing, en bestaat in een geduurige bloed-loop. Dewyl men nu geen raad voor die quaal weet, zoo valt'er niet te doen als lydzaamheyt te oeffenen, matig te leven, en de natuur haar gang te laten gaan. Een wyze van doen, waarlyk, die omtrent alle ziektens, weynige uytgezondert, het zekerste en veyligste middel is: want men heeft veel reden om te gelooven, en het blykt ook uyt de oorsprong van het woord Pharmacie zelf, dat de geheele Aptekery veeleer een by-een-zameling is van vergift, dan van geneesmiddelen: Ja onder de bewoonders van 't Eyland Java word door vastelyk gelooft, dat by-na al de gene die in Europa zig bemoeyen met zulke middelen voor te schryven, pesten van het menschelyke geslagt zyn, en veel meer schuld hebben als de gene die ze verkoopen. Het gemeene gevoelen is, dat het buffels- of wilde Ossevlees die ziekte immers zoo veel voortzet als de fruyt: en nogtans is dat het vlees, 't welk meest in de Hal verkoft word.

Om de regte waarheyt te zeggen, Batavia is geen plaats om te gasten of te brassen; veel dingen ontbreken'er: en 't geen zy met ons gemeen hebben, is raar, duur van geld, en slegt in vergelyking van het onze. Het Chineesche spek, daar ik hier boven van gesprooken heb, is geyl en smakeloos. Het gevogelte is niet veel beeter, en de eyeren desgelyks. De weyery, die veel verschilt met die van Europa, brengt slegt vlees, quade melk, en ondeugende botter voort: behalven dat die dingen nog zeer schaars te bekoomen zyn.

Van 't Hanegevegt.

Dewyl ik daar zoo even van het gevogelte gesprooken heb, zoo schiet my in den zin het Hanegevegt, 't welk een van de grootste en gemeenste uytspanningen van die Eylanders is. Daar deze dieren queeken zy een groote menigte met voordagt daar toe op, en doen dezelve scherpsnydende yzeren spooren aan, waar van dat goed zig juyst niet met veel kragt, maar zeer knaphandig weet te bedienen. De Javanen hebben 't gezag over die spelen, en elk mag'er by koomen wie wil om niet. De meeste omstanders gaan weddingen aan tegen elkanderen, waar van sommige al vry grof loopen. In plaats nu dat men in Engeland, (daar deze Hanegevegten ook zeer in zwang gaan) de Hanen den staart afsnyd, en hier en daar eenige veeren uyttrekt, even gelyk de Kampvegters gewoon zyn hunne kleederen uyt te trekken, om des te rapper te zyn, zoo laten zy hier de beesten alles houden wat zy hebben. 't Is waar, zy zyn wel

zoo

zoo luchtig niet, maar dat is in den grond het zelfde, want de tegenparty is ook zoo, behalven dat die strijdbare helden veel schoonder en moediger gedaante vertoonen.

Verslindende dieren.

Op dit Eyland worden ook verslindende dieren gevonden, namentlijk den Rhenoceros en den Tijger, welke van een ongemeene grootte zijn: maar Wolven en Vossen zijn hier te lande onbekend.

Van de Crocodil, en wat premie de Compagnie op ieder gesteld heeft.

Harten zijnder in overvloed: en Apen van allerley slag. De Crocodillen vreezen ze zeer: de Compagnie geeft dartig gulden als'er een doodgeslagen word. Daar zijnder van dertig voeten lang. Het gemeene gevoelen hier te lande is, gelijk ook onder de oudste Natuurkundige, dat dit beest groeit zoo lang als het leeft: maar zulx ruykt wat fabelachtig: ook zal ik de andere dingen die men'er van verteld overslaan. De scheut van een snaphaan zal hem op den rug niet quetzen, hy moet juyst in den buyk getroffen worden. Hy loopt vry snel; en wanneer men van hem vervolgd word, moet men niet regt voorwaarts, maar overdwars en ter zijden uyt loopen: want dewijl hy een lang, en onbuygzaam lighaam heeft, zoo moet hy tijd hebben zig om te keeren; ondertusschen kan den vooruytlooper grond winnen. Dat dier houd veel van hondevlees, en men zegt dat hy ook niet vies is van dat der menschen: maar daar word wel zorg voor gedragen dat hy hem aan het laatste niet verbrast. Zy worden somtijds wel gevangen met den Angel die men voor aan een ketting slaat, waar aan men dan een stukje honde of Schapevlees doet tot aas. Ik heb'er eens een zien vangen met een net in Zee, omtrent vijfhondert treeden van Batavia, zijnde ruym dertien voeten lang: het vlees was blank, maar wat muskesachtig, dog voor de rest heel goed. Menschen die langen tijd op Batavia gewoond hebben, verzeekerden my, dat'er een soort van Crocodillen is, 't welk alleen maar en ook nergens anders jagt op maakt dan op hoenderen. Zy onthouden zig gemeenlijk in Zee, en voor aan in de Rivieren.

Van zeeker slang die La Case in een Bosch ontmoet, en wat hy deed.

Op dit Eyland zijn ook Slangen. Het gebeurde eens dat Mr. de la Case in een bosch, 't welk rondom Batavia loopt, ging jagen, en dat hy een slang gewaar wierd, die al schuyfelende uyt den boom quam zakken, zijnde omtrent zoo dik als een arm, en zeven of agt voeten lang. Deze slang naderde allengskens, en quam eyndelyk heel moedig en heftig tegen den jager op; maar La Case trof hem met den snaphaan, dat hy dood bleef leggen. Deze Slang had een soort van een kap op, by na even eens als de geene waar van Tavernier schryft. Mr. de la Case was zoo verschrikt geworden van dat beest, dat hy, vreezende dat'er nog meer mogten schuylen, niet eens de moeyte nam van na den steen te zoeken, die men zegt dat onder den kap verborgen zit, en zulk een kostelijk geneesmiddel is. Daar zijn nog andere Slangen wel by na van vijftig voeten lang. Te Batavia word de huyt bewaard van eene die een meysje had ingeslokt,

1697. en nogtans niet boven de twintig voeten lang was.

Zeldzamen Aap van een wonderlyke grootte, en volkomen menschelyke gedaante.

Dewyl ik nu doende ben met het gedierte / 't welk zig op Java onthout / zoo moet ik hier iets zeggen van een ongemeenen grooten Aap, die ik meenigwerf gezien heb op de punt van 't bastion / genaamd de Saphir, alwaar hy een kleyn huysje had. 't Was een wyfje / groot van postuur / en ging heel dikwils op zijn agterste pooten regt overend; dog dan dekte het met een van de handen / die van binnen en van buyten kaal waren / altijd de plaats waar aan de Sexe te onderscheyden is. De tronje van dat dier was gansch kaal / behalven aan de wenkbrauwen; en quam volkomen over-een met die plompe en onbeschofte aangezigten der Hottentotinnen welke ik aan de Kaap gezien heb. Het dier schudde yder dag zyn eygen bed; ging'er met het hoofd in een kussen / en wel toegedekt / op leggen slapen / even als wy menschen gewoon zyn te doen. Als het hoofdpijn had / knoopte het een neusdoek om; en 't was vermakelijk hem dus geknapt in zijn bed te zien nederleggen. Ik zoud 'er meer speultjes van konnen vertellen die heel raar schijnen / maar ik wil geerne bekennen dat ik 'er my zoo zeer niet over verwonderen kon / als wel het volk door de bank daar ter plaatze deed; ja dat ik'er ook zelfs zulke aanmerkingen niet over kon maken: om dat ik / weetende dat men dat beest naar Holland meende te verzenden om het daar te laten kijken / veel reden had te geloven / dat al die aperyen / die 't volk meenden aangeboren te wezen / dat beest van tyd tot tyd geleerd waren; hoewel zulx ook maar gissingen zijn van my. Het dier storf op de hoogte van de Kaap, op een der scheepen van de vloot in welke ik ook was. 't Is zeeker / dat dien Aap ongemeen net de gedaante van een mensch had. Sommige zeyden dat het een byzonderen aart was / en nergens te vinden dan op het Eyland Java: maar zeer weynigen waren evenwel van die gedagten; de meeste hielden 't daar voor / dat dit beest was voortgesprooten van een mensch en een Aap: want het gebeurt somtijds wel dat d'eene of d'andere slavin een groote misdaad begaan hebbende / en vreezende daar over naar gewoonte zwaarlijk gestraft te zullen worden / uyt benauthevt de vlugt neemt naar de bossen en daar als een verwoed beest leeft. En vermits nu de Natuur zig niet aankant tegen de vermenging der Paarden met de Ezels, zoo kan zy ook ligt verdragen die van een Aap met een vrouwelyk dier dat hem gelijk is / wanneer dit laatste door geen andere gronden of beginselen te rug gehouden word: want daar is meer over-eenkomst tusschen een Aap en een zwarte slavin, die zonder de minste kennisse van God opgevoed is / als tusschen een Ezel en een Merry.

Gedagten daar over.

Vremde Hagedis.

Ik zal by gelegentheyt van dezen Aap hier nog by voegen de afbeelding van een vreemde Hagedis, zoo als zeeker vriend van 't Eyland Gilolo my dezelve heeft meede gedeeld. Dit kleyne beesje heeft

Pag:111.
ZEE-SLANG.

Pag:140.
Seltsaamen Aap.

Pag:128.
Reus-Vogel.

Pag:139.
Gekapte Slang.

Pl.5

heeft een bek en pooten als een voogel/ ligtgroene kop/ bruynroode rug/ citroenkleurde buyk/ en violette vlakken: het is zeer levendig/ zoo gauw als de wind/ en geweldig heet op de vliegen. Aldus luydt de beschryvinge die ik 'er van ontfangen heb. 1697.

ZEVENTIENDE HOOFTDEEL.

D'Auteur beschryft nu de Inwoonders van Batavia, en uyt wat Natien dezelve bestaan. Spreekt verder van de Regeeringe. Pragt en zwier van den Generaal en desselfs vrouw. Rykdom der Inwoonders, en byzonder der *Chineesen*. Wat schattinge zy aan de *Compagnie* betalen. Spreuken of Sententien uyt het Gouden boek van *Hoangti-Xoa*, een der LXXII. beste Discipelen van den wyzen Koning *Confucius*. Hoe de *Chineesen* eeten. Hun dragt. Pragt en plegtigheyt ontrent het trouwen. Hun vasten-avond van zes weeken, en wat ze dan al uytrigten. Waterfeest. 't Begraven hunner dooden. Pagoden of Tempelen, en verderen dienst. Van de geboore *Javanen*, en derzelver schadelyk geweer. Hoe zy zig dol maken, en wat schade zy dan doen. Van de Javaanse vrouwspersoonen; derzelver liefkozenden aart, kleedinge, en wat dies meer is. Dwalinge van *Vertomannus* wegens den *Smaragd* aangewezen uyt *Tavernier*.

De Inwoonders van Batavia, zoo wel van de Stad als voorsteden/ bestaan uyt allerhande Natien, als Hollanders, Fransen, Hoogduytzers, Portugezen, Javanen, Chinezen, Mooren enz. en de talen die 'er 't meest gesprooken worden/ zijn Neerduyts, Maleyts, Portugys, en Chinees. Wat Natien al in Batavia woonen.

De Compagnie is 'er volstrekt meester/ ook zoodanig dat verscheyde kleyne regeerende Koningen, zig onder derzelver bescherminge hebben begeven. Ja men kan niet zeggen dat de Keyzer van Japara zelfs/ de magtigste van allen/ volkoomen voogt over zijn eygen land is/ dewijl de Hollanders daar eenige Forten met Garnizoen houden. Al de inboorlingen dier Provincien/ die onder Hoe ver de magt der Compagnie zig uytstrekt.

1697. de regeringe van hunne oude Souverainen als slaven moeten leven/ zijn veel liever in dienst van de Compagnie, om dat ze dan beleefder en menschelijker gehandeld worden.

Van den Generaal en desselfs gezag en statie.

De Generaal is Koning, hoewel hy den naam maar draagt van Generaal: want Koning is een woord/ en Generaal een ander; gelijk ook Hartog, Doge, Prins, enz. Al die groote Mannen zijn Opperhoofden, en regeeren met meer of minder gezag al na dat het volk hen heeft opgedragen/ of na dat zy zig meer of min hebben aangematigd. Daar is/ by voorbeeld/ in den grond minder onderscheyd tusschen den Hartog van Savoyen en den Koning van Portugaal, als tusschen den Koning van Vrankryk en den Koning van Poolen, schoon deze laatsten beyde den naam dragen van Koning. Maar eer wy verder afdwalen; De Generaal van Batavia word met meerderheyt van stemmen verkooren by de Compagnie; en schoon hy/ even als den Keyzer, door zijne verkiezers kan herroepen worden/ zoo blijft hy het dog voor al zijn leven: want de redelijke staatkunde wil/ aan de eene kant/ dat hy herroepelijk of afzettelijk zy/ op dat hy zig van tijd tot tijd niet te veel aanmatige/ gelijk gemeenlijk de zugt en begeerte is der geene die groot gezag aan de hand hebben: en aan de andere kant wil ook die zelfde staatkunde wel dat hy in zijne bedieninge blijve zoo lang als 't mogelijk is: want dewijl hy aan niemant rekenschap van zijn doen geeft/ en ondertusschen van alle kanten gelegentheyt heeft om leege zakken te vullen/ zoo kan zig met minder ongemak een man alleen verrijken/ dan verscheyden. Hy houd een koninglijke tafel, en ook een koninglijk gevolg: want voor zijn Karos, die altijd van zes paarden getrokken word/ rijd een Compagnie Ruyters met Trompetters vooruyt/ en word gevolgd van een Compagnie te voet/ die somtijds genoodzaakt word op een drafje te loopen. Ter zijden de Koets gaan Hellebardiers, die niet minder flux en weluytgedost zijn dan de Koninglijke Switzers. Spreekende van de Karos zoo zal ik nog in 't voorbygaan zeggen/ dat alschoon 'er paarden in dat land vallen/ zy egter zelden andere gebruyken als Persiaansche/ welke vry kleynder dan de onze/ en van vooren ook veel smalder/ maar ongelooflijk gau en snel in 't loopen zijn. Het gevolg van de Generaals vrouw is zoo pragtig niet; dog zy heeft ook Hellebardiers, en maakt al een groote zwier.

Het zoude hier de plaats wel zijn om van de andere groote Amptenaren/ en van de Hoven van Justitie te spreeken: maar ik hoor dat zulx genoegzaam van anderen gedaan is.

Rykdom der Europeërs te Batavia.

Al de Europianen, van wat Natien ook/ die te Batavia woonen/ zijn meest altemaal ryke Luyden; ja men ziet 'er zelf onder die geweldige groote figuren maken. De Karossen zijn daar zeer gemeen en kostelijk. De Huyzen/ zoo wel die van de stad als voor-

voorsteden/ ja zelfs op 't land/ zijn tegenwoordig groot en wel gebouwd/ en ongemeen gemeubleerd. De hoven zijn ook altemaal cierlijk/ en opgepronkt met vyvers/ overdekte Galeryen/ bloemperken/ allerley soorten van blommen/ en de beste vrugten van dat Land. 1697.

Van de Wijven mag men in 't algemeen wel zeggen/ datze luye lanterfanten zijn: want dewijl ze onbekrompen leven/ en doorzeker gewoonte/ van tijd tot tijd ingekroopen/ meesteragtiger zijn geworden dan in eenige plaats van de Wereld/ zoo denken ze nergens op dan hoe ze best hun vermaak zullen neemen; ja zy zijn zoo trots en wraakgierig/ dat het zeer gevaarlijk is haar 't minst te beleedigen. Trotsheyt der Wijven,

Toen deze Compagnie eerst gestigt wierd/ waren de Vrouwspersoonen zoo schaars/ dat de voornaamste Regenten en Officieren dikwils geboorene Indianen moesten trouwen; 't welk haar ongetwijffeld zoo groots heeft gemaakt. Tegenwoordig is het zoo niet meer/ zy zijn al vermeenigvuldigt/ behalven dat'er nog uyt vreemde landen van tijd tot tijd overkomen/ zoo dat'er nu genoeg zijn voor de geene die'er maar een van doen heeft. en waar zulx uyt ontstaan is.

Dewijl men nu niet alleen geen beedelaars verdraagt/ maar integendeel de behoeftigen rijkelijk onderhout/ zoo gaat de allergeringste vrouw nooit uyt/ of heeft een slavin agter zig/ dragende een Zonnescherm boven haar hoofd. Het zelfde heeft ook plaats omtrent de mans/ uytgezondert de geene die in dienst/ en minder als een Lieutenant zijn: want het krygsvolk doorgaans baldadig zijnde/ en de Compagnie willende dat alle hare Colonien een aangename vryheyt zullen genieten/ zoo houd zy alle die de wapenen dragen ongemeen kort/ en in den teugel: en uyt dien hoofde is het dat een schoenlapper/ (by voorbeeld) nooyt uytgaat/ of hy heeft een slaaf agter zig met een Zonnescherm/ 't welk een in Garnisoen leggend Vaandrig het hart niet heeft te doen. Gaan altijd met een slaaf agter zig.

De Europianen konnen het hondertste gedeelte van de Inwoonders niet uytmaken. Daar na zijn de Chinesen de rijkste/ en de Natie die de grootste figuur maakt. Schoon nu al de Schilderyen/ die ons uyt dat land worden toegezonden/ en al de Beschryvingen die men ons daar van meede deelt/ de bewoonders van dien hoek des wereldts afmalen met breede tronien/ platte neuzen/ en nauwe oogjes/ zoo moet ik evenwel zeggen/ dat ik'er nooyt zoo geene gezien heb te Batavia, alwaar zig ten minsten wel tiendnyzent ophouden/ en dagelijks nog by menigten uyt China aankomen om koophandel te drijven. Van de Chinesen en derzelver gedaante.

Om de regte waarheyt te zeggen al de Chineesen konnen/ ten opzigte van blankheyt/ tegen de Fransen ophalen: en hunne aangezigten hebben al mee de zelfde form. Ik zeg niet anders dan 't Konnen tegen de Fransen in blankheyt op.

geene

1697. gene ik duyzentmaal met opmerking gezien heb / niet tegenstaande ik ook altijd van andere gedagten ben geweest. Men reekent dat 'er veertig duyzent Chineesen op dat Eyland woonen. Zy betalen hoofd voor hoofd een ryksdaalder ter maand tot schattinge aan de Compagnie; en de gene die een of meer goude naalden in 't hayr willen dragen / moeten daar-en-boven voor yder naald nog betalen een ryksdaalder. De Compagnie heeft reeden om de Chineesen boven anderen eere te bewijzen / en groote privilegien te vergunnen. Zy hebben een Opperhoofd die meede in den Raad verschijnt en een stem heeft / wanneer iemand van hun Natie ter dood staat veroordeelt te worden. En het is niet zonder reeden dat men 'er zoo veel agting voor heeft; want zonder de Chinesen zoude Batavia niet half zijn dat het nu is. Zy zijn arbeydzaam / neerstig / gaauw in de koopmanschap / geestig / en van een zagten en vreedzamen aard.

Wat schatting zy aan de Compagnie betalen.

De geregtigheyt word nauw onder malkanderen waargenoomen / maar vremdelingen behandelen zy loos / en maken geen zwarigheyt van ze in alle gelegentheden te bedriegen. Zy speelen sterk / en doen het nogtans met zulk een koel gemoed / dat men van buyten inkoomende aan het gelaat niet zoude konnen zien / wie wint of verliest. Het goedverstand waar in zy onder malkanderen leven / is een zeer loffelijke en aangename zaak. Alle leven zy als broeders; en willen niet dat de geschillen of oneenigheden / die 'er d'een of d'ander tijd schijnen op te rijzen / wortelen schieten / of van een langen duer zijn: strax begeven zig goede mannen tusschen beyden / en maken den vreede / zonder de minste schijn van eenzijdigheyt. Indien iemand schipbreuk heeft geleeden / of door eenige andere toevallen zijne goederen verlooren / zoo word elk na vermogen geschat / en net zoo veel verzameld als het verloorene bedraagt; en op die wijze herstelt men den bedrukten wederom in zijn eersten staat.

Hun getrouheyt onder elkanderen.

De liefdadige en onbekrompe wijze / op welke de eene den anderen behulpzaam is / zoo dat men niet alleen geen beedelaars onder hen ziet / maar dat een iegelijk zelfs gemaklijk kan leven / is zoo prijsselijk en schoon / dat men niet na kan laten te zeggen / dat ze de meeste Christen Staten beschamen. En vermits de gronden der Chinesen ontrent dat slag van mildadigheyt / by-na de zelfde zijn als die van Mosis, welkers wetten geen beedelaar in Israël toelieten Deut. XV, en datze ook niet verschillen met de in het Euangelium vastgestelde en zoo dikwils herhaalde wetten / zoo kan ik niet denken een onaangenaam werk te zullen verrigten / wanneer ik hier ter neder zet eenige uyttrekzels die my meedegedeeld zijn uyt een van hare boeken / genaamd HET GOUDEN BOEK, of de gulde Sententien van HOANGTI-XAO, een van de LXXII. beste Discipelen van den Wyzen Koning der Letteren, rakende het regt des menschen.

Lijden geen beedelaars, maar onderhouden de behoeftige rykelyk.

't Is haren vermaarden Confucius die zy gemeenlijk noemen den Wyzen Koning der Letteren; en zy zeggen / dat hy twee-en-zeventig voorname Discipelen had / uyt het getal van welke HOANG-TI-XAO eene was. 1697.

Dit Gouden boek nu behelst eenige Staatkundige en Morele grondregelen / die dikwils niet aan malkanderen hangen / by-na eveneens als het boek van Salomon, waar aan het onze Overzetters beliest heeft den naam te geven van Spreuken, in plaats van Sententien. Wat het gouden boek behelst.

Dewyl de Koningen van China, zoo wel als de andere Oosterse Monarchen, volstrekt over 't volk heen zitten / en zelfs tot een soort van aanbiddinge dwingen / zoo hebben de Wijzen zig ook meenigmaal regtdraads tegens zoo eene verderffelijke zaak / opentlijk met het Regt en de reden strijdende / aangekant. En de Auteur der Gulde Sententien blixemt niet alleen geweldig tegen die Tyrannen, die / zig inbeeldende van een gansch andere stoffe opgelepd te zijn / de overige menschen als aardwormen beschouwen / en zig laten voorstaan als of het alleen aan hun vrye wil stond dezelve te sparen of te vertrappen; maar hy dondert ook geen klepntje tegen de Regenten in 't algemeen / met wat naam dezelve ook genoemd worden / die zig / des nood zijnde / niet met gevaar van hun eygen leven voor het volk in de bresse stellen / hetzelve handhaven / en zoeken gelukkig te maken. Hy wil dat het eerste werk van een Koning die op den troon klimt zy / met groote zorgvuldigheyt te onderzoeken hoe het met zijn volk gesteld is / ten eynde hy de zulke die in diepen nood zitten en meedelijden waardig zijn / na behooren mooge voorzien. Hy geeft de mildadigheyt, de voorzigtigheyt, en de dapperheyt de eerste plaats onder de deugden van een Vorst, om dat de groote sommen gelds van alle kanten en uyt alle Provintien om geene andere redenen in zijne koffers worden gebragt / dan om na behooren voor 't gemeenebest / en in byzondere gevallen / uytgedeeld te worden. Waarom de Chineesche Filosofen zoo tegen hunne Koningen losbranden.

Gedenkt, zegt hy op een zeekere plaats / ô XANTUNG, dat de eerste en fondamentele Wet leert, *Dat een iegelijk moet leven, en dat*, indien 't wezen kan, *een iegelijk gelukkig behoort te leven.* ——— Gedenkt dat het regt van ieder mensch, die de gave des levens van de *Hooge en aanbiddelijke Magt* ontfangen heeft, meedebrengt, dat hy alles mag gebruyken en genieten wat de goede en wyze natuur onder en boven de Maan nuttigs uytlevert. ——— Gedenkt dat den *alleen grooten en aanbidlijken Meester alle goede dingen gemaakt heeft voor allen*, om alzoo alle levendige Ziele te onderhouden en te vervroolyken. Eenige Sententien van den wyzen Koning der letteren.

——— ——— Waarom hebt gy dan, ô XANTUNG, de Pauwen en steuren voor u gehouden, terwijl den armen en eerlijken KEUHAN, gebooren van immers zulke eerlijke armen, dikwils met

1697. de Keemelen de toppen der struyken en 't onkruyd heeft moeten gaan knauwen? of meent gy dat de kostelyke Venesoenen, de schoone vrugten, en de goede Vis voor u, en niet voor hem gemaakt zyn? Waarom hebt gy het ook zoo niet geschikt dat de gezonde lucht, die uwe vermakelyke kusten van *Etuan* streelt, niet van u rampzalig volk worde ingeasemd, na datze eerst uwe longpypen hebbe verkoeld, dewyl gy dog wilt, zoo 't schijnt, dat het arme volk zig voede met uwen drek en afgang? Ja waarom hebt gy de schoone en levendigmakende Zonne niet in uw Perk, en in uw Paleys alleen tot uw gebruyk opgesloote, latende voor dat geringe volkje, welkers bloed met het uwe van geen eene kleur is, niet anders over dan het scheemerligt der allerkleynste planeet? Ik weet wel, ô XANTUNG! waarom gy die dingen niet gedaan hebt: om dat het in uw magt niet stond. Uwe lange handen zyn te kort geweest; gy neemt 't geene gy manmoedig kondt neemen: en gy laat eedelmoedig na, 't geene te hoog voor u is, en gy niet bereyken kondt. —— ** —— KEU-HAN lijd honger en koude; heeft geen geld; nog kan geen handwerk, en is ziekelyk. Altemaal verstootenze en verlaatzen hem. Zeg my eens, gy die 't roer der Regeeringe in handen hebt, gy, wiens werk het is zorg voor 't volk te dragen, en die'er 't geld voor trekt; Waar wagt gy na dat gy hem niet ten spoedigsten onderstand biedt? —— De gevangenhuyzen braken de zulke als hy is uyt: zy, of hare vaders, zijn door de algemeene of byzondere Tyranny arm gemaakt, of in de armoede gelaten. Zy zuchten, zy reykhalzen, zy versmachten: hunne Vrouwen en kinderen zitten in wanhoop. Waar wagt gy na, BEHEERSCHER DES VOLX, dat gy deze bedrukten niet verlost? —— —— KEU-HAN, in de uyterste nood gebragt, heeft onder de natuurlijke temtatien om niet van honger te sterven gezwoegd: om zulx voor te koomen heeft hy een brood by den bakker genoomen: hier over hebt gy hem strengelijk gestraft. Maar gy, die den kostelijken tijtel van *Vader des Vaderlands* draagt, gy hebt dubbelde ongeregtigheyt begaan. Gy zijt den rampzaligen, die veeg stond om te bezwijken, niet te hulpe gekoomen; en nogtans hebt gy hem onbermhartiglijk geslagen. —— Maar wat is elende? Gy weet het niet, gy die in overvloed en wellustigheden zwemt. Gy gelooft, misschien, dat zulk eene elendig is, die in uw oog half dood ter needer legt. Gy kondt evenwel wel denken dat een gemeen voedzel, 't welk doorgaans slegt valt, en dat gebrek van onderstand in hooge nood, den arme drukt, zijne ziele bedroeft, hem wreedelijk doet quynen, en eyndelijk van langzamerhand naar 't graf sleept. —— Quaadaardige *Regenten!* gy zijt dikwils schuldig aan de zonden der armen, om dat gy oorzaak van hare elenden zijt.

—— Daar

— Daar is een zamenknooping tusschen zeekere wetten, waar door de eene uyt de andere voortvloeyt; invoegen de eene zoodanig den anderen noodzakelijk maakt, dat deze niet kan bestaan, of geene moet gehandhaafd worden. Deze wet nu, welke verbied zig niet aan te matigen 't geen andere bezitten, is gegrond op een andere wet, volgens welke men *niet lijden moet dat iemand door rampzalige armoede vergae.* — 1697.

Hooge en magtige Heeren, zegt den Chineesen Filosoof elders anders, moordadige en onverbiddelyke rovers, hardnekkige en onverzadelyke bloedzuygers: *Hooge en magtige Dieven*; wat zyt gylieden trots opgeschikt met het geene u zoo weynig toekomt als anderen! nog die niet wedergeeft het geene uwe voorouders zonder meedogen en zonder regt hebben ingeslokt! Door wat wet der Nature of der billykheyt meent gy alles te moeten bezitten, en andere menschen niet met al. Gy word tegenwoordig, *Doorlugtige Boaswigten*, toegejuygt, en de gebede lieden, die door u, of door de guyten daar gylieden erfgenamen van zyt, bestoolen zyn, vallen met het aangezigte ter aarden, wanneer gy in uwen verguldeh Draagzetel zit: maar uwe vervloekte zielen zullen haast nergens anders toe dienen, dan om de ruggen der * Padden te doen opzwellen; en de armen, die beeter zyn dan gylieden, en tegenwoordig verdrukt worden, zullen u verbryzelen. — 't Zy dat uwe eygend roveryeh, of die van uwe Vaders u hebben verrykt, ô TI-FA! (want van duyzent ryken is 'er naulyx een die niet onregtveerdig is, of een erfgenaam der onregtveerdigheyt:) of dat misschien uw geluk en uwe regtmatige neerstigheyt u met goud en paarlen hebben opgehoopt; weet nogtans, dat uwen overvloed niet voor u alleen is; en dat de Ryke, zelfs die op een wettige wyze is ryk geworden, een dief is, indien hy den behoeftigen in nood laat. — O wat is het my een verdriet wanneer ik beschou den hoogen en ryken berg *Kauangsi*, die met het voorste gedeelte ziet naar myn hut daar ik my in onthoud! Dat kostelyk gedeelte van den Aartkloot is overal gedekt met grazige weyden, met gulde speceryen, vlas, gember, cederboomen, en andere medicinale kruyden, in het midden van welke de schoonste en beste vogelen van smaak nestelen en quinkeleeren. De welriekende *Civetten* loopen daar met gansche benden, springende en huppelende te gelyk met de ligtveerdige Geyten en Reebokken. De ingewanden van dezen kostelyken berg verryken het Westen met Robynen, Amathisten, en Safieren. Maar wie bezit dit schoone kleyne wereltje? Helaas! driehondert familien die zig daar ter needer geslagen hadden, verdeelden 't onder malkanderen, en leefden gelukkig, tot dat eyndelyk den Edelen Roofvogel XAO-TI-CAO, onder voorwendzels die zyne roofzugt zeer behendig dekten,

* *Zy geloven de overgang der zielen.*

1697. ten, een middel t'zyner glorie wist uyt te vinden om agtien of twintig van die kleyne erfenisjes met zyne goederen te vereenigen. YEVAM zyn zoon wist nog dartig anderen in zyn nest te sleepen; en in den tyd van zestig jaren heeft het droevig overschot van de driehondert verwoeste, verjaagde, bedelende en ongelukkige familien, den ganschen berg gezien in handen van den grooten TI-HOHAÏ, die om koninglyke redenen van welstaanswil, en jagende naar glorie gelyk zyne vaderen, alles ingeslokt heeft.

Waar gebruykt dezen doorlugtigen TI-HOHAÏ alle deze rykdommen toe? Hy onthaalt ongemeen deftig zyne honden, zyne By-zitten, en zyne vrienden. Hy brengt ongemeen veel t'zoek, en is, zonder onderscheyt, zeer verquistende onder een deel kruyers, kaiboeven, en verklikkers; zonder eens agt te geven op het geroep der armen, de smeekschriften zyner schuldeyschers, nog de noodwendigheden der welgestelde lieden. TI-HOHAÏ heeft een groote ziel: hy haat allerley lafhartigheden; en plundert alles als een groot Heer. ———

O vrugtbaren en vermakelyken berg, myne oogen konnen u niet aanzien zonder tranen te storten. Maar werwaarts zal ik deze oogen, daar te gelyk de verwondering en de droefheyt in huysvest, heen wenden? Daar zie ik aan de andere kant het wyd uytgestrekte en toelagchende pleyn van OCOMSIAO, alwaar een aangenaame krombogtige stroom uyt de riviere *Hoang* een half Eyland uytleverd, 't welk al meede tot een prooy verstrekt van een der eedelste Heeren, den Heere KIUMPA, die, ganschi anders als den edelmoedigen verquister TI-HOHAÏ, het goud om geene andere redenen uyt de mynen van SIGHEM ligt, dan om weder nieuwe mynen in zyne yzere koffers te maken. Ziet de afschuwelyke geraamten eens, die daar, tegens wil en dank, zyn oude en ontramponeerde kar voorttrekken; ja ziet hem zelf eens met zyn mageren bek, en vreetagtig gelaat, even als of den onverbiddelyken *Tartar* gereed stond om zoo aanstonds zyne schatkisten weg te sleepen. Den Edelen KIUMPA heeft zig eyndelyk ook binnen den tijd van vijf jaren Meester van het voortreffelijke Land *Ocomsiao* gemaakt: en de verderfelijke hand van den uytvoerder heeft reeds aan de Ravens overgeleverd veele rampzalige menschen, die door den overwinnaar geplundert en verwoest zynde, in de uyterste armoede getragt hadden met geweld weder te neemen een kleyn gedeelte van 't gene haar ontroofd was. ———

Zal ik klimmen op den kruyn van KIGEAN, of zal ik my begeven op de spitze van den hoogen CANGHEHU? Zal ik van daar beschouwen de ryke Provintien die zig tot aan de Zee uytstrekken? Maar overal zal ik zulke overheeringen vinden. ——— Gy zyt te kleyn, ô Aardkloot! om de begeertens van een eenig zot en opgeblazen mensch te verzullen. ——— ——— De

——— De Filosoof IEMAN-XILIN, die buyten de wreede en bespottelyke noodwang, in zyn afgezonderde plaatze een stil leven leyt, zoude wel een aangenaam speeltuyntje willen maken, om onder de schaduwe van een zelfgeplanten vygeboom, een frissen lucht in te aassemen; en om daar op zeekere stonden het zoet en eenvoudig tureluren van den aangenamen Nagtegaal te hooren. Hy zoude dat kleyn Paradys geerne willen vercieren met welriekende bloemen; Hy zoud'er wel een zwerm byen queeken; en 't een of 't ander beekje doen vloeyen, waar door hy eenige baden t'zyner gezondheyt zoude konnen bekoomen, behalven dat hy het ook nooyt zoude betreuren zoo de natuur, tot wedervergelding, een visje daar in voortbragt. ——— Zad zynde van de ydelheden dezer wereld, die hy door ondervindinge kent, zoude hy, indien hy uyt zyn eenzame grotte met vryer harten konde gaan treeden, om op deze of gene paadjes van zyn kleyn gebied zig van zyne vermoeyde gedagten t'ontlasten, en om daar te vergoeden het verlies van zyne door de studie verstrooyde geesten, hy zoude, zeg ik, konnen goedvinden iets tot genoegen zyns levens daar by te voegen; en, vol zynde van de grootste verachtinge voor de onzinninge meenigte, die maar blindelings verdigtzelen naloopen, zoude hy daar gelukkiglyk nieuwe en nutte vermakelykheden konnen smaken: maar de aarde is overal besprongen; alles is weggenomen. De GROOTEN bezitten dezelve, en daar is niet een kleyn hoekje voor hem over; ja hy zal zelfs duer moeten koopen het plaatsje daar zyn grafzerk eens zal moeten leggen. ———

1697.

Dus is het dat de Auteur van de Gulde Sententien, zig overgevende aan de drift van zijne gedagten, die, volgens zijn zeggen, Orakels en lange Meditatien van Confucius zijn, dikwils spreekt als een Orateur van dat Landschap, en niet als een Regtsgeleerde of Staatkundige. En deze regelen van staat hebben zoo regtmatig en zoo wel gegrond gescheenen in de oogen van zijne Landgenooten, dat alschoon van de eene kant de schrik en de gewoonte, (twee vreeslijke Tyrannen) hun tot slaven en afgodendienaars der Koningen hebben gemaakt, zoo hebben aan de andere kant ook de lessen van haren Wijzeman, die zy wel hebben ontfangen en herhaald, hen ook zoo ver gebragt, datze malkanderen zoo kragtig bystaan, dat'er, gelijk ik gezeyd heb, geen behoeftige onder hen gevonden worden.

Wat kragt deze Sententien op de gemoederen des Chineesen hebben.

Eyndelijk dan, om weder te keeren tot het geene ik gezeyd heb van de Chineesche armen, zoo moet ik hier ook aanmerken, dat 'er onder de Europianen te Batavia desgelijks geen beedelaars gevonden worden. Misschien heeft de jalouzy, gevoegd by de luiligheyt en goede Policy, tot het opregten van zulk een goede ordre onder de Portugezen heel veel geholpen. Want wat de Hollanders be-

Te Batavia worden ook geen beedelaars gevonden.

1697. belangt / een iegelijk weet dat men in Holland en in alle de andere Provincien van die magtige en wyze Republyk, zulke goede middelen / voor al de geene die bequaam zijn tot werken / uytgevonden heeft om de kost te winnen / dat niemand reden heeft te klagen van uyt nood zijn brood te moeten gaan beedelen.

Hoe de Chinesen eeten. De Chinesen houden veel van vrolijke dagen. Zy eeten zeer zindelijk / hoewel zonder tafellaken of servet. Zy neemen de spyze niet met hunne vingeren; maar dewijl alles kleyn gesneeden opgedist word / zoo brengen zy hetzelve aan den mond met kleyne stokjes / van ontrent vijf of zes duymen lang / die zeer fraay verguld en gevernist zijn.

Hun kledinge. Zy dragen lange en ligte rokken / die gemeenlyk wit zijn / en onderbroeken die tot op de voeten hangen. Zy maken veel werk van hun hayr / 't welk zeer lang is / om datze het altijd laten wassen. Dat hayr nu vlegten zy / rollen het op / en maken het met de naalden / waar van ik te vooren gesprooken heb / van agteren tegen het hooft vast. Ik weet niet dat ik ooit iemand gezien heb met blont hayr / hoewel men daar niet uyt moet besluyten dat ze ook bruyn van tronie zijn: want / ik heb het nog eens gezegt / zy konnen tegen ons / ten opzigte van blankheyt / zeer wel op.

Wat achting zy voor den baard hebben. Zy hebben weynig baards / en hebben 'er zoo veel agtinge voor / dat zy zig nooyt laten scheeren. Zy agten niet alleen hun eygen baard hoog / maar zelfs die van een ander houden zy als een dierbare schat; ja indien iemand het wagen wil zijn baard of hayr te verspeelen / zoo zal 'er een zware somme gelds tegen gezet worden. Die nu den baard wind / bewaard dezelve als iets kostelyx; maar die hem in tegendeel verlooren heeft / is daar door zoo schandelens veragt geworden / dat niemand naderhand meer met hem om wil gaan. Zy dragen een waaper / die ze zoo nu en dan boven 't hoofd houden in plaats van parasols of zonschutzels / daar ik voor dezen van gesprooken heb / en alleen maar gebruykt worden by de Europeërs.

Hoe zy elkanderen groeten. Wanneerze malkanderen tegen komen en heel gemeenzaam groeten / gevenze elkanderen de hand / drukken dezelve wederzyds toe / en dan weer los latende / gaan zy hun weg / even als men gewoon is in Engeland te doen.

Hoe lang de vreemde Chineesen te Batavia mogen vernagten. Zy dryven koophandel op hun eygen land / en brengen 'er zelden anders als Thee en Porceleyn van daan. De zulke onder haar die ik vremdelingen noem; dat is te zeggen / die op haar trant niet gekleed / woonagtig / nog te Batavia genaturalizeerd zijn / mogen daar niet langer dan zes maanden blyven. Deze nu loopen / volgens de nieuwe mode van hun land / met een geschooren hooft / uytgenomen dat ze regt midden op hun kruyn een bos hayr hebben / waar van zy een vlegt maken / en agter af over den rug laten hangen. De Tartar, die tegenwoordig over deze volkeren heerschappy heeft

1697.

heeft hen die hayrtop als een wet opgelegt / om dat zyn geboorен onderdaanen de gewoonte hebben van dezelve ook te dragen; en dus houd hy zulx als een teeken van dienstbaarheyt.

Hoffijkheyt der Chineesen.

Deze menschen hebben in alles wat zy doen / gemeenlijk iets deftigs en hoflijks over zig. Wanneer een ryke Chinees te Batavia een huwelyk aangaat / zoo laat hy zig daags na dat het Contract geteekent is / door vier mannen in een kostelyken stoel na zijn Matres dragen: vooruyt gaan ontrent drie of vier hondert Javanen die'er van betaald worden / of zoo veel zwarte slaven / hebbende yder een lantaaren. 't Is waar / deze lantaarens vallen wat slegt in vergelyking van den anderen zwier; want zy zijn gemaakt van een varkensblaas / daarze in 't midden een wasligje weeten te hangen. Dan word den stoel voorts gevolgd van een groot getal Muziek-Instrumenten na haare wyze / die in onze ooren een schoon getier verwekten.

Daar na volgen de Priesters te paard met lange violette rokken / en vierkante bonetten of mutzen op: en een groote meenigte vrienden loopen agter / voor / ter wederzyds / en werpen onophoudelijk vuurpijlen in de lugt / die allerhande beesten en gediertens vertoonen / 't welk een aangenaam gezigt uytlevert. Op deze wyze gaat de Minnaar zijne Beminde bezoeken / en keert naderhant met die zelfde statie ook weder te rug. Het zelfde word ook gepleegd als ze zamen wat wandelen / en als ze gaan trouwen; dog met dit onderscheyd alleenlijk / dat de Dame in een geslooten draagstoel zit / in dier voegen / dat zy al de wereld ziet / zonder gezien te worden.

Wat zy ontrent het trouwen al waarnemen.

Wanneer nu de plegtigheyt des huwelyks volbragt is / eeten al de manspersoonen in 't openbaar / en de vrouwspersoonen zijn in een ander vertrek / dog de mans mogen 'er niet by-komen. De tafels zijn in die twee byzondere kamers zoodanig geschikt / dat de twee nieuwgetrouden dien dag net met de ruggen tegen elkanderen zitten / dog den muur is tusschen beyden. Des avonds doet de Bruydegom de Bruyt de eer aan en ontfangtze aan zijn tafel; een gunst die haar naderhant nooyt mag gebeuren: want de mans hebben zoo weynig agtinge voor hunne vrouwen / dat zy ze zelfs niet anders bejegenen en handelen als dienstbare slaven: behalven dat ze nog / gelijk alle andere Oostersche volkeren / ongemeen jaloers zijn.

Toen ik te Batavia was waren daar niet meer als drie geboore Chineesche Vrouwen / zoo dat de Chineesen genoodzaakt waren met Javaansche te moeten trouwen: maar hunne familien zijn zoodanig aangegroeyd / dat'er tegenwoordig meysjes genoeg zijn voor de jonges. Die menschen zijn geweldig verhit op sodomie. In den beginne plagtenze het openlijk te doen; en wanneer dan deze of geene te regt gesteld en voor den Raad over die misdaad aangeklaagd wierd / zoo gaven zy tot antwoord; Dat het maar een onno-

Zyn verhit op sodomie.

zele

1697. zele zaak was/ en onder hen geoorlosd. Maar men liet daarom niet na hen met de dood te straffen.

De Vrouwen worden nooyt gezien.

Hunne Vrouwen en dogteren zijn onzigtbaar/ ten minsten men zietze niet/ om datze nooyt uyt gaan. Ik heb in het jaar dat ik te Batavia ben geweest niet meer als eene gezien/ hoewel het ook nog in haar eygen huys was.

Hebben zeer kleyne voeten.

Dewijl nu de kleynheyt der voeten een van hare grootste schoonheden is/ en de Mans wel 't meest betovert/ zoo worden haar van jongs op yzere vormen aangetrokken om daar door het wassen te beletten: zoo datze oud geworden zijnde/ werk hebben zonder vallen te gaan.

Vasten avond van zes weeken.

Van den eersten dag van 't jaar af bedrijven zy zes weeken lang groote vreugde/ teerende en smeerende wakker/ 't welk onder haar als een Vastenavond, die nagt en dag duert/ deurgaat. Zy regten tooneelen op/ op welke hunne jonge lieden een soort van Comedien speelen/ hebbende de vertooners ten dien eynde kleederen aan die daar toe gemaakt zijn. Doorgaans vertoonen zy het leven of de daden hunner doorlugtigste en grootste Mannen. Gedurende dien tijd planten zy 's avonds een groot getal bamboesen van veertig of vijftig voeten hoog voor de voornaamste huyzen van hare Natie, zetten'er allerhande konstvueren op/ die veel geld kosten/ en het meeste gedeelte van de nagt branden; en dit is een van hare voornaamste en beste tijdkortingen.

Die menschen zijn geweldig handig/ en byzonder gaauw in het maken van diergelijke vuerwerken: onder andere dingen weeten zy heel geestig alderhande beesten te vertoonen. Zy loopen/ gelijk ik gezegt heb/ vermomd langs de straten/ en plunderen die dieren/ welke van papier gemaakt/ en vol kunstvuertjes zijn.

Waterfeest, en waar in bestaat.

Zy vieren een Feest op het water ter gedagtenisse van zeekere Chineesche Vrouw die zig zelfs verdronken heeft/ waar van zy een heele schoone en lange fabel vertellen. Het voornaamste van dit Feest bestaat in een snelle drift van kleyne en zeer ligte schuytjes; even als men te Venetien ziet. Verscheyde nu van deze evenmatige schuytjes/ die altemaal evenveel roepers op hebben/ steeken/ op een gegeven teeken/ te gelijk af/ en die 't eerst aan 't gestelde doelwit komt draagt den prijs weg.

Hoe zy de stervende aan spreeken.

Het begraven der Chineesen gaat met groote plegtigheyt te werk. Wanneer een zieke op 't sterven legt/ vergaderen al de vrienden en de ouders rondom zijn bed/ en vragen hem zeer aandagtig/ Of hy heen wil gaan? en waarom hy haar verlaat? Zeer stigtelijke vragen/ die daar zeer wel te pas koomen! Dan zeggen ze tegen hem/ dat hy maar op zal geven wat hem ontbreekt/ en verzeekeren hem/ op een zeer beleefde en verpligtende wyze/ dat men 't hem aanstonds zal doen hebben.

Wan-

1697.

Wanneer hy nu zyn arme ziele in handen van zijnen Schepper overgegeven heeft / word het lighaam op het allerkostelijkste en allerschoonste bed van parade gelegt dat men bedenken kan ; en eenigen tijd daar na met dat zelfde bed / op de schouderen van eenige menschen / opentlijk na 't graf gedragen / in dier voegen / dat het van een iegelijk kan gezien worden. Een groot gedrang loopt zeer onordentlijk voor en achter 't lijk / 't welk aanstonds gevolgd word door eenige Priesters te paard / gekleed in die lange violette rokken / waar van ik hier boven gesprooken heb / beneffens eenige in 't wit gekleede Huylsters, dewelke al te zamen gaan onder linnen tenten die boven open zijn. Deze Huylsters quellen zig geweldig / en doen niet als vragen aan den dooden ; Waarom hy zoo de wereld verlaten heeft ? Wat hem ontbrak ? en waarom hy het niet zeggen wil ? dewijl hy zeekerlijk op staande voet zoude erlangen wat hy ook begeeren mogte.

Hoe men de lijken ter aarde besteld.

Deze gekke vragen quamen my van deze menschen zoo vreemd niet voor als wel van sommige Roomsche Ieren, die in zeekere plaatzen van dat Eyland even het zelve doen. Aldus word het lig chaam van gedragen naar de begraafplaats / dewelke ontrent een halfmijl van Batavia legt. Men begraaft voorts eenige stukken Zilver met hem : en een gansch jaar door word'er ieder dag eeten en geschenken naar 't Graf gebragt / om alzoo den overleden nog wat goeds te doen / en met eene tot een teeken van eer. Het is vry gevaarlijk van die lijkbrokken te eeten / dewijl men ze dikwils vergiftigt ; om alzoo de stoute onderneminge der gene die zulx mogten komen weg te neemen / op die wijze te straffen. Ziet eens waar de gedagten van die arme menschen heenloopen ; zy onthalen hare liefste vrienden met vergif / 't welk zy gereed maken voor de roovers. Zoo kan een qualijk opgevatte Religie iemand doen verbasteren / en tot buytenspoorigheden brengen. Onder hare Grafsteeden leggen verscheyde die zeer groot en cierlijk opgeschikt zijn. Zy hebben heel veel Pagoden rondom Batavia. Wanneer men die Tempels ter degen bezict / zoo hebbenze veel overeenkomst met de Kerken der Roomse Religie.

Wat men een gansch jaar lang by het graf brengt.

Men ziet'er een soort van Kapellen, Altaren, Waskaarsen, Lampen, Wywater, Schilderyen, en honderderley slag van Beelden. De Priesters zelfs zijn met een opschik gekleed / die zeer na overeen komt met die van de Roomse Priesters. Zy dragen aan hunne middelriemen / of aan hunne armen Paternosters, welkers kralien niet even groot zijn ; deze gebruyken zy om slenderagtig eenige gebeeden by 't getal op te rabbelen. Het gemeene volk heeft ook eenige gemaakte godsdienstigheden over zig / die zy liever voor 't een of 't ander geschilderd beeltje willen uyten / dan voor iemand anders ; en ieder gering mensch heeft zijn eygen gereegen kraly-

Overeenkomst der Chineesche Pagoden me de Roomsce Kerken.

1697. instrumentje alzoo wel als de Priesters.

Hoe de Chineese Priesters godsdienst oeffenen.

Wanneer nu deze laatste dienst doen / dan knielen zy heel sterk / draayen zig regts / links / van vooren / van achteren / de eene niet doende als vragen / en de andere niet als antwoorden. De omstanders schijnen ondertusschen zeer eerbiedig toe te luisteren. Zeer dikwils / en byzonder des morgens / gaat'er een Priester door de straten / en draagt een kleyne ik weet niet wat / onder een verheemelzel; en een groote meenigte volgt dat Afgodje ongemeen devoot na. Dan hebben zy nog andere groote Processien of omdragten, in het welke zy een kruys dragen; benevens eenige Standaren van verscheyde slag en kleuren. Dit zijn dingen die ik dikwils gezien heb.

Wie en hoe zy aanbidden.

Wanneer men de verstandigste onder hen eens vraagt; wat zy aanbidden? Zoo antwoorden zy zeer wel; Datze alzoo wel als de Hollanders niet meer dan eene God aanbidden; Dat de menschenbeelden / die men in de Tempels ziet / niet als afbeeldzels zijn van Mannen en Vrouwen / die eertijds heylig geleeft hebben / en tegenwoordig gelukzalig zijn; Dat de gebeden die zy voor dezelve doen / van een gansch anderen aart en orde zijn / als dieze tot God uytboezem; Dat zy dezelve alleen maar eeren om Gods wil / om dat het innige vrienden van hem zijn. En wat de andere beelden van allerleye fatsoen belangt / die aan de verbeeldingen zoo leelijk en belagchelijk voorkomen / men kan wel denken / vervolgdenze / dat wy wel weten dat die dingen ziel-en-levenloos zijn: maar dezelve verbeelden / op een verborgene wijze / de verscheyde deugden / (of Eygenschappen gelijk wy zeggen) van den Allerhoogmagtigsten, die de wereld gemaakt heeft. Voorts zeggenze / dat de Schilderyen regt bequaam zijn om den aandagt des volks gevangen te neemen; dewijl de menschen toch niet geraakt of aangedaan worden door dingen die in inbeeldingen bestaan: want het geene onzigtbaar is / noemen zy niet; Dat een beeld met hondert armen (by exempel) den mensch een indruk geeft van groote Magt / en hem tot diepe needrigheyt verwekt: en dat het zoo voorts gaat met al de rest.

Bidden eenigzins den Duyvel aan, en hoe.

Dat alles deed my gedenken aan de Christelijke uytlegginge die de schrandere Bisschop van Condom gedaan heeft van de leere en de praktijk zijner Religie. Deze Afgodendienaars, die men niet na kan laten zoo te noemen / bekennen openlijk / tegen wil en dank van al de uytvlugten der geener / die nog al het beste gebruyk van 't ligt der nature onder hen maken / datze de quade Duyvels eenigzins aanbidden en eere bewijzen; niet uyt liefde of achtinge voor die onreyne Geesten / maar op de zelfde wijze als men een knorrenden hond flatteert / om daar door het byten te beletten; of anders / gelijk een gering mensch zijne buyginge des lighaams en verdere eerbewijzingen doet aan een Groot Heer en een Groot Heer wederom de zelfde rol speelt ten Hoof.

Dit

1697.

Dit is een onwederspreekelijke waarheyt, dat in China, en overal onder de Afgodische Volkeren, de menschen, die maar eenigsins gebruyk van hare reden weten te maken, altijd geloofd hebben, dat'er maar een eenige Opperste Almagt is, een waarlyk allerhoogste en volstrekste Gezag, 't welk niet verdeeld kan worden. Maar het slegte volkje heeft'er dat denkbeeld niet van.

Zy geloven een Opperste Almagt.

Wanneer hare mindere Godjes zig quaadwillig aanstellen, en weygeren te geven dingen die reedelijk zijn, zoo kastijden zy deselve op een strenge wijze, anderen ten exempel: somtijds verbreeken zy hunne Tempelen, en jagen de Priesters en deze halssterrige Afgoden weg. Pater Le Comte drukt zulx zoo wel uyt, dat ik gansch geen zwarigheyt zal maken om my hier van zijne woorden te bedienen;

Hoe zy hunne Goden kastijden.

Wanneer het volk zig los geeft, veragten, vloeken en slaan zy haar Goden. Hondse Geest, *zeggenze*, wy herbergen u in een kostelijken Tempel; gy word wel van Goud voorzien, wel gevoed, wel gewierookt, en nog zijt gy zoo ondankbaar dat gy ons weygert het geene wy van nooden hebben. Daar na, *zegt deze Pater*, bind men dezen stommen God met koorden, en sleept hem, beladen met drek en allerhande vuyligheyt, langs de straten, om hem op die wyze te doen betalen de koekjes waar meede men hem te vooren gewierookt heeft. Indien het nu ondertusschen gebeurt dat hunne begeerte by toeval voldaan word, zoo brengen zy den afgod, heel netjes gewassen en schoontjes afgedroogd, met veel plegtigheyt wederom in zijn nis; ja dan buygen zy zig voor hem needer, en maken verscheyde excusen. 't Is wel waar, zeggenze tegen hem, wy zijn wat voorbarig geweest; maar om de waarheyt te zeggen, Hebt gy geen ongelijk zoo hard te zijn? Waarom u uyt vermaak te doen slaan? Zou het u meer kosten indien gy de dingen vrywillig gaaft?

De Chinesen hebben veele godsdienstige uytwendigheden over zig. Ik heb reeds eenige hier boven aangehaald, en zal 'er alleen maar byvoegen, dat de Vleeshouwers het vlees eerst zeegenen, eerze het te koop stellen; en dat een iegelijk eerst de spijze zeegent eer hy'er van eet. De Meester van den huyze herhaalt verscheyde gebeeden, verzelt met eenige knielingen; daar na deelt hy het om aan al de geene die'er tegenwoordig zijn. Deze dingen weet ik door ondervindinge: en ik weet ook dat zy 't voor een affront en een soort van verachting zouden opneemen, indien men weygerde te eeten 't geen zy iemand aanbieden.

Plegtigheyt omtrent het zeegen der spijze.

Het derde slag van Inwoonders te Batavia, en die reeden zouden hebben zig te beklagen van niet in den eersten rang gesteld te zijn, indien de gewoonte niet wilde dat de rijken voorgingen, zijn de Javanen of geboore Eylanders. Zy zijn wat aan de bruyne kant, en van tamelijk goede gestalte.

Van de Javanen.

1697. Zy gaan half naakt / en verbergen hun hooft-hayr onder den Tulband, maar het overige laten zy overal afscheeren. Ik heb te Batavia een Javaans Prins gezien / die op zijn Hollands gekleed ging / behalven dat hy alleen den Tulband behield. Hare hutten van bamboesen, gemeenlijk met bladeren gedekt / zijn kleyn en slegt opgemaakt: en het gansche Huysgezin slaapt in een vertrek. Deze menschen zijn ongemeen sober / en eeten doorgaans zeer weynig: dikwils vergenoegen zy zig met wat ryst, wat fruyt, of een stukje drooge vis. Vermits zy nu Mahometanen zijn / zoo gebruyken zy geen vocht dat dronkenschap verwekt / maar Thee is hun gemeene drank / of zuyver water. Zy hebben dien roem datze heel geestig en gaauw zijn van begrip. Men zegt datze malkander zeer getrouw zijn; maar de vremdelingen worden wel gewaar datze die verpligting niet ontrent hen hebben; dat is te zeggen / dat die onregtveerdige en verderfelijke stokregel onder haar stand grijpt / van een zoo genaamde ketter geen woord te houden; niet alleen in 't stuk van Religie, maar in alle gelegentheden. Zy zijn zeer arbeydzaam / en boven al gaauwe Vissers.

Hunne kleedinge.

Matigheyt.

Zy dragen altemaal op zy / dog in een scheede / een ponjaard, die halfwege vergiftigd is met een ongemeen subtiel vergift / 't welk sommige zoodanig weten te temperen / dat het niet eer / en net zoo veel / werken zal als zy 't hebben willen. Het allergevaarlijkste onder deze vergiften is een zeker sap uyt een boom die op het Eyland Borneo wast. De Inwoonders van dat Eyland vergiftigen daar altijd hunne kleyne pyltjes mee / die zy uyt hunne flitzen schieten.

Dragen een vergifte ponjaard.

De Javanen nemen somtijds een zeeker vogt of drank in om zig zelf verwoed te maken; en wanneer ze dan in die staat zijn / roepenze / Amerci, Amerci, 't welk in haar taal te zeggen is / steek dood, steek dood; en als bezeetene / met een schrikkelijke verwoedheyt gins en herwaarts loopende / dooden zy alle die haar voorkomen / en doorstootenze met een ongemeene handigheyt. Om dat onheyl voor te koomen en zig zelven te bewaren / is 'er geen ander middel dan met der haast de vlugt te neemen wanneer men ze van verre aan ziet komen / byzonder wanneer men zig in geen staat gevoelt van ze eerst te konnen van kant helpen.

Maken zig dol door zeeker drank, en wat zy dan uytvoeren.

Dit hebben zy gemeen met het volk van Makasser hunne nabuuren / en die van het Eyland Celebes, leggende ten Oosten van Java. Deze laatstgenoemde bedienen zig ook van de vergiftigde krits of krik, en gebruyken die met eenige bygeloovige en duyvelsche omstandigheden. Zy maken zig dol / even als de Javanen, met haar dogtig Opium, waar van zy een zeeker maatje drinken om ongevoelig te worden / en zig razende te maken. Deze roepen Moka, Moka, in plaats van der Javanen Amerci. In dien staat denken zy niet anders dan om te dooden / of om gedood te worden. Een eenige van

Die van Makasser en Celebes doen het zelfde.

van Makasser zou in diergelijken woede een gansch Regiment durven aandoen. Zy hebben yzere rokslyven aan; en benessens de dolk of krik, dragen zy nog een zabel en een spies. Zy schieten ook venynige pyltjes met de flitsboogen. Zeekere briefjetten met magische letteren, die zy op hun lijf hebben hangen, zijn, zoo als zy gelooven, veel kragtiger om hun te beschermen, dan hunne wapenen en harnassen. 1697.

Toen ik te Batavia was wierd de Krik door de gemeene Javanen sterk verbooden: dezelve mogten niet gedragen worden als van Officieren, en luyden van aanzien, dewelke men toen kende aan dat geweer, (welkers handvat doorgaans van fijn goud was;) als meede aan de wagten die de luyden van eenig fatzoen, gemeenlijk met halfpieken verzellen. De Princen of Ambassadeurs hebben een ganschen drom van diergelijke wagten om zig, en worden op de schouderen gedragen in iets, 't welk wel na een overdekte Draagzetel gelijkt, zittende op een dwarsleggende plank van ruym een voet breed, met de beenen krupsling over elkanderen, gelijk onze snyers doen. De Javanen mogen de krik of dolk niet meer dragen.

De Javaansche Vrouwen, zegt men, zijn van een ongemeenen liefkoozenden en betooverenden aart; en het raarste is, dat hare drift immers zoo stantvastig is als sterk. Zy bedienen zig dikwils van minnedrankjes, die ze zeer knaphandig en met veel vrugt (zoo als men my verzeekerd heeft) hare mans of hare vryers weten in te krygen, om daar door de liefde te grooter en te vaster te maken. En indien ze beginnen te merken dat deze of geene haar ontrouw is, zoo laten zy niet na hem wat in te geven, daar hy van langzamerhand door aan 't quynen raakt, en eyndelijk gezonden word naar het droevige land, 't welk sommige zoo wel als wy Het Koningryke der Mollen noemen. Zoo dat men al vry omzigtig moet zijn, eer men al te gemeen met die knaapjes omgaat. Javaanse Vrouwen.

Daar zijn verscheyde vrouwtjes (welke juyst zoo veel niet behoeven te werken als de mans) die by lange na ook zoo bruyn niet vallen, en die de allerviesste Europeër al vry lekkertjes vinden en met de voet niet stooten zoude. Veele onder haar, en byzonder het jonge goed, als men wel denken kan, hebben schoone aangezigten, en dat volkoomen na de gedagten en de regelen die wy van de schoonheyt hebben. Haaren verheeven en welgemaakten boezem heeft gansch geen overeenkomst met die walchelijke en onbeschofte Africaansche borsten, die men in de nabuurige Provintien van de Kaap ziet. Zy hebben een effene en schoone kleur, niettegenstaande dezelve bruin is: fijne handen; een zoet wezen; brandende oogen; en een aangename lach: in 't kort, om alles in eenen aassem te zeggen, daar zijn 'er veele die volmaakt toveragtig schijnen. Ik heb 'er gezien die ongemeen lief danssen. Zy gaan wel op de markten van de stad met Sommige onder haar zyn gansch niet leelyk.

1697. en Tamboer naa hare mode/ die op dat instrument speelt/ staan-de op de maat/ en wanneer dan zoo een meysje gedanst heeft/ geeft elk haar een kleyn erkentenisje.

Zyn ongemeen zindelijk.

Nog is 'er iets anders dat zeer voor haar pleyt/ namentlijk/ datze zeer net en zindelijk zijn: de Religie verpligt haar dat ze het gantsche lighaam verscheidemalen op den dag moeten wasschen; behalven dat dan nog hare gewoonte is/ (gelijk ik hier boven gezegt heb) alles te laten afscheeren wat het vel maar eenigzins ongelijk maakt/ op dat ze gansch zagt en effen mogen zijn. Na dit gezeyde kan ik niet zien dat het noodig is te vragen/ of men op het Eyland Java ook van vryen weet: de liefde regeert 'er tot in den hoogsten graad.

Gebrek in de Javaanse Vrouwen: en onderdanigheyt voor de Mans.

Maar na dat ik de aangenaamheyt der vrouwen van dat land geroemd heb/ zoo kan ik evenwel ook niet nalaten tot haar nadeel te zeggen/ ten minsten indien ik mag gelooven 't geen zoo veel menschen my verzekerd hebben/ dat zy by lange na hare mans zoo lief niet hebben/ als zy wel van hare mans willen gelieft zijn: en ondertusschen schijnen zy zeer onderwerpelijk; zy slapen zelfs op de grond neer/ en kruppen voor hem heen/ byzonder als 'er iemand vremds by is: want men kan uyt al dit gezegde wel besluyten dat ze niet opgesloten worden gelijk de Chineesche vrouwen, nog gelijk andere Mahometaansche wyven van Turkyen, Persiën, en meer diergelijke plaatzen. Maar om de waarheyt te zeggen/ al die postuuren van plat neer te leggen en te kruppen als een hond/ zijn geen penning waard/ en hebben ook niets om 't lijf/ al zoo weinig als al de dingen die men uyt gewoonte doet. 't Is daar even eens mee gelegen als met die ONDERDANIGSTE DIENAARS die wy onder aan de brieven zetten.

Hoe zy gekapt en gekleed gaan.

Deze vrouwen gaan gekapt met haar hayr/ en kleeden zig in een kleyn borstrokje met korte mouwen/ van vooren wel gereegen/ maar niet digt toe/ en is boven zoo ver uytgesneeden/ dat men gemaklijk voor het grootste gedeelte hare borsten zien kan. Onder dit borstrokje/ 't welk qualijk tot op de heupen komt/ bewinden zy het lighaam met een dun ligt stoffen kleed van allerhande kleuren/ 't welk zy twee of driemaal omslaan en voor een rok t'scheep komt. Dat kleed nu bedekt haar tot aan de teen toe; maar dewijl ze geen hemd aan hebben/ zoo ziet men altoos een bruyne streep van haar vel tusschen het borstrokje en het kleed/ als of 't een gordel was. Dat kleed nu halen ze wat vry strak aan/ zoo dat men een weynigje te veel van vooren en van agteren de gestalte des lighaams ziet. De rijkste onder dat slag van vrouwen dragen pantoffelen; en ik weet niet of daar nog al niet ietwes byzonders in steekt/ en of het een yzelijk wel vry staat/ om dat ze zoo weynig gedragen worden/ daar ze nogtans weynig kosten.

Man-

1697.

Wanneer nu die vrouwspersoonen met Hollanders trouwen, of met andere Christenen, zoo moeten zy de Christelyke Religie ook mee trouwen. God weet wat voor een Christendom dat geeft! En de dogters die uyt zulke huwelyken gebooren worden, kleeden zig tot in het derde geslagte toe op zyn Javaansch. Dit zyn nu eygentlyk de nieuwbekeerden daar ik van gezegt heb, die de Maleytze Kerken zoo met toehoorders vervullen. Het getal der bekeerden is evenwel het kleynste, om dat 'er zoo eene beweegreeden van bekeeringe voor de mans niet en is: want de Christen dogters zyn zelfs raar voor de Christenen; voor de Javanen zyn 'er geene over, hoe zy zig ook zouden willen bekeeren: in tegendeel, de schaarsheyt dier sexe doet dikwils de gebooren Christenen noodzaken aan Javaanse te trouwen.

Wanneer zy een Christen trouwen, trouwen zy de Religie ook.

De huwelyken tusschen twee Javanen worden met weynig of geen omstandigheden geslooten; en omtrent het begraven der dooden doen zy al immers zoo weynig. Zy zeggen van de Secte der Tomni te zyn, en veragten t'eenemaal de andere Mahometanen, schoon ze omtrent de voornaamste artikelen des geloofs eens gezind zyn. Een zaak waar over men zig niet behoeft te verwonderen, ziende hoe het Christendom verdeeld is, niettegenstaande zy onder elkander in het wezentlyke, of de grondwaarheden, gelyk men zegt, eens zyn.

De Javanen trouwen eenvondig.

Eer wy van 't Eyland Java vertrekken, moet ik nog eenige byzonderheden aanmerken, die den befaamden Louis Vertomannus, (daar ik meermalen van gesprooken heb) rakende dit Eyland als ter loops te berde brengt. My dunkt, om zulx in 't voorbygaan maar te zeggen, Dat naukeurige en getrouwe Reyzigers in 't byzonder zorge behoorden te dragen, dat ze onder het opdissen van nieuwigheden, den lezer geen olletjes of knapperts op den mouw spelden. Vertomannus zegt van Java, Dat dit het Eyland in 't Oosten is, alwaar de schoonste Smaragden worden gevonden. Ik heb gedurende het jaar dat ik op dat Eyland geweest ben, nooyt van Javaansche Smaragden hooren spreeken, niettegenstaande ik omtrent allerley soort van zaken naukeurig onderzoek gedaan heb. Maar ik zal Tavernier tegen Vertomannus zetten. Het is, zegt de Heer Tavernier, een oude dwalinge onder veele menschen, te geloven, dat de Smaragd eygentlyk in 't Oosten gevonden word. De meeste Juweliers hebben de gewoonte te zeggen, wanneer ze een Smaragd zien die wat hoog van kleur valt; *Dat is een Oosterse Smaragd.* Maar zy bedriegen zig. Ik ben verzeekerd dat het Oosten, zoo wel het vaste land als de Eylanden, nooyt een heeft voortgebragt. Ik heb, zegt hy verder, gedurende myne reystogten een naukeurig onderzoek diesaangaande gedaan.

Misslag van Vertomannus, bewezen uyt Tavernier.

Nooyt kan 'er iets stouters gezegt worden. En om de waarheyt

1697. te zeggen / hoe slegten Schrijver de Heer Tavernier ook ontrent andere dingen geweest zy / zoo mag men hem egter in 't stuk van de gesteentens wel gehoor geven. Hy / die het zijn handwerk was; die zes Reyzen heeft gedaan / te Lande / door de Groote Indiën; en zoo veel jaren lang het Oosten heeft bezogt en doorkroopen / ja zelfs tot zijnen stok-ouden dag toe.

Waarom Tavernier hier in moet geloost worden.

Verdere misslag van Vertomannus.

Vertomannus voegt'er met die zelfde stoute verzekeringe nog by/ dat het Eyland Java ook Goudmynen heeft. En wanneer hy spreekt van de gewaande menscheneeters die daar woonen / zoo verhaalt hy heel netjes uyt Diodorus van Sicilien, Mela, Solinus, en 't geene meer Schrijvers gezegt hebben van andere Landen / dat men de ouden en zieken naar de markt brengt om verkoft en gegeeten te worden / ten eynde zy door dat middel van hare zwakheden en ongemakken mogen verlost worden. Een slegt kostje.

De Negers worden daar niet gebragt van Guné, en waarom.

Vermits ik nu nergens zulke schoone Negers en Negerinnen gezien heb als te Batavia, zoo ben ik van gedagten (want ik heb vergeeten daar na te verneemen) datze daar niet gebragt worden van de Guneesche Kusten, alwaar ze by-na altemaal breede en platte neuzen / en dikke lippen hebben: 't zy hoe 't wil / ik heb te Batavia verscheyde aangename Negerinnetjes ontmoet; hebbende een aangezigt volkoomen als dat van de Eropeïsche Vrousperfoonen; tamelijk groote en brandende oogen / hagelwitte tanden / een schoone gestalte / straapen hals; en voorts over 't gansche lichaam zeer zagt / hoewel zoo zwart als een gith. Indien men nu eens overweegt dat die kleur by na onveranderlijk is / en niet onderhevig aan de minste bleekheyt / roode plekken / sproetels / en veel meer andere dingen die de blanke vrouluy onderworpen zyn; en als men dan nog voorts bedenkt dat de zwarte kleur zoo wel zijn luyster en frayigheyt heeft als de andere / zoo geloof ik dat men zig niet meer verwonderen zal over de smaak van de geene / die alzoo wel / of dikwils meer / een zwartje beminnen als een blanke.

Daar zijn zoo weynig Mooren op dit Eyland, schoon ze te Batavia een quartier of afgezonderde plaats in de Stad hebben / dat het alzoo weynig de pijne waard is om'er van te spreeken / als van de andere byzondere Natien, dewelke daar niet anders koomen dan om koophandel te dryven / of in gezelschap van hunne Ambassadeurs.

Van de Chacrelats.

Het spijt my heel zeer dat ik vergeeten heb te verneemen naar dat slag van volk 't welk men Chacrelats noemt te Batavia, en waar van ik verscheyde / zoo wel Mannen als Vrouwen / gezien heb. Zy zijn blank / en hebben blont hayr: maar 't zeldzaamste onder hen is / datze het dagligt niet konnen verdragen in de oogen / en datze / in tegendeel / by-nagt heel wel zien. Zy maken ook van den dag den nagt / en van den nagt den dag. Ik heb meenigwerf deze en

en geene ontmoet / die met de oogen gansch neergeslagen / en by-na toe geneepen gingen / niet-tegenstaande het tegen den avond was / konnende het minste ligt niet verdragen.

ACHTIENDE HOOFTDEEL.

Vertrek van Batavia. Krijgen onderweeg kondschap dat de Rijswijkse vreede geslooten is. Vreugde daar over bedreven. Komst aan de Kaap. Voorzien een zwaren storm, die hen ook overkomt. Beschrijving van de Kaap. Robben-Eyland, en waarom zoo genaamd. Het Fort. Het Dorp zelfs. De Compagny's Tuynen. Gouverneurs huys. De Colonie genaamd *Drakesteyn*. Van 't veldgewas en den Wynstok. Wat gedierte zig daar onthout; en in 't byzonder van den Rhenoceros. Van 't gevogelte. De Koebeesten. Hoe men de Leeuwen vangt. Prijs van 't koorn, vlees, tabac, seep, en brandewijn. Van de Hottentotten. Beschikken al het vee aan de *Compagnie*, en voor wat prijs. Kennis die zy hebben van de geneeskruyden en om dezelve wel te gebruyken. Haar vryery. Geloof van de aan de *Kaap* woonende Negers.

Na dat wy nu ontrent een jaar te Batavia vertoefd hadden / vertrokken wy den 28. November 1697. met de Hollandse vloot bestaande uyt zeventien scheepen. Den 30 quamen wy voor Bantam, en bleven daar leggen tot den 6. des volgenden maands. Wy waren elf volle dagen doende eer wy de straat Sonda, die onze Matrozen 't Canaal noemden / ten eynde waren. Somtijds heeft men wel een gansche maand werk / niet-tegenstaande dezelve maar 36. Mijlen lang is / ter oorzake van de ongestadige winden. (Vertrek van Batavia.)

Ons is tot aan de Kaap van goedehoop niets aanmerkenswaardigs wedervaren / dan alleen dat niet ver van daar eenige Hollandse scheepen / gaande naar Batavia, ons bekend maakten / dat de Vreede te Rijswijk geslooten en geteekend was. Zoo dra de vloot die tijding weg had / hoorde men niet dan 't losbranden van Kanon, tot een teeken van vreugde. Men deed een uytdeeling onder 't Scheepsvolk; (Krygen tyding van den Ryswykse vreede, en wat vreugde zy toen bedreven.)

1698. ja men omhelsde elkanderen als of d'een den ander in langen tijd niet gezien hadde: men dronk gezondheden: in 't kort/ men uytte alle tekenen van vreugde die te bedenken zijn. Maar behalven dit alles/ wierd evenwel geoordeelt dat die vreede van geen langen duur konde wezen. Des anderen daags kreegen wy de Kaap in 't gezigt/ en quamen ontrent den middag by 't Robben Eylandje, leggende aan de mond van de Baay.

Voorteeken van een ongemene storm.

Wy zagen toen boven een van de na-by gelegen bergen/ genaamd de Duyvelsberg, een zeeker damp of mist/ 't welk een onfeylbaar voorteeken was van die ongemeene stormwinden/ welke de in de Baay leggende scheepen zelfs zoo veel moeyte veroorzaken. Onze Kapteyn ziende wat'er onvermijdelijk stond te gebeuren/ gaf aanstonds op alles goede ordre. Maar nauwlijx was 't een en 't ander in staat/ of hy moest de Ankers laten vallen/ om te beletten dat hy niet weder te rug in Zee gedreven wierd.

Wat die storm al te weeg bragt.

De wind stak der maten op/ dat de Kabels het niet konden houden/ en knapten als bindgaren. Daar was geen een schip of het verloor ten minsten een of meer Ankers/ ja sommige verlooren'er wel drie. Vier van de achterste schepen moesten weer zeewaards in/ en onder anderen ook den Vice-Admiraal. Maar deze hebbende eenige redenen van misnoegen/ gebruykte die wind tot een dekmantel/ en zette het deur naar Ste Heleena; van waar hy zijn reys voortzette zonder ons te wagten. De andere scheepen quamen eenige dagen daar na ontrent het Robben Eyland weer by ons. Wanneer nu de wind eyndelijk wat ging leggen/ en ons gunstig wierd/ voeren wy den 12. February 1698 de Baay op. Des anderen daags gingen wy aan Land/ en een iegelijk trachtte/ gedurende den tijd die wy daar stonden te blijven/ zig zoo veel te verfrissen als hy kon.

Vermits wy nu wederom gelukkig aan de Kaap zijn gekoomen/ zoo wil ik geerne mijne gedaane beloften houden/ namentlijk/ van nog eenige byzonderheden te voegen by 't geene ik reeds te vooren gezegt heb.

Hoe en op wat hoogte de Kaap gelegen is, en waarom gevaarlijk.

De punt van de Kaap, die gelijk men weet/ op de hoogte van 35. graden Zuyderbreedte legt/ steekt vry diep in Zee. De stormwinden die daar regeeren/ vallen doorgaans zoo zwaar/ dat de gaauwste Zeeluyden in diergelijke gelegentheden/ al hun verstand en kragten moeten te werk stellen: invoegen deze Baay, hoe schoon dezelve zig opdoet/ egter zeer onaangenaam is wegens deze tempeesten: want de Zeewinden dringen die zware golven met zulk een verschrikkelijken geweld de Baay in/ dat de Kabels onmogelijk in geen bestand zijn om zulk een grooten kragt van water tegen te staan.

De voorgaande vloot had met verlies van verscheyde scheepen droevige ondervindinge daar van gehadt/ en indien het onweer toen ter

ter tijd maar een half uur langer geduurd had / zoo is het geloof- lijk dat'er geene onthoomen zouden hebben / om dat'er niet een was of hy reed al voor zijn laatste anker. 1698.

Deze Baay schijnt zeer diep landwaarts in te loopen / om datze wel drie mijlen in de lengte / tegens twee mijlen in de breedte heeft. Het Robben-Eyland legt by het inkomen te bakboord, dat is / ter linker zijde. Hetzelve is zeer plat / en beslaat ontrent twee mijlen in de rondte. Lengte en breedte der Baay.

Ik zeg Robben-, en niet Robin-Eyland, gelijk veele van onze Franse Reyzigers en Wereldbeschrijvers doen / die / het woord niet verstaande / beyde den zin en de spellinge hebben verandert ; waar van men duyzent exempelen zoude konnen bybrengen. Hetzelve draagt den naam naar zeekere vissen die de Nederlanders noemen Robben, zijnde een soort van Zeehonden, die in groote meenigte rondom dat Eyland en hier omstreeks zwieren. Robben-Eyland en waarom zoo genaamd.

Het Fort legt aan de overkant / ter regterzijde van de Baay : word door een zeeker hoogte gedekt / zoo dat men het niet zien kan voor dat men al wat diep in de Baay op is. Hetzelve bestrijkt evenwel de gansche Baay niet / gelijk sommige / dog onbedagtelijk / geschreven hebben. Het is een vijfhoek / wel en ordentlijk met steenen bekleed / dog zonder grasten of iets buyten om : is wel van Kanon, en met vijfhondert man tot bezettinge voorzien. De Gouverneur, en de verdere Officieren hebben daar hun verblijf. Het Fort.

Ontrent zeven of achthondert treeden van 't Fort, digt by de Zee / legt een gehucht of vlek / bestaande ontrent uyt driehondert Huyzen / welkers straten zoo regt loopen als een kaars. Gemelde Huyzen zijn van witte steen opgemaakt / en beloven van verre wat meer dan men van na-by bevind / hoewel ze overal voldoen / en men ziet'er met vermaak de Hollandsche zindelijkheyt in uytblinken. Daar zijn een groote meenigte herbergen / zijnde dat de plaatzen daar men de noodige verversschingen neemt. De Huyzen en hoe gebouwd.

Daar digt by legt de voornaamste Tuyn van de Compagnie, zijnde ontrent vijftienhondert treden lang / en tweehondert en vijftig breed : maar om de regte waarheyt te zeggen / dezelve quam ons zoo heerlijk niet voor als de beschrijvinge die men ons daar van heeft meedegedeelt. 't Is waar / men ziet'er aangename Lanen van allerley slag van Oranje en Citroenboomen, die door den ganschen Hof heen leggen ; en hy is wel voorzien van Peeren, Appelen, Aprikosen, Granaten, Vijgen, Perseken, Queën, en andere vrugtboomen / zoo wel Europeïsche als Indiaansche : maar al die boomen blijven geweldig kleyn en laag ; en daar scheelt al vry wat aan datze niet na wensch voortkoomen. Men heeft een leedige plaats in dien Hof gebuld met een kleyne muscadelle druyf, die uytneemend wel draagt. Compagnie's grootste Tuyn.

1698. Zy hebben daar ook in overvloed by-na alle soorten van Moeskruyden, blommen en andere planten. Den Hof werd besproeyd met eenige beekjes/ die op verscheyde plaatzen van den berg komen afzakken/ en door eenige gemaakte kanalen heen stroomen en zig verspreyden. Rondom den Tuyn staan een groote meenigte boomen, die de proef van den meer voor dees gemelden harden wind hebben uytgestaan/ maar dezelve konnen evenwel den Hof niet t'eenemaal beschutten; en dat is de reden waarom hy juyst niet is als 't wel behoort/ en dat de Vruchtboomen daar zoo weynig wassen/ gelijk ik gezeyd heb.

Waarom de boomen niet al te wel tieren willen.

Wat verder tegen 't hangen van den berg zagen wy gins en herwaarts verscheyde Huyzen met Wijngaarden, Tuyntjes, en kleyne Bosjes omringd/ 't welk een aangenaam gezigt van zig gaf.

Tweede Tuyn van de Compagnie.

De Compagnie heeft nog een tweeden Hof/ omtrent een mijl daar van daan/ leggende in een beeter stuk lands/ en wat meer voor de schadelijke winden gedekt. Daar staan gansche Lanen van Eyken-boomen zoo lang als men zien kan/ en een groot bos van jonge boomen, die van den zelven aart/ en uyt akers voortgesprooten zijn: men zal'er t'eeniger tijd nog eens goed gebruyk van konnen hebben/ 't zy om huyzen of scheepen van te maken. Tegenwoordig zijn'er geen boomen bequaam om te vertimmeren dan in zeeker bosch, 't welk omtrent twee mijlen van 't Fort legt.

't Gouverneurs Lusthuys.

De Gouverneur heeft ontrent twee mijlen van de Kaap een zeer vermakelijk Huys leggen genaamd Constantia; daar houd hy wel 't grootste gedeelte van 't jaar zijn verblijf/ niet zoo zeer om dat 'et de lucht goed/ 't gezigt schoon/ en de grond uytneemend is/ maar om dat'er overvloed van wild gevonden word: want de jacht is het grootste en beste vermaak dat men daar hebben kan.

Colonie by de Kaap, en

Ontrent tien mijlen van de Kaap is een Colonie genaamd Drakesteyn, bestaande uyt ontrent driedupzent persoonen/ zoo Hollanders als Franse Gereformeerden/ die zedert de herroeping van 't Edict van Nantes weggevlugt zijn.

derzelver vrugtbaarheyt.

Gezeyde Colonie strekt zig wel acht of tien mijlen in 't rond uyt/ want dewijl de grond overal niet even goed is/ zoo moesten zy zig wat verdeelen/ en overal de beste plekken om te bebouwen uytzoeken. Het aardrijk brengt daar/ zonder veel moeyte/ weyt en ander koorn voort/ 't welk dertig en meer/ ja tot zestig fout toe uytlevert: vermits nu ieder graantje wat veel strohalmen opgeeft/ zoo wordt het koorn wat dun en yl gezaayd. Januarius is daar den Oogstmaand.

Hoe veel Wyn den Wynstok aldaar uytlevert.

De Wijnstok brengt het tweede jaar na dat hy geplant is/ vrucht voort/ en wel zoo overvloedig/ zonder veel arbeyd/ dat duyzent voeten Wijngaards, op sommige plaatzen wel tien vaten Wijn geven. 't Is waar/ de Wijn is de beste niet/ en valt wat groen; maar

maar zulx komt ten deele, om datze de moeyte niet hebben willen neemen van zulke planten te verkiezen die met dien grond en dat Climaat best overeen-komen; en ook om dat men de takken niet genoeg te hulp komt, en aan latten bind. Voorts zijnze geweldig nalatig in 't afplukken van 't blad, want zulx doenze ganschelijk niet, alschoon de vette grond veel hout en zulken zwaren blad maakt, dat'er de Son niet door kan schijnen om de druyven te rijpen: en deze aanmerking heeft te meer grond, om dat ik druyven gezien en geproefd heb, die voor de Son bloot hadden gelegen, en onvergelijkelijk beter waren als de andere, die groen en zuer bleven achter de schaduw van 't blad. Men kan ligtelijk afmeeten, dat het gebrek van rijp te worden, in een Luchtstreek die zoo digt onder de Zon leydt, en daar men nog sneeuw nog ys kent, uyt geen andere oorzaaken kan ontstaan dan die ik gezegt heb. 1698.

Op het eynde van February is het den Wyntyd. Vermits ik nu van den wijn by deze gelegentheyt spreek, zal ik 'er nog byvoegen, dat de Compagnie dezelve altemaal koopt tegen twintig ryxdaalders de legger, zijnde omtrent duyzent mingelen, mits dat de Compagnie dan zelf het vaatwerk moet leeveren: invoegen dat 'er niets buyten af te vinden is, dan 't geene men de Compagnie onthoud; maar zulke Smokkelaars worden voor de eerste reys gestraft met een geldboete, voor de tweede reys met een geesseling, en de derde reys met een eeuwig bannissement. Dat houd de wijn zoo duur; want men moet twintig stuyvers betalen voor 't mingelen. Daar wassen ook Ananas, Aard- en Watermeloenen, Moeskruyden, en allerhande Wortelen; zoo dat de Inwoonders het hier na wensch zouden hebben, indien ze door de schadelijke stormwinden zoo niet geplaagd wierden.

De Compagnie alleen koopt dien Wyn, en voor wat prys.

Een onnoemelijk getal Harten, veel Ossen, Schapen, Geyten, en Apen worden in deze landstreek gevonden: als meede Olyfanten, Rhenocerossen, Elanden, Leeuwen, Tygers, Luypaarden, Wildezwynen, Gazellen, Yzervarkens, Paarden, Ezels, Honden, en Wildekatten. Maar de allerverslindenste dieren begeven zig landwaarts in, en al van de plaatzen af die bebouwd worden. De Leeuwen en Tygers zijn de stoutste, en komen wel het digtste by de Inwoonders van 't platte land om hun roof te zoeken.

Van 't vee, en van de verslindende dieren.

Wat den Eenhoorn belangt, zulx houd ik maar voor een verdigtzel. De oudste en weetgierigste bewoonders van de Kaap zijn ook van de zelfde gedagten, en meenen volkoomen daar van verzeekerd te zijn. De Rhenoceros is een opregte viervoetige Eenhoorn; (want daar zijn visschen, vogelen, en zelfs kruppende dieren, die men den naam wel mag geven van Eenhoorn.) Ik heb zeer gewenst om een Rhenoceros te zien, en dat alleen wegens al de fabeltjes die men'er van verteld; als meede van den Krokodil, en

Wat den Schryver gelooft van den Eenhoorn.

 hon-

1698. hondert andere dieren. Mijne vrienden, die dezelve meer als eens gezien hebben, lagchen met al die Schilderyen die men van die dieren maakt, en zoo fraay geborduurd vertoonen; zulx is altemaal fabelagtig. De regte Rhenoceros heeft net een huyt als een Olyfant, en hoe ouder hy is, hoe gerimpelder hy ziet, zoo dat hy hier in ons zelf gelijk is. Daar-en-boven mogen wy vrylijk zeggen, dat hy niet meer dan eenen hoorn heeft, niettegenstaande de fabelagtige zoo genaamde Naturalisten vry anders daar van opgeven, en dat dezelve staat op het tipje van zijn neus. Hy heeft een zeeker soort van zwart hayr aan zijn steert, 't welk zoo dik is als een driekantige paknaald, en vry harder als een baleyn.

De Rhenoceros.

Camelions. Ik zal hier niets zeggen van de Camelions, die in dit land zeer gemeen zijn, dan alleen, dat het niet waar is dat ze zonder eeten, en gelijk wy zeggen, van den wind leven; zy leven van de vliegen, en andere diergelijke beesjes.

Het gevogelte. Het gemeenste gevogelte aldaar bestaat in roode, graauwe, en witte patryzen die dik en vet zijn, als mede in faisanten, hoenderen en tortelduyven, en geeft een groote vervulling voor de Inwoonders. Het word aan de nieuwelings-aankoomende in de Colonie scherp verbooden iets uyt hunne eygene kudde te dooden, voor dat ze het verschot van de Compagnie weder voldaan hebben.

Driederley slag van Koebeesten. De Koebeesten bestaan uyt driederley slag, alle drie groot en snel in 't loopen. De eene soort heeft een bult op den rug: de tweede geweldige regtneerhangende hoornen; en de andere wederom opstaande, en zoo schoon als de Koebeesten die men in Engeland, en byzonder ontrent Londen ziet loopen.

Zeldzamen Leeuw en hoe die gevangen wierd. Eenige weynige jaren voor onze komste aan de Kaap was 'er eens een ongemeene monsteragtige Leeuw gesprongen over-een muur, in een beslooten perk, digt by het Fort, beet daar een Os dood, en sleepte hem geheel boven op den Tafelberg. Des anderen daags maakten zy jagt op dien verwoeden Leeuw, en leyden hem een strik, waarin zy hem vongen en doodden. Zijn huyt heb ik zien hangen aan de zolderinge van 't wagthuys, daar men door gaat als men na 't Fort wil. Nog word'er eenen anderen leeuwenhuyt bewaard van eenen die zy dood vonden leggen, hebbende drie pinnen van een Yzervarken in zijn bast. Van nog die van een wild paard, 't welk in een bos gedood was, en geen staart had, maar vlakken als een Luypaart.

De Tygers vallen daar kleyn. De Tygers van dat land zijn zeer kleyn, daar ze in tegendeel op het Eyland Java ongemeen groot vallen. De honden, hoe groot en sterk die ook in getal zijn, durven op geen Leeuw los gaan, maar op de kleyne Tygers maken zy onbeschroomd jagt. Wanneer dat goed onder de schapen komt, byten zy 'er een groote meenigte dood, en zuygen, als ze niet te hongerig zijn, hun alleen maar 't bloed af.

De

1698.

De Compagnie geeft twintig rijksdaalders aan iemand die een Leeuw dood/ en tien voor een Tyger; en dit is de reeden waarom men allerhande kunstjes bedenkt om die dieren te knappen: als by voorbeeld; men maakt een stuk vlees vast op een Snaphaan/ de welke door middel van een yzerdraat losbrant zoo dra het beest aan dat vlees begint te tornen/ en dus word hy gedood of gequetst.

Premie voor 't dooden van een Leeuw, en Tyger.

Het brood kost 'er maar een stuyver 't pond/ niettegenstaande de bakkers genoodzaakt zijn 't koorn van de Compagnie te koopen; zoo dat men van gemelde Compagnie koopt Wyn, Osse- en Schapevlees, en Tabak. De Inwoonders hebben een mate Weyts, wegende hondert en tagtig pond/ voor drie rijksdaalders: het Osse- en Schapevlees heeft zijn gezette prijs tot twee stuyvers/ en den Tabak tot veertig. De Seep kost 'er agtien stuyvers 't pond/ het mingelen Brandewyn vijf gulden/ maar het Bier weynig.

Algemeene Prys van de waren aldaar.

De slaven/ welke altemaal Negers zijn/ kosten zoo tusschen de zestig en tagtig Rijxdaalders/ al na dat ze oud en van een goede gestalte zijn. De Rijxdaalders worden gereekend tegen agt schellingen/ de schellingen tegen zes stuyvers/ en een pond tegen zestien oncen. Het kleyndere geld bestaat/ gelijk te Batavia, uyt stuyvers.

Prys der slaven.

De Colonie/ waar van ik hier boven gesprooken heb en ontrent tien mijlen van de Kaap legt/ is geweldig vermeerderd/ en groeyt nog dagelijx aan van Franse gereformeerde vlugtelingen. De Heeren Bewindhebberen van de Compagnie onderhouden daar een Predikant en een Voorlezer; en doen nog alle dagen nieuwe blijken hunner goedheyt ontrent die menschen zien.

De Colonie by de Kaap vermeerdert sterk, en waarom.

Zoo als my nog voorstaat heeft men my daar/ onder die goede luydjes zijnde/ gezegt/ dat de Predikant dier Kerke/ die voor een zeer eerlijk en verstandig man gehouden word/ bezig was met het berijmen van een nieuw Psalmboek, of ten minsten met het verbeeteren der overzettinge van Marot en Beza, zoo goed als hy kon/ om alzoo de heylige Gezangen verstaanbaar te maken. Het is te verwonderen en te beklagen/ dat een werk van die natuur/ en 't geen men al-overlange in Vrankryk heeft getragt te doen/ nooyt in de Kerken tot algemeene stigtinge is ingevoerd/ en dat men het verouderde en bespottelijke niet verbannen heeft.

Toen deze onze arme broederen van de Kaap het ontwerp in Holland gesmeed hadden van zig in dit land neer te willen slaan/ wierden zy met een merkelijke somme gelds begiftigd/ ten eynde zy in staat mogten zijn die reyze te onderneemen: men bragt hen buyten hunne kosten over; en wanneer ze daar quamen/ gaf men yder zoo veel lands als hy hebben wilde. Men verzorgde hen ook van allerhande bouwgereedschap/ levensonderhout/ en eenige stoffen; en dat altemaal zonder jaarlyxe schattingen/ en zonder renten; maar even-

Hoe die menschen eerst aan de Kaap gekoomen zyn.

1698. evenwel met dit beding / van het weer te zullen geven wanneer ze wederom in staat geraakt zouden zijn. Men deed ook een zware Colecte voor hen te Batavia, en die somme wierd onder hen verdeelt / en een ygelijk gegeven na dat de nood vereyschte. Men onthefte hen van de waren op dien voet als ik gezegt hebt / zijnde een eerlijke pryz / byzonder hier ter plaatze / alwaar alles in overvloed is. Het valt hen geweldig mee dat de slaven daar niet zeer duur zijn. Zy hebben ook grooten dienst van de inboorlingen / die de Hollanders den naam hebben gegeven van Hottentotten, om dat men die menschen dat woord dikwils hoort noemen. Om diergelijke reeden hebben de Spanjaards het by hen overmeesterde gedeelte der nieuwe Wereld Perou genoemd. En het is zeer waarschijnelijk dat op die zelfde wijze het hemelsbrood / eertijds van God aan zijn volk gegeeven / (Exod. XVI. 17.) MAN, of MANNA genaamd is geworden. Dit zy in 't voorbygaan gezegt.

Hottentotten, en waarom zoo genaamd.

Onze vlugtelingen laten de Hottentotten in de Landbouwery, in den Wyngaard, en al waar ze willen / voor een stukje Tabak, of wat Brood arbeyden. Vermits zy nu vryheyt hebben om te jagen / zoo kost haar de andere spyze by-na niets. Het hout alleen valt 'er wat schaars / maar dat is zulken grooten zaak niet / om dat 'er de lugt warm is / en zy geen vuur van doen hebben dan alleen om de pot te kooken. Om die zelfde reden behoeven ze ook niet veel geld voor kleeren uyt te geven; de ligtste en dunste stofjes zijn goed genoeg. Zy koopen ook veel dingen goedkoop van de Matrozen die 'er van tijd tot tijd uyt al de hoeken van de wereld gedurig aan de Kaap koomen. Het is waar / zy moeten hare goederen om te verkoopen aan de Kaap brengen / zijnde / gelijk ik reeds gezegt heb / tien mylen van de Colonie; maar dat ongemak geeft weynig / om dat de weg ongemeen goed is / en hunne Ossen, die wel konnen stappen / dezelve in eenen dag af leggen.

De vlugtelingen gebruyken dezelve goedkoop.

Een yder kan wel denken / dewijl alle beginselen niet zonder moeylijkheden zijn / deze goede luyden de hare ook al hebben gehadt; maar zy zijn mild en liefdadig bygestaan / en God heeft haren arbeyd / eyndelijk / ook zoodanig gezegend / dat ze tegenwoordig altemaal gemaklijk leven konnen / ja men vind 'er zelfs al rijken onder.

In veele oorden van de Kaap, en wel byzonder omstreeks daar onze nieuwe bewoonders zig onthouden / is de landsdouwe uytneemend schoon / en de lugt zeer goed. De groote en zware beeken brengen veel toe tot de vrugtbaarheyt van dien grond / die in overvloed Wyn en allerhande Koorn voortbrengt. De heuveltjes / met Wynstokken voorzien / leggen daar voor de schadelijke winden gedekt / en bakeren zig in de Zon: de fonteynwateren vloeyen langs derzelver voeten heen / en besproeyen met eene de Moes- en Speeltuynen, die gevuld staan met allerhande vrugten en eetbare waren /

Vrugtbaarheyt der Landsdouwe, en waarom.

zoo wel die in Europa als Indiën vallen. 1698.

Een van die Vlugtelingen, genaamd Taillefer, zeer eerlijk en verstandig man / en zelfs neerstig in 't onderzoeken van allerhande zaken / heeft een Hof die zeekerlijk voor eenen schoonen mag doorgaan. Niets ontbreekt 'er / alles leyt in ordre en na behooren. Heeft ook een binnen plaats vol allerley vlugten en gevogelte; mitsgaders een groote meenigte Ossen, Schapen, en Paarden, die volgens den aart van 't land / het gansche jaar door gaan weyden / zonder oopt gebrek aan voedzel te hebben / en zonder dat Hy oopt voor hooy hoeft bezorgt te zijn / 't welk zeekerlijk veel gemak geeft. Dezen nobelen baas ontfangt by uytneementheyt wel de geene die hem koomen bezoeken / en onthaalt ze deftig. Zijn Wyn is de beste die men daar heeft / en komt ten naasten by over-een met onze slegte Champanje-wyn. Schoonen tuyn van eenen Taillifer.

Om alles in eenen bundel te besluyten / het is zeker dat de Kaap een aangenaame schuylplaats is voor de elendige Franse Protestanten. Daar bezitten en smaken zy hun geluk vreedzamelijk / en leven in een zonderlinge vriendschap met de Hollanders, die / gelijk een yder weet / van een gulhartigen en goeddoenden aart zijn.

De Hottentotten zyn menschen van een leelijke gestalte; indien men den naam van menschen aan diergelijke dieren geven mag. Zy loopen by troppen en woonen in hoolen / of onder kleyne strooyen hutjes / moeijende zig nergens mee dan met het hoeden en opqueeken van vee. Schoon zy nu het zelve in overvloed bezitten / zoo hebben nogtans mijne vrienden my eenparig gezegt / dat zy noopt geen beest voor hun eygen gebruyk zullen dooden / en datze geene eeten dan die van ziekte komen te sterven. Zy zijn ongemeen traag en luy / en zouden dikwils liever honger lijden als zig tot werken begeven / houdende zig te vreeden met het geene de natuur van zelfs voortbrengt. Zy maken zeer veel werk van zeeker wortel die wel met onze Pinxternakel overeenkomt: deze braden zy; en somtijds kneeden zy hem ook wel tot deeg / en maken'er brood van / en dan komt de smaak ten naasten-by over-een met het karstanjebrood. Vlees en vis eeten zy raauw / om datze het beter achten en veel smakelijker vinden dan gekookt: ja zy belemmeren zig zoo weynig met de keuken / dat wanneer zy 't een of 't ander beest dood vinden leggen / zoo oopenen zy 't maar / 't zy het stinkt of vers is / trekken de darmen wat tusschen de vingeren heen / op dat'er het dikste wat uytloopen mag / en dan makenze van de pens / en verdere omballingen / een goed maal voor een geringe prijs. Van de Hottentotten, en

Al die menschen zijn maar van een middelmatige grootte. Zy hebben een platte neus / ronde ogen / groote mond en ooren / een kleyn voorhooft / weynig baards / en gekroest hayr. Wanneerze geblooren worden zijn ze vaal en wat aan de bruyne kant; maar zy be- derzelver gestalte.

 smeeren

1698. smeeren zig heel zorgvuldig met roet in vet of olie gemengd / om zig daar door zoo zwart te maken als 't eenigzins mogelyk is; en wanneer ze op deze wijze wel gesmeerd zijn / gaan zy op den rug in de Son leggen / om de kleur des te vaster te maken. Dat ciercel maakt hen zoo stinkende / byzonder in heet weer / dat men 'er niet omtrent duren kan.

Hun dragt. Des Somers gaan zy geheel naakt / uytgezondert dat zy iets in een busje laten hangen / 't welk daar met voordagt van passe toe gemaakt / en met een gordel om de lenden vast gemaakt word: en des Winters dekken zy gemeenlijk hunne schouderen met een Schaaps-vel; dog zy hebben noyt iets op 't hooft. Hun gekroest / vet / en met zand gepoeperd hayr loopt altemaal met lokjes door malkanderen heen / en aan elke lokje zit een stukje glas / of een kleyn plaatje van kooper of ander metaal. Door de lel van 't oor / die groot en breed is / steeken zy een rond houtje / omtrent van een vinger lang / en ruym zoo dik / aan welkers end zy eenige Schulpen / of andere diergelijke snuysterpen hangen / 't welk / gelijk men denken kan / een aangenaam gerammel en een schoon gezigt moet geven. 't Is vreemd dat deze stinkende menschen / die niet anders als Varkens leven / nog bequaam zijn te denken aan eenig cieraad.

Hebben wel geen Religie maar bidden evenwel iets aan. Om eygentlijk te spreeken / zy hebben geen Religie: en evenwel is my gezegt dat zy somtijds zeekere gebaarden maken / waar uyt men schier besluyten zou / als of ze een denkbeeld van een Opperst Wezen hadden. Ik heb hen meenigwerf zien dansen en in de handen klappen wanneer zy de Maan zagen / en ik weet dat zy op die wijze dezelve begroeten van den dag af dat zy nieuw geworden en wederom afgegaan is / 't welk wel een soort van dienst schijnt te wezen die zy aan dat Gesternte bewijzen: maar misschien is het ook wel niet anders als een bewijs van vreugde over het aangename licht dat zy zien.

Zeldzame besnijdenis. Eenige neemen voor de Besnijdenisse 't geen de Moeders aan de nieugeboorne Zoontjes doen / namentlijk / wanneer zy met de tanden de rechter Testicul uytbijten en op eeten: maar ik zou veel eer gelooven 't geen anderen daar van zeggen / te weten / dat de ouders van gedagten zijn / dat de kinderen daar door veel rapper en bequamer tot de jacht worden. Watter van zy of niet / het is een algemeen gebruyk onder de Hottentotten van de Kaap. Na dat nu die boosaardige Moeders hare onnozele kinderen aldus verminkt hebben / geven zy dezelve zout water te drinken / en wat tabak in den mond; beeldende zig vastelijk in / dat deze twee dingen / gevoegd by de gedane wegneeming / de kinderen zoo sterk en leenig maakt / datze naderhand een Ree met loopen zullen konnen inhalen.

Derzelver gedienstigheyt. Ten laatsten / hoe vuyl en afschuwelijk deze menschen ook zien / zoo laat men egter niet na dezelve te gebruyken; ja voor een stuk brood / of

1698.

af tabak / doet-menze een ganschen dag werken. Maar op twee dingen moet men wel acht geven; dat men hen veel liever wat belooft als dreygt / en dat men nooyt met hun vryheyt de gek scheert. Ten tweeden / geen eeten te geven voor datze met arbeyden gedaan hebben; om dat de nood de eenigste prikkel is die hen tot werken noopt.

De vodd ige hutten, waar van ik hier boven gesproken heb / zijn laag en by-na rond / opgemaakt van aarde / boomtakken / bladeren / enz. en zoo slegt / dat'er het water / by reegenachtig weêr van alle kanten doordringt. Het vuer legt in 't midden van de Hut, en zy slapen altemaal rondom dien haard onder malkanderen in de asch neer. Ik zou niet willen beweeren dat de twee Sexen zig daar altoos even kuys hielden; dog dit is evenwel zeker / dat deze Barbaren, hoe woest dezelve ook zijn / niet alleen zorg dragen van binnen de palen des huwelijx te blijven / maar datze zelfs overspel zwaarlijk straffen: ja zy doen den gene / welke op die misdaad betrapt word / met stokken doodslaan; en de zelfde straffe oeffenen zy ook ontrent dieven en doodslagers.

Hun woo- ningen, en wyze van le- ven.

Ik heb ergens gelezen / dat wanneer de Vrouwen weder hertrouwen / men haar het lidt van een van beyde de kleyne vingers doet affnijden / en dat men zoo voort gaat tot aan den duym toe / ingevalle zy zoo veel nieuwe Mans opdoen. Maar geloofwaardige menschen / die lange jaren daar gewoond hebben / verhaalden de zaak anders / en verzeekerden my / dat het kleyne vingerlidt den Vrouwen wierd afgesneeden wanneerze trouwden / dog dat zulx tot een teeken van hare onderwerpinge verstrekte.

Vremde gewoonte by het trouwen gebruyklyk.

De Mans mogen verscheyde Vrouwen neemen / dog doorgaans hebben zy'er maar een / ten minsten die rondom de Kaap woonen. De Vrouspersoonen zijn nog stinkender dieren als de Mans: want behalven datze immers zoo vaal zien / zoo hebbenze nog die vuyle gewoonte / datze darmen om den hals en beenen dragen in plaats van kralien en kouffebanden / 't welk een afschuwelijk en stinkend cieraad is.

Ontygheyt der vrouwen.

Zy dragen ook schulpen / stukken van kralien / en van glas in 't hayr en aan de vingeren / en breede yvore ringen boven de ellebogen.

Maar het leelijkste van allen vertoont zig onder den hals; 't is of'er van vooren twee verlepte en half met wind gevulde Varkensblazen hangen. Deze vuyle mammen nu / die zwart en gerimpeld zien / hangen haar tot over den navel toe / en de tepels zijn veel grover als Koeye-uyers. 't Is waar / hier in leggen zy voor / datze deze borsten regts / linx / van vooren en na achteren konnen werpen zoo alsze willen. Doorgaans smijten zy ze over de schouderen / om het kind / 't welk zy op den rug dragen / te zogen. Niet-tegen-

Vies gezigt hunner borsten.

1698. staande al die gemelde fraaiigheden zoo zijn die Schepzels nog by verwaand, en beelden zig in de schoonste Dames van den aardbodem te zijn: zy zetteden de handen in de zy, en beschouden ons op een zeer verachtelijke wijze van den hoofde tot de voeten. Men zegt dat zy van een afschuwelijk temperament zijn, en datze zeekere driftige tijden hebben, in welke haare ligchamen met een zeer sterken damp uytwaassemen, even eens als de brandende Hinden.

Hun gedrag ontrent malkanderen. Buytenshuys moeyen zig de Mans niet met de Vrouwen, ieder Sexe doet haar eygen werk, en loopt ook met afgezonderde troppen. Zy kenden nog Goud, nog Zilver, nog wisten van geen geld eer de Hollanders aan de Kaap quamen nestelen. De menschelijkheyt die zy voor elkanderen hebben, behoeft niet voor die der Chinesen te wijken; zy ondersteunen de een den anderen met alles en in alle gelegentheden, zoo dat men met waarheyt kan zeggen, datze niets in eygendom, maar alles gemeen hebben. Zy zijn zeer handig in het werpen van de Zagay, zijnde by-na als een halfpiek, die aan 't end met yzer of eenige andere harde specie beslagen en scherp gemaakt is, ja zy weeten'er net een rijkxdaalder mee te treffen. Met die zelfde Zagay is het dat zy de vis harpoeneeren, zonder by-na eens te missen.

De Compagnie drijft koophandel met hen, en waar in. De Compagnie onderhout met deze menschen een koophandel, die al van veel belang is, dewijl gemelde Compagnie van henlieden by-na al het vee heeft. Zy brengen Ossen en Schapen te berde; en de Heeren van de Compagnie geven hen voor ieder beest een stuk gesponnen tabak wat dikker als een duym, en zoo lang als het beest voor van de kop tot achter aan de steert is, of anders een maatje brandewijn, al na zy overeengekoomen zijn. Dezen handel is zeer strikt aan de nieuwe bewoonders verbooden; ja zy moogen ganschelijk geen vee van de Hottentotten overneemen, op de boete van vijftig gl. voor de eerste reys; tweehondert gl. voor de tweede reys; en een geesseling met een bannissement voor de derde reys. De Compagnie verkoopt ieder Os weder voor 25 gl. en een Schaap voor zeven; zoo dat deze Heeren, zonder gewelt te oeffenen en veel te wagen, groote winsten doen.

Kennen de kragt der kruyden. Hoe bot, of laat ik liever zeggen, wat voor beesten de Hottentotten ook zijn, zoo kennen zy echter de Medicinale kruyden, en weten zig wel daar van te bedienen. Indien men van een venynig dier is gestooken, of een gezwel heeft, of een ander ontsteekinge, zoo weten zy op een prik de plant niet alleen te noemen die daar goed voor is, maar ook zoo wel te gebruyken, en met zoo veel vrucht, beter als wy de onze. Eenige aan de Kaap koomende zieken hebben zulx dikwils ondervonden; ja sommige wonden, die van schrandere Meesters al opgegeven waren, zijn door deze menschen meenigwerf in korten tijd geneezen geworden. Doorgaans stampen zy de

kruy-

kruyden eerst eer zy die op de wond leggen / maar zy geven ook het sap / dat'er uytkomt / gemeenlijk den lydenden in. 1698.

Deze volkeren / nog die gene welke Africa wat dieper in woonen / zijn niet t'eenemaal zonder Regeeringe: zy hebben zelfs Erf-Opperhoofden, wien men met te meer reeden Koningen kan noemen / om dat ze kroonen dragen / 't welk my meer als eens verzeekerd is van een naukeurig Reyziger / die ten minsten twee hondert mijlen diep landwaards in is geweest. Maar alschoon deze Opperhoofden misschien het regt hebben om in 't algemeen op 't gedrag hunner Inwoonders te letten / en een wakend oog te houden / zoo is 't evenwel / dat ze hunne bedieningen weynig / ja ik mag wel zeggen nooyt oeffenen of werkstellig maken dan in oorlog. De Inwoonders / hier en daar verspreyd / maaken by troppen een kleyne soort van Republyken uyt / waar in zy zeekere gewoontens onderhouden die haar tot wetten zijn geworden. Ik heb reeds te vooren gezegt / dat zy moedwillige doodslagen / overspel / en dievery scherpelijk straffen. Meer andere dingen / gegrond op de natuurlijke billijkheyd / gaan onder haar in zwang / enkel maar om de Republyk stand te doen houden.

Zyn niet gansch zonder Regeering.

De Compagnie leeft gemeenlijk in een goed verstand met deze Natien. Maar gelijk'er zijn die de omtrent de Kaap woonende Hottentotten dikwils oorlog aandoen / en dat het der Hollanderen belang is dezelve te beschermen / zoo vinden zy zig dikwils genoodzaakt tegen de anderen te vegten.

De Compagnie handhaaft de Hottentotten.

Toen wy de eerstemaal aan de Kaap waren / zagen wy een party van dertig of veertig Hollandsche Soldaten te rug koomen / die de Gouverneur met vyf of zes duyzent naburige Hottentotten en vrienden ten oorlog had uytgezonden gehadt. Zy waren omtrent hondert mijlen diep landwaarts in geweest / en hadden een Leger van agt of tienduyzent vyanden tot reden gebragt: want zoo dra de muskettery eenige ter aarde had doen ploffen / begonden zy palm (gelijk men zeyd) in 't vuur te leggen / en beloofden vreedzamelijk te zullen leven. Men had hen meer dan tienduyzent Koebeesten afgenoomen / maar men gaf ze hen alle weer: mitsgaders nog wat Tabak en Brandewyn, ten teeken dat het een onverbreekelijke vreede was.

Staaltje daar van.

Ik zal hier nog drie of vier dingen by voegen. Zy weeten gansch van geen lezen / en by gevolg niet van de Schriftuur. Zeekere beschryvinge die my nog in 't hooft leyd eens ter loops gelezen te hebben / sprak van die menschen als van Astrologisten, maar hun Astrologie heeft niets om 't lijf; ja ik ben verzeekerd dat ze zelfs de tyden niet eens verdeelen / en dat ze nog weeken / nog maanden / nog jaren kennen. De meeste omtrent de Kaap woonende hebben Hollands leeren spreeken.

Hunne onkunde.

1698. Onder hunne vermakelijkheden komt het roepen en huylen voor zingen scheep; ook lagchen zy dikwils dat het schatert; en hun dansen is plomp en onbeschoft/ dog de vrouwen hebben daar zoo veel schuld niet toe/ en dansen meest onder elkanderen.

Hunne vryagien. Ik heb hunne jonge luyden dikwils op een zeer galante wyze zien vryen/ en draagt zig aldus toe; De verliefde nadert allengskens zijne schoone/ die hem al zittende of staande afwagt/ en zonder een woord te spreeken/ houdt hy zyn middelste vinger van de regterhand al lagchende haar voor de oogen/ als of hy ze uyt wou steeken; en na dat hy nu die vinger/ onder een gedurig lagchen/ ontrent een quartier uurs dan voor 't eene en dan voor 't ander oog bewogen heeft/ zoo gaat hy weder weg even als hy gekoomen is. Hunne Huwelijken geschieden onmanierlijk.

Wyze van trouwen. Somtijds vergaderen zy by douzynen of twintigen te zamen/ en krommen zig op hare teen zonder verder grond te raken. Wanneer ze nu een kring gemaakt hebben/ laten zy een pijp Tabac rond gaan/ waar van elk een trekje doet tot ze uyt is. Ik heb nooyt gezien dat deze eendragtige vergaderinge in onmin is gescheyden/ hoe wel zy/ om de waarheyt te zeggen/ geen stomme speelen. Zy weyden/ en slapen/ en leven dan onder malkanderen als beesten/ en doen alles (zonder zulx artykelsgewijze te noemen) in eenvoudigheyt weg.

Zy zyn niet diefachtig en waarom. Vermits nu de gierigheyt geen drift is die onder haar regeert/ en dat de nooddruftigen altoos van de anderen worden bygestaan/ zoo gebeurt het zeer zelden dat iemand zig tot dievery begeeft; en dit is ook de reden waarom de nieuwe bewoonders, in welkers dienst zy dikwils zijn/ hen ook laten gaan en koomen zonder de minste agterdogt van ontrouwigheyt te hebben.

Van de Negers, en derzelver Godsdienst. Aan de Kaap zijn veele Negers, die daar van Madagascar, Ceylon, en andere naburige Eylanden, werwaarts het geval hen verstroopd had/ aangekoomen zijn. Die nu als slaven dienen/ loopen by-na naakt/ maar die vry zijn hebben huyzen/ en gaan gekleed. Deze zeggen/ dat ze een eenig God/ Schepper van alle dingen/ aanbidden/ en dat ze ook eerbiedigheyt hebben voor de Zon en voor de Maan, zijne twee eerste Dienaars/ dewelke voornamentlijk in last hebben om de aarde/ en alle die dezelve bewoonen/ levendig te maken; maar deze aanbiddinge geschiet in 't verborgen en inwendig. Zy hebben nog beelden/ nog plegtigheden/ nog eenigen uytwendigen dienst/ en dulden geen andere Wetten dan die der nature. Indien zy feest houden of dansen op den dag der nieuwe Mane, zulx geschied niet uyt eerbiedigheyt/ maar/ gelijk de Hottentotten, van blydschap wegens het gebruyk/ 't welk zy van dat ligt hebben.

Hun ongeluk in vrydom. Wanneer deze Negerse slaven haar vrydom bekomen/ zoo is zulx voor

voor haar een ongelukkig geluk: want het gezag 't welk men over haar heeft / maakt dat men haar de gronden van de Religie / lezen / en schryven leert. Hier omtrent zyn de Franse vlugtelingen met zeer veel ernst en yver bezig. Maar wanneer ze in vryheyt komen / worden het ten eersten vrygeesten, byzonder als ze nog wat jong zyn. My dunkt ook dat het wenschelyk zoude wezen dat men voor de opvoedinge van de Hottentotse kinderen / daar men gemeenzaam mee omging / wat zorge droeg. 1698.

Zal ik / vertrekkende van de Kaap, den Lezer nog eens te binnen brengen / dat dit hoek lands eerst ontdekt wierd door den Portegys Bartholomeus Diaz, in den jare 1493? Diaz heeft de tempeesten ook wel geproeft eer hy nader by dorst komen / en zeyde tegen den Koning zyn meester Johannes de II. wanneer hy wedergekeerd was / dat hy dat Land genoemd had de Kaap der Tormenten: maar de Koning gaf hem tot antwoord; Dat na regen zonneschyn quam / en dat men die plaats moest noemen / de Kaap van goede hoop. Door wien de Kaap is ontdekt.

HET XIX. OF LAATSTE HOOFTDEEL.

Vertrek van de *Kaap*, en komst te *Sinte Helena*. Beschryvinge van dat Eyland. Wat aard- en boomvrugten, als mede wat vee en gevogelte daar gevonden word. Vertrek van *Sinte Helena*. 't Hemelvaarts Eyland en desselfs toestand. Passeren de Linie. Wat gevaar hen nog ontmoet, en by wat verzuym. Zware mist, en wat die te weeg bragt. Komst te Vlissingen.

Na dat wy nu ons zelven wat ververst en aldaar by-na een maand vertoeft hadden / vertrokken wy den 8 Maart 1698. en namen onze koers naar St. Helena, zynde een Eyland, gelyk men weet / 't welk tegenwoordig de Engelschen toebehoort. Wy kregen het op Paasch dag in 't gezigt: maar het quam ons geweldig hoog / en by-na van alle kanten ongenaakbaar voor. Vertrek van de Kaap.

Van die kant is gemelde Eyland met ongemeene scherpe Rotzen tot blak aan 't water toe omringd. Een quartier-uurs van daar / naar de Zuydkant / ziet men een berg leggen enkelyk van dorre steen / zonder dat 'er iets op wast. Men ziet 'er ook een groote meenigte van die Fous en Fregatten, waar van ik voordezen gesproo- St. Helena.

ken

1698. ken heb. Wy deeden het Fort aan, leggende op de Rivier, in een kleyn plekje, 't welk zy onlangs, tegen den voet van de Rots, daar toe uytgevonden hadden. Voordezen stond het op een steylen berg, werwaarts men met een trap, by-na als een ladder, een groot end-wegs, niet zonder gevaar, moest opklimmen. Op deze kust zijn twee plaatzen om te ankeren, waar van wy de beste verkooren hadden, zoo wegens de uytneemende goede grond, als het water dat daar digt by van den berg stroomt, en zeer schoon is. Aan deze zyde is, gelijk ik gezegd heb, ganscly geen effen land, want de berg waar uyt dit water voortkomt, strekt zig vlak tot aan de Zee toe uyt. Gemelden berg schynt van verre t'eenemaal onvrugtbaar, maar wanneer wy 'er vlak by quamen, vonden wy eenige boomen boven op den kruyn staan.

Waar het legt. De andere ree is by lange na zoo goed niet; maar als men wederom in tegendeel voet aan land zet, zoo vind men straks een zeer schoone vlakte, waar in alles wat men ook zaayt, ongemeen wel voortkomt.

Dit Eyland legt omtrent op zestien graden Zuyderbreedte, en beslaat omtrent zes mylen in de rondte. De lugt is 'er zeer goed, en de hitte der Zonne word 'er door de koele windjes wel getemperd, gelijk ook de verdroogde grond door den zwaren douw en dunnen regen die 'er geduurig valt zeer vrugtbaar gemaakt word. De vrugtboomen, de moeskruyden, groente, en allerley planten, die de Portegyzen daar even na de ontdekking gebragt hebben, zijn ongemeen wel voort gekoomen, en worden 'er tegenwoordig in overvloed gevonden; als, Oranjeboomen, Citroenboomen, Granaatboomen, Ananas, Bananiers, Wyngaarden, Meloenen, Ryst, Erweten, Boonen, Radyssen, Rapen, enz beneffens allerley Koorn. Deze zelfde Portegyzen hebben ook zoo zorgvuldig geweest, van daar allerhande vee te brengen, als Koebeesten, Geyten, Schapen, enz. 't welk ook wel vermeenigvuldigd is. De paarden zynder ongemeen verwilderd. Men ziet'er ook Patryzen, Pintaden, Tortelduyven, en meer ander slag van gevogelte. De Zee geeft'er veel visch op; invoegen men wel zeggen mag, dat de weynige bewoonders die daar zijn, en uyt Engelsen bestaan, allerley levensonderhout in overvloed en ongestoord zouden konnen genieten, indien de onnoemelijke meenigte van Rotten hunne vruchten en zaden dikwils niet quamen schenden.

Wat vrugten, en wat gevogelte daar gevonden word.

Vertrek van daar. Na dat wy nu onze noodige verversching te St. Helena hadden ingenoomen, vertrokken wy van daar met een voordeelige wind op den 26 April 's middags, en verlooren het zelve uyt ons gezigt, na dat wy omtrent acht of tien mijlen ver in Zee waren. Wy lieten met vermaak ons oog gaan over die by-een vergaderde klomp hooge Rotzen, leggende in 't midden van zoo eene wijd uytgestrekte

Zee,

Zee / welkers kragtige en verschrikkelijke golven ieder oogenblik dezelve schynen in te willen slokken. 1698.

Eenige dagen daar na bevonden wy ons op de hoogte te zyn van het Hemelvaarts-Eyland, leggende op zeven en een halve graad van de zelfde breedte: maar wy hebben 't niet gezien / alzoo ons oogmerk niet was om het aan te doen. Hemelvaarts Eyland.

Dit Eyland heeft nog water / nog geboomte / nog iets om eenige bewoonders derwaarts te lokken; is opgevuld met allerley gevogelte / 't welk zeer ongezond en vies van smaak is / maar de eyeren zyn goed. Men loopt'er somtyds wel aan om Schidpadden te vangen / want die zyn'er in overvloed / en geeft een groote verversching voor de schepen. Desselfs toestand.

Wy passeerden met een goeden wind / even als de eerste reys / weder de Linie, zonder dat wy van hitte onze kleederen behoefden uyt te trekken. Wy zyn op andere plaatzen de hitte wel anders gewaar geworden; zoo dat zulx meest van de gesteltheyt des luchts afhangt.

Ik moet hier ook nog zeggen / dat ons water en onze verdere mondkost geene / of immers weynig verandering onderworpen was terwyl wy onder de verzengde luchtstreek heene voeren; 't welk evenwel zeer weynig overeenstemt met het geene zoo veele Reyzigers dienaangaande geschreven hebben. Schoon nu ieder schip van onze vloot een Watermaker op had / die ieder dag een zeeker tax Zeewater versch maakte / zoo hadden wy'er dog geen ander gebruyk van / van dat men'er de Kalveren, Schapen, Varkens, Hoenderen, en Endvogels mee drenkte / of misschien is'er de kost wel in gekookt / maar om voor ons te drinken vonden wy het te soetachtig / en by lange na zoo aangenaam niet dan het andere. Hun scheeps-kost veranderde niet onder de verzengde luchtstreek. 't Gemaakt versch water was niet goed.

Na dat wy nu eenige dagen gezeyld hadden quamen wy op een plaats alwaar de Zee t'eemaal gedekt lag met groente / welkers blad zeer wel geleek na dat van den olijf. Daar ter plaatze vind men altyd veel van dat groen / en zulx duert meer als twintig mylen lang. De Zeeluyden noemen dien plek de Kroozee. Het is een soort van mos, 't welk door 't kletzen der baren tegen de Rotzen los gemaakt word. De Kroos-zee.

Dewyl wy nu in 't beste Saisoen van Batavia waren vertrokken / zoo vonden wy overal Zomer / en onze gansche togt van zeven maanden was / tot in Holland toe / zoet en gelukkig; altyd voor de wind; geen stiltes / nog ook geen stormwinden. Maar in 't alderschoonste weer wedervoer ons iets / waar door wy en nog een ander schip meenden vergaan te zullen hebben. De gansche vloot moest over een ander boeg gaan zeylen / en zoo dra de Admiraal het zeyn gegeven had / maakte zig elk gereed om die ordre uyt te voeren / en altemaal smeeten ze het over stag behalven wy. Wanneer ze nu in het Gevaar waar in zy geraakten.

1698. wenden waren / quam 'er een uyt de vloot / die al weer schent maakte / met volle zeylen vlak op ons aan zetten / en wy dagten het onmogelyk te konnen ontwyken.

Hoe zy dat gevaar te boven quamen. De Officiers riepen aan de eene kant / en de matrozen schreeuden daar tegen aan / maar alles was te vergeefs / ons schip luysterde naar geen roer; zoo dat wy altemaal te gelyk een ontsteltenis op 't lyf kreegen; en het gevaar wierd zoo groot en quam zoo na by / dat de Opperstuurman oordeelde dat 'er geen ontkomen aan was. De Kapteyn ondertusschen / wiens vaardige geest nog onbelemmerd was ('t welk een groote zaak in diergelyke gevallen is) liet het schielyk voor de wind afloopen; en het ander schip dat op ons aanquam / en in het zelve gevaar stak / overmits het van de zelfde grootte was / wierd met den neus in den wind gedraayd / en dus ontquamen wy 't beyde zeer gelukkig.

Waar zulx van daan quam. Toen ging men onderzoeken wat dog de reden mogten geweest zyn waarom ons schip na 't roer niet had willen luysteren / en men bevond het gebrek by de aan 't roer staande Matroos te schuylen / om dat hy / 't zy dat hy 't niet wel gehoord had / of uyt agteloosheyt / of om dat 'er wat te veel Arak in zat / het roer aan de verkeerde zy had gedoven. De onder-Stuurman / wiens wagt het was / en die ook de commande had gegeven / wierd digt deurgestreeken / om dat het zyn pligt was geweest zelf te gaan zien of de matroos gehoorzaamd had. Zoo gaat het: wanneer men 'er 't minst om denkt / staat dikwils het grootste gevaar voor de deur.

Eenige dagen te vooren eer wy op de Ierse kusten quamen / scheen ons de zee van verre vry hol te staan / waar uyt wy besloten dat het op die hoogte quaad weer moest geweest hebben: maar wy bevonden 't ook zoo; want onze Vice-Admiraal, die twee dagen voor ons uytgeloopen was / had 'er zulken onweer uytgestaan / dat hy zyn groote mast verlooren had.

Zware mist. Wy waren vervolgens vyftien dagen zonder hoogte te konnen neemen / ter oorzaake van de zware mist die ons in al dien tyd verzelde: ja dezelve was zoo dik dat wy niet alleen geen schip van de vloot / maar nauwlyx malkander op 't verdek zien konden. Om evenwel te verhoeden dat wy niet mogten verstroopen / en de een van den ander afdwalen / zoo loste men ter wederzyden tusschen nagt en dag eenige stukken Kanon: maar d'onkunde van de hoogte was oorzaak dat wy veel hooger om de Noord liepen als Dungesby-Head, zynde de uyterste hoek van Schotland, in welkers gezigt wy hadden moeten blyven.

Komst te Vlissingen. Eyndelyk bragt ons de Goddelyke voorzienigheyt den 28 Juny 1698 behouden te Vlissingen aan. Zoo dat wy van Batavia af net zeven maanden onderweeg geweest zyn / en onze gansche Reystogt geduurt heeft agt jaren min twaalf dagen.

EYNDE.

BLAD-WYZER

Der voornaamste zaken in de nieuwe Reystogt van FRANÇOIS LEGUAT voorkoomende.

C.

. . Het

Pier-

In-

EYNDE.

2

NAUWKEURIGE VOYAGIE

DOOR

Italiën, Switserland, &c.

Behelsende veele Aanmerkenswaardige, Curieuse, en tot noch toe ongehoorde saken, welke in geen Reys-beschrijvingen aangetekend zijn.

In 't Engelsch beschreven

DOOR

DEN HEER BURNET.

Tot UTRECHT,

By JOHANNES RIBBIUS. Anno 1687.

REYS
Van den HEER
BURNET
Door Switserland, Italien, enz.

Voorgestelt door Brieven, waar in hy al 't aanmerkwaardigst, in die Landen voorgevallen, aantekent.

Zurich, den 1. September 1685.

MYN HEER,

Soo gemeen is het beschrijven van Reysen, dat wanneer yemand/ die maar/ weynigh/ en/ gelijk als ter loops gesien heeft/ onderneemt op een soo korten wijse/ en van plaatsen/ die soo veel besocht/ en dienvolgende soo wel bekent zijn/ yets te seggen/ 't selve als een laatdunkende sught/ om onder de Reysigers gerekent te zijn/ magh worden aangemerkt. Echter/ alsoo ik gelegentheden/ welke aan alle/ die reysen/ niet voorkomen/ gehad/ en by deselve een nauwkeurighept by na met de gelegentheden/ die ik genoot over-een-komende/ gevoeght heb/ beeld ik my in/ dat het geen onaangenaam onderhoud wesen sal/ als ik u een verhaal doe van die dingen/ dewelke my in de Plaatsen/ die ik door-reyst heb/ meest behaaghden. Maar 't geene in de gewoonlijke Reys-boeken voorkomt/ sal ik overslaan/ u dien aangaande derwaarts wijsende; want gelijk gy weet/ dat ik geen groote genegentheyd heb/ om 't geene andere geseyt hebben/ uyt te schrijven/ soo heeft ook een reysend man noch tijd noch lust genoegh/ om hem selven tot sulken lompe saak te begeven. Reden des Autheurs van deese sijn Reys-beschrijvingh.

Als ik de wegh van Parijs na Lyon quam/ wierd ik verbaast/ siende

de soo veel elende/ als sich daar vertoonde/ niet alleen in de Dorpen; maar ook in de groote Steden, nadien de tekenen van een uyterste armoede haar selven daar veyde in de gebouwen/ de klederen/ en byna in de gedaante self der Inwoonderen ontdekten. Ook was een algemeene luyssledigheyd in alle de Steden; een seer oogschijnlijke uytwerking van de ongemakken die sy onderworpen zijn.

trekt van Parijs na Lyon; groot jammer die hy langhs de toght siet.

Ik behoeve u niets te seggen van de buitenregelige/ en nochtans deftige gelegentheit van Lyon; van de schoone Rivieren, die daar samen komen; van de Rots, die van soo grooten hooghte tot een gevangenhuys uytgehouwen is; van de Tuynen der Carthuysers; van het Stadhuys; van het Collegie en Bibliotheek der Jesuyten; van het beroemde Nonnen-klooster van St. Pieter; van de Kerken, besonderlijk van den H. Irenæus; noch van de overblijffels der waterleydingen/ der pijlaren/en der oude * Mosaicken, of vierkantige en veelverwige steenstukken in de Abdye.... Aangesien/ met een woord de Heer Spon, van die besonderheden aldaar soo nauwkeurigen verhaal heeft gedaan/ dat hem 't selve na te willen doen een seer laatdunkende pogingh zijn soude.

Bysonderheden van door den Lion Autheur voorby gegaan; en waarom.

* *Of ingeleide werken.*

De spreuk van Claudius gesneden in een koperen-plaat, en geplaatst aan 't eynde van de benedenste wandelingh in het Stadhuys, is een van de treffelijkste antiquiteyten der wereld/ maar in op de wijse van het schrijven/ en het onderscheyden der redenen door puncten / in die eeuwe gebruykelijk / overvloedighlijk sien. Het silvere Schild van 22. ponden gewichts / daar noch eenigh overblijffel van verguld aan is / en 't welk schijnt te vertoonen d'edelmoedige daadt van Scipio; een schoone gevangene aan den Prins van Celtiberien wedergevende / is waarlijk het schoonste stuk plaats / dat 'er tegenwoordigh in wesen is; de snijdingh desselfs is soo net / en soo volkomen / dat het in der daadt onwaardeerlijk is / en / soo het een opschrift had 't welk ons verder als tot gissingh brengen konde / noch 't soude veel onwaardeerlijker zijn.

Antiquiteyt aldaar aan 't Stadhuys te sien.

Nevens een silver Schild.

Seer veele opschriften van de latere en Barbarische eeuwen zijn daar te sien/ als Bonum Memorium, en Epitaphium hunc. Daar sijn 23. opschriften van Graven in den Tuyn van de Vaders der barmhertigheyt, maar soo geplaatst / dat het blijkt / hoe weynigh derselver Eygenaars die verstaan / of achten. Ik sal'er u alleenlijk een van mededeelen / om dat ik daar een kleyne aanmerking op heb / (die mogelijk niet al te wel gegrond sal zijn) ter oorsaak dat niemand van de * Critici daar op gedaght heeft.

Veele opschriften binnen die Stad te sien.

* *Redenfifters.*

Dit is 't opschrift: D. M. Et Memoriæ Æternæ Sutiæ Anthidis. Quæ vixit Annis XXV. M. XI. D. V. Quæ dum Nimia pia fuit, facta est impia; & Attio Probatiolo, Cecalius Calistio Conjux & Pater, & sibi vivo ponendum curavit, & sub asciâ dedicavit. Dit moet zijn van ontrent

Zijn oordeel,

de

de Barbarische eeuwe/ gelijk blijkt uyt het quaat Latijn Nimia: Maar het opschrift/ dat een Man, affonderende een graf-steen voor sijn Vrouw en Soon, onder welke hy ook selfs soude geleght moeten worden/ en dat met een ceremonie van godsdienstigheyt/ sijn Vrouw van godloosheyt beschuldigen/ en soo een ongewoonlijk verhaal/ dat sy door een al te grooten godsaligheyt soodanigh geworden was/ doen soude/ schijnt soo buyten-spoorigh/ dat het eenige aanmerkingh verdient.

'tSchijnt dat de godloosheyt openbaar was/ andersints soude een Man 't selve op sulken wijse niet verhaalt hebben; en 't is klaar/ dat hy sulks uyt een al te grooten godsaligheyt oordeelde ontstaan te zijn. Ik behoef de gissingen van andere niet te ondersoeken/ maar sal lieber die van my selven voorstellen/ en uw oordeel onderwerpen. *en sijn aanmerkingh daar ontrent.*

't Dunkt my/ dat dese Sutia Anthis een Christen was; want de Christenen, om datse de goden der Heydenen niet en wilden aanbidden/ noch met deselve in haar geheylighde Kerk-gewoontens gemeenschap hebben/ beschuldight wierden van godloocheningh en godloosheyt: Dit wierd haar soo meenighmaal voorgeworpen/ en de Vaders hebben in haar verdeedigh-schriften dit soo meenighmaal beantwoord/ dat het selve te bewijsen verlooren arbeyt soude zijn. De Vrouw van van Cecalius Calistio Christen geworden zijnde/ schijnt hy geoordeelt te hebben/ dat hy verplicht was hier van in het opschrift des grafs eenige kennis te geven: Maar hy geeft terselver tijd/ als hy de Christelijke Leere schijnt te beschuldigen/ een eerlijke beschrijving van de selve/ dat namelijk sijn Vrouw door groote godsaligheyt daar toe gebraght was; alsoo een gemoed dat met een waraghtigh gevoelen van godsaligheyt ernstigh ingenomen is/ niet kan nalaten een wansmaak te krijgen van het Heydendom, en de Christelijke Religie aan te nemen.

Te Grenoble is niet veel te sien. De geleerde Heer Chorier heeft eenige * Manuscripta van merkelijke oudheyt. In een derselven van Vegetius de re militari is een duydelijke verbeteringh van een passagie/ die in alle drukken geen sin en heeft. In het Capittel van de maat der Soldaten begint hy: Scio semper mensuram à Mario Consule exactam: à, dat is/ van, word in geen geschreven exemplaar gevonden/ en de woorden Mario Consule sijn qualijk gestelt voor trium Cubitorum, want voor III. 't welk is trium heeft men gelesen M; en C, die voor Cubitorum stond/ als blijkt uyt al 't geene daar volght/ wierd door misverstant gelesen Consule, soo dat de rechte leesingh van dese passagie is: Scio mensuram trium Cubitorum fuisse semper exactam. Hy vertoonde my noch een ander manu-scriptum, oud ontrent 5. of 600. jaren/ waar in de geheele Openbaringe van den H. Johannes door figuren uytgebeeld was/ achter 't welke quamen de fabulen van Æsopus, insgelijks in

Komt te Grenoble

** Handschriften.*

daar hem den Heer Chorier eenige manuscripten mede deelt.

Onder andere een seer oude

in figuren vertoont; daar uyt hy besloot/ dat die deese twee boeken soo gestelt had/ beyde even weerdigh had geoordeelt/ en daarom tsamen gevoeght.

Hoe ver sich de Valey van 't Dauphiné uytstrekt.

Ik sal niet beschrijven de Valeye van 't Dauphiné, welke haar tot Chambery toe uytstrekt/ noch u ophouden met de gelegentheyt van dat Landschap/alsoo een beter penceel soo als de mijne verdient/en in 't welk de hooghte en rouwheyt der Bergen, die 't selve byna besluyten/nevens de schoonheyt/ effenheyt/ en vruchtbaarheyt van de Valey, die recht door met de Rivere Liserre bewatert word/ sulk een aangename vermengingh maken/ dat deese verscheydentheyt der voorwerpen/ die te gelijk het oogh vervullen/ een seer vermakelijk gesight geeft.

Staat van Geneve en voorsichtige ordre omtrent haar koorn-kamer, in gevalle van nood.

Echter niet strekkende tot beswaringh der Burgers.

Waar in den Autheur een allegorische vergelijkingh van 't geloof dier Stad en van Romen maakt.

Chambery heeft in hem selven niets/ dat een lange beschrijving verdient; en Geneve is te wel bekent/ als dat ik daar op soude blijven staan. Sy is een kleyne Staat; echter heeft sy soo goede ordonnantien, dat de grootste Staten billijk van deselve mogen leeren. De koorn-kamer heeft altijd twee jaren voor de Stad in voorraad/ en dwinght niemand als de Bakkers, om daar uyt te koopen tot een gestelde prijs/ En is alsoo beyde noodsakelijk in geval van eenige uyterste ongelegentheyt/ in welke de Staat soude mogen geraken/ en insgelijks seer voordeeligh/ alsoo het jaarlijks een goed inkomen levert/ welke den Staat geholpen heeft/ om omtrent een milioen schulden, gedurende den Oorlogh gemaakt/ te betalen. Ook worden de Burgers daar door niet beswaart/ want elk Inwoonder magh sijn eygen koorn na sijn eygen welgevallen koopen; alleenlijk moeten de publijke huysen koopen van de Kamer. Indien nu yemand 't geloof van Romen en Geneve aan dit particuliere t'samen wil vergelijken/ sal genoodsaakt worden dat van Geneven de voorrangh te gunnen; want/ indien goede werken een sterk vermoeden geven/ soo niet een seker bewijs van een goed geloof/ sal/ nadien de gerechtigheyt een goed werk/ en wel van de eerste soorte is/ Geneve sekerlijk de voortoght hebben. Te Romen koopt de Paus al 't koorn uyt sijn Gebied op/ want geen van de Lands-Heeren magh het selve of aan Koopluyden/ of aan Bakkers verkoopen. Hy koopt het tot vijf kroonen de maat/ en dat word selfs noch langsaam en qualijk betaalt, soo dat op die rekeningh noch was acht hondert duysent kroonen schuld/ toen ik te Romen was. In 't verkoopen van dat koorn word de maat een vijfde deel kleynder gemaakt/ en de prijs van 't geheel verdubbelt, soo dat 't geene voor vijf kroonen gekogt is/ voor twaalf verkogt word. En indien de Bakkers, die verbonden zijn een bepaalde quantiteyt koorn van de Kamer te nemen/ al 't geen daar sy opgestelt zijn/ niet verpassen konnen/ maar een gedeelte daar van moeten te rugh brengen/ trekt de Kamer dat alleenlijk af tegens den eersten prijs van vijf kroonen; daar in tegendeel te Geneve

de mate, met welke sy koopen en verkoopen deselve is / en de winst soo kleyn / dat sy maar seer weynigh boven de gemeene markt is / soo dat in 't geheel de koorn-kamer maar de Koopman is van den Staat. Indien nu 't Gemeen by het koorn een matige winst doet / word dit en alle de andere inkomsten / van deese kleyne Republijk soo wel besteet / dat over de administratie van de gemeene beurs geen reden van klachte gegeven word. Deese brenght op / neffens 't voordeel / dat uyt de koorn-kamer komt / een rente van ontrent hondert duysend kroonen: maar daar moet veel af gaan. Drie hondert Soldaten worden daar uyt betaalt; voorts word daar op een Magazijn, 't welk na proportie van haar Staat 't grootste ter wereld is / alsoo het voor meerder mannen wapenen heeft / als'er in den Staat zijn / onderhouden; een groot getal Predikanten en Professoren in alles 24. worden daar uyt betaalt / behalven alle de publijke Ampten en Bedieningen van de Regeeringh. Elk een van den kleynen Raad van vijf-en-twintigen heeft hondert, en elke Syndicus twee hondert kroonen tractement; by al 't welk komen de toevallige lasten van besendingen / die sy meenighmaal genoodsaakt zijn te doen na Parijs, na Savoyen, en na Switzerland, soo dat het by waarschijnlijk is / dat niemand hem selven ten kosten van 't Gemeen verrijken kan. Ook is 't geen die van den kleynen Raad toegeleght is / een seer kleyne vergeldingh voor de groote oppassing / die sy verplicht zijn aan 't Gemeen te doen / daar in zy gemeenlijk daaghs den tijd van vier of vijf uren besteden moeten. Het tractement van de Professoren en Predikanten is inder daad kleyn / als zijnde niet boven twee hondert kroonen; maar om dit / 't welk ten tijde / doen het eerst voor hondert en vijftigh jaren ingestelt wierd / een by genoeghsame besorgingh was / daar zedert de prijs van alle dingen / en de wijse van leven veel beswaart en verhooght is / te balanceeren / worden deese bedieningen in behoorlijke eere en achtingh gehouden / en de rijkste Burgers der Stad trekken hare kinderen soo op / datse deselve tot deese plaatsen bequaam maken. Ook word een Predikant, die hem betamelijk volgens sijn Ampt draaght / geoordeelt soo weerdigh yemands maaghschap te zijn / dat zy in 't gemeen of door erfenisse of huwelijk soodanigen staat van goederen hebben / door welke sy haar betamelijk volgens dien rangh / in welken sy zijn / handhaven konnen. Daar beneffens is te Geneve soo grooten Reglement op allerley soort van onkosten en verteeringen / dat een kleyne somme verre strekt.

Oprechtheyd aldaar onderhouden in d'administratie der gemeene beurs, hoe veel deselve bedraaght, en wie, en wat daar van onderhouden word.

Goede order binnen die Stad omtrent d'onkosten.

't Is een kostelijke saak te sien / soo veel geleertheyt als men te Geneve vind / niet alleen onder die / welker professie haar tot het studeeren verplicht / maar ook onder de Magistraat en Burgers; en hoewel onder deese juyst niet veele met de grootste geleertheyt begaaft zijn / vertoont nochtans hier byna elk als een schoon afbeeldsel van een goede opvoedingh / soo verre datse de Latijnse taal verstaan / en de historien

Is bloeiend in geleerdheyd.

Hoedanigheyd der Genevers.

en verschil-poincten der Religie weten: In 't gemeen sijn sy mannen van verstand. Daar is een algemeene beleeftheyt, niet alleen tegen vreemde / maar tegen malkanderen / die de geheele Stad door de overhand heeft / en tot te veel overhelt; soo dat men daar in een vermengingh siet van een Fransche openhertigheyt, en Italiaansche geslepentheyt / hebbende die laatste hoedanigheyt daar in der daad een weynigh te veel d'overhand.

Bediening der Justitie aldaar.

De openbare bedieningh van de Justitie in deese Stad is scherp en goed / en word meer geprezen als van de particuliere / welke eenige neeringh doen / daarom ook de geene / welke de Stad wel kennen / 't gebrek van oprechtigheyt in deselve seer beklagen. Openbare misdaden worden daar niet geleden / en alle disordres van die soort worden met een grooten yver voorgekomen of verbetert. En niet tegenstaande sy naburen van de Switsers zijn / is de dronkenschap onder haar by weynigh bekent.

Wet tot de verkooping der goederen.

Een van de beste harer wetten is de wijse van t'verkoopen der goederen / welke ook in Switserland gepractiseert / en subhastatio genoemt word / na de gewoonte der Romeynen in haar verkoopingh sub hastâ. Die yets wil koopen / accordeert daar over met den Eygenaar / en maakt het daar na aan de Regeeringh bekent / die dan order stelt / dat de voorgenomen verkoopingh, welke op sulk een dagh wesen sal / driemaal uytgeroepen worde / ses weken na malkanderen. Indien nu / die dagh gekomen zijnde / de schult-eyschers van den verkooper merken / dat het goed onder de waardije verkocht word / mogen sy de koop ophouden: maar indien sy geen inspraak doen / soo levert de kooper 't geld aan den Staat, die hem daar op den eygendom aan dat goed geeft / 't welk dan noyt selfs in twijfel of proces getrokken kan worden. De prijs nu / die betaalt is aan den Staat, word van deselve gegeven / of aan de schuldenaars van den verkooper / indien hy geld schuldigh is / of aan den verkooper selfs.

Dese gewoonte heeft insgelijks plaats in Switserland, daar ook 't besit van twaalf jaren præscriptie geeft / soo dat in geen plaats ter wereld de eygendom aan de goederen soo seker en vast is als hier.

Forme van Regeering aldaar,

De form van Regeeringh is te Geneve, en in de meeste Cantons deselve. De Opperheerschappy bestaat in den Raad van twee hondert, en deese Raad kiest uyt het midden van haar vijf-en-twintigh, welke zijn de kleyne Raad. Het oordeel over de vijf-en-twintigh staat aan den grooten Raad.

en hoe de Regenten verkoren werden.

Sy worden gekoren door een soort van balletjens, soo dat men niet kan weten / aan wien yemand sijn stem geeft; 't welk een krachtigh middel is om alle verdeeltheden en misnoegens voor te komen / alsoo meer na een plaats staande niemand weten kan / wie voor of tegen hem gestemt heeft. Echter word die verkiesingh soo vrā niet gedaan / of de geheele Stad is daar over in een verwerringh: want

want nadien in den kleynen Raad te zijn yemand den wegh open stelt om Syndicus te konnen worden/ welke de hooghste eer van den Staat is/ word deese weerdigheyd hier met soo behendigen en ernstigen begeerte gesoght als men elders om grooter Staten siet geschieden. De 200. worden gekoren en geoordeelt door de 25./ soo dat deese twee Raads-vergaderingen, welke beyde voor 's menschen leven zijn/ op malkanderen sien; de Magistratuur is by de eene/ en het opperste gebied by de andere. 't Getal van de vijf-en-twintigh in den kleynder Raad word noyt vergroot/ maar/ in den grooten Raad, hoewel die gaat onder den naam van den Raad van 200., zijn gemeenlijk 8. of 10. meer in/ soo dat/ niet tegen-staande sommige van haar of afwesigh of siek zijn/ sy altijd het volle getal konnen t'samen roepen. Neffens deese twee isser noch een anderen Raad, bestaande uyt 60. persoonen van deese 200./ die reeds bedieningen gehad hebben/ als van Griffiers, en Advocaat Generaal, of die in andere bedieningen/ welke voor een bepaalden tijd van jaren gegeven worden/ geweest zijn. Deese Raad heeft geen authoriteyt/ maar word van de vijf-en-twintigh t'samen geroepen/ als 'er eenige extraordinaire gelegentheyd is om haar advijs te vragen/ en daar door in de resolutie, met welke sy besigh zijn te maken/ tot meerder over-een-komst onder malkanderen te komen. Deese Raad is van natuuren als een Raad van Staten, welke alleen advijs geeft/ maar geen maght heeft om haar advijsen stand te doen grijpen/ of anderen op te dringen. 't Geheele lighaam van de Poorters kiest de Syndicus op den eersten Sondagh in 't jaar. Ook zijn 'er eenige andere verkiesingen/ die insgelijks by haar staan te doen. t'Onderscheyd tusschen de Porters en Burgers is, dat die eerste trap magh gekocht of gegeven worden aan Vreemdelingen, en die konnen zijn van de 200.: maar niemand is een Burger, als die een Soon is van een Poorter, en in de Stad geboren.

Onderscheyd tusschen Poorter en Burger.

Van de gelegentheyd deeser kleyne Republijk behoef ik niet meer te seggen. Haar voornaamste steunsel is de vaste Alliantie/ die nu tusschen haar en de Cantons van Bern en Zurich soo langh gestaan heeft: en 't is soo oogenschijnlijk het interest van geheel Switzerland, deselve te bewaren als de sleutel, door welke het anders geheel open geleyt kan worden/ dat/ indien de Cantons haar interest niet soo handtastelijk hadden vergeten/ in toe te laten dat de Fransen meester van het Fransche Comté geworden zijn/ men denken soude/ dat sy niet souden konnen verdragen dat Geneve aangetast wierd. Aangaande 't geene tot versterkingh van die Stad gedaan kan worden/ is niet meer/ als om deselve in staat te brengen/ dat se een schielijken overval of beklimmingh kan tegen staan/ alsoo het seker is/ dat/ wanneer een Koninklijk Leger daar voor quam/ om deselve formeelijk te belegeren/ die van binnen een seer korten tegenweer souden konnen bieden/ ten ware

Wat het voornaamste dier Stad is.

ware de Switsers afquamen om met gewelt de belegeringh op te slaan.

Des Auteurs Reys door 't Land van *Vaud*.

Van Geneve reysde ik door het Land van Vaud, of de Valleye, en Losanne, welke desselfs Hooft-plaats is / na Bern. De Stad van Losanne is gelegen op drie Bergen / soo dat de geheele Stad is op-klimmende en afgaande / en dat vry steyl / voornamelijk aan die zijde / op welke de Kerk staat. Die Kerk is een treffelijk gebouw. De muur van de Zuyd-zijde van het kruys was door een Aardbevingh voor ontrent 30. jaren soo gespleten / dat het een scheure van boven tot beneden toe meer als van een voet wijde maakte / die door een andere Aardbevingh thien jaren daar na soo gesloten wierd / dat men nu alleenlijk sien kan / waar de breuk geweest is.

Gelegentheyd der Stad *Losanne*.

Deese on-ordentlijke situatie der Stad heeft gelegentheyd gegeven een Legende van eenige mirakelen, die ontrent de Kerke geschied zijn / welke by de lightgeloovigheyd van die eeuwe soo veel vermoght / dat daar door de Kerk / en gevolgelijk de Gebouwen daar naast aan gelegen / gehecht wierden aan de oude Stad, die op den anderen Bergh lagh / daar een Stad was op den hogen wegh van de Zee of Lacus na Switserland, van welke ook de voornaamste voor-reghten der Stad / besonderlijk de uytspraak over leven en doot / altijd afhangen.

't Meyr van Geneve, en dat van Losanne.

Tusschen Geneve en deese Stad leyt 't Meyr; welk aan 't eene eynd 't Meyr of Lacus van Geneve, en aan 't ander eynd 't Meyr of Lacus van Losanne genoemt word. 't Is onnodigh van desselfs grootte te spreeken / als wel bekent zijnde / alleenlijk moet ik seggen / dat men op sommige plaatsen de diepte noyt heeft konnen peylen / alsoo deselve meer als van vijf-hondert vademen is.

Groote diepte van 't laatste.

De Duynen van dit Meyr zijn het schoonste ontwerp van grond / dat men sich inbeelden kan / want zy vertoonen haar als offe door konst gemaakt waren. De Velden zijn soo wel bebouwd en bewoond / dat men nergens vermakelijker gesight hebben kan. Het Meyr is wel voorsien van treffelijke Vis: Maar der selver getal neemt merklijk af; en een soort daar van is bykans geheel wegh / 't welk niet alleen aan de verslinding der Snoeken, die daar overvloedigh in zijn / toegeschreven moet worden; maar ook aan een ander soort van Visch / die zy Moutails noemen / welke in het Meyr noyt als binnen de laast-leeden ses jaren gevangen zijn; deese zijn in het Meyr van Neuf-castel, of Neuwenburgh, en eenige Meyren van Switserland, en is waarschijnlijk / dat deselve door eenige water-gangen onder de aard / in de canalen die in dit Meyr loopen / moeten gekomen zijn / 't Water van het Meyr is heel klaar en vers. 't Is niet alleen een groote Poel gemaakt door de Rivier de Rhone, die daar wel in / maar niet onvermengt door loopt / gelijk eenige Keysigers haar selven dwaaslijk hebben ingebeeld / ter oorsaak dat somtijds een saghte koelte hier en daar in 't water eenige drayingen maakt /

maakt / 't welk anders effen drijft in die plaatsen / die door sulken sachten wind niet geraakt en worden / alsoo die wind meermaals haar plaats verandert. Maar 't word gelooft / dat de geheele zee door ook veel groote Fonteynen zijn / welken haar oorsprongh seer waarschijnlijk hebben uyt eenige groote holligheden in de naast-gelegene Bergen / die dan als groote water-bakken zijn / welke haar selven in de Valleyen, die met Meyren of Lacken bedekt zijn / ontlasten. Ook is aan beyde zijden van de Alpes, Zuyd en Noordwaarts / soo grooten getal van deese kleyne Zeeën / dat men lichtelijk afnemen kan / dat sy groote Springh-aders hebben moeten / die deese groote Poelen soo geduurigh voedsel geven. Als nu yemand let op de hooghte deser Bergen, de tsamenketeningh van soo veele derselven aan malkanderen / en hare uytstrekkingh in de lenghte en breedte / en in 't eerst gedaghten heeft van de oude Fabelen, dat de eene Bergh op den anderen gebraght is / sal hy wel haast daar na hem selven konnen voorstellen / volgens de verstandige gissingh van yemand / die meer als eens daar over gereyst heeft / dat deselve niet de eerste voortbrengingh van den Auteur der natuur, maar groote stukken sijn van de eerste wereld / die hier door de Sundvloed tot soo veele oneffentheden uytgebrooken zijn.

Een Bergh niet ver van Geneve genaamt Maudit of de vervloeckte, waar een derdendeel altijd met Sneeuw bedekt is / heeft een perpendiculaire hoooghte van twee mijlen; volgens de aanmerkingh van dien onvergelijkelijken Mathematicus en Philosooph Nicolaus Tatio Duilier, die op het twee-en-twintighste jaar van sijn ouderdom reeds een van de grootste mannen in onse eeuw is geweest / en gebooren schijnt om de geleerthেyd eenige trappen verder te brengen / als niemand noch toe bereykt heeft. Beschrijvingh van den Bergh Maudit.

Maar nu sal ik voor een weynigh ophouden met den Staat van Bern, alsoo dese Canton alleen meer als een derdedeel van heel Switserland is. Ik sal niets seggen van desselfs oorsprong of historie / noch my breed uytlaten omtrent desselfs gelegentheyd / als welke in allen deelen wel bekend is. Daar is een Raad van 200. / (welk onder dien naam gaat / hoewel deselve byna uyt 300. bestaat) en een ander van 25. / gelijk te Geneve. De hooghste Magistraat zijn twee Advocaten of Raads-heeren, die niet / gelijk de Syndici te Geneve door een jaar / maar door haar leven zijn / welker maght niet ongelijk is die van de Burgermeesters tot Romen; elk der selven heeft by beurt sijn jaar in die bedieningh. Na deselve zijn 'er vier Bannerets of Vaandrigs, welke overeen-komen met de tribunen of bescherm-heeren des volks te Romen. Dan volgen de twee Thesauriers, de eene over het oud Duytsch Landschap, de ander over het Fransche, of het Land van Vaud, welke twee laatste gekoren worden uyt de vijf-en-twintige / die Geheyme genoemt wor- Regeering tot Bern, en Staat der af.

 den /

Baljuw-schappen aldaar.

den/ alsoo alle geheymen/ die den Staat aangaan/ haar geopenbaart worden/ en de authoriteyt hebben/ om/ als 't haar dienstigh dunkt/ de twee hondert tsamen te roepen/ en die van de Magistraat, de Raadsheeren niet uytgesondert/ als'er reden is/ te beschuldigen/ hoewel dit selden gebeurt.

Wat den Baljuw is.

Daar sijn twee-en-seventigh Bailjuwschappen, in welke de geheele Canton van Bern verdeelt is/ en in elk een derselver is een Bailjuw, genomineert door den Raad van de 200./ die een Burger van Bern, en een van 200. moet zijn/ tot welken Raad van 200. ook niemand kan gekoren worden voor dat hy getrouwt is. Dese Bailjuwschappen sijn beyde aansienlijke en profitable bedieningen: want de Bailjuw is de Gouverneur en Richter in dat Gebied/ nadien/ hoewel hy eenige Assessoren heeft/ die uyt het Bailjuwschap gekoren zijn/ hy door sijn authoriteyt de Processen, tegen haarer aller gevoelen/ magh uytspreken soo als hy wil. Ook hebben de Bailjuwen alle de confiscatien en boeten, soo dat/ het drinken in dat Landschap heel gemeen zijnde/ en veel krakeels veroorsakende/ de Bailjuw uyt alle dese onordentlijkheden sijn voordeel trekt/ en alsoo in de tijd van de ses jaren sijner bedieningh niet alleen na de qualiteyt van sijn Bailjuwschap daar van leven/ maar mogelijk twintigh duysent kroonen met hem te rugh brengen kan/ na Bern, waar van hy leeft/ tot dat hy een ander Bailjuwschap verkrijght. Want yemand kan ten tweedenmaal een Bailjuw worden/ maar hoewel sommige ten derdenmaal Bailjuwen geworden zijn/ soo is dat echter vry ongemeen.

Sijn Schattingen.

De Schattingen, die de Bailjuw vordert/ sijn enkelijk de lasten/ die de Inwoonders onderworpen zijn/ en dese alleen ontrent de onordentlijkheden en disorders van de dertelste en gedebaucheertste plaats hebbende/ word die swarigheyt/ hoewel se in eenige particuliere gevallen hard dunkt/ niet soo van allen gevoelt/ alsoo een nuchter en welgeregelt mensch daar niet voor te vreesen heeft.

Heerlijkheden in Bern.

In dese Canton sijn gelijk in Engeland veele Heere van Kasteelen of Heerlijkheden, de welke ook haar Jurisdictie en Heerschappy hebben/ en haar Officiers stellen/ die sy Casteleynen noemen. In saken van kleyn gevolgh valt'er van hem geen appel aan den Bailjuw, maar wel als de saak meer als twee pistoletten bedraaght. Ook word'er geen sententie des doods uytgevoert/ voor dat deselve tot Bern bevestight is. Men magh ook appelleeren van den Bailjuw tot den Raad van Bern. Over de onrechtveerdigheyd der Bailjuwen word veel geklaagt/ maar haar recht is kort en klaar/ soo dat een Proces haast ten eynde komt/ alsoo twee of driemaal gehoort te worden 't meeste is/ tot welke selfs een verwert Proces opklimt/ 't sy in 't eerst voor den Bailjuw, of in het tweede oordeel tot Bern. De Burgers van Bern sien dese Bailjuwschappen aan als haar erfgoed/ en die worden in desen Staat gesoght/ mogelijk met soo veel kupperijen/ als oyt onder de Romeynen in de ver-

verdeelingh van haar gebied over de Provincie plagh te geschieden. De beste orders en reglementen als'er in een Staat inwendige gebreken zijn, hebben soo weynigh kracht, dat, alhoewel alle mogelijke voorhoedingh in het nomineeren van dese Bailjuwen gebruykt word, 't selve echter desen Staat niet heeft konnen bevrijden van onder soo grooten ongeluk in dese kleyne Provincien te vallen, dat, gelijk het reeds ten grooten deele hare goede zeden bedorven heeft, het waarschijnlijk ten laatsten tot verderf van dese Republijk uytvallen sal. Alle die de verkiesingh doen geven haar stemmen door ballen, soo dat sy van alle nadenken in 't nomineeren van yemand vry zijn. Alle, welke den geen, die sulken bedieningh begeert, in maagschap bestaan, selfs tot den versten graad toe, worden uyt het stemmen uytgesloten, gelijk ook alle hare schuldeyschers, soo dat niemant sijn stem kan geven, als die by den uytslagh van dese sollicitatie geen interest schijnt te hebben, en echter is'er over de uytdeelingh deser bedieningen soo veel kuyperijen gunst-soekingh, en soo grooten corruptie en omkoopingh, dat 't geheele werk, 't welk Bern altijd in bewaringe houd, is te trachten na de beste Bailjuwschappen, daar een familie veel jaren, eer het open valt, sijn oogh op heeft, alsoo de Raaden van Bern aan haar kinderen, als sy haar uyt trouwen, een heel kleyne portie van haar goederen geven; al 't geene sy haar voorstellen, is haar een Bailjuwschap te versekeren. Tot dien eynde tracteren, drinken, en sparen sy niets, waar door sy haar selven van een genoeghsaam getal van stemmen versekeren konnen. 't Is de Kamer van de Bannerets, by welke die daar na staan onder 't getal der sollicitanten aangenomen worden. Als de Bailjuw gekoren is, gebruykt hy alle mogelijke wegen, om het op het beste te maken dat hy kan; hy laat weynige misdaden, welke of confiscatien of boetens konnen opbrengen, passeeren. Ook heeft men in 't gemeen achterdoght ontrent sijn Justitie. 't Is waar, dat die uyt de Bailjuwschappen aan den Raad tot Bern mogen klagen, gelijk de onderdrukte Provintien eertijds aan den Raad tot Romen, en dat'er verscheyde strenge sententien tegen eenige buytensporige Bailjuwen gegeven zijn, echter, gelijk'er niet, als op groote redenen, die de Bailjuwen selden geven, geklaaght word, is de straf maar saght, ten ware het een hart-roepende klachte waar, aangesien het algemeen interest der Burgers van Bern is aan dese bedieningen alle mogelijke voordeelen te geven.

De beste orders hoe verbroken worden in een Staat.

In Bern is weynigh koophandel, als alleen 't geene tot steun en onderhoud der Stad nodigh is. Sy onderhouden Professoren in de Academien van Bern en Losanne, de eene voor het Duytsche gebied, 't welk is de oude Canton, en de andere voor het nieuwe conquest, welk is het Fransche gebied. In de eerste zijn ontrent 300. Parochien, in de tweede zijn'er maar ontrent 150. Maar in de beneficien van de Duytsche

Weinigh koophandel in Bern.

sche zijde worden in 't gemeen onderhouden de oude reghten van de Geestelijke / soo dat sommige beneficien duysend kroonen waard zijn / daar in 't Land van Vaud 't inkomen als een salaris gestelt is / en gemeenlijk van 100. tot 200. kroonen bedraaght. 't Is oogen-schijnlijk / dat die van Bern meer op de genegentheden en trouwe harer Ondersaten, als op de sterkte van haar Muuren vertrouwen: want gelijk sy deselve noyt voltrokken hebben / soo kan 't geene reeds gebouwd is tot geen reguliere Fortificatie gebraght worden / en word met geene neerstigheyd onderhouden / noch met Canon voorsien / maar hoewel sy'er geen op haar Bolwerken hebben / evenwel hebben sy een goeden voorraad in haar Magazijn, waar in geseghd word voor veertigh duysend mannen geweer te zijn.

Welgesteldheyd der Land-luyden.

De Land-luyden zijn doorgaans rijk / voornamelijk aan de Duytsche zijde, en zijn wel gewapent; sy betalen niet aan 't gemeen. De grond is bequaam om wel gebouwd te worden / waar in het sommigen soo wel gelukt / dat my eenige / die by geval tot Bern waren / aangewesen wierden / die / gelijk my geseyd wierd / Goederen hadden ter waardye van honderd-duysend kroonen, maar dat en is niet ordinair / nochtans thien-duysend kroonen voor een Landman is een gemeene saak; sy leven veel op haar Melk en Koorn, welk in sommige Plaatsen / als ontrent Payern, een inkomen van vijfthien maten 't een jaar na 't ander opbrenght. Sy voeden veele Paarden op / dat haar groot geld verschaft. 't Slimste in het Land is de voghtigheyd van de lucht, die niet alleen veroorsaakt word door de veelheyd der Zeeën / die daar in zijn / en de naby gelegene Geberghten, die sommige den geheelen Somer over / en de andere tot het midden van de Somer / met Sneeuw bedekt zijn / maar ook door de groote meenighte der Bosschen van Dennen-boomen, welke schijnen ten naasten by de helft van het Land te beslaan; en indien het meeste deel der selven uytgeroeyd wierden / souden sy te gelijk meer Land / en ook een helderer lucht hebben / maar soo langh sy geen Koolen of Turf tot haar brand vinden / kan dat niet geschieden. My wierd geseyd / dat in sommige Plaatsen Koolen waren gevonden; indien nu dese Koolen op een bequame Plaats waren / soo dat deselve door hulp van haar Rivieren en Zeeën het Land door gemakkelijk gevoerd konden worden / soude dat haar een groote ruymte van Land konnen doen hebben / over het welk / gelijk het nu met bossen bedekt is / een ongesonder lucht sweeft.

Ongesteldheyd van het Land, waar uyt spruyt.

Fonteynen van sout water aldaar.

Sy hebben eenige Fonteynen van sout water, maar het maken van het sout verslint soo veel houts / dat het tot noch toe tot geen voordeel heeft konnen strekken.

Hoedanig-

De Mannen zijn door de bank opreght / maar swaarmoedigh, sy meenen de voghtigheyd van de lucht met liberale tractamenten te moeten

een verbeteren / waar toe sy van al 't geene daar toe nodigh is wel voorsien zijn / want gelijk haar Land goed Vee voortbrenght / soo is in haar Meyren overvloed van Visch / en in haar Bosschagien van Gevogelte; en haar Wijn is goed en light. De Vrouwen zijn in 't gemeen besigh met haar huyslijke besigheden / en de Wijven selfs van de voornaamste Magistraats-persoonen letten op al 't geen het Huys en Keuken raakt / soo wel als de Wijven van de geringhste Land-luyden. Mans en Vrouwen verkeeren niet sonder onderscheyd met malkanderen / en zijn de Vrouwen met het voorstaan en bestieringh van haar Huys soo besigh / en mengen haar soo weynigh met de intrigues, dat sy onder haar / gelijk een uytstekent Doctor my daar seyde / niet en weeten van eenige dampen of voghtigheden, welke hy toeschreef aan de ledigheyd en intrigues die by andere in swangh gaan / daar / seyde hy / het bloed van haar door den arbeyd gesuyverd wierd; en gelijk dat haar wel deede slapen / soo bemoeyden sy haar niet met veel te bedenken / en wisten niet wat liefde was. heyd der mannen van dit Land. En der Vrouwen.

Het derde overspel word gestraft met de dood / welk ook de straf is van de vijfde daad van hoerery, daar ik een exempel van sagh / terwijl ik tot Bern was: want een Vrouw, die haar selven aan veelvoudige hoererp schuldigh bekende / en voorgenomen had haar selven over eenige mannen / die haer niet genoegh met geld voorsien hadden / te wreken / wierd daar op veroordeeld en geëxecuteert / 't welk statelijk toegingh; want de Raadsheer quam in 't midden van de straat op een openbaren Righter-stoel, en 't geheele proces wierd tot genoegen des volks gelesen / en de sententie ten aanhooren van haar allen uytgesproken / staande die van den grooten en kleynen Raad rondom hem; de Raadsheer nam na uytgesprokene sententie de dood-schuldige seer beleefdelijk by de hand / en bad voor haar ziel. Na gedane executie wierd'er een Predicatie gedaan tot onderrightingh des volks. Een Vrouw op hoerery geëxecuteert. Ceremonien daar ontrent gepleegd.

De geheele Staat is geschikt tot oorlogh / want een iegelijk / die Geweer dragen kan / is op een lijst gestelt / en weet zijn post en Geweer; en het geheele Land door zijn'er bakens soo geordonneert / dat in eene naght het teeken de geheele Canton over gegeven kan worden; hare militaire Lijsten of Rollen zijn soodanigh / dat elk weet / of hy op de eerste, of tweede, of niet voor de generale sommatie opkomen moet. Men verseekerde my tot Bern, dat sy op een algemeene sommatie meer als taghtigh-duysend mannen konden opbrengen. De mannen zijn robust en sterk, bequaam om groote ongemakken uyt te staan / en van een goede disciplijn en krijghs-order; sy hebben in 't gemeen een seer groote aghtingh voor de vryheyd, en liefde voor haar Land, maar goede Officiers ontbreken haar. Hoewel nu de Ondersaten van den Staat rijk zijn / is nochtans 't Gemeen arm. Sy konnen wel een schielijken inval in haar Land tegenstaan / maar een langhdurigen oorlogh Staat van Oorlogh in Bern.

 souden

souden sy haast moede worden; ook vereyschen hare Landeryen soo veel werk in 't bouwen / datse de mannen / die tot beschermingh van haar Land souden van noden zijn / van den arbeyd niet souden konnen missen. Sy souden inder daad soo gelukkigh zijn / als eenigh volk / als de Keyser aan de eene zijde d'Elzas / en de Spaansche aan de andere zijde het Fransche Comté hadden / alsoo sy dan voor haar Nabuuren niet souden te vreesen hebben; maar nu beyde dese Provincien in de handen der Franschen zijn / is de saak heel verandert: want gelijk Basel elke oogenblik in gevaar is / wegens het Guarnisoen van Hunningen, 't welk maar een Canon-schoot daar van af is / leyt het geheele Land van Vaud open voor het Fransche Comté, en heeft noch gefortificeerde plaatsen, noch goede passagien om het selve te versekeren / soo dat haar misslagh in het toelaten / dat het selve in de handen der Franschen viel / soo grof was / dat ik eenige moeyte nam om dien aangaande onderrigt te worden / daar van ik dan u hier verhalen sal 't geene ik heb van iemand / die doen een seer aanzienlijke plaats bekleedde / welke / gelijk hy het geheym sekerlijk wist / my scheen opreghtelijk de waarheyd te seggen. Hy seyde my / dat de Hertogh van Lotharingen in den krijghs-raad meermaals voorgeslagen had / dat men van die kant / daar Vrankrijk open lagh / en seer sleght gefortificeert was / in Vrankrijk behoorde in te vallen; dit herhaalde hy meermaals / en 't wierd bekent in Vrankrijk, soo dat de Koningh resolveerde dat Comté te besetten / maar hy gebruykte dese voorhoede / dat hy / vreesende de Switsers gaande te maken / aan die zijde een neutraliteyt aanbood; maar de Spaansche, die met reght oordeelden / dat het soo wel het interest was van de Cantons, als van haar / om dat Comté in hare handen te bewaren / weygerden daar in toe te stemmen; en droegen ondertusschen geen sorgh om 't selve te beschermen / en scheenen dat over te laten voor de Switsers.

Verhael hoe 't Fransche Comté in des Koningh van Vrankrijks geweld gekomen is.

Ondertusschen quam het Fransche geld vry rijkelijk tot Bern, en na dat die / welke waarschijnlijkst haar daar konden tegenstellen / gewonnen waren / stelde de Fransche Minister haar voor de noodsakelijkheyd / in welke sijn Meester hem vond / om hem selven van die zijde te versekeren; maar dat hy haar altijd geven wilde een neutraliteyt / indien de Spaansche daar toe verstaan wilden; en daar nevens wierden haar aangeboden alle versekeringen, die met woorden konden gegeven worden / dat sy van de nabuurschap der Fransche noyt de minste schade / maar in tegendeel alle mogelijke beschermingh te verwaghten hadden. De Spaansche hadden genoeghsame reden gegeven / om in hare beraadslagingh op deselve niet veel te letten: want sy wilden noch de neutraliteyt aannemen / noch ook een aansienlijke maght senden om dit Graafschap te bewaren / soo dat het bijna onvermijdelijk scheen de Fransche voorstellingh aan te nemen: maar een van haar stelde

voor /

voor / 't geene een vrye en onbedurvene Vergaderingh sekerlijk soude aangenomen hebben / dat sy dat Graefschap selfs souden gaan aanveerden / en dat sy soo doende de neutraliteyt versekeren souden / 't welk het al was dat de Franschen voorgaven / te begeeren / en dat sy de Spaansche lightelijk souden te vreeden stellen / en haar onkosten van dese invasie konnen wederkrijgen / als sy by 't maken van een algemeene vreede dat Graafschap aan haar souden weder geven. Hy vertoonde de elende / in welke haar Land door sulken maghtigen Nabuur komen moest. Maar 't was alles te vergeefs; soo dat hy onsinnigh werd / en door de Stad bekend maakte / dat de Staat verkoght, en alles verlooren was. Haar misslagh sien sy nu te laat / en souden / soo het mogelijk waar / 't selve verbeeteren; maar dit is 'er van; veele particuliere Leeden van desen Staat leven soo op den roof en buyt / die sy van 't Gemeen komen halen / dat sy / ten ware sy eenpaarlijk dese misbruyken verbeterden / noyt in staat sullen zijn om veel uyt te voeren: want in veele van hare Bailjuwschappen, van welke sommige Abdyen zijn / leven de Bailjuwen niet alleen van de Ondersaten / maar ook van den Staat, voorgevende datse soo veel over uytgegeven hebben / dat een groot deel van 's Lands inkomen, daar sy Ontfangers van zijn / tot betalingh van haar verschot ingehouden word / 't welk d'Heer d' Erlack, als eens sulken rekeningh voorquam / deede seggen / dat het een vreemde saak was / dat d'Abdy de Moniken niet sou konnen voeden. En seker de maght van de Bannerets of Vaandrighs is soo groot / dat men soude meenen / dat sy veele abuysen souden konnen verbeteren.

De Stad Bern word in vier lighamen, niet ongelijk onse Compagnien tot Londen, verdeelt / welke sijn de Bakkers, de Vleeschhouwers, de Leerbereyders, en de Smeden. Elk Burger nu van Bern word een Lid van een deser Societeyten, of Maatschappije, die sy Abdyen noemen; want het waarschijnlijk is / dat deselve van ouds een soort van een Religieuse Broederschap waren. Elk van dese kiest twee Bannerets, die van vier jaar tot vier jaar by beurte haar bedieningh waarnemen / en hebben elk aan sijn officie vast een Bailjuwschap, welke hy behoud voor sijn leven. Sy hebben haar naam van de banieren der besondere Abdyen, gelijk de Standaart-dragers in Italien. Ook dragen de Raadsheeren of Burgermeesters noch haar naam van de oude titelen Edicus of Advocaat, welke ten tijden van de Roomsche Keysers de titel was van de voornaamste Magistraat der Steden. De Kamer van de vier Bannerets, die dese officien hebben / heeft een groote maght / sy examineren en suyven alle rekeningen, en nemen aan die geene / welke na eenige bedieningh staan / soo dat niemand sonder haar goedkeuringh aan den Raad van de twee hondert voorgestelt kan worden. En dewijl dit nu de hooghste intrigue van haar Staat is / soo hebben sy soo een onbepaalde maght om yemand van die bedieningen uyt-

Verdeeling der Stad Bern in 4. lighamen.

Naam Banneret, waar van afkomstig.

Maght van de Kamer der Bannerets.

uyt te sluyten/ dat haar officie/ 't welke sy voor haar leven hebben/ niet min aansienlijk is als dat van den Raadsheer of Burgermeester, hoewel sy in den rangh beneden hem zijn. Sy verhandelen haar saken met groot beleyd/ daar my dit exempel in een sollicitatie na de Raadsheers plaats/ niet langh geleden voorgevallen/ gegeven wierd. Daar was iemand/ die van een sterken drift zijnde/ hem selven van die bedieningh door die/ welke/ noch bloedvriendschap van hem zijnde/ gequalificeert waren om daar over te stemmen/ soo versekerd had/ dat de Bannerets geloofden/ dat hy het boven sijn meede-sollicitant/ welke sy gunstigh waren/ soude wegh-dragen/ en daarom stelden sy een derden meede-sollicitant op/ wiens maaghschap waren die persoonen/ welke vast stonden voor hem/ wiens bevorderingh sy tegen-stonden/ en door dit middel wierden sy alle van het stemmen uytgeslooten/ soo dat de verkiesingh na 't ooghmerk geschiedde.

Lof van den Heer d'Erlak.

De voornaamste Man in Bern, die de regeerende Raadsheer was/ doen ik was tot Bern, is d'Heer d'Erlack, Neef van dien Heer d'Erlack, die Gouverneur was tot Brisack, en een brevét had om Marschalk van Vrankrijk te zijn. Dese is een van de adelijkste Geslaghten in Bern, die in het afwerpen van de Tyrannye van Oostenrijk een sterke hand hadden/ en tsederd altijd van al den anderen Adel grootlijks onderscheyden geweest zijn. Het tegenwoordigh Hoofd van dat Geslaght is een ongemeen man/ hy heeft in zijn Canton een groot aansien en maght/ niet alleen voor soo veel hy Raadsheer is/ maar ook door de bysondere hoogh-aghtingh/ die men van hem heeft: want hy word geoordeeld de wijste en eerweerdighste Man van den Staat te zijn/ hoewel het eenigsins vreemd is/ hoe hy in sulken regeringh soodanigen heerschappye voeren kan/ nademaal hy met de andere noch gast noch brast. Hy is een Man/ die seer nuchter/ statigh/ en deftigh is/ en draaght hem selven meer als Staats-dienaar in een Monarchie/ en als een Magistraat in een Volk-regeeringh: want men siet in hem geen van die practijken/ die in sulken regeeringh schijnen noodsakelijk te zijn. Hy heeft groote goederen en geen kinderen/ soo dat hy geen overlegh behoeft te maken tot bevorderingh van zijn huysgesin of Geslaght/ en doet al 't geene hy kan om dese abuysen van den Staat, hoewel de quaal veroudert en ongeneeslijk schijnd/ te verbeeteren.

Verhaal van een ongeluk dat hy had in 't Jaar 1656.

Hy had in den oorlogh/ die voor 30. jaren/ in het jaar 1656. tusschen de Paapsche en Protestantsche Cantons was/ een ongeluk. Om de gelegentheyd van 't selve te verhalen vind ik my verbonden een korte buitensprongh te maken. De vreede van Switserland word voornaamlijk staande gehouden door een wet/ waar in alle de Cantons zijn overeengekomen/ dat elk Canton sonder het algemeen Verbond te benadeelen/ ontrent den Godsdienst sulke reglementen magh maken/ als hy het diensligh oordeeld. De Paapsche Cantons nu hebben sulke wetten

ten gemaakt / dat de Religie te veranderen met de dood gestraft sal werden. Sy gaan al tsamen op een gestelden dagh jaarlijks in de Mis, en de Meesters der huysgesinnen sweeren ten eynde hares levens toe aan den Staat getrouw / en in haar Religie standvastigh te sullen blijven; uyt dien hoofde nu geven sy door 't afvallen tot Kettery met de dood en verbeurte van goederen te straffen / om dat het een schendingh van soo tastelijk besworene trouwe is. Maar aan de andere zijde sijn in de Protestantsche Cantons de geene / die van Religie veranderen / alleenlijk gehouden om te vertrekken / en buyten haar Canton te leven / maar haar goederen behouden sy / en 't word haar toegelaten deselve te verkoopen. Men kan niet nalaten meer van den goedertierener aart des Euangeliums in de eene te merken als in de andere. In de twee Cantons Appenzel en Glaris worden beyde Religien toegelaten. Die van d'een en d'andere Religie genieten gelijke Privilegien. Ook noemen de twee Cantons, in sommige Bailjuwschappen, die door de Cantons van Friburg en Bern in 't gemeen geconquesteert zijn in de Oorlogen met Savoyen, de Bailjuwen by beurten; en worden beyde de Religien soo sonder onderscheyd toegelaten / dat 'er in d'eene Kerk de Mis gedaan en gepredikt word / op sulken wijse / dat sonder de minste disorder of murmuringh op d'eene Sondagh de Mis voorgaat / en de Predicatie volght / en op den volgenden de Predicatie eerst / en de Mis achter na gedaan word.

Maar als in het jaar 1657. eenige van de Canton Switz haar Religie verandert hadden / en na Zurich waren geweken / wierden hare goederen geconfiskeert, en eenige andere / die ook verandert / maar die Canton niet verlaten hadden / gevangen en onthooft. Zurich eyschte de goederen der gevlughte / maar die van Switz, in plaats van sulks toe te staan / eyschten haar Ondersaten te rugh / om tegen deselve als delinquanten of misdadigen te procedeeren / en fondeerden haar op een wet / door welke de Cantons verbonden zijn de crimineele misdaders van een ander Canton, die sich onder haar ophouden / over te leveren / wanneer sy van die Canton, daar onder sy behooren / gevordert worden. Maar die van Zurich en Bern oordeelden dit onmenschelijk en onchristelijk te zijn / hoewel de Gedeputeerde van Basel anders van gevoelen waren / en oordeelden dat sy overgelevert moesten worden / 't welk die van Zurich ten hooghsten onsmakelijk was. Die van Switz bedreven aan de Ondersaten van Zurich eenige moetwil en gewelt / en weygerden daar van voldoeningh te geven. Op dit alles volghde tusschen de Protestantsche en Paapsche Cantons een Oorlogh. De Cantons van Zurich en Bern vergaderden een Leger van vijf-en-twintigh duysent mannen / 't welk door den Heer d'Erlack gecommandeert / maar in verscheyde deelen verdeeld wierd. De Papisten hadden niet boven ses duysent mannen / echter overvielen sy d'Erlack met een Corps niet veel

C grooter

grooter als hare / beyde partyen trokken na een kort gebergt af / en verliepen / verlatende 't Canon van de Canton van Bern een geheelen dag in het Veld; ten laatsten / als die van Lucern sagen / dat niemand stand hield om 't Canon te defendeeren / voerden sy 't selve af. Dit verlies verwekte in Bern sulken oproer / dat sy geresolveert scheenen d'Heer d'Erlack te dooden / maar hy quam met sulken onverschrokken moed / en deed sulk een verhaal van het ongeluk / dat sy daar genoegen in schepten / en de oproer gestilt wierd; kort hier na wierd den Oorlogh geëyndight. Veele oordeelden hier van / dat / hoewel de Papisten wreedelijk handelden / het echter geschiedde volgens haar wetten / en dat geen ander Canton met die van Switz, over 't geene sy by sulken gelegentheyd deeden / konde twist of krakeel maken. Binnen weynigh jaren herwaarts stond verschil te rijsen in de Canton van Glaris, daar men seyde / dat de gelijke Privilegien aan beyde de Religien toegestaan niet onderhouden waren; maar by dese gelegentheyd handelde de Nuncius van den Paus geheel anders / als men van hem soude konnen verwagt hebben: want doordien de Ministers van dat Hof in alle disputen, die de Religie raken / gemeenlijk stookebranden geweest zijn / handelde hy hier liever als een Middelaar, en daar oogenschijnlijk die van de Paapsche zijde onrecht hadden / stelde hy hem by die van Lucern, welk de voornaamste van de Paapsche Cantons is / soo krachtigh tusschen beyden / dat het verschil bygelegt wierd.

Gesteldheyd der gebouwen binnen Bern.

Maar om tot Bern weder te keeren / staat aan te merken / dat de Gebouwen geen pracht in het aansien / noch van binnen veele gemakken hebben / maar bequaam zijn / en overeenkomen met de wijse van leven in dat Land. De straten niet alleen van Bern, en de grooter Steden, maar selfs de kleynste Dorpen zijn voorsien met Fonteynen, die geduurigh loopen / welke / gelijk se groot gebruyk geven / soo hebben se ook haar frayheyd. De groote Kerk van Bern is een seer treflijk Gebouw / maar zijnde gebouwt op den top van den Bergh / op welken de Stad leyd / schijnt dat de grond haar begon te begeven; om van deselve tegen te houden en te ondersteunen / hebben sy een groot Gebouw opgericht / 't welk meer gekost heeft als de Kerk selfs; want daar is gemaakt een platte form, welk een vierkant is, dat aan de eene zijde de Kerk heeft / en aan de buyten zijde een breede muur / versterkt met stijlen of pijlaren, die ontrent vijftigh voeten hoogh zijn. My wierd geseyd / dat de geheele grond tot het benedenste van den Bergh op bogen was gemaakt. Dese platte form is de voornaamste wandelplaats van de Stad; en de Rivier daar naast beneden vertoont een seer schoon gesicht / want een gedeelte is daar van afgeleyd tot de Molens, en de Rivier de Aar loopt soo ver als die afleydingh gaat over een schuyns afdaalende steenen grond, welke sy seggen met groote kosten gemaakt te zijn; en dit maakt een schoone en ruyme graght.

De

De tweede Kerk is de Kapel van de Dominicanen, daar ik sagh het beruchte Hol, 't welk uyt een van de Cellen der Dominicanen na een beeld in de Kerk gingh/ dat my gelegentheyd geeft om die Historie hier wat breeder ter neder te stellen: Want gelijk het een van de merkelijkste bedriegeryen is/ die de wereld opt geweten heeft/ soo is het byp geloofelijk/ dat/ dit ontrent twintigh jaar voorgevallen zijnde/ eer de Reformatie tot Bern aangenomen wierd/ het niet weynigh toegebraght heeft/ om des volks gemoederen tot die veranderingh te bereyden. Ik ben bequamer 't selve besonderlijker te verhalen/ om dat ik 't origineele proces gelesen heb in een Latijns gedenk-schrift/ 't welk ondertekent was door de Notarissen van de Gesanten des Paus, die tot ondersoek deser saak overgesonden waren. Het schrift is van meer als 130. vellen papier/ naauw/ en aan alle zijden beschreven/ sijnde in de daad een groot boek. Ook heb ik de gedrukte verhalen soo defectueus gebouden/ dat ik de moeyte nam/ om 't geheele verbolgh te lesen/ daar van ik u hier een waarachtigh kort begrijp geven sal.

De twee beroemde Orders, die in de duystere eeuwe 't besit van een hooge achtingh hadden/ geraakten in een groote jalousie tegen malkanderen. De Dominicanen waren de geleertste, sy waren de uytstekenste Predikers van die tijden/ en hadden 't bestier van de Hoven der Inquisitie, en andere voorname bedieningen der Kerke in hare handen. Maar de Franciscaners aan de andere zijde hadden een uyterlijken schijn van meerder strengheyd, rouwer kleedingh, naauwer regulen, en grooter armoede, al 't welk haar in de oogen van het eenvoudige volk sulke voordeelen gaf/ dat sy de andere eer-titelen van der Dominicanen ordet opwegen konden. In 't kort/ de twee Orders waren in een haat, en een grooten yver om de voorrangh geraakt; maar/ dewijl de devotie ontrent de maaght Maria in die eeuwen een drift was/ welke de overhand had/ soo hadden de Franciscanen hier door veel voor uyt. De Dominicanen, die haar geheel bemoeyden met de gevoelens van Thomas Aquinas voor te staan/ waren daar door verplicht staande te houden/ dat sy in erffonde geboren was/ 't welk door de Franciscanen aan het volk wierd voorgestelt niet minder als een Gods-lasteringh te zijn/ daar door dan de Dominicanen by de gemoederen van het volk/ dat met genegentheyd voor de onbesmette ontfangenis van Maria ten hooghsten ingenomen was/ begonden te kort te schieten.

Verhaal van seker bedrogh door de Dominicaner Monniken uytgevoert.

Ontrent het begin van de vijfthiende eeuw gebeurde het/ dat een Franciscaner Monik tot Frankfort predikende/ een Dominicaner Monik Wigand in de Kerk quam/ welken de Cordelier siende begon hy uyt te roepen met danksseggingh aan God/ dat hy niet van een Order was/ die de H. Maaghd onteerde/ of de Vorsten in het Sacrament vergiftighde; (want een Dominicaan had den Keyser Henricus de VII. met het Sacrament vergeven.) Wigand met dit bloedigh verwijd ten

hooghsten getergt zijnde heet hem liegen / daar uyt een dispuut rees / welk in een oproer eyndighde / en den Dominicaan byna sijn leven gekost had / doch hy ontquam het. De geheele Order resolveerde haar te wreken / en beraadslaaghde in een Capittel, gehouden tot Wimpfen in het jaar 1504. / op wat wijse sy de aghtingh van haar Order, die by 't volk geweldigh gedaald was / staande houden / en die van de Franciscanen ter neder werpen souden. Vier van de Vergaderingh namen aan dit voornemen in 't werk te stellen / want seyden sy / nadien het volk soo genegen is om fabelen en droomen te geloven / soo moeten wy aan onse kant ook eens dromen / en trachten het volk soo wel als andere gedaan hebben te bedriegen. Sy besloten Bern het tooneel te maken / op 't welk haar voorslagh soude in 't werk worden gestelt / alsoo sy de luyden van Bern te dier tijd bequaam vonden om yets lightelijk aan te nemen / en niet bequaam genoegh om ontrent ongemeene voorvallen nauw ondersoek te doen. Wanneer sy nu haar desseyn geformeert hadden / viel haar een bequaam instrument daar toe in de hand / want eenen Jetzer quam / om als een Leke-broeder haar kleedingh aan te nemen. In desen was al 't geene sy tot uytvoeringh van haar voorslagh noodigh aghteden / want hy was heel sleght en eenvoudigh, en seer genegen tot stuursheyd. Zijn humeur dus wel afgesien hebbende / begonden sy haar voornemen in 't werk te stellen even op dien naght / als hy daaghs te vooren die kleedingh aangenomen had / 't welk was op Vrouwen-dagh anno 1507. Een van de Moniken quam bedektelijk in sijn Cel, en verscheen hem / als ware hy in 't Vagevyer geweest / in een vreemde gedaante / hebbende by zijn mond een doos, op welke wanneer hy blies 'er vyer uyt sijn mond scheen te komen / hy had ook eenige Honden by hem / die sijn pijnigers geleken te zijn. In dit postuur quam hy dight by den Monik die te bed was / en haalde op een bekende historie / welke sy aan al haar Moniken plegen te vertellen / om haar van het afleggen harer kledingh af te schrikken / en dese was / dat een van die Order, die de Overste of Superieur van haar Huys tot Soloturn was / na Parijs reysende sijn kleed afgeleyd / en daar op in sijn Leken-habijt gedoodet was. De Monik in die vermommingh seyde dat hy die persoon was / en om die misdaat tot het Vagevyer veroordeeld / maar hy voeghde daar by dat hy door middel van hem daar uyt soude konnen verlost worden / en versterkte dat met een schrikkelijk geroep / uytdrukkende de pijnen die hy leed. De arme Monik (Jetzer) was ongemeen verschrikt / maar de ander gingh voort / en versoght van hem een belofte om al 't geene hy van hem begeerde te doen / ten eynde hem uyt de pijn te verlossen. De verschrikte Monik beloofde al 't geen hy van hem eyschte; daar op de andere seyde / dat hy wist dat hy een grooten heyligh was / en dat sijn gebeden en mortificatien groote kraght souden hebben / maar die moesten heel ongemeen

zijn;

zijn; 't geheele Klooster moest een geheele week langh haar selven al t'samen met een geesselinge kastijden en disciplineeren, en hy moest/ terwijl de Mis gedaan wierd/ in 't gesight van alle/ die in de Mis komen souden/ in gedaante van yemand aan het kruys uytgestrekt leggen in een van haar Kapellen; hy voeghde daar by/ dat hy dit doende de uytwerkingen van de liefde/ die de salige Maaghd hem toedroegh/ neffens veele andere ongemeene dingen/ bevinden soude/ en seyde/ dat hy met twee andere geesten vergeselschapt aan hem wederom verschijnen soude/ hem versekerende/ dat al 't geene hy tot sijn verlossing leed hem op de heerlijkste wijse soude beloont en vergolden worden. De morgenstond was soo haast niet gekomen/ of de Monik verhaalde dese verschijningh aan de overige van het Convent/ die daar over ten hooghsten scheenen verwonderd te zijn/ en hielden al t'samen daar op aan/ dat hy de discipline die hem opgeleyd was ondergaan soude/ en elk nam aan 't sijne te doen. Dus quam de bedrogen Monik alles net in een van de Kapellen harer Kerk na. Dit trok een groot getal besienders t'samen/ die den armen Monik al t'samen als een Heyligh of Sanct aanmerkten/ terwijl de vier Monikken, die het beleyd van 't bedrogh hadden/ in haar Predicatien het mirakel van die verschijninge voor alle man vergrootten. De biecht-vader van den Monik was mede over dit geheym/ en door dit middel wisten sy alle de minste passagien van desen armen Moniks leven/ selfs tot sijn gedaghten toe/ 't welk haar in 't beleyd van de saak niet weynigh hielp. De biecht-vader gaf hem een hostie met een stuk houts, dat/ gelijk hy voorgaf/ een waaraghtigh stuk van het Kruys was/ en hier door soude hy hem selven/ indien eenige andere verschijningen hem moghten voorkomen/ versterken/ nadien de boose geesten daar door sekerlijk souden bedwongen worden. De naaste naght hier aan wierd de voorgaande verschijningh vernieuwd/ en de vermomde Monik braght met hem twee andere/ soo toegemaakt/ dat de Monik meende dat sy in der daad duyvels waren. De Monik vertoonde haar de hostie, welke haar soo verschrikt maakte/ dat hy van de kraght van dit preservatyf ten vollen voldaan was.

De Monik, die voorgaf dat hy in het Vagevyer leed/ seyde hem soo veel van de geheymen sijnes levens/ en van sijn gedaghten/ die hy van den biecht-vader wist/ dat de arme Monik in volkomen meeningh quam/ dat de verschijningh allesins waar was. In twee deeser verschijningen/ die op deselve manier toegingen/ sprak de vermomde Monik veel van de Order der Dominicanen, die hy seyde/ aan de H. Maaghd ongemeen lief te zijn/ als welke haar selven bewust was in erf-sonde ontfangen te zijn/ en dat de Doctoren, die het tegendeel leerden/ in het Vagevyer waren: Dat de historie van St. Bernardus, die met een vlak op sijn lichaam gesien soude zijn/ om dat hy hem tegen

het feest van de onbesmette ontfangenis gesteld had / maar een verdight-
sel was: doch dat het waar was / dat eenige afgrijselijke vliegen op
de tombe van St. Bonaventura verscheenen waren / om dat hy het te-
gendeel geleerd had: Dat de Salige Maaghd een afkeer had van de
Cordeliers, om datse haar gelijk maakten met haar Soon: Dat
Scotus, om wiens Canonisatie de Cordeliers doen te Romen hard aan-
hielden / verdoemd was / en dat de Stad Bern soude verwoest wor-
den / om datse binnen hare Muuren sulke pesten van menschen her-
berghden. Als de opgeleyde disciplijn volkomelijk uytgevoert was /
verscheen de Geest wederom / en seyde nu uyt het Vagevyer verlost te
zijn / maar dat hy niet konde in den hemel ingelaten worden / voor
dat hy het Sacrament, sonder 't welk hy gestorven was / ontfangen had /
en dat hy daar na wilde de Mis doen voor de geene / welke door haar
groote liefde hem uyt die pijn verlost hadden. De Monik beeldde hem
in dat de stem een weynigh na die van den Prioor geleek / maar hy was
doen soo ver van eenigh aghterdoght te hebben / dat hy op dese inbeel-
dingh niet veel aght en gaf. Eenige dagen hier na verscheen deselve
Monik gelijk een Nonne geheel kostelijk / en seyde aan den armen
Monik dat sy was St. Barbara, voor welke hy een besondere devotie
had / daar by voegende dat de H. Maaghd sulken behagen had in sijn lief-
de / datse voorgenomen had hem te komen besoeken. Hy riep daar
op straks het geheele Convent te samen / en verhaalde aan alle de Mo-
nikken dese verschijningh / welk van haar alle met groote vreughde
aangenomen wierd. De Monik ondertusschen wierd flaauw van ver-
langen na de vervullingh der belofte hem van St. Barbara gedaan.
Na eenige dagen verscheen hem de verlanghde gekleed als de H. Maagd
pleeght op de groote Feest-dagen / en in der daad met deselve kleede-
ren. By haar waren eenige Engelen, welke hy daar na bevond die
kleyne beeldjens van Engelen te zijn / die sy op de groote heylige dagen
op de altaren setten; daar was ook in de plaatse boven sijn hoofd een
katrol vast gemaakt / en een koord aan de Engelen geknoopt / welk
haar deed in de lucht oprijsen / en rondom de Maaghd vliegen / dat
het bedrogh noch meer vergrootte. De Maaghd na eenige lieflijke
woorden hem toegesproken te hebben prijsende sijn verdienste en disci-
plijn, seyde hem dat sy in erf-sonde ontfangen was / en dat de Paus
Julius de tweede / die doen 't gebied had / een eynd van dit dispuut ma-
ken / en het feest van haar ontfangenis, dat Sixtus de vierde ingesteld
had / afschaffen soude / en dat hy / de Monik, het instrument soude
moeten zijn / om de Paus van de waarheyd deser saak te overreden.
Sy gaf hem drie droppelen van haar Soons bloed, welke waren drie
bloedige tranen / die hy over Jerusalem gestort had / en dat betekende
datse drie uyren in erf-sonde geweest / maar uyt dien staat door sijn ge-
nade verlost was. Want het schijnt de Dominicanen geresolveert wa-
ren

ren de saak soo te schikken / dat sy het groote point van haar ontfangenis in sonden souden winnnen / en echter haar soo ver wilden voegen met eerbiedigheyd tot de H. Maaghd, met welke de wereld soo seer ingenomen was / dat sy geloofd soude worden maar een heel korten tijd in die Staat gebleven te zijn. Sy gaf hem ook vijf droppelen bloeds in 't fatsoen van een kruys, welke waren bloedige tranen / die sy had uytgestort doen haar Soon aan het kruys was. En / om hem ten vollen te overtuygen / bood sy hem een hostie aan / die een gemeene hostie geleek / en schielijk van een sterk roode coleur scheen te zijn. 't Bedrog van dese gemeende besoekingh wierd meenighmaal ontrent den misleyden Monik herdat. Ten laasten seyde hem de Maaghd, datse hem sulke merktekenen van hares Soons liefde tot hem / geven wilde / die alle twijfelingh van 't geene sy hem seyde soude weghnemen. Sy seyde dat de vijf wonden van St. Lucia en St. Catharina ware wonden waren / en dat sy deselve hem ook indrukken wilde: dus begeerde sy dat hy sijn hand uytsteken soude. Hy had niet veel sin om een gunst te ontfangen / by welke hy soo veel soude moeten lijden / maar sy nam sijn hand met geweld / en sloegh een nagel door deselve; 't Gat was groot als een erret, soo dat hy door het selve klaarlijk de keers sien konde. Dit braght hem uyt een vermeende verdrukkingh tot een dadelijke benauwdheyd en doodelijke anghst; maar hem daght dat sy sijn hand aanraakte / en dat hy een salf rook / met welke sy het gat smeerde; (hoewel sijn biecht-vader hem wijs maakte dat dit maar een inbeeldingh was.) De gemeende Maaghd liet hem door die tijd in die staat.

De verschijningh geschiede wederom den volgenden naght / en braght eenige linne doeken mede / welke een ware of ingebeelde kracht hadden om sijn smerten te verzaghten; de gepretendeerde Maagd seyde / dat deselve eenige van die doeken waren / in welke Christus gewonden was / en gaf hem te gelijk een slaap-verwekkenden drank; terwijl hy nu vast in slaap was / wierden de andere vier wonden in sijn lighaam soodanigh ingedrukt / dat hy geen pijn gevoelde.

Maar om dit te doen / begaven haar de Monikken tot de toverkonst, en de Onder-Prioor toonde aan de andere een boek dat daar vol van was / maar hy seyde dat / eer deselve eenige kracht konden doen / sy God versaken moesten / 't welke hy niet alleenlijk deede / maar ook met een formeele acte / die hy schreef / en met sijn bloed onderteekende / hemselven aan den Duyvel over gaf / hoewel hy de andere daar toe niet verplichtte / maar alleen om God te versaken. De drank was gemaakt uyt een tsamenmengingh van Fonteyn-water en Chrisma / of H. salf / de hayren van eens kinds ooghbrauwen / wat quiksilver / eenige greynen wierook / yets van een wasse Paas-keers / eenigh geconsacreert sout / en het bloed van een ongedoopt kind. Dese compositie was een geheym / welke de Onder-Prioor aan de andere Monikken

niet

niet communiceerde. Hier door wierd de arme Monik Jetzer byna geheel ongevoeligh. Als hy wakker wierd / en uyt sijnen diepen slaap ontwaakte / voelde hy dese wonderlijke indruksselen in sijn lighaam / wierd boven maten opgetogen in verrukkingh / en quam tot de inbeeldingh / dat hy nu alle de deelen van het lijden onses Salighmakers uytgestaan had. Hy wierd op het groot Autaar aan al het volk vertoont / tot verwonderingh van de geheele Stad / en geen kleyne quellingh of mortificatie van de Franciscanen. De Dominicanen gaven hem eenige andere dranken in / door welke een convulsie of tsamentrekkingh in hem veroorsaakt wierd. Als nu deselve ophield / wierd 'er een stemme gehoort / die door dat hol quam / welke daar als noch te sien is / en van een der Cellen recht door een groot gedeelte van de muur der Kerk henen gaat: Want een Monik sprak door een pijp of buyse / en aan 't eynd van het hol was een beeld van de Maagd met een kleynen Jesus in haar armen / tusschen welken en sijn Moeder de stem scheen voort te komen / ook scheen het beeld tranen te storten / die een schilder op haar aangesight soo levendigh geschildert had / dat het volk daar door bedrogen wierd. De kleyne Jesus vraaghde waarom sy weende / daar sy op seyde / dat het was ter oorsaak sijne eer haar was gegeven / door dien men seyde / dat sy sonder sonde geboren was. Om dit te besluyten / voerde de Monikken dese saak soo driftigh uyt / dat den armen bedrogen Monik ten laatsten het selfs quam te ontdekken / en resolveerde de Order te verlaten.

Het bespeurde bedrogh uytgebraght,

't Was nu te vergeefs hem met meerder verschijningen te bedriegen / soo dat hy een Monik, die de persoon van de Maaghd in een andere gedaante / namelijk met een kroon op haar hoofd vertoonde / bynans omgebraght had. Ook had hy op sekeren tijd de Moniken over 't beleyd / en succes van dese bedriegery soo klaar hooren spreeken / dat hy de geheele saak ontdekte; hier door wierd hy / gelijk men sich lightelijk inbeelden kan / vervult met al den gruwel en schrik / die sulke ontdekkinge hem geven konden.

De Monikken, vreesende / dat een bedrogh / 't welk tot dus verre soo wel gelukt was / geheel te niet loopen / en tot haar nadeel gebruykt soude worden / oordeelden de sekerste wegh te zijn hem de geheele saak bekend te maken / en hem tot d'uytvoeringh van het bedrogh te verplighten. Sy seyden hem in wat aghtingh hy soude zijn / wanneer hy de reputatie / die hy reeds verkreegen had / staande hield / en dat hy de voornaamste persoon van haar order soude worden. Eyndelijk / sy overrededen hem dat hy met dit bedrogh voortgaan soude. Maar ten laatsten / vreesende dat hy het alles soude ontdekken / resolveerden sy hem te vergeven; waar van hy soo sterken bevattingh had / dat / als op sekeren tijd hem een brood gebraght wierd / 't welk met eenige

spece-

specereyen opgemaakt was / hy het selve een tijd langh bewaarde / en als het groen wierd door de jonge wolven wierp / die in 't Klooster waren / en ook straks daar van stierven. Ook was de constitutie van sijn lichaam soo sterk / dat / hoewel sy hem op vijf verscheyden tijden vergift ingaven / sulks hem echter niet aan kant hielp. Sy hielden ook by hem met allen ernst aan / om God te versaken, 't welk sy noodsakelijk oordeelden / op dat alsoo haar tover-kunst over hem haar werkingh hebben moght; maar hy wilde daar noyt toe verstaan. Ten laatsten dwongen sy hem om een vergiftige hostie te nemen / die hy echter / soo dra hy deselve door geslikt had / weder uytbraakte; en dat haar missende geesselden sy hem met een yseren keeten soo wreedelijk / en gordeden deselve soo nauw om sijn lijf / dat hy / om verder pijne voor te komen / haar swoer met woorden van de grootste verbloekingh sijnes selfs / dat hy dat geheym noyt ontdekken / maar het selve voorts uytvoeren zou. En dus bedroogh hy haar ter tijd toe hy gelegentheyd vond om uyt het Klooster te geraken / en hem selven te werpen in de handen van de Magistraat, aan welke hy alles ondekte.

Godloos verzoek van de vier Monikken aan een Monik gedaan, 't welk hy weygert,

En de tormenten die hy derhalven van hen heeft geleden.

De vier Monikken wierden gevat / en in de gevangenisse gesteld. Een verhaal van de geheele saak wierd gesonden / eerst aan den Bisschop van Losanne, en daar na te Romen. Men kan wel denken dat de Franciscanen alle mogelijke sorgh droegen om dit wel te doen ondersoeken. De Bisschoppen van Losanne en van Zyon of Sitten, neffens den Provintiaal der Dominicanen wierden geordonneert om het proces te maken. De vier Monikken namen eerst haar uytvlught op de geloofweerdigheyd van Jetzer, 't welk verworpen wierd. Daar na met de pijnbank gedreyghd zijnde / stelden sy een wijdlopigh pleydoy daar tegen aan. Maar hoewel de Provinciaal daar toe niet verstaan wilde / wierden sy echter op de pijn-bank gebraght. Eenige stonden deselve langh uyt / maar ten laatsten bekenden sy het geheele vervolgh van het bedrogh. De Provintiaal scheen hem daar aan gelegen te laten zijn: want hoewel Jetzer hem de geheele saak geopenbaart had / wilde hy nochtans hem geen geloof geven / en belaste hem in tegendeel aan hem gehoorsaam te zijn. Maar een van de Monikken seyde rond uyt / dat hy van het geheele secreet wist / en daarom ontweek hy het / maar stierf eenige dagen daar na te Constance of Costenz, hem selven / gelijk geloofd wierd / vergeven hebbende. 't Proces was een tijd langh stil / maar een jaar daar na, als 'er een Spaansche Bisschop quam / voorsien met een volle maght van Romen, en 't geheele bedrogh ten vollen bleek / wierden de vier Moniken van haar Priesterschap afgeset / en aght dagen daar na / zijnde den laatsten Mey 1509. te Meudon, aan de andere zijde van de rivier / tegen over de groote Kerk, verbrand. De plaats van de executie / soo wel als het hol in de muur / daar door de stem tot het beeld overgebraght was / wierd my aangewesen.

De vier Monikken gevat,

En verbrand.

Dit was sekerlijk een van de buylste / en nochtans best beleyde bedriegeryen / daar men oyt van geweeten heeft / en soude buyten twyffel / als de arme Monik door de ontdekkingh gestorven was / by de nakomelingen hebben doorgegaan / voor een van de grootste mirakelen, die'er geweest waren; en 't geeft een quaat nadenken / dat veele andere mirakelen der Kerk van deselve nature geweest zijn / hoewelse gelukkiger uytslagh gehad hebben.

Ik sal u met den Staat van Bern niet langer ophouden / maar sal alleenlijk hier by voegen een generale aanmerkingh, die sich te sightbaar opdoet / om niet ergens vertoont te worden / en welke van te grooten nadruk is / om niet een bysondere opmerkingh te verdienen. Dese raakt wel alle de Cantons, maar ik geeffe u hier / om dat ik meer gelegentheyd had om se te maken tot Bern, als 't selve daar meer gesien / en my daar langer als in andere Cantons opgehouden hebbende. Switserland is gelegen tusschen Vrankrijk en Italien, welke beyde Landschappen onvergelijkelijk rijker, en beeter voorsien zijn met alle vermakelijkheden en bequaamheden tot 'smenschen leven / als het selve / en nochtans is Italien byna geheel van volk ontbloot, en dit tot sulken elendigen staat gebraght / dat yemand / die 't niet gesien en heeft / het sich qualijk inbeelden kan; en Vrankrijk ten grooten deele onbewoond / en de Inwoonders tot een armoede gebraght / die sich allesins / daarse gesien kan worden / in haar huysen, voorraad, kleederen en gedaanten vertoond.

In tegendeel is Switserland uytnemende vol volks, en men siet in de Dorpen soo wel als in hare Steeden alle de bewijsen / die men bedenken kan / van overvloed en rijkdom; haare huysen en vensters zijn wel gemaakt / de hooge wegen worden wel onderhouden / al het volk gaat wel gekleed, en een yegelijk leeft onbekommerd. Dese aanmerkingh deed my noch meer verbaast staan omtrent het Landschap van de Grisons, dat bykans geheel geen land of grond en heeft / als zijnde gelegen in de Valeyen, die wegh gespoeld worden van de beken, welke van de bergen neder-vlieten / en hare wateren somtijds met sulken geweld en schielijkheyd doen swellen / dat in veele plaatsen de geheele grond wegh gespoeld word / en nochtans zijn dese Valeyen wel bewoond / en elk een leeft'er gelukkigh en gemakkelijk onder een saghte en lieflijke regeringh, terwijl andere rijke en vrughtbare Landen tot sulken elendigen staat komen / dat / gelijk veele der Inwoonders gedwongen worden om hare woonplaatsen te verlaten / de over-blijvende ter nauwer nood leven / en de swaare lasten / die haar opgeleyd worden / betalen konnen. 't Onweetende volk / als het omtrent de regeeringen speculatien maakt / redeneert in 't gemeen seer eenvoudigh / maar sy bevinden wel de waarheyd / dat / hoewel sy een quaad besluyt daar uyt maken / een aangename en gemakkelijke regeeringh, hoewel over een sleght Land

en

en met veele ongelegentheden vergeselschapt / menschen na haar trekt/ of ten minsten by haar houd; daar in tegendeel een strenge regeeringh, hoewelse in algemeene ontwerpen redelijk schijnet / haar Onderdanen selfs upt de beste en wenschelijkste plaatsen verdrijft.

In mijn wegh van Bern quam ik na dese plaats door Soloturn, gelijk ik door Friburg quam / als ik van Losanna reysde na Bern. Dese sijn, naast Lucern de voornaamste van de Paapsche Cantons, en men siet in haar een grooter drift en superstitie / als in Italien of Vrankrijk. Langh te voren eer sy binnen de Kerkdeuren komen / knielen sy neder op de straten, als'er in de Kerke de Mis gedaan word. De beelden sijn daar ook uptmuntent groot. In de Hooft-kerk van Soloturn is een beeld van God den Vader, als een oud man met een grooten swarten baard / hebbende onsen Salighmaker op sijn knyen / ende een Duyve boven sijn hooft. Hier begintmen ook een devotie op de Ave Marias klok, welke in Vrankrijk ter nauwer nood bekent is / maar door geheel Italien gepractiseert word. Op den middagh, als de Sonne ondergaat / luyd de klok / en elk spreekt een Ave Maria, en een kort gebed tot de Maaghd. Maar daar sy in Italien haar selven met het afnemen harer hoeden vergenoegen / knielense in Switserland meest alle op de straten neder / 't welk ik nergens heb sien practiseeren in Italien, uptgenomen tot Venetien, daar het noch van allen niet gedaan en word. Maar niet tegenstaande dese groote superstitie sien alle de Switsers haar gemeen interest soo wel / dat sy met malkanderen in een seer goed verstant leven / 't welk men in der daad aan de Canton van Lucern moet dank weten/alsoo aldaar een anderen geest in de Regeeringh is / die van de gene / welke in de meeste der andere Paapsche Cantons plaats heeft / bry verschilt. De Spaansche Ambassadeur, en de Pauselijke Nuntius, die in die Stad resideeren / brengen ook veel toe / om deselve in soo een goed humeur te houden / alsoo het haar interest is Switserland te vereenigen. En door dit middel word menighmaal de hitte en de onbescheydentheyd van de andere Cantons ingetoomt en gematight. De Jesuiten beginnen in Switserland alsoo maghtigh te worden als elders. Sy hebben een schoon Klooster en Kerk, gelegen in de beste plaats van Friburg. Ook is het niet langh geleden / dat sy sijn aangenomen tot Soloturn, daar een jaarlijks inkomen tot onderhoud van thien derselven geordonneert wierd van duysent ponden, met dit bedingh / datse nopt boven dat getal komen souden. Maar daar deselve eens plaats gegrepen hebben / vinden sy middelen om alle bepalingen door te breken / en sijn nu reeds daar soo rijk geworden / dat sy daar een Kerk en Klooster bouwen / 't welk / eer het voltrokken sal zijn / kosten sal vier hondert duysent ponden, daar de Koningh van Vrankrijk hondert duysent ponden toe geeft. Want / alsoo sijn Ambassadeur in die Canton resideert / oordeelt hy met sijn glorie over een te komen

Den Auteur komt te Soloturn.

Groote superstitie der Papisten aldaer.

Jesuiten vryheyd aldaar.

een gedenkteken van sijn mildadigheyd op te rechten door een Order, die, soo langh sy daar voordeel by vinden sal, niet sal nalaten haar weldoenders te flatteeren.

Abdy en Nonne-klooster aldaar.

In deselve Canton is een Abdye, die hondert duysent ponden inkomen heeft; ook is daar een rijk Klooster van Nonnen, die de kleeding der Capucijnen aan hebben, 't welk, gelijk my geseyd wierd, sestigh duysend ponden inkomen heeft, en daar maar 60. Nonnen in zijn, die aldus elk voor haar hooft duysent ponden inkomste hebbende in een Land, daar weynigh geld sich verre uytstrekt, in alle bedenkelijke overvloed leven konnen. Maar 't geene yemand tot Soloturn meest verbaast maakt, is de groote fortificatie, welke sy met een muur om de Stad maken, zijnde de treffelijkste en sterkste, die ergens te sien is. De steen, met welke deselve van buyten opgemaakt is, is een soort van Marmer, maar van sulken grootte, dat veele steenen thien voeten langh, en twee voete breed en dik zijn. Maar hoewel dit een kostelijk en schoon werk sal zijn, soude het echter weynigh te beduyden hebben, als een groot Leger 't selve met geweld quam t'attaqueeren. De muur aan de zijde van de Rivier, aan welke de Stad leyd, is voltrokken, gelijk ook het Contrescharp, en sijn nu doende om aan de andere zijde der Riviere een Fort te maken, 't welk sy voor hebben op deselve wijse te versterken. Dit heeft haar ontrent twee millioenen ponden gekost, welke groote onkosten haar meenigmaal heeft berouw doen hebben van haar onderneming; en sekerlijk is 't een Fortificatie, die in geval van Rebellie de rasernije en 't woeden van het Landvolk kan wederstaan, al dat'er van noden is.

Gesteldheyd der Regering aldaar.

Dese Canton heeft, gelijk als Bern, twee Raadsheeren, of Burgermeesters. De kleyne Raad bestaat uyt ses-en-dertige; sy hebben 12. Bailjuschappen onder haar, die voor die geene, welke deselve bekomen konnen, seer profitabel zijn; sy hebben ook een Bursarius, en maar een Banneret. Alle de Cantons hebben haar Bailjuwschappen; maar soo'er eenige disorder tot Bern in het verkiesen harer Bailjuwen is, is deselve onder de Paapsche Cantons vry grooter, alwaar, gelijk een buytenlands Bediende daar resinderende my seyde, alles verkocht wierd. Dese Minister, hoewel hy wist van wat Religie ik was, schroomde echter niet my vry uyt te seggen, dat de Catholijke Cantons soo goeden regeeringh niet en hebben als de Protestantsche. De Justitie word gemeenlijk onder haar verkocht; en sy hebben in haar onderhandelingen met buytenlandsche Vorsten somtijds geld getrokken, beyde van de Fransche en Spaansche Ambassadeurs, en op een selven tijd tegen malkanderen strijdende artijkelen ondertekent.

Beschrijvingh van Baden.

Baden heeft in sich selven niets dat aanmerkensweerdigh is, als haar bequame gelegentheyd, die het selve tot de sitplaats van de algemeene Vergaderingh der Cantons, maakt, hoewel het niet en is een

van

van deselve / maar een Bailjuwschap, 't welk in 't gemeen aan acht van de oude Cantons behoort. Ten laatsten quam ik hier te Zurich, die / gelijk sy de eerste / aansienlijkste en eerweerdighste Canton is / ook / als zijnde de eerste / die de Reformatie aangenomen heeft / met opsight op ons een voorrangh van een hooger natuur heeft. En van Zurich.

Dese Canton is veel kleynder als die van Bern, echter in 't gemeen veel rijker; sy rekenen op een waarschouwingh van 24. uuren vijftigh duysend man tsamen te konnen brengen; haar Ondersaten leven gelukkigh / want de Bailjuwen hebben gereguleerde ordres / en trekken van de boetens maar den honderſten penningh, soo dat sy niet verlokt worden / gelijk die van Bern, die de boetens geheel voor haar hebben / om tegen haar Ondersaten Proces te maken / en daar dit tot Bern een geduurige intrigue in de geheele Stad over haar Bailjuwschappen is / is dat hier in tegendeel een dienst, welke de Burgers volgens hare order verbonden sijn aan te nemen / maar na welke niemand staat. De regeeringh is byna deselve als tot Bern, en de Magistraatspersoon, die tot Bern Raadsheer genoemd word / word hier Burgermeester genoemd. 't Inkomen van den Staat word hier behoorlijk berekend / soo dat de gemeene beurs veel rijker is als die van Bern; het Magazijn is beeter voorsien / en de fortificatien zijn regulierder. Daar word een grooten handel gedreven / en gelijk haar Zee / die 24. mijlen langh / en 2. of 3. mijlen breed is / haar met allerley voorraat voorsiet / soo brenght haar rivier hare manufacturen na den Rhijn, van waar deselve na haar behagen vervoert worden. 't Krip is een van haar voornaamste manufacturen, 't welk in alle opsighten het beste is / dat ik opt gesien heb. Ik wil de gelegentheyd van de Stad niet beschrijven / maar sal my vernoegen met u te seggen / dat deselve uytnemende plasierigh leyd; 't Land ontrent deselve is berghaghtigh; de winters zijn'er sterk / want 't meyr of de Zee vriest geheel toe / alleenlijk sijn'er sommige plaatsen in 't selve / daar noyt ys leyd / 't welk geloofd word een bewijs te zijn / dat aldaar eenige wellen en springh-aderen zijn / die sulken hitte veroorsaken / gelijk ook in de Zee van Geneve, in de welkel / hoewelse noyt geheel toe en vriest / nochtans groote stukken ys op verscheyde plaatsen leggen / die in eenige andere gedeelten van de Zee noyt gesien worden / dat men seght uyt die selve oorsaak voort te vloeyen.

Maar om weder te keeren na Zurich, siet men hier de opreghte oude eenvoudigheyd der Switzers, die met geen vertelheyd of ydelheyd verdorven is / haar vrouwen gaan niet alleen niet gemeensaam om met mannen / uytgenomen die / welke haar naast bestaan / maar selfs op de straat van vreemdelingen met beleefdheyd ontmoet zijnde / toonen sy geen beleefdheyd wederom / want de vreemdelingen alleen

nemen hare hoeden voor de vrouwen af / doch dese toonen geen beleeftheyd daar tegen: Ook worden hier gelijk in geheel Switserland de vrouwen niet gegroet / maar de beleefdheyd word bewesen met haar by de hand te vatten. In de gelegentheyd van Zurich is yets singulier / dat namelijk haar kleynen Raad bestaat uyt vijftigh persoonen / maar in deselve maar 25. te gelijk sitten / soo dat de twee helften van desen Raad, gelijk elk der selven zijn eygen Burgermeester heeft / ook by beurten de regeeringh in haar handen hebben / en alle ses maanden / te weten in 't midden van de somer, en op Kerstijd veranderen. De geheele Canton word verdeeld in negen groote Bailjuwschappen, en een-en-twintigh Castelijnschappen. De eerste woonen gedurigh elk op zijn plaats / maar de Castelijn, die altijd een van den grooten Raad is / heeft buyten soo weynigh te doen / dat hy tot Zurich woont / en maar op gesette tijden des jaars gaat om de justitie te handhaben.

Vrdeelingh deses Cantons.

De deught van dese Canton is merkelijk gebleken in haar vaste aanklevingh aan de oude Capitulatien en Accoorden met Vrankrijk, soo datse niet in eenen Artijkel ontbroken hebben / gelijk door alle de andere Cantons wel geschied is / want daar in de andere het geld den hooghsten invloed heeft / heeft het selve hier noyt de overhand gehad. De oude inkomsten van de Kerk hebben sy in 't gemeen meer tot godvrughtige gebruyken overgebraght als ergens mijns wesens geschied is. Sy hebben veele Gasthuysen, die wel onderhouden worden / in een der selven wierden / gelijk men my zey / 650. arme onderhouden. Maar gelijk sy alle de daden van liefde / welke tot sulke begiftingen behooren / betoonen / soo veraghten sy de ydele praght van gebouwen, die doorgaans elders soo seer gesoght word; want de hare sijn seer sleght en eenvoudigh / daar een van de regeeringh my met bewegingh en nadruk van seyde / dat sy het oordeelden genoegh te zijn haar armen te onderhouden als armen, en meenden niet te passen dat men deselve logeerde als Princen.

Deughdsaamheyd deser Cantons.

De Deken en het Capittel worden insgelijks noch onderhouden als een Collegie, en genieten de inkomsten / welke sy hadden voor de Reformatie. Maar indien sy rijkelijk leven konnen / doen sy ook veel werk / want sy prediken gemeenlijk twee of driemaal daaghs, ten minsten eens. De eerste Predicatie begint 's morgens ten vijf uuren. Van Geneven af door geheel Switserland word dagelijks gepredikt / 't welk by de Reformatie in plaats van de Mis ingestelt is. Maar de Predicatien sijn doorgaans te langh, en de Predicanten sijn afgeweken van 't eerste ooghmerk deser predicatien, 't geen was om een geheel Capittel te verklaren / en daar uyt een vermaninge te doen / 't welk indien het soo wierd aangeleyd / dat het in 't geheel niet meer als een vierendeel uurs duurde / soude het te gelijk van het volk met minder vermoeytheyd en meerder profijt gehoort worden / en seer groot voordeel

veel wesen voor de Predikers. Want gelijk het haar verplichten sou-de meer de H. Schriften te bestuderen / soo souden / als sy haar aldus eens van de practicale deelen der Schrifture hadden meester gemaakt/ sulke korte en eenvoudige discoursen haar geen minder moeyte kosten / als de meer-bewrochte Predicatien, die het grootste gedeelte van haar tijd weghnemen / en voor meer als te veel seer weynigh te pas komen.

Onder de Archiven van den Deken en het Capittel is een groote versamelingh van brieven, geschreven of aan / of van Bullingerus. Deselve sijn tsamen gebonden / en maken veel groote stukken in Folio uyt. Buyten twijffel soude men daar uyt veele besonderheden / rakende de Historie der Reformatie konnen ontdekken / alsoo Bullingerus, gelijk hy langh leefde / ook in hooge achtingh was. Hy besorghde / dat eenige van onse Engelsche Ballingen onder de Regeeringh van de Koningin Maria seer vriendelijk ontfangen wierden / besonderlijk Sands, die namaals Eerts-bisschop van Jork geweest is / Horn, daar na geworden Bisschop van Winchester, en Juëllus Bisschop van Salisburry. Hy logeerde haar in het Klooster / en onthaalde haar met alle mogelijke vriendelijkheyd / en gelijk sy eenige silvere bekers met een opschrift / daar in sy het vriendelijk onthaal 't geene sy daar gevonden hadden / erkenden / en welke ik gesien heb / aan het Collegie vereerden / hebben sy niet nagelaten een gedurige correspondentie met Bullingerus te onderhouden / na dat de Reformatie onder de Koningin Elisabeth gelukkigh hersteld was. Terwijl ik daar waar / heb ik bykans een geheel stuk van gemelde brieven gelesen. De meeste derselven behelsden maar het gemeene nieuws / maar sommige waren van meer gewights / en hadden haar opsicht op de verschillen, die doen in swangh gingen / rakende de kleedingh van de Clergie, 't welk het eerste begin van onse ongelukkige verdeelingen gemaakt heeft. 't Blijkt ook uyt de brieven / welker orgineelen ik gelesen heb / dat de Bisschopen de oude kleedingh hebben willen behouden / meer uyt gevoeghlijkheyd na de genegentheyd van de Koningin, als uyt behagen in deselve / ja sy waren soo ver van deselve goed te kennen / dat sy rond-uyt haar misnoegen daar ontrent uytdrukten. Juëllus wenst in een brief / gedateert den 8. February 1566. / dat de kleedingen te gelijk met alle andere overblijffels des Pausdoms beyde uyt de Kerk / en uyt de gemoederen des volks geworpen moghten worden / en beklaaght het / dat de Koningin daar soo vast op stond / datse niet toelaten wilde eenige veranderinge daar in te maken. In Januarius desselven jaars schrijft Sands ten dien eynde. Contenditur de vestibus Papisticis utendis, vel non utendis, dabit Deus his quoque finem. d. i. Men disputeert tegenwoordigh over de Paapsche kleedingen, of men die gebruyken sal, of niet, maar God sal ook hier een eynde van geven. Horn, de Bisschop

Brieven van Bullingerus aldaar.

van

van Winchester, gaat verder: want in een brief gedateert den 16. July 1565. schrijft hy met een ongenoegen van de acte over de kledingen / en drukt uyt dat'er eenige hoope was / om / soo het de Paapsche partye niet belettede/ in de naaste sittingh van het Parlament, deselve afgeschaft te krijgen / en hy schijnt in twijfel te staan of hy hem selven ontrent die kleeding soude conformeeren of niet/ daar over hy het advys van Bullinger versoekt. Ook word in veele brieven/ over die stoffe geschreven/ verseekert / dat Crammer en Ridley beyde voorgenomen hadden een acte te besorgen tot afschaffingh van die kleedingen/en dat sy alleenlijk staande hielden/ dat deselve wettigh en geoorloft/doch niet datse betamelijk waren / en daarom die particuliere persoonen / welke de wetten weygerden te gehoorsamen/tegenspraken. Grindal schrijft in een brief/gedateert den 27. Augusti 1566., dat alle de Bisschoppen / die over Zee geweest waren / op haar wederkeeren met de Koningin gehandeld hadden/ om 't verschil over de kleedingen te staken; maar sy was met sulken voor-oordeel ingenomen / dat / hoewel sy alle haar beste gedaan hebben / om haar van 't voortsetten van dese saak te diverteeren / sy echter onbuyghsaam bleef. Dit had haar doen resolveeren om sich de wetten te onderwerpen / en na een bequame gelegentheyd te waghten om 't selve te veranderen. Hy beklaaght de quade uytwerkingen / die de tegenspraak van sommige daar over gehad heeft / alsoo deselve den geest van de Koningen ten hooghsten gaande maakte / en sy nu in dese saak yveriger en heeter was / als voor desen: ook bedankt hy Bullinger voor den brief / die hy geschreven had / in den welken hy de geoorloftheyd van die kleedinge had voorgesproken / 't welk hy seyde grooten dienst te hebben gedaan. Kox de Bisschop van Ely klaaght in een sijner brieven over de afkeerigheyd / welke sy in het Parlament ontrent alle de voorstellingen / die tot reformatie of verbeeteringh der abuysen gedaan wierden / vonden. Juell schrijft in een brief / gedateert den 22. Mey 1559., dat de Koningin weygerde het Hoofd der Kerke genoemd te worden / en daar by voeghde / dat die tijtel / als alleenlijk aan Christus eygen zijnde / niet met reght aan eenigh sterflijk mensch gegeven konde worden; dat ook sulke Tijtelen door den Antechrist soo veel misbruykt waren / dat deselve niet langer behoorden aangehouden te worden. Over alle dese passagien sal ik geen aanmerkingen maken: want ik stel deselve enkelijk hier ter neder / om te toonen wat het gevoelen van onse voornaamst Kerkelijke persoonen geweest zijn / over dese verschillen / welke sedert ons in sulke heete en hevige disputen ingewikkelt hebben; en dit magh tot een opmerkelijke narightingh strekken voor die / welke voor hebben moghten de historie van die tijd te beschrijven.

't Laatste particulier / waar mee ik voorneem desen brief te eyndigen / moght schijnen wat te geleerd te zijn / indien ik aan een

een Man van minder kennis en verstand als aansien schreef.

Ik heb in mijn reysen de moeyte genomen om eenige Manuscripta van het Nieuwe Testament te ondersoeken over de twijffelachtige plaats in den Sendbrief van den H. Johannes: Drie sijn'er die getuygen in den Hemel, de Vader, het Woort, en de H. Geest, en dese drie sijn een. Bullinger twijffelde seer daar aan, om dat hy 't selve niet en vond in een oud Latijns geschreven exemplaar tot Zurich, 't welk ontrent acht hondert jaren oud schijnt, alsoo het geschreven is met sulken schrift, dat ten tijde van Carel de Groote begonde gebruykt te worden. Ik heb het geschreven exemplaar opgeslagen, en vond die passagie daar niet. Maar dat was sekerlijk de misslagh of nalatigheyd van den Copyeerder, want voor de algemeene brieven word in dat Manuscript, of geschreven exemplaar de voorreden gevonden van den H. Hieronymus, in de welke hy seyd, dat hy in die Oversettingh te nauwkeurig geweest was, op dat hy het bedrogh der Arrianen, welke dese passagie, rakende de Drie-eenigheyt, uytgewist hadden, ontdekken moght. Dese voorreden is gedrukt in den Bijbel van Lira. Maar ik kan geen reden geven hoe het komt, dat deselve door Erasmus in het uytgeven van de Werken van dien Oudvader uytgelaten is. Want gelijk men aan de eene zijde niet te haastigh moet wesen, om over de oprechtigheyd van Erasmus te oordeelen, soo kan men aan de andere zijde, nadien die voorreden staat in alle de oude of nieuwer geschrevene exemplaren van die Bijbels, daar de andere voorredens, die ik opt gesien heb, in zijn, niet light bevatten waarom Erasmus deselve niet aan 't light gebraght heeft, daar deselve is in de geschrevene Bijbels tot Basel, daar hy de Werken van den H. Hieronymus in druk uytgaf. In het oude Manuscript of geschreven exemplaar des Bijbels van Geneve, 't welk meer als 700. jaren oud schijnt te zijn, staat beyde de voorrede en die passagie, maar met dit onderschept van de gemeene editien, dat de gemeene editien en exemplaren het vers, dat van den Vader, het Woord, ende Geest spreekt, setten voor dat, 't welk van den Geest, Water en Bloed spreekt, welk in dese Coppe daar achter komt. En op dat ik hier een eynde make van de verscheydene lesingen, die ik in mijn reysen van dese plaats gevonden heb, is te Venetien in de Bibliotheek van St. Marcus een geschreven exemplaar in drie talen, de Griecksche, Latijnsche, en Arabische, welke niet meer als 400. jaren oud schijnt te zijn; in 't selve word dese passagie in de Griecksche taal niet gevonden, maar in de Latijnsche word deselve gestelt achter de andere drie, met een sicut, dat is, gelijk als, om deselve aan 't voorgaande te hechten. Ook staat beyde de voorreden van den H. Hieronymus, en dese passagie in een geschrevene Latijnschen Bijbel, dewelke in de Biliotheek van St. Laurentius tot Florencen is, maar deselve komt achter die andere passagie,

en word daar met een sicut, gelijk in 't exemplaar van Venetien, aangeknoopt/ welk woord sicut, dat is/ gelijk als, in 't geschreven exemplaar te Geneven niet en is. Te Basel zijn twee Grieksche geschrevene exemplaren van de Sendbrieven, die ontrent 500. jaren oud schijnen: in geen van beyde deselven word dese passagie gevonden; ook heeft men daar een ouden Latijnschen Bijbel, oud ontrent 800. jaren/ maar in de voorreden van Hieronymus wel staat/ maar dese passagie ontbreekt. Tot Straatsburgh sagh ik vier seer oude geschrevene exemplaren van het Nieuwe Testament in het Latijn, drie derselven scheenen van ontrent de tijd van Carel de Groote, maar het vierde scheen ouder te zijn/ en te behooren tot de sevende eeuw, en in 't selve staat noch de voorrede op dese plaats/ maar die woorden sijn'er met een andere hand onder op die zijde bygesteld. In twee van de andere staat wel de voorreden, maar die passagie niet; alleenlijk is deselve in een van die op de kant bygevoeght. In het vierde staat wel beyde die voorreden, en dit vers, maar dat komt achter het vers van de andere drie, en word daar aan gehecht met dese woorden/ sicut tres sunt in cœlo, dat is/ gelijk'er drie in den Hemel zijn.

'T Quam my vreemd voor/ en 't is byna ongelooflijk/ dat in de Bibliotheek van het Vaticaan geen oude Latijnsche Bijbels zijn/ want daarse hier meer als op andere plaatsen behoorden te sien te zijn/ sagh ik daar geen/ die boven de 400. jaren oud was. Daar is het vermaarde Grieksch exemplaar, 't welk van groote waarde is/ als zijnde/ gelijk de Canonik Shelstrat, die bewaarder van de Bibliotheek was/ verseekerde/ voor thien hondert jaren oud, gelijk hy dat ook door de groote gelijkheyd der letteren met die/ welke op het beeld van St. Hippolytus zijn/ bewees; alsoo deselve soo wel overeenquamen/ dat/ indien dat opgerechte beeld ontrent sijnen tijd gemaakt is/ men aan de oudheyt van dit geschreven exemplaar niet twijffelen moet. Zijn de letteren niet soo schoon/ ende en hebben sy alle de kentekenen van oudheyd niet/ die in 't geschreven exemplear des Koninghs tot St. James sich opdoen/ echter is het selve beter bewaart/ en noch volkomener en geheelder. De passagie, die my tot dese digressie afgeleyd heeft/ word in het Vaticaansche geschreven exemplaar niet gevonden/ gelijk ook niet dat Manuscript des Koninghs. Hier mede sal ik mijn verhaal van Zurich afbreken. De gemeene Bibliotheek is seer treffelijk/ de Saal, daar in deselve staat/ is ruym en wel geordineert; ook is daar een seer net en fraay Cabinet van Medalien. Dus breek ik af/ maar wanneer ik soo veel voortgekomen sal zijn/ dat ik stoffe tot een anderen Brief van dit Boek vergadert heb/ soo moght gy een tweede onderhoud/ hoedanigh het ook is/ verwachten van

Biblio-theek tot Zurich.

Uwen, &c.

Post-

Post-scriptum, of Naschrift.

Ik heb u geseyt / dat de Bailjuwschappen tot Bern vergeven werden door een soort van Ballen, 't welk soo toegaat / dat niemands stem bekent kan worden. Maar nu moet ik'er by voegen / dat sy / tsedert ik daar geweest ben / een merkelijk reglement gemaakt hebben / ontrent de manier van het stemmen, als'er eenige Ampten te begeven zijn / 't welk met die van Venetien nader over een komt / en de sollicitanten meer voor 't geval openlegt en onseker maakt / en gevolghlijk van die kupperyen / die om dese bedieningen verkrijgen soo geweldigh in swangh gaan / een eynde maken kan. Daar worden soo veel Ballen in een doos geworpen / als'er persoonen zijn die recht om te stemmen hebben / en tegenwoordigh zijn. Een derdendeel der selven is verguld, en twee deelen sijn maar versilverd. Elk neemt daar een Bal uyt / maar niemand kan stemmen als die de vergulde Ballen hebben / soo dat na desen van yemand meer als twee darde-parten versekert sijnde in gelijken graad neffens andere sal komen staan.

Daar is eene saak / over welke de Switsers, besonderlijk die van Bern, niet genoegh geroemt konnen worden. Sy hebben / sedert de vervolgingh in Vrankrijk begonnen is / door die geene / welke derwarts vluchteden / altijd op sulken genereusen en Christelijken wijse schuyl of hyplaats verleent / dat het alle roemelijke gedachtenis tot haar verdient / die men daar van maken kan. De Predicanten en andere / welke in 't begin in Vrankrijk veroordeelt wierden over de saak van de Cevennes, hebben hier niet alleen een vriendelijk onthaal gevonden / maar ook alle gunste, die verwaght konde worden en in der daad veel meer als na reden had konnen worden verwaght / want sy hebben aan de Fransche Predicanten toegeleyd een pensioen van vijf kroonen ter maand, soo sy ongetrouwt waren / en 't selve voor die vrouw en kinderen hadden vermeerdert / soo dat sommige meer als thien kroonen 'smaands hebben. Sy hebben deselve verdeelt door het geheele Land van Vaud, maar 't grootste getal derselve bleef tot Losanne en Vevay. Om dese last uyt de handen wierden alle de liefde-giften van Zurich en de andere nabuurige Protestantsche Staten herwaarts gebragt. Niet alleen hebben de Protestantsche Cantons, maar ook de Grisons, en eenige kleyne Staten, die onder de beschermingh van de Cantons zijn / gelijk als Neuf-Castel, of Neuwenburg, St. Gall en eenige andere giften na Bern gesonden / daar van deselve met groote discretie uytgedeelt wierden / en sy soo op haar namen de verdere last / die'er na dese hulpe noch bleef. Ook is in dese laatste en beklaaghlijke stroyingh der Kerken het geheele Landschap met sulk een geest van lief- de

Groote mildheyd dier Canton, ontrent de Vluchtelingen uyt

Vrankrijk.

de en medelijden aangedaan geweest / dat een yegelijk sijn huys en beurse heeft geopent door de Vluchtelingen / die in soo grooten getal derwarts quamen / dat'er somtijds in Losanne alleen meer waren als twee duysent, onder welke op eenen tijd ontrent twee honderd Predicanten waren / die alle met sulken vriendelijkheyd en mildadige hertelijkheyd bejegent wierden / dat het yets meer van de eerste eeuwe / als offe herleefde / als van de ontaardingh van die eeuwe / in welke wy leven / deede sien. Ik sal dit post-scriptum, 't welk reeds tot de grootte van een Brief gegroept is / besluyten met een droevigh exempel van den haat en hitte / die onder de Gods-geleerden over saken van seer kleyn belangh of gevolgh ontstaat.

Verhaal van een haat tusschen eenige Theologanten ontstaan.

De middel-wegh / welke Amyraldus, Dalæus en eenige andere in Vrankrijk insloegen over de verschillen / die in Holland, rakende de besluyten van God, en de uytstrekkingh van Christi dood, betwistredent wierden / wierd doorgaaans in Vrankrijk gevolght; en men vond eenige / in Switserland en Geneve, welke van de toerekeningh van Adams sonde loochenden / de Algemeenheyd van Christi dood, en een genoeghsame genade gegeven aan alle menschen vast stelden / en daar door een particulier en vrp besluyt van verkiesingh, met een kragtdadige genade, voor die daar in besloten waren / beweerden. Dese wierden genoemd Universalisten, en begonden vry aansienlijk en maghtigh te worden tot Geneve, daar twee Professoren der Godgeleerdheyd bekend staan dese gevoelens gunstigh te zijn. Hier op wierden die / welke het tegengestelde gevoelen nauw aankleefden / hevigh en ontsteken / en de twist groepde soo aan / dat byna de geheele Stad daar in getrokken / en in twee parthyen verdeeld wierd. Indien de Magistraat op die gelegentheyd beyde parthyen geboden had stil te swijgen / sou sy seker wijselijk gedaan hebben: want dit sijn speculatien / die soo weynigh sekerheyd hebben / en soo weynigh tot het wesen van de Religie behooren / dat een verscheydentheyd van gevoelens daar ontrent geen gelegentheyd tot hittigheyd of verdeeldheyd behoord te geven.

Met al 't gevolgh daar af.

Maar hoewel de parthy der Universalisten binnen Geneve groot was / was deselve echter seer kleyn in Switserland. En daarom stelden eenige Godsgeleerde aldaar / die de oude aangenomene leeringe aankleefden / eenige artijkelen op / in welke niet alleen dese gevoelens nevens andere speculatien / die men ontrent de onsterflijkheyd van Adam, en andere hoedanigheden tot den staat der onnoselheyd behoorende / wierden veroordeeld / maar ook Capellus selve / om dat hy met eenige andere Critici niet alleen dese nieuwe pointen staande hield / en de vryheyd genomen had om 't lesen van het Hebreeuwsch te corrigeeren / als vast stellende dat door de Copyeerders of Afschrijvers van den Bybel eenige misslagen beyde in de vocalen en consonanten waren begaan geweest; en in tegenstellingh van dien wierden alle ver-

beete-

beeteringen van den verworpen Hebreeuwschen Bybel, en de oudheyd der puncten/ of ten minsten de kraght en het lesen na deselbe vast gesteld/ daar door sy dan wel juyst elk een niet/ soo veel de oudheyd der punčten aangaat/ niet noodzaakten van Buxtorfs gevoelen te zijn. Maar echter de deur slooten voor alle correčtien of verbeeteringen van de tegenwoordige punčtuatie, of punčt-stellingh. Indien dese over-eenstemmingh in de Leer/ want soo noemen sy het/ de eenige standaart was gemaakt geweest/ tegen welke niemand sonder censuur onderworpen te sijn/ had mogen leeren/ had die strengheyd verdraaghlijker geweest; Maar sy verplighteden alle die of tot Predikant of tot Professor aangenomen souden worden te tekenen: Sic sentio, dat is/ soo gevoele ik; 't welk tot Bern en Zurich vast gestelt zijnde/ ook door haar authoriteyt en aansien tot Geneve, overgebraght wierd. Maar aangaande die reeds in bedieningh waren/ tekende de Præsident en Klerck of Schrijver 't selve in harer aller naam. Op dese wijse nu waren sy niet te breeden met een reglement in dese saak te maken/ maar wilden/ volgens een set-regel/ die soo meenighmaal voor de Kerke schadelijk geweest is/ in der menschen conscientien indringen/ en of jonge Mannen van de Bedieningen uytsluyten/ of andere van welke mogelijk eenige niet sonder tegen-sparteling harer conscientien getekent en hebben/ een dwangh opleggen. Nochtans sijn sommige/ die opgestelt hebben/ dese toestemmingh af te eyssen/ sulke eerweerdige Mannen, dat ik vertrouwe/ dat deselve hier in uyt een opreghten yver gehandeld hebben/ alleen wensch ik dat sy in 't geene sy geloven de waarheyd te zijn/ wat toegevender ruymer en ongepassioneerder sielen hadden.

De eenige merkelijke schattingh, die de Switsers onderworpen zijn/ is/ dat/ als vaste goederen verkoght worden/ het vijfde deel van den prijs aan 't Gemeen gegeven moet worden. Al de verminderingh/ welke de Bailjuw daar ontrent maken kan/ is/ dat hy het brenghd op het sesde gedeelte. Dit noemen sy het Lod, of de beswaarnis, dat van het woord allodium afkomt. Maar daar sijn eenige Landerpen/ die van die beswaarnisse vry, en allodiaal zijn/ en dese beswaarnisse niet onderworpen. Dese last komende alleen over de verkopers wierd deselve geoordeeld een reghtveerdige straf/ en een voorsightige intomingh te zijn voor sulke die hare goederen qualijk besteden. Schattingen die de Switsers onderworpen zijn.

Ik wierd in de reden/ welke ik u gegeven heb van den oorspronghder Raadsheeren, noch meer versterkt/ wanneer ik vond dat in sommige kleyne Steeden van de Canton van Bern de voornaamste Magistraat doorgaans soo genoemd wierd/ gelijk by voorbeeld tot Payerne of Peterlingen, soo dat ik geensins twijfel/ of/ gelijk eertijds ten tijde der Romeynen de Magistraat, welke rekenschap van de Stad geven moest/ Advocaten genoemd wierden/ en gelijk daar na de Righter

over civile saken / die door de Bisschoppen wierd gesteld / eerst een Advocaat en daar na Vidam of Vice-dominus, of Stadhouder genoemd wierd / soo segh ik dat dit insgelijks de tijtel was / welke tot Bern altijd onderhouden wierd / terwijl sy onder het Oostenrijksche en Duytsche jok saten / en is by haar behouden / als sy het selve afwierpen.

Misschien heb ik te weynigh aangeroert de laatste onlust die in Switserland in opsight van de Canton van Glaris was / en derhalven sal ik'er noch yets byvoegen. Gelijk nu in de Canton van Appenzel de twee Religien toegelaten zijn / soo zijn sy door onderscheydingh der quartieren van malkanderen afgescheyden / soo dat die van de eene Religie de eene helft des Cantons in / en die van de andere Religie d'andere helft hebben / en aldus elk bysonder leven: maar in de Canton van Glaris zijn sy door malkanderen gemenght. 't Getal der Paapschen is'er tegenwoordigh vry kleyn / my wierd van yemand verseker / dat'er niet boven 200. huysgesinnen van die Religie waren / en die zijn noch soo arm ; dat de nood sommige van haar alle dagen tot het veranderen van haar Religie genegen maakt. De andere Paapsche Cantons, siende 't gevaar van haar interest geheelijk in die Canton te verliesen / en voortgeset zijnde door de kuyperyen van een Hof / 't welk de politie had om alle de andere Cantons daar in te mengen / deden haar voordeel met sommige klaghten door de Papisten van Glaris ingebraght / als of / de andere Religie sterker wordende / sy voor veele onreghtveerdigheden en onderdrukkingen open lagen / en daarom versoghten dat die Canton in gelijke twee helften, gelijk als Appenzel verdeeld mocht worden ; 't welk ten hooghsten onbillijk was / nadien de Papisten het thiende, en mogelijk het twintighste gedeelte van die Canton niet uyt en maakten. En hoewel waar is dat Glaris soo in 't midden van de Paapsche Cantons gelegen is / dat de Protestantsche Cantons haar niet light te hulp souden konnen komen / resolveerden echter die van Glaris liever te sterven / als dese onreghtveerdigheyd te verdragen / en de Protestantsche Cantons resolveerden de Paapsche Cantons den oorlogh aan te doen / als sy hare broederen van Glaris met dese saak souden willen beswaren. Ten laatsten wierd dit temperament gevonden / dat in alle processen tusschen luyden van verscheyden Religie twee derde-deelen der Righters altijd souden zijn van de Religie des verweerders, maar terwijl sy hier meede beesigh waren / setteden dese / gelijk men geloofde / de questie voort / of ten minsten stookten sy daar onder / en wisten met die gelegenheyd haar voordeel te doen: want op die tijd gingh men met de Fortificatie van Hunningen voor de Poorten van Basel sterk voort. Het gewight of aangelegentheyd deser Fortificatie word nu wel bevat / nu het te laat is.

Tot Bern zijn ses Adelijke Familien, die altijd dit voorreght hebben / dat / als yemand van haar gekoren word om in den Raad te zijn / sy

haar

haar plaats nemen boven alle de oude Raden, daar de andere haar plaats nemen volgens de order/ op welke sy van tijd tot tijd in den Raad komen.

II. BRIEF.

Milanen, den 1. October 1685.

Voordere reys des Auteurs.

Naar een kort verblijf tot Zurich, reysden wy de Zee af/ daar wy passeerden onder de Brugh by Rapperswil, welke een seer schoon werk is voor sulken Landschap. De Zee is daar ontrent een halve mijl breed, de Brugh, die daar over leyt/ is ontrent twaalf voeten breed, maar heeft geen Leuningen aan de een of de andere syde/ soo dat/ als het hard waayd/ 't welk daar niet ongemeen is/ een mensch groot gevaar loopt van in het water te waayen. Dit selve gebrek vond ik bykans aan alle de bruggen van Lombardyen, dat my heel vreemd scheen: want dit bescherm-middel met soo kleynen koste/ konnende gemaakt worden/ was het een schrik de bruggen soo bloot te sien/ en dit verwekte meer verwonderingh op sommige plaatsen/ daar de Bruggen hoogh en langh zijn/ en echter heb ik noyt van eenigh ongeluk daar uyt ontstaan gehoort/ maar in dese Landschappen zijn de luyden sober en nughteren, soo dat de dronkenschap daar niet veel in swangh gaat. Na twee dagen reysens quamen wy tot Chur, de Hooft-stad van de Grisons, daar wy een algemeene Vergaderingh van de drie Bondgenootschappen vonden sitten/ soodat ik my thien dagen daar op gehouden hebbende/ van veele en groote besonderheden/ dese Bondgenootschappen rakende/ die anders door de bank niet bekend en zijn/ berigt kreegh. De Stad is maar kleyn, en magh tusschen vier en vijf-duysend zielen bevatten. Sy leyt in een laaghte aan een kleyn Riviertjen, 't welk een weynigh beneden de Stad in den Rhijn valt. Sy is van zijden met bergen omset/ soo dat men daar een heel korten Somer heeft/ alsoo de sneeuw voor Mey of Junius niet ontdooyt en is/ en/ doen ik daar was/ begon het al te sneeuwen in September. Aan de Oost-zijde van de Stad is op een verhevener plaats de Cathedrale Kerk, 't Paleys van den Bisschop, en het Klooster of Convent, daar in den Deken en ses Præbendarissen woonen. Binnen het Klooster of Convent zijn sy alle Paapsch, maar de geheele Stad is Protestantsch of Gereformeert, en leven seer wel en nabuurlijk met malkanderen. Meer als een vierdendeel van een mijl na de hooghte van den Bergh gaat men door een steylte op na de Kapelle van S. Lucius; hoewel ik aan de legende van den Koningh

Komt te Chur.

Gelegentheyd der Chur.

Koningh Lucius, en zijn komen soo verre van huys om den Apostel van dese Grisons, of Graubundters te zijn / niet veel geloof en gaf / dreef echter mijn nieuwsgierigheyd my derwaarts. Zijn Kapel is een kleyn verwulfsel ontrent thien voeten in het vierkant, daar in een Altaar is / en op eenige groote Feest-dagen de Mis bediend word. Deselve is gelegen onder een natuurlijk verwulfsel / 't welk in een Steenrots is / en geoordeeld geweest is om bequamelijk geseghd te konnen worden een Cel of Kluys van een Heremijt geweest te zijn. Uyt die Steenrots vallen eenige droppelen van een kleyn fonteyntjen op de Kapelle neder. De Bisschop verseekerde my / dat het selve een miraculeuse kraght tegen swakke oogen had / en olyaghtigh was / maar noch de smaak, noch het gevoel konde my eenige olyaghtigheyd ontdekken. Ik geloof het voor de oogen seer goed kan zijn / gelijk al het water uyt de Rotsen: Maar als ik aanbood den goeden ouden Bisschop te toonen dat de Legende van Lucius allesins een Fabel was / en wel allerduydelijkst soo veel deselve op de Grisons siet / en dat wy op die tijd in Britannien geen Koningh gehad hadden / maar alleenlijk een Provincie of Landschap onder de Romeynen behoorende geweest waren / dat ook geen oude Schrijvers daar van spreken / Beda de eerste zijnde / die van 't selve meld / en dat de voorgewendde Brief aan den Paus Eleutherius neffens de antwoord op den selven klare merktekenen van bedrogh vertoonden / soo had dit alles by den Bisschop geen kraght / alsoo hy my verseekerde dat sy daar van in haar Kerk een overleveringh hadden / die in haar Brevier ingevoeghd was / en aan welke hy volkomen geloof gaf. Hy verhaalde my ook de andere Legende van des Koninghs Lucii Suster S. Emerita, die daar verbrand was / en van welkers omhangh-kleed onder hare Reliquien daar noch een merklijk stuk bewaart wierd. Ik beken noyt eenige Reliquien gesien te hebben / die haar soo sleght op deed: want het is een stuk van een versleten linnen kleed, dat onlanghs gewasschen is / en 't geene daar aan gebrand was scheen geen Maand oud te zijn; en nochtans waren 'er sommige / die / doen het uyt de kasse of doos gehaald wierd om my te toonen / hare rose-kranssen met groote devotie daar aan wreven. De Bisschop had eenigh verschil met den Deken, en hy sijnde een Rijksvorst had hem gebannen. Ook had de Deken hem selven soo trots aangesteld / dat hy door een order van de Algemeene Vergaderingh, daar in de Bisschop, gelijk geloofT wierd / toestemde / gevangen genomen wierd / soo als hy uyt de Cathedrale of Domkerke quam.

Daar was voor langh door gemeene toestemmingh van de Paapsche en Protestantsche Vergaderingen een wet gemaakt tegen de vryheyd der Kerkelijke Persoonen. 't Was nu voor vier jaren / dat het boven gemelde aan den Deken geschiedde / die soo dra hy los gelaten was / na Romen reysde / en groote klaghten over den Bisschop inbraght. Men

meende

meende dat de Paapsche party in de Algemeene Vergaderingh, doen wy daar waren / door had het afschaffen van die wet voor te stellen, maar sy deeden het niet. De grond van de onlust tusschen den Bisschop en den Deken was de exemtie en vryheyd / welke de Deken en het Capittel pretendeerden / en daar de Bisschop eenige inbreuk in gedaan had. Ik nam hier op gelegentheyd om hem de nieuwigheyd van dese exemptien en onttrekkinge te toonen / als ook dat in de primitive Kerk de Bisschop geloofst wierd door een godlijk reght over sijn Priesters gesagh en authoriteyt te hebben / en dat / indien dit door een godlijk reght was / de Paus hem van sijn gehoorsaamheyd niet onttrekken en vry stellen konde. Maar de Bisschop wilde de saak soo hoogh niet ophalen / en stelde hem selven met twee stok-regels te vreeden; De eerste was / dat de Bisschop op sijn Bisdom Christi Stadhouder is; de tweede was / dat 't geene de Paus in de Algemeene Kerk is / de Bisschop 't selve is in sijn Bisdom.

Hy was een man van een goed naturel / en gebruykte niet de groote maght en authoriteyt / die hy had over de Papisten aldaar / om haar met haar nabuuren, die van een andere Religie zijn / onrustigh en ongemakkelijk te doen leven. Die Bisschop was eertijds een groot Prins, en 't grootste gedeelte van dat bondgenootschap, 't welk als noch den naam van het huys Gods draaght / behoorde onder hem / hoewel my versekert wierd / dat Pregallia een van dese Communiteyten voor meer als 600. jaren een vryen staat geweest was / en datse tegenwoordigh noch boeken en registers hebben / daar uyt sy 't selve bewijsen. De andere Bondgenootschappen hebben een geruymen tijd voor de Reformatie van verscheyden Bisschoppen haar vryheyd gekoght / daar de bewijsen noch van blijken / soo dat te seggen gelijk sommige gedaan hebben / dat sy op die tijd haar jok hebben afgeschud / een onbeschaamde zaak is.

De Bisschop heeft noch behouden een jaarlijks inkomen van ontrent duysend ponden Sterlinghs, en elk der Præbendarissen heeft by de tweehonderd ponden in 't jaar. Men kan hem selven niet wel verbeelden / waar de rijkdommen van dit Land van daan komen / want men siet 'er niet als een streek groote geberghten / die onvrughtbare Rotsen schijnen / en eenige kleyne Vallyen tusschen deselve / die geen mijl breed zijn / van welke 't beste gedeelte door den Rhijn, en eenige beekjens / die daar in vloeyen / noch bespoeld word. Maar haar rijkdom bestaat voornamelijk in haar bergen / daar veel Weyden op zijn. Wanneer dan in de heete maanden in 't gemeen alle Weyden in Italien verdord sijn / word het Vee op dese bergen gedreven / 't welk haar op een jaar een inkomen van meer als twee-honderd-duysend kroonen opbrenght. 't Gemeen is in der daad seer arm, maar particuliere sijn soo rijk, dat ik daar verscheydene ken / die geloofst wierden vaste goederen ter Rijkdom van dit Land.

waardye van honderd-duysend kroonen te hebben. De Heer Schovestein, die de rijkste man in dat geheele Landschap geaght wierd/ word gelooft de waardye van een millioen, ik meene ponden, te hebben. De Regeeringh is hier geheel op de wijse van een Republijk, want elk mans-persoon/ die boven de sesthien jaren oud is/ heeft in 't verkiesen van de Magistraat syn stem/ 't welk ook in eenige van de kleyne Cantons plaats heeft. De drie bondgenootschappen syn/ 't Verbond van de Grisons, van het huys Gods, en dat van de thien Gereghten.

Regeeringh aldaar.

Sy gelooven dat op de invallen der Gotthen en Wandalen, gelijk sommige na de Venetiaansche Eylanden vloden, uyt welke die beroemde Republijk gesprooten is/ andere haar in dese Valyen neder geslagen hebben. Sy verhaalden my van een oud opschrift op een steen/ die onlanghs gevonden was/ daar aan de eene zijde ingehouwen stond: Omitto Rhetos indomitos, en aan de andere zijde: Ne plus ultra, welk sy voorgaben door Julius Cæser gedaan te zijn. De steen/ op welke dit opschrift is/ leyt op een van haar geberghtens; maar ik reysde die wegh niet heen/ soo dat ik daar van niet oordeelen kan. Na dat nu dit volk eerst in postuur gekomen was/ wierd het/ na de verscheydene Valeyen, die sy bewoonden/ en in welke de Justitie geoeffent wierd/ in kleyne Staaten verdeeld/ en verviel alsoo onder de maght van eenige kleyne Princen, die strenge Meesters over haar begonden te worden; maar als dit volk het voorbeeld der Switsers, die haar selven meer als twee-honderd jaren te vooren het Oostenrijksche jok onttrokken hadden/ aanmerkten/ verbonden sy haar t'samen/ om insgelijks het hare af te schudden: alleenlijk waren'er eenige van dese kleyne Princen, die haar authoriteyt beeter gebruykten/ en met het volk t'samenspanden om haar jok af te werpen; en alsoo selfs een gedeelte bleven van dat lichaam. Haldenstein is alleenlijk een absolute Souverainiteyt, en is gelegen ontrent twee mijlen van Chur westwaarts aan de andere zijde des Rhyns. De geheele Landstreek is aan den voet van de Alpes ontrent een half mijle langh/ daar ter nauwer nood eenige breedte is. 't Gesagh van dese Barons was eertijds absoluter als het nu is/ alsoo de Onderdanen doen hare Slaven waren: maar om sulke kleyne Plaatsen en Dorpen by malkanderen te houden/ hebben sy haar een maght gegeven om een nominatie van haar Magistraat te maken/ daar uyt dan een door den Baron gekoren moest worden/ welke dan ook het reght had van yemand te pardonneeren, van geld te slaan, en van al 't geene te doen/ dat een Souverayn toestaat. Ik sagh desen kleynen Vorst te Chur met een equipagie/ die met syn qualiteyt niet overeen en quam/ alsoo hy in allen deelen seer wel een gemeen Edelman geleek. Daar zijn drie andere Baronnyen, die ook leden van de Algemeene Vergaderingh, en aan deselve subject zijn. De voornaam-

ste

ste behoort aan de Aerts-hertogen van Insprnk, en de twee andere aan d'Heer Schovestein, en d'Heer de Mont. Dese sijn de Hoofden van die Communiteyten, uyt welke hare Baronnyen bestaan. Sy verkiesen de Magistraat uyt de nominatie/ welke door haar Onderdanen aan haar gepresenteert wort/ en hebben reght van pardonneren en confisqueeren. Die aan het Huys van Oostenrijk is de grootste/ heeft in de Algemeene Vergaderingh vijf stemmen/ en kan twaalf-honderd Mannen opbrengen. Eenen Travers koght die Baronny in het jaar 1679. van den Keyser, en trad in de reghten van de oude Barons, welke in accoord tusschen haar en desselfs Land-luyden uytgedrukt/ en door den Keyser bevestight waren. Travers braght veel in tegen de Voorreghten sijner Ondersaten, die daar over aan haar Bondgenootschappen haar klaghten deeden: doch Travers wilde die sake te Insprnk geoordeelt hebben/ daar in hem van de Keyser te hulp quam/ een Agent na de Gemeene Vergaderingh sendende. Ik was/ doen hy audientie had/ daar tegenwoordigh/ maar daar in was niets als algemeene complimenten. De Vergaderingh bleef dies niet tegenstaande by haar besluyt/ en stelde voor vast/ dat de Keyser geen maght had/ om over saken/ die haar alleenlijk raakten/ te oordeelen. Hier door nu wierd Travers gedwongen sijn prætensie en voorgegeven reght te laten vallen.

Alle de andere deelen van desen Staat zijn enkelijk Democratijk. Daar zijn drie onderscheydene lichamen of Bondgenootschappen, en elk een der selven is een volkomen Regeeringh/ en de Algemeene Vergaderingh van de drie Bondgenootschappen is maar een confederatie of gemeene Verbintenis, gelijk als die van de Vereenighde Nederlanden, of van de Cantons. In de Algemeene Vergaderingh zijn stemmen die aldus verdeelt worden. Die van de Grisons hebben aght-en-twintigh, die van het huys Gods vier-en-twintigh, en die van de thien Gereghten vijfthien stemmen. Die van de Gereghten behoorden eertijds aan het huys van Oostenrijk, maar de maght afgeworpen hebbende waren sy in de Algemeene Vergaderingh ingelijft: doch als in de laatste Duytsche Oorlogen die van Oostenrijk meenden deselve weder onder haar jok gebraght te hebben/ verweerden sy haar vryheyd met sulken dapperheyd, dat de winst dien van Oostenrijk niet soo veel tijd weerd doght/ en oordeelden dat deselve de onkosten niet soude konnen afwerpen. Twee extraordinaire actien maakten haar hier afkeerigh van. In een Dorp, 't welk van alle Mans-persoonen tot dat Dorp behoorende geheel verlaten was/ hebbende alleenlijk hare Vrouwen daar gelaten/ waren/ gelijk my geseyd wierd/ eenige honderden geinquartiert/ die van van haar Waardinnen geen gevaar te gemoet sagen: Maar de Vrouwen namen voor hare Mannen te doen sien/ dat sy bequaam waren om een stoute daad/ hoewel men bekennen moet/ dat deselve voor die Sex wat te wreed, en barbarisch was/ te beleggen en uyt te voeren.

Sy verbonden haar t'samen om op eenen tijd alle de Soldaten de keel af te snyden. De Vrouw, die deesen voorslagh deede / had vier Soldaten in haar huys gelogeert / die sy ook met haar eygen handen afmaakte / en dit deeden ook alle de andere / soo dat niet een Soldaat, om de tijdingh van sulk een ongehoorde verwoedheyt over te brengen / ontquam. Op een andere plaats quam een troup Oostenrijkers in een Valley, die / alsoo de Mannen / geen geweer als haar stokken en knodsen hebbende / na het Geberghte geretireert waren / geheel verlaten was. Maar sy namen hare mesures soo wel / besetteden soodanigh de passagien / en quamen met sulken furie op de Soldaten af / dat sy haar in korten meester wierden / en seer weynige het ontvlooden. 't Is seker / dat haar te willen bedwingen soude gebleken hebben een seer moeylijk werk te zijn / ook / dat sy niet in staat en zijn / om het langh uyt te harden / alsoo haar Gemeene Beurs arm is / soo dat / hoewel particuliere persoonen uytnemende rijk zijn / sy echter voor 't Gemeen geen inkomen hebben. Elk laat hem aangelegen zijn om sijn vryheyd voor te staan / die hier volkomener is als selfs in Switserland. Maar ook gaat dit meenighmaal te hoogh / en verwekt haar groote ontsteltenissen.

't Bondgenootschap van de Grisons is het eerste en oudste / en bestaat uyt aght-en-twintigh Communiteyten, van welke aghthien Paapsch; en de overige Protestantsch zijn. De Communiteyten of Gemeenschappen van de twee Religien leven nabuurlijk met malkanderen / echter laten sy niet toe / dat yemand van een andere Religie onder haar woone / soo dat elke Communiteyt geheelijk van eene Religie is / en soo yemand van Religie verandert / na een andere Communiteyt gaan moet. Elke Communiteyt is een geheele Staat by hem selfs. Alle persoonen moeten 'sjaars eens t'samen komen / om den Righter en sijn Assistenten te kiesen / welke sy van jaar tot jaar / na dat sy reden sien / of veranderen of continueeren. Daar word geen onderscheyd gemaakt tusschen een Boer en een Edelman, en de Pachter heeft soo wel een stem / als sijn Landheer, ja de Landheer derft hem niet / ter oorsaak hy tegen sijn intentie moghte gestemt hebben / qualijk bejegenen of handelen / alsoo de Landluyden dat als een reden van een algemeene twist aansien souden. Men kan van den Righter in een Communiteyt appelleeren tot de Vergaderingh van dat Bondgenootschap, maar daar hebben alle Processen en verschillen een eynde: want men kan tot de Algemeene Vergaderingh der drie Bondgenootschappen niet appelleren, als alleen in saken / die de geconquesteerde of overheerde Landschappen aangaan / als welke alle de drie Bondgenootschappen in 't gemeen raaken. Door de Gedeputeerde tot de Vergaderingh van dat Bondgenootschap word'er een verkoren / die 't Hoofd van dat Bondgenootschap genoemd word / de maght heeft om 't Bondgenootschap t'samen te roepen /

en

in een saak / die eens gehoort is / ten tweedenmaal kan voortbrengen. Ilands is de voornaamste Plaats van dit Bondgenootschap, daar de Algemeene Vergaderingh t'samen komt.

Het tweede Bondgenootschap, is dat van het huys Gods, in 't welk vier-en-twintigh Communiteyten zijn. De Burgemeester van Chur is altijd het Hooft van dit Bondgenootschap / 't selve is byna geheel Gereformeert, en de twee Valeyen van het hoogh en laagh Engedin worden door de Papisten beschreven / datse ontrent de Catholijken dieonder haar komen / niet minder wreed en zijn als Cannibalen, of Menschen-eeters. Maar de Monik Sfrondato, Neef van Paus Gregorius de veerthiende, wiens Moeder aan den Marquis van Bergominiero, die in Engeland was / getrouwt is / bevond tot groot leedwesen het tegendeel desselfs waar te zijn. Hy had / gelijk men geloofde / ontrent achthien jaren te voren reeds mirakelen gedaan / en hebbende groote liefde tot de kroone des Martelaarschaps, reysde hy door het Engedin, niet twijffelende of hy soude daar vinden 't geene hy soght. Zijn Broeder was eenigen tijd te voren hier gekomen om de Minerale wateren te drinken / en was aan den Adel van dat Land wel bekent / soo dat sommige der selven van de komste deses Moniks hoorende / hem te gemoet trokken / om hem op te waghten; hy wierd van haar in hare huysen wel onthaalt / en geconvoyeerd door haar Landschap / niet tegenstaande / hy alles deede wat hy konde om haar te tergen / alsoo hy meenighmaal met haar Religie spottede / waar op sy geheel niets antwoordden / maar gedurigh in haar beleeftheden voortgingen / 't welk den driftigen Monik soo uytsinnigh maakte / dat hy na Bormio vertrok / en daar / gelijk geloofd wierd / van droefheyd stierf. Voor vijf jaren gebeurde hier een saak / welke het volk van dat Land voor een soort van een Mirakel hielden. De Papisten gaan somtijds met haar Processien uyt de eene Communiteyt na een andere / en als sy over den bodem der Protestanten gaan / laten sy het kruys sakken / en houden op van singen, tot datse weder op een Paapschen bodem komen / als wanneer sy wederom het kruys om hoogh dragen / en singen gelijk sy gewoon zijn. De Protestanten stelden haar hier tegen / en wilden haar op die wijse niet laten passeeren. De andere siende dat sy in 't getal soo sterk niet waren als de Protestanten, sonden na een Paapsche Communiteyt, en versochten deselve om hulp. Daar quamen twee-duysend man, en het verschil soude na allen schijn een bloedigh eynde gehad hebben / want de Protestantsche waren geresolveert de privilegien van haar Communiteyt te mainteneren / en de andere niet minder / om met force haar wegh te houden. Maar daar ontstont een ongemeene dikke mist, in welken de Papisten haar selven inbeeldden een groote meenighte van menschen / niet anders als of het een Bos was / te sien. Door dese schijn nu van soo veel volks verschrikten sy / en trokken te rugh / en wierd aldus een kleyne Veld-

 slagh

slagh voorgekomen / die waarschijnlijk niet alleen met het plengen van veel bloed soude geëyndight zijn / maar ook daarenboven de geheele gestaltenis en vereenigingh van de drie Bondgenootschappen in verwerringh gebraght soude hebben. De Paepsche die van qualiteyt zijn / doen haar beste / om haar volk in order te houden / maar sy bekenden selfs aan my / dat de Protestanten vreedsamer waren als de Catholijken.

De Gerechten hebben in de Algemeene Vergaderingh vijfthien stemmen / en echter worden sy doorgaans de thien Gerechten genoemt / 't grootste gedeelte derselven is insgelijks van de Religie, want op de gemeene beschrijvingh van de drie Bondgenootschappen maken de Protestanten ontrent twee derde-deelen uyt.

In haar Algemeene Vergaderingh zijn drie tafels, een in het midden / en aan elke zijde een; aan elke tafel sit het Hooft van sijn Bondgenootschap, en naast hem een Secretaris; van die tafel zijn'er nederwaarts banken aan beyde zijden voor de Afgesondene van de Communiteyten in dat Bondgenootschap. Hare Algemeene Vergaderingen houden sy in de voornaamste Steden van de besondere Bondgenootschappen by beurten / en dus geviel het / dat ik daar zijnde / het de beurt van het huys Gods was / en sy tot Chur vergaderden.

De drie genootschappen hebben een geconquesteerd Landschap in Italien; 't welke in drie districten verdeelt is / de Valtoline, Clavenne, en Bormio. Als Johannes Galeacius het Hertoghdom van Milanen ingenomen / en Barnabas verdreven had / vluchtede Mastinus een van gemelden Barnabas Soons / aan welken sijn Vader dese drie takken des Hertoghdoms van Milanen gegeven had / na Chur, daar hy van den Bisschop vriendelijk ontfangen en getracteert zijnde / aan de Cathedrale of Dom-kerke aldaar by sijn dood sijn recht aan dat Landschap over gaf. Maar dit was een tijtel sonder maght, om 't besit daar van te krijgen. Edoch / als in Italien den Oorlogh was / en de drie Bondgenootschappen van beyde de Kroonen, ter oorsaak sy meesters van de passen zijn / door welke de Switsers of Duytsche in Italien souden konnen komen / geweldigh gefesteert wierden / resolveerden sy die gelegentheyd waar te nemen; doch hadden niet drift noch kracht genoegh om dien Bisschop aan haar zijde te krijgen / en accordeerden daarom met den selven / om hem een seker jaarlijks inkomen te geven. Dus gaf hy sijn tijtel of recht aan haar over / en dit was soo considerabel voor de Spaansche, dat sy dese gedeeltens van het Hertoghdom van Milanen sonder veel werks daar over te maken aan haar overgaven / en sy op dese wijse 't besit daar van kregen. Dese byvoeghsels tot haar Staat zijn veel beter als het principale selfs / want gelijk Valtoline, 't welk meer als veertigh mijlen langh en twee breed is / sekerlijk een van de rijkste Valeyen ter wereld is / als hebbende op sommige jaren drie

oogst-

oogst-tijden; syn de Clavenne en Bormio beter als de beste Valeyen van de Grisons: dies niet tegenstaande/ blijkt hier de liefde/ die een volk tot haar geboort-plaatsen heeft merkelijk/ nadien de Grisons haar Landschap niet verlaten hebben/ om haar op soo voordeeligen wijse hier neder te slaan/ maar haar liefde tot de rouwe en ongemakkelijke Valeyen hebben behouden; en om dat sy de veyligheyd, die sy in deselve genieten/ meer achten als de vermakelijkheden van haar verkregene Heerschappy en Gebied, soo regeeren sy deselve door Bailjuwen, en andere Bedienden, by haar Podestan genoemt/ welke sy onder haar senden/ en al 't voordeel dat sy uyt deselve trekken/ is dat die/ welke sy senden om deselve te regeeren, haar selven verkrijgen, gelijk de Bailjuwen in Switserland. Alle dese bedieningen gaan rond door de verscheydene Communiteyten, die elk op haar tour het reght van yemand te stellen hebben. Maar wanneer yemand van de Communiteyt tot die bedieningh bequaam is/ kan yemand van een andere Communiteyt de nominatie, of het stellen van haar voor die reys koopen/ en 't geld, 't welk sulk een geeft/ word van die Communiteyt onder malkanderen gedeelt. 't Gemeen trekt uyt dese quartieren niets/ als alleen de boetens, die in sommige jaren geen merkelijke somme uytmaken: want thien of twaalf-duysent kroonen word veel geoordeelt/ soo'er die in een jaar komen uytkomen/ soo dat haar Ondersaten gelukigh en vry van alle lasten leven. En om die reden schijnt de laatste revolte ongemeen en wonderlijk; want in der daad het was een uytwerkingh van een seer wonderlijke en verbaast-makende superstitie, dat een volk onder het saghste jok ter wereld/ geen andere swarighepd hebbende als dat nu en dan haar Overigheyd van een andere Religie was/ en de Gereformeerde Religie onder haar toegelaten wierd/ daarom van Heer veranderen/ haar nabuuren de keel afsteeken/ en haar selven in de handen der Spaansche, de vreeslijkste Meesters/ die'er ter werelt zijn/ werpen wilden.

Maar om dese saak wat particulierder op te halen/ en voor te stellen de omstandigheden/ die wat te geringh schijnen voor sulken rebellie en massacre, soo moet ik yets van die gelegentheyd der Regeeringh, die seer vreeslijk is/ en de grootste en aansienlijkste Mannen aldaar beven doet/ vertoonen. De Landluyden komen somtijds in een groot getal by malkanderen en versoeken van de Algemeene Vergaderingh een Kamer van Justitie, welke men haar/ als sy deselve versoeken/ moet toestaan/ en dit gebeurt in 't gemeen alle twintigh jaren eens. Dese drift der Landluyden word gemeenlijk aangeset door eenige der misnoeghde Edellieden, en een groot getal menschen in 't gemeeen daar ten toon en als tot een offerhande gestelt. Dit Hof bestaat uyt thien Righters, uyt elk Bondgenootschap, en twintigh Raadsmannen of Advocaten, die dan de beschuldingen en aanklaghten/ die haar voorkomen;

komen / verhandelen. Dit Hof is aan geen wetten verbonden / en handelt gelijk als een Kamer van Inquisitie. 't Doet ondersoek / en stelt in 't werk al 't geene het tot ontdekkingh der waarheyd van de voorkomende beschuldingen noodigh oordeelt / en 't geene by 't selve uytgesproken word / kan noyt in revisie en tweede ondersoek getrokken worden / hoewel hier in een exceptie is / want ontrent voor honderd jaren heeft het een Hof van Justitie te niet gedaan al 't geen een ander had vast gestelt; maar dat is maar een exempel sonder meer.

De Landluyden zijn in soo grooten jalousy ontrent de Spaansche / als de Switsers ontrent de Fransche; en de goede luyden onder haar zijn ten hooghsten gevoeligh over een groote ongebondentheyt / die de Spaansche Militie onder haar veroorsaakt; want daar word een Regiment der Grisons geduurigh betaalt van de Spaansche, in welk twaalf Compagnien, elk van 50. koppen, zijn. Desselfs Capiteynen, hoewel sy haar dienst niet gehouden zijn waar te nemen / trekken duysend kroonen. Dit is een inkomen / 't welk onder een fraayen naam aan de voornetreffelijkste van dat Landschap gegeven / en onder deselve sonder onderscheyd te maken aan de Protestantsche en Paapsche verdeelt word / en men gelooft / dat deselve in die Vergaderingen groot gesagh hebben. De Landluyden nu worden lightelijk gaande gemaakt / en meenen door dese loontrekkers van Spaanjen verraden te zijn. Als 'er dan onder haar een gerught hier van verspreyt word / soo komen sy in een groot getal om een Kamer van Justitie te versoeken. 't Gemeen ondersoek en Pijnigen / 't welk sy hier / gelijk ook door geheel Switserland en tot Geneve gebruyken / geschied op dese wijse / dat men de handen van den persoon / op welke de aghterdoght valt / op sijn rugge bind / en die tot zijn hooft toe optrekt / en hem om hoogh haalt / daar door dan de armen en voornamelijk de schouder-bladeren uyt het lid getrokken worden. Wanneer nu yemand dus ondersoght zijnde zijn misdaad bekent / en volgens die bekentenis ter dood veroordeelt word / dan moet hy ter plaatse van de executie onder eed sijn bekentenis vernieuwen. En als hy niet by sijn bekentenis blijft / maar seyt door de vehemente pijnigingh deselve hem uytgeparst te zijn / word hy wederom tot het gemelde ondersoek en pijnigingh gebraght / alsoo het door een set-regel geverstrekt / dat niemand / ten sy hy hem selven schuldigh bekent, gedood magh worden. Als de drift en begeerte om dese Justitie-kamer te versoeken onder het volk rughtbaar word / loopt gemeenlijk den Adel wegh / en laat de geheele saak in de maght en handen der Landluyden, alsoo sy niet en weet wat uytslagh deselve nemen sal / en hier door de Landluyden tot Righters gekoren sijnde / gaat de Justitie soo langh sijn gangh tot dat haar woede door de dood en sacrificie van eenige gestilt word. Als voor twee jaren yets van het gemeen / daar de Bisschop van Como een oude pretensie op had / verkoght wierd / wierden de

Land-

Landluyden, niet meer de vryheyt van dat gemeene behoudende / onsinnig en rasende tegen haar Overigheyd, en alom wierd een gerugt / van 't welk men echter den eersten autheur noyt heeft konnen ontdekken / verspreyd / dat derwaarts hondert-duysent kroonen van de Spaansche gesonden waren / om haar Overheden om te kopen / waar door sy soo gaande wierden / dat men doorgaans meende daar souden veele aan haar raserny opgeoffert worden. Maar 't gebeurde dat den Adel doen soo eenigh was / dat niemand van haar sich met de Landluyden gemenght had / of haar woede voortsettede en bestierde. Een Kamer van Justitie wierd toegestaan / maar alle saken wierden soo geschikt / dat niemand bleek schuldigh te zijn; echter wierden eenige / die aan dit werk vast waren / in de boete geslagen, niet soo seer om dat sy selfs ergens in schuldigh waren / maar om de onkosten door de Kamer gemaakt, te komen; betalen om welke reden / alsoo sy geen genoeghsame schijn en vonden / om uyt de boetens veel te maken / sy elke Spaansche Compagnie een boete van vijf-honderd ponden opleyden.

Dese uytenspronghj / hoop ik / sal u niet verdrietigh vallen / te meer / om dat gy haast de noodsakelijkheyd van dien / om daar door de reden van de Religie en Massacre in de Valtoline te toonen / sien sult.

In het jaar 1618. wierd'er een geructht verspreyd / dat de Spaansche voor hadden de Valtoline van de drie Bonden, of Bondgenootschappen af te scheuren / 't welk versterkt wierd / door dien de Gouverneur van Milanen op het Laak of Meyr van Como naast de Valtoline het Fort Fuentes bouwde.

Daar was eenen Ganatz, een Predicant, maar echter een bloeddorstigh en ontrouw mensch / die het woeden der Landluyden voortsettede / en bestierde / en niet buyten gegronde achterdoght was van deel te hebben aan 't geene onderhanden was / hoewel hy het altijd soo wist uyt te leggen / als het hem goed daght. Daar wierd dan een Kamer van Justitie geordoneert / te sitten tot Tossanen, 't welk een aansienlijke Stad is / gelegen op den wegh na Italien, twaalf mijlen van Chur, by Alta Rhetia, of het Hoogh Rhetia, dat een hoogen doch smallen Bergh is / waar op men niet als van de eene zijde kan komen / en daar als noch de ruynen zijn van een Kerk en Kasteel, 't welk sy het Paleys van Rhetus de eerste Prins van dat Landschap geloofden geweest te zijn. In dese Justitie-kamer wierd strengh recht gedaan / want een Priester wierd op de pijnbank ter ondersoekinge gebraght / en soo qualijk gehandelt / dat hy in die pijnigingh stierf / 't welk een wraakroepent quaat onder haar is. De voornaamste suspicie viel op eene Pianta, die een van de fraayste familien der Grisons zijnde / op die tijd een van de Capiteynen onder het Spaansche Regiment was; hy ontvluchtede dien storm / maar de Landluyden door Ganatz aangeset zijnde /

verbolghden hem / soo dat sy hem ten laatsten bonden / en in stukken hakten / daar in Ganatz met een bijl den eersten slagh gaf; dese bijl wierd opgenomen / en door sijn Vrienden bewaart / en vier-en-twintig jaren daar na vielen vijftigh of sestigh van die Vrienden op hem aan tot Chur, en doodden hem met die selve bijl, die sy met sich braghten / om haar voornemen met het selve instrument en gereedschap / met welk haar Vriend vermoord was / uyt te voeren. Ganatz had / gedurende de Oorlogen / sijn Religie en Bedieninge verlaten / hebbende inder daad beyde schande aangewreven / en eerst de Venetianen, en daar na de Spaansche gedient. Maar als de Vreede gemaakt was / wierd hy soo aansienlijk / dat hy / door de Spaansche party aangedrongen / tot Gouverneur van Clavenne gekoren wierd; en daar door was hy op d'Algemeene Vergaderingh tot Chur gekomen. Maar hoewel hy sulken aansienlijken bedieningh had / was hy echter soo gehaat, dat / niet tegenstaande de Moord aan een Magistraats-persoon, in sijn bedieningh / op een publijke Vergaderingh, en op sulken schrikkelijken wijse gedaan / strengelijk behoorde gestraft te zijn geweest / nochtans na de misdaad niet eens ondersoght / en niemand selfs daar over te recht gestelt wierd.

In boven-gemelde Vergaderingh van de Justitie-kamer bekenden veele / die door pijnigingh ondersoght wierden / wel genoegh om gehangen te worden / maar andere stonden de pijnigingh uyt / en ontquamen het / hoewel met verlies van het gebruyk harer armen. Die van de Valtoline gebruykte dese strengheyd tot haar voordeel / als zijnde een saak / die tot de Massacre groote aanleydingh gaf. En 't is seker waarschijnlijk / dat dit sommige / die andersints vry saghtsinniger en moderater geweest souden zijn / tot die Massacre had konnen gaande maken / ja ook die Barbarische actie verhaast heeft / maar men heeft naderhand uytgevonden / dat de tsamenswееringh langh te voren gemaakt was / soo dat de drift en raserny der Priesteren aangeset door de Spaansche Emissarissen of Afgesondene, die op de bygeloovigheyd des volks aangingen / de ware oorsaak was; en 't ander maar als een pretext of voorwendsel gebruykt wierd / om de Massacre, die eenige maanden na 't scheyden van dese Kamer gepleeght wierd / wat meer schijn te doen hebben. De Massacre, of moord nu begon / terwijl de Gereformeerde in de Kerk waren; eenige honderden wierden daar gedood / de overige vluchteden in 't Geberghte / en ontquamen het alsoo in het Landschap van de Grisons; gelijk ook die van Clavenne op hare Bergen / alsoo sy essen aan de voet derselven leggen / ontquamen.

Ik sal het overige van dien Oorlogh niet verder beschrijven / als dat de Fransche, siende wat interest sy hadden / om dese passagie uyt Italien na Duytschland niet in de handen der Spaanschen te laten / Bassompiere na Madrid sonden / die beloofte verkreegh / dat alles in dien

dien staat/ in welken het in 't jaar 1618. was/ gestelt soude worden. Maar als dese order den Gouverneur van Milanen toegesonden wierd/ bleek/ dat hy contrarie order had/ want hy weygerde te toegesondene order uyt te voeren. Dus ontstond'er een Oorlogh/ in dewelke de Grisons bevonden/ dat sonder gebruyk van Fransche hulp het haar swaar vallen soude des selfs lasten te dragen. Maar de Spaansche gaven voor in de saak van de Valtoline geen ander interest te hebben/ als de Catholijke Religie, en stelden/ om haar oprechtigheyd te toonen/ het geheele Landschap in de handen van den Paus, daar sy ondertusschen wisten/ dat hy buyten hare hulp en bystant het selve niet konde behouden/ noch ook/ sonder het selve tegen alle veranderingh van Religie te verseckeren/ weder overgeven soude. De Fransche namen de saak der Grisons gewilligh aan/ en om dat de Hertogh van Rohan, als van de Religie zijnde/ na alle waarschijnlijkheyd een favorabele en wel-gepaste Generaal scheen te sullen zijn/ wierd hy gesonden om eenige Troupen/ die derwaarts marcheerden/ te commandeeren. Maar doen hy sagh/ dat/ als de Fransche haar van de passagien deses Landschaps meester maakten/ het selve tot haar verderf strekken soude/ en te gelijk merkte/ dat de Grisons geheelijk op hem vertrouwden/ soo oordeelde hy hem niet te voegen een instrument te zijn/ in een saak/ dewelke hy voorsagh voor haar doodlijk te moeten wesen. De Spaansche, siende dat de Fransche haar in dese twist menghden/ en vreesende dat deselve de passen innemen souden/ boden aan dat geheele Landschap in Italien weder te geven/ alsoo Clavenne en Bormio insgelijks gerevolteert hadden/ de Gereformeerde alleen na de disorders in de Valtoline soo ontkomen zijnde/ datse de furie en woede der Priesteren voorquamen. De Spaansche eyschte dese conditien/ dat men over 't geene geschied was/ een amnestie soude toestaan/ dat'er geen oeffeningh der Gereformeerde Religie in dit Landschap soude worden toegelaten/ en dat selfs de Bailjuwen en andere Magistraats-persoonen van de Religie, die in de Valtoline gesonden moesten worden/ geen oeffeningh van haar Godsdienst soude mogen hebben. En dat/ andere persoonen aangaande/ niemand van de Religie langer als ses weken aan malkanderen hem in dat Landschap soude mogen ophouden. De Hertogh van Rohan, siende dat soo voordeelige conditie voor de Bondgenootschappen haar aangeboden wierden/ ried bedektelijk die van de Religie deselve aan te nemen/ selfs doen hy scheen de onderhandelingh/ die men op dese voorwaarden onderhanden had/ tegen te staan; en/ op dat hy met te meerder respect van dese bedieningh moght afkomen/ raade hy haar/ hem gevangen te nemen/ tot dat sy haar onderhandelingh met de Spaansche ten eynde gebraght souden hebben; soo dat sy tot desen dagh toe dankbaarlijk erkennen/ datse de behoudenis van haar Landschap aan 't wijse oordeel van dien grooten Man dank weten moeten. Veele

die van de Religie waren / keerden weder na haar huysen en goederen / maar de meeste derselven / een tweede diergelijke Massacre vreesende / hebben tsedert haar Religie veranderd, andere hebben hare goederen verkoght / en 't Land verlaten, en andere blijven daar / gaande twee of drie uyren ver na d'ander Protestantsche Gemeenschap of Communiteyt, daar sy de oeffeningh van haar Godsdienst hebben. Hoewel sy nu niet langer als ses weken aan malkanderen haar in Valtoline mogen ophouden / soo ontgaan sy dit echter / mits binnen dien tijd eens voor een dagh of twee uyt dat Landschap gaande. Ook word die saak tegenwoordigh soo nauw niet ondersoght / soo dat'er dien aangaande onder malkanderen ruste is. Maar als het de beurte van de Gereformeerde Communiteyten is / om yemand van de Religie tot dese bedieningh te senden / dan word den selven meenighmaal door den Bisschop van Como, onder wiens district dit Landschap behoort / een quaden klank nagegeven: want wanneer de Bisschop meent / dat deselve yets tegen de vryheden of privilegien der Kerken doet / soo doet hy hem in den ban, 't welk hoewel het een belacchelijke saak magh schijnen / nadien sy Ketters zijnde reeds in een erger staat zijn / echter een seer merkelijke uytwerkingh heeft / alsoo het volk / dat seer superstitieus is / daar na by sulke Magistraats-persoonen niet komen wil / soo dat een Bailjuw omtrent drie jaren geleden hem selven gedrongen bevond te versoeken / dat / hoewel sijn tijd niet uyt en was / hy t'huys geroepen moght worden / alsoo hy geexcommuniceert, of in den ban gedaan sijnde / de regeeringh in eygener persoon niet langer waarnemen konde.

Onder de Grisons gebruykt men de Roomsche wetten, alleenlijk deselve een weynigh door haar costuymen hebbende verandert. Terwijl ik daar was / viel'er een kleyn exempel daar van voor. Een Man, die by sijn Vrouw goederen heeft / geniet deselve na haar dood soo langh hy Weduwenaar blijft / maar als hy hertrouwt / moet hy deselve uytdeelen onder de Kinderen, die hy by haar gehad heeft. De Justitie is hier kort en eenvoudigh / maar men meent / dat echter hier soo wel als in andere plaatsen / giften en gaven, hoewelse in proportie van haar armoede geringh zijn / plaats hebben. De getrouwde Vrouwen komen nauwlijks / als alleen in de Kerk te voorschijn / maar de jonge Dochters hebben voor dat sy getrouwt zijn meerder vryheyd. Daar is ter oorsaak van de gemakkelijke Regeeringh, en des volks neerstigheyt / sulken overvloed van alle dingen dat ik in den geheelen tijd van thien dagen, die ik tot Chur was / maar eens om een aalmis op de straat versoght wierd. Daar sijn tot Chur twee Kerken / in een der selven is een Orgel, die met de stemmen in het singen der Psalmen gebruykt word. Terwijl wy daar waren / wierd'er ter eeren van de Algemeene Vergaderingh door eenige Musicanten een regulier accoord

gesongen.

gesongen. In alle de Kerken so van Switserland als van de Grisons, uytgenomen in dese alleen/ predikt de Predikant met gedekten hoofde, maar hier is hy bloots hoofds. Ook merkte ik hier een bysondere devotie, die men in't spreken van't Gebed des Heeren gebruykte/ dat de Predicanten haar Kalotjen/ terwijl sy het selve spraken/ af namen. De Vrouwen keeren haar hier/gelijk tot Bern, als het Gebed gedaan word/ na het Oosten, als ook in hare particuliere devotien soo voor als na de publijke Gebeden. Veele buygen haar ook by 't noemen van den name Jesus. Als sy doopen/ ontdekken sy het geheele hoofd van het kind, en gieten op het aghter-hooft het water/ en besprengen het selve driemaal, 't welk ook de practijk der Switsers is. 't Was seer stightelijk te sien/dat hier en door geheel Switserland 't volk alle dagh in soo grooten getal tot de morgen- en avondgebeden quam. In 't midden van het gebed houd men hier wat stil voor de particuliere gedaghten en devotien der Vergadering. In de Schoolen komt men hier niet hooger als tot de Latijnsche en Griekſche talen/ en de Logica. Om 't geene verder gaat te leeren/ senden sy hare kinderen na Zurich of Basel. De Kerkelijke worden hier seer slecht besorght; want 't meerendeel der selven heeft niet als van des volks weldadigheyd. Sy klaaghden my geweldigh over de groote slappigheyd en ongevoeligheyd van haar volk ontrent de saken van Godsdienst/ en over een groote verdorventheyd in haar leven en seden. 't Gemeen is seer dertel en ongebonden. Veele misdaden, als maar de persoonen/ die deselve begaan/ of groot credit of veel geld hebben/ blijven ongestraft. De arme Predicanten leven hier in een vreeslijke Slaverny. Want de Grisons geven voor/ datse ten allen tijden gehad hebben niet alleen het patronaatschap van haar Kerken, maar ook een magt om haar Kerkelijke persoonen van haar dienst te ontslaan/ als sy'er reden toe sien. Hoe het onder de Paapschen is/ kan ik niet seggen; maar de Deken der Synode van het huys Gods, verhaalde my/ datse een quade manier hadden om haar Predicanten op een ondersoek over haar qualificatien of bequaamheden/ 't welk gemeenlijk ses of seven uuren duurt/ te bevestigen sonder plaats te hebben, want als na dit ondersoek den persoon bequaam gevonden word/ dan bevestigen sy hem. Ook verhaalde hy my/ dat die aldus bevestight waren gemeenlijk de Predicanten, welke reeds in bedieningh zijn/ als sy aan haar Gemeenten beginnen onaangenaam/ of door ouderdom onbequaam te worden/ tragten te ondermijnen. Ja 't gebeurde meenighmaal dat de Vrienden en Magen van sulken indringer een saak tegen dien/ die in 't besit is/ sonder eenigen schijn van waarheyd aanbrengen/ in welken gevalle dan de Synode gehouden was den indringer aan te nemen. In de eene helft van dit Landschap prediken sy Hooghduytsch, en in de andere helft verdorven Italiaansch, 't welk sy Romeynsch of Latynsch noemen/ en maar een vermengingh van de Fransche en Italiaansche

Elendige slaverny der Predikanten in Chur.

sche talen is. In elk Bondgenootschap hebben sy een Synode: en gelijk het volk haar Predicanten kiest / soo kiest elke Synode in navolgingh der Switsers haren Prelaat, of Super-intendant, die by de Grisons de Deken genoemd word / en een soort van een Bisschoplijke maght heeft / doch echter aan de Synode rekenschap geven moet. Dese bedieningh is voor 'smenschen leven; maar de Synode kan / als 'er reden is / verandering maken. Het volk van dit Landschap is veel levendiger als de Switsers, en sweemt eenighsins na het humeur der Italianen. Ontrent vreemdelingen zijn sy uytstekende beleeft / maar 't schijnt dat de Herbergiers in alle Gemeene-besten / met haar eyschen ontrent de vreemdelingen / meenen reght te hebben / 't welk men hier soo wel bevind / als in Holland, of in Switserland.

Ik sal / 't geene ik van de Grisons te seggen heb / besluyten met een seer ongemeene Historie, die ik van de Predicanten van Chur, en verscheydene anderen Edelluyden gehoort heb. Dese sagen in April 1685. ontrent vijf-honderd Mans en Vrouws-persoonen van allerley ouderdom door de Stad komen / die van haar selven verhaalden / datse Inwoonders waren van een Valey in Tirol, en ten grootsten gedeelte onder het Aards-Bisdom van Saltsburg behoorden / maar dat sommige uyt het Bisdom van Trenten en Brixien of Bresse waren. Sy scheenen een overblijfsel van de oude Waldensen te zijn; sy eerden geen beelden of heyligen, en geloofden dat het Sacrament des Avondmaals maar een gedachtenis van Christus dood was / en hadden in veele andere pointen haar besondere gevoelens / die met de Roomsche Kerk niet over een en quamen. Sy wisten niets van Lutheranen, noch van Calvinisten. Ook hadden de Grisons, hoewel haar naburen / noyt van dese hare over-een-komst met de Protestantsche Religie gehoort. Onder haar was echter de Mis in gebruyk geweest; maar als eenige jaren daar na sommige van de Valey door Duytschland trokken / om met haar arbeyd yets te verdienen en te winnen / gebeurde het datse in de Palts quamen / daar sy dan in de stukken der Religie beter onderwesen wierden. Dese nu thuyswaarts keerende / braghten na de Valey de Heydelberghsche Catechismus, neffens eenige andere boeken mede / die de geheele Valey door liepen / en / daar sy reeds te voren wel gedisponeert waren / sulken uytwerkingh onder haar hadden / dat sy niet meer ter Misse gaan wilden / en God begonden te dienen op een wijse / die met de regulen in de Schriftuur voorgestelt / beter overeen quamen. Eenige harer Priesteren hielden in dese gelukkige veranderingh met haar toe / maar de andere / die de Mis noch aankleefden / maakten dit den Aards-Bisschop van Saltsburg bekent / die daar op sommige derwaarts sond / om na de waarheyd deser saak te ondersoeken / haar te vermanen om weder in de Mis te komen / en haar / soo sy hardnekkigh bleven / met alle quaat en wreedheyd te dreygen. Sy

dan /

daar/ siende dat een wreedelijk onweder over haar stond te komen en slag-
ten/ resolveerden liever hare huysen en al 't geene sy hadden te ver-
laten, als tegen hare conscientien te sondigen; en alle Inwoonders van
die Valeyen, soo oude als jonge/ soo Mans als Vrouwen/ ten ge-
tale van twee-duysend, verdeelden haar in verscheyde troepen/ van
welke eenige voornamen te trekken na Brandenburgh, andere na de
Palts, en ontrent vijf-hondert sloegen den wegh in na Chur, met voor-
nemen om haar selven in Switserland te verspreyden. De Predikanten
verhaalden ons dat se seer gestight waren in de oprechtigheyd, eenvou-
digheyd en sedigheyd deser menschen/ alsoo sy/ een collecte voor haar
gedaan zijnde/ alleenlijk een weynigh brood versochten/ om haar op
wegh te helpen.

Van Chur reysden wy na Tossane, en vonden daar voor de wegh/ die
met recht via mala, dat is/ de quade wegh genoemd word; desel-
ve gaat door een laeghte tusschen twee steen-rotsen. Door dese plaets
loopt de Rhijn, maar door een groot gedeelte van desen wegh onder
den grond; op sommige plaetsen is de wegh in het midden van de rot-
se uytgehouwen, en in verscheydene plaetsen/ daar de rotse soo scherp
en hardt is/ dat men daar geen wegh heeft konnen uythouwen/ sijn
balken geleyd/ die met planken en aard bedekt sijn; dese wegh duurt
een uur langh, dan volght'er twee geheele uuren een goede wegh/ daar
wy door twee groote Dorpen passeerden/ in welke beyde goet logement
was. Van daar is twee uren weeghs een bysonder wegh/ bykans soo
quaet als de via mala, dat is/ de quade wegh, en dan wederom een uur
gaans een goede wegh tot Splugen, 't welk een groot Dorp is/ van meer
als twee-honderd huysen, die wel gebouwt zijn. Alle de Inwoon-
ders/ hoewel sy ontrent haar geen ander grond/ als maar een wey-
nigh weyland hebben/ schijnen gemakkelijk te leven. Dit was op
onse wegh de laatste die Gereformeert was, en had goede inkomsten/
want het tractement van den Predicant was ontrent twee-hondert kroo-
nen. Die van dit Dorp hebben een grooten handel: want alsoo sy de
vragt-voerders tusschen Italien en Duytschland zijn/ soo is hier een ge-
durigh reysen van de aankomende en afgaende. Dit word ons ver-
haalt/ dat gemeenlijk door dese plaets den eenen dagh door den ande-
ren honderd paarden passeerden/ en dat meer als 500. paarden/ die
daar toe gebruykt worden/ in dese plaets t'huys hoorden. Van hier
reysden wy al gedurigh/ opklimmende drie uren langh, tot dat wy
op den top van 't Geberghte quamen/ daar niet anders als een
groote Herbergh was. Hier van daan was de wegh twee volle
uren/ redelijk goed, en men gaat twee uren gedurigh nederwaarts,
't welk ten meestendeele soo steyl is/ als of wy in al die tijd met trap-
pen af-klommen. Onder aan den voet van dien Bergh is een kleyn
Dorp, genaamt Campdolcin; hier merkten wy/ dat wy in Italien
waren/

Den Auteur reyst van Chur af,

waren / niet alleen door 't groot onderscheyd van het Climaat, nadien wy aan de andere zijde als bevrosen zijnde / de hitte der sonne hier ongemakkelijk was / maar ook door 't groot getal der Bedelaars, hoewel dit laatste magh schijnen te strijden tegen 't geene men daar behoorde te verwaghten / en echter 't rijkste Land van Europa is vol Bedelaars / en de Grisons, een van de armste Staten ter wereld / heeft geheel geen Bedelaars. Ook is vreemd dat de beste Wijn uyt de Valtoline, na dat drie dagh-reysens verre vervoert is / by de Grisons beeter koop verkoght word / als de Wijn van het Land / daar deselve voor haar deur wascht. Maar hier weet men van geen accijsen noch lasten. Van Campdolcin is drie uuren reysens tot Clavenne, met een langhsame afdalingh / en de wegh is in sommige plaatsen seer oneffen en steenaghtigh. Clavenne of Chavenne leyt seer vermakelijk onder aan de voet van het Geberghte / en een kleyn aangenaam Riviertjen loopt door de Stad. Sy is wel gebouwt. Ook sijn ontrent haar veel groote en wel-dragende Wijngaarden / alsoo de weerstuyt der Sonne-stralen van 't Geberghte hier soo grooten hitte veroorsaakt / dat de grond soo rijk en vrughtbaar is / als in eenige plaatsen van Italien.

Gelegentheyd van Chavenne.

Hier begint men in veele huysen een schoone Bouw-kunst te sien / en met een woord / hier doen sich alle merktekenen van een goed Land, en vrye Regeeringh op. De Stad stond voor ontrent vijf-hondert jaren wat meer na het noorden / maar een stuk van de Alpes was doen daar op gevallen / en had alsoo deselve begraven. Ook siet men aan 't boven-eynde der Stad eenige Steenrotsen / die een mensch als ruynen voor komen / ontrent welke seer ongemeene onkosten gedaan zijn / om de eene van de andere af te scheyden / en te maken tot bequame plaatsen voor Sterkten en Kasteelen. Op eene plaats sagh men de geheele Rotssteen over de blijken van het toestel / dat daar toe gemaakt was geweest. Ik nam de maat van de breedte desselfs van de eene sijde tot de andere / welke ik bevond van twintigh voeten te zijn / en van de lenghte / die van vier-hondert en vijftigh voeten is: de hooghte van de Rots was / soo veel wy gissen konden / van twee-honderd voeten / aan beyde seyden reght nederwaarts als na een liniaal even als een muur afgehouwen. Ontrent den top van een der selver is de naam Salvius met groote letteren eenighsins na de wijse der Gotthen uytgehouwen. Op de hooghte deser Rotsen, die / uytgenomen aan de eene zijde / daar echter de opgangh seer ongemakkelijk is / ontoegangelijk zijn / hadden sy / geduurende den Oorlogh van de Valtoline, guarnisoen, en op het toppunt van de middelste Rotse lagen vijfthien-hondert mannen in besetting. Meenigmaal vallen hier stukken der Bergen van boven na beneden / die de grond / welke sy bedekken / seer vet maken / soo dat deselve vrughtbaarder worden als men beschrijven kan. Ik sagh hier een Citroen-boom die voor aght-en-

dertigh

dertig jaren in een grond / die soo overdekt was / geplant zijnde / derdehalve vadem in sijn omtrek dik was. De Stad en de Wijngaarden, die daar toe behooren / bedekken aan beyde de zijden der Riviere de geheele laaghte / die tusschen de Bergen is. Aan het benedenste der Geberghten graven sy groote Kelders, en onderaardsche holen, daar sy van een voet in 't vierkant / groot thien of twaalf voeten / na 't binnenste van den Bergh / een gat maken / 't welk den geheelen Somer door sulken verschen en koelen lucht in de Kelders blaast / dat men de Wijn in dese Kelders byna soo koud drinkt / als of deselve in het Ys lagh. (Maar de wind blaasde uyt die wind-pijpen niet / terwijl ik daar was / 't welk was ontrent het eynde van September) Want de Son de pooren der aarde opnemende / en de buyten-lucht verdunnende / soo dringht die lucht / welke in de holligheden / die in de Bergen zijn / besloten is / door een geduurigen wind na buyten. Maar als de kraght en werkingh der Son afneemt / dan kan men die toght van de lucht minder merken. Voor of boven over dese bogen en gewulfsels maken sy kleyne lust- of plaisier-plaatsjens, gelijk als Somer-huysen, daar sy gemeenlijk in den Somer des avonds gaan eeten. Ik heb noyt grooter Druyven als hier zien wassen; daar is een soort / die grooter is als de grootste Pruymen van Damast, die wy in Engeland hebben.

Aldaar / in de Valtoline is een soort van Wijn / die ik noyt elders heb hooren noemen / en wierd genoemt Aromatijk of Specery-wijn. Gelijk nu dessels smaak een mensch doet denken dat het een compositie en alsoo een gemaakte Wijn is / (want se smaakt als een sterk water, dat uyt speceryen en besonderlijk uyt Foelie getrokken is) soo soude se / hebbende een kraght / die slappen Brandewijn niet ongelijk is / een mensch light doen geloven / datse geen natuurlijken Wijn en is / en nochtans is se het suyvere sap van den Druyf sonder eenige andere vermenginge. Dese wijn nu een singuliere voghtighept zijnde / soght ik een particulier berîght te hebben hoe deselve geprepareert wierd. De Druyven, wierd my geseyt / waren root, hoewel de Wijn wit is. Sy laten de Druyven aan de Wijnstokken hangen tot November toe / datse uytermaten rijp zijn / en dan brengen sy deselve op haar Solders / en setten de trossen naast aan malkanderen over eynd twee of drie maanden langh; daar na plukken sy al de Druyven af / en werpen die / aan welke de minste schijn van verrottingh is / wegh / soo dat sy geen andere als goede Druyven perssen. Als sy geperst zijn / doen sy het nat in een open vat, daar in het een schuym opwerpt / 't welk sy twee of driemaal daaghs afnemen / en als 'er geen schuym meer op komt / dat na het onderscheyd van het sayssoen langer of korter is (want de schuym komt somtijds niet langer als aght dagen, en op andere tijden wel veerthien dagen langh) doen sy het in beslooten vaten. In 't eerste jaar is deselve seer soet / maar ten eynde des jaars hoeren sy

een gat daar in wat hoger als 't midden van het vat / bykans twee verdendeelen van den bodem / en drinken daar af tot het seer laagh komt / en vullen dan het selve elke jaar weder aan. Eens in 't jaar / te weten / in Meert werkt die Wijn / en kan niet gedronken worden voor dat dat over is / 't geen ontrent een maand langh duurt / maar op die tijd werkt haar andere Wijn niet. Mevrouw Salis, geboortigh uyt dat Landschap, die ons drie dagen soo heerlijk als men tot Londen of Parijs soude komen doen / onthaalde / had van dese Wijn / die veertigh jaren oud / en soo sterk was / dat men niet meer als een Lepel vol daar van drinken konde. Sy smaakte seer na Foely, hoewel sy my verseekerde dat'er niet een greyn specery, noch ook eenigerhande soort van yets anders in gemenght was. De hitte, die in de Wijn is / word aldus als een vyer / en distilleert deselve / de geest of spirituele deelen desselfs na het bovenste van het Orhooft opdrijvende.

Hier en in de Grisons is het vleesch vol sap / het gevogelt treffelijk / haar wortelen en kruyden heel smakelijk / maar de vis in haar meyren gaat te boven alle die ik oyt gesien heb. Sy leven seer eenvoudigh, soo veel haar kleedingh en opschikkingh aangaat / maar hebben overvloed van alles / en sijn seer rijk / het huys / daar wy soo treffelijk onthaalt wierden / word gelooft twee-hondert-duysend kroonen aan goed te hebben.

Daar is een soort van steene potten, die niet alleen hier in de keuken, maar byna geheel Lombardyen door gebruykt word / welke sy noemen Lareggio, de steen voeltmen olyachtigh, en rouw, of schilferigh, soo datmen daar op tastende / het tegen de vingers aanstuyt. Daar sijn maar drie Mijnen van deselve in dese contreyen / een by Clavenna, een in de Valtoline, en een in de Grisons / maar de eerste is verre de beste; sy houwen gemeenlijk deselve Mijne in het ronde van anderhalve voet in den Diameter, en ontrent vijf-vierendeel-voet dik / en bewerken se in een Moolen, daar een soort van messen, die de steenen snijden / rondom deselve worden gedraapt door een radt / 't welk door het water omgaat. Door dit drapen nemen sy eerst den buytenste rok of korst daar af / tot dat deselve geheel glad en effen is; daar na weten sy door sulke kromme en kleyne messen de eene pot van de ander af te scheyden / soo datse een nest van potten maken / die alle de eene in de ander passen / de buytenste en grootste soo groot zijnde / als een ordinarisse vleesch-pot, en de binnenste niet grooter als een potjen. Van deselve maken sy daar na kopere oogen en henghsels, en komen alsoo haar daar van dienen in haar keukens. Sulken steenen pot word eerder heet / en kookt schielijker als eenige kopere potten / en daar de bodem van een kopere pot de hitte soo volkomelijk tot de vooghtigheyd / die in deselve is / laat doorschieten / dat deselve niet onverdragelijk heet en is / is de bodem van dese steenen pot / welke

ontrent

ontrent tweemaal soo dik als een kopere pot is/ is uytnemende heet. Sy barsten niet/ en geven ook aan het nat/ dat daar in gekookt word/ niet de minste smaak/ maar soo se vallen/ zijnse seer bros, doch dit word geholpen door deselve weder te lappen. Want sy lappen en napen haar gebroken potten soo dight/ hoewel sonder cement (hechtende de gebroken stukken met een yser-draat t'samen) dat in de garen/ welke sy met yser-draat boren/ niet de minste breuk word gemaakt/ als alleen die/ welke van de draadt gemaakt en verbuld word. De wegh na de Mijne is seer onbequaam/ want sy moeten ontrent een half myle langh door een Rotse na deselve toe kruppen/ en die passagie is seer moeylijk/ alsoo deselve niet meer als drie voeten hoogh is/ soo dat die/ welke de steenen daar uyt halen/ doorgaans op haar buyk kruppen/ hebbende aan haar voorhooft een kaars vast gemaakt/ en de steen op een soort van een kussen/ dat daar toe gemaakt is/ leggende op haar heupen. Die steenen nu/ zijn gemeenlijk twee-honderd ponden swaar.

Maar alsoo ik van het nederstorten der Bergen in dese contreyen gesproken heb/ kan ik niet nalaten het extraordinair nood-lot der Stad Pleurs te melden. Sy was gelegen by een Bondgenootschap, noordwaarts van Clavenne, op den selven bodem/ maar wat meer na de hoogte op gaande. Sy was half soo groot als Clavenne, ('t getal van haar Inwoonders ontrent twee-en-twintigh honderd menschen zijnde) maar veel beter bebouwt. Want behalven het groote Paleys der Franken, 't welk eenige milioenen gekost had/ waar door veele andere Paleysen, die door verscheydene rijke Koopliede van Milanen en andere gedeelten van Italien gebouwt waren/ als die/ soo wel in de situatie en lught, als de vrye Regeeringh van dese plaats behagen hebbende/ gewoon waren gedurende de hitte herwaarts te komen/ en haar selven aan al het vermaak, 't welk de groote rijkdom en overvloed haar verschaffen konde/ over te geven. Men kan uyt een der Paleysen die een weynigh van de Stad afgelegen/ en met deselve niet overstelpt is/ van de andere oordeelen. Dit was een buyten-plaats van de familie der Franken, en magh echter met veele Paleysen in Italien gelijk gestelt worden; en sekerlijk 't huys en de thuynen konden niet minder als hondert-duysent kroonen gekost hebben. De vertelheyt en weelde van dese plaats was soo groot geworden/ datse ten hemel riep; en Mevrouw Salis verhaalde my/ datse haar Moeder meenighmaal had hooren vernieuwen eenige passagien uyt de predicatien van een Gereformeerd Predicant, die in een kleyne Kerk/ welke die van de Religie daar hadden/ in sijn predicatien haar menighmaal waarschouwde van het schrikkelijke oordeel Gods, dat boven hare hoofden hongh/ en 't welk hy geloofde dat schielijk over haar uytbersten soude. Op den 25. Augusti des jaars 1618. quam een der Inwoonders haar seggen/ datse vlieden moesten/ alsoo hy 't Geberghte had sien scheuren; maar hy wierd

Verhaal van yets sonderlinghs aan de Stad Pleurs opgekomen.

over sijn sorge uytgelagchen. Hy had een Dochter / welke hy over-reede om alles te verlaten en met hem te gaan / maar als sy met hem uyt de Stad was / begon sy te denken / datse de deur van een gemak / daar sy veel kostelijkheden in had / niet wel besorght had; om welk te doen sy te rugg' keerde / en alsoo met alle de andere begraven wierd. Want op den tijd van het avond-eeten viel de Bergh nederwaarts / en begroef de Stad en alle desselfs Inwoonders / soo dat'er niet een mensch van ontquam. De val van het geberghte vulde en stopte soodanigh den loop van de Rivier / dat de eerste tijdingh die die van Clavenna daar van kregen / was dat de Rivier mankeerde / alsoo'er in den tijd van drie of vier uuren niet een droppel water quam. Doch de Rivier maakte voor haar een nieuwen cours / en quam wederom derwaarts. Ik konde geen besondere beschrijvingh van den Man / die ontkomen was / vernemen / en moest alsoo daar laten de verborgen reden van sulken bysonderen behoudenis op den laatsten dagh / van den voortgangh der Goddelijke voorsienigheyd, daar men nu geen reden van geven kan. Eenige van de Familie der Franken kregen sommige Mineurs, om onder de aard te graven / en den rijkdom / die in haar Paleys begraven was / uyt te vinden / alsoo'er in het huys behalven haar Silver-werk en huysraad, een groot Cabinet, en in 't selve veel Juweelen waren. Maar de Mineurs gaven voor niets te konnen vinden / echter na haar Landschap van Tirol wedergekeert zijnde / bouwden sy schoone huysen / en deeden grooten rijkdom blijken / daar van men geen klare reden vinden konde als dese / datse yets van dien schat gevonden moesten hebben.

De voornaamste Factoors en Kooplieden in Italien zijn Grisons geweest; en my wierd geseyt / dat de handel door wisselen wel in Lombardyen begon / (maar van daan door geheel Europa een Lombard en een Wisselaar deselve beduydenis heeft /) maar dat de groote Wisselaars van Lombardyen Grisons waren. Ook drijven de Grisons noch een grooten handel met geld / want een Man / die daar hondert-duysent kroonen rijk is / heeft mogelijk het derde-part daar van niet binnen 'slands / maar setten het uyt in de nabuurige Staten.

Waar het woord Lombard van daan komt.

De vryheyd van dit Landschap is ook soodanigh / dat / die elders veele goederen gewonnen hebben / blijdelijk selfs Italien en 't beste gedeelte van Duytschland, al zijnse daar gebooren / verlaten / en tusschen dese Geberghtens komen woonen / welker gesicht selfs genoegh is om een Mensch een schrik aan te jagen.

Van Clavenne reysden wy twee uyren door een vlakte na het Laak of het Meyr van Glavenne, 't welk byna rond / en ontrent twee mijlen in zijn Diameter is. Dit Meyr valt in dat van Como tegen over het Fort Fuentes. Als wy daar passeerden / was het water soo laagh / dat het Schuytjen niet wel over de Bank kon / die tusschen de eene en de

Beschrijvingh van 't Meyr van Clavenne.

andere.

andere Zee lept. De Zee of het Mepr van Como is ontrent aght-en-veertigh mijlen langh/ en vier breed/ en loopt tusschen twee rpen van Bergen. Te Como bleef ik niet langh genoegh om 't selve te beschrijven/ alsoo ik meende na een korte keer door de Bailjuwschappen die de Switsers in Italien hebben/ over Lugano, Locarno en Bellinzona dese wegh weder te keeren; maar ik nam een andere cours/ soo dat ik in Como niets en sagh. 't Beste dat daar is/ is een schoone Kapel, die de tegenwoordige Paus, van Como geboortigh/ daar bouwt.

En van de Zee van Como.

Van Como repsden wp aght mijlen tot Codelago, 't welk de Switsers toebehoort/ en van daar aght mijlen over een Mepr na Lugano. Dit Mepr loopt niet gelijk de andere Mepren/ die upt de Alpes voortkomen eenen wegh/ maar 't geberghte/ dat rondom het selve lept/ maakt dat het verschepden courssen neemt.

Van waar den Auteur voorder reyst.

Hier hebben de Switsers verschepdene klepne Provintien of Bailjuwschappen, die sp/ geduurende den Oorlogh in Italien, tusschen de Hertogen van Milanen en de twee Kroonen, en Carel de vijfde, als een onderpand tot betalingh van haar aghterstalligheden in 't besit genomen hebben. Ook waren sp te dier tijd soo considerabele Bondgenoten, dat die bepde/ welke na het Hertoghdom van Milanen stonden/ haar elk op zijn beurt caresseerden/ en haar vriendschap aansoghten/ en daar door quamen sp in een vreedsaam besit van bpna de geheele Landstreek/ tusschen de Zee van Como en het Land van Wallis, anders genoemt Vallesien of de Valeyen. De Inwoonders worden hier wel soo wel gehandelt/ alsoo sp hier vrp van alle Schattingen zijn/ en de regeeringh der Switsers soo saght is/ dat ik u hier een ander paradox/ en onwaarschijnlijke saak verhalen moet. Dit is het sleghtste Land, 't welk 't minst opbrenght/ door de koude meest open leght/ en minder handel als eenige plaats in Italien hebben kan. Doch dies niet tegenstaande is het vrp meer/ als ik in eenigh deel van Italien gesien heb/ bewoont. Onder het Bailjuwschap van Lugano alleen behooren negen-en-negentigh Dorpen, van welke sommige vrp groot/ en alle vol volks zijn. De twaalf oude Cantons hebben hier ontrent alle de Bailjuwschappen en andere Ampten elk haar beurt. Maar als het de beurt der Gereformeerde Cantons is, dan moeten de Bailjuwen haar met de hepmelijke Godsdienst-oeffeningen binnens huys vernoegen/ en mogen geen openbare oeffeningen/ noch selfs een Predikant in hare hupsen hebben. Want de Spaansche, als sp gelijk in de Valtoline, het reght van dese Cantons aan dese Landschappen bevestighden/ hadden uptdrukkelijk bedongen/ dat hier geene als de Paapsche toegelaten souden worden/ soo dat de Bailjuw, die de Prins van dat Landschap is/ meenighmaal in sijn gebied selfs door hem de vrphept van sijn Godsdienst niet en heeft. De Bailjuwen soeken hier soo wel als in de andere gedeelten van Switserland haar profijt/ edoch met meerder omsichtighept/

Beschrijving van 't Bailjuwschap Lugano.

heyt/ want hoewel de elenden/ in welke sy alle hare nabuuren sien leggen/ en de overvloed en vryheyt/ daar in sy leven/ na alle waarschijnlijkheyt haar Regenten alle bevattingen en vrees van opstand en revolte behoorden te benemen/ dragen sy echter groote sorgh/ om aan de Ingesetenen geen misnoegen te geven. Hier woonen seer veele hand-werksluyden, die den geheelen Somer over door Italien trekken/ en met het geene sy gewonnen hebben/ herwaarts komen/ en sonder eenige lasten te dragen vry leven. My wierd verhaalt/ dat eenige Neven van den Paus, en besonderlijk de Barbarinen met de Switsers gehandelt hadden/ om dit Landschap van haar te koopen/ om dat tot een Prinsdom te verheffen/ en geresolveert geweest waren om aan de twaalf Cantons daar voor twaalf-duysent kroonen te geven. Maar dat sy merkende dat het haar afgeslagen soude worden/ desen voorslagh aan de Algemeene Vergaderingh niet hadden voorgestelt/ gelijk van haar reeds eens voorgenomen was geweest. En 't is seker dat dit Landschap eens onder sulken jok, als 't overige van Italien draaght/ gebraght zijnde/ haast verlaten sal worden/ want daar is niets/ 't welk soo veel menschen beweeght in soo quaden Land te woonen/ daar sy het beste Land van Europa voor haar oogen hebben/ als de gemakkelijkheit der Regeringh.

Sijn reys na Lago Maggiore, en Beschrijvingh daar van..

Van Lugano reysde ik na het groote Meyr, dat genoemt Lago Maggiore, 't welk een groot en schoon Meyr is. 't Is ses-en-vijtigh mijlen langh/ en meest over al ses mijlen breed/ en ontrent in 't midden honderd vademen diep. 't Maakt aan de West-zijde een groote Baay, en daar ontrent leggen twee Eylanden, welke men de Eylanden van Boromeo noemt/ die sekerlijk de aangenaamste stukjens land in de geheele wereld zijn. Geheel Italien heeft niets/ dat daar by vergeleken kan worden. Sy hebben een volkomen gesight van dat Meyr, en de grond desselfs komt soo aangenaam en lieflijk daar uyt op/ dat men sich niets inbeelden kan/ dat met die grond en desselfs wandel-plaats overeen-komt. Die Eylanden behooren aan de twee Graven van het Geslaght van Borromeo. Ik ben maar op een derselven geweest/ welke het Hooft van die Familie toekomt/ die een Neef is van den beroemden Cardinaal, met den naam van S. Carlo bekent. Aan de West-zijde staat het Paleys, 't welk/ soo veel de vertrekken/ die 'er binnen zijn/ aangaat/ hoewel de bouwkonst desselfs maar gemeen is/ een van de besten is/ dat 'er in Italien gevonden word. In het selve is een treffelijke Saal, die meer als vier-en-twintigh voeten hoogh is/ en daar aan noch een groot stuk gemaakt word. Hier sijn meer treffelijke schilderyen, als ik ergens buyten Romen gesien heb/ by malkanderen versamelt. 't Geheele Eyland, uytgenomen een kleynen hoek aan de Zuyd-zijde/ 't welk tot een Dorp van ontrent veertigh kleyne huysen afgesondert is/ is een Thuyn; en om dat het selve door de

natuur

natuur niet in een reguliere form lagh / hebben sy groote verwulfsels en bogen / hare onderaardsche holligheden hebbende / van de eene tot de andere hooghte / en alsoo / onder aard over dese bogen en verwulfsels brengende / tot een reguliere en effen form gemaakt. Daar is eerstelijk een Thuyn aan de Oost-zijde / tot welkemen van het Meyr door vijf gaalderyen opgaat. De trappen aan die zijden van den Thuyn, die door het Meyr bevochtight word / sijn kostelijk / de muuren sijn geheel met Orangien en Citroen-boomen langhs heen beset / en men kan geen schoonder grond van een Thuyn sien / als deselve is. Op twee hoeken van desen Thuyn sijn twee gebouwen, het eene is maar een moolen, om het water op te halen / en het ander is een kostelijk somer-huys, afgeschoten / indien ik het soo noemen magh / met alabaster en marmor-steen van schoone coleur / die wat na het roode heldt; uyt desen Thuyn gaat men door een effen plaats na alle de overige wandel-plaatsen, bloem-tuynen, parken en moes-hoven, daar verscheydene prieelen en fonteynen in zijn. Maar het groote park is verwonderens-weerdigh; want gelijk het met beelden en fonteynen wel voorsien / seer groot / en ten opsicht van het Paleys seer wel geplaatst is / soo is'er aan desselfs buyten-zijde een groote hooghte / die / daarse na het park siet / Schouwburghs-gewijs is opgehaald / en vol Fonteynen en Beelden is. De hooghte desselfs / die in vijf ryen hooger en hooger opklimt / is van ontrent vijftigh, en de breedte van ontrent taghtigh voeten, en in 't ronde van dese hooghte zijn / volgens de vijf ryen / in welke die schouw-plaats verdeelt is / soo veel galeryen, en uytstekende wandel-plaatsen. De muuren desselfs zijn soo wel met Orangien en Citroen-boomen bekleed / als onse muuren in Engeland met Laurier. Het hoogste van den gemelden berg of hoogte is seventigh voeten langh / en veertigh breed / en hier is een grooten water-bak, daar de Meulen het water / dat alle die Fonteynen voorsien moet / inbrenght. Als ik daar was / waren de Fonteynen noch niet heel voltrokken / maar dat gedaan zijnde / sal dese plaats een behoorlijk Eyland schijnen te zijn. De versche lucht, als zijnde in een Meyr en na by 't Geberghte / de lieflijke reuk, het schoone gesight, en de vermakelijke veranderingh, die hier is / maakt dat het selve in den Somer een wooningh is / diergelijken men mogelijk in de geheele werelt niet en heeft.

Hier van daan quam ik tot Sestio, een elendigh Dorp, gelegen aan het eynde van het Meyr / en begon een merkelijke veranderingh gewaar te worden / als zijnde nu in Lombardyen, 't welk sekerlijk het schoonste Landschap is / dat men hem selven verbeelden kan. De grond leyt soo effen / het is soo wel met water voorsien / en door ryen van boomen, die een of twee mergen land rondom besluyten / soo aangenaam verdeelt / dat men niet kan loochenen dat hier een ruym en groot

Beschrijvingh van Lombardyen.

Land

Land is. 't Is langh meer als twee-hondert mijlen / en in veele plaatsen hondert mijlen breed. 't Geheele Land is soo goed als het beste en aangenaamste in geheel Engeland en Vrankrijk, en heeft al de soetigheyt / welke Holland en Vlaanderen hebben kan / maar met warmer son, en beeter lucht, alsoo de nabyheyt van het Geberghte hier een versche lucht veroorsaakt. Dit maakt / dat dit Land de wenschelijkste plaats is om in te leven / die men met oogen sien kan / ten ware de regeeringh soo ongemeen hard en strengh was / dat door dit rijke land doorgaans niet anders als armoede te sien is. Een reysend man vind in veele plaatsen byna niet met al / en word soo slegt onthaalt / dat soo hy geen voorraad in de groote Steden koopt / een seer bekrompen diëet sal moeten houden in een Land / 't welk hy soude meenen dat van melk en honingh vloeyt ; maar hier van sal ik daar na noch meer spreken.

Dit groote Meyr, of Lago Maggiore ontlast sich in de Rivier Tesine, of Ticinus, welke soo sterk stroomt / dat wy in drie uuren tijds dertigh mijlen reysden / daar wy echter maar eenen roeper hadden / en het water geheel niet hoogh en was. Van dees Rivier quamen wy in het Canaal, 't welk Franciscus de eerste uyt deselve na de Stad van Milanen heeft laten graven. Dit Canaal is ontrent dertigh voeten breed / en is aan beyde zijden met sulke hooge Dijken tegen het water voorsien / dat de Rivier noyt soo hoogh van water kan worden / als deselve sijn. Ook is het soo reght / dat men hier en daar over de selve ses mijlen recht uyt sonder eenige kromte sien kan. Het is dertigh mijlen langh / en is het voordeelighste / dat de Stad van Milanen heeft om hare goederen te water te vervoeren.

Staat van Milanen.

Ik wil u niet ophouden met een lange beschrijvingh van dese groote Stad, die een van de fraayste ter wereld is. Sy is een binnenlandsche Stad. Sy heeft geen groote koophandel over Zee of vaarbare Rivier / en is tegenwoordigh de Hooft-stad, van een seer kleyne republijk 't Geene in desen Staat niet verghaghtigh is / is niet boven sestigh mijlen in 't vierkant / en echter brenght het een rijkdom voort / die een mensch in verwonderinge wegh-rukt. Men betaalt daar tot onderhoud van veertigh duysent Mannen / en echter sijn'er geen sestien duysent Soldaten effectivelijk in dienst ; de overige worden geconsumeert door die / welke de regeeringh in handen hebben. De grootheyt der Stad / de treflijkheyt der gebouwen, en voornamelijk alle de wonderlijke kostlijkheyt der Kerken en Kloosters, sijn bewijsen en tekenen van grooten rijkdom. De Dom-kerk heeft niets prijs-weerdighs / soo veel de bouw-kunst betreft / als zijnde op de botte wijse der Gotthen gebouwt ; echter isse / in opsight van de grootheyt en rijkdom des gebouws dat niet minder als'er eenige in Italien is / selfs die van St. Peter niet uytgesloten. 't Is aan deselve alles Marmer ; de vloer / de muuren

Beschrijvingh des Dom-kerk.

van

van buyten en van binnen / en de hooghte dessels vertoonen niet als Marmer. Van binnen en buyten zijn'er veel inhoeken voor Marmere beelden, meer als'er elders te sien zijn / hoewel waar is / dat sommige beelden niet geproportioneert en zijn na de grootte van die inhoeken. De gevel dessels is noch niet gemaakt / en sal geheel met beelden vervult en bedekt worden. De pilaren der Kerke / van welke daar in 't lighaam der selver vier ryen zijn / hebben ook aan haar boven-eynde elk aght in-hoeken voor even soo veel beelden. Hoewel nu yemant soude denken dat dese Kerk / sooo vol beelden zijnde / elke Heyligh byna sijn beeld had / wierd my echter versekert / dat tot voltrekkingh van haar ooghmerk haar noch seven-duysent ontbraken / maar die souden voornamelijk in de gevel plaats vinden. De Kerk, soo veel ik met effen treeden deselve konde afmeten / is vijf-hondert voeten langh / en twee-hondert breed. 't Choor is afgeschoten / en soo ongemeen konstigh uytgesneden / dat ik het lijden noyt soo wel in hout heb uytgedrukt gesien. Het heeft sestigh onderscheydene deelen / in dewelke byna alle de Euangelische Historien vertoont worden. Reght onder de Coupel, of het hooghste van het verwulfsel leyt het lighaam van St. Carolo, gelijk my geseyt wierd / in een groote en seer kostelijke kist van kristal, maar ik konde daar niet by komen: want wy waren daar op twee heylige dagen, maar daar was een geduurigh gedrangh van volk ontrent.

Reliquie aldaar van St. Carolo.

De superstitie des volks ontrent sijn lighaam is soodanigh / dat men op een heyligen dagh sonder eenige eerbiedigheyt te bewijsen daar by komende / levens-gevaar loopt. Zijn Canonisatie, of verklaringh van een Sanct te zijn / kost de Stad ontrent hondert-duysent kroonen. Sy geven voor / dat ook de Cardinaal Fredericus Borromeo mirakelen gedaan heeft / maar die canonisatie soo kostelijk zijnde / willen sy om deselve niet aanhouden. Het silver-werk en de andere presenten / die aan St. Carlo gegeven zijn / zijn van een wonderlijke kostelijkheyt. Eenige dingen ten dienste van het Altaar zijn geheel van goud / sommige der selven zijn vry swaar / en beset met Edel Gesteente, andere zijn soo schoon en net gemaakt / dat het fatsoen soo veel weerdigh geaght word / als het metaal selfs. De Kleederen en de andere ornamenten tot de functie van sijn Canonisatie zijn al t'samen van een ongelooflijken rijkdom.

Hoedanigheden van S. Carlo.

Hy was in der daad een Prelaat van groote merite geweest / en volgens het antwoord van seker Monik aan Philippes de Comines, die / gevraaght zijnde / waarom sy in een opschrift / 't welk hy daar las / aan een van haar sleghtste Princen den tijtel van een Heyligh of Sanct gaven / tot antwoord gaf / dat sy dien tijtel gaven aan alle hare wel-doenders.

Lof van den Cardinaal Borromeo,

Noyt heeft eenigh mensch deesen tijtel met sulken recht van een Stad verdient / als de Cardinaal Borromeo. Want hy besteedde en gaf in Milanen een wonderlijk grooten rijkdom / latende voor sijn Familie niets over als de eer

van sulken grooten Man in haar Geslaght gehad te hebben, 't welk een erffenis is / die haar als noch volght. Want gelijk'er sedert die tijd twee Cardinalen uyt die Familie geweest zijn / daarom se ook de heilige Familie genoemd word / soo is het seker / dat / wanneer t'eeniger tijd uyt dat Geslaght een Kerkelijk persoon / die van eenige merkelijke verdienste is / voortkomt / deselve / soo hy soo langh leeft / tot dit Aartsbisdom verheven moet worden. Want indien yemand uyt die Familie daar toe bequaam zijnde het selve niet verkreegh / soude de geheele Staat daarom komen te rebelleeren; en die na dese bedieningh neffens een uyt dese Familie soude willen staan / moest wel een stout mensch zijn. Een groot gedeelte sijner goederen heeft hy aan de Dom-kerken, die hy ook gewijdt heeft / gegeven. Echter sal deselve noch in sommige eeuwen niet voltrokken worden; zijnde dit een van de loosheden der Italiaanschche Priesters / geen groot stuk werks opt te voltrekken / op dat sy / het selve gedurigh onvoltrokken latende / uyt des volks bygelovigheyt noch altijd groote giften en vereeringen na haar trekken mogen. Hy heeft gebouwt het Paleys van den Aarts-bisschop, 't welk seer schoon / en een seminarium, of plant-school, en Collegie voor de Switsers is. Daar benevens heeft hy ook verscheydene Parochie-kerken, en veele Kloosters gestight. Met een woord / de geheele Stad is vol tekenen van zijn rijkdom. De gebouwen der Kerken tot Milanen, de Schilderyen, de Altaren, het Silver-werk en alles in de Kloosters maken een mensch verbaast; en zijn tekenen beyde van grooten rijkdom / en van seer sterke bygelovigheyd / uytgenomen hare Bibliotheken: want deselve zijn niet alleen hier / maar door geheel Italien slegt bestelt; de gemakken zijn meenighmaal net en kostelijk gemaakt en opgeschikt / maar de Boeken zijn weynigh, slegt gebonden, en niet wel uytgekipt. Ook zijn de wereldlijke en de reguliere Priesters soo onwetende / dat die geen gelegentheyt gehad heeft om 't selve te ontdekken het qualijk geloven kan. Het Klooster van St. Victor dat buyten de Stad leyt / is het allerrijksten. Daar in zijn Canonici regulares, dat is / reguliere Kanonikken, in Italien genoemd de Order der Olivetanen, of Mont d'Olive, dat is / van den Olijf-bergh. Dat van de Barnaviten is uytnemende kostelijk / in 't selve is een predik- en een biecht-stoel, die met Agaatsteenen van verscheydene coleuren / met net geblakte Marmer, en Lasuur-steen soo kostelijk ingeleyt zijn / dat men den prijs der selven byna niet waardeeren kan. De Kerk van St. Laurentius heeft een schoone Coupel, of verwulfsel / en een predik-stoel van het selve fatsoen als die van de Barnaviten. De Jesuiten, de Theatinen, de Dominicanen, en die van St. Sebastianus zijn seer rijk en kostelijk.

En zijn daden.

Verscheydene Kloosters te Milanen.

De Citadel is so wel bekent / datse niet behoeft beschreven te worden / sy is geheel regulier gebouwt / en is een sterken breydel om de Stad

Beschrijvingh der

Stad in order te houden / maar soude geen drie dagen een swaar Leger konnen tegen staan / alsoo het een kleyn begrip, en soo vol gebouwen is / dat het niet soude konnen een geweld van Bomben uytharden. Het oude Stadhuys is ruym, en soude voor schoon en kostelijk aangesien worden / ten ware 't nieuw, welk daar ontrent staat. Dit nieuwe is twee-honderd en vijftigh voeten in 't vierkant; rondtom het selve sijn na het binnen-pleyn drie rijen galerijen, elk in eene verdieping / op de Italiaansche wijse / die dan een bequame ordonantie voor de kamers, en voor alle deuren een wandel-plaats maken. 't Is waar dat deselve / als zijnde gemeenlijk acht of thien voeten breed / een groot gedeelte van het gebouw wegh nemen / maar dan is hier een open lugt / die aan de zijde / daar de Son niet en is / seer koel is / deselve sijn alle na de lught open / uytgenomen alleen dat de muur door pylaren, die vijfthien of twintig voeten van malkanderen staan, ondersch raagt is. Het Gasthuys is in der daadt een Koninklijk gebouw; men seyde my / dat het negentigh duysend kroonen inkomste heeft; in het selve sijn niet alleen / gelijk gemeenlijk in alle Gasthuysen is / lange gemakken / die aan beyde zijden vol bedsteden zijn / maar ook seer veel kamers, waar in die / welke te voren van beter staat waren / als de andere met een besondere sorghvuldigheyd besorght worden. Buyten de Stad is een buyten-huys / aan dit Gasthuys toebehorende / dat het Lazaret, of sieken-huys genoemt word / effen een quartier uurs in het vierkant is / en drie-honderd en sestigh gemakken, nevens een galery, die voorby alle de kamers heen loopt / soo dat / gelijk het wel past / soo ook de sieken daar door een besloten wandelingh voor haar deur hebben. In het midden van dit vierkant is een achtkantige Capel, die soo geordoneert is / dat de sieken op alle haar bedden de opheffingh van de Hostie sien, en die aanbidden konnen. Dit huys is voor de pestelingen, of die besmettelijke koortsen hebben; ook worden de sieke / die in een ruymer lught moeten zijn / wel herwaarts gebraght.

Citadel aldaar.

En van andere Gebouwen.

Wat de Gods-dienst-plegingen tot Milanen aangaat: ik sagh hier het Officium, of den dienst van Ambrosius, dat van die van Romen beyde in het musijk, 't geen eenvoudiger is / en in sommige andere ceremonien, verschilt. Het Euangelium word aan 't beneden-eynd van 't Choor op een hoogen predik-stoel, op dat het van het volk gehoort worde / gelesen / maar dit is onnodigh / nademaal het in een taal, diese niet verstaan konnen, gelesen word. Als sy de hooge Mis sullen doen / komt de Priester van het hoogh Autaar tot het beneden-eynd van 't Choor, daar het brood en wijn van eenige Leeken, die doen / als ik daar was / Nonnen waren / hem aangeboden word. Ik hoorde hier een Capucijner Monik prediken / welk de eerste predicatie was / die ik in Italien hoorde / en was seer verwondert over de uytdrukkingen en 't gelaat, welke deselve niet ongelijk die van een Comediant maakte / maar meest over het besluyt

Van de Godsdienst aldaar.

Wonderlijke minen van een Capu-

in sijn Predikatie. besluyt desselfs / want alsoo op alle de predikstoelen in Italien aan de zijde na het Autaar een kruycifix staat / sprak hy het selve eerst langh aan / ten laatsten nam hy 't als in een sterke verrukkingh zijnde / in sijn armen / omhelsde en kuste het: maar / alsoo ik dight onder de predikstoel stont / merkte ik / dat / eer hy het kuste / 't stof, dat hy daar op sagh / seer sorghvuldigh afblies; hy karresseerde het een geruymen tijd / en daar na stak hy het na het volk toe / en had geern hem selven en haar tranen uytgeperst / maar ik sagh'er geene korten. Doch gelijk de predicatie in den morgenstond my tot verwonderingh gebraght had / soo verwonderde ik my niet minder over twee discoursen, die ik 's namiddaghs desselven daaghs in een Kerk hoorde / want daar saten twee manspersoonen in verscheydene plaatsen der Kerk geheel bedekt / en twee Leekebroeders in ordinaire kleedingh / onderhielden deselve op de wijse van een catechisatie met discoursen over de Religie. Dese waren de Gods-dienstighste van de Broederschap, die de andere onderwesen. Dit heb ik nergens elders gesien / soo dat ik niet weet / of dit particulier voor Milanen is / of niet. Mijn Leydsman konde geen Latijn spreken / en de Italiaansche spraak verschilt hier soo veel van het oprecht Toscaansch, dat ik alleen spreken konde / dat ik hem / als hy een lange reden aan malkanderen sprak / niet konde verstaan / soo dat ik hier van geen klaar bescheyt konde krijgen / maar denk / dat het een van de instellingen en ordonantien van den Cardinaal Borromeo, sal geweest zijn. De Bibliotheek genoemt na Ambrosius, en opgerigt door den Cardinaal Fredericus Borromeo staat in een seer schoon gemak / en is wel voorsien / maar sy is te vol van School-Leraars en Canonisten, in welke de meeste Studie in Italien bestaat / en heeft te weynigh boeken van gronder en nodiger geleertheyd. De eene zijde deser plaats is seer plasierigh geordoneert; daar is een groot getal van sitplaatsen in het ronde op een bequame wijdte van malkanderen gestelt / en die elk een lessenaar hebben met een schrijf-plank, daar pen, papier en inkt in is / soo dat elk een hier gereedschap vind / om 't geene hy wil / uyt te schrijven. Aan het einde van de groote gangh is een kleyne plaats voor de geschrevene boeken; maar de bewaarder van dees boek-kamer wist van deselve weynigh te seggen, een groot gedeelte derselven staat op haren St. Carlo. Ik sagh eenige stukken van Latijnsche Bijbels, maar geen derselven scheen boven 600. jaren oud te zijn / ook sijn daar eenige stukken van de Werken van Ambrosius, en van Hieronimy brieven van deselve ouderdom. Het bedroefde my dat ik de Werken van den H. Ambrosius niet in 't geheel en vond / op dat ik hadde konnen sien / of de Boeken van de Sacramenten in de oude affschriften hem toegeschreven waren / alsoo sy mogelijk van een nieuwer en later Autheur beschreven zijn: want hoewel 't waar is / dat de leer van een soort der lighamelijke tegenwoordigheyd in dese boeken met sterke uytdrukkingen

Gesteldheyt der Milaneesche Bibliotheek.

gen

gen vast gestelt word / komt echter daar in yets voor / 't geen daar sterker tegen strijd, als alle de bygebraghte plaatsen uyt die boeken deselve konnen voorspreken: want den Autheur geeft ons de eygene woorden des Gebeds van de Consecratie in sijnen tijd / door welke hy de solemneele voorreden maakt: Wilt gy weten, hoe de veranderingh gewrocht word? door de hemelsche woorden: want de Priester seyt &c. Maar daar in de hedensdaaghsche Canon en gebeden der Misse het gebed van de consecratie ten grooten deele met die woorden / welke dien Autheur bybrengt / seer na over-een-komen / is'er echter een wesentlijk verschil tusschen d'een en d'ander: want in 't gebed / 't welk sy nu bidden / begeeren sy dat de Hostie haar magh worden het lighaam en bloed Christi, ('t welk echter niet al te wel met de beteken is van het woord Transsubstantiatie maar de Leere der Luthersen nader bykomt) doch in 't gebed / 't welk van dien Schrijver word bygebraght / word de Hostie een figure van het lighaam en bloed Christi genoemt. Dit is de taal van de geheele Kerke in dien tijd, en dat in het gewightighste deel van desen goddelijken dienst, 't welk by my meer nadruk heeft als duysent aanteekeningen uyt particuliere Schrijvers / als welke maar haar bysondere gevoelens voorstellen / daar dit de stemme van het geheele lighaam der gemeente in haar gebeden tot God is / en 't schijnt dat de Roomsche Kerk siende dat doen de nieuwe leer van de lighamelijke tegenwoordigheyt aangenomen wierd / dit gebed van de consecratie daar mede niet bestaan konde / haar sulk een merklijk gedeelte van het Officium of Dienst heeft doen veranderen. Dit maakte my nieuwsgierigh / om allesins de oude boeken van het Officium op te soeken / maar ik vond'er geen in de Abdye van S. Germain, welk ouder als van Carel de Groots tijden scheen te wesen; ook vond ik'er geen in geheel Italien, dat heel oud was. Die / welke door den Cardinaal Bona, en naderhand door P. Mavillon uytgegeven / en van Heidelbergh gebraght waren / zijn de oudste / die in het Vaticaan, en echter niet boven aght-hondert jaren oud / zijn. Van de oude Roomsche Officie-boeken zijn'er geen in het Vaticanum te Romen te sien. Ik was verwondert geen te vinden / die ouder waren / 't welk my deed besluyten / dat deselve of aan kant gedaan waren / op dat het verschil tusschen de oude en nieuwer ceremonie-boeken niet / als een onloochenbaar bewijs van de veranderingh / welke de Kerk in goddelijke saken gemaakt heeft / tegen haar gebruykt mogt worden / soo datse soo wel bewaart zijn / dat den Ketters niet toegelaten word deselve in te sien. Maar / om tot de Bibliotheek van Ambrosius weder te keeren / vind men in deselve een geschreven boek / dat seer oud / hoewel van geen groot belangh en is. 't Is de oversettingh van Josephus door Ruffinus, geschreven met een oude Roomsche hand, die vry moeylijk te lesen is. Maar in de nauwkeurige boek-samelingh van den Graaf Mascardo tot Verona is een

acte in schrift, welke uyt den datum blijkt ten tijde van Theodosius geschreven te zijn/ en is deselve soort van schrijven als dat geschreven exemplaar van Ruffinus, soo dat het geoordeelt magh worden in deselve tijd van Ruffinus geschreven te wesen. En dit is de waardighste, hoewel minst bekende waarheyt in die geheele Bibliotheek.

Eenige raarheden van kristal te Milanen.

Ik behoeve niets te seggen van de nette en rare werken, van kristal gemaakt/ die tot Milanen te sien zijn. 't Grootste gedeelte van die in Europa zijn/ word gevonden in de Alpes, en hier bearbeyd: maar dit is te wel bekent/ als dat ik het breeder behoef uyt breyden. 't Is seker dat de Alpes veel rijkdommen in haar rotsen besloten hebben/ maar de Inwoonders weten deselve niet na te spooren. Doch ik heb van geene mijnen gehoort/ welke uytgehaalt worden/ als die van yser, maar de coleur/ die de Fonteynen in veele plaatsen/ daarse uyt de rotsen vloeyen/ maken/ geeft reden te gelooven/ dat in die bergen mijnen en mineralen besloten zijn. In de Rivier Arve, die by Geneve heen loopt/ is meenighmaal goud gevonden.

De laatste curieusheyt/ die ik van Milanen ophalen sal/ is het Cabinet van den Canonik Settala, 't welk nu in sijn broeders handen is; daar in is een groote meenighte van kostelijke dingen, beyde van konst en van natuur. Daar is een klomp goud, in 't welk is goud, silver, diamanten, en esmerauden of smaragden. 't Is derwaarts gebraght uyt Peru. Daar zijn veele curieuse bewegingen. Een Bal, na dat hy door veele draayingen na beneden gerolt is/ word door een middel/ 't welk men niet siet/ weder opgetrokken/ en schijnt alsoo een perpetuum mobile, of een geduurige beweeghlijke saak te zijn. Dit word op verscheydene wijsen gedaan/ en gaat bedekt genoegh toe/ om'er den gemeenen man mede te bedriegen. Daar zijn veel bewegingen van kleyne beestjens, die door instrumenten voort loopen/ welke een groote keten ophaalt. Daar is ook een wanschapen kind, dat onlanghs in het Gasthuys geboren was/ 't welk in Brandewijn bewaart word. Na beneden is het dubbelt/ heeft eene borst en hals, vier ooren, een groot hooft, en maar een aangesight.

Van de Gebouwen alaldaar.

De gebouwen in Milanen sijn groot en vast/ maar hebben niet veel geregelde of schoone ordonnantien. Het Paleys van den Gouverneur heeft eenige kostelijke vertrekken. Het voornaamste Paleys van de Stad is van den Homo ei, en door een Wisselaar gebouwt. In Milanen is een ongemak/ 't geen al het vermaak/ dat men daar in vinden kan/ ter neder werpt. Sy hebben geen glasen-vensters, soo dat men of bloot voor de lught/ af als in een duystere gevangenis opgesloten is. 't Selve gebrek is tot Florencen, als mede in alle de kleyne Steden van Italien, welke een uytwerking van haar armoede is: want het volk is door de beswaringh van de Regeeringh, en door de niet mindere afperssingh harer Priesteren, die dat gene van haar rijkdom/ 't welk door den

den Prins niet verslonden is / na haar trekken / tot sulken armoede gebraght / welke yemand / siende de rijkdom / die in haar Kerken is / niet wel geloven kan / en echter gaat dit in Milanen soo geduerigh voort / dat men qualijk na kan rekenen / waar soo groote schatten uyt konnen gevonden worden; maar het Vagevyer is een welle, die niet licht kan worden uytgeput.

De rijkdom van het Milanees bestaat voornamelijk in haar zijde, maar die handel 'er af is door de groote meenighte / welke de Oost-Indische Compagnie in Europa overbrenght / soo vervallen / dat geheel Italien het merkelijk voelt / en door het groot verval van haar zijdehandel guynt en machteloos word. Daar is groote pracht in Milanen; den Adel traght haar kostelijkheyd in hare kleederen, in haar koetsen, en haar Dienaars te toonen. De Vrouwen gaan hier vryer uyt / als in eenige Stad van Italien.

Dus heb ik u verhaalt al 't gene my tot hier toe voorgekomen is / dat ik uwe kennisse weerdigh geoordeelt heb. Ik ben.

Uwen, &c.

Post-scriptum.

Verhaal van sekere uitsteekende Juffrouw te Geneven.

In 't verhaal / dat ik u gegeven heb van Geneve, heb ik vergeten te spreken van een seer ongemeen persoon / die daar is / te weten / Juffrouw Walkier; haar Vader was van Schafhousen, sy had / een jaar oud zijnde / haar gesight verlooren, te dight zijnde by een Kachel, die seer heet was. In het bovenste gedeelte van haar oogen is noch soo veel gesichts overgebleven / datse tusschen dagh en naght kan onderscheyd maken / en als yemand tusschen haar en 't light staat / kanse een Man van een Vrouw by sijn hooft en desselfs toestel onderscheyden / maar / wanneerse haar oogen na beneden hout / sietse niemendal / sy heeft een sterke memorie, sy spreekt neffens het Fransch, 't welk haar natuurlijke spraak is / ook Hooghduytsch, Italien en Latijn. Sy kan door het gehoor alle de Psalmen in het Fransch, en veele derselven in Duytsch en Italiaans. Sy verstaat de oude Philosophie seer wel / en studeert nu in de nieuwe. Sy heeft haar wel geoeffent in de Godgeleertheyd, en heeft de Texten der Schriftuur heel gereed. Over dese saken heb ik wijdloopigh met haar gehandelt. Sy kan niet alleen wel singen, maar ongemeen op den Orgel speelen, ook wierd geseyt / datse op de Fiool speelde, maar haar Fiool was doen juyst ontstelt. Doch 't geene 't wonderlijkste van allen is / is dat sy leesbaar schrift schrijft: om haar het schrijven te leeren / heeft haar Vader, die een aansienlijk Man is / en sulken tederen genegentheyd voor haar heeft / dat hy haar

met

met allerhande soort van meesters voorset/ en de letteren in het hout doet snijden, van welke characters sy door 't betasten sulke figuren maakte/ datse soo onderscheydentlijk met een crayon, een soort van krijt/ schrijft/ dat haar schrift/ daar van ik verscheydene proeven heb/ wel gelesen kan worden. Ik sagh haar schrijven/ 't welk sy veerdiger deed/ als men sich inbeelden kon. Sy heeft een instrument/ dat het papier vast houd/ en haar de rechte linie doet houden. Maar 't geene al het andere te boven gaat/ is dat sy een persoon van ongemeene Godsdienstigheyd, van groote overgevingh hares selfs aan den wille Gods, en van een diepe nederigheyd is.

De Leermeester, die de Vader by haar in huys hield/ had insgelijks een wonderlijke bequaamheyd om talen te leeren. Doen hy eerst tot Geneven quam/ (want hy is van Zurich) sprak hy niet een woord Fransch, en nochtans predikte hy in de Fransche taal drie net/ en met een goeden accent binnen derthien maanden. Hy begon ook in November de Italiaansche taal te leeren/ en predikte voor het eynde van den volgende Februarius in het Italiaansch. Zijn accent en uytspraak was goed/ en sijn spreekwijs vloeyende/ 't welk seer ongemeen was/ nadien de Italiaansche taal, hoewel die van Italiaansche afkomst zijn/ daar altijd een Italiaansche Kerk onderhouden/ te Geneve niet gesproken werd.

III. BRIEF.

Florencen, den 5. November 1586.

Sedert ik laatst aan u schreef/ heb ik nu een andere maand achter my/ en weete dat gy een verhaal verwaght van het aanmerkensweerdighste/ dat my sedert mijnen laatsten van Milanen ontmoet is. Twintigh mijlen van Milanen quamen wy door Lodi, een grens-plaats/ doch van een elendige Fortificatie en Guarnisoen. Maar de Frontier-plaatsen soo wel van de Spaansche als Venetianen, gelijk ook van de andere Princen van Italien, toonen in der daadt/ datse geen groote bevattingh of vrees van malkanderen hebben. Want als men dese plaatsen/ die in de geschied-boeken als plaatsen van groote sterkte/ welke een langhdurige belegeringh soude konnen uytstaan/ uytgebeeld worden/ doorreyst/ moet men bekennen dat het gesight derselven een mensch veel slechter bevattingen doet hebben/ als men te voren daar van gemaakt had; want Lombardyen, 't welk so langh de stoel des oorloghs geweest is/ soude het nu niet soo veel dagen

Den Autheur komt te Lodi, dat beschreven word.

tegen

tegen een groot Leger konnen uytharden/ als het doen jaren deed. De Fortificatie van Crema, welke de eerste is op den bodem der Venetianen is niet beter als die van Lodi, alleenlijk is'er dit onderscheyd/ dat het volk onder het gebied der Venetianen gelukkiger / als onder de Spaansche leeft. Van daar te Crema.

Den Raad der Venetianen send hier hare Podestas, even als de Switsers hare Bailjuwen, die de Justitie oeffenen / en de Burgerlijke regeeringh van het gebied 't welk haar toegeleght is/ in order houden. Daar is ook een Capitain Generaal, die het gesagh over de Militie in handen heeft/ en dese twee letten seer nauw op malkanderen / zijnde gelijk de Bassaas en Cadys onder de Turken. Maar alsoo Crema een kleyne Stad is/ bekleed een persoon dese beyde bedieningen. Wy waren daar op den tijd van de jaarmerkt; het voornaamste / dat daar te koop was / waren linnen klederen en kasen, die / hoewelse onder den naam van Parmesaan gaan / meest tot Lodi gemaakt worden. De Podesta vertoonde hem hier uytnemende prachtigh; hy quam met een grooten sleep van Koetsen, alle van sijn livrey over de markt. De twee Koetsen, in welke hy en sijn Vrouw reeden, waren ongemeen kostelijk / de sijne was een groote ruyme Koets, die van buyten met swart fluweel overtrokken was / een seer kostelijke goude fraanje had / en van binnen met swart Damast, met gout gebloemt bekleed was.

Van Crema is dertigh mijlen reysens toe Brescia, 't welk een groote Stad / en vol koophandel en rijkdom is; hier maaktmen de beste laaden voor de pistoolen en musketten van geheel Italien. Daar ontrent sijn ook groote werkers in yser; maar den Oorlogh met den Turk heeft aanleyding gegeven om te ordoneeren/dat dese dingen / niet sonder verlof van Venetien te hebben / verkocht mogen worden. Te Brescia maken se een schoone Dom-Kerk. Wy wierd daar een Bagijnen-Clooster gewesen / 't welk nu in groote disgratie is. Als voor eenige jaren een nieuwen Bisschop hier gekomen was / nam hy ten eersten voor dat Bagijnen-Clooster te doorsoeken; hy ontdekte daar twee overwulfde plaatsen / door een derselven quamen de Mans gemeenlijk daar binnen / en in de andere gingen de Bagijnen, als sy swanger waren / en kraamden aldaar. Als de Bisschop strengelijk over dese plaatsen haar ondervraaghde / seyden sommige van haar tot hem / dat sijn eygen Priesters noch wel erger deden. Hy sloot de Bagijnen op / soo dat die / welke reeds geprofessit zijn / daar bedektelijk blijven woonen / maar niemand daar op nieuw aangenomen word / soo dat dit huys uytsterven sal. En tot Brescia.

De Citadel leyd boven de Stad op een Bergh, en is alsoo over deselve volkomelijk meester. Hier en tot Crema hebben de Steden begonnen aan haar Podestas binnen de laatste thien of twaalf jaren een beleeftheyd te betoonen/ die haar Paleysen wel grootelijks vercieren, maar haar tot een grooten last worden sal; want sy hebben beeltenissen ter eeren

een van haar Podestas opgerecht. Dit nu eens begonnen zijnde / moet soo uytgevoert worden / andersints souden die / welken geen gelijke eere bewesen wierd / haar daar over als over een groot affront gevoeligh toonen / en de wraak der Edellieden van Venetien is een saak / waar voor de Ondersaten vreesen mogen. Dese naam van Podesta is vry oud: want de hooghste Overigheyd van de kleyner Steden wierd ten tijden der Romeynen Potestas, dat is / de Maght, genoemt / gelijk blijkt uyt de woorden van Juvenalis Satyr. 10. Fidenarum Gabiorumque esse potestas.

Van Brescia af word de schoonheyd van Lombardyen een weynigh afgebroken. Want gelijk de geheele wegh van Milanen tot Brescia is gelijk als een Thuyn, soo komt men hier aan de eene zijde onder de Geberghtens, en passeerdmen alsoo de Zee van Garda, daar genoemt Lago de Guarda, welke veertigh mijlen langh / en op haar breedste twintigh mijlen breed is. Maar de mijlen sijn in geheel Lombardyen uytnemende kort. Want ik wandelde meenighmaal vier of vijf mijlen eene wandelingh / en bevond dat duysend treden een gemeene mijl by haar uytmaakten. Maar in Toscanen en in het Koninkrijk van Napels sijn sesthien-honderd treden in eene mijl. Wy quamen hier over een groote vlakke Heyde / van seven of acht mijlen aan dees zijde van Verona, welke men ook begint te bouwen. Verona is een ruyme Stad / en ten grooten deele wel betimmert. In deselve sijn seer veel rijke en kostelijke Kerken; maar daar gaat soo weynigh handel en geld om / datmen qualijk een Pistolet kan laten wisselen / of men moet haar geld / 't welk van sleght alloy en prijs / en buyten 't gebied van Verona niet ganghbaar is / daar voor ontfangen: want het schijnt een vreemde maxime der Venetianen te zijn / datse deese kleyne Staaten noch toelaten een besondere munt om geld voor haar selven te slaan / 't welk den Koophandel ten hooghsten nadeeligh is. De bekende Antiquiteyt van Verona is het Amphitheatrum of ronde Schouwburgh, een der kleynsten / 't welk de Romeynen gebouwt / maar aldereerst tot nu toe bewaart hebben. Want hoewel 'er de groote steenen van de buytenzijde meest uytgehaalt zijn / is echter de groote boogh of verwulffel, waar op de rijen der sit-plaatsen gemaakt zijn / noch geheel / gelijk ook de rijen der sit-plaatsen, ten getale van vier-en-veertigh noch in 't geheel zijn. Elke rije en de sit-plaats is anderhalve voet hoog / en so breed / dat'er een mensch bequamelijk in sitten kan onder de voeten van die / welke in een hoger rije sitten / soo dat elk mensch bestaande anderhalve voet / het geheele Amphitheatrum drie-en-twintigh duysend persoonen bevatten kan. In die bogen onder de rijen der sit-plaatsen / waren de stallen voor de Beesten, die om 't geselschap te vermaken / daar uyt te voorschijn gebraght souden worden. De dikte van dit Gebouw van het buytenste der muur tot de benedenste rij der sit-plaatsen

plaatsen is van tnegentigh voeten. Maar dit schoone overblijfsel der oudheyd is soo meenighmaal en soo breed beschreven/ dat ik'er niet meer van seggen sal.

Het naaste / dat daar van eenige aghtingh is / is de beroemde studeer-kamer, of Musæum Caiceolarium, die nu de de Graaf Mascardo in besit heeft/ daar een geheel vertrek is wel voorsien met antiquiteyten en rare stukken. Daar zijn eenige oude opschriften, door twee Steden in Africa ter eeren van M. Crassus gemaakt. Daar is een groote versamelingh van Medailien en Medailitjens, als ook van 't gewight der Romeynen met het geene/ tot hare offerhanden behoort. Daar zijn ook veele curieuse dingen van de natuur/ en een groot getal schilderyen, welker veele van Paulus van Verona selfs geschildert zijn. In Verona is ook een kostelijken thuyn, die met Galeryen tot een geheele hooghte van een bergh allenxkens opklimt; in den selven zijn veele oude opschriften, en komt den Graaf Giusto toe.

Als wy van Verona reysden na Vincenza, 't welk een wegh van 30. mijlen is / quamen wy weder tot de schoonheyt van Lombardyen, want de geheele wegh is als een vervolgh van Lust-hoven; de grond is hier beter bebouwt / als ik in eenige andere plaats van Italien gesien heb: maar de wijn is hier niet goed. Sy planten de wijnstokken aan de wortels harer bomen / die dan sich daar aan heghten / en om deselve winden / maar de grond is te weeldrigh / om goeden wijn voort te brengen / alsoo een drooge grond daar toe vereyscht word. Dicht by de Zee van Garda is een ongemeene wijn / welke sy Vino Santo, of Heyligen Wijn noemen / van smaak als de beste Canari-wijn. Dese word niet gemaakt voor Kerstijd, daar van se dan den naam van Heyligen Wijn draagt / ende moet niet voor het midden van de Somer / alsoo se niet eerder geheel klaar word / gedronken worden; maar ik heb niet ondervonden / hoe langh deselve goet kan worden gehouden. Wy hadden daar voor vier penningen een Engels quart, of pintjen, maar 't verwonderde my / dat sy geen koopmanschap daar mede dreven. Al het Vee van Italien is grijs of wit, en alle hare Verkens zijn swart, uytgenomen in 't gebied van Bologne, daar se rood zijn. De reden hier van sal ik niet ondersoeken. 't Is seker dat het Verkensvleesch in Italien veel beeter / als in Vrankrijk en Engeland, is. Of de Distelen, die des Winters haar meeste voedsel zijn / dit veroorsaken of niet / kan ik niet seggen / immers de basten der geperste Druyven is voor haar een seer goed voedsel. De beesten van de grauwe of grijse coleur zijn sekerlijk swakker / echter worden de vraghten van Italien door deselve doorgaans vervoert / 't welk in Lombardyen, als het maar een weynigh geregent heeft / een seer moeylijk werk is. Want alsoo de grond straks geheel glat word / en daar geen hooge wegen of steenstraten zijn / soo gaan de wagens diep / en worden met groote moeyte voort-getrokken.

Staat van Vincenza.

Vincenza heeft altijd meer van zijn oude vryheyt behouden als een van dese Steden / gelijk in tegendeel Padua veel minder van houdt / alsoo die plaats / daar de andere langh met de Venetianen getwist en deselbe vry benauwt hebben / sich selven aan haar overgegeven heeft. Men siet in Vincenza de blijken der vryheyt in de rijkdommen harer Paleysen en Kerken, van de welke veele nieuwlijks gebouwt zijn. Sy hebben een nieuw Schouwburgh, navolgende de oude Schouwburgen der Romeynen gemaakt. De Thuynen van Valarano, by de poort van Verona is het fraapste der Stad; daar is een seer schoone wandelingh tusschen Orange en Citroen-boomen, van welke sommige soo dik zijn als eens menschen lighaam / maar dese worden de geheele Winter over gedekt; want hier in doet sich op het merklijk onderscheyd tusschen Lombardyen en die deelen van Italien, die ten suyden van de bergen / Apennini genoemt / gelegen zijn / datse hier in 't gemeen haar Orange- en Citroen-boomen in groote kisten en bakken bewaren / gelijk wy in Engeland doen / op dat sy des Winters binnens huys gebraght / en door de wind / die van de Alpes somtijds scharp en suur waayt / en dese tedere Gewassen ligtelijk soude doen sterven / bevrijd mogen worden; daar noch in tegendeel deselve in Toscanen gelijk andere boomen in hare Thuynen / en selfs in 't Koninkrijk van Napels siet sonder dat men eenige sorge daar voor draaght / in 't wild wassen. Wy waren te Vincenze op een H. dagh, en ik sagh daar een toestel maken tot een Ommegangh, die 's namiddaghs geschieden soude. Ik verwonderde my doen niet over 't geene een Fransch Papist my seyde / dat hy de Religie van Italien niet verdragen konde / alsoo de afgodery aldaar te grof was. 't Beeld van Maria was van hout, en soo net beschaaft / dat haar hooft my daght van wasch te zijn. Ook was 't kostelijk gekleeed / en had op haar hooft, 't welk vol bloemen was / een Kroon. Hoe sy deeden / als sy het omdroegen / weet ik niet / maar des morgens liep al het volk daar na toe / en sprak haar gebeden aan het selve / ja kuste met alle vertooningh van devotie de aarde voor het selve.

Beschrijvingh van Padua.

Van Vincenzen is aghthien mijlen weghs / doorgaans gelijk een Thuyn tot Padua. Hier siet men de ruynen van een groote Stad, die eertijds een der grootsten van geheel Italien geweest is. De omtrek is noch deselve die 'er eertijds is geweest / maar daar zijn veele onbewoonde plaatsen in; de huysen gelden 'er byna niet met al; de lught is hier uytnemende goed / en alles is 'er in overvloed / uytgenomen geld / soo dat men met weynigh geld veel doen kan. De Academie alhier / hoewelse door de Venetianen soo veel geholpen worden / dat vijfthien Professoren betalen / neemt echter geweldigh af; tegenwoordigh zijn 'er geen mannen van grooten naam in. Ook hebben de krakeelen en veghteryen der Studenten de meeste / die van buyten quamen en hier studeerden, verdreven / alsoo na Sonnen ondergangh op straat te komen

men

men hier niet beplight is. Het getal der Paleysen is hier ongelooflijk groot / en hoewel den Adel van Padua bijna geheel geruineert is / vertoont echter de schoonheyd van haar oude Paleysen watse eertijds geweest is.

De Venetianen hebben met goeden oogen de oude onlusten / die dese geconquesteerde Steeden onder malkanderen hadden / aangesien / en toegelaten. Want terwijl den eene den anderen om hals brenght, en de kinderen van de andere daar na haar van deselve wreken / soo worden sy beyde door dat middel gebannen, en hare goederen door den Raad aangeslagen. Op sommige tijden van genade, als de Raad geld van noden heeft / en aan alle / die accordeeren willen / pardon aanbied / is het getal van menschen / die aan misdaden schuldigh zijn / ongelooflijk. Monsieur Patin, die geleerde antiquarius, die veele jaren te Padua Professor geweest is / versekerde my / dat / doen de laatste genade-tijd was / in het daar toe gehoorige Landschap / vijf-en-dertigh-duysent menschen gepardonneert wierden / 't welk ik qualijk geloven konde / maar hy versoght my dat op sijn woord aan te tekenen. 't Schijnt dat den Adel van Padua en van de andere Steden niet en siet wat voordeel de Venetianen uyt hare twisten en onlusten trekken / en hoe die hare Familien opeeten: Want een sekere Familie van een man / die noch leefde doen ik daar was / in plaats van veerthien-duysent Ducaten inkomste te hebben / door dien deselve verscheyden maal gebannen was / was gebragt tot sulken staat/datse maar drie-duysent Ducaten inkomste had. Haar jalousyen en wraaksught worden door haar soo driftigh ingevolght / dat als deselve eens aan de gangh zijn / alle andere dingen van haar vergeten worden. Hier is een overblijffel van een amphitheater, hoewel'er niets als de buyten-muur van overigh is. Hier / soo wel als tot Milanen is een binnen-stad / welke de Stad genoemt word / en een buyten-stad / welke sy Burgo, dat is / de Burght noemen. Maar hoewel'er om de binnen-stad een wal is / soo gaat'er buyten om Padua een grooten wal en muur. 't Leyt bijna in 't ronde / en heeft aght mijlen binnen sijn omtrek. De publijke Saal is de schoonste van geheel Italien. De Dom-kerk is een oud en sleght gebouw. Maar de Kerk van St. Anthonius, bysonderlijk de Heylige Kapel in deselve / daar die Heyligh leyt / is een van de beste stukken der hedensdaaghsche beeld-snijdingh. Want de voornaamste mirakelen uyt de legende van dien Heyligh worden in 't ronde van dese Kapel in verheven uytgesneden werk vertoont. De devotie, welke men door geheel Lombardyen aan desen Heyligh betoont / is ten hooghsten te verwonderen. Hy word door uytnementheyt il Santo, dat is / den Heyligh genoemt / en de bedelaars bidden gemeenlijk om een aalmis om sijnent wil. Maar onder de geloften aan hem gedaan / hangende buyten de H. Kapel is'er een van de grootste Godslasteringh / welke men sich verbeelden kan /

exaudit, staat'er, als van hem gesproken woord, quos non audit & ipse Deus, dat is, hy verhoort die, welke ook God selfs niet verhoort. St. Justina is een Kerk, die van binnen soo wel geordonneert, gebouwt, en helder is, en wiens Coupels en gewulffels soo fraay zijn, dat soo het buytenste desselfs met het binnenste over-een-quam, deselve een der beste Kerken van Italien soude zijn. Maar sy is gebouwt met tichelsteen, en heeft geen gevel. Daar in zijn veele nieuwe Altaren, die soo fraay als afgodisch zijn, alle vervult met Marmere beelden. Dese Abdy heeft een inkomen van hondert-duysent Ducaten, en uyt haar rijkdom kan men besluyten datse tot de Order der Benedictinen behoort. De Cardinaal Barberigo is hier Bisschop. Hy schijnt St. Carlo hem tot een voorbeeld voor te stellen. Hy heeft een schoon Seminarium of plant-school voor de wereldlijke Priesters gefondeert. Hy leeft in een bestendige goede order omtrent hem selfs, en poogt zijn Clergie te reformeeren soo veel hy kan. Maar hy staat tegenwoordigh qualijk met sijn Canonikken, die, alle Venetiaansche Edelluyden zijnde, haar selven groote vryigheyt aangematight hebben, in welke sy niet geerne verkort willen zijn. Hy is uytnemende vriendelijk, en in allen opsighten een seer ongemeen man.

In het gebied der Venetianen leven haar Ondersaten gemakkelijk en gelukkigh (indien sy maar soo wijs waren, datse hare onderlinge onlusten varen lieten.) Haar Boeren en Land-pachters onderdrukken sy met sulken strengigheyt, datse meest elendigh leven: maar alsoo die onderdrukkingh aan alle zijden rondom haar noch ondraegelijker is, soo wetense niet, werwaarts sy haar, om het beeter te vinden, keeren sullen; integendeel doen de elendigheden, onder welke haar nabuuren, bysonderlijk die in den Kerkelijken Staat woonen, sughten, het volk onder haar aangroeyen, soo dat het hier vol volks is. Maar de Venetianen zijn omtrent haar Ondersaten, die de Krijghs-saken verstaan, daar doorse van bequaam souden konnen zijn om te revolteeren, soo aghterdochtigh, datse tot haar Oorlogen noyt volk uyt haar lighten. Dese vreese en jalousie is de ware reden van die maxime van doen. Want de andere, te weten, haar sorgh voor haar eygen volk, dat sy soeken te behouden, tot welken eynde sy lieber vreemde huuren, als hare Ondersaten wagen, is wel loflijk, maar echter niet anders als een voorwendsel. 't Is seker dat een opstand en revolte hier gemakkelijk soude konnen ondernomen worden, nadien de fortificatien en besettingen soo slecht zijn, dat dese groote Steden haar jok lightelijk souden konnen afschudden, ten ware om de verdeeltheden, die onder haar de overhand hebben; Want lieber soude de eene party de andere aan de strengigheyd van de Inquisitie overgeven, als met deselve t'samen spannen tot versekeringh van haar vryheyt. Ook gaan de Inquisiteurs in sulken geval soo bedektelijk, en echter soo dristigh te werk, dat

dat niemand aan een ander een geheym van sulken gewigt soude derven toevertrouwen. En den onderdrukten Adel van dese Staten behoud noch altijd soo veel van haar oude en niet afgeleyde hooghmoedigheyd, en handelen die/ welke onder haar staan met sulken wreedheyt/ dat de Venetianen ontrent dese Conquesten soo onbekommert zijn/ als of sy veele sterke Citadellen en groote guarnisoenen herwaarts en derwaart onder haar versprept hadden.

Van Padua na Venetien aan beyde zijden der Riviere Brent sijn doorgaans veele Paleysen der Venetiaansche Edellieden van verscheyden fatsoen/ dat'er niet een het ander gelijk is/ en dusdanige verscheydentheyd is ook in hare tuynen: herwaarts begeven sy sigh/ soo langh de heete maanden duuren/ en sommige laten hier haar selven uyt in alle buytensporigheden van dertele ongebondenheyd en vryheyd, die'er bedaght kan worden. Van Lizza Lucina, welk aan den mond van de Rivier Brent is/ quamen wy vijf of ses mijlen over de lagunes of ondiepten tot Venetien. Dese ondiepten sijn onlanghs soo aangegroeyt/ dat Venetien altijd tot een Eyland te houden naar alle waarschijnlijkheyd den Venetianen soo grooten last en kosten wesen sal/ als het den Nederlanders is de Zee buyten te houden. Want sy gebruyken alle mogelijke neerstigheyd om de Canalen en Watergangen van hare poelen en ondiepten klaar en vol water te houden. Echter meenen veele/ dat/ wanneer het water/ 't welk in dese Eeuwe soo veel afgenomen had/ na die proportie al voorts mindert/ Venetien binnen een of twee Eeuwen een gedeelte van het vaste Land soude konnen worden. 't Is sekerlijk een gesight/ dat meer als yets in de geheele wereld een mensch in verbaastheyd wegrukt/ als men daar siet soo grooten Stad, die soo in de Zee gelegen is/ in welke soo grooten getal Eylanden door bruggen aan malkanderen gehegt/ en tot een reguliere form gebragt zijn/ (wordende de aarde, die'er ontbreekt om te bouwen door het Scheepsvolk aangebraght) als ook alle de schoone gebouwen, die boven al 't geene een mensch sien kan de grootste verwonderingh verwekken.

Dese Republijk nu is wel door het groot verlies, 't welk sy in haar Oorlogen met den Turk geleden heeft/ en het groot verval van haar koophandel, vry gedaalt van 't geene sy eertijds geweest is/ doch is echter in dese plaats een ongeloofliiken rijkdom, en een grooten overvloed aller dingen. Ik sal u geen beschrijvingh aanbieden/ noch van de Kerke, noch van het Paleys van St. Marcus, alsoo die te wel bekent zijn/ als dat ik daar van een wijdloopige digressie behoeve te maken. De schilderyen van de muuren en van de solders der salen en publijke vertrekken in het Paleys/ zijn van seer groote waardije. Hier sagh ik de Historie van den Paus Alexander de derde, treedende op den nek van den Keyser Fredericus Barbarossa. De kostelijkheyd der trappen en saalen, en de schoonheyd van het geheele gebouw/ word door de beestachtigheyd

van

van die daar wandelen / en tekenen van haar ongeschiktheyd nalaten/ even als of het eerder een gemeen secreet, als soo een kostelijk Paleys was / niet weynigh schande aangedaan. De groote saal, daar het geheele Corps van den Adel in haren grooten Raad vergadert / heeft niets / dat de waardigheyd van sulk een vergaderingh beantwoord/ als de solders en de muuren, want de sit-plaatsen gelijken meer de banken van een hoor-plaats der Studenten, als van een heerlijke en aansienlijke vergaderingh. Indien de twee zijden van dit Paleys gebouwt waren gelijk de derde, die minst gesien kan worden / soude het een der heerlijkste Paleysen zijn / die de wereld vertoonen kan. De twee zijden / die meest gesien worden / d'eene na het vierkant van St. Marcus, en d'andere na 't groote Canaal haar uytsight hebbende / zijn maar van gemeene steen / maar de derde is geheel van marmer, doch den Oorlogh van Candia heeft het verder bouwen doen staken. De Kerk van St. Marcus heeft niets / dat haar recommandeert / als haar groote oudheyd, en de uytstekende kostelijkheyd van haar gebouw, sy is donker en laagh, maar de vloer en het gehemelt is van sulken kostelijken steen / de binnen en buyten-zijde van soo treffelijke marmersteen, de gevel verciert met soo veele pylaren van Jaspis en Porphyrsteen, en boven al met de vier paarden van het Corintisch kooper, welke Tridatus aan Tiberius vereert heeft / die daarna na Constantinopol vervoert / en van daar na Venetien gebraght zijn / en in welke het verguld noch seer klaar te sien is / dat / alle dese dingen by een aangemerkt zijnde / men nergens soo veel kostelijkheyd t'samen op een hoop siet. Ik heb het Euangelium van St. Marcus, 't welk een van haar kostelijkste schatten is / niet gesien. Ik denk om dat ik een vreemdelingh was / want sy my die eer niet wilden vergunnen / echter verhaalde my Doctor Grandi, een beroemt Medicijnmeester aldaar / dat hem door speciale order toegelaten was / het selve sien. Hy verhaalde my dat het geheel in Capitale of hooft-letteren geschreven / maar dat de letteren soo vergaan en versleten waren / dat / hoewel hy de eynden van sommige letters onderkennen / nochtans niet genoegh sien konde om te onderscheyden en te weten / of het geschreven was in het Grieckseh, of Latijn. Ik sal niet een woord spreeken van het Arsenal, of Magazijn; want gelijk ik het / ter oorsaak van het selve door den tegenwoordigen Oorlogh ten grooten deele van sijn voorraad ontbloot was / op sijn sleghtste sagh / soo is het meenighmaal beschreven / en is bekent voor het schoonste / wel geordoneertste / en 't beste van alles voorsien / dat'er in de geheele wereld is. Maar 't is waar / dat dit het alles is / wat desen Staat heeft / soo dat de Magazijnen van andere Princen / die in verscheydene plaatsen van haar gebied hier en daar verspreyd zijn / t'samen getrokken zijnde seker een veel grooter aansien hebben / en beter vertooningh maken souden. Het schoonste Klooster

tot

tot Venetien is dat van de Dominicanen, genoemt St. Jan, en St. Paulus; de Kerk en Capellen zijn seer kostelijk; een der selven is, gelijkse voorgeven, van Madone S. Lucie. De slaap-plaats, of het Dormitorium is seer groot. De Kamer voor de Bibliotheek, en alles in deselve is uytnemende fraay, uytgenomen de Boeken. Maar St. Georgius, of St. Joris, 't welk een Klooster der Benedictynen is, en een geheel Eyland tegen over St. Marcus beslaat, is het allerkostelijkste; de Kerk is wel geordonneert, en verciert; ook is niet alleen desselfs gebouw seer praghtigh, maar, dat te Venetien ongemeener is, hebben sy daar ook een grooten Thuyn, en schoone wandel-plaatsen. De Redemtor, dat is, de Verlosser, en de Salutation, of de Groetenis twee schoone Kerken, zijn na belofte van den Raad, doen sy met de pest besoght waren, gemaakt. De laatste is veel fraaijer, en behoort aan de Maaghd Maria, en de andere alleen aan onsen Salighmaker, daar in men siet, dat de devotie van die Kerk grooter en meerder voor de Moeder als voor den Soon is; echter is ook waar, dat die van de Groetenis nieuwer is als de andere, soo dat het geen wonder is, dat de bouw-kunst, en de kostelijkheyt boven die, welke ouder is, uytmunt. De School van St. Rochus, de Kapel en de Saal zijn vol groote stukken van Tintorets. De Schilderye van het Avondmaal, door Paulus van Verona, in de Eet-saal van St. Joris, en die van St. Peter, de Martelaar van Titiaan, zijn de beroemtste stukken van Venetien. De Tombe van den Hertogh Pesaro in het Minder-broeder Klooster is de schoonste, die ik oyt gesien heb. Maar indien ik reden had om my over de kostelijkheden van alle de Kloosters, en de Parochie-kerken tot Venetien, bysonder over der selver voor-gevels, welker veele van witte Marmer, en met verscheydene beelden verziert waren, te verwonderen, had ik geen minder reden om over de sleghtigheyt van St. Marcus Bibliotheek verbaast te zijn. In de anti-chambre of voor-kamer des selfs staan seer kostelijke beelden, en het geheele gehemelte van de boek-kamer bestaat uyt verscheydene stukken van de grootste Meesters. Maar de Bibliotheek selfs heeft niets, dat met de kostelijkheyt van het gemak over-een-komt, want de Griecksche geschrevene boeken zijn alle nieuw. Ik sloegh'er veele op, maar sagh'er geen, dat meer als vijf-hondert jaren oud was. My wierd voor waarheyt verhaalt, dat de laatste Opsiender op de Bibliotheek beschuldight was van veele harer oude geschrevene boeken wegh-gebragt te hebben, en dat hy, te dier oorsaak door de Inquisiteurs in de gevankenisse nu voor vier jaren opgesloten zijnde, hem selven, om verder strengigheyd tegen hem voor te komen, vergeven had. Ik gingh na het Klooster van de Serviten, maar ik bevond dat Fr. Paulo daar in soo grooten aghtingh niet en was, als hy elders is. Ik vraaghde na sijn Tombe en Graf, maar sy wisten my daar niet van te seggen, en scheenen niet te weten waar het

 was.

was. Maar alsoo die/ aan welken ik was gerecommandeert/ niet te Venetien en was/ hebben sy misschien in dese saak haar wat veel binnen gehouden. Ik had te Venetien veel discoursen met sommige over de authentijke registers en boeken/ uyt welke Fr. Paulo sijn historie getrokken heeft/ die buyten allen twijfel onder haar archiven sorghvuldigh bewaart worden/ en dat/ de verhandelingh van het Concilie van Trenten van grooten gewighte zijnde/ over welke nu soo veel/ ter oorsaak van de verschillende verhalen/ die Fr. Paulo, en de Cardinaal Pallavicino de wereld hier van voorgestelt hebben/ gedisputeert word/ het de eenighste wegh/ om van die verschillen over 't geene geschied is een eynde te maken/ is de origineele stukken selfs te drukken. Een persoon van grooten aansien te Venetien beloofde my sijn beste te sullen doen om dese voorslagh voort te setten/ hoewel de nauwe toesight der Regeeringh aldaar ontrent hare archiven, diese seer kostelijk en als geheyligt aghten/ hem deede denken/ datse tot sulken ondersoek der selven geen vrygheyt geven souden. De over-een-komste van de stoffe brenght my te binnen een gesprek/ dat ik te Venetien gehad heb met een persoon van grooten luyster, die langh tot Constantinopolen geweest zijnde/ en meer geleertheyt als men in Italien ontmoet/ hebbende/ my verhaalde tot Constantinopolen geweest te zijn/ doen/ ter oorsaak van het rughtbaar dispuut tusschen de Heeren Claude en Arnaud, het ondersoek van de leere de Grieckshe Kerk onder handen was. Hy een yverigh Roomsch-Catholijk zijnde/ was versoght aan dit werk deel te hebben/ en de behulpige hand te bieden/ maar alsoo hy een opreght en aansienlijk Man was/ had hy hem selven ontschuldight/ en geseyt hem daar niet meede te konnen moeyen. Dese had een sleght en quaat gevoelen van de Grieken, en seyde my/ dat geene harer Priesteren erger en verouderder vyanden van de Roomsche Kerk waren/ als die te Romen opgevoed zijn/ alsoo sy/ om haar selven voor de voor-oordeelen, welke hare Landsgenooten ter oorsaak van hare opvoedingh onder de Latijnsche genegen zijn tegens haar op te vatten/ te veyligen/ trachten haar meer als andere Grieken tegen de Latijnsche Kerk te stellen. Hy verhaalde my/ dat de onwetentheyt en verdorventheyt der Grieken soodanigh was/ dat aan de eene zijde sy de leer van haar eygen Kerk niet verstaan/ en aan de andere zijde een heel kleyne somme gelds/ of de hoop/ om door een der Ambassadeurs, die van het westen komt/ beschermt te worden/ by haar de kragt soude hebben om al 't geene van haar begeert soude worden te tekenen. Een dingh voegde hy'er by/ dat/ hoewel hy selfs de transubstantiatie vastelijk geloofde/ echter niet meende/ dat sy deselve geloofden; sy mogten seggen wat haar beliefden/ hy mat de Leere harer Kerk af liever uyt 't geene sy deden/ als uyt 't gene sy seyden. Want hare ceremonien nu soo veele eeuwen herwaarts niet verandert zijnde/ seyde hy/ deselve de reghte ver-
toonin-

toonningen van de by haar aangenomene Leere te zijn/ te meer/ om dat sy de overleveringh van haar Leer selfs niet verstaan/ en soo'er maar gelegentheyt is / om voordeel te doen/ of beschermingh voor haar te verkrijgen / lightelijk daar buyten treeden; daar uyt besloot hy/ dat sy/ het Sacrament na de consecratie niet aanbiddende/ klaarlijk bleek/ datse de lighamelijke tegenwoordigheyt Christi niet geloofden/ en hy daarom gedrongen was/ om 't gene sy ondertekent hebben in twijfel te trekken. Hy verhaalde my meermaals geërgert geweest te zijn/ als hy haar dat/ daar het Sacrament in bewaart wierd/ sagh open doen/ en 't Sacrament voor den dagh brengen met geen meerder eerbiedigheyt/ dan of sy een boek vertoonden/ daar hy de aanbiddingh aansagh als sulken noodsakelijken gevolgh van de transubstantiatie, dat hy niet bedenken konde / dat dit laatste soude aangenomen zijn/ daar het eerste niet gepractiseert en wierd. Ik sal hier bywoegen 't geen een uytstekent Papist my tot Parys verhaalde. Hy seyde dat het origineele van die getuygenissen en attestatien rakende hare leere al te net en in te goeden stijl gestelt was/ om te geloven dat het in Griekenland geschreven soude zijn/ en verseekerde my/ dat het door yemand tot Parijs, die in de suyverheyt der Griecksche taal bedreven was/ was opgestelt. Ik noem dese personen niet / om datse noch leven / en het noemen haar schadelijk soude konnen zijn.

Een voornaam cieraad van Venetien is geweest de vermaarde jonge Dochter, die vijfderley talen seer wel sprak/ onder de welke de Griecksche en Latijnsche twee waren. Sy was na de gewoonlijke wijse te Padua tot Doctor in de Medecijne gepromoveert, en/ 't geen boven alles gingh/ sy was een persoon van soo ongemeene deught en godsaligheyt/ dat men van haar als van een Sanct sprak; sy was eenige maanden eer ik te Venetien quam gestorven. Sy was uyt het edele Geslaght van de Cornaras, hoewel niet van de drie voorname takken/ St. Maurice, St. Paul, en Calle, die nasaten zijn van de drie broeders der vermaarde Coningin van Cyprus; haar Familie werd onderscheyden met den naam van Piscopia. Haar ongemeene verdiensten deeden al het volk vergeten de vlak, die'er van de eene zijde in haar afkomst was. Want hoewel de Cornaras haar selven voor hooger Adel aghten/ als alle andere Familien van Venetien, had nochtans haar Vader met een Dochter van een Gondelier, of Schuyte-voerder soo langh omgegaan / dat hy by haar eenige kinderen had/ en daar na om der kinderen wil de Moeder trouwde/ betalende om de verbeurte van den Adel, die de Kinderen om de sleghte afkomst en geboorte van haar Moeder souden geleden hebben / voor te komen / een merkelijke boete. De Cornaras trekken haren Adel soo hoogh / dat veele Dochters van die Familie Nonnen geworden zijn / om datse oordeelden haar eygen Naam soo edel te wesen/ datse niet bewogen konden worden om deselve tegen die van

yemand anders te verwisselen. Als'er onlanghs een van die Familie aan den erfgenaam van de Sagredos, welke ook een der oudste Familien is/ die seer rijk was/ daar sy ter nauwer noot eenigh goed had/ alsoo de Cornaras nu seer gedaalt zijn/ trouwde/ quamen eenige harer Vrienden haar over soo een avantagieusen huwelijk geluk wenschen/ maar sy verwierp het complement, en versoght/ datse de Sagredos souden geluk gaan wenschen/ als oordeelende dat het voordeel en avantagie geheel aan der selver zijde was.

Daar sijn tegenwoordigh van den rechten ouden Adel te Venetien noch vier-en-twintigh Familien overigh/ en onder dese sijn'er selfs noch twaalf, die geoordeelt worden de andere in den rangh te overtreffen. Sedert de eerste instellingh van haren Raad hebben sy veele derselven tot Raadsheeren gekoren. In hare Oorlogen met Genua hebben sy dese eer gegeven aan dertigh Familien; en aan verscheydene Generaals van haar is dese eer als een belooningh van haar dienst opgedragen. Sy hebben ook dese eer aan eenige Koninklijke Familien aangeboden/ want beyde dese Familien van Valois en Bourbon sijn Edellieden van Venetien geweest/ en Hendrik de derde, als hy uyt Polen door Venetien quam/ om possessie van de Kroon van Vrankrijk te nemen/ sat onder haar/ en gaf als een Edelman van Venetien sijn stem. Veele Pausen hebben dese eer voor haar Neven verkregen/ maar de Barbarini wilden dat de Venetianen, die/ sonder daarom versoght te zijn/ haar opdragen souden/ en de Venetianen wildense niet geven/ ten ware de andere het versochten/ en bleef alsoo daar door steken. Maar ten tijde van den Oorlogh in Candia, als de Cardinaal Franciscus Barbarino jaarlijks twaalf duysend kroonen tot den Oorlogh gaf/ wierd het middel om hem een Venetiaans Edelman te maken/ uytgevonden/ door dien de Koninginne Moeder van Vrankrijk den Raad bewoogh om 't selve toe te staan. In alle de verkiesingen der Raadsheeren voor de laatsten Oorlogh van Candia waren sy vry/ en hadden haar insight of op groote diensten, of op groote waardigheyd van die/ aan welke sy dit eer-ampt besteedden.

De nieuwe Familien worden verdeelt in de geene/ welke de Hertoglijke Familien, en in die/ welke enkelijk de nieuwe Familien genoemt worden. De reden van de benaming der eerste word niet te wel begrepen. Maar yemand/ die alles wat hier toebehoort nauwkeurigh wist/ gaf my 'er een goede reden van; namelijk dat/ gelijk het ook hem selven van nature als een reden opdoet/ alle die Familien, die Hertoghlijk genoemt worden/ het Hertoghdom in haar geslaght gehad hebben: echter gelijk alle de oude Familien die eer hebben gehad/ en nochtans dien naam voeren/ soo hebben ook eenige van de nieuwe Familien die eer gehad/ die nochtans niet Hertoghlijke genoemd worden. Andere seggen/ dat dese Familien, die in haar geslaght sulke Hertogen gehad hebben/ die te voren geen Procurados van St. Marcus,

of

of sonder daar na te staan tot die eere verkoren geweest zijn / den naam van Hertoglijke boeren. Maar de rechte reden hier van is / dat'er onder dese nieuwe Familie van 't jaar 1620. / een tijd van 170. jaren lang een tsamenspanningh was / om het Hertoghdom altijd onder haar te houden. Want also de oude Familien het soo ver braghten / dat de nieuwe Familien upt de voornaamste eerbiedingen uptgesloten wierden / maakten negenthien van de nieuwe Familien een onderlinge verbintenis om den ouden Adel upt te sluyten. 't Is wel waar / datse de Hertoglijke weerdigheyd somtijds op eenige der nieuwe Familien, die onder dese tsamengespannene niet en waren / deden komen / maar daar ontrent waren sy vry onderschillingh / soo dat het haar niet en scheelde / soo langh maar de oude Familien uptgesloten bleven / en 't bleek / dat sy in de verkiesingh van een Hertogh den meester speelden. Dese tsamenspanningh was selfs onder het volk bekent / alhoewel de Inquisiteurs al deden wat sy konden / om deselve te verbreken / of ten minsten te smooren / soo dat ik noyt yets daar van in yemand harer schrijvers gevonden heb. Maar dese tsamengespannene quamen te kort in het jaar 1620. / doen Memmio, die van yemand upt den ouden Adel afkomstigh was / tot Hertogh verkoren wierd / 't welk een van haar (Venniero) soo smertede / dat hy hem selfs upt rasernije / tot de welke hy door de wangunst gedreven wierd / ophingh / maar een van sijn volk quam / eer hy dood was / in 't gemak / en sneed hem af / waar na hy noch langh in beter gedachten leefde. Sedert die tijd sijn een van de Bembos, twee van de Cornaros, en een van de Contarinis, en de tegenwoordige Prins van de Justiniani (de eerste van die Familie, welke dese eer gehad heeft) Hertogen geweest / alsoo alle van de oude Familien zijn / soo dat dese factie nu soo volkomen gesmoort is / dat men selfs in Venetien niet weet / dat opt onder haar geweest is / en aldus heeft de tijd en andere toevallen een gelukkiger eynde hier van gemaakt / als de sorge of neerstigheyd daar ontrent had konnen geven. 't Is wel soo / dat de factien in Venetien heftigh genoegh waren by die / welke deselve bestierden; maar sy sijn echter van haar niet als een erffenisse aan haar nakomelingen voortgeset / gelijk tot Florencen, die haar selven veel aansienlijker achtende als de Venetianen, welke sy als een plegtmatlijk en botte soort van menschen verachten / nochtans getoont hebben / hoe weynigh sy met al haar levendigheyd haar staat weten te bestieren / nadien sy door haar Domestijke, of huyselijke driften haar vryheyd / welke de Venetianen altijd door haar wijsheyd hebben weten te bewaren / verlooren hebben. Dese factie in opsicht op het Hertoghdom heeft mogelijk niet ongaarn haar saak laten sakken / alsoo sy daar door meer verlooren als gewonnen heeft: want de oude Familien hebben in weerwraak sich tegen deselve opgestelt / en haar upt alle andere vooordeelige bedieningen van den Staat

uytgesloten: want de andere alleenlijk tsamen gespannen zijnde / uyt insicht van het Hertoghdom, lieten de oude Familien haar daar in voortgaan / maar stelden voorgaans tegens de versoekers / die van de Hertoghlijke Familie waren / sulke die meerder geacht waren als sy / soo dat sy haar uyt alle de beste bedieningen der Republijk uytsloten. Sulken factie, als dese is / soude / indiense geduurigh stand gegrepen had / ten laatsten een eynde van haar vryheyd hebben konnen maken. 't Is wonder om sien / dat de waardigheyd van den Hertogh soo seer gesoght word / alsoo hy maar een gevangene van den Staat is / gebonden aan sulke wetten, soo nauw bedwongen / en in het Paleys van St. Marcus gelijk als opgesloten / dat het niet vreemd is / dat sommige van de grootste Familien, in 't besonder die van Cornara, deselve hebben geweygert aan te nemen. Het geheele geslaght / hoe talrijk het ook is / moet / wanneer een Hertogh uyt het selve verkoren is / den Raad verlaten / alleenlijk blijft'er een / die hem in Maagschap naast bestaat, zitten / maar sonder stem. 't Eenige voordeel / dat de Hertogh heeft / is / dat hy sonder communicatie aan de Savys te geven / yets magh voorstellen of aan de Vergaderingh van thienen, of aan den Raad, of aan de groote Vergaderingh, daar andersints alle andere voorstellingen eerst aan de Savys voorgestelt / en van haar geëxamineert moeten worden / die een soort van de maght der Tribunen, of volks-bescherm-Heeren hebben / om 't geene haar mishaaght te verwerpen / en den Hertogh niet wel konnen beletten yets voor te stellen / maar als hy sijn voorstellingh gedaan heeft / quellen konnen: want sy konnen beletten dat daar over gestemt word / en / als'er al over gestemt is / konnen sy beletten dat het niet uytgevoert en worde / voor dat het op nieuw geëxamineert is. Ook moet een Hertogh, die van een drifttigh humeur is / resolveeren veele diergelijke quellingen te verdragen / en het is seker / dat de Savii somtijds pogen de groothëyt van haar gesagh te doen sien; en / wanneer sy voorhebben den geene / die yets voorstelt / te vernederen / een soort van tyrannye in het verwerpen der voorstellingen oeffenen. Echter dingen de meeste der beste Familien hard na dese eer van het Hertoghdom. Doen Sagredo op het point was / om tot Hertogh verkoren te worden / wierd'er door geheel Venetien geweldigh tegen geschreeuwt / ter oorsaak datse dagh ten de Republijk in kleynaghtingh te sullen komen / als sy een Prins souden hebben / die door eenige ongelukkige verwerringen in een quaat gerught gekomen was. De Raad, hoewel de Inquisiteurs veele van de voornaamste deser muytineerders deeden hangen of verdrinken, gaf aan de afkeerigheyt / welke het volk betuyghde te hebben / soo veel toe / datse haar desseyn om Sagredo te verkiesen sakken lieten. En hier over wierd hy soo misnoegd / dat hy na een huys / 't welk hy op het vaste land had / gingh woonen / en hem noyt meer tot Venetien

liet

met sien; daar hy twee boeken schreef/ 't eene de Historie der Ottomannen, 't welk gedrukt is. Hy word geaght de beste van alle hare nieuwe schrijvers te zijn. 't Ander was de Historie van Venetien en haar Regeeringh, 't geen noyt gedrukt is. Sommige seggen/ dat het te opreght en te particulier was/ soo dat men oordeelde het selve onder hare archiven bewaart te moeten worden. 't Is eenigen tijd herwaarts door een gesette order gehouden/ datse geen getrouwt Man tot Hertogh gekoren hebben/ alsoo de Kroningh van een Hertogin hoogh loopt/ en wel meer als hondert-duysent Ducaten gekost heeft. Eenige uyt de oude Familien hebben gestaan na den tijtel van Princen, en die van haar geslaght Princen van den bloede genoemt/ en hoewel de Cornaras dit meer deeden als yemand/ hebben echter ook andere/ uyt reden dat haar Voor-ouders in de Eylanden van de Archi-pelago eenige Vorstendommen gehad hadden/ na desen ydelen tijtel gestaan. Maar de Inquisiteurs hebben al voor langh haar sulke hooge tijtelen doen afleggen/ 't welk den geenen/ die op haar afkomst meest roemden/ een groot misnoegen gaf/ en swaare smert indrukte/ om dat sy/ na eenige groote bedieningh staande/ haar selven altijd uytgesloten bevonden. 't Was eertijds de gewoonte/ dat/ als'er van 't verkiesen van een Ambassadeur, of een der hooft-officiers gesproken wierd/ men dat voorstelde met dese uytdrukkingh/ dat de Raad tot sulken bedieningh een van haar voorname leden verkiesen moght. Maar alsoo dit aangesien wierd als een woord/ 't welk tusschen den eenen en den anderen Edelman onderscheyd maakte/ soo hebben sy voor vijf-en-twintingh jaren 't selve verandert/ en gebruyken in plaats van voorname het woord Honorable, eerweerdigh, 't welk sonder onderschept het geheele lighaam van haar Adel behelst.

Soo wel in de Kerk, als in den Raad heeft het Hooft van dat lighaam een grooten tijtel, en ontfanght groote eere/ daar het ondertusschen maar een enkele vertooningh is/ en onder dese groote woorden maar een kleyne schaduw van gesagh plaats heeft. Want haar Bisschop heeft den glorieusen tijtel van Patriarch, soo wel als de Hertogh genoemt word haar Prins, en Sijn Hoogheyt, welken naam hy op haar geld heeft doen setten; echter heeft de Patriarch met alle sijne hooge titelen geen authoriteyt met allen. Want niet alleen is de Kerk van St. Marcus geheel vry van hem/ en buyten sijn gebied, als zijnde onmiddelijk onderworpen aan den Hertogh, maar sijn gesagh selfs is in alle andere dingen onderworpen aan den Raad, en door den selven soo bepaalt/ dat hy geen meerder macht heeft/ als het den Raad belieft hem toe te staan. Soo dat de Senaat of de Raad met'er daad is de opper-Gouverneur of regent over alle menschen/ en in alle saken/ gelijk de Koningen van Engeland sedert de Reformatie in haar eygen Domeynen hebben gepretendeert te zijn. Maar boven dit alles heeft de Clergie

of Geestelijkheyt van Venetien een seer ongemeene slagh van exemptie en vryheyt, en ook een soort van vergaderingh, gelijk een Kerken-raad, welke van den Bisschop niet af en hanght. De Pastoors of de Parochie-papen worden gekoren door de Inwoonders van elke Parochie; en dit is de reden dat geen Edelman van Venetien toegelaten word na een Pastoorschap te staan / alsoo sy meenen met haar weerdigheyt niet over een te komen / dat yemand uyt haar sich neffens een ander die van geringer afkomst is stellen / en perijkel om afgewesen en door 't hooft gestooten te worden / loopen soude. My wierd verhaalt / dat de wijse van dese verkiesingh de schandelijkste saak was / die'er wesen kan. Want verscheydene / die daar na staan / vertoonen haar op den dagh der verkiesingh / stellen haar verdiensten voor / en maken de andere pretendenten op het vileynste en spottelijkst uyt / als men bedenken kan; de verborgentheden van haar geheele leven worden ten toon gestelt / en haar verweten; ja daar is niets soo geringh of belagchelijk / dat by sulke gelegentheden niet in 't werk gestelt en word. Onder dese Pastoors of Parochie-papen is een soort van vergaderingh / om over haar gemeene belangen te oordeelen / in welke ook eenige Leeken uyt elke Parochie sitten / soo dat hier een reght Presbyterium of Kerken-raad is.

De groote lossigheyt / die by meest alle soorten van menschen tot Venetien plaats heeft / strekt haar soo verre tot de Geestelijkheyt selfs uyt / dat / hoewel onwetentheyt en boosheyt de eenige onuytwisselijke merktekenen schijnen te zijn / die deselve door geheel Italien draaght / echter hier deselve sich sichtbaarder vertoont als elders / 't welk dan alles by gemelde verkiesingh door het volk aan den dagh komt. De Bagijnen van Venetien hebben een langen tijd groote ergernis gegeven / daar zijn wel eenige Kloosters, die vermaart zijn door de nauwe onderhoudingh harer regulen, maar ook zijn'er andere / die niet min door de vryheyt, diese nemen / bekent zijn / hoedanige voornamelijk zijn die van St. Zacharias, en van St. Laurentius, daar geene als van den Venetiaanschen Adel aangenomen worden / en daar selfs niet eens voorgegeven word / dat men uyt devotie in die Kloosters gaat / maar geoordeelt word enkelijk gedaan te worden / om aan haar Familie niet tot al te grooten last te zijn. Sy dragen geen sluyer, haar hals en borst bloot / en ontfangen veel visiten. Maar die ik'er van gesien heb geschiedde in een publijke plaats, alwaar in verscheydene kamers veel vermaak bedreven wierd / soo dat'er een geheel verwerde omgangh met malkanderen was. Want alsoo'er elk geselschap zijn vrolijkheyt toonde / en de Italianen doorgaans vry luyt spreken, maakte het geluyt van soo veel luyde schreeuwers een geheel onaangenaam en verwert geraas. De Nonnen hadden wel veel, edoch een heel onlieflijken en onaangenamen praat, en gaven haar selven een vryigheyt van te rallieeren,

en

in te spotten, die men in andere plaatsen niet soude konnen verdragen. De Patriarch pooghde voor vier jaren een Reformatie in dese huysen in te voeren/ maar de Nonnen van St. Laurentius, met welke hy wilde beginnen/ seyden hem rond uyt/ datse Adelijke persoonen van Venetien waren/ en dese levens wijse als met haar afkomst best over-een-komende gekoren hadden/ maar haar sijne ordres niet onderwerpen wilden. En als hy quam/ haar huys toesluyten/ en alsoo haar het uytgaan beletten wilde/ stelden sy haar daar tegen; daar op'er van den Raad tusschen quam/en den Patriarch belastede niet voort te gaan. Daar is geen Christen Staat in de wereld/die in hare publijke Raads-vergaderingen soo veel jalousy tegen de Kerkelijke persoonen doen blijken als de Venetianen. Want gelijk een Venetiaans Edelman, die in een geestelijke Order treed/ daar door het reght om in den grooten Raad te stemmen verliest/ soo ook/ als yemand van de hare tot een Cardinaals-plaats bevordert word/ moet zijn geheele maaghschap en geslaght haar leven langh uyt de groote Vergaderingh blijven/ en konnen by gevolgh geen bedieningh krijgen. Ook hebben sy/ doense de Inquisitie aannamen/door een seker clausel en beding, 't welk van geen groot belangh scheen/ gemaakt/dat dat Hof volkomelijk haar onderworpen is. Want bedongen zijnde/ dat de Inquisiteurs niets als in de tegenwoordigheyt van Gedeputeerde door den Raad, om Getuygen van haar proceduren te zijn/ souden doen/ soo willen dese Gedeputeerde niet komen/ als wanneer sy het dienstigh oordeelen/ of niet langer blijven/ als haar proceduren haar behagen/ soo dat dat Hof of door haar uytblijven/ of door haar wegh-gaan gescheyden word/ want men kan voor het selve niemand citeeren, geen getuygen ondervragen/ noch het minste uytvoeren, soo de Gedeputeerde van den Raad niet tegenwoordigh zijn; en daar uyt komt het/ hoewel'er tot Venetien een Hof van Inquisitie is/ dat nochtans nauwelijks yemand door deselve ontrust of gequelt word. Ook zijn daar veele luyden van de Protestantsche Religie, die'er sonder stooringh woonen/ en hoewel sy aldaar een Vergaderingh hebben/ daar sy haar Religie volgens de gewoonlijke order oeffenen/ moeyt haar den Raad echter daar niet over. De Hostie word hier van den Priester na de sieken niet bloot/ maar bedektelijk omgedragen/ en daarom konnen de Protestanten en Papisten hier niet soo wel als in andere plaatsen van malkanderen onderscheyden worden. De reden nu/ waarom de Hostie niet gedragen word als in andere plaatsen/ is om de nauwheyd der straten en de gooten/ in welke men byna op elke voetstap treeden moet; dese order nu/ hoewel'er deselve reden op het vaste Land niet en is/ is over haar geheel gebied ingevoert. De Venetianen hebben in 't gemeen geen kennis van de Religie, en soo vreemd als sy'er van zijn/ soo weynigh laten sy haar daar aan gelegen leggen/ soo dat al die groote maght in haar Kerk-gewoontens, en de rijkom in haar

Lashertigheyd der Edellieden te Venetien.

Kerken meer als een point om te pralen / en een saak van na-yver onder de Familien / als van devotie gesocht en ingevolcht word / alsoo die Superstitie hier soo veel en meer als elders op der Menschen gemoed vermagh / nadien de Atheïstery, die hier by veele plaats heeft / de beste saak is / die men sich inbeelden kan. De jonge Edelluyden zijn in 't gemeen in haar seden soo verdorven, en tot de grootste lusteloosheyd en onwetenheyd van allerley soort van wetenschap overgegeven / dat men hem selven niet light verbeelden kan / tot welke hoogte deselve opgesteygert is; en betreffende de Militaire dapperheyt / daar is ter nauwer nood onder de meeste van haar een eersught om by de nakomelingen voor een dapper Man geoordeelt te worden / overgebleven. 't Scheen my vreemd te zijn / dat de Broglio soo vol jonge Raeds-heeren en Edelluyden was / doen men soo een glorieuse Oorlogh met de Turken onder handen had / maar in plaats van yver om haar leven / om 't point van eere in de waaghschaal te stellen / oordeelen sy lieber het een buytenspoorigh stuk van dwaasheyd te zijn / dat sy haar leven souden gaan wagen / daar men met weynigh geld, op soo gemakkelijkke voorwaarden / om het selve te doen / huyren kan / en alsoo zijn haar Legers in de handen der vreemdelingen / terwijl sy te huys blijvende / haar intrigues in de Broglio waarneemen / en haar geesten onder haare Courtisanen verspillen. Ook is de reputatie van haar in den Oorlogh te dienen / in de laatste Jaren soo vermindert / dat het vreemd is te sien / dat'er noch soo veele daar dienst nemen / daar men soo weynigh sorge voor de Soldaten draaght / en de Officiers soo weynigh: want de aghterstallen worden langsaam betaalt / en de belooningen worden soo ongelijk verdeelt / dat zy / ten ware sy hare maximen veranderen / de schade hier van merkkelijk sullen komen te voelen / door dien aan de eene zijde haar Ondersaten de Oorlogs-saken niet verstaan / en haren Adel daar ontrent geheel geen eersught heeft / en aan de andere zijde de vreemdelingen ten hooghsten misnoegt zijn.

Sy moeten haar veyligheyt en behoudenis voornamelijk dank weten aan de gesteltenis der saken / want de swakheyd van alle hare nabuyren / de Turk, de Keyser, de Koning van Spangien, de Paus, de Hertogh van Mantua veylight haar voor de vreese van een inval; en de krakeelen, neffens de ontaarding harer Ondersaten bewaart haar voor de vreese van revolte, of afval: maar een formidabel nabuyr soude haar die gerustigheyd haast komen benemen. Een groote gelegentheyd tot de ontaarding van de Italianen; en in 't besonder van den Venetiaenschen Adel word'er gegeven door een stok-regel / die men daar voor langen tijd vast gestelt heeft / dat namelijk / om haar Familien stand te doen houden / dienstigh is / dat maar een alleen in een Huysgesin trouwt; (daar ik niet by voegen wil 't gene in 't gemeen geloofd word / dat de Vrouw voor het geheele Huysgesin gemeen is.) De jongers Broeders nu / hebbende

hende haar inkomsten om te leven / en geen huysgesin/ worden om dese reden niet gaande gemaakt/ om haar door eenige eersugt beroemt te maken/ of 't geslagte voort te setten/ en geven also haar selven aan luyheyd, aan dertelheyd en onkuysheyd, door welke sy van geheel haar kragten uyt raken/ over/ daar in tegendeel de beste diensten, die in andere Staten gedaan worden/ soo wel ontnomen uyt de behoefte, als de drift der jonger Broeders in een Huysgesin/ welker bloed haar bequaam/ om te mogen begeeren/ gelijk haar hoogmoed en hehoeftigheyd haar voor stuuwt om eerst een goeden naam/ daar na een goeden staat te verkrijgen: Maar dit is alles voor de Venetianen een verborgentheyd/ alsoo die soo weynigh van de veerdige geesten der behoeftige Edelluyden bevatten/ datse haar veel liever/ om deselve in slaap te wiegen/ opwekken tot al 't gene haar moed en verstand t'onderhouden en verstompen kan: en de jeugt, wanneer se in plaats van ingetoomt te worden eerder tot alle ongebondentheyd van onbepaalde onordentlijkheden aangestuwt word/ heeft van nature soo veel afkeer van geleertheyd, als se liefde tot wellustigheyd heeft.

Eene saak moet ik hier by voegen/ dat/ hoewel Venetien de plaats is/ daar men meer werk van plasier en vermaak maakt/ als in de geheele wereld, en de jeugt de grootste middelen en de meeste vryheyd heeft om deselve in te volgen/ echter dit ook de plaats is/ daar men minder/ als ik elders gesien heb/ weet/ waar in het ware vermaak en plasier bestaat/ daar van ik/ 't welk mogelijk niet onaangenaam sal zijn/ een kleyne buytensprong maken sal. Aangaande het vermaak van vriendschap of huwelijk, daar sijn se vreemd van; want het schrikkelijk wantrouwen/ 't welk d'een van d'ander heeft; maakt dat het heel raar is in Italien, maar allermeest in Venetien, een vriend te vinden; en hoewel ons verscheyden Historien van vermaarde vriendschappen aldaar vertelt wierden/ sijn deselve nu echter seer raar. Wat haar Vrouwen aangaat/ die worden in sulken onweetentheyd opgevoed/ en gaan soo weynigh met Menschen om/ datse nergens van weten/ als van de domme Superstitie op Heylige dagen, op welke sy soo lang in de Kerken blijven als sy konnen/ en alsoo de weynige vryheyd, diese hebbtn om uyt te gaan/ op dese dagen uytrekken/ gelijk de Kinderen de uyren/ die haar tot het speelen gegeven zijn. Sy worden niet gebruykt in huyslijkke saken, en verstaan in 't algemeen geen werk altoos/ soo dat my verhaalt wierd/ datse de domste Schepsels zijn/ die men bedenken kan. Sy sijn mogelijk al soo quaad als in andere plaatsen/ maar by haar is het enkel boosheyd en godloosheyd, want sy worden daar toe niet gebragt door strikken van vryery en liefde/ welke veele Menschen verlokken/ en verder verVoeren/ als sy haar in 't eerst ingebeeld/ of voorgenomen hadden/ maar haar eerste stap sonder inleyding of voorbereyding is enkel beestaghtige ongeschiktheyd.

Weynigh vriendschap aldaar.

Een Italaan, die de wereld kende, seyde my over dese saak yets, dat seer snap was; hy seyde, dat haar jalousie oorsaak was, datse haar Dochters en Vrouwen soo nauw bedwongen, datse geen sulk huyslijk onderhoud van haar verstand, omgang en vriendschap, als de Fransche en Engelsche in hare huysen konden hebben. 't Is waar, seyde hy, dese hasardeeren de eere van haar Huysgesin vry wat door die vryheyd, maken door haar ongemeene behoedsaamheyt, dat sy 't reghte vermaak van den huwelijken staat niet en hebben, en niet tegenstaande alle hare moeylijke jalousien zijnse, seyde hy, gedurigh in vreese van een hem ondermijnende en bedriegenden Adel. En daarom oordeelde hy, datse veel beeter souden doen met een weynigh, indien het een versekert genoegen geven soude, te wagen, als soo bekommerlijk te waken, en daar door in plaats van een vermakelijke vriendin een dom geselschap te hebben, al soude hy mogelijk voor een korten tijd haar niet wel aanstellen.

Van de Huysen te Venetien.

Aangaande haar huysen, die zijn tot Venetien niet bequamelijk geordoneert, want sy zijn byna alle op eene wijse gebouwt. Men heeft'er een breede trap, een saal, die door het huys van vooren na aghteren gaat, en kamers aan beyde zijden, maar geen binnen-vertrekken, noch kantoor, of cabinetten, noch aghter-trappen, soo datse in huysen, die ongemeen kostelijk gebouwt zijn, geen gemak en hebben. Haar bedsteeden zijn van yser, ter oorsaak van het ongedierte, 't welk daar anders groeyt, de onderlagen zijn van planken, daar sy soo veel matrassen op leggen, dat men een goede stap moet doen om'er op te komen. Haar stoelen zijn geheel sleght, sy hebben geen leuningh voor den rug, zijn hart om op te sitten, en het hout aan de zijden is niet bekleed. Sy mengen water onder haar wijn in haar oxhoofden, soo dat de wijn wat meer als een half jaar gelegen hebbende of smakeloos of suur is. Sy laten haar brood niet rijsen, soo dat het uytermaten swaar is; haar ovens stokense te heet, soo dat de kruym is als deegh, en de korst soo hart als een steen. In de herbergen koken sy de spijse eerst, voor dat sy die braden, en dit, gelijk het de spijse saght en week maakt, soo beneemt het desselfs smaak. Het reysen te land is geheel Lombardyen door uytnemende moeyelijk, want haar koetsen hangen niet los, soo datse soo ongemakkelijk zijn als een kar. Tot Romen, en Napels beginnen sy koetsen te hebben, welke met een dubbelt leer, aan beyde zijden onder de koets heen komende, soo gemaakt zijn, datse los hangen, en seer gemakkelijk zijn, maar van dese weet men in Lombardyen niet; daar-en-boven zijn hare Kalessen open, soo dat men in de Somer de son en het stof, en in de Winter den regen verwaghten moet. Maar hoewel die aan de andere zijde van de Apenneesche bergen bedekt zijn gelijk de onse, nochtans sagh ik 'er in Lombardyen niet een, die bedekt was.

Dus

Dus heb ik d'een en d'ander soort van geoorlooft vermaak en gemakken des levens opgehaalt / maar de Venetianen soeken met sulken geweld de ongeoorloofde vermaken, de onkuysheden en wellustigheden, datse de vermakelijkheden / die geoorloft zijn / niet kennen noch weten upt te vinden. Haar voornaamste besighept is sich geduurigh te oeffenen in de Broglio, daar die / welke in ongelegenthept zijn / haar oppassen en by haar / om hulp een voordeelige bedieningh aanhouden / en dese die dertel en rijk zijn een soort van plasier scheppen in haar versoeken, of schurfde saken te hooren / en tegen te gaan. Dese wandelplaats / daar den Adel in wandelt / word alleen voor haar gelaten / want niemand anders magh onder haar wandelen / en dese wandelplaats veranderen sy na d'eene of d'andere zijde van het pleyn van St. Marcus, na dat de Son, of het weer vereyscht. Mogelijk is de derivatie, die d'Heer Patin my van dit woord Broglio upt het Grieckfch περιβόλαιον gaf / een weynigh gesoght / maar echter niet gedwongen. Immers alsoo sy hier in dese wandel-plaatsen haar partyen maken / en alle hare intrigues behandelen / soo ben ik genegen te meenen / dat de woorden broits, brouillons, en imbroillements alle afkomen en opsight hebben op de saken en bewegingen / die in dese wandelingen gedreven worden.

Wat den laatst gekoren Adel van Venetien betreft / ik ben tot kennisse gekomen van eenige bysonderheden / die ik tot noch toe in geene boeken gesien heb / die ik vast stelle u niet onaangenaam te sullen zijn. 't Is seker dat de Venetianen, soo se in 't begin van den Oorlogh in Candia hadden konnen voorsien de groote onkosten, in welke de langhduurighept desselfs haar heeft doen vallen / het Eyland liever verlaten / als haar schat-kamer ontbloot / en haar Adel verkleynert souden hebben. Van dit laatste waren sy seer gevoeligh / want gelijk de waardigheyt van den rangh, die sy bekleeden / een kleyn getal bepaalt zijnde te meer uytsteekt / om dat al de beste bedieningen en eer-ampten aan dat Corps van den Adel van den Adel vast zijn / soo was het toelaten van sulken getal / tot aght-en-seventigh toe / in effect soo veel als zijn erfenis met broeders / die aangenomen zijn / te deelen. Hier van soude minder te seggen geweest zijn / indien sy dese eer alleenlijk aan de oude Burgers van Venetien, of aan den Adel, welke van haar in het vaste Land overmeestert waren / gegeven hadden. Want alsoo'er veele Burgers van soo ouden geslaght als den Adel zijn / hebbende alleenlijk haar Voor-ouders het geluk niet gehad om van die Vergaderingh te zijn / die voor vier-hondert jaren de Regeeringh in handen nam / daar door sy van tot die Eere niet verheven zijn / soo was het geen schande geweest sommige der selven te kiesen / om Adelijk te zijn. Ook was al voor langh / doen die andere Staten op het vaste Land onder haar gebraght wierden / in overlegh genomen / of het niet raadsaam was

volgens de Maximen der oude Romeynen, die weerdigheyt aan eenige van der selver voornaamste Familien op te offeren/ als zijnde de sekerste wegh om die Staten eenigh genoegen te geven/ te meer/ alsoo die Familien in sulke Steden/ om aan alle de Eer van de Republijk deel te hebben/ toegelaten zijnde/ soo wel met der daad als door bedingh voor haar souden vast gestaan hebben. 't Is waar/ dat eene Adelijke in dese Staten meenen door haar geboorte eer genoegh te hebben/ soo dat Zambara van Brescia een eer-naam weygerde te ontfangen van die/ welke sijn Land de vryheyt benomen hadden/ maar zijn nasaten sijn nu van andere gedaghten/ want 't geene aan een harer Voor-ouders aangeboden/ en door hem verworpen is/ hebben sy in de laatste verkopingh van die eer deselve gekoght. Doen den Raad haar selven gedurende den oorlogh om geld seer benoodight vond/ wierd eerst voorgestelt/ dat eenige Familien, vijf in 't getal/ geadelt moghten worden/ mits/ indien se Venetianen waren/ festigh-duysent/ en indien sy vreemde moghten zijn/ seventigh-duysent Ducaten gevende. In den Senaat of Raad was'er maar een/ die het tegen-sprak/ en aldus daar gepasseert zijnde wierd het voorgeslagen aan den grooten Raad, daar het waarschijnlijk sonder eenige moeylijkheyt ook gepasseert soude zijn/ maar een persoon sprak het soo driftigh tegen/ dat hy/ niet tegenstaande de Hertogh versoght dat hy sulken tegenspraak soude laten varen/ alsoo de behoeften tot den Oorlogh een groot supplement vereyschten/ echter daar in voortgingh; en hoewel een van de Savii de uyterste ongelegentheyt/ tot welken den Staat vervallen was met tranen voorstelde/ bleef hy nochtans by sijn seggen/ en viel op een concept welk de geheele Vergaderingh tot andere gedaghten braght. Hy seyde/ dat sy niet versekert waren/ dat'er vijf persoonen gevonden souden worden/ die dese eer tot sulken prijs souden willen koopen/ en dat het dienvolgende een groote schande soude zijn dat eerst den Adel de verkopingh aanbieden/ en sy daar na het affront lijden souden/ dat/ als men de verkoopingh aangeboden had/ geen Koopluyden te vinden souden zijn. Hier door wierd voor die tijd de resolutie opgeschort. Maar daar na wierd'er een eerlijker wijse van doen ter hand genomen/ welk ook van een uytgebreyder gevolgh was. Labia was de eerste/ die een request aan den grooten Raad presenteerde/ daar in hy zijn verdiensten ontrent de Republijk uytgebreyd hebbende om ten dienste van den Staat hondert-duysent Ducaten te presenteeren. 't Welk opgenomen wierd als een versoek/ om op die prijs edel gemaakt te worden. Delfino seyde van gevoelen te zijn/ dat elk een wel moghte de eere weerdigh geaght worden/ om aan het gemeen sulken hulp en supplement aan te bieden/ maar dat die/ welke dat bragten/ verwaghten moesten een over-een-komelijke erkenteniffen van den Raad, die dan op eygen goetvinden/ die eer mogt opofferen aan die geene/ welke voor het

het gemeen soo veel yver en liefde betoont hadden, en dat dit eeniger maten haar order, die door dit koopen en verkoopen te veel verkleynert soude zijn, in staat houden konde. Maar het schijnt de koopers geen sin hadden van haar geld te scheyden, en de beloningh aan de dankbare erkentenis van den Raad te laten. En daarom wierd hen haar versoek volkomelijk toegestaan, en soude dien soo verkregen Adel niet alleenlijk tot de kinderen van hem, die den selven verkreegh, maar ook tot zijn broeders en de geheele Familie op deselve wijse overgaan. Na Labia quamen'er veele andere met diergelijke versoeken; en het was niet onvermakelijk te sien, hoe Koopluyden, die dese eer quamen koopen, haar meriten en diensten omtrent de Republijk, die daar in bestonden, datse sorgh gedragen hadden, om de Republijk met sulke waren, als tot haar behoudenisse nodigh gevonden wierden, te voorsien, wisten uit te meeten. Daar wierd een soort van Triumviraat, of drie-manschap van een Jood, van een Griek, en van een Italiaan, die makelaars waren, aangestelt, welke de Koopluyden opsochten; en het ten laatsten van hondert-duysent Ducaten, braghten. Ja dat'er, soo yemand maar geld genoegh had, geen andere qualificatie me vereyscht wierd. Want als Corregio tot den Hertogh seyde, dat hy wegen gebrek van dienst aan de Republijk schroomde die eer te versoeken, vraaghde hem de Hertogh, of hy hondert-duysent Ducaten had, en als de ander antwoorde dat die somme gereed was, seyde hem de Hertogh: Dat is een grooten dienst aan de Republijk. Ten laatsten, wierd dese eer alsoo gekregen van aght-en-seventigh personen tot grooten spijt van Labia, die seyde, dat, soo hy had konnen denken dat'er hem in dat versoek soo veele souden hebben gevolght, hy soo veel daar voor gepresenteert soude hebben, dat niemand de maght soude hebben gehad om dat te doen. 't Is waar, dat veele van dese Kopers oude en treflijke Familien waren, maar ook waren'er veele andere, die niet alleen Koopluyden, maar van sleghtste soort der selven waren; die gelijk se sich door de Koopmanschap verrijkt, soo niet minder daar na haar selver verarmt hebben door het verkrijgen van een eer, die aan de eene zijde haar verplight den koophandel te verlaten, aan d'ander grooter staat te houden; te meer om dat haar tot noch toe geen voordeel, om haar verlies te vergoeden, toegelegt en word. Want se worden soo seer veraght, datse in 't gemeen, alsse neffens die van den ouden Adel solliciteeren, uytgesloten worden, hoewel dit met dese bescheydenheyt gedaan word, dat de oude Familien haar niet altijd tegen de nieuwe verklaren. Alsoo hier door een partyschap tegen haar soude konnen ontstaan, die haar om dat de nieuwe grooter getal als de oude uytmaken, groote schade soude konnen toebrengen. Ook is'er noch een ander groot ongemak en schade, welke de Republijk door dese groote vermeerderingh gewaar word, te weten, dat de

voor-

voornaamste Familien der Burgers van Venetien, die langh ontrent de affairen van den Staat haar bemoeyt hebben / en uyt welke de Ambassadeurs, de Secretarissen van Staat, en de Cancelier, die het hooft der Burgers, gelijk de Hertogh het hooft van den Adel is / gekoren moeten worden / de eer van den Staat gekocht hebbende / daar nu geen bequame Burgers genoegh en zijn / om in sulke bedieningen den Staat te dienen; maar dit gebrek sal binnen korten herstelt en goet gemaakt worden. Maar dese vermeenighvuldiginh van den Adel heeft de achtingh van de oude Familien vermindert; daar is in dese Eeuwe nochtans een order gemaakt / die altijd een merkelijk onderscheyd tusschen het gesagh 't welk in de handen van d'een en d'ander is / vast stelt.

Maniere van handelen ontrent misdaden aldaar.

Misdaden, die tegen den Staat door yemand uyt den Adel begaan worden / wierden altijd geoordeelt door de Inquisiteurs, en den Raad van thienen; doch alle andere misdaden wierden geoordeelt door de Vergaderingh van de veertige. Maar in het jaar 1624. wierd een der Edellieden van Lands-dievery, die hy in een harer Gouvernementen begaan soude hebben/beschuldigt/om dat hy de Advocaat-Generaal of de Fiscaal, als hy in sijn Pleydoy sijn misdaad uytbreyde / noemde hem een schelm, een landlooper, een dief: echter / hoewel sijn misdaden openbaar waren / veroordeelde hem wel twaalf / van de ses-en-twintigh Richters / die'er tegenwoordigh waren / maar de andere veerthien spraken hem vry. Dit nu baarde een groote moeyelijkheyd; want hoewel hy door sijn Richters ontslagen was / waren nochtans sijn fouten openbaar / soo dat sijn goeden naam niet herstelt konde worden/ nadien de verklaringen der getuygen / en de beschuldingh van den Avogadores, of de Fiscaal van het volk gehoort waren. Daar wierd derhalven voorgeslagen een onderscheyd tusschen den Adel en de andere Ondersaten te maken; en dewijl alle de ondersoekingen voor de veerthien openbaar / en die voor de thienen secreet waren / scheen het dienstigh te zijn / dat men den Adel stelde onder het ondersoek door de thienen: eenige voorsagen / dat dit tot tyrannye strekken / en de oude Familien, uyt welke de Vergaderingh en Raad van thienen altijd bestont / te aansienlijk maken soude / en daarom spraken sy dit tegen / op dit fondament / om dat de Vergaderingh van de veertige, veele orders aan de Gouverneurs uytsendende / het haar gesagh seer veel verminderen soude / soo sy geen Richters soude sijn over die / welke verbonden sijn hare orders te ontfangen. Maar om aan dese tegenspraak wat genoegen te geven / wierd'er een bedingh gemaakt / dat aan de Vergadering van de veertige de magt blijven soude om te oordeelen / of hare orders gehoorsaamt waren / of niet/ maar dat alle andere beschuldiging van den Adel aan de Vergadering en Raad van thienen gebragt soude worden. Het geheel Corps der Edelen vond in dit onderscheyt/'t welk tusschen haar en de andere

dere Onderſaten gemaakt wierd / ſulken behagen / datſe niet en ſagen/ dat dit haar in meerder ſlaverny, en gevaar ſtelde / nadien die / welke in 't heymelijk oordeelden / haar paſſien meerder konden toegeven / als die / welke in 't openbaar haar proces maakten / en alſoo in der daad door het gemeen geoordeelt worden / 't welk meenighmaal de Righters ſelfs kraghtelijk te rug houdt. Maar alſoo den Raad van thienen gemeenlijk in de handen van de grootſte Familien is / daar in allerley ſlagh den Raad van veertige, welk de voornaamſte reght-bank van den Staat / en ouder als die der thien is / uytmaken / ſoude het wijslijker van haar gedaan geweeſt zijn / datſe haar altijd door de veertige hadden laten oordeelen; en / ſooſe eerenthalven in het oordeelen over Edelluyden en andere Onderſaten een onderſcheyt hadden willen maken / ſoude het tot haar meerder verſekertheyt geſtrekt hebben / op haar onderſoek ſulken order te hebben geſtelt / dat / daar over alle andere quaat-doenders met opene deuren geoordeelt wierden / den Adel met beſlotene deuren geoordeelt moght worden; 't welk ſy nu wel ernſtigh ſoeken / maar ſonder hoop te hebben van het ſelve opt te verkrijgen. Want deſe maght om te oordeelen over den Adel word nu als een Reght van de thiene aangemerkt / en ſoo perſoon hem ſoude opmaken om dat te veranderen / ſouden de Inquiſiteurs mogelijk ten eerſten met hem handelen als een oproer-maker, en alſoo in ſulken geval beyde Righter en Party zijn. De Inquiſiteurs echter / wel bevattende dat dit onder den Adel een wanſmaak verwekken ſoude / hebben eenigh reglement hier ontrent gemaakt / dat namelijk den Adel door den Raad van thiene geoordeelt ſal worden over hare ſwaare en gruwelijke misdaden / gelijk als ſaken van den Staat / berooving van 't Gemeen / en diergelijke / maar dat in alle andere ſaken het oordeel ſoude ſtaan by de veertige; hoewel dies niet tegenſtaande den Raad van thienen alle ſaken voor haar trekt / en niemand met haar derft diſputeeren.

Dit nu geeft my aanleyding om u yets te ſeggen van dit gedeelte harer Regeeringh, 't welk door de vreemdelingen ſoo hatelijk te zijn geoordeelt word / maar echter de voornaamſte verſekertheyd van die Republijk is / te weten / de onbepaalde maght der inquiſiteurs, die haar niet alleenlijk tot de voornaamſte van den Adel, maar tot den Hertogh ſelfs uytſtrekt / want ook deſe is haar ſoo onderworpen / datſe niet alleen den ſelven ernſtelijk mogen beſtraffen, maar ook ſijn papieren doorſoeken, ſijn proces maken / en ter dood overgeven ſonder reden van haar proceduren aan yemand / als aan den Raad van thienen te geven. Dit is de ſchrik niet alleen van alle de Onderdanen / maar van den geheelen Adel, en van alle / die in de Republijk eenige bedieningh hebben; dit doet de grootſte onder haar beven / en verplicht haar tot een netter cours en beleyd van haar doen. Maar hoewel niet geloochent kan worden / dat die in ſommige gelegentheyd wat te ſchielijk mogen geweeſt zijn /

gelijk besonder in de bekende Historie van Foscarini, echter syn'er sul-ke onveranderlijke strengigheden soo selden voorgevallen/ dat men aan de eene zijde sich niet genoegh verwonderen kan over de wijsheyd van dat lighaam/ in sulken order te maken en te onderhouden/ en aan de andere zijde zich ten hooghsten verwonderen moet/ over het snedigh beleyt der gener/ die dese vertrouwde saak soo weten te beleggen/ datse niemand gelegentheyd geven om dese maght uyt haar handen te bringen Met een woord souden de hooghmoed, de partyschappen, de wraakfsught, de behoeftigheyd en eergierigheyd, die nootsakelijk by een groot gedeelte van soo veel Adels, als'er te Venetien is/ moeten plaats hebben/ haar meenighmaal in gevaarlijke ontsteltenissen wegh gerukt hebben/ ten ware om de vreese/ die alle hebben voor dit Hof, 't welk alom soo veel verspieders, besonder onder de Gondeliers, of schuytevoerders, en elders heeft/ dat haar niet missen kan al het geene in Venetien bedektelijk omgaat/ te ontdekken/ en het niet wel mogelijk is/ dat yemand yets tegen den Staat soude ondernemen/ 't welk door haar niet soude worden ontdekt. Dese Inquisiteurs nu yemand in gebreke vindende/ zijn sy soo onverbiddelijk, en in haar Justitie soo veerdigh als gestrengh, dat de vreese selfs voor haar soo sterken breydel is/ dat mogelijk de langhdurige behoudenisse van Venetien en haar vryheyd aan dit eenigh stuk van haar gesteltenis en regeeringh te danken is. Ook synse in 't gemeen soo onderscheyden door haar verdiensten/ zijnde alle van verscheydene Familien, en haar gebied duurt soo korten tijd/ dat men de voordeelen van dit groote gesagh, 't welk sy hebben/ altijd merkelijk sien kan/ daar in tegendeel de ongelukkige voorvallen/ in de welke sy sich bedrogen hebben gevonden/ en haar achterdoght te ver gestrekt hebben/ soo weynigh zijn/ dat/ wanneer den Adel te eeniger tijd dit Jok moede word/ en afwerpt/ men oordeelen magh dat de glorie en voorspoet van Venetien ten eynde loopt. 't Is niet langh geleden/ dat het geweldigh door Cornaro bestreden wierd. Want Hieronymus Cornaro over sijn correspondentie met Spangien ter dood veroordeelt zijnde/ hoewel hy geen naaste maaghschap van het groote geslaght van desen naam was/ oordeelde die Familie haar eer soo geraakt te zijn/ als of yemand van haar aller verste maaghschap over verradery veroordeelt soude worden/ dat sy hondert-duysent Kroonen aanbooden om hem te behouden/ en by gevolgh haar Familie van die schande te bevrijden. Maar dit wierd niet aangenomen/ want hy wierd gestraft/ gelijk hy wel verdient had/ en het was soo blijkelijk/ dat niemant van die Familie aan zijn misdaden schuldigh was/ dat het haar geheel niet tot prejudicie en schande strekken konde. Doch by de eerste gelegentheyt/ die haar daar na op deede/ om over de procedu-ren der Inquisiteurs questie te maken/ gaven sy hier op aght/ trokken de saak hoogh op/ en deeden al wat sy konden om haar authoriteyt te be-

Hun strengheyd.

palen.

palen. Maar de groote raad was wijser / als dat sy soo een geheyligt gedeelte harer Regeeringh souden roeren; soo dat die haar maght volkomen behouden / en met alle mogelijke voorhoedingh uytvoeren. Een buytenlander, die haar veel jaren gedient had/verhaalde my/dat de Historien, door welke de vreemdelingen voor de arbitraire maght deser Inquisiteurs geseght worden te vreesen/ van geen belangh waren/ in vergelijkingh van de voordeelen/ die sy van haar trokken; en seyde na elf jaren haar gedient te hebben selfs niet eens uytgesonden te zijn/ om deselve te bestraffen. En indien den Adel, die met vreemdelingen yets te doen heeft/ dat opreghtelijk aan de Inquisiteurs bekent maakt/ soo hebben sy daar geen perijkel van te verwaghten; maar indien sy het verswijgen/ of de minste omstandigheyt des selfs bedekken/ soo is haar proces haast gemaakt.

Dit zijn de merkelijkste dingen/ die ik/ ten tijde van mijn verblijf tot Venetien uytkippen konde. Ik heb nagelaten yets / dat tot verscheydene harer Vergaderingen, bedienden, Gereghten, of andere gedeelten harer Regeeringh behoort/ te seggen/ alsoo dat in alle boeken gebonden word. Ook is de wijse van haar stemmen door papiertjens te geven soo wel bekent / dat ik u tijd onnuttelijk verquisten soude/ indien ik my daar ontrent wilde uytbreyden. Ook had ik geen genoeghsaam beright van de besonderheden/ die'er in de tegenwoordigh onder handen zijnde verkoopingh van den Edeldom sedert desen laatsten oorlogh met de Turken plaats hebben; welken Oorlog haar nochmaals genegen gemaakt heeft/om dese gemakkelijke weg van geld op te nemen/ in te slaan. Ik konde ook niet geloven 't geene een man van grooten aansien my daar verhaalde/dat'er in Venetien een algemeen vergiftiger was/ die een tractement had/ en van de Inquisiteurs gebruykt wierd.

Godloose practijk der inquisiteurs, om yemand van kant te helpen.

Het best en voornaamst onthaal/ dat ik te Venetien zijnde/ gehad heb/ was het geselschap van de Heer de la Haye, Ambassadeur van Vrankrijk, die sijn geheele leven in publijke Ambassade besteet hebbende/de wereld soo wel had leeren kennen/daar van soo veel wist te oordeelen/en soo beleefd was/ dat hy wel voor een voorbeeld verstrekken magh/ en geen wonder is/ dat hy gedurigh in publijke bedieningen gebruykt word. Ook is sijn Vrouw soo verwonderenswaardige persoon/ dat ik aan d'een en d'ander door dese erkentenis/ die ik van haar ongemeene beleeftheyd jegens my te geven verplicht ben/ hoewel 't maar een kleyn gedeelte is van 't geene ik haar schuldigh sy betaale. En sekerlijk/ 't blijven van veerthien dagen tot Venetien, soude buyten het voordeel van sulken ingangh en onthaal/ als ik daar genoot/ my seer verdrietigh gevallen hebben. Van Venetien quamen wy weder tot Padua, en van daar tot Ruvigo, 't welk maar een kleyne Stad is/ en van daar aan de Rivier de Po, die het gebied van de Republijk der Venetianen van dat van Ferrara, het welk nu het Land

Lof van den Heer de la Haye, Ambassadeur van Vrankrijk,

En van sijn Vrouw.

van den Paus is / van malkanderen scheyt. Hier siet men / wat onderscheyd een goede en een quade Regeeringh in een Land veroorsaakt / want nadien de gront aan beyde kanten der Riviere van een natuur is / en de zijde van Ferrara te voren van de schoonste landstreken van geheel Italien, gelijk Ferrara ook een van desselfs beste Steden geweest is / soo langh sy eenige Eeuwen geleden soo deughtsame Princen, en dappere Edellieden hadden / die in der daad Vaders van haar Landschap waren / kanmen niet bevatten / dat een saak soo veranderen kan / als men hier siet.

Beschrijvingh van 't Land van Ferrara.

Het Land is verlaten / en word niet gebouwt / ook waren 'er geen menschen genoegh om selfs 't gras, 't welk wy tot onse groote verwonderingh in de weyden sagen verwelken / te maayen. Wy waren verbaast / als wy soo kostelijken Land van Inwoonders verlaten sagen / en noch meer / als wy door die groote Stad quamen / die wel door haar uytgestrektheyd vertoont / watse omtrent een Eeuwe geleden / geweest / maar nu soo onbewoont is / dat'er geheele zijden van straten sonder Inwoonders zijn. Ook blijkt de armoede deser plaatsen merkelijk in de Kerken, welke slecht en armelijk opgeschikt zijn; want de superstitie in Italien is soo groot / en neemt in dese Eeuwe soo toe / dat men uyt de vertooningh der Kerken niet recht van de rijkdom eener plaatse magh oordeelen. Wat de superstitie en ydelheyd deser Eeuw aangaat, die overtreft hoewel men doorgaans het tegendeel gelooft / die van de voorledene Eeuwen soo verre / dat al de ruyme gebouwen der groote Kerken of kostelijk Klooster, en de wonderlijke rijkdom / die op de Feestdagen aldaar vertoont word / giften en vereeringen van de tegenwoordige Eeuwe zijn / soo dat het een misverstant is van sommige / dat sy haar inbeelden dat de superstitie niet meer voortgaat / indien niet geheel vervalt / ten sy men bekenne / dat de Priesters in een Eeuw / die beter kennis heeft / en meer verlicht is / een nieuw middel / daar nu het oude van het Vagevyer en de Aflaten sijn kracht verlooren heeft / ontdekt hebben; om hare kostelijkheden en rijkdommen staande te houden / en de menschen soo wel te verplichten tot een drift en ydelheyd om hare Kerken te verrijken / als de andere Italianen hebben om hare Paleyssen kostelijk op te schikken; soo dat / gelijk die soo wel vermaak als ydelheyd hebben / om in haar huysen soo veel dooden, dat is / onnutten rijkdom te sien / so hebben dese deselve genegentheyd ontrent haar Kerken overgenomen / en de ydelheyd van de tegenwoordige Eeuwe / die weynigh of niet van het Vagevyer, of diergelijke gelooft / brenght deselve / indien niet grooter uytwerkingen / in het bouwen / en verrijken harer Kerken / voort / en doet alsoo haar komen tot de overdaadt en verquistingh van de superstitie der voorige Eeuwen, in welke men alles geloofde.

Maar / om weder tot Ferrara te keeren / ik konde niet anders doen als

als vragen / waar het by toequam / dat sulken kostelijken Land soo wonderlijk verlaten was. Sommige seyden / dat de lught soo ongesont was / dat de menschen / die'er woonden / niet langh leefden. Maar 't is bekent / dat dit Land voor tachtigh jaren wel bevolkt was / en wat de quade lught aangaat / die is veroorsaakt door gebrek van Inwoonders: want alsoo 'er geen menschen sijn om het water af te tappen, en de dijken op te maken, soo leyd hier veel water op het Land / en vervuylt, 't welk dan de lught ontsteekt / even als men gemerkt heeft in het kostelijk / doch onbewoont Campagna de Roma; soo dat de quade lught eerder het effect als de oorsaak van de ontvolkingh onder het gebied der Pausen is. De eygentlijke reden hier van is de strengigheyd der Regeeringh, de swaare schattingen, en meenighvuldige confiscatien, door welke de Neven van verscheyden Pausen veele Familien van Ferrara ingeslokt / en veel meer andere verdreven hebben.

Slechte toestand van 't Land van Ferrara, waar uyt spruyt.

Dit is te blijkelijker uyt het onderscheyd / dat tusschen desen Staat / en die van Bologne is / want het is vol rijk volk; en also de gront uytnemende goed is / so wordense ook vry neerstigh bebouwt / also Bologne sich aan den Paus onder sekere voorwaarden / door welke het veele voorrechten behouden heeft / heeft overgegeven. Misdaden worden daar alleen gestraft in die / welke deselve begaan hebben / maar men confiskeert daar niemands goederen. En hoewel de authoriteyt over crimineele saken den Paus raakt / en door een Legaat en sijn Bedienden uytgevoert word / is echter de Burgerlijke Regeeringh, de Magistraatuur, en de magt om in Burgerlijke saken te oordeelen / geheel in handen van den Staat. Door dese order is het / dat aan de eene zijde de kostelijkheyd van Bologne een vreemdelingh verbaast / door dien het op geen vaarbare Rivier, waar door het dan niet veel koophandel hebben kan / gelegen / noch de hooft-plaats van een Souverainiteyt, daar een Hof gehouden moght worden / is / en aan de andere zijde de schattingen, die de Pausen hier van daan halen / soo considerabel zijn / dat sy uyt dese vrye plaats veel meer trekken / als uyt die / over welke sy een onbepaalt en volkomen gebied hebben / alsoo die door dit middel byna geheel verlaten zijn. Want nadien de grootheyd van een Prins of Staat van het getal der Ondersaten afhanght / soo sijn sekerlijk die maximen, welke de Ondersaten doen blijven / en vreemde lokken om derwaarts te komen / de beste en sekerste om den Meester groot te maken. En daarom konde ik niet sonder bespotting denken aan de dwaasheyd van sommige Franse, die de grootheyd en aansienlijkheyd van hun Natie wilden bewijsen / om datmen in alle plaatsen / daar men soude konnen komen / veele Fransche vind / daar op die plaatsen geen Engelsche, geen Nederlanders, geen Switsers, en maar seer weynigh Duytsche zijn: want dat strijd recht tegen het groot gevolgh / dat men uyt sulken aanmerking trekken kan. 't Is seker / dat selden yemand sijn Land verlaten / en hem

 elders

elders nederslaan sal / soo hy niet door soo veele ongemakkelijkheden t'huys geperst word / dat hy onder sijn Magen en Vrienden niet woonen kan / soo dat een saghte Regeeringh geen menschen uyt haar Land verdrijft; daar het in tegendeel een seker bewijs is van een strenge en harde Regeering, die haar selven verswakt / als veele harer Ondersaten / qualijk t'huys bestaan konnende genootsaakt worden buyten te soeken / 't geene sy veel liever in haar eygen Land, indien de lasten en andere strengigheden haar tot het veranderen harer woonplaatsen niet en dwongen / souden willen vinden.

Beschrijving van de rijkdom van Bologne.

Maar / om tot den rijkdom van Bologne weder te keeren / openbaart sich die in alle hoeken van de Stad, en rondom deselve / hoewel de situatie niet seer favorabel is / also het aan den voet van de Apenninen Noortwaarts leyd / en 's winters heel koud is. De huysen sijn daar gebouwt gelijk tot Padua en Bern, soo datmen de geheele Stad door bedekt onder Piazzas of Galderyen gaan kan; maar die wandelingen sijn hier hooger en breder als ergens elders. Door de geheele Stad sijn veele schoone Paleysen; de Kerken en Kloosters sijn ook ongelooflijk kostelijk. Binnen de Stad sijn de kostelijkste het Klooster der Dominicanen, (waar in het lighaam van die dat Klooster gestight heeft / in een der beste Capellen leyd / welk'er in Italien zijn) / daar na komen die van de Franciscanen, de Serviten, de Jesuiten, en de reguliere Canoniken van St. Salvador. Op dese laatste is een stuk van den Hebreeuschen Bijbel, 't welk sy / hoewel het niet het thiende gedeelte des Bijbels is / meenen den geheelen Bijbel te zijn. Eenige Joden, die buyten twijffel dat op een hogen prijs verkocht hebben / hebben haar doen gelooven het selve met de eygen hand van Ezra geschreven te zijn / 't welk van langh voor waarheyd aangenomen geweest is. Maar dit geschreven boek is maar een fraaye copy, niet ongelijk die / welke de Joden in hare Synagogen gebruyken / en mogelijk drie of vier-honderd jaren oud magh zijn. Dat gedeelte desselfs / daar ik mijn oogh op sloegh / was het boek van Esther, soo dat ik uyt de dikte van dit boek oordeelde het selve de versamelingh te sijn van die kleyne boeken des Ouden Testaments, welke de Joden achter de Wet setten. Maar die van dit Huys beelden haar selven in een groote schat daar aan te hebben / en mogelijk sullen de Joden, die 't selve hebben gesien over haar onwetentheyd gelagchen / en haar in haar misverstand laten blijven hebben. De Hooft-kerk in de Stad is die van St. Petrone, daar men de curieuse en nette Zuyder-linie siet / welke die ongemeene sterrekundige Cassini in een koperen cirkel, op een groot gedeelte van de vloer afgetekent heeft; het wijst van Junius tot Januarius het rechte middagh of Zuyder-punt / en is een van de fraypste stukken werks / welke de wereld mogelijk oyt gesien heeft. Op het groote vierkantig pleyn voor de Kerk aan de zijde na het Paleys van den Nuncius of Gesan-

ten

een van den Paus, was'er onder andere beeltenisse een/ daar ik meest op sagh/ het was Paus Johanna, die van het volk der Stad soo genoemt worden/ maar de geleerde seggen dat het beeltenis van de Paus Nicolaus de vierde is/ die in der daad een jeugdig en vrouwlijk aangesight had. Maar als ik door een kleyne verrekijker, die ik by my had/ seer nauw op dit beeld sagh/ soo bleek het klaarlijk de gedaante en 't aangesight van een jongh vrouwpersoon te hebben/ en geleek de beeltenis van den Paus Nicolaus de vierde/ die te Romen in de Kerk van St. Maria Maggiore is/ geheel niet: want de beeltenis van den Paus heeft wel geen baard/ doch vertoont evenwel een ouderdom/ die van die te Bologne veel verschilt. Ik maakte geen staat op dit beeltenis/ alsoo ik aan die Historie geheel geen geloof en gaf/ want ik heb in Engeland selfs een manu-script of geschreven boek van Martinus Polonus, een der oude Schrijvers van sulke saken/ gesien/ die niet langh na de tijden van hem schijnt geschreven te hebben/ waar in die Historie in den Text selfs niet en staat/ maar door een andere hand op de kant bygevoeght is. Op den bergh boven Bologne staat het Klooster van St. Michiel in een bosschagie/ 't welk wonder wel gelegen/ een schoone uytsight heeft/ en alsoo een der beste Kloosters in Italien is. Dit heeft veele opene pleynen/ en een/ dat in een achtkantige figuur rondtom beslooten is/ 't welk soo schoon is beschildert/ dat het jammer is te sien/ dat sulken werk in de open lught staat; dit was alles door den vermaarden Guido Reni weder opgemaakt/ maar is nu weder veel vervallen. De slaap-plaats is seer prachtigh/ de Capel is kleyn/ maar seer fraay/ en de gestoeltens kostelijk uytgesneden. Aan d'andere zijde van Bologne in de laaghte/ hebben de Carthusianen ook een seer kostelijk Klooster. Vier mijlen van Bologne is een Kerk, genoemt Madona van St. Lucas, en/ om dat veele menschen in groote devotie derwaarts gaan/ word'er een overdekte Galdery gemaakt/ die reeds halfwegen voltrokken is; sy is aan de Noordzijde met een muur opgetrokken/ en staat aan de Zuydzijde op pijlaren/ de breedte desselfs is van twaalf/ en de hooghte van vijftigh voeten. Men gaat'er yverigh mede voort/ alsoo de helft in acht of thien jaren gebouwt zijnde/ deselve na alle waarschijnlijkheyd binnen korten tijd geheel voltrokken sal zijn. Dit kan een begin van veele diergelijke Galderyen in Italien wesen/ nadien het maken van sulke dingen enkelijk aan het beginnen hapert/ en als die eens begonnen zijn in een Land/ dat soo geheel aan de superstitie en looshеyd der Priesteren overgegeven is/ worden deselve haast voltrokken. Men rekent dat in Bologne seventigh duysend menschen zijn. Ik sagh niets van de voornaamste heerlijkheden deser Plaats/ alsoo de vermaarde Malapighi buyten de Stad was/ op die tijd/ als ik daar was. Ik sagh hier een Comedie speelen/ maar de poësy was soo sleght/ de toestel soo onaardigh/ en

en alles wierd soo qualijk gespeelt / dat ik met geen kleyne verwonderingen het volk soo wel voldaan sagh over een saak / die men in Engeland of Vrankrijk soude uytgelagchen hebben.

Beschrijvingh der Apenninische Bergen.

Van Bologne gingen wy acht mijlen over een vlakte / en quamen alsoo aan die rije van Bergen, die den naam van Apenninen dragen/ hoewel se op het nauwste genomen maar aan een / die de hooghste is / gegeven wierd. Dese Bergen duuren de geheele wegh over na Florencen, hoewel'er verscheydene leegtens / en eenige merkelijke plaatsen in deselve zijn / maar 't is al geduurigh op en neer, en Florencen selfs leyd effen aan de leegte van den laatsten Bergh. De hooge en gemeene wegen over dese Bergen worden soo wel onderhouden / dat men in weynige / selfs meest bewoonde Landen / de gemeene wegen soo wel onderhouden siet als in dese verlatene Geberghtens; maar dit is soo een groote passagie, dat alle / die daar aan gelegen is / haar reden hebben om soo veel onkosten daar aan te doen. Op een der laatste Bergen, hoewel in een kleyne leegte in 't midden van een Bergh staat Pratolino, een der Paleysen van den Grooten Hertogh, daar het somers, ter oorsaak de lught van de Bergen seer dun en suyver is / uytnemende aangenaam sijn moet. De Thuynen in Italien worden met groote kosten gemaakt/ de Beelden en Fonteynen sijn schoon en kostelijk / de grond wel verdeelt/ en de wandel-perken langh en effen: maar gelijk sy geen sand en hebben om soo vaste en schoone paden te maken / als wy in Engeland hebben/ soo behaaght haar de geduurige groente van de palm soo / datse meer van het gesicht als van de reuk houdende / haar Thuynen met die palm soo hoogh bewassen laten / dat het geen vermaak is daar in te wandelen. Ook maken sy hare wandelingen soodanigh tusschen heyningen, dat men in deselve geheel besloten is. Ik sagh eerst in een Thuyn tot Vincenza, 't geene ik daar na in veele Thuynen in Italien vond/ dat seer bequaam en gemakkelijk was. Daar loopt een water rondtom de muuren ontrent een voet lager als de grond / in een steenen goot / in welke sulke gaten gemaakt zijn / dat een ysere of houte buyse het water uyt deselve leydet tot sulke planten / als in drooghte gegoten moeten worden / en een kraan het water derwaarts doet loopen / soo dat een mensch sonder moeyte van water te dragen / een grooten Thuyn gemakkelijk bewateren kan.

Beschrijvingh van Florencen.

Florencen is een schoone treffelijke Stad / vol groote Paleysen, kostelijke Kerken, en deftige Kloosters. De straten sijn in navolgingh van de oude gemeene wegen der Romeynen, gevloert met steenen / die grooter en veel dikker als ongemeene vloersteenen zijn / tusschen welke soo veel holligheyd is / dat de paarden haar voeten genoegh vast konnen setten. In de straten sijn veele Beelden en Fonteynen, soo dat men deselve op elke hoek seer aangenaam ontmoet. Ik sal u niet ophouden met de beschrijvingh van het Paleys, en de Thuynen van den Groo-

Grooten Hertogh, noch van het oude Paleys, en de Galery, die 't een aan 't ander voeght/ noch ook versamelingh der Schilderyen, Beelden, Cabinetten en andere fraayigheden/ welke een mensch/ die deselve siet/ noodsakelijk verbaast maken moeten. Het silver-werk, en in 't bysonder het gout, en de groote koets, zijn al te samen soo ongemeene dingen/ datse een wijdloopige beschrijvingh vereyschen souden/ indien het niet soo meenighmaal gedaan was/ dat het geene andere reeds geseyt hebben/ nergens toe nut wesen soude. Ook zijn dese dingen door alle Reysigers soo nauw besien/ dat ik daar van/ buyten 't geene in de gemeene Reys-boeken te vinden is/ niets in 't bysonder seggen kan. De grooten Dom is een praghtigh gebouw/ maar de gevel aan de groote deur is noch niet gemaakt. Het gewulffel is/ na dat van St. Peter, het grootste en hooghste/ dat ik in Italien gesien heb. 't Is drie-hondert voeten hoogh, en van een groote breedte. De bouw-kunst van dit getimmer is niet alleen heel singulier/ maar ook wel geproportioneert; alleenlijk 't geene gedaan is/ om deselve schoonder te maken / vermindert na mijn oordeel des selfs schoonheyt vry wat. Want de muuren van witte en swarte marmersteen, die in verscheydene figuren en order geleyt zijn/ vertoonen haar als een Levery, en hebben die schoonheyt niet/ die mijns oordeels soo heerlijken gebouw betaamt. Het doop-huys, dat voor deselve staat/ is te vooren een schoonen Heydenschen Tempel geweest. De poorten of deuren des selfs van koper zijn de schoonste/ die'er van die soort in de wereld zijn. Op deselve worden in verheven werk soo veel Historien verthoont/ die soo net/ soo natuurlijk/ en echter soo fijn en curieus gemaakt zijn/ dat een nauwkeurigh mensch/ indien hy de drie deuren van desen Tempel op het nauwste sou willen examineren, veele dagen werk hebben soude. De Annunciata, die van St. Marcus, St. Croce, en St. Maria Novella zijn groote/ schoone en kostelijke Kerken. Maar de Kerk en de Kapel van St. Laurentius gaat die alle van binnen in kostelijkheyt soo veel te boven/ als se van buyten sleghter is als deselve. Want sy is/ om soo te spreken/ geheel gevilt; maar met ooghmerk/ om se van buyten kostelijk met marmersteen te overtrekken. In een Kapel binnen dese Kerk leggen de lichamen van de Groote Hertogen soo langh/ tot dat de beroemde Kapel voltrokken is. Ik was seer geërgert/ dat ik hier geheel naakte beelden sagh/ 't welk ik niet gedenke ergens in Kerken gesien te hebben. Ik sal u geen beschrijvingh maken van die heerlijke Kapel, die/ gelijkse buyten twijfel het kostelijkste stuk werks is/ 't welk de wereld mogelijk opt gesien heeft/ soo gaat het bouwen des selfs soo langhsaam voort/ dat/ hoewel'er geduurigh veel menschen aan 't werk zijn/ het echter niet schijnt te vorderen na proportie van 't getal der menschen/ die daar aan werken. Onder de beelden, die in deselve sullen zijn/ is'er een van de H. Maaghd, gemaakt

van

van Michael Angelo, 't welk de droefheyt van haar op het lijden van haar gesegenden Soon vertoont / en heeft meer levens in / als ik oyt in eenig beeld gesien heb. Maar de vermaarde Bibliotheek die aan dit Klooster behoort / benam my meer tijd / als alle andere fraayigheden van Florencen. Want in deselve is een versamelingh van veele manu-scripta, dat is / geschrevene boeken, 't meerendeel der selven was Griekſch, en waren door den Paus Clemens de sevende by een versamelt / en aan sijn Land vereert. Daar waren heel weynigh gedrukte boeken onder deselve / maar die waren soo raar datse byna soo curieus waren als de geschrevene. Ik sagh hier eenige gedichten van Virgilius in oude Capitale Letteren. Daar is een geschreven boek / in 't welk eenige stukken uyt Tacitus en Apulejus geschreven zijn; op een plaats in het selve heeft yemand met een andere hand geschreven / dat hy dese schriften met de boeken gecollationeert had / en den datum daar by gevoeght van de tijd van Olibrius, dat omtrent twaalf-hondert jaren geleden is. Ik vond hier in eenige diphthonges, daar de vocalen in eene letter t'samen gevoeght waren / 't welk my wonder gaf / alsoo ik meende dat die wijse van schrijven so oud niet was. Maar 't geene my meest behaaghde was dat de oppasser van de Bibliotheek my verseker de / dat men niet onder de manu-scripta van den Oudvader Chrisosthomus, van welke daar veel boeken waren / maar in 't eynd van een boek / dat vol van andere dingen was / onlangs gevonden had den vermaarden brief van den H. Chrysosthomus aan Cesarius in het Grieks. Hy meende de plaats / daar dat boek stond / wel te weten; wy soegen daarom alle de boeken / die daar omtrent stonden / op / maar ik vond het niet; hy beloofde het voor my op te soeken / indien ik weder daar moght komen. Maar also ik mijn voornemen veranderde / en over een ander wegh te rugh keerde / konde ik de grond hier van niet vernemen. 't Is ondertusschen waar / dat de vermaarde Magliaheechi, de bibliothecarius van den Grooten Hertogh, een man van wonderlijke beleefdheyd / en soo oprecht als hy boven 't geene men denken kan geleert is / my verseker de / dat dit niet anders als een missagh van de oppassers in de bibliotheek zijn konde: want sulken ontdekking / seyde hy / soude sekerlijk sulken geruchte hebben gemaakt / dat hy het sekerlijk gehoort moest hebben. Hy voeghde'er by / dat niemand in Florencen de Griekſche taal verstond / of de geschreven boeken konde doorsoeken / so dat hy my verseker de geen staat te komen maken op 't geene een onwetent oppasser van de bibliotheek my geseyd had; en derhalven liet ik dese saak sonder veel staat op te maken varen.

Florencen is vry vervallen van 't geene het geweest is / want men maakte rekeningh / dat'er niet boven vijfthien-duysend menschen in waren / en de andere Staten, die eertijds groote Republijken geweest zijn / gelijk als Siena en Pisa, sijn nu / terwijl sy haar vryheyd behouden

den hebben / bynaa geheel tot nietmendal geworden. 't Is seker dat dese alle drie t'samen nu so volkrijk niet en zijn / als een derselven voor twee-honderd jaren was. Legorno is vol menschen / en rondtom Florencen sijn veel groote Dorpen, maar als men 't Land van Toscanen doorgaat / so vintmen het so ontbloot van volk / datmen hem niet verwonderen kan / hoe een Land / 't welk so veel uytgevoert / en so veel Oorlogen heeft konnen uytstaan / so verlaten en so arm sijn kan / en dat uyt gebrek van menschen / het Land in veele plaatsen so onbebouwt leyd. Ook scheenen in andere plaatsen / daar meer menschen waren / deselve soo arm, en hare Huysen soo elendigh vervallen / dat het niet wel te bevatten was / hoe'er in sulken rijken en kostelijken Land so veel armoede sijn konde / en dat'er doorgaans so veel bedelaars waren; ook begonde de wijse van bedelen hier een weynig te veranderen / van die ik in Lombardyen gevonden had. Want daar se baden om St. Anthonius wil / bedelden sy hier altemaal / om de zielen die in 't Vagevyr waren, 't welk ook de manier van bedelen was in alle andere deelen van Italien, daar ik passeerde. Om kort te gaan / de onbewoontheyd van Toscanen, en der meeste Vorstendommen van Italien, en voornamelijk van het gebied des Paus, 't welk meer als eenigh ander gedeelte van Italien van volk verlaten is / scheen nergens als van de strenge Regeeringh, en het groot verval van den koophandel te komen: want alsoo de grootsten handel van Italien in zijde bestaat / heeft de menighte van zijde / welke de Oost-Indische Compagnien in Europa brengen / die / welke daar mede handelen / geheel bedorven. Doch dit is echter de voornaamste reden van de ontvolkingh deser rijke Landschappen niet / maar de strengheyd der schattingen is de rechte reden. Want niet tegenstaande al dat verval van den koophandel, blijven de lasten even deselve: behalven dit / is de groote rijkdom der Kloosters, in welke het volk van Italien niet alleen gemakkelijk / maar ook in groote overvloed en dertelheyd leven kan / de oorsaak / dat veele alle neerstigheyd ter zijden stellen / en na dese plaatsen van vermaak omsien / so dat de menschen niet genoeg aangreepen / om in plaats van die / welke een harde Regeeringh verdreven heeft / een nieuw gesagh te doen opkomen. Een Reysiger / die selfs geen opmerkingh heeft / moet noodsakelijk verbaast staan / als hy niet alleenlijk 't Land der Venetianen, maar ook de Bailjuwschappen der Switsers, en de Kust van Genua so vol volks siet / daar in tegendeel 't Land van den Paus, en het Koninkrijk van Napels so weynigh Inwooners heeft. Onder 't gebied van Genua is eenige mijlen lang een geduurige streek byna van Steden en Dorpen, die alle wel bevolkt zijn / hoewel sy byna geen Land en hebben / als leggende onder het Geberghte / dat vry onvruchtbaar is / haar de Son seer ongemakkelijk doet hebben / en aan een onstuymige Zee, daar het byna altijd

stormt / en die weynigh Vis uytlevert : want dit niet tegenstaande trekt de soetigheyt der Regeeringh sulken menighte van volk derwarts / en sijn soo rijk , dat het geld daar voor twee ten hondert gaat. Maar om dit aan de andere zijde wat te balanceeren , is de natuur der menschen / ten minsten der Italianen soo vreemd en woest / dat my gesegt wierd / dat de Genuesen het snoodste volk van geheel Italien , en doorgaans in haar seden meest verdorven / en tot alle soorten van sonden genegen waren / soo dat / hoewel een strenge Regeeringh en slaverny tegen de natuur van een mensch / tegen de menschelijke geselschappingh / tegen gereghtigheit en billijkheyt / en tegen de gelijkmatigheyt die de nature tusschen de menschen gemaakt heeft / strijd / echter aan de andere zijde alle menschen dat gemak en die vryheyd ; die met de natuur der menschen wel over-een-komt / niet dragen konnen.

De superstitie van Italien , en de groote verquistingh die men in de Kerken siet / bysonder de groote meenighte van het silver-werk , waar me hare Altaren op heylige dagen bedekt zijn / doet haren handel ook niet weynigh afnemen. Want alsoo silver in den koophandel is 't geene het bloet in 'smenschen lichaam is / en soo veel van het selve dood is / of sijn omloop heeft / soo is 't geen wonder / dat sulken extravasitie , indien ik soo langen en harden woord gebruyken magh / van het silver , dat is / dat het buyten sijn loop-vaten is / den koophandel so doet versterven. Ik had byna vergeten eene aanmerkingh / die ik maakte op den laatsten bergh van de Apenninen , effen boven Florencen ; nergens sagh ik so groote en hoge Cypresse-boomen , als over al op desen bergh wiessen / 't welk my vreemd voorquam / also die boomen by ons / als 't koude winters zijn / licht sterven en vergaan / en echter hier harde winters zijn. Alle de wegen in Toscanen sijn seer ruw , uytgenomen aan de zijden van de Arne : maar de ongemakkelijkheyd van de grond word vry geholpen door de sorge / diemen voor de hooge en gemeene-wegen , die in goeden staat zijn / heeft. De Herbergen sijn elendigh en sleght voorsien van logement en onthaal , 't welk de plaagh is van geheel Italien , wanneer men de Apenninen gepasseert is. Want uytgenomen in de groote Steden leydmen daar so veel ongemaks / dat het vermaak van het reysen door de ongemakken / die men in alle plaatsen / welke men passeert / vind / vry afneemt. Ik ben

MYN HEER

Uwen , &c.

IV. BRIEF.

IV. BRIEF.

Uyt Romen, den 8. December 1685.

Ik ben nu op de laatſte ſtand-plaats van mijn Reys na Italien: want ſedert mijnen laatſten uyt Florencen ben ik niet alleen tot hier toe gekomen/ maar ook tot Napels geweeſt/ en heb mijn curieusheyd nu ſo volkomen voldaan/ dat ik voorgenomen heb binnen twee of drie dagen van hier na Civitavecchia te gaan/ en van daar over Zee na Marſeiljen, om alſo een ondermakelijke winter-reys over de Alpes te ontgaan. 't Is wel waar/ dat ik het geſight van Turin, Genua, en eenige andere Hoven miſſe/ maar/ hoewel my geſeyd wierd dat deſelve de moeyten om derwaarts te reyſen wel weerd waren/ echter konnen/ als men van een groote maaltijd opſtaat/ geen lekkernyen/ hoe ſeer ſy den menſch mogen aanlokken/ nieuwe luſt in hem verwekken; en dus beken ik rond uyt/ dat het geſicht van Napels en Romen mijn maagh ſo opgevult heeft/ dat de nieuwsgierigheyd om nieuwe plaatſen te ſien by my niet groot en is/ ſekerlijk 't geene ik laatſt geſien heb is ſodanigh/ dat plaatſen/ die op andere tijden my ſeer ſouden hebben behaaght/ my nu maar een ſleghte en koele bevattingh ſoude doen hebben.

De geheele wegh van Florencen door het Land van den Grooten Hertogh quam my ſo droevigh voor/ dat ik beſloot het ſelve het onbewoonſte van geheel Italien te zijn/ maar ik veranderde ſekerlijk mijn gedagte/als ik onder 't gebied van den Paus quam tot Pont Centino, daar een koſtelijk Land, maar geheel onbebouwt was, en daar ſelfs geen Vee gevonden wierd. Maar als ik van M. Fiaſcone tot Viterbo quam/ deed hem dit noch wonderlijker op: want daar was een geheele landſtreek byna geheel verwoeſt/ en die groote Stad, die van ſo ruymen omtrek is/ heeft ſo weynigh Inwoonders, en die'er ſijn/ ſcheenen ſo arm en elendigh, dat de menſchen in de gemeene Steden/ en in de ergſte Plaatſen van Schotland haar beter vertoonen als deſe. Als ik op een dagh reyſens nabij Romen quam/ beeldde ik my in/ dat de nabyheyd van ſo grooten Stad de ſaak veranderen moeſt/ maar ik was geweldigh bedrogen/ want een Land/ dat ſo koſtelijk was/ en overtrof al 't geen ik buyten Italien geſien heb/ had niet het thiende part van Inwoonders, of van Vee, die'er ſouden konnen zijn. De verwonderingh/ die my hier van overviel/ wierd noch grooter/ als ik aan de andere zijde van Romen quam/ beſonderlijk de geheele weg na Napels, en op de weg na Civitavecchia; want dat groote en koſtelijke Land van Campagne, dat

sich uytstrekt tot Terracina toe / zijnde van Civitavecchia af meer als hondert mijlen langh, en op veele plaatsen twaalf of twintig mijlen breed, is so onbewoont / dat'er meenighmaal / so ver men sien kan / geen huys te vinden is / en door dese onbewoontheyd van dit Land / als ook op de bergen / die ten Noorden van dese Valeyen zijn / is de lught nu so ongesont geworden / dat het niet sonder perijkel is den geheelen Somer in het Land eene nacht te blijven: want het water / dat op veele plaatsen leggende niet uytgemalen of afgetapt en word / vervuylt, 't welk dan in de Somer so veel ongesonde en schadelijke dampen veroorsaakt / dat men die binnen Romen selfs gewaar word / ja / so de wind niet van 't geberghte quam / men soude die lught niet verdragen konnen. Wanneer men al dit groote en woeste Land van den bergh van Marino twaalf mijlen aan geene zijde van Romen siet / so kan men sich niet genoeg verwonderen. Met een woord / de hardigheyd en strengigheyd der Regeeringh heeft de Inwoonders wegh gejaaght / en sy dus wegh gejaaght zijnde / is het niet wel mogelijk die Landen weder te bevolken: want die'er komen souden / om dit Land droogh te maken en te bouwen / souden een groot hasard moeten uytstaan / en als'er geen beloningh van yemands arbeyd en neerstigheyd als in een ongemakkelijke Regeeringh te hoopen is / sullen'er weynigh menschen toe resolveeren.

Het is de grootste fout in een Regeeringh, dat men een Prins heeft / die gekoren word / en nochtans een absolute maght heeft. Want een Erf-prins is genegen om voor sijne nakomelingen te sorgen / en sijn volk voor te staan / op dat die haar succedeeren dien rangh, staande konnen houden. Maar een Prins, die gekoren word, heeft sulks niet in 't oogh / ten sy hy wat edelmoedigh sy / 't welk echter niet doorgaans onder de menschen / en minst onder de Italianen gevonden word / als welke een drift voor hare Familien hebben / daar men elders niet van en weet. En daarom luystert een Paus, die op sijn ouden dagh tot dese weerdigheyt komt / die hy gevolgelijk niet denken kan langh te sullen besitten / geweldigh na sulken raad / door welken sijn Familie en geslaght al dat tot hoy maken / 't welk sy geduurende dese sonne-schijn konnen doen. En hoewel eertijds de Cardinalen een soort van een Raadsvergaderingh uytmaakten / buyten welke de Paus selfs in tijdelijke saken niets konde doen / soo zijn sy dat nu geheel quijt / en hebben nu geen ander part aan de affaires / als tot welke de Paus dienstigh oordeelt haar toe te laten / soo dat hy de absoluutste Prins in Europa is. 't Is echter waar / datse in het geestelijke meede een groot deel hebben / so dat de Paus volgens order in censuren en uytspraken niet buyten haar doet; maar 't is ook seker / datse soo goeden recht niet en hebben / om dat te pretenderen / als om in het Vorstelijke gebied over het lichamelijke meede een deel te hebben. Want indien de Paus yets heeft van

St. Peter, soo is dat altemaal voor sijn persoon alleen, en het staat hem vry daar meede te handelen als hem best dunkt. Want volgens haar voorgeven heeft een Paus alleenlijk in hem/ dat hy niet dwalen en kan. Maar om dat men door na sijn goetdunken hier in te doen so veel niet verkrijgen konde/ en een korte wegh om dese authoriteyt te practiseeren de wereld soude hebben konnen gaande maken/ om de gronden/ op welke dat gesagh steunde/ te ondersoeken/ soo hebben de Pausen altijd de Cardinalen laten houden een portie in dese opper-hooghheyt over de Kerke, hoewel sy noch door Goddelijke noch door Kerkelijke wetten daar toe gereghtight zijn. Maar so veel de opdraght van het gebied van Romen aangaat/ daar van sy/ op sekere wijse des selfs hooft zijnde/ met recht den eygendom haar mogen aanmatigen/ is daar door so veel te wege gebraght/ dat de Pausen dat geheel aan haar getrokken hebben/ en hier van komt het/ dat de Regeeringh van dit Vorstendom op geen eenparigen voet en gaat. Het geslaght of de Familie der Pausen is somtijds seer edelmoedigh, en praghtigh/ en ten anderen tijden denken sy nergens op als om haar geslaght groot en rijk te maken. Somtijds is de Paus een Man/ die een groot gevoelen van hem selven heeft/ en somtijds wederom is hy heel nederigh, en word/ gelijk het de laatste Paus gebeurde door sijn hogen ouderdom weder een Kind. Somtijds heeft hy een bysonder engen- of stijf-sinnigh humeur, en een verstand dat niet veerdigh is, neffens een onversadelijke begeerte om rijkdom op te hoopen, 't welk de natuur van den tegenwoordigh regerenden Paus is. Om dese verscheydentheyt/ die by elken nieuwen Paus sich opdoet/ als welke gemeenlijk de buytenspoorigheden/ die de voorige regeeringh hatelijk gemaakt hebben/ te mijden/ is de Pauselijken raad kraghteloos en t'elkens buyten postuur. Maar gelijk geheel Europa dit gewaar word in opsight op de interesten/ die het aan Romen heeft/ soo is het veel sightbaarder in het Vorstendom selfs/ 't welk sulken veranderingh van een Hooft te verwaghten heeft. In onse eeuw is'er een vervolgh geweest van vier begeerlijke en inslokkende Regenten, hoewel dat ten tijde van Respigliosi voor een korte tijd afgebroken is geweest/ want die/ gekomen zijnde na de Barberini, de Pamphilios, en de Gighis, heeft hem selven niet verrijkt/ en heeft echter door sijn groote pracht, met welke hy regeerde/ in den tijd van negen-en-twintigh maanden meer verwerringh en onsteltenis ontrent de inkomsten gemaakt/ als yemand anders in soo veel jaren. Altieri maakte hem selven in een korte en hatelijken tijd van sijn regeeringh op een ergerlijck wijse groot, en bouwde een der schoonste Paleysen binnen Romen. Die nu regeert verheft wel sijn geslaght niet/ maar hy verlight echter het volk niet van haar schattingen. En gelijk'er geen praght in sijn Hof is; noch eenige publijke gebouwen en timmeragien tot Romen voortgeset worden/ soo maakt de vacatuur van soo veel

Cardi-

Cardinaals-hoeden, dat'er veel Paleysen ledigh staan/ en hierom is'er tegenwoordigh soo weynigh consumptie te Romen, dat het volk onmogelijk daar kan blijven wonen/ en haar lasten betalen/ die reeds/ gelijk geloost word/ bijna een vierde deel der Inwoonders ten tijde van desen Paus uyt Romen gedreven hebben. En gelijk het opkopen van het koorn, de reden is/ waarom de eygenaars uyt het bouwen van het land geen voordeel trekken konnen/ alsoo de Paus dat voordeel geheel trekt; soo is'er ook geen middel om sijn geld met groot voordeel uyt te setten. Want de gemeene Comptoiren, die de Paus geheel in handen heeft/ betalen in effecte geen drie ten hondert, hoewel sy voorgeven den interest tegen vier ten hondert te geven. De conditie is in der daad gemaakt op vier ten hondert, 't welk soo voordeeligh geoordeelt wierd/ dat de actien op het Comptoir van den Paus gekoght wierden tot hondert en sesthien ten hondert. Maar dese Paus is hier door uitgeborsten/ en heeft verklaart/dat hy elk een sijn geld wilde weder geven/ soo hy niet/ om den interest te laten voortgaan/ hem dertigh van't hondert wilde betalen. Hier door nu gaf men voor een Capitaal van hondert kroonen niet alleen hondert sesthien, maar daar na noch dertigh kroonen, t'samen hondert en ses-en-veertigh voor 't hondert, 't welk bykans de helft verlies is: want wanneer de Paus elk sijn geld wil opbrengen/ soo is het overige verlooren: en terwijl ik'er was/ was 'er een gerught/ dat de Paus met die van Genua in onderhandelingh was/ om tegen twee ten honderd geld van haar op te nemen/ en dat hy het op die conditie konnende krijgen/ sijn schulden betalen sal/ daar door van de Ondersaten/ die in de bank geld ingeleyd hebben/ ses-en-veertigh van 't honderd, 't welk bykans de helft van haar Capitaal is, verliesen sullen. Een man van aansien/ die een aansienlijk Kerkelijk persoon tot Romen was/ en my/ als die gekleed was als een Kerkelijk persoon, voor een van haar Geestelijkheyd aansagh/ seyde my/ dat het een schrikkelijke ergernis voor de geheele Christen wereld was/ en yemand aan de waarheyd der Christelijke Religie soude doen twijffelen/ als men in haar Landstreek sulke onderdrukkingh en wreedheden siet/ als'er selfs in Turkyen gevonden word/ nadien men/daar in handen van Christi Stadhouder zijnde/ verwaghten soude daar een voorbeeld van een sachte en lieffelijke Regeering te vinden; en hoe/ seyde hy/ soude een mensch hier sijn Religie denken te vinden/ daar men selfs van de gemeene regelen van gerechtigheyd en barmhertigheyd niet en weet. Ook kan ik niet vergeten de snaake aanmerkingh/ welk een Roomsch Prins over de dwangh van alle dese strenge onderdrukkingen had/ te weten/ dat deselve niet alleen de Inwoonders verdrijven/ maar ook de overgeblevene door haar behoeftigheyd lust-en-krachteloos maken/ dat de Spaanjaards, welker gebied in de kaarten soo groot gesien word/ door dat middel in eer seer lagen staat geraakt zijn; en indien sy de

possessie,

possessie, die se eens van de Vereenigde Nederlanden gehad hebben / tot noch toe hadden in handen gehouden / die niet meer tot haar behoudenis soude hebben konnen toebrengen / als hare andere Provincien, die sy door haar onverstandig beleyd beyde van volk ontbloot, en te gelijk uytgemergelt hebben: daar in tegendeel / doen de Spaansche dese seven Provincien verlooren / de Saten soo wijsen Regeering geformeert / en soo veel rijkdom en menschen by malkanderen vergadert hebben / dat Spaanjen nu in dese Eeuw selfs is behouden door 't verlies / 't welk het aan dese Provincien in de voorleden Eeuwe geleden heeft; en daar dese Staten / indiense Onderdanen van Spaanjen gebleven waren / weynigh tot steunsel desselfs souden hebben konnen bybrengen / sy het nu veel merkelijker doen / nu sy haar Bondgenooten zijn / als sy haar jok niet afgeworpen hebbende / soude hebben konnen doen.

Sekerlijk indien Spaanjen soo gelukkigh was geweest / dat het sulke Viceroys, of Onder-Koningen en Gouverneurs had gehad / als het nu te Napels heeft / souden haar saken soo ver niet hebben konnen vervallen / alsse tegenwoordigh zijn. De Marquies van Carpi had in sijn jonkheyd soo wreeden wraak over een ongelijk / 't welk hy hem door den laatsten Koning in 't stuk van een bypagie meende aangedaan te zijn / opgevat / dat hy voornam den Koning, als hy in de Raadkamer soude zijn / met buskruyt te doen opspringen. Maar dese misdaad wierd tijdelijk ontdekt / en hem uyt opsicht van sijn groote en aansienlijke Familie, alsoo hy de Soon van Don Louis de Haro was / niet alleen vergeven / maar daar na ook Ambassadeur van Romen gemaakt / eenige jaren aan malkanderen: tegenwoordigh is hy Viceroy of Onder-Koning van Napels, en is de eenige Gouverneur van alle plaatsen die ik doorreyst heb / die sonder uytsonderingh van allerley menschen bemint en geacht word; want hy heeft in weynige jaren sijner bedieningh sulke abuysen, die onverbeterlijk scheenen te zijn / en tot verbeteringh een Eeuwe te vereysschen / geredresseert. Hy heeft de moedwil der Spaanjaarden tot Napels soo gebreydelt / dat de inboorlingen geen reden hebben om over den hoogmoet harer Meesters te klagen / ter oorsake hy niet minder hard en strengh tegen de Spaansche, als sy'er occasie toe geven / procedeert / als tegen de Napolitanen. Hy heeft door de betalingh der Soldaten selfs sulken sorgh gedragen / dat sy / die voor sijn komste half naakt waren / en op de straten van Napels de menschen by lichten dage uytplonderden, nu soo net betaalt worden / in sulken goeden order zijn / en soo wel gekleed gaan / dat het een playsier is deselve te sien. Hy let soo nauw op de monsteringen, dat hy versekert is door geen valsche listen bedrogen te konnen worden. Hy heeft een seer nette order op de markt-plaatsen en op het gewight gestelt; want daar het brood doorgaans te licht was / heeft hy op verscheydene markt-plaat-

sen/ daar het verkocht wierd/ om brood gesonden/ en het selfs gewogen/ en door eenige sware straffen van die/ welke het brood/ dat te licht was/ verkochten/ dese saak op een goede en billijke order gebraght. Hy heeft ook de Hoven der Gerechten, die men in 't gemeen oordeelde seer verdorven te zijn/ tot haar vorige reputatie herstelt/ en men gelooft/ dat hy oppassers heeft/ om tegen de schenkagien, die men daar bevonden heeft doorgaans in swangh te gaan/ te waken. Hy heeft het Paleys, 't welk voor sijn tijd soo open lagh/ dat men sonder moeyte daar konde inkomen/ versterkt. Maar de twee dingen, die hem den grootsten roem gegeven hebben/ sijn de uytrooying der Banditen, en de order op het geld, die hy by de hand genomen heeft. 't Is bekent/ wat een plaagh en pest de Banditen voor dit Koningh-rijk geweest zijn/ alsoo sy niet alleen met troepen het Land doortrokken en plonderden/ maar ook selfs een gemeene troup van Soldaten, die het op haar aanleyden/ konden tegenstaan. Dese trokken rondtom/ soekende haar buyt den geheelen somer over/ maar wierden 's winters gelogeert by eenige van de Napelsche Baronnen, die haar inquartiering gaven/ en daar door niet alleen haar eygen Landen bevrijden/ maar ook deselve als instrumenten gebruykten/ om de wraak tegen haar vyanden uyt te voeren. Dit was te Napels wel bekent/ en daar was een Raad, die order had om dese Banditen uyt te roepen/ die ook eenige weynige derselven deden vangen en ophangen/ en de Baronnen, die haar herberghden/ in de boete sloegen/ welke boeten 's jaars gelooft wierden ontrent hondert en vijftigh duysent kroonen uyt te maken; en dus gingh de quaale haren gangh; alleenlijk wierd'er nu en dan een weynigh bloed gestort/ 't welk echter den grond van dese ontsteltenis niet raakte/ noch weghnam. Maar als de tegenwoordige Viceroy het Gouvernement aannam/ resolveerde hy de Banditen uyt te roepen/ en liet eerst aan alle de Baronnen weten/ dat sy/ niemand van deselve in het toekomende herbergende/ met een kleyne boete niet vry souden gaan/ maar dat hy op het allerstrenghste tegen haar soude procedeeren. Door dit middel nu vonden de Banditen geen winter-quartieren voor haar; namen derhalven eenige vastigheden tusschen de bergen in/ en resolveerden de gemeene wegen schoon te maken/ en het best sy konden haar selven in 't midden van 't geberghte te behelpen. De Viceroy sond daar na een grooten troep Soldaten tegen deselve/ maar sy verweerden haar selven eerst dapperlijk/ en dooden vijf-hondert man van haar: doch als sy ten laatsten sagen/ dat sy na alle waarschijnlijkheyd scherp vervolght souden worden/ en dat de Viceroy voorgenomen had in persoon haar tegen te gaan/ namen sy de conditien aan/ die hy haar aanbood/ welke waren een pardon voor 't gepasseerde/ datse noch gedood/ noch op de Galeyen geset souden worden/ en haar leven langh/ of soo langh het de Viceroy behaaghde/

de / op ses penningen 's daaghs souden in de gevankenisse onderhouden worden / en gaven haar op haar selven over. Sy wierden dan in een ruyme gevankenis geset / en de Viceroy sond voor en na / als hy gelegentheyd daar toe had / eenige weynige van haar herwaarts of derwaarts in Guarnisoen. Op dese wijse nu maakte hy boven aller menschen verwachtingh binnen weynigh maanden een eynd van die geheele saak / soo dat het Rijk van Napels, dat dus so lang gelijk als een schouwplaats van buytgangers en plonderaars geweest was / nu soo verandert is / dat in geheel Europa geen Onderdanen meerder veyligheyd hebben als hier. Aangaande het geld / dat was / gelijk als het Spaansche geld / soo besnippert / dat al het geld van Napels nu te licht en ver beneden sijn prijs was / en derhalven resolveerde de Viceroy dat te redresseren, en aanmerkende dat het afsetten van het geld, 't welk gangbaar was / die / in welker handen het geld is / als 'er sulken Placaat gegeven word / te kort doet / bedaght hy een ander middel / 't welk algemeender was / daar in elk wat soude dragen / soo dat niemand daar door gekrenkt konde worden. Hy sloegh een Schattingh over het geheele Rijk uyt / en bewoogh veele / om eenigh silver-werk op te brengen / op dat 'er geld van geslagen moght worden : en als hy soo veel / als 'er tot de circulatie van geld van nooden was / veerdig had / begon hy al het oude geld op te eysschen / en gaf er nieuw voor in de plaats. Dit heeft den Viceroy tot sulken voorbeeld voor de andere bedienende der Kroon van Spaanjen gemaakt / dat sy / het selve navolgende / haar staat en gelegentheyd haast een anderen kours nemen soude.

Het Koninkrijk van Napels is het kostelijkste gedeelte van geheel Italien, want selfs de geberghtens, die byna de helft van het land beslaan / zijn vrugtbaar, en brengen of wijn of oly in grooten overvloet voort. Apulien is een groot koorn-land, maar ongemeen heet / soo dat op sommige jaren het alles verbrand. De Jesuiten zijn eygenaars van byna half Apulien, en handelen haar bruykers niet saghter / als de Baronnen van dit rijk in 't gemeen de pachters van haar Landeryen doen. Want de gemeente word hier soo jammerlijk onderdrukt / datse in veele plaatsen selfs in het midden van den overvloet harer beste jaren / alsoo het koorn na Spaanjen vervoert word / van honger sterven. Maar noch de Spaansche noch de Napolitanen verstaan haar soo wel op de koopmanschap / datse haar eygen kooplieden of vervoerders van haar waaren konnen zijn / soo dat de Engelsche gemeenlijk het voordeel / dat 'er aan dese koopmanschap is / na haar slepen. De oly is een grooten handel in dit rijk / en de wolle manufacturen en de Engelsche seep verslinden jaarlijks eenige duysent tonnen van deselve. De sijdehandeling is soo slegt / datse maar voor haar selven dient / en den uytvoer van dien niet veel te beduyden heeft. De onlust, en traagheyt van dit volk maakt haar onbequaam / om van soo kostelijken land dat

Beschrijvingh van Apulien.

voordeel te trekken / 't welk een neerstiger slagh van menschen daar uyt halen soude. Want een vreemdelingh moet hem verwonderen / als hy in hare kleyne Steden al de Manspersoonen op de markten / in haar gescheurde kleederen siet gaan wandelen sonder yets te doen. In sommige groote Steden, gelijk als Capua, is maar eene Herbergh, en die is selfs noch soo elendigh / dat het beste vertrek en bed aldaar soo sleght is / dat onse passanten in Engeland, indien se niet beeter gelogeert en wierden / een droevigh geschreeuw souden maken. Men kan'er ook niets krijgen. De wijn is onverdragelijk / het brood sleght gebakken / geen spijse, uytgenomen Duyven, en de oly is sterk. Met een woord / soo yemand sijn geheele voorraat niet van Napels of Romen mede brenght / moet hy vast stellen den tijd van vier dagen reysens, die tusschen de twee plaatsen is / veel ongemak en elende te verdragen. Dit nu is een sake / die een Reysiger / die de kostelijkheyt van het Land siet / niet begrijpen kan. Maar gelijk'er tot het land geen menschen genoegh zijn / soo doen noch die'er zijn soo weynigh daar toe / dat het geen wonder is te sien / dat haar land soo weynigh voortbrenght / dat sy in 't midden van den overvloed / welke de natuur haar heeft voor oogen gestelt / een van het armste volk van Europa zijn. Maar behalven 't gemelde in de groote en doode rijkdom, die in de handen der Kerkelijken is / een andere klare reden van haar elende. Yemand / die den Staat van dit Koninkrijk wel kende / verseekerde my / dat men het in vijf deelen verdeelende / en het op het nauwste nareekenende / bevinden soude dat de Kerkelijke vier vijfde parten des selfs in hebben; 't welk hy aldus uytrekende. Sy hebben meer als de helft van het geheele land / 't welk twee deelen en een half is / en van de thienden en legaten noch wel anderhalf gedeelte / alsoo'er niemand sterft sonder een aansienlijk legaat aan d'een of de andere Kerk of Klooster te maken. Haar kostelijkheyt / die men alleenlijk binnen Napels siet, gaat al 't geen men sich verbeelden kan / te boven. Daar zijn vier-en-twintigh Huysen of Kloosters van de order der Dominicanen, van het man-en-vrouwelijke geslaghte, en twee-en-twintig van de order der Franciscanen, en seven van de Jesuieten, behalven de Kloosters van de Olivetanen, de Theatinen, de Carmeliten, de Benedictijnen, en van de Carthusianen, die haar in kostelijkheyt / en gelegentheyt / als zijnde gelegen op den top van den bergh / die essen boven de Stad leyt / te boven gaat. De kostelijkheyt en rijkdom van de Annunciata is ongemeen wonderlijk. Het is het grootste Gasthuys van de wereld / men seyde dat het jaarlijks vier-hondert-duysent kroonen inkomst heeft. 't Getal der sieken is hier soo groot niet / als tot Milanen, maar ik merkte in haar galeryen / of langhwerpige kamers een gemak voor haar sieken, 't welk aanmerkelijk was / dat elk bed gelijk als in een Alcove stond / en aan beyde zijden een muur had / die 't eene bed van 't andere separeerde / en tusschen beyden soo
veel

veel plaats was / dat het bed selfs maar de helft van die plaats be-
sloegh. De jonge kinderen die sy onderhouden / zijn van soo grooten
getal / dat men het getal / op welk sy roemen / niet wel aannemen kan /
als sy van eenige duysenden, die men niet en sagh / en by de Minnen
waren / spraken. Een groot gedeelte van de rijke inkomste deses huys
gaat tot de opschikkingh van haar Kerk, die van binnen met schoone
ingeleyde marmer, van meenigerley en schoone coleuren / geheel opge-
trokken sal worden. Het silver-werk, 't welk hier is in de schat-kamer,
en in den Dom, die / om haar ouderdom maar een sleght gebouw is /
maar echter een schoone Kapel, en een grooten schat heeft / gelijk ook
in veele andere Kerken / is soo wonderlijk veel / dat het silver-werk
der Kerken van Napels, op het minste gerekent / bedraaght een somme
van aght milioenen kroonen. De nieuwe Kerk van de Jesuieten, die van
St. Jan den Apostel, en die van St. Paulus sijn ongemeen kostelijk; het
verguldẽn en het schilderen / 't welk aan de verhemelte deser Kerken
is / heeft milioenen gekost. En gelijk 'er ontrent hondert Kloosters bin-
nen Napels zijn / soo soude elk der selven / wanneer het op een andere
plaats waren / het besien wel weerdigh geaght worden / maar nu
maakt de kostelijkheyt van de groote Klooster, dat veele der selven
minder besoght worden. In de Annunciata is alle jaar een nieuwen Re-
gent, die mogelijk twintigh-duysent Kroonen in sijn sak steekt. Maar
om dit eenighsins te vergoeden / geeft hy / als hy van sijn bedieningh
af treed / aan het Huys een groot stuk silver / 't sy een beeld van een
Heyligh in silver / of een kandelaar van meer als eens menschen grootte;
want verscheydene deser stukken van silver worden geseyt thien-duysent
kroonen waardigh te zijn. Op dese wijse nu word al het silver van
Napels onnut en dood. De Jesuiten zijn hier groote kooplieden; haar
wijn-kelder is onder een grooten boogh / of gewulfsel; daar in sijn
meer als duysent oxhoofden / en de beste wijn van Napels word by
haar verkoght / echter slaan sy deselve soo ergerlijk niet uyt / als de
Monniken / die Minimi genoemt worden / die tegen over het Paleys
van den Viceroy op het groote pleyn woonen / en haar wijn uyttappen.
Sy geven geen schattingh / hebben ongemeen goeden wijn / en wonen
in 't beste van de Stad om deselve te komen verpassen. 't Is waar /
de Napolitanen zijn geen groote drinkers / soo dat de profijten van
dese wijn-herbergen niet soo groot zijn / als sy in koelder Landschappen
zijn souden / alsoo de menschen hier maar 's morgens / of wanneer sy
dorst hebben / intreden om een teugh te doen. Echter word dit huys
uytnemende rijk en kostelijk / en heeft een der schoonste Kapellen, die
in geheel Napels zijn. Maar dese handel schijnt geheel niet wel te
voegen aan luyden van sulken professie / en die van soo stricten order
zijn. De Kloosters hebben in dese Stad een bysonder merklijk voor-
reght. Want sy mogen aan de beyde zijden van haar Klooster huysen

koopen ten eynde van die straat toe, en by gevolgh / dewijl'er in Napels qualijk een straat is / in welke geen klooster is / soo konnen sy de geheele Stad voor haar koopen. Ook neemt de rijkdom van de Geestelijke soo oogenschijnlijk toe / dat sy ten sy se gestuyt waren / haar binnen den tijd van een eeuwe Meesters van het geheele Koninkrijk maken souden. 't Is een wonder om te sien / dat soo diepen onwetentheyt, als'er onder de Clergie of Geestelijkheyt de overhand heeft / soo veel nogh vermagh. Maar hoewel alle wereldlijke menschen hier soo spottelijk van haar spreeken / als mogelijk is / zijn sy echter Meesters over de gemoederen der menschen. De vrouwen sijn onbeschrijvelijk superstitieus, en laten hare mannen geen rust / voor datse groote vereeringen voor de Kerk van haar verkregen hebben. Maar 't is ook waar / dat'er tot Napels vergaderingen van mannen zijn / die van beeter oordeel zijn / als men in eenige andere Plaatsen van Italien vind. De geleertheyt der Grieken begint daar te bloeyen / en men studeert'er sterk in de nieuwe Philosophie. Daar is ook een vergaderingh / die in de boek-kamer van D. Joseph Valetta (daar een groote versamelingh van uytgelesen boeken was) gehouden wierd / en bestond uyt sulke / die een reght gevoelen van de ware leer en reghte kennis hadden. Dese wierden door de geestelijkheyt met quade oogen aangesien / en beschreven als een afsetsel van Atheisten, en als de kuyt van Pomponatius school. Maar ik / hebbende in den korten tijd / dat ik my daar ophield / de eer gehad om twee of driemaal in een groote vergaderingh van haar te zijn / vond niet sulks onder haar. Daar is een geleert Advocaat Francisco Andria, die men aanmerkt als een van die vergaderingh / die meest alles naspeurt. Ook is daar een Neef of Nakomelingh van den grooten Alciatus, die niet min nauwkeurigh / als geleert is. Kerkelijke persoonen voegen haar hier niet veel by / om de geleertheyt en wetenschap onder haar te doen herleven / in 't tegendeel is het seker / dat sy daar voor meer als voor yets vreesen. Alleenlijk voegt Rinaldi, een uytstekent prediker, die Aartsch-Diaken van Capua is / hem hier by. Hy was te vooren van de order der Jesuiten, maar die heeft hy verlaten; en gelijk my dat eerst alleen diende / om hem met een goeden character, of beschrijvingh aan my te doen voort-komen / soo vond ik na een langer ommegangh met hem veele andere dingen / die mijn gemoed met een hooge aghtinge van hem innamen. Eenige Medicijns heeft men hier de Atheistery te last geleght; en 't is seker / dat menschen / die in Italien van een nasporent verstand zijn / en geen ander bevattingh van de Christelijke Religie hebben / als die zy onder haar aangenomen sien / seer light verlokt konnen worden om aan deselve geheel geen geloof te geven. Want alles sonder onderschept gelovende / en soo blijkelijke bedriegeryen, als in veele stukken van haar Religie sich opdoen / gewaar werdende / worden sy lightelijk verlokt om alls in

twijffel

twijfel te trekken. Het Prediken der Monikken tot Napels gaat schrikkelijk toe. Ik sagh een Jesuiet met een groot geselschap ontrent hem gelijk als in processie gaan / die alle menschen / welke hy sagh toeriep / om hem te volgen / tot een plaats / daar een Quaksalver sijn Medicijnen verkoght / naast welken hy sijn plaats nam / en het volk met eenige vertellingen ophield / tot dat de Quaksalver, vreesende / dat sijn volk / dat hy by malkanderen vergadert had / hem verlaten soude / sijn plaats aan hem overgaf. Onder de Jesuieten zijn hier geen beroemde predikers, noch mannen / die om haar geleertheyt een grooten naam hebben. My wierd geseyt / datse daar geen mannen hadden / die bequaam waren / om in de schoolen te leeren / en genootsaakt waren vreemde daar toe te huuren. De order van de Oratoiren heeft in Italien die reputatie niet / welke sy in Vrankrijk verkregen heeft / en de weynige geleertheyt / die'er onder de Geestelijke tot Napels noch is / is onder eenige weynige wereldlijke Priesters.

De nieuwe leer van Molino heeft in Napels soo d'overhand / dat men gelooft / meer als twintigh-duysent navolgers van hem in de Stad te zijn. Alsoo nu dese leere een groot geroep in de wereld gemaakt heeft / en men echter in 't gemeen daar weynigh van verstaat / sal ik'er yets van ophalen. Hy is een Spaansch Priester, die maar een gemeen Godsgeleerde schijnt te zijn / en sekerlijk een sleght redeneerder is / als hy sijn gevoelens bewijsen sal. Hy heeft geschreven een boek / 't welk il Guida Spirituale, dat is / de Geestelijke Lijdsman, genoemt word / en een kort begrijp van de mysticale godgeleertheyt is; den inhoud van het geheele boek komt hier op uyt / dat het de beste wijse van doen is, in onse gebeden en andere devotien alle grove beeltenissen uyt onse zielen wegh te doen, en alsoo een werkinge des geloofs te formeeren, en daar door hem selven voor God te vertoonen, en dan in stilheyt neder te sinken sonder yets te doen, latende voorts God in ons werken, volgende sijn leydinge. Dese manier van doen trekt hy veer boven de vermeenighvuldigingh en ophogingh van veele andere daden / en verscheydene vertooningen van devotie, en houd weynigh van de strengigheden ontrent het lichaam / brengende alle oeffeningen van godsdienst tot dese eenvoudigheyd des gemoeds. Hy meent dat dit niet alleen aan sulke / die in de Religieuse huysen woonen / moet worden voorgestelt / maar selfs aan de wereldlijke menschen / en nam hier door een groote reformatie ontrent de gedaghten en seden der menschen voor. Daar zijn veele Priesters in Italien, maar voornamelijk tot Napels, die de geene / welke by haar komen biechten / en raden dese manier van doen te volgen: maar de Jesuieten hebben haar hier meest tegen gestelt / als voorsiende dat dit de heerschappye, welke de superstitie over der menschen gemoederen heeft / geweldigh verswakken, en de godsdienst een klaarder en eenvoudiger sake soude doen zijn / en alsoo de deur openen tot geestdrijvery

drijvery openen / en daarom gaven sy voor / dat sijn beleyd maar tot factie en oproer strekte / en een scheuringh in de Kerk soude verwekken konnen; en / om dat hy in eenige plaatsen van sijn boek seyt / dat de siele tot sulken eenvoudigheyt in 't geene sy doet kan opklimmen / datse haar onmiddelbaarlijk tot God sonder op de mensch-wordingh van Christus aght te geven / opheffen kan / hebben sy hem beschuldigt / dat hy voor had de leer van Christi mensch-wordingh ter sijden te stellen / hoewel het klaar is / dat hy alleen van de suyverheyd van eenige enkele daat en werkinge spreekt. Op dese gronden hebben sy haar sterk tegen Molino aangeset / sy gaven ook voor / dat eenige sijner Discipelen haar bekeerlingen inboesemden / datse haar selven berept bevindende moghten communiceeren sonder eerst gebiecht te hebben, welk sy oordeelden seer te verswakken het jok / door 't welk de Priesters de conscientien der menschen haar onderdanigh maken / en 't bestier over deselve hebben. Dies niet tegenstaande had hy veel steun en aanhangh in het Rijk van Napels, en in Sicilien, ook had hy veel vrienden en aanhangers tot Romen, en daarom hebben de Jesuieten, gelijk een Provinciaal van haar order my versekerde / merkende dat sy door haar eygen kraght hem niet konden t'onder-brengen / een groot Koningh, die tegenwoordigh geweldigh voor de interesten van die order is / bewogen / om hem daar in te mengen / en aan den Paus 't gevaar van sulke nieuwigheden te vertoonen. 't Is seker dat de Paus de saak weynigh verstaat / en met een groot gevoelen van Molinos heyligheyt ingenomen is / echter is hy en eenige van sommige Cardinalen, die den yver van dien Koningh secondeerden en involghden / door de Inquisitie-kamer opgesloten, daar sy nu reeds eenige maanden geweest zijn / en niet qualijk gehandelt worden / 't welk men gelooft voort te komen uyt het goet gevoelen, dat de Paus van hem heeft, die geduurigh seyt / dat / hoewel hy eenige misslagh heeft / hy echter sekerlijk een goed man is. Over dit gevangen nemen seyde Pasquin een aardigh woord / alsoo'er in eene week / seker man om 't geene hy geseyt had op de Galey gebannen / ende een ander om 't geene hy geschreven had opgehangen / en Molino, wiens leer voornamelijk hier in bestond / dat de menschen hare sielen tot een staat van inwendige gerustheyt brengen / daar van daan alle sijne navolgers der naam van Luietisten gegeven wierd / in de gevankenis braght was. Sijn pasquil over dit alles was: Si parliamo, in Galere; Si scrivemmo impiccati; Si stiamo in quiete all' Sant' Officio, e che besogna fare, dat is: Soo wy spreken, wy worden op de galey geset; soo wy schrijven, wy worden gehangen; soo wy stil staan, wy worden van de Inquisitie opgeslooten: wat moeten wy dan doen? Sijn navolgers echter tot Napels geven den moet niet verlooren / maar geloven / dat hy uyt dit ondersoek victorieus ontkomen sal.

Beschrij- De Stad Napels, gelijkse seer wel gelegen is / soo heeftse ook het beste

best climaat, en is een der schoonste Steeden van Europa, en soo se al niet half soo groot / als Parys of Londen is / nochtans heeftse meerder schoonheyt als een der selven. De straten zijn ruym en breed / de vloer der selven is schoon en cierlijk / alsoo de steenen in 't gemeen meer als een voet in het vierkant zijn. Sy is ook vol Paleysen en groote gebouwen. De Stad word wel voorsien door dagelijksche Markt-dagen, soo dat het geene van noden is / hier altijd versch en in grooten overvloed is; de wijn is'er de beste van Europa, en visch en vleesch is'er uytnemende goed. 't Is'er 'swinters ter nauwer noot oyt koud / en des somers komt'er uyt de zee en van 't geberghte een vers̄che lugt. Het Paleys van den Viceroy is geen ongemeen gebouw / maar de opgangh is seer groot. 't Is nu van binnen kostelijk voorsien met schilderyen en beelden; in het selve zijn eenige beelden der Egyptische Goden van toets-steen, die seer veel waardigh zijn. vingh van Napels.

Hier zijn niet veele antiquiteiten, alleenlijk is daar voor de Kerk van St. Paulus een oude Romeynsche galery, die seer schoon is. Maar buyten de Stad by de Kerk en het Gasthuys van St. Gennaro, dat buyten de poorten is / zijn de treflijke Catacomben, of begraaf-plaatsen, welke ik wat besonderlijker beschryven sal / alsoo sy het fraayste zijn van al 't geen ik in Italien gesien heb / en die van Romen daar by niet te vergelijken zijn / en terwijl ik in geene boeken / die ik oyt van Napels sagh / eenigh verhaal daar van gevonden heb.

't Zijn lange en ruyme galeryen gehouwen uyt de steen-rots, drie soodanige zijn'er boven malkanderen. Ik ben in twee der selven geweest / maar op de benedenste was de rotse soodanigh ingesakt / dat men wel in deselve niet gaan en kan / maar echter de passagie na deselve sagh. Dese galeryen zijn doorgaans ontrent twintigh voeten breed, en ontrent vijfthien voeten hoogh, soo datse treflijke en ruyme plaatsen zijn / zijnde niet kleyn noch nauw / gelijk die begraaf-plaatsen tot Romen, die maar drie of vier voeten breed / en maar vijf of ses voeten hoogh zijn. Men deed my gelooven dat dese Catacombes of begraafplaatsen van Napels negen mijlen ver in de rotssteen ingingen / maar dit heb ik alleenlijk van hooren seggen / echter indien dat waar is / konnense haar gestrekt hebben na Puteoli of Puzzolo, en de begraafnis-plaatsen van de Steeden en plaatsen in die Bay geweest zijn / maar ik heb hier van geen sekerheyt. Ik wandelde nochtans een groot stuk weghs in deselve / en sagh aan alle zijden galeryen sonder haar eynd te sien; en daar in de Catacomben te Romen niet meer als drie of vier ryen van legh-plaatsen in de steenrots / d'eene boven de andere uytgehouwen zijn / in welke de doode lichamen pleegen nedergeleyt te worden / zijn hier doorgaans ses of seven ryen van sulke legh-plaatsen, en niet alleen breeder / maar ook hoger. Eenige der selven zijn voor de lijken van kinderen / en in veele plaatsen zijn op den bodem of vloer uyt de

rotssteenen groote kisten gelijk als uytgehouwen / om de doods-beenderen, alsse verdrooght waren / daar in te leggen. Maar ik konde geen tekenen sien of van een deksel over de holligheden / welke het fatsoen van een dood-kist hadden / of van een fatsoen van afschuttingh deser legh-plaatsen, als'er een dood lichaam moght in geleyt zijn / soo dat het schijnt dit ongemeen ongesonde en stinkende plaatsen geweest moesten zijn / in welke eenige duysenden lichamen, sonder pers / 't welk soo walgelijken gesight / en soo hatelijken reuk moghte afweeren / te rotten lagen. Want die holligheden bethoonden klaarlijk / dat de lichamen in haar dood-kleederen alleen daar in geleght waren / alsoo de plaatsen voor dood-kisten te nauw en te laagh waren. In sommige plaatsen van de rotse is'er gelijk als een kleyne Kapel in de selve uytgehouwen / die van de gemeene galery ter zijden afgaat. In deselve zijn rondom sulke begraaf-plaatsen / maar ik sagh'er geen tekenen van een muur / die sulke plaatsen moghte afgescheyden hebben / hoewel ik genegen ben te denken dat dese begraafenis-plaatsen voor bysondere Familien waren opgemaakt. In sommige plaatsen van de muuren en het gewulffel vind men oud uytgehouwen werk in steenen, en sommige schilderyen / van welke de coleuren vers / en de wijse van schilderen en de letteren op de Gottische manier zijn / 't welk my deed besluyten / dat deselve souden gemaakt mogen zijn door de Noormannen, doen sy voor ontrent ses-hondert jaren de Saraceenen van hier verdreven hebben. In sommige plaatsen zijn'er palmboomen, en in andere wijn-stokken geschildert / en de versheyt der coleuren bewijsen / dat dese dingen niet komen gemaakt zijn terwijl men deselve tot het begraben gebruykt heeft / alsoo de dampen en verduyllingh van de lught / voor soo veel verrottingh veroorsaakt / de coleuren en de grond van malkanderen gesepareert soude hebben. In een andere plaats vond ik een geschildert Kruys; aan het boven-eynde van 't selve waren dese letteren / J. C. X. O. en aan 't beneden-eynde NIKA geschildert. Een geleerd ondersoeker der oudheyt / die met my reysde / was in een gevoelen met my / dat die wijse van schilderen en de letteren niet meer als ses-hondert jaren scheenen oud te zijn / maar geen van ons beyden wist / wat wy van dese letteren souden maken. De letteren aan het beneden-eynde scheenen haar opsight te hebben op het gesigte / 't welk Constantinus geseyd word gesien te hebben met een kruys, dat hem voorquam. Maar hoewel de eerste twee letteren van het boven-eynde moghten schijnen Jesus uyt te drukken / alsoo men op oude penningen en opschriften gewoon geweest is een C voor een S, te stellen / en X soo veel als Christus betekent / wisten wy echter niet / wat wy van de O maken souden / ten sy het ware in plaats van een Grieksch Theta, 't welk aldus getekent word Θ, en dat de kleyne streek in 't midden van dese letter vergaan was; in welken gevalle het soude betekenen Θεός, God, en het geheele opschrift soude zijn: Jesus Christus God

God overwint. Hier tegen over heeft St. Johanna een schildery in de muur gemaakt/ 't welk klaarlijk bleek van een moester eeuwe te zijn Elders is'er een schilderp om hoogh in de muur/ en beneden deselve noch drie schilderpen/ die boven haar geen opschrift / maar onder aan dese namen hadden/ Sta. Catharina, Sta. Agape, en Sta. Margarita. Dese letteren zijn klaarlijk nieuw/ behalven dat ook Margarita en Catharina nieuwe namen zijn/ en de bysoegingh van ta een wepnigh boven de S klare blijken waren/ dat men die schilderingh ten hooghsten niet meer als ses-hondert jaren oud rekenen kan. Ik sag'er geen schilderpen meer/ en begon de duysternis en de dikke lucht van die plaats moede te worden; 'k bleef daarom ook niet boven een uur in dese galerpen. Dit deed my nauwer op de begraaf-plaatsen tot Romen aght geven / als ik reeds gedaan had. Ik konde geen reden bedenken/ waarom'er van dese tot Napels soo wepnigh word gemeld/ daar der soo veel van die tot Romen gesept word/ en ik kon aan my selven geen andere reden daar van geven/ als dat het een stok-regel sijnde de eer en aghting der Roomsche Catacomben, als de bewaar-plaatsen van de overblijfselen der eerste Christenen, voor te staan/ het haar reputatie veel verminderd soude hebben/ indien men gedaght had/ dat'er andere begraaf-plaatsen waren/ die in allen opsighte deselve overtroffen; hoewel men echter niet onderstellen kan/ dat die te Romen het werk der eerste Christenen geweest zijn/ want'er sekerlijk niet blijkelijkker schijnt te zijn/ als dat dit de gemeene Begraafnis-plaatsen der oude Heydenen geweest zijn. Men gaat in deselve buyten de muuren der Steden, volgens de Wetten van de twaalf Tafelen, en soodanigh sijn de Catacomben te Romen, die ik'er gesien heb/ gelijk die van S. Agnes en S. Sebastiaan; in dese gaat men wel buyten de Stad in/ 't welk dus vervolgens de wet is/ echter lopen deselve onder de Stad heenen; want in die tijden/ doen sy het gebruyk noch niet van het Compas hadden/ konden sy niet weten/ wat cours sy in haar werk namen/ als sy met het selve soo ver onder de grond gekomen waren. 't Is een ydele inbeelding/ te denken/ dat de Christenen in de eerste eeuwen in postuur geweest souden sijn om sulken werk uyt te voeren: want gelijk dit wonderbaarlijk graven in sulke Rotsen sekerlijk van elk moest gesien worden door de stukken steen, die uyt die gebergtens moesten uytgebragt worden/ en de groote meenighte der Menschen/ die'er aan hebben moeten werken/ soo is het ongerijmt te denken datse in 't midden van die schadelijke lught van soo veel verrottingh haar vergaderingh souden hebben konnen houden. Ik vond'er soo sterken lught in/ dat hoewel ik van de dampen soo wepnigh weet als yemand/ echter den geheelen dag, na dat ik daar in geweest was/ 't welk maar was geweest de tijd van een uyr, een ontsteltenis in mijn hoofd had/ die my niet wepnigh altereerde/ en sekerlijk/ indien'er nu sulken benauwende lugt in desel-

de is / soo moet die veel onverdragelijkker geweest zijn / doen'er in die legh-plaatsen soo veele lichamen om te verrotten lagen. Maar be-halven dese onwaarschijnlijkheyd, die haar selfs uyt de natuur der saak ontdekt / soo herdaght ik seker plaats uyt een Brief van Cornelius, die tot Romen in 't laatste gedeelte van de derde eeuwe Bisschop geweest is / wiens brief by Eusebius in het 43ste capittel van sijn seste boek te lesen is / en in welke hy den Staat der Kerke tot Romen, soo alsse op die tijd was / vertoont: Daar waren, seyt hy / ses-en-veertigh Ouderlingen, seven Diaconen, en soo veele Onder-diakenen, en onder deselve vier-en-tnegentigh andere Kerkelijkke persoonen van een lager rang, ook waren'er vijfthien honderd, en andere arme, die uyt de gemeene gifte en mildadig-heyd onderhouden wierden. Men magh op goeden gronde vast stellen / dat het getal der Christenen, doen dese brief geschreven wierd / wel soo groot was / als t'eeniger tijd voor de tijden van Constantinus: Want gelijk dit geschreven is ontrent het eynde van die lange vreede, van welke de H. Cyprianus en Lactantius spreken / en die meer als hon-dert Jaren geduurt heeft / soo is'er ook na dien tijd sulken geduurigen vervolgingh geweest / die na een andere korte ruymte en ruste soo hevigh op malkander quam / dat wy niet denken konnen dat het getal der Christenen in die tijd veel vermeerdert is. In die staat nu van de Kerk sijn twee bysonderheden, uyt welke een waarschijnlijke rekening van het getal der Christenen kan afgenomen worden: d'eene is van haar armen, die maar vijfthien-honderd waren. 't Is nu soo / dat men een nauw overslagh van de armen makende bevinden sal / dat haar getal in 't gemeen het dertigste of veertigste gedeelte der menschen uyt-maakt / en men magh gelooven / dat dese proportie der armen onder de Christenen van die Eeuwe niet qualijk gedat word; want gelijk haar liefde sterk en teder was / soo wierd het aan de Christenen dier tijd door Celsus, Julianus, Lucianus, Porphyrius en andere / gelijk wy lesen / verweten / dat haar liefde-gaven aan de armen een groot getal van geringer soort van menschen na haar trok / alsoo die / op datse door haar broederen onderhouden moghten worden / Christenen wier-den. De staat der Christenen doen soodanigh zijnde / mogen wy wel afnemen / dat de arme het dertigste gedeelte der Christenen geweest zijn / en als men in gevolge van dien vijfthien-honderd door dertig multipli-ceert, soo brenght het een getal van vijf-en-veertig duysend uyt: en ik ben te meer genegen te denken / dat dit ten naasten by de geheele som-me van haar getal opmaakt / als ik het tweede blijk uyt het getal der Kerkelijke persoonen bedenk / want gelijk'er waren ses-en-veertig Ouderlingen, soo waren'er ook vier-en-tnegentig van minder order, die doen ontrent eens soo veel waren als de Ouderlingen, of Priesters. Dit nu was in een tijd / in welke men op de sorge der zielen nauwer acht gaf / als men wel in de verdorvener Eeuwe gedaan heeft / en de Ker-
kelijke

kelijke persoonen in der daad met de onderwijsingh van haar Catechumenen, de besoekingh van haar sieken, de versterkingh en vertroostingh van de swakken meer te doen hadden/ en alsoo veel meer toepassingh ontrent elk vereyscht wierd; en daar op dit zijnde soo een grooten Stad als Romen doenmaals was/ daar na alle waarschijnlijkheyd de Christenen de geheele Stad door verspreyd/ en allesins onder andere vermenght waren/ maken wy geen ongegronde gissingh/ als wy rekenen/ dat elk Ouderling of Priester misschien ontrent duysend zielen, die hem vertrouwt waren/ gehad heeft/ 't welk van sesen-veertigh duysend uytmaakt/ en seer na overeenkomt met de rekeningh/ die wy nu even uyt het getal van haar armen opgemaakt hebben/ soo dat het hooghste getal/ dat wy na alle waarschijnlijkheyd van de Christenen in die tijd konnen maken/ ontrent van vijftig-duysend is. Onder soo veele menschen nu/ maken oude en jonge lieden/ en de vrouwen/ meer als drie-vierde-parten/ soo dat die/ welke in staat geweest souden zijn om te arbeyden/ niet boven twaalf-duysend konnen geweest zijn/ en by gevolgh niet in postuur waren/ om soo grooten werk te ondernemen en voort te setten. Dat echter Cornelius in dien brief van het getal der Christenen met vergrootende woorden spreekt/ en Tertullianus in sijn verdedigh-schrift 't getal der Christenen in sijnen tijd vry hoog ophaalt, moet men aan een groote welsprekentheyd, die de menschen tot het verheffen van haar eygen party genegen maakt/ toeschrijven/ en een groot deel van dien aan een Hyperbole, of vergrooting, die aan alle/ welke haar saak op het krachtigste voortsetten willen/ vry eygen is/ toegeven. 't Is waar/ dat wy niet klaar weten konnen/ wanneer dese hoolen uyt de Steenrotsen uytgegraven zijn: maar wy weten echter/ dat/ doen de wet der twaalf tafelen gemaakt wierd/ men het gebruyk van dooden te begraven had, en dat Romen, doen reeds vry groot geworden zijnde/ sy buyten twijffel plaatsen hadden om hare dooden in deselve neder te leggen/ soo dat/ geen van de Schrijvers van Romen van eenigh diergelijken werk gewagh makende/ het niet onredelijk is sich in te beelden dat dese gewulfsels/ van het begin der Stad af reeds gemaakt en uytgehouwen zijn/ en alsoo de latere Schrijvers geen reden of gelegentheyd gehad hebben/ om yets daar van aan te tekenen. 't Is ook seker/ dat hoewel het branden der dooden onder de Romeynen in gebruyk gekomen is/ sy echter tot haar vorige gewoonte van het begraven der dooden, wedergekeert zijn/ langh voor de tijd van Constantinus, soo dat de Christelijke Religie dese veranderingh niet ingevoert en heeft. Alle onse Hedendaaghsche Schrijvers vatten het op als een saak/ die reeds toegestaan is/ dat die veranderingh ten tijden van de Antoninen gemaakt is/ maar nadien'er geen wet van en is gemaakt/ en in een Eeuwe/ die vol Schrijvers/ van geene order ontrent de begraafnis-plaatsen ge-

meldet word / soo schijnt het gevoelen van Velserus waarschijnlijker / dat de gewoonte van doode te branden by trappen afgenomen heeft / en nademaal wy versekert zijn / dat sy de gewoonte van begraven te vooren gehad hebben / soo is het natuurlijker te denken / dat de Slaven en de minder slagh van menschen doorgaans begraven zijn / als 't welk onkostelijker / en een eenvoudiger wijse van de lighamen te bestteden was als het verbranden, dat grootser en kostelijker was; en indien'er doen reeds begraatnis-plaatsen waren / kan men hem selven lichter verbeelden / hoe de gewoonte van het begraven, sonder eenige wet daar van te maken / wederom algemeen geworden is.

Ik heb een tijd langh niet konnen uytvinden / op wat gronden de hedensdaaghsche Critici, dat is / die haar werk maken om over de oude schriften te oordeelen / als een bekende en sekere saak aangenomen hebben / dat het begraven ten tijde der Antoninen begonnen heeft / tot dat ik gelegentheyd gehad heb om over dese saak met den geleerden Gronovius te spreken / die in die oude geleertheyd soo bedreven schijnt te zijn / als of hy die Schrijvers altijd voor hem had open leggen. Hy seyde my seker te zijn / dat de veranderingh van het branden in het begraven niet door de Christen Keysers ingevoert en was / alsoo Macrobius (in het sevende boek / het sevende hooft-stuk) met klare woorden seyt / dat de gewoonte van de lighamen der dooden te branden in die Eeuwe geheel in ongebruyk gekomen was / 't welk klaarlijk bewijst / dat die gewoonte niet soo laat door Constantinus afgeschaft en is; en gelijk'er van dese saak door hem geen wet gemaakt en is / soo heeft hy en de volgende Keyseren het Heydendom soo volkomelijk toegelaten (nemende selfs die van de Heydensche Religie aan in de grootste bedieningen) dat het niet te denken is / dat'er tegen het verbranden eenige order gegeven zy; daar van klaarlijk uyt blijkt / dat de Heydenen op eygen goetdunken dese veranderinge gemaakt hebben / alsoo men anderfins dit mede onder haar klachten over de beswaarnissen / diese van de Christenen leden / gevonden soude hebben. Maar 't is moeyelijker de tijd, wanneer dese veranderingh gemaakt is / aan te wijsen / of te bepalen. Gronovius toonde my een passagie uyt Phlegon, daar van lighamen gesproken word / die in de aarde gelegt waren / maar hy maakte daar niet veel staat op / alsoo dat op de gewoonte van het begraven, 't welk elders plaats moght hebben / soude konnen sien; want op die wijse verhaalt Petronius de begraafnis van den Man der Ephesiaansche Juffrouw: doch hy dede my door waarschijnlijk gelooven / dat het begraven doorgaans ten tijde van Commodus in practijk was / alsoo Xiphilinus ons seyt / dat ten tijde van Pertinax de vrienden der geener / welke Commodus belast had te dooden / derselver lighamen opgegraven hebben / en van sommige maar alleenlijk eenige gedeeltens / en van andere de geheele lighamen te voorschijn wierden gebragt. De-

selve

selve Schrijver verhaalt ook / dat Pertinax het lighaam van Commodus begraven, en alsoo voor het woeden des volks bevrijd heeft / 't welk van een vast bewijs is / dat het begraven een gemeene practijk van die tijd was. Gemelde geleerde Man heeft / sedert ik over dese saak met hem eerst in onderhandelingh geweest ben / my twee passagien te vinnen gebraght uyt Festus Pompejus, die alle verschillen over dese geheele saak weghnemen; want daar in word gesept / onder welke namen de Catacomben ten tijden der Romeynen bekent / waar deselve waren / en wat voor soort van menschen daar plegen ingelegt te worden; ook heeft men daar een beschrijving / waar aan de dragers gemeenlijk bekent waren / als ook de tijd, wanneer sy de doode lighamen uytdroegen; en bysonderlijk blijkt uyt deselve / dat'er in die leg-plaatsen, van welke die Schrijver gewagh maakt / geen sorg gedragen wierd / om de lighamen / die'er wierden ingelegd / voor het verrotten te bewaren. Zijn woorden zijn dese: *Puticulos antiquissimum genus sepulturæ appellatos, quod ibi in puteis sepelirentur homines: qualis fuerit locus, quo nunc cadavera projici solent, extra portam Esquilinam: quos quod ibi putrescerent, inde prius appellatos existimat Puticolos Ælius Gallus, qui ait antiqui moris fuisse, ut patres familias in locum publicum extra oppidum mancipia vilia projicerent, atque ita projecta, quod ibi ea putescerent, nomen esse factum puticuli.* De tweede passagie luyt aldus: *Vespæ & vespillones dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt, non à minutis illis volucribus, sed quia vespertino tempore eos efferunt, qui funebri pompâ duci propter inopiam nequeunt:* 't welk alles soo nauw met de gedaghten die men uyt een generaal gesight deser leg-plaatsen maken moet / overeenkomt / dat het niet moeylijk is hem selven overtuyght te vinden / dat die begraafnisplaatsen, die nu met den prachtigen naam van Catacomben genoemt worden / geen andere zijn / als de Puticuli, van welke Festus Pompejus gewagh maakt / waar in de Slaven, de geringhste soort der Romeynen, wegh geleght / en alsoo sonder eenige verder sorge ontrent haar / om te verrotten / gelaten wierden. 't Is ook seer waarschijnlijk / dat / gelijk aan de eene zijde de Familien der Romeynen met het begraven harer dooden voortgegaan hebben / selfs doen het verbranden derselven de gemeenste gewoonte was / alsoo aan de andere zijde mogelijk andere daar na met het verbranden harer dooden voortgegaan hebben / door dien die saak onverschilligh / en daar van geen wet gemaakt en was / en daarom wierd het na die tijd den Christenen besonderlijk tegen geworpen / datse van het verbranden harer doode lighamen afkeerigh waren / gelijk Minutius Felix daar van gewagh maakt; maar dit of eenige andere bewijsen / die men uyt de medaillien en penningen van de consecratien na die tijd bybrenght / bewijst alleenlijk / dat sommige altijd verbrand wierden / en dat de Christenen doorgaans het begraven / als uytdrukkende haar geloof van d'opstandigh, gebruyk-

ten /

ten/ daar in tegendeel de Heydenen tusschen 't een en 't ander geen onderschept en maakten. Ook is uyt de eygene opschriften, die men in veele Catacomben, den datum van de regeerende Burgermeesters hebbende/ gevonden heeft/ klaar/ dat dit de begrafenis-plaatsen van alle Christenen van de vierde en vijfde eeuwe geweest zijn. Want ik weet niet/ dat'er een van een ouder datum is/ en nochtans spreekt geen van de Schrijvers in die eeuwen hier van als van een werk der eerste Christenen. Sy spreken wel van de Begraaf-plaatsen der Martelaars, maar dat bewijst niet meer/ als dat de Christenen in dese gemeene begraaf-plaatsen haar quartieren en besondere onder haar bekende gangen/ in welke sy haar dooden neder leyden/ konnen gehad hebben/ hoewel het niet waarschijnlijk is/ datse in de tijden der vervolgingh sulke opschriften sullen gemaakt hebben/ die de lighamen van haar afgestorven Vrienden voor de woede harer vyanden open gestelt souden hebben. En de valsche acten van eenige Heyligen en Martelaars hebben te weynigh geloofweerdigheyt/ om het gemeene gevoelen te ondersteunen. De Verssen van Damasus zijn niet beeter. En hoewel die eeuwen genegen genoegh waren/ om fabulen te geloven/ schijnt het echter/ dat dit voorgeven/ van dat dese Catacomben een werk van de eerste Christenen geweest souden zijn/ te groven saak was/ om deselve soo vroegh in de wereld voort te setten: ook geeft het niet melden der Schrijvers in een eeuwe/ in welke de superstitie soo sterk reeds voortgingh/ een groot bewijs hier tegen/ alsoo een soo grooten werk/ als dese Catacomben, aan alle de Romeynen sekerlijk bekent moest zijn. Het soude gemakkelijk wesen dit verder uyt te breyden/ en te toonen dat de sleghte pylaren/ die in eenige Catacomben gevonden zijn/ niets van de schoonheyd der oude en Roomsche tijden hebben. Ook is dit kenlijker uyt veele opschriften/ die meer na der Gotthen, als der Romeynen wijse zijn; en selfs zijn'er soo veele opschriften, die op fabulen haar opsight hebben/ dat die sekerlijk van beeter tijden zijn; ja het blijkt ook uyt den H. Hieronymus, dat de Moniken selfs in sijnen tijd al een handel met de Reliquien begonden te drijven/ soo dat het geen wonder is/ dat sy/ om het crediet van sulken hoop en ruymte/ die niet uyt te putten was/ grooter te maken/ eenige elendige opschriften en uythouwingh in de steenen gemaakt/ en mogelijk de ingangen tot deselve met groote voorhoedingh en bedektheyt toegesloten hebben/ met ooghmerk om deselve op d'een of 't ander bedrogh of droom weder te openen/ en grooter aghtingh voor de Reliquien te verkrijgen/ 't welk van meermaals gedaan wierd/ alsse grooten rijkdom en devotie selfs voor d'een of d'ander enkele Reliquie daghten te trekken. Dewijl nu maar weynige menschen van dien verborgen aanslagh wisten/ die van of gestorven/ of door de veelvoudige veranderingen, die tot Romen gebeurt zijn/ door de ontdekkingh van die saak herwarts en derwarts

verstropt

verstropt zijn / soo is de kennis deser plaatsen eyndelijk geheel verlooren / en wierden in de voorleden eeuw bysekere toeval ontdekt / en hebben sedert altijd een onuytputtelijken voorraad van gebeentens uytgelevert / die na alle waarschijnlijkheyt geen andere als van de Heydensche Romeynen geweest zijn; welke nu de geheele wereld over gesonden worden om een superstitie, die niet alleen blind is / maar ook groote onkosten veroorsaakt / te voeden. Dese gebeentens van de slaven der Romeynen, of ten minsten van geringe slagh van menschen / worden nu in silver en goud neffens veele andere kostelijke verciersselen opgesloten, en voeden soo wel de bygelovigheyt van die / die geern bedrogen willen wesen / als sy tot het ooghmerk dienen van die geene / welke de wereld soeken te bedriegen. Maar alsoo men niet voorgeven kan / dat tot Napels soo veele Christenen geweest zijn / die sulke Catacomben souden hebben konnen maken / en men eens oordeelende / dat die de gemeene begraaf-plaatsen der oude Heydenen geweest zijn / dewelke gelegentheyt soude hebben te denken dat die Catacomben te Romen ook geen andere en waren / soo heeft men geen moeyte genomen om die te Napels eens te ondersoeken. My daght dat dit wel een breed discours verdiende / en heb daarom mogelijk wat te langh op dese stoffe blijven staan.

Ik sal niet wijdloopigh beschrijven 't geen soo wel bekent is / gelijk als dat van den bergh Vesuvius, die ontrent een maand voor mijn komste tot Napels, soo een geluyt gemaakt heeft / dat de menschen tot Napels 'snaghts qualijk slapen kondtn / doen ook eenige oude huysen door de aardbeving / die door de ontsteltenis van den berg veroorsaakt was / soo geschuddet wierden / datse omverre vielen: de laatste uytberstingh, die ruym vijftig jaren geleden / geschiede / was soo vreeslijk / dat'er selfs in Napels, hoewel het seven mijlen van den bergh gelegen is / geen kleyne vreese was / maar de storm smoorde noch onder de aarde; want hoewel hy meer als gemeen rookte / wierp hy echter niets uyt: het rookte niet alleen in den mond van dien kleynen bergh, binnen het groote hol, 't welk het vyer gemaakt heeft / maar ook de heele laaghte over / tusschen desen binnensten bergh / en de buytenste zijde van dit gebergte / 't welk vier mijlen in 't ronde is: wanneer men siet den mond van dit vyer / en dat'er soo groot gedeelte van den berg eenige voeten hoog met as en steenen, die als van metaal zijn / en door het vyer uytgeworpen / bedekt is / soo kan men niet anders / als sich verwonderen wat het voedsel van soo langhdurigen brand / die soo veel materie verteert / en sulken ongemeenen meenighte van steenen uytgeworpen heeft / wesen magh. 't Is seker / dat'er doorgaans in desen grond eenige aderen van swavel zijn / en het schijnt dat deselve in dit geberghte door eenige mijnen en rotsen heen loopen; en gelijk die langsame verteeringh der selven een gedurigen smook veroorsaakt / soo

Verhaal van den Bergh Vesuvius, en sijn uitwerkingen.

werpt

werpt het / wanneer de lucht daar binnen soo verdunt is / datse openingh hebben moet / die groote stukken van steen en metaal / die'er binnen besloten zijn / na buyten. Maar 't is niet wel te begrijpen / hoe dit over de lucht na binnen trekt om die vlamme te onderhouden / ten sy dat'er lucht-pijpen door eenige onbekende holligheden onder de aarde zijn / of dat de lucht door de pooren van de aarde ongevoeligh doortrekt.

De hitte van desen Bergh heeft sulken werkinge op de grond / die'er na den voet van den bergh is / dat deselve de kostelijkste wijn ontrent Napels voortbrenght / en suyvert de lucht soodanigh / dat het Dorp / 't welk aan des selfs voet leyt / geoordeelt word de beste lucht van die landstreek te hebben / soo dat veele menschen uyt Napels om haar gesondheyt derwaarts komen. Ischia, 't welk een Eyland niet ver van Napels is / werpt ook somtijds vyer uyt. Aan de andere zijde van Napels westwaarts / gaat men door een spelonke onder de Pausalippe, **Beschrijvingh van een spelonk.** welke hondert en veertigh passen langh is; ik ging'er te voet in / om'er een rechte maat van te nemen. Sy is twintigh voeten breed, en in 't begin veertigh voeten hoogh, maar daar na niet hooger als twintigh voeten; de steen die hier uytgehouwen is / is bequaam tot gebouwen / soo dat hier door niet alleen een wegh geopent is van Puzzolo, of Puteoli na Napels, maar ook steenen uytgelevert heeft tot het bouwen van de Stad. Die geheele wegh over verneemt men een vreemd geruys binnen de grond: een weynigh aan geene zijde van dese grotte of spelonke van Pausilippe, als men ontrent het Meyr Agnano komt / is aan de eene zijde een bad, 't welk veroorsaakt word / door een damp, die met sulken hitte uyt de grond opkomt / dat / soo dra men een weynigh tijds daar in is / geheel besweet word / en is seer goed tegen eenige siekten / bysonder tegen die / welke den naam van de Napelsche siekte draaght. Ontrent twintigh treeden van daar is een kleyn ander hol, 't geen sulken vergiftigen damp uytwasemt / datse een keers, soo dra die **En van een ander gevaarlijk Hol.** daar by gehouden word / uytbluscht, en een levendigh schepsel binnen den tijd van een minuut sekerlijk doet sterven. Want een hond, daar men gemeenlijk de proef aan neemt / viel'er in de tijd van een halve minuut door dood neder / daar van het ook Grotte di Cane, dat is / de hondspelonke genoemt word. Van daar gaat men besien de arme overblijfsels van Puzzoli, en die geheele baey, welke eertijds een gantsche streek van Steeden geweest is / als zijnde / gedurende de hitte van den somer / de retraitte en uytvlught der Romeynen geweest. Al het geen hier seldsaam is / is soo meenighmaal / en soo breed beschreven / dat ik by het geene daar soo wel van bekent is niets byvoegen kan. Ik sal niets van het amphitheater, of van de huysen van Cicero of Virgilius seggen / alsoo men'er niet als twijffelaghtige traditien van heeft; 't zijn wiens gebouwen van gebakken steen op de wijse der Romeynen; Dees

[illegible]

wulffels en de boogen van 't huys van Virgilius zijn noch volkomen. De Sulfatara is een wonderlijke saak. Hier is een plaats, uyt welke voor ontrent hondert en vijftigh jaren de kraght des vyers, 't welk geduurigh in veele plaatsen uytborst, een groote quantiteit aarde uyt wierp, en meer als drie mijlen van daar wegh voerde, en daar op een Stad, die met de uytberstingh overstelpt wierd, een bergh, die Monto novo, of de nieuwen bergh genoemt word, maakte. My wierd geseyt, dat'er voor die tijd een Canaal geweest was, welke van de baey in 't Meyr Avernus gelopen had, daar van men als noch het begin in de baey een stuk weghs van den oever siet, en als noch na Julius, alsoo het van Julius Cæsar gelooft wierd gemaakt te zijn, den naam draaght. Maar door het oprijsen van de grond by de uytberstingh van de Sulfatara is die passagie gestopt, en is nu het water van Avernus versch. Dit Meyr is aghthien vademen diep. Aan de andere zijde des selfs is dat schrikkelijk hol, uyt 't welk een der Sibyllen geseyt word haar godlijke inspraken gegeven te hebben. Het uythouwen des selfs uyt de rotssteen is een wonderlijk werk geweest, want die rots is een van de hardste steenen, die'er in de wereld zijn, en het hol is binnenwaarts sevenhondert voeten langh, twintigh voeten breed, en by gissingh aghthien voeten hoogh. En aan 't eynde van dese ruyme galery is'er een nauwe passagie van drie voeten breed, twee-hondert voeten langh, en seven hoogh, na een kleyne woningh, tot welke men van dat groote hol al geduurigh nederwaarts gaat. In die woningh zijn drie kleyne gemakken, in een der selven zijn eenige overblijffels van out ingeleyt werk, met 't welke de muuren en het bovenste overtrokken is. Daar is ook een water-wel, en een bad, daar in de Sibylla gelooft word haar gewassen te hebben. Van dit hol seyd men, dat'er een ander hol, reght door tot Cuma toe, 't welk drie groote mijlen daar van daan is, heenen loopt; maar die passagie is nu, door dien de rots op verscheyden plaatsen ingevallen is, gestopt. Dit stuk werks maakte my verbaast en verschrikt. Maar ik gaf niet veel geloof aan 't gemeene volks gevoelen, 't welk daar soo gemakkelijk aangenomen word, dat dit alles van den Duyvel gemaakt soude zijn; de tekenen van het hakken in dese rots doorgaan heenen thoont, dat het geen werk van de natuur en is. Sekerlijk die dat ondernomen hebben moeten veel ledigen tijd, en veel menschen onder haar gebied gehad hebben, en het schijnt met geen ooghmerk uytgevoert te zijn, als om de menschen aan de Priesters, die over dit bedrogh het bestel gehad hebben, volkomelijk onderdanigh te maken.: „ Soo neerstigh en yverigh is de eersught en 't bedrogh der Prie-„ steren in alle eeuwen en onder alle verdorvene godsdiensten geweest. Maar onder alle vertooningen van de schoone voorwerpen, die haar in de Baay van Puzzoli opdoen, zijn de overblijffels van Caligulas brugh het alderwonderlijkste, want daar zijn noch aght of thien pylaren, op welke

Beschrijvingh van 't Sibillen hol.

Overblijffels van Caligulas brugh.

welke de bogen gestaan hebben/ en sommige van die bogen zijn noch half in haar geheel. Ik had geen touw by my/ om de diepte van het water aan de buyten-zijde der pylaren te peylen/ maar mijn Schipper versekerde my dat het daar vijftigh cubiten, elk van anderhalve voet diep was.

Sedert ik tot Napels geweest ben/ heb ik yemand/ die derwarts gingh/ versoght om dese saak te ondersoeken/ en dit bescheyt van hem bekomen/ dat hy aan de eerste pylaar van Caligulas-brugh na de zijde van Puzzolo, het water nauwkeurig gepeylt, en seven en een half vadem diep bevonden had: maar hy voeghde'er by/ dat de Schippers hem versekert hadden dat het water aan de andere zijde voor Baja ses-en-twintigh vademen diep was: maar gelijk zijn diep-loop niet langh genoegh was/ om dat te probeeren/ soo geloofde hy/ dat men dit niet in alles aannemen moest; want de Schippers hadden hem versekert/ dat het water aan de zijde van Puzzoli thien vademen diep was/ hoewel het gepijlt zijnde maar seven en een halve vadem diep bevonden wierd. Hier uyt nu kan men vast stellen/ dat het water aan de andere zijde twintigh vademen diep is/ soo dat het een mensch verbaast maakt/ als men overdenkt/ hoe de pylaren van gebakken steenen soo diep in 't water hebben konnen gebouwt worden.

't Geene dan my van die vijftigh cubiten geseyt wierd/ kan ik niet geloven/ maar 't is nochtans soo diep/ dat men hem selven niet wel verbeelden kan/ hoe het mogelijk geweest sy in sulken diepte te bouwen/ en aangaande het afdammen der Zee/ dat schijnt noch onmogelijker te zijn. Die brugh is een klaar bewijs van de overdadige en onmatige onkosten van een beestelijken Tyran, makende een der grootste bruggen/ die'er opt ondernomen zijn/ drie of vier mijlen over de Zee, enkelijk om soo grooten schat aan sijn ydelheyd op te offeren. De Tombe van Agrippina is soo grooten saak niet/ de steunsels en pijlaren desselfs sijn noch maar alleen geheel. De wonderlijke Vyver is een grooten waterbak gemaakt/ gelijk een grooten Tempel staande op acht-en-veerdig groote pijlaren, die alle uyt de steenrots uytgehouwen/ en met de oude pleystering, die nu soo hard als een steen is/ overtrokken zijn; men gelooft deselve 't werk van Nero te zijn. Ontrent het vier-en-deel van een mijl van daar is een ander groot werk, 't welk in een Rots ingaat; maar aan den ingangh desselfs is een schoon portaal, met pijlaren van gebakken steen/ en als men in de Rots ingaat/ vind men een groote meenighte van kamers, die regulierlijk gemaakt en gefatsoeneert/ uyt de Rots uytgehouwen/ en geheel over gepleystert zijn/ 't geen noch soo volkomen/ en soo wit is/ datmen niet wel denken kan/ dat deselve sedert sy eerst gemaakt zijn/ niet overwittet soude zijn. Daar sijn veele sulke kamers/ men seyt tot het getal van hondert toe/ daar van dit Hof den

De Tombe van Agrippina.

naam

naam Centum cameræ, dat is / honderd kamers draaght. Dit is een werk geweest van soo groote onkosten, als het onnut is / men schrijft het Nero toe, die geseyd word sijn gevangene daar in opgesloten te hebben. Maar in dese geheele Baey is'er niets soo curieus / en dat soo veel dienst doet / als de Baden, die haar oorspronk schijnen te hebben uyt deselve reden die'er is van de uytberstingh in Vesuvius, Sulfatara, en in de reeds gemelde grotten of spelonken; waar door aldaar eenige Fonteynen tot kookens toe heet zijn / en door de Rotse een damp voort send / die door de pooren der steenen, daarse hard zijn / niet door bersten / maar daar se saght en spongieuser zijn / bersten sy met soo sterken hitte uyt / dat een mensch daar in ten eersten / gelijk als in sweet smelt: maar wanneer hy in de passagien / die in de Rotse uytgehouwen zijn / hem selven na beneden hout / soo word hy geen hitte gewaar / ter oorsaak / dat de Rotse daar hard is. Dese dampen / gelijkse heet zijn / soo brengen sy sulke mineralen mede / als se in haar wegh door de Rotse vinden. By dit Bad sijn uyt de Rotse Galderyen en Kamers gemaakt / in welke gelijk als bedsteden in de muuren gemaakt zijn / waar op die daar komen om tot haar gesontheyd te sweeten / haar matrassen, lakens en dekens nederleggen / om uyt het sweeten komende daar op te konnen gaan leggen. Hondert-kamer-hol.

't Is seker / dat een mensch nergens een dagh van sijn leven met sulken vermaak, en soo grooten voordeel kan passeeren / als in dese wegh na Puzzolo, en langhs die geheele Baey heenen. Maar hoewel deselve eertijds soo wel bebouwt / soo wel bewoont / en soo cierlijk geweest is / soo fietmen hier nu meer als ergens oogenschijnlijk / wat veranderingh de tijd over alle plaatsen brengen kan: want Napels heeft dese plaats soo geheel verteert / en dessels Inwoonders na haar getrokken / dat Puzzoli selfs nu maar een kleyn Dorp is / en'er in de geheele Baey geen ander meer en is / daar nochtans die Baey eertijds bypna geheel in 't ronde bebouwt was / alsoo'er seven groote Steden in waren.

Hebbende u aldus verhaalt 't geen ik aanmerkelijst in en ontrent Napels gevonden heb / kan ik hier van niet afscheyden sonder eenighsins te melden het kostelijk overblijffel van de wegh van Appius, genoemt Via Appia, die tusschen Napels en Romen sich dertigh mijlen ver uytstrekt. Dese gemeene wegh is twaalf voeten breed, sy is gemaakt met groote / meest blauwe steenen, die vast alle / anderhalve voet in het vierkant zijn. De vastigheyd van dese steene wegh blijkt uyt haar geduursaamheyd / alsoo se meer als achthien honderd jaren gelegen heeft / en echter in de meeste plaatsen t'samen wel eenige mijlen noch soo volkomen is / als of se eerst gemaakt was: ook toont de hermakingh en vernieuwingh van die plaatsen / daar de wegh door den tijd vergaan is / een merkelijk onderscheyd tusschen het oud en hedendaags Appias wegh.

 pla-

plaveyen. Eene saak scheen vreemd / dat de wegh aan beyde zijden me de grond gelijk is / daar 't scheen dat een soo grooten gewight van dese steenen de grond door haar swaarte had moeten doen sakken; behalven dat ook de aarde / besonder in lage gronden / meest door het stof, 't welk de Winden en Beken van de Bergen nederwaarts brengen / geduurigh hoger word / uyt welke twee redenen van een grooter onderscheyd tusschen desen wegh en de grond / die'er aan beyde zijden is / soude moeten zijn / als'er nu is. Dit doet my gelooven / dat dese wegen eertijds een weynigh hoger als de grond aan de zijden gemaakt zijn / en dat een tijd van soo veel eeuwen deselve nu aldus met de grond gelijk gemaakt heeft. Dese wegen sijn voornamelijk gemaakt geweest voor die te voet gaan: want gelijk'er niets vermakelijker is / als dese wegh te wandelen / soo isser niets onbequamer voor paarden en alle soorten van vervoeringh over land / alsoo de muyl-esels de eenige last-dragende beesten zijn / die 't op desen wegh langh konnen uytharden / en de paarden, alsse dese wegh een tijd langh gegaan hebben / om hals geraken.

Daar sijn verscheydene overblijfsels van de Romeynsche oudheden tot Cajeta. Maar het Eyland Caprea, nu Crapa, 't welk een stuk werks over Zee van Napels is / gaf my een vreemde bevattingh van de Regeeringh van Tiberius, alsoo men niet wel seggen kan / of het wonderlijker en ongemeender geweest is te sien / dat een Vorst de beste plaatsen en Paleysen van Italien verliet, en hem selven in een kleyn Eyland, in welk men seyd / dat hy seven kleyne Paleysen gebouwt heeft / opsloot, of te sien / dat een soo grooten lighaam, als het Roomsche Rijk was / geregeert van sulken wreeden Vorst, en die van Romen, de Hooftplaats, soo ver af was / dat het daar alles soude t'onderst en boven hebben konnen loopen / eer de tijdingh daar van hem gebraght soude zijn. En gelijk'er niet wonderlijker is als te sien / dat een soo grooten Staat, welke soo grooten gevoelen van haar vryheyd had / door sulken onbescheyden beestachtigen en wellustigen mensch, als Antonius, en door soo een rauwen jeugd, als in Augustus was / onder 't jok gebraght / en onderdanigh gemaakt is; soo is de reden van verwonderingh noch grooter / als wy sien / dat een Vorst, die hem selven honderd en vijftigh mijlen ver van Romen in een Eyland opsluyt / de kracht van soo grooten lighaam in sijn handen heeft / en draayt soo het hem goet dunkt.

't Eyland Capra.

Maar ik kome nu tot Romen, 't welk / gelijk het eertijds den tijd van veele eeuwen na malkanderen de Vorstin der wereld geweest is / soo als noch meer curieuse en seldsame saken / om de opmerkingh van den eyssiger werk te geven / vertoont / als eenige andere plaats in Europa. De wegh na Romen en 't inkoomen in de Stad van de Toscaansche zijde doet een vreemdelingh verbaast staan: want men komt by veele

Wegh na Romen.

veele mijlen ver over de overblijffels van de wegh, die na Flaminius, Via Flaminia genoemt word; dese is wel soo volkomen niet meer als de Via Appia, echter heeftse noch genoegh, om een bequame bevattingh in yemand te verwekken van de Romeynsche grootheyd, die door geheel Italien sulke steene wegen gemaakt heeft. Binnen de deuren van Porta di Populo, dat is, des volks poort, is een schoone obeliscus, of spits opgaande colomne, een groote fonteyn, twee fraaye kleyne Kerken, die als tweelingen malkanderen gelijken, en by malkanderen staan; en voorts heeft men aan beyde zijden een langh gesight van verscheydene straten. Daar is geen Stad in dese gedeelte der wereld, daar de Kerken, de Kloosters, en de Paleysen soo kostelijk, en de andere gebouwen soo slecht zijn, welk laatste in der daad merklijk de elende ontdekt, waar onder die van Romen suchten. De Kerken van Romen zijn soo wel bekent, dat ik niet onderstaan sal de selve te beschrijven, ook heb ik'er maar overloopende het gesicht van gehad, om het selve soo net te doen, alsse wel vereyschten. Die van St. Pieter alleen soude, om niet te seggen een langen brief, maar wel een groot boek uytmaken. De lenghte, de hooghte en breedte desselfs hebben soo een nette proportie, en het oogh word met elk van die ten eersten soo ingenomen, dat het geheel op het eerste gesicht soo groot niet en schijnt, als het na een nauwer en besonderlijker opmerkingh bevonden word: en gelijk de vier pijlaren, op welke de Cupulo, dat is, het hoogh en rond gewulfsel steunt, van sulken wonderlijken dikte zijn, dat men soude denken deselve sterk genoeg te wesen om een gebouw, hoe swaar het ook soude mogen zijn, te dragen, soo moet men hem verwonderen, wanneer men op den top van die groote hoogte opklimt, hoe eenigh fundament sulken grooten gewichte soude konnen dragen: want gelijk de Kerk een groote hoogte heeft, soo steekt die Cupulo noch vier-honderd en vijfthien groote trappen boven de Kerk uyt. Boven aan het het binnenste deses Coupels word'er yets vertoont, 't welk, hoewel het van de vloer beneden niet wel kan gesien worden, ten sy dat yemand een sterk gesicht heeft, en daar om mogelijk niet veel ergernis geeft, echter een groot bewijs van de Afgodery van die Kerke is, want God is daar geschilderd als een oud Man, die rondtom met Engelen omhangen is. Ik sal niets seggen van het groot Altaar, van St. Pieters-stoel, noch van de groote Tomben, van de welke die van Paulus de derde, Urbanus de achtste, en Alexander de sevende, de drie voornaamste zijn, noch ook van de groote gewulfsels onder de Kerke, en de overblijffels der oudheyd, die in deselve bewaart worden. Ik wil ook niet ondernemen de beschrijving van het daarnaast aanstaande Paleys, daar de schilderingh van de opene galery, en van veele vertrekken, door Raphaël en Michaël Angelo gedaan, soo kostelijk zijn, dat het jammer om sien is, dat soo kostelijken werk in de open lugt staat

De Kerken aldaar.

Beschrijvingh van een Paleys omtrent St. Pieters.

staat / en by gevolgh te haast vergaan moet / gelijk het in veele plaatsen meest reeds geheel vergaan is. Ik konde niet nalaten in de Sala Regia, of de Koninklijke Saal, die voor de beroemde Kapel van Sixtus de vijfde, en over al beschildert is / aan te merken / dat in eenen hoek desselfs vertoont word de moord van den vermaarden Admiraal Coligni, Heer van Chastillon, en onder deselve dese woorden geschreven stonden: *Rex Colinii necem probat*. De Koningh prijst de moord van Coligni. De groote lengte der galery aan d'eene / en van de boek-kamer aan d'andere zijde overvalt een mensch met groote verwonderingh. De Thuynen hebben veele en ongemeen kostelijke beeltenissen, en eenige goede fonteynen, maar worden hier / en in het Paleys op het Quirinaal slecht onderhouden. En sekerlijk / indien men meest in alle de Paleysen van Romen maar weynigh onkosten deed / om 't geene met soo grooten kosten gemaakt is / in goede order te houden / sy souden haar anders vertoonen / en met meer vermaak aangesien worden. Veele dingen zijn'er aan de huysen van Romen, die haar niet wel vertoonen. De deuren sijn in 't gemeen slecht / en de sloten noch slechter / uytgenomen in 't Paleys van den Prins Borgese, in welke / gelijk'er een seer groote versamelingh is van de beste schilderyen der grootste Meesters / die in Europa zijn / soo geven de deuren en sloten desselfs 't ooge sulken wangenoegen niet / als men elders ontmoet De vloeren der Paleysen zijn alle van gebakken steen, welk soo geweldigh sleght is / dat men de sleghte proportie, die'er tusschen de vloeren en de overige geedeelten der huysen is / niet sonder misnoegen kon aansien. 't Is waar / sy seggen / dat haar lucht in de winter soo koud en voghtigh is / datse haar vloeren met marmersteen niet konnen leggen; en dat in de somer de hitte somtijds soo groot is / dat de planke-vloeren niet alleen van die hitte scheuren / maar ook van de wormen / die'er in groepen souden / opgegeten souden worden. Maar indien sy in haar Paleysen dienst-boden onderhielden / om de vloer soo te schrobben, als men in Holland doet / daar de lught voghtiger / en het climaat meer gewormte voortbrenght / souden sy van de planke-vloeren die gevolgen / welke sy voorgeven / niet hebben. Met een woord / daar is geen volk / 't welk aan het bouwen en voltrekken harer Paleysen en Thuynen of Lust-hoven soo veel rijkdom te kost leght / als de Italianen, en daar na soo weynigh doen om deselve te onderhouden. Ik merkte noch yets anders in hare Paleysen aan. Daar is in der daad wel een groote rije van schoone vertrekken, de eene binnen de andere / die haar kamers uytmaakten / maar ik vond'er aan 't eynde van deselve niet / noch waar haar slaap-kamer was / of de plaats geordonneert tot een aghter-trap, of kleder-kamer, of Kabinetten, of knegten-kamer of andere gevoegelijkheden / die tot gemak der vertrekken verеyscht worden. 't Is waar dit alles is wel voor een huys van Staat, in 't welk meer

meer op de praght / als op andere gemakkelijkheden gesien word / niet soo noodsakelijk; maar ik vond het selve gebrek in de huysen / in welke sy woonden; soo dat men / niet tegenstaande alle de kostelijkheden van haar paleysen, niet seggen kan / dat sy in deselve wel woonen; en haar Thuynen, daar se haar niet op verstaan / worden noch sleghter onderhouden als haar Paleysen; alleenlijk moet men hier van uytsonderen de Hoeve van Borgese, in welke niet alleen de muur met een groote meenighte van kostelijke stutten gelijk als geheel bedekt is / maar ook beeltenissen zijn / die sommige van porphyrsteen, en andere van toetssteen zijnde / groote verwondering verwekken. De geheele grond van dit / 't welk ontrent drie mijlen in sijn omtrek heeft / en waar in ses of seven woon-plaatsen zijn / is soo aangenaam gelegt / dat my docht dat ik / daar in wandelende / in een park der Engelen was. De Villa Pamphilia, of de Hoeve van Pamphilius is beter gelegen / op een hooger grond / heeft meer water-werken, en tweemaal meer grond als de essen gemelde; maar noch het huys, noch de beeltenissen hebben yets by die andere / ook is de grond niet soo wel geordonneert / noch onderhouden. Maar wat betreft het opschikken der Paleysen tot Romen, de publijke vertrekken zijn geheel vol schilderyen, maar die in welke sy woonen zijn gemeenlijk opgeschikt met rood Fluweel, of rood Damast, met een breede goude galon op elke breedte van het stof / en een gouden franje aan het boven en beneden-eynde; Want men in Italien seer weynigh tapyten heeft. Ik ben dus van het generale gesight / 't welk ik u van het Paleys des Paus gaf / ter zijden getreeden. Ik heb'er reeds noch een gedeelte van genoemt / dat my op nieuws ter zijden af sal doen gaan / gelijk het wel verdient / en dat is de boekkamer en Bibliotheek van het Vaticaan. De plaats is ruym en groot; maar 't geen daar in is / is veel grooter: want daar zijn soo veel boeken by malkanderen datse het ooge van een mensch vervullen. Daar is eerst een groote Saal, en aan 't eynde van deselve loopen twee galeryen aan beyde zijden / die soo ongemeen langh zijn / dat hoewel de helft der selven reeds met boeken voorsien is / men echter meenen soude / dat'er meer plaats voor nieuwe boeken is / als de geheele wereld oyt aan 't licht brengen sal. De Bibliotheek van Heydelbergh staat alleen / en beslaat de eene zijde van de galery / gelijk de Bibliotheek met de manuscripten of geschreven boeken van den Hertogh d'Urbino desselfs andere zijde. Maar hoewel dese laatste vry superb en schoon zijn / sijnse echter soo oud niet als die van Heydelbergh. Als sy merkten dat ik uyt Engeland quam / wierd my getoond 't boek van Koningh Hendrik de achtste, over de seven Sacramenten, met een opdragt, met sijn eygen hand geschreven, aan de Paus Leo de thiende, gelijk ook een versamelingh van eenige brieven, die hy aan Anna Bolin geschreven had / welker sommige in 't Engelsch, andere in 't Fransch

Beschrijvingh van Villa Pamphilia.

Van de Bibliotheek van 't Vatikaan.

waren / en ik sijn hand wel kennende / sagh klaarlijk dat het geen versierde dingen waren. In dese Bibliotheek sagh ik geen Latijnsche geschreven boeken / die seer oud waren; eenige weynige stukken van Virgilius sagh ik hier in Capitale, of Hooft-letteren. Maar 't geene by na een halven dagh / die ik op sekeren tijd in dese plaats toebraght / wegh nam / sagh ik op het tegenwoordigh swevende verschil tusschen de Heer Shelstraat, de Bibliothecarius, en d'Heer Maimburgh, over het Concilie van Constans. De twee poincten, over welke het verschil is / sijn de woorden van het besluyt, gemaakt in de vierde sessie, en de confirmatie of bevesting der selven door den Paus. In de vierde sessie is / na uytwijsen van de Fransche geschreve exemplaren, een besluyt gemaakt / onderwerpende den Paus en alle andere persoonen / wie se ook mogen zijn / onder de authoriteyt van het Concilie, en desselfs besluyten / als ook onder de Reformatie, die het Concilie in het Hooft en de Leden voorgenomen had in 't werk te stellen; hier door nu word niet alleen te kennen gegeven / dat het Hooft bedorven was, en daarom reformatie van noden had / maar het stelt ook soo directelijk het Concilie boven den Paus, dat dese sessie, door den Paus geconfirmeert zijnde / die / welke des Paus onfeylbaarheyd vast stellen / niet weynigh in 't nauw stelt: want indien de Paus Martinus, die dit besluyt goet gekeurt heeft / onfeylbaar geweest is / soo is dit besluyt altijd goed; en indien hy niet is onfeylbaar geweest / soo is ook geen ander Paus onfeylbaar. Op dit alles antwoorde Shelstraat uyt sijn manuscripten, dat de woorden van een reformatie des Hoofts en der Leden, in het besluyt van die sessie niet en stonden / en hy vertoonde my verscheyde manuscripten, twee van de welke sekerlijk geduurende het sitten des Concilii geschreven / en geheel niet geklad waren / waarin dese woorden niet en stonden. Ik ken de hand en wijse van schrijven in die eeuwe al te wel, om in mijn oordeel over dese geschrevene copyen licht bedrogen te worden: maar hoewel die woorden daar ontbraken / echter staan 'er aldaar andere / die sterker van de opperheyd des Conciliums boven den Paus spreken. Want daar is besloten / dat de Pausen en alle andere menschen verbonden waren haar de uytspraken des Conciliums in saken des geloofs te onderwerpen; welke woorden in tegendeel in de Fransche copyen niet gevonden en worden. Hier op seyde ik aan Shelstraat, dat de woorden in dese manuscripten my harder scheenen te zijn / als de andere; nademaal het woord reformatie, gelijk het ten tijde van dat Concilie gebruykt wierd / voornamelijk op verbetering van misbruyken sagh / en meenighmaal gepast word op de reglementen ontrent de Kloosters-orders, wanneer deselve tot een nauwer onderhoudingh van de regulen harer order gebraght worden / soo dat / hoewel het Concilie een reformatie beyde van het Hooft en van de Leden besloten had / ik daar niet meer in konde sien / als dat ook eenige ongeregelt-

En wat den Autheur daar in vond; nevens sijn redeneering daar over.

geregeltheden/ in het Pausschap ingeslopen waren/ en verbetert moesten worden/ 't welk selfs van die/ welke des Paus onfeylbaarheyd vast stellen/ niet geloochent word: maar een onderwerping aan 't Concilie in saken des Geloofs, 't welke in de Roomsche manuscripten uytdrukkelijk vast gestelt word/ is een duydelijker bewijs tegen de onfeylbaarheyd van den Paus, en 't woord Geloof kan soo ruymen beteekenis niet hebben/ alsmen met reght geeft aan het woord reformatie. Maar dit onderscheyd dat'er in sulken gewigtigen point is tusschen de Manuscripten van soo een later verhandelingh/ gaf my gelegentheyd om daar uyt aan te merken de groote onsekerheyd der Traditien, besonderlijk in saken die noch by vroeger voor onsen tijd gepasseert zijn/ nademaal 't geene soo laat gehandelt is/ in de Manuscripten soo verscheydentlijk voorgestelt wort; en echter die van Parijs en Romen schijnen elk alle mogelijkke versekertheyd van haar opreghtigheyd te geven. Aangaande de bevestigingh van dit besluyt door den Paus, 't is seker/ dat de Paus Martinus door een generale Bulle het Concilie van Constants in 't geheel bevestight heeft: maar dat hy daar beneven een besondere Bulle, gelijk Shelstraat my versekerde/ soude gemaakt hebben/ waar in hy al de besluyten/ die hy bevestight heeft/ noemde/ onder welke dan dit van de opperheyd des Conciliums boven den Paus niet genoemt wort/ scheen my van veel grooter gewighte te zijn/ en daarom versoght ik het origineele van die Bulle te sien/ alsoo'er billijkke reden schijnt hier in een verdigtsel te erkennen. Hy beloofde my sijn beste te doen/ hoewel hy my ook seyde/ dat/ die Bulle seer nauw bewaart en opgesloten zijnde/ het niet wel te doen soude zijn. Maar als ik des volgenden daaghs quam in hoop/ om deselve te sien/ konde ik'er niet bygebraght worden/ edoch hy versekerde my dat/ indien het niet den laatsten dagh van mijn verblijf tot Romen was/ hy order soude gestelt hebben/ om my het origineele te doen sien. Dus is dit het al/ dat ik rakende de sekerheyd van dese Bulle seggen kan. Maar genomen dat'er in waarheyd sulken Bulle was/ konde ik echter aan de Heer Shelstrat niet toestaan/ dat de generale Bulle van bevestingh door de andere/ welke de besluyten in 't besonder optelt/ behoorde bepaalt te worden; want nadien die particuliere Bulle noyt ontdekt is/ voor dat hy se uytgevonden heeft/ schijnt die onder de hand gemaakt/ en niet/ gelijk de gewoonte daar van is/ het Consistorie gepasseert te zijn; en indien het soo is/ soo is het een stuk van bedrog geweest/ van welke men in die eeuwe geen gerught heeft moeten maken/ en daarom heeft in het dispuyt, 't welk'er tusschen den Paus en het Concilie van Basel over dit selve point was, geen van beyde van die Bulle gewagh gemaakt/ soo datse nu nergens toe en dient/ als om de konsten en bedriegeryen van dat Hof te ontdekken/ dat het namelijk op die selve tijd/ wanneer de gelegentheyd der saken den Paus noodsaakte om de besluyten van het Concilie te bebestigen/ heymlijk een

Bulle gepractiseert heeft / van welke men in een andere eeuw gebruyk soude konnen maken / om de authoriteyt van de generale goet-keuring te krenken en tegen te spreken: en derhalven kan dese gepretendeerde Bulle de andere niet bekrimpen. Daar waren noch eenige andere dingen / die ook hier op sloegen / en my van Shelstraat getoont wierden / maar dit het gewightighste geweest zijnde / noem ik dat alleenlijk.

Eenige geleerde Mannen die te Romen zijn.

Ik sal u hier geen breed register van de geleerde Mannen, die tot Romen zijn / maken. Bellori is na sijn verdienste vermaart wegen sijn kennis van de Griekſche en Egiptische Oudheden, en voor al van 't geen de uytlegginghe der Heydenſche verdigtſelen en Superſtitien betreft; hy heeft een kantoor/dat met 't gene daar op slaat kostelijk voorsien is. Fabretti is met reght beroemt wegen sijn verſtant ontrent de oude Roomſche gebouwen en haar bouw-konſt, Pater Fabri is het voornaamste cieraat van het Collegie der Jeſuieten, en gaat de gemeene soort in de Philoſophie, de Mathematica, en de Kerkkelijke geſchiedeniſſen verre te boven. De Abt Nazari, aan welke ik meest verplight ben / heeft een algemeen geſigt en kennis van alle deelen der geleertheyd / maar heeft hem selven voornamelijk geleyt op de Philoſophie, en de Mathematica, en is een Man van sulken aantrekkelijkken beleeſtheyd, en onthaalde my soo besonder wel / dat ik hem dank weet alle de dingen / die ik gemelt heb / en die ik de eer gehad heb te sien / en schuldigh ben alle de erkentenis van hoogh aghtingh en dankbaarheyd / die ik van hem eenighsins uytdrukken kan.

Lof des Cardinaals d'Eſtrée.

In den Cardinaal d'Eſtrée siet men alle de voordeelen / die de hooge afkomſt, de groote goederen, en een edelmoedige beleeſtheyd yemand geven konnen / en een mate van kenniſſe, die 't geen van een persoon van sulken rangh verwaght kan worden verre te boven gaat; Gelijk hy d'Heer Launoy, een der geleerdste Mannen / van dese eeuwe / onder sijn bescherminghe aengenomen heeft / die dan ook veele jaren by hem heeft gewoont / soo is 't blijkelijk / dat hy door den ommeganghe met sulken ongemeenen Man veel gevordert heeft. Aangaande de kennis der Godgeleertheyd, daar is nu niemand van dat Collegie, die tegen hem op magh.

En die van den Cardinaal Howard.

De Cardinaal Howard is in Engeland te wel bekent / als dat hy van my behoeft beschreven te worden. De verheffingh van hem tot sijn tegenwoordigen staat heeft hem in 't minste niet verandert; hy heeft al de aengenaamheyd en beleeſtheyd, die wy in Engeland in hem gesien hebben / en behoud noch in 't midden van de weerdigheyd van 't Scharlaken de opregte eenvoudigheyd en nedrigheyd van een Monik, en gelijk hy alle edelmoedige sorge voor 't belangh sijner Lands-genooten draaght / die men van hem verwaghten kan / soo heb ik deselve bevonden met soo veel tekenen van sijn goedheyd voor my / die alle gemeene beleeſtheyd te boven gingh / dat ik deselve niet genoegh erkennen kan. My wierd geseyt / dat de Biecht-Vader van den Paus een seer ongemeen Man was

in

in de Oosterſche geleertheyd, die in Romen maar weynigh bekent is. Hy is een Meeſter in de Arabiſche Taal, en heeft / gelijk de Abt Nazari my verhaalde / 't geleerdſte boek tegen de Mahometanen geſchreven / 't welk de wereld oopt geſien heeft / maar 't is noch niet gedrukt. Hy word tot Romen ſoo veel niet geaght / als hy wel elders ſoude / want / alſoo de Godgeleertheyd der School-Leeraars, en der Caſuiſten de Godgeleerde hier meeſt doet aghten / en ſijne ſtudien hem op een anderen wegh gebraght hebben / ſoo word hy niet geaght / gelijk 't behoort / en mogelijk komt de kleyne aghtingh, die de Paus van geleerde Lieden heeft, ook eenighſins te ſtrekken tot nadeel van ſijn Biecht-Vader, want 't is ſeker / dat 'er nu een regeeringh is / welke de geleertheyd weynigh aanmoedight.

Aanmerckingh op d'algemeene verachtingh der Romeinen ontrent de Pauſen.

Over de algemeene verachting, die alle de Romeynen hebben van het tegenwoordige Pausſchap, maakte yemand my een vermakelijke aanmerkingh. Hy ſeyde / de Pauſen, welke voor gehad hebben haar geſlacht te verheffen, als ſy ſagen / dat dit haar onder d'opſpraak des volks braght / pooghden dat altijd door andere dingen / die de gemoederen des volks verſachten konden / voor te komen. Niemand / ſeyde hy / heeft meer gedaan met Romen te vercieren, St. Pieter, en de boek-kamer te voltrekken / en de Stad met water te voorſien / als de Paus Paulus de vijfde, hoewel hy op die ſelve tijd ſijn Familie niet vergat; en hoewel de andere Pauſen, die haar Familien hebben groot gemaakt / ſulke uytſtekende dingen ontrent de Stad niet gedaan hebben / als deſe / echter ſijn'er veele overblijfſels van haar heerlijkheyd en pracht nagelaten. Maar die / welke hare Familien niet bevordert hebben / ſchijnen geoordeelt te hebben / dat dat alleen genoegh was / om haar reputatie ſtaande te houden, en hebben alſoo niet veel gedaan om haar Regeering aan haar Onderſaten ſmakelijk / of aan haar nakomelingen prijſlijk te maken. En 't is vry openbaar / dat de tegenwoordige Paus daar weynigh ſorge voor draagt. Sijn leven is ſekerlijk goet / en vry geweeſt van alle die openbare ergeriſſen, die in de wereld een geſchreeuw maken / en daar is tegenwoordigh binnen Romen een goede order / die ten hooghſten verdient gepreſen te worden; want publijke booſheden mogen en moeten daar niet geſien worden. Sijn nuchterheyd en matigheyd is ongemeen: yemand verſekerde my / dat de onkoſten tot ſijn tafel geen kroon daags waren / hoewel dit noch te kort komt by 't geene Sixtus de vijfde dede / die ſijn Hofmeeſter order gaf voor ſijn eeten elken dagh niet meer als vijf-en-twintig bajoccos, welk ſoo veel als achtien Engelſche penninge zijn / dat is / ſoo veel blanken, te beſteden. De Paus is geweldigh beſorght voor ſijn geſondheyd / en als hy maar de minſte onſtekenis heeft / ſluyt hy hem in ſijn kamer op / en houd meenighmaal op de minſte ſiekte bed langer tijd. Maar ſijn Regeering is ſtrengh / en ſijn Onderſaten ſijn geruïneert.

Uitwerkingh der armoede van een Natie.

Hier komt my yets in den sin/ 't welk mogelijk niet sonder goed fundament sal zijn/ dat namelijk de armoede van een Natie een Land niet alleen ontvolkt/ de menschen verjagende/ maar ook de natuurlijke vrugtbaarheyd der Ondersaten verswakt; want gelijk mannen en vrouwen/ die wel gekleed zijn, die goed voedsel hebben/ en die door gedurigen arbeyd, en hertbrekende bekommernissen, die de armoede mede brengen/ niet afgesloofd en zijn/ lustiger moeten zijn/ als die door armoede en gebrek gedrukt worden/ dat d'eene beter gestelt is tot voortsettingh hares selfs als d'andere: 't welk my klaarder voorquam/ wanneer ik de vruchtbaarheyd van Geneve en Switserland met de onvruchtbaarheyd, die in geheel Italien de overhand heeft/ vergeleek. Ik heb twee ongemeene exempelen van sulken overvloedigen voortsetting des geslagts te Geneven gesien. D. Tronchinus, die Professor der godgeleerdheyd, en de Vader was van den verstandigen en eerweerdigen Professor van dien selven naam/ stierf in sijn acht-en-seventigste jaar, wanneer noch honderd en vijfthien persoonen leefden/ die of van hem voortgesproten/ of welke aan die van hem voortgesproten waren/ getrouwt sijnde/ hem Vader noemde. En d'Heer Calandrin een godsaligh en yverigh Predicant in die selve Stad/ afkomstigh uyt het geslaght der Calandrinen, die nessens de Turretini, de Deodatis, en de Bourlamacchis en eenige andere/ de reformatie voor omtrent honderd vijftig jaren aangenomen hebbende/ haar geboorte-plaats Lucca verlaten/ en haar tot Geneve nedergeslagen hebben. Dese is maar seven-en-veertig jaren oud/ en nochtans zijn'er reeds honderd en vijf personen/ die van sijn Broeders en Susters voortgesprooten/ of aan de selve getrouwt zijn/ soo dat/ indien hy tot sijn tachtigste jaar leeft/ en dat geslaght soo vermeenigvuldight/ als het gedaan heeft/ hy eenige honderden sal konnen sien/ die hem op die wijse bestaan sullen; maar diergelijke word in Italien niet gevonden.

Fonteinen te Romen.

Daar is niets/ dat een vreemdelingh tot Romen meer vermaakt/ als te sien de groote Fonteynen, die'er byna op alle hoeken zijn. De oude water-leyding, die Paulus de vijfde vernieuwt heeft/ komt uyt een vergaderingh van springh-aders/ die vijf-en-dertig mijlen van Romen afgelegen zijn/ en loopt die geheele wegh over op een water-gang in een gemaakt Canaal, 't welk meer een Rivier als een Fonteyn gelijkt. Sy is verdeelt in vijf verscheydene Fonteynen, van de welke sommige het water omtrent een voet in 't vierkant uytgeven. Die van Sixtus de vijfde; de groote Fonteyn van Aqua Travi, die wel geen cierlijkheyd heeft/ maar een wonderlijken overvloed van water uytwerpt; de heerlijke Fonteyn op de markt/ genaamt Piazza Navona, die wonderlijk groot is; de Fonteyn op de markt van Spagna, die voor S. Pieters Kerk, en voor het Paleys van Farnese, en veele andere/ voorsien Romen soo overvloedig/ dat byna elk particulier huys een altijd-loopende Fonteyn

reyn heeft. Alle dese, segh ik, zijn wel schoone tieraaden der Stad, maar brengen boven dat een voordeel mede, 't welk niet genoegh geroemt kan worden, en doet ons grooter en beter bevattingh maken van die, welke de Stad met een der voornaamste vermakelijkheden en gemakken voor 'smenschen leven versorght, als van andere, die milioenen besteed hebben, enkelijk om met het veel geven van water het oogh wat vermaak aan te doen, daar dat geld nochtans beter en voordeeliger soude besteed zijn, en meer kracht gehad hebben, om haren roem voor altoos te doen blijven, als het, gelijk de Romeynen hare schatten deden, om de groote Steden met water te voorsien, besteed was.

Daar is tot Romen een algemeene beleeftheyd, die'er onder alle soorten van menschen de overhand heeft. Dese nu vloeyt ten grooten deele uyt haar Hooft-regeeringh; want alsoo elk een alle de voordeelen van desen Staat genieten kan, (aangesien een slecht Kerkelijk persoon kan worden een Monsignori, dat is, mijn Heer de Prelaat, en een der selven kan zijn een Cardinaal, en uyt die kan'er een tot Paus gekoren worden) soo betoont elk een ontrent andere menschen een nauwe en nette eerbewijsingh, alsoo niemand weet waar een ander toe komen kan. Maar dit veroorsaakt ook, dat de betuygingen van hooghachtingh en de vriendelijkheden soodanigh ontrent alle soorten van menschen sonder onderscheyd gepleeght worden, dat men 'er niet veel staat op behoeft te maken. Beleeftheid gemeen tot Romen.

Alle de omgangh, die men te Romen heeft, is in 't gemeen om van nieuwe tijdingen te spreken, want hoewel daar geen nieuwe tijdingen gedrukt worden, nochtans is men versekert in de Antichambres der Cardinalen (daar, indien de Cardinalen wat in aansien zijn, die t'samen komen, welke yets van haar te versoeken hebben) al het nieuws van Europa neffens veele speculatien over 't geene 'er omgaat, te hooren. Aan 't Hof van de Koningin van Sweden verneemt men altijd 't geene Duytschland en het Noorden raakt: dese Princes, welke altijd behoort te regeeren onder die een ware smaak en achtingh van verstand en geleertheyd hebben, heeft altijd in haar vertrek-plaatsen de beste vergaderingh van vreemdelingen, en haar beleeftheyd, neffens de groote veranderingh, die sy in haar ommegangh weet te maken, maakt datse de voornaamste van alle levendige seldsaamheden, die men binnen Romen sien kan, is, om nu niet haar eygen woord, 't welk sy tot my selfs gesproken heeft, te gebruyken, datse nu een van de antiquiteyten of oudheden van Romen wierd. Van den omgangh onder de Menschen aldaar.

De Ambassadeurs van de Kroonen, die hier anders als aan eenigh ander Hof leven, en de Cardinalen en Prælaten van verscheyden Natien, die alle hier als tot haar middel-punt t'samen komen, maken dat'er in Romen meer nieuws is als elders, want de Priesters en de mannen van de Religieuse Orders schijnen in haar brieven wijdloopiger en met meer beson- Nieuwe tijdingen meer te Romen als elders, en waarom.

besonderheden / als eenige andere soort van menschen. Maar die haar stellen om hier yets te versoeken / zijn veroordeelt om tijd te quisten, 't welk / alsoo het byna langh duurt / wel behoorde vergolden te worden. Voor yemand / die werk maakt van de Studie der oudheden, schilderyen, beeltenissen of sang-konst, is daar toe meer gelegentheyd hier / als in al het overige van Europa; maar indien yemand in dese dingen geen smaak en heeft / sal hy een plaats / daar de ommegangh maar met generale woorden geschiet / en weynigh oprechtigheyd of openhertigheyd plaats heeft / en by gevolg weynig verstaan word / wat vriendschap is / haast moede zijn.

Van 't leven der Vrouws-persoonen alhier.

De Vrouws-persoonen beginnen hier wat meer met menschen om te gaan / hoewel een Natie, die van natuuren jaloers is / aan haar niet wel een groote vryheyd toestaan sal in een Stad / die van Kerkelijke persoonen gelijk als t'samen hanght: want dewijl de vryheyd om eygen Vrouwen te hebben haar benomen is / heeft men vreese / datse somtijds met de Vrouwen van andere te stout zijn. De vryheden / genomen in het Paleys van den Connestabel van Napels, hebben / alsoo die geen bepalingh hadden / de Romeynen een groot ongenoegen gegeven. Maar de Hertogin van Bracciano, een Fransche Vrouw, heeft door de volmaakte voorsichtigheyd van haar ommegangh in het midden van alle onschuldige vryheden van een Adelijke conversatie, grootelijks het crediet van die vryheden / die de Me-Vrouwen en Juffrouwen aan de andere zijde der bergen met alle sedigheyd en deughtsaamheyd gebruyken / herstelt: want sy ontfanght op gesette tijden in publijke vertrekken de Visiten, en maakt door de lustigheyd en levendigheyd van haar ommegangh / dat haar Hof de vermakelijkste vergaderingh voor de vreemdelingen is / welke in een van de Paleysen der Italianen tot Romen te vinden is.

Ik sal niet ondernemen 't oude of hedensdaagsche Romen te beschryven / als 't welk soo meenighmaal / en soo wel gedaan is / dat'er tot het gene alreede daar van aan 't light gebraght is / niets bygevoeght kan worden. 't Is seker / dat / wanneer men in het Capitolium is / en het arme overblijfsel van 't gene het eens geweest is / aldaar siet / hem selven qualijk verbeelden kan / dat het eertijds een Kasteel geweest is / dat op een bergh gelegen een belegeringh der Gaulen heeft konnen uytstaan. De Rotse, Tarpeja genoemt / is tegenwoordigh soo laagh / dat men het nu geen groote saak soude aghten / om uyt vermaak van deselve af te springen. De grond is ook aan de eene sijde soo veel niet verandert / dat men soude oordeelen deselve aan de andere sijde veel meer verandert te zijn. Want de triumph-boogh van Severus, die aan den voet van de andere syde des berghs is / is niet meer als twee voeten onder de aarde / gelijk het groote Amphitheater, of rond Schouwburgh van Titus niet meer als drie voeten lager als de vlakke grond

gevon-

gesonken is. Men siet in het Capitolium veele schoone overblyffels van oudheyd, maar daar is'er geen dat heerlijker / en van meerder voordeel is / als de Tafelen van de Wetten harer Burgermeesteren, die men aan hare muuren leest: ook sijn de opschriften op de Pylaar, die men Columna Rostrata noemt / van de tijd des eersten Phœnicischen of Punischen Oorlogs af oud zijnde / buyten twijfel de weerdighste oudheyd / die'er binnen Romen is. Hier van daan vindmen de geheele wegh over / die de heylige genoemt word / sulke overblyffels van het oude Romen in de ruynen van de Tempelen, in de Triumph-bogen, in de Galeryen, en de andere overblyffels van dat heerlijk lighaam/ die/ gelijkmen deselve niet te veel sien kan / t'elkens als men se siet een mensch verwekken om een groote verbeeldingh van die Republijk te maken/ en met groot vermaak doen gedenken en aanmerkingh maken op 't geene men in sijn jeughd geleert heeft. Van de hoogte des Kloosters van Araceli heeft men een volkomen gesicht van de geheele uytstrekkingh der Stad Romen, maar het is nu / om na de letter te seggen / *seges ubi Roma fuit*, een veld daar Romen geweest is: want die deelen der Stad / die eertijds meest bewoont waren / sijn nu gemaakt tot groote Tuynen, of/ gelijk sy deselve noemen/ tot wijngaarden, van welke sommige de ruymte van een halve mijl bevatten. De grootheyd van de Roomsche pracht en dertelheyd is grooter / als 't geene men daar van bedenken kan: het wonderlijk Schouwburg of Amphitheater van Titus, 't welk bequaamlijk vijf-en-tachtig duysend aanschouwers bevatten konde. De groote ruymte van de *circus maximus*, dat is / de grootste cirkel, de kluysen, in welke de wateren / om de badstoven van Titus met water te voorsien/ opgehouden wierden/ en voor al de badstoven van Diocletianus, hoewel ten tijde van het verval des Rijks gebouwt / gaan de hedensdaaghsche gebouwen soo verre te boven / dat'er geen plaats selfs is/ om d'een met d'ander te vergelijken. De uytstrekkingh deser badstoven is meer als een halve mijl in sijn omtrek; de grootte der plaatsen / in welke de baders moghten swemmen / van welk de Kerk der Carthuysers, die noch in in't geheel is / een is / en de meenighte van de grootste pijlaren alle van eenen steen, zijnde schoon geblakte marmersteen, sijn altemaal dingen / die onse laatere eeuwen niet maken konnen. De cierlijkheyd van haar Tempels, en van de Pleynen voor deselve zijn verwonderlijk / besonder die van de Rotunda, of de ronde, welkers maaksel van buyten slecht / als zijnde enkelijk van gebakken steenen, sich opdoet / maar echter een trots gebouw is; want deselve is boogs-wijse opgetrokken / en echter isser in desselfs top een opening gelaten / die recht over gemeten zijnde voor dertigh voeten is; dese openingh / gelijkse het eenige venster van de Kerk is / soo geeftse in de Kerk light genoegh / en is het wonderlijkste stuk van bouw-konst / 't welk oyt gemaakt is. De Pylaren van desselfs pleyn

sijn ook het schoonste werk van Romen, want sy sijn de hooghste en grootste / die men ergens van een steen sien kan. 't Getal deser oude Pylaren, met welke niet alleen veele Kerken / voornamelijk die van St. Maria Maggiore, en St. Jan te Lateranen, maar ook selfs veele particuliere huysen verciert / en van welke soo veele stukken in alle straten van Romen zijn / vertoont klaarlijk de onmatige dertelheyd van de oude Romeynen in haar gebouwen; nadien het houwen en halen van selfs weynige deser Pylaren meer als tegenwoordigh de geheele Paleysen gekost moet hebben / als zijnde ten meerder deel uyt Griekenland overgebraght. Veele deser Pylaren sijn van Prophyrsteen, andere van Jaspis, andere wederom van gecoleurde / doch de meeste van Marmersteen. De twee Colomnen van Trajanus en Antonius; de twee Paarden, die op Mount Cavallo staan / en de twee andere Paarden voor het Capitolium; (welke echter 't postuur en de bewegingh van de andere niet en hebben) het kopere Paard, 't welke Marcus Aurelius gelooft word daar gebraght te hebben. De overblijfsels van Neros Colossus, of groote beeltenissen. De Tempel van Bacchus by de grafplaats van St. Agnes, die van alle de oude Tempelen noch meest volkomen / en minst bedorven is. De groote Tempel van de Vreede; die van Son en Maan; die van Romulus en Remus (welke ik aangemerkt heb als het oudste gebouw / dat'er noch overigh is / want het is so kleyn en sleght / en staat op sulken plaats / dat / het niet ongeschonden had konnen blijven staan / doen Romen soo kostelijk begon te worden / ten ware men het om sijn oudheyd ontsien had). De veelvoudige andere Galeryen, en Bogen van Severus, van Titus, en van Constantinus, in welke laatste men siet / dat de beeldhouwingh van dese eeuwe vry slechter is / alsse wel eer geweest is / alleenlijk kan men op het bovenste desselfs uyt eenigh loofwerk sien / datse beter gemaakt / en ouder is; en 't geen al 't vorige te boven gaat / de meenighvuldige en groote waterleydingen, die van soo verre en van alle zijden derwaarts komen. Dese alle sijn dingen / die een mensch / soo hy hem selven een verbeeldingh van de grootte deser Republijk, of liever van dit Keyserrijk voorstellen wil / niet genoegh sien kan. Daar sijn veele beeltenissen en pylaren, als ook andere kostelijke oudheden sedert honderd en tachtig jaren van de tijd van Paus Leo de thiende af / uyt de aarde opgegraven; alsoo die niet alleen de grootste Voorstander van konsten en geleerdheyd was / die'er mogelijk opt geweest is / maar ook de genereuste Vorst, die'er opt regeerde; want hy was het / die de oudheden van Romen, welke tot sijnen tijd toe ten meerderen deele onder de aarde verborgen lagen / eerst heeft doen op soeken; en soude / soo hy niet / wegens sijn godloosheyd en godverloocheningh soo ergerlijk geweest was / (daar hy noch sijn Hof hem selfs niet eens over schaamde) een der voornaamste Mannen van eenige eeuwe geweest zijn. Straks na hem

gaf

dat Paus Paulus de derde de grond van den bergh/ genoemt Monte Palatino, aan sijn Familie. Maar my wierd geseyd/ dat men in dit groote stuk Lands/ daarmen/ nadien het de ruyne van het Paleys der Roomsche Keysers is/ na de meeste en kostelijkste Antiquiteyten had moeten omsien/ noyt nauwkeuriger na deselve gevorscht heeft / soo dat/ als'er een curieus Prins opstaat/ die veele menschen/ om desen bergh op en neer te graven/ in 't werk stellen wil / wy een nieuwe vertooningh van de Roomsche oudheden te verwaghten hebben. Doch alle dese dingen souden geheele boeken vereyschen/ en daarom heb ik dese alleen genoemt / om dat ik tot de wijdloopige beschrijvingen/ die'er soo meenighmaal van gemaakt zijn/ niets bydoegen kan. Ik sal ook niets seggen van de hedendaagsche Paleysen, of de verçieringen derselven/ 't sy door schilderyen, 't sy door beelteniſſen, alsoo dat saken zijn/ die een mensch soo verre verdoeren/ dat men eens in soo overvloedigen stoffe ingetreden zijnde/ hem selven in de beschrijvingh van dat geene/ daar men toe gebraght is/ niet wel bedwingen kan. Het getal der Paleysen is groot/ en elk een derselven geeft een Reysiger werk genoegh om die te besien/ tot dat een nieuw hem het voorgaande doet vergeten. Maar 't is waar/ dat die van Borgese, van Palestina, en van Farnese yets in haar hebben/ 't welk sulken indruk in een mensch nalaat/ die door geen nieuwe voorwerpen verset kan worden: want het laatste gemelde/ gelijk door 't selve een schoon vierkantigh Pleyn is/ op 't welk twee groote Fonteynen staan/ soo sijn de beeltenis van Hercules en de Stier, die beneden zijn/ en de galeryen om hoog onwaardeerlijk. De solderingh van de galery is een der beste schilderstukken/ die'er zijn/ zijnde alle van de hand van Carrachio; in dese galery sijn meer hoofden van de Griekſche Philosophen en Poëten, als ik ergens by malkanderen gesien heb. Dat van Homerus en van Socrates behaaghden my meest/ voornamelijk dat van den laatsten/ 't welk/ gelijk het buyten tegenspreken een oprecht oud stuk is/ soo heeft het alle de kentekenen/ die ons Plato en Xenophon van Socrates geven/ een platten neus/ een breed aangesight/ een neerslachtigh gesight/ en sleghte gedaante/ welke die groote Philosooph had; soo dat ik my niet genoegh t'elkens derwaarts/ om 't selve te sien/ keeren konde/ en vond hier meer vermaak in als in alle wonderen van den Stier, die echter uyt een Marmersteen tot sulken beeld uytgehouwen is; soo sijn'er soo veel de beeldhouwers-konst aangaat/ sulke fouten in/ dat/ hoewel het alles uyttermaten fraay is / men echter siet dat het de nettigheyd van de beste tijden niet en heeft.

Beschrijvingh van eenige Paleysen.

Aangaande de Kerken en Kloosters tot Romen, gelijk die een mensch met haar getal, met haar grootheyd, en met de kostelijkheyd der gebouwen/ opschikkingh/ schilderijen/ en andere verçierselen verbaast maken/ soo verlieſt een vreemdelingh hem selven daar in/ want het

Beschrijvingh der Kerken, enz.

Klooster, 't geen men laatst siet/ is t'elkens het wonderlijkste. Maar ik beken/ dat dat van Minerva, 't welk nu de Dominicanen hebben/ en in welke de Inquisitie-kamer sit/ yemand die tot Romen komt/ een merkelijken indruk en verwonderinge geeft: want een Ketter, ten ware hy groote dwangh beginght/ heeft daar selfs niet te vreesen; en de armoede, die'er in de geheele Stad is/ doet haar met het wel onthalen der vreemdelingen/ van wat Religie sy ook mogen zijn/ haar interest soo wel waarnemen/ dat niemand aldaar behoeft bedreest te zijn/ om 't welk te erkennen ik meer als gemeene reden heb/ als die gewaght hebbende derwaarts te gaan/ na alle vryheyd/ die ik genomen heb om mijn oordeel en gedaghten van de Kerk en Stoel van Romen op te schrijven; echter/ niet tegenstaande ik aan alle/ met welke ik daar omgingh/ wat bekent was/ van alle slagh van menschen/ in 't besonder van de Engelsche en Schotse Jesuieten, die wel wisten/ dat ik geen vriend van haar Order was/ met alle mogelijke beleeftheyd bejegent ben.

In de galery van de Engelsche Jesuieten sagh ik onder de Schilderyen van haar Martelaars, Garnet niet/ om dat mogelijk die naam soo wel bekent is/ datse voor alle vreemdelingen een Schilderije met sulken naam niet vertoonen derven/ maar Oldcorn, sijnde een min bekende naam/ hanght daar onder haar Martelaars, hoewel hy al soo klaar als de andere/ van schuldigh aan het Buspoeder-verraad geweest te zijn/ overtuyght was; en 't quam my wat vreemd voor/ te sien/ dat in een tijd/ daar de Schrijvers van haar Societeyt om andere redenen niet dienstigh geoordeelt hebben de waarheyd van die t'samensweeringh te loochenen/ een Jesuiet, die van de vuylste misdaat/ die'er sijn kan/ overtuyght is/ noch onder haar Martelaars gerekent wierd. Insgelijks sagh ik daar het origineele van die Prophetyen, die op Engeland sien, welke de Jesuieten tot Romen ontrent sestigh jaren gehad hadden/ en daar ik voor eenigen tijd een Copy van gekregen had: en bevond/ dat mijn Copy goet was. Ik had het geluk op de Kermis en het Feest van St. Gregorius, welke eenige dagen duurde/ te Romen te zijn. De Hostie wierd in sijn Kerk vertoont; en alle/ die daar quamen/ gingen van daar na de Kapel, 't welk eertijds sijn Huys geweest is/ daar sijn Beeltenis en de Tafel, daar hy de arme diende/ bewaart worden. Ik sagh'er sulken meenighte van Menschen/ dat men gemeent soude hebben/ dat geheel Romen daar t'samen geloopen was: Sy knielden altemaal voor sijn Beeld/ en een gebed tot het selve gesproken hebbende/ kusten sy desselfs voeten, en elk een raakte met sijn Pater-noster de tafel/ als hoopende eenige kragt daar van te trekken. Ik sal niets meer seggen van de verscheyden Obelisken, of spitsopgaande Columnen en Pijlaren, die in Romen zijn; noch van de vermaarde Kapellen, die in sommige groote Kerken zijn/ gelijk in 't beson-

sonder die van Sixtus de vijfde, en Paulus de vijfde in de Kerk St. Maria Maggiore genoemt; noch ook van de Water-werken op het Quirinaal, het Vaticaan, en in veele van haar wijngaarden. Ik wil ook niet buyten Romen gaan om Frescati te beschrijven: (want Tivoli heb ik niet gesien.) De jonge Prins Borgese, die soo wel om sijn geleertheyd als om sijn deughd een roem van Romen is/ deed my de eer/ om my neffens de twee geleerde Abten Fabretti en Nazari derwaarts te laten brengen/ en onthaalde my daar soo heerlijk/ dat het hem beter voegde sulks te doen/ als my/ om soo onthaalt te worden. De Water-werken in het Paleys van Aldobrandino hebben een kostelijkheyd in haar/ die al 't geene ik oyt in Vrankrijk gesien heb/ te boven gaat; de vermenging van de wind met het water/ die gelijk als een onweder en donder maakt/ is fraay. De Water-werken van de Ludovisios, en den bergh genoemt Monta Dragone hebben insgelijks een natuurlijke schoonheyd en grootte: maar de kostelijkheyd, die men in alle Plaatsen van Italien binnens huys vind/ en de armoede, die men buyten allesins siet/ sijn dingen/ die niet malkanderen geheel niet accorderen; en 't is by waarschijnlijk/ dat een groot gedeelte van haar bewegelijke goederen eer langh na Vrankrijk vervoert sullen zijn: want soo dra 'er een Schildery of Beeld, dat van groote waardije is/ te koop gestelt word/ soo koopen die/ welke van den Koningh van Vrankrijk daar toe gehouden worden/ deselve straks op/ soo dat die Koningh, gelijk hy reeds de meeste Schilderijen, die in Europa zijn/ by malkanderen heeft/ na alle waarschijnlijkheyd binnen weynige jaren de voornaamste schatten van Italien, t'samen brengen sal.

Dus ver heb ik u/ 't geen my tot Romen aanmerkenswaardigst scheen/ verhaalt. Ik sal hier bysvoegen een seer ongemeen voorval van een natuurlijke Historie, die binnen twee jaren herwaarts aldaar voorgevallen is/ welke ik eerst van de twee geleerde Abten Fabretti en Nazari gehoort heb/ en van welke ik daar na meerder sekerheyd gekregen heb van den Cardinaal Howard, die een uyt de Vergaderingh der Cardinalen is geweest/ die de saak ondersoght en daar over geoordeelt hebben. Daar waren ontrent Romen twee Bagijnen, de eene/ soo ik onthouden heb/ was in de Stad, en de andere niet ver daar van daan/ die/ na datse eenige jaren in een Bagijne-klooster geweest waren/ een vreemde veranderingh in haar natuur vernamen/ soo dat in d'eene allenskens 't Vrouwelijke geheel veranderde/ en hoewel de andere niet soo geheel veranderd wierd/ echter was het sightbaar/ datse meer een Man als een Vrouw was; de saak wierd dan ondersoght. Men soude seggen/ dat dese twee altijd waren geweest 't geene men sagh datse waren/ maar datse in een Bagijnen-klooster soo verkleed gegaan zijn/ om haar beestelijke wellustigheyd te voldoen. Maar/ als ik dit voorwierp/ wierd my geantwoord/ dat/ gelijke de Vrouwelijke borsten,

diese gehouden hebben/ dese tegenwerpingh ten grooten deele wegh-namen/ alsoo ook soo veel bewijsen en blijken gegeven waren/ datse in der daad Vrouwelijk waren geweest/ dat'er geen reden overigh was/ om daar aan te twijfelen; datse ook met de veranderingh van haar geslaght niemand ergernis gegeven hadden; en indien'er eenige grond/ om op bedrogh of veynsery te denken/ overgebleven was/ dat men strenger en bedekter daar mede gehandelt soude hebben/ en sy verbrand, of ten minsten op d'eene of d'andere vreeslijke wijse gedood souden zijn. Eenige Doctoren en Chirurgijns wierd belast de saak te ondersoeken; en ten laatsten na een langh en nauwkeurigh ondersoek wierd geoordeelt/ datse van haar beloften en verbintenisse tot een Religieus leven behoorden ontslagen te worden/ mits datse in Mans kleederen gaan moesten; een van haar diende/ doen ik daar was/ voor Camerlingh by een Marquis van Romen. Ik heb dit maar twee dagen voor mijn vertrek van Romen gehoort/ soo dat ik geen tijd had/ om die saak nader te ondersoeken/ echter oordeelde ik dit soo ongemeenen saak te zijn/ dat my daght deselve wel waardigh te wesen/ om aan sulken nauwkeurigen ondersoeker der natuur, als U. E. is/ mede te deelen.

Op het subjectt nu van de veranderingen, die in de natuur voorgevallen zijn/ gekomen zijnde/ sal ik een andere soort van veranderingh hier by voegen/ die ik te Geneve zijnde/ ondersoght heb. Daar is een Predikant van St. Servaas, D. Gody, die een Dochter heeft/ die nu sesthien jaren oud is; welke een Minne gehad heeft/ die ongemeen hard-hoorigh was; 't Kind een jaar oud zijnde sprak alle die kleyne en halve woorden/ welke de Kinderen van dien ouderdom gemeenlijk beginnen te leeren/ maar sy nam daar in niet toe/ daar men echter geen aght op sloegh voor dat het te laat was. Als sy twee jaren oud wierd/ begonnen te merken datse haar gehoor verlooren had/ en sy wierd soo doof, datse sedert die tijd nuyt/ hoewel se een groot geluyt hoort/ yets/ datmen tot haar spreekt/ heeft konnen hooren. 't Schijnt/ dat/ soo langh de melk van haar Minne overvloedigh was/ en het Kind in 't eerste jaar daar soo veel niet van soogh/ die humeuren in het bloed en melk soo veel kraght op het Kind niet hadden/ als wel daar na/ doen het sterker begon te suygen/ sich opdeed/ en dat de melk van de Minne minder en dikker zijnde/ met die damp en vogtigheyd, die de doofheyd veroorsaakte, meer is beset geweest. Dit Kind heeft/ door het letten op de bewegingen van anderer Menschen monden en lippen, soo veel woorden geleert/ datse uyt deselve een besondere soort van taal gemaakt heeft/ in welke sy geheele dagen met die/ welke haar spraak spreken konnen/ omgaan en praten kan: ik konde wel eenige van hare woorden verstaan/ maar geen volkomen sin daar uyt vatten/ alsoo het my een verwert geluyt scheen: sy verstaat niet van

't geene

't geene men haar seyt / ten sy se de bewegingen van de mond van dien / die tot haar spreekt / siet / soo datmen / alsse 's naghts aangesproken moet worden / een kaars ontsteken moet: Maar een saak scheen my in dit verhaal het allerseldsaamste; sy heeft een Suster, met welke sy haar besondere spraak meer als met yemand anders geoeffent heeft; als dese nu tot haar spreekt / soo kan sy door het leggen van haar hand op haar Susters mond verstaan watse seyt / en alsoo in de naght met haar discoureren. Doch haar Moeder verhaalde my / dat dit soo veel niet was / alsoo sy bevonden had / dat sy op dese wijse maar weynige volkomene redenen uytvinden konde / maar dat sulks niet langh duurde. Immers / dese jonge Dochter heeft / sonder dat'er moeyte toe gedaan is / enkelijk door een natuurlijke snedigheyd een wijse uytgevonden / om met yemand te spreken / 't welk de elende van haar doofheyd ten grooten deele vermindert. Ik heb dese saak op het nauwkeurighst ondersoght / maar de Suster was'er doen niet tegenwoordigh / soo dat ik niet sien konde / hoe dat spreken in 't donker tusschen haar beyden toegingh.

Maar eer ik een eynde maak van 't geene dese plaats raakt / te schrijven / kan ik my niet bedwingen / om u een discours, 't welk ik met een der vermaarste Mannen, die aldaar woonen / gehad heb. Ik sprak over het groot credijt, 't welk de order der Jesuieten allesins heeft: daar wierd geseyt / dat de geheele wereld haar wantrouwt / en dat echter door een wonderlijke soort van tegenstrijdigheyd de geheele wereld haar vertrouwt / en dat / hoewel genoegh bekent is / dat elke Jesuiet trouwer voor de belangen van sijn order is / als hy voor die van eenigh Vorst, wie hy ook soude mogen wesen / sijn kan; echter de Vorsten die seer nauw toesien / om geen verspieders in hare Hoven, of Raads-vergaderingen toe te laten / de spionnen in haar boesems en conscientien komen laten; en dat / hoewel de Vorsten doorgaans niet veel van de conscientie weten / deselve echter / gelijk sy meenighmaal alsoo veel sonden hebben / soo ook somtijds alsoo bevreest zijn / als andere menschen / daar een snedigen spion seer wel sijn voordeel mede weet te doen: daar die persoon / die voor gaf een yverigh Catholijk te zijn / hy voeghde / dat haar aangaande sy maar de caracter, die de Kerk aan een Priester gaf / aanmerkten / en dat de Kerk yemand gequalificeert hebbende / om de bedieningh van een Priester waar te nemen / sy 't onnodigh oordeelden na eenige andere personeele hoedanigheden te vragen / alsoo dat maar gemeene dingen zijn / daar het ander geheel godlijk is: ja men oordeelde in tegendeel / dat het beter was met een armen onwetenden Priester te doen te hebben / alsoo men in sulken geval met de Kerk, en niet met den Man te doen heeft. Daar op wierd vervolgt / dat sekere menschen / die den grootsten en bekendsten boterik, die'er gevonden konde worden / tot haar Biecht-vader hadden / gevraaght sijnde

sijnde / waarom sy soo een sleghten man daar toe gebruykten / hadden geantwoord / om datse geen sleghter konden vinden / en datse yemand noch sleghter konnende vinden / al was hy een lakey of stal-knegt, die de Priesterlijke order gekregen had / sy den selven sekerlijk daar toe nemen souden: want seyden sy / van een vriend willen wy raad vragen / maar wy weten van geen ander gebruyk van een Biecht-vader, als aan hem te biechten, en de absolutie van hem te ontfangen / en daar in gaven sy voor te doen gelijk een oprecht Catholijk betaamt / als die sonder ergens anders op te sien / enkelijk de magt der Kerke in den Priester aanmerken.

Dus langh heb ik u met de korte versameling / die ik gemaakt heb / onderhouden / welke te kort is / om den naam van een reys-boek te verdienen / en daarom moeten de ondersoekingen en aanmerkingen / die ik had konnen doen en geven / gerekent worden na de kortheyd van mijn verblijf in elke plaats, en in 't geheel sijn het maar stukken en brokken, nadien aan d'eene zijde mijne aanmerkingen sleght zijn / en aan d'andere zijde mijn verblijf in de plaatsen / die ik gepasseert heb / kort geweest is. Ik heb my gewaght u met dingen / die doorgaans bekent zijn / moeyelijk te vallen / en alsoo u wel niet met een wijdloopigh verhaal van gemeene saken opgehouden / maar echter u ook niets geseyd / als 't geene ik gesien heb / en wist waar te zijn / of 't geene ik uyt sulke handen heb / aan welke ik groote reden heb niet te wangelooven. Ik beeld my in / dat de saken die in my den grootsten indruk gemaakt hebben / ook met genoegen ontfangen sullen werden van U, aan wien gelijk ik / om veele redenen / alle de uytdrukkingh van hoogachting en dankbaarheyd, die ik ooyt betalen kan / verschuldight ben / soo noch besonderder reden heb / die my verplicht soo volkomelijk 't geene ik gesien en aangemerkt heb / te verhalen: want gelijk het u beliefde by mijn vertrek my de eer te doen van te versoeken / dat ik u 't geene my aanmerkenswaardigst docht / mede deelen soude / soo heb ik in veele plaatsen / besonder te Venetien, tot Romen en tot Napels, veer voordeel gehad door 't geluk / 't welk ik heb / aan u bekent te zijn / en van u persoon en geleertheyd in 't breede te konnen spreken aan die / in welke uwe nauwkeurige ontdekkingen sulken achtingh voor u verwekt hebben / die al de wereld heeft voor u en voor uwe ondersoekingen der natuur, die onder de besondere zegeningen van dese eeuwe zijn / en met geen minder lust en genoegen in Italien gelesen worden als in Engeland: want mijn verhaal van u was allesins soo aangenaam / dat ik groot voordeel vond in my selven de eer / van een uwer Vrienden te zijn / aan te matigen / en een groot deel van de goede bejegeningh die ik gevonden heb / aan dese favorabelen naam, die ik my selven gaf / dank weet / soo dat ik al 't geene ik / in de korten tijd van mijn verblijf op d'een of d'ander plaats / heb konnen ondersoeken /

ken / soo besonderlijk u moet toeschrijven / dat dese erkentenis maar een seer kleyn gedeelte is van 't geene ik u schuldigh ben / en 't welk ik tot den laatsten oogenblik mijnes levens u sal trachten te betalen: Ik ben

Uwen, &c.

V. BRIEF.

Uyt Nymwegen, den 20. Mey. 1686.

MYN HEER,

IK meende in 't eynde van mijn laatsten Brief soo afgebroken te hebben / dat ik u geen moeyte aangedaan soude hebben / om meer Brieven van de nature der voorgaande te lesen. Maar alsoo nieuwe tonnelen en nieuwe stoffen sich aan my opgedaan hebben / soo verbeelde ik my / dat U E: de goedheyd hebben sult / om hem noch tot twee of drie uuren lesens te laten verplichten. Van Civita Vecchia quam ik tot Marseilien, 't welk / indien het soo wel besorght was te Land / als desselfs Haven bedekt is / en indien de Haven soo ruym was / alsse wel bequaam is / sekerlijk een van de merkelijkste Plaatsen der wereld zijn soude; want de Haven is soo wel bewaart / datse voor onweder of vyanden de veylighste is / die'er ergens gesien kan worden. De vryheden en privilegien deser Stad, hoewelse nu onder de genade van de Citadel leght / zijn soodanigh / en haar wel gelegene situatie trekt soo veel handel derwaarts / dat men daar een ander gedaante van welvaart siet / als ik in eenige Stad van Vrankrijk gevonden heb. Daar is onlanghs een nieuwe straat gemaakt / die wegens de cierlijkheyd van haar huysen / en breedte de schoonste is / die ik oopt gesien heb. In die Haven is het doorgaans heet, en de Son scheen'er in de week van Kersmis soo sterk / dat ik meermaals van de Kaay afgedreven wierd. Ik nam van hier een keer door Provence, Languedock, en t'Dauphiné. Ik sal u geen verhaal maken van Nismes, noch van het Amphitheater, 't welk in die Stad is / noch ook van Pont du Gard, die daar dicht by leght; welke wel verwonderswaerdige dingen zijn / maar ook overbloedigh van veele beschreven / en aan de Engelsche Natie doorgaans soo wel bekent zijn / dat indien gy die wegh selfs noopt gepasseert en hebt / echter noodsaek-

lijk soo veel besonderheden van die/ welke in haar wegh na Montepelliers deselve gesien hebben/ moet hebben gehoort/ dat ik onnodigh aght my daar ontrent uyt te breyden. Ik sal ook niets seggen van de grond, van de Steden, of van eenige andere aanmerkelijke dingen/ die ik in dese Reys gevonden heb.

Ik heb meer genegentheyd/ om yets te seggen van de vervolging, die ik in haar meeste woede en furie gesien heb. Ik soude u hier van veele staaltjens konnen geven/ die de gemeene maat van Barbarische wreedheyd soo ver te boven gaan/ dat ik bekenne/ dat deselve niet behoorden geloost te worden/ soo ik niet meerder en sekerder bewijsen daar van konde geven/ als het nu raadsaam is voor te stellen: want de besonderheden/ die ik u soude konnen verhalen/ sijn soodanigh/ dat/ indien ik deselve met de behoorlijke omstandigheden van tijd, plaats en persoon soude verhaalen/ het soo ondienstigh en schadelijk soude konnen sijn voor veele/ die noch in de maght harer vyanden zijn/ dat ik om die insicht my moet te rugh houden. Om kort te zijn/ ik meene/ dat'er in geene eeuwe oyt al 't geene heyligh en onverbrekelijk, in opsicht of van God of menschen is/ op sulken wijse/ als hier geschonden is. En al 't geene ik daar gesien, en uyt de eerste hand verstaan heb/ heeft my soo versterkt in de bevattingh/ die ik te voren uyt de boeken van de wreedheyd van die Religie gemaakt had/ dat ik hoop/ dat dese indruk/ die ik hier van gekregen heb/ my tot het eynde mijns levens by blijven sal. De toejuychingh, die de geheele geestelijkheyd over dese wijse van procedeeren maakt, de lof-redenen, die daar reeds over geschreven zijn/ hoedanige/ behalven de pompeuse te Parys, van minder Autheurs in elke Stad, die eenigh aansien heeft/ seer veele gemaakt zijn, en de Predicatien, die vol flatterijen over dese saak gedaan worden/ sijn soo krachtige bewijsen van haar behagen in dese manier van doen/ dat men het geene daar in nu gedaan word wel als het werk van de geheele geestelijkheyd van Vrankrijk magh aansien/ die men echter tot noch toe heeft geoordeelt de moderaatste van de Roomsche Kerk te zijn. Indien'er eenige wat gematighder sijn als andere/ en de menschelijke natuur soo ver niet afgelegd hebben/ datse het met dese bloedige practijke houden/ sy derven het echter niet in't openbaar bekent staan/ en men spreekt'er maar bedektelijk af/ als of het half verradery was. Maar 't meerder deel derselven prijst niet alleen 't geene gedaan is/ maar moedigen selfs de Dragonders tot grooter wreedheden en rasernijen aan. Ook was'er 't geheele Land door sulken drift ontrent dese saak/ dat men niet in een Ordinaris konde gaan/ of hem by eenigh geselschap voegen/ sonder sulke uytwerkingen van haar drift gewaar te worden/ dat die/ welke maar het minste medelijden over de rampen/ die de arme Gereformeerde leden/ van de moeyelijkheden/ die haar in alle plaatsen aangedaan worden/ niet

niet derselven spreecken / of ganschgants geheel. Sommige beelden haar mogelijk in / dat dit in Italien niet goet gekeurt wordt / en 't is waar / dat te Romen hier over geen publijke blijdschap getoont is / en daar over van geen Te Deums, noch aflaten gehoort is / en 't soude niet vreemd zijn / dat de Spaansche party, die daar de overhand heeft / een wijse van procedeeren die geen weerga heeft / met haar eygen coleure by alle / die van dat interest waren / voorgestelt en geverwt had / daar ik echter contrarie exempelen aan my selfs bevonden heb / en niet konde laten by my selfs te lagchen, als ik sagh dat eenige van de Spaansche party haar Hoven van inquisitien soo verre vergaten / datse het bekeeren door de Dragonders, als een verwijtelijke saak voor de Catholijke Religie, selfs tegenspraken. Maar de Paus was echter van een ander gevoelen / want / als de Hertogh d'Estrée hem de proceduren des Konings in dese saak in 't breede verhaalde / gelijk hy selfs vertelt heeft / prees de Paus het altemaal / en toonde een groot genoegen in al 't geene de Koningh hier in gedaan had / en voeghde daar by / dat hy gemerkt had / dat eenige Cardinalen (na mijn onthoud / seyde de Hertogh d'Estrée van twee) daar geen behagen in schepten / en de vryheyd genomen hadden / om dat werck te berispen / maar / seyde de Paus, dese sijn te bestraffen. De Hertogh d'Estrée noemde die twee Cardinalen niet / hoewel hy seyde / dat hy meende wel te weten / wie deselve waren / en 't is seer waerschijnlijk / dat een derselven de Cardinaal Pio geweest is / alsoo my geseyd wierd / dat hy van dese saak seer resolupt gesproken had. Ik moet de vryheyd nemen om u hier over een saak voor te stellen / te weten / dat ik niet sien kan / dat de Koningh hier in soo veel te beschuldigen is / als wel sijn Religie, die buyten tegenspreken hem verplicht om de Ketters uyt te roeyen / en haar geen woord te houden / soo dat ik / in plaats van hem te berispen / enkelijk moet beklagen / dat hy in een Religie opgevoed is / die hem sekerlijk verplicht / wanneer het de saak van sijn Kerk en Religie vereyscht / alle menschelijke bewegingen af te leggen, en sijn belofte te breken. Of / indien 'er in dit beleyd yets is / 't welk uyt de grond-regels der Religie niet volkomen goet gemaakt kan worden / soo is het dit / dat hy de Ketters niet voor 's hands laat dooden / maar haar door alle bedenkelijke wreedheden dwingen om een afsweeringh te tekenen / die de geheele wereld noodsakelijk siet tegen haar conscientie gedaan te worden / 't welk de eenige uytkomst van haar ellende zijnde / worden die / welke denken souden dat d'een of d'ander soort van dood een gelukkingh eynde van haar lijden maken soude / daar sy nu sulken heerlijken uyt-eynde van haar quellingh niet komen te gemoet sien / overgehaalt door veele langhsame dooden, van welke sy geen eynde sien / om schipbreuk van haar geloof te lijden. Dese schijn van barmhertigheyd in de menschen niet te

hooden / bevestigt de beschrijvingh / die Salomo van de barmhertigheden des godloosen geeft / datse wreed zijn.

Maar ik sal hier afscheyden / hoewel men niet wel afbreken kan van soo ruymen stof / die / gelijkse veel materie uytlevert / soo om verscheyden redenen de gedachten van een mensch soo gaande maakt / dat mense niet wel bestieren kan. Ik sal u op een ander tooneel brengen / 't welk soo veel ontsteltenis niet geven sal.

Ik bleef de winter over tot Geneve met meer genoegen / als ik gedaght had ergens buyten Engeland voor my te komen vinden: hoewel daar groote droef heyd was wegen de jammerlijke tijdingen, die men alle dagh uyt Vrankrijk ontfingh; maar dat is een droef heyd des aangesigts, door welke het herte gebetert wort. Ik behoorde wel door alle middelen / die my mogelijk sijn / in 't openbaar te erkennen de ongemeene beleefdheden, die ik voor my in 't particulier genoten heb / maar dat is te geringen onderwerp / om u daar mede op te houden; doch daar is yets anders / 't welk van een gemeen'er natuur is / dat my meest behaaght. Voor dat ik Geneve verliet / waren daar soo veel Engelsche, dat ik sagh dat wy een kleyne vergaderingh souden konnen uytmaken / want wy waren met ons twaalf of derthienen, en daarom versoght ik aan de Vergaderingh van de vijf-en-twintigen de vryheyd te mogen hebben / om onsen Godsdienst volgens de Engelsche Kerkgewoonte in ons eygen taal te mogen verrighten / 't welk dan ten eersten op sulken verplightende wijse toegestaan wierd / dat / gelijk'er niet een was / die'er yets tegen had / sy ook een uyt het midden van haar tot my sonden / om my te laten weten / dat in gevalle ons getal soo moghte aangroeyen / dat wy in een Kerk dienstigh oordeelden te vergaderen / sy ons een Kerk, gelijk ten tijden van de Koningin Maria gedaan was / vergunnen souden / maar dat wy buyten dat onse Vergaderingen moghten houden soo 't ons goet doght; in gevolge van dien hadden wy / soo langh ik my daar op hield elke Sondagh onse Godsdienst volgens de Common prayers, dat is / de gemeene gebeden des morgens en des middaghs, op welke laatste ik predikte in een gemak dat in der daat voor ons kleyn geselschap te groot was / maar alsoo'er vry veel te Geneve waren / die de Engelsche taal verstonden / bysonderlijk eenige van de Professoren en Predicanten, soo quamen'er vry veel vreemde by ons. Op den laatsten Sondagh deelde ik het Avondmaal uyt na de wijse der Kerke van Engeland. By dese gelegentheyd wierd ik een algemeene blijdschap in de Stad gewaar / alsoo dit haar aanleydingh gaf / om het respect / dat sy voor onse Kerken hadden / uyt te drukken / en / gelijk sy in hare publijke gebeden altijd baden voor de Kerken van Groot Britannien soo wel als voor den Koningh, soo gaven sy in hare particuliere discoursen soo veel mogelijk was te kennen de hooghaghtingh / die sy van onse Kerken-orders hadden / maar

spraken

spraken insgelijks met groot misnoegen van de ongelukkige verdeeltheden onder ons/ en van de schepdingen/ die ter oorsaak van de Kerkelijke regeeringh en ceremonien, gemaakt waren. Ik sal u alleenlijk twee harer Professoren noemen/ die/ gelijk se Mannen sijn van groote geleertheyd en bescheydentheyd, ook de geene zijn/ met welke ik meest omgegaan heb. De eene is de Heer Turretin, een man van groote geleertheyd/ die door sijn onvermoeyden arbeyt en neerstigheyd sijn kragten versleten heeft/ en afgesloofd is/ waar toe men in den meesten toevloet van allen overvloet van goederen, tot welke hy gebooren was/ siet alle de sedigheyd van een nedrigh en gemortificeert humeur/ en van een veerdige en driftige liefde, die met den overvloet die hy had/ over een quam/ of liever deselve te boven gingh; ook is in hem een driftigen yver voor de Religie, gelijk de tegenwoordige tijd vereyscht/ en alle ernst in godsaligheyd en godsdienstigheyd, die haar selven beyde in den particulieren ommegangh/ en in sijne seer stigtelijke predicatien, door welke hy in 't gemoed sijner toehoorders een sterken ingangh had/ sich opdede. De andere was de Heer Tronchin, een man van een seer sterk hooft/ en van een helder en net oordeel: hy heeft sijn gedaghten en bevattingen in goede order; sijn omgangh heeft een maght om yemands gemoed in te nemen/ die men niet wederstaan kan. Hy is een ongemeen deugtsaam man/ en seer veerdigh/ om alle menschen/ selfs die ter nauwer nood het waardigh zijn/ ten dienst te zijn. Sijn predicatien sijn soo verheven/ datse den toehoorder soo wel behagen/ als stighten. Sijn gedaghten sijn schoon/ en sijn welsprekentheyd is manneliik en net/ ook heeft hy de deftigheyd van den predikstoel soodanigh met soete overtuygingen vermengt/ dat hy niet alleen sijn toehoorders overtuyght/ maar deselve hem onderwerpt/ en over haar segepraalt. 't Was daarom geen wonder/ dat in sulken geselschap de tijd my te schielijk scheen voort te schieten/ soo dat ik van Geneve niet heb konnen afscheyden/ als met een beweginge/ die ik in geene plaatse buyten het Eyland van Britannien te verlaten/ gevoelt heb.

Van Geneven reysde ik ten tweedemaal door Switserland na Basel: Te Avanche, sagh ik de schoone stukken van een Romeyns werk, 't welk een galery of pleyn van een Tempel schijnt geweest te zijn. De hoofden der pijlaren sijn vier voeten ontrent in 't vierkant op de wijse der Iöniers. De Tempel was ge-eygent geweest aan Neptunus of aan eenigen Zee-god: want men siet in sommige overgeblevene stukken/ die seer schoon zijn/ Dolphijnen en Zee-paarden in het loof-werk, ook is dit te blijkelijker/ als men de nabyheyd van de meyren van Iverdon en Morat of Murten aanmerkt. Hier is ook een pijlaar/ die sijn volkomen hooghte heeft/ of liever de hoek is van een gebouw/ van welke men de overblijffelfs/ als na een reguliere bouw-konst gemaakt/ in twee ryen van pylaren siet: indien men de grond/ die hier ontrent is/ nauw-

nauwkeurigh na soght/ men soude daar buyten twijfel meer overblijffels van dat gebouw vinden. Niet verre van daar is Morat of Murten, en een weynigh aan dese zijde desselfs is een Kapel, die vol is van beenderen der Borgunders, die door de Switzers gedood zijn/ doen dese plaats van den beroemden Carel Hertogh van Borgundien belegert was/ en die daar een groot leger, dat door de belegerde geheel vernielt wierd/ daar verloor. 't Opschrift desselfs is seer ongemeen/ bysonder voor die eeuwe/ want de gebeenten sijn soo opgestapelt/ dat de Kapel geheel met deselve opgevult is/ en het opschrift brenght mede/ dat het leger van Carel Hertogh van Borgundien Morat belegert hebbende/ *hoc sui monumentum reliquit*, dit gedenkteken van hem aghter gelaten heeft. Het kan yemand/ die Morat siet/ niet anders als vreemd voorkoomen/ hoe het mogelijk geweest soude zijn/ dat een Stad/ die soo slecht gelegen en qualijk gefortificeert is/ tegen sulken magtigen Prins, en soo grooten leger/ dat selfs Canon daar voor plantede/ het heeft konnen upthouden. Tusschen dit en Basel heb ik niet merkwaardigs gevonden/ uytgenomen dat ik eenigen tijd te Bern bleef/ en 't selve beter kende. Want als ik hier nu ten tweedemaal was/ deede de Raadsheer, de Heer van Arlach my sien de origineele registers en aantekeningen van het berugte proces der vier Dominicanen, van welke ik in den brief/ die ik u voorleden jaar schreef/ gemeldet heb/ soo dat ik u nu 't selve sende met alle de verbeteringen en uytbreydingen/ tot welke ik by mijn tweede verblijf tot Bern gelegentheyd gehad heb.

Beschrijvingh van Basel. Basel is de grootste Stad van geheel Switzerland, maar is na proportie van sijn grootte niet bewoont. De Rhijn maakt voor Basel een kromte, en de Stad is tegen een hoogte gelegen/ welke/ wanneer men op de brugh staat/ een fraye vertooningh maakt/ en hem opdoet even als een Schouw-burgh. Kleyn Basel aan de andere zijde des Rhijns is byna het vierdedeel der Stad. De Stad is rondom omgeven met een wal en gracht, maar heeft rondtom sulke/ en nu besonderlijk ontrent een quartier van een mijl by hem soo vreeslijken nabuur, het Fort Hunningen, dat het niets heeft om op te betrouwen/ menschelijker wijse te spreken/ als haar verenigingh met de andere Cantons. De stok-regel van dese Provincie of Canton is de reden/ dat dese Stad soo wel niet bevolkt en is. Want het voorregt van het burgerschap is hier soodanigh/ dat de burgers den vreemdelingen daar aan geen deel willen geven/ en om die reden deselve niet aannemen. Want my wierd verhaalt/ dat als in den laatsten oorlogh de Elsas doorgaans de stoel des oorlogs voor beyderzijds legers/ en Basel neutraal was/ de Stad vol volks had konnen komen/ soo het niet om dese stok-regel geweest en was. En sekerlijk 't soude een groot geluk voor alle de Cantons zijn/ datse onderscheyden trappen van haar burgerschap konden maken/ soo dat de lager trap aan de vreemdelingen gegeven moght worden/ om haar tot

tot het verwaarlosen en weeren onder haar aan te moedigen / en de hoger trap, daar door permanent tot de voordeeligste bedieningen van den Staat bevordert konde worden / door de oude Familien der inboorlingen bewaard wierd. Basel is gedeelt in sesthien Compagnien, en elk een derselven heeft vier leden in den kleynen Raad, soo dat deselve uyt vier-en-sestigh persoonen bestaat. Maar uyt dese vier worden twee gekoren door de Compagnien selfs / die van Meysters genoemt worden / en de andere twee worden gekoren door den Raad, die uyt dese Compagnien gemaakt is / soo dat'er twee soorten van Raden zijn / die op dese onderscheydene wijsen gekoren worden / en alsoo ook tweederley hooge Magistraats-persoonen. Daar zijn twee Burgermeesters, die by beurten regeeren / en Zunft-meesters, die ook haar beurt hebben / maar alle voor haar leven zijn. Dese laatste nu zijn de hoofden uyt de Compagnien, en komen over een met de Roomsche Tribunen, of Volks-bescherm-heeren. Het gebouw van het Stadhuys is oud. Op de buyten muuren desselfs zijn fraaye schilderyen. Een derselven heeft de Paapsche groote ergernis gegeven / hoewel sy geen reden hebben om daar over de Reformatie te lasteren / alsoo se in 't jaar 1510. / en aldus eenige jaren voor deselve gemaakt is. 't Is een vertooningh van den dagh des oordeels, en na dat de sententie uytgesproken is / word'er de Duyvel vertoont veele menschen drijvende na de hel / onder welke dat een Paus, en verscheyden Geestelijken zijn. Maar men gelooft / dat dat het Concilie, 't welk in dese plaats soo langh vergadert was / en soo hoogmoedigh tegen den Paus aanging / de Stad sulken haat tegen het Pausschap ingeboesemt heeft / datse die vertooningh heeft willen maken. De geleerde mannen deser Stad schrijven den oorsprongh van de gewoonte tot Basel, dat'er de klokken een geheel uur te vroegh staan toe / aan het sitten van dat Concilie, en seggen dat het selve / om zijn saken te vorderen / en zijn sessien te bekorten / last gaf / om de klokken een uur voort te setten / 't welk noch op desen dagh duert. De hooft of Dom-kerk is een oud Gotthisch gebouw. De kamer / daar het Concilie geseten had / is niet seer ruym / en maar een plaats van een gemeene grootte. Het graf van Erasmus is maar een enkel opschrift op een groote kopere plaat. Men heeft hier veel schilderyen van Holbeen, die van Basel geboortigh / en door Erasmus aan Koningh Hendrik de agtste gerecommandeert was. De twee beste derselven zijn een Corpo, of een dooden Christus, 't welk sekerlijk een der beste schilderijen van de geheele wereld is. In het Stadhuys is een tweede stuk van hem / in 't welk in ses verscheyden verdeelingen alle de gedeeltens van het lijden onses Saligmaakers soo levendigh en schoon vertoont worden / dat men hem daar niet over verwonderen kan; 't word op thien duysend kroonen geschat. 't Is op hout / maar 't heeft echter de couleuren noch heel vers / 't welk aan 't pinceel van Holbeen eygen schijnt te zijn. Daar

is

is op de muuren van een huys / daar hy gewoon was te gaan drinken / ook van hem geschildert een dans, die soo vergaan is / datmen'er maar weynigh / en niet als eenige postuuren en gedaanten van menschen van bekennen kan / maar die toonden echter de netttigheyd van sijn hand. Daar is noch een anderen dans, die langhs de geheele zijde van het Klooster der Augustinianen, dat nu de Fransche Kerk is / heen gaat / 't welk is de Doods-dans. In deselve sijn meer als sestigh figuren, alle van een volkomen grootte van alle soorten van menschen / van Pausen, Keysers, Koningen, tot de geringhste soort toe / als ook van alle ouderdom / en bedieningh / aan welke de dood haar op een trotse en overrompelende wijse vertoont; en de verscheydene ontroeringen / die elk uytdrukt / sijn soo wel uytgebeeld / dat het sekerlijk kostelijk werk geweest is. Maar dewijl het voor de lught open staat / is het reeds door eenigen tijd soo vergaan geweest / dat sy door den besten schilder / die sy hadden / nieuwe coleuren daar op hebben doen leggen / maar dat is soo sleght gedaan / dat yemand lieber de dood-verw van Holbeens pinceel gesien soude hebben / als dit werk. In Basel woont een Loop-smit, die wind-roers maakt; hy toonde my 'er een / 't welk / gelijk het veerthienmaal schieten konde als het met lugt geladen was / dit besonder had / 't welk hy voorgaf / van hem uytgevonden te zijn / dat hy al de lucht / die in thien scheuten verdeelt kan worden / te gelijk / om een harder slagh te maken / afschieten konde. Ik beken / dit sijn schrikkelijke instrumenten, en my dunkt dat het aller menschen interest schijnt te zijn deselve te verbieden / alsoo deselve soo behendigh tot het ombrengen van menschen gebruykt konnen worden / dat noch het geluyt, noch het vyer ontdekt word / maar van daan de scheut komt. De Bibliotheek van Basel is der de beste / die'er in geheel Switserland is. In deselve sijn veele medailien, en een seer fraaye versamelingh van geschreven boeken. Het gemak is schoon / en de boeken sijn op goede order gestelt. Haar geschreven boeken sijn voornamelijk de Latijnsche Oud-Vaders, of de de Latijnsche oversetting van de Grieksche Oud-Vaders, eenige goede Bijbels, ende Euangelien met Grieksche capitale / of hooft-letteren / maar die sijn in verscheyden plaatsen seer qualijk geschreven. Ook sijn hier ontelbare schrijvers van de duysterder eeuwen / gelijk ook Legenden en Predicatien sonder getal. Alle dese boeken / die in de verscheydene Kloosters ten tijde der Reformatie geweest zijn / worden nauwkeurigh bewaart / ook word'er gelooft / dat de Bisschoppen, die hier in het Concilium geseten hebben / veel geschreven boeken mede gebragt / en niet weder na huys mede genomen hebben. Onder de schriften sagh ik vier brieven van Hus in de Boheemsche taal / daaghs voor sijn dood geschreven / die wel seer devoot, maar ongemeen eenvoudigh waren. De geschrevene boeken in dese Bibliotheek waren vry meer als die tot Bern, die door eenen Bongarsius

garsius vergadert/ en van hem aan de Stads Bibliotheek aldaar nagelaten zijn. Sy worden in der daad heel weynigh geacht, en slechter bewaart als ik ergens gesien heb. Maar 't is een schoone versameling van alle de oude Latijnsche schrijvers, eenige van de beste tijd der Romeynen hebben sy/ die met groote letteren geschreven/ en veele derselven seven of acht honderd jaren oud zijn. Te Basel is een van de beste versamelingen van medailien, die ik oopt by particuliere gesien heb; ook een schoone Bibliotheek, daar seer oude manuscripten in zijn/ die aan het huys van Fesch toebehooren / en van den eenen geleert man uyt die Familie tot een ander overgaat / alsoo die erffenis alleen aan een man van geleerthepd en studie overgaan kan / en als'er sulk een in die Familie niet is / salse tot de Stads Bibliotheek overgaan. Gelijk sommige Compagnien tot Basel min of meer preties geweest sijn in eenige onder haar Compagnie aan te nemen / die geen ambagt of neering deeden/so behouden sy haar privilegien tot nu toe. Want in Compagnien, die'er soo veel / die geen neering of ambagt deeden aangenomen hebben / datse de meeste geworden zijn / konnen die / welke van eenigh ambagt of neeringh sijn/ haar interest niet weder ophalen. Maar eenige sijn voorsightiger geweest / en hebben in deselve nopt yemand aangenomen / als die eenige neeringh deeden / en dese hebben geduurigh haar part in de Regeeringh, onder welke de Vleeshouwers genoemt worden / soo dat'er altijd vier Vleeshouwers in den Raad zijn. De groote Raad bestaat uyt twee honderd en veertigh menschen / maar die hebben geen maght / en vergaderen maar by eenige ongemeene voorvallen / wanneer de kleyne Raad nodigh oordeelt eenige gewightige saken aan haar te communiceeren. Daar sijn maar ses Bailjouwschappen, die onder Basel behooren / doch 't sijn geen bedieningen die seer voordeeligh zijn: want 't beste der selven brengt maar duysend ponden voor den Bailjouw op. Men rekent dat binnen Basel drie duysend mannen zijn/ die bequaam sijn om geweer te dragen / en datse uyt haar Canton of Provintie noch vier duysend mannen boven die konnen op de been brengen / soo dat de Stad byna de helft van haar geheelen Staat is. In 't geheel sijn'er dertigh Parochie-kerken in. Daar sijn in de Academie aldaar aghthien Professoren, en daar doet sich in deselve een geest van dryer en genereuser geleerthepd op / als ik in de geheele Landstreek gesien heb. Te Basel heeft men een kledingh, die seer wel staat / en de gangh der Raadslieden, der Predicanten en Professoren, haar stijve kragen, en lange baarden vertoonen een destighepd. De tractementen sijn hier sober / want de Raadsheeren, de Predicanten en Professoren hebben maar hondert kroonen 's jaars. Maar door dien veele Predicanten te gelijk Professoren zijn / soo verbetert dat de saak drp wat. Edoch 't soude mogelijk met de geleerthepd aldaar beter staan / indien sy maar half soo veel Professors hadden / en die dan wat beter onderhouden / en moet

gegeven wierde. De regel van den H. Paulus, dat de vrouwen een teken van het gesagh, daar sy onder gestelt zijn, welke hy door een spreekwijs/ die niet ongemeen is/ een maght noemt/ op hare hoofden moeten hebben, word nergens beter onderhouden als tot Basel: want alle getrouwde vrouwen gaan te kerk met een kap op haar hooft/ die soo gevouwen is/ datse/ tot over haar oogen komt/ en een andere vouw te gelijk haar kin en mond bedekt/ soo dat'er niet meer als de neus van gesien kan worden/ dese is na aghteren toe ook soo gevouwen/ dat het tot op haar midden toe neder hanght. Dese kap is heel wit, soo dat men in haar Kerken een gesight van soo veel witte hoofden heeft/ als ergens gevonden kan worden. De ongetrouwde Vrouws-persoonen dragen hoeden, welker randen voor en aghter opgeset zijn/ en ontrent een voet breed sijnde aan beyde zijde ver uytsteken. Dit fatsoen heeft men ook tot Straatsburg, daar de getrouwde Vrouwen dese draght ook hebben.

Ik heb te vooren yets gesept van het gedurigh gevaar/ dat dese Plaats van de nabyheyd van 't Fort Hunningen te verwaghten heeft; my wierd gesept/ dat in 't eerst voorgegeven was/ dat de Fransche Koningh maar voorgenomen had aldaar een kleyn Fort te bouwen/ en men vertelde voor de waarheyd/ dat een der Burgermeesters van Basel, die geoordeelt wierd de wijste man, niet alleen van die Canton, maar van geheel Switzerland te zijn/ overgehaalt was om alle menschen in slaap te wiegen/ en haar te versekeren/ dat het toelaten van dit Fort soo dight by haar te bouwen geen saak van aangelegentheyd voor haar was/ maar nu sien sy haar misslagh te laat: want dese plaats is groot/ en sal een guarnisoen komen hebben van drie of vier duysent mannen. Het is een vijf-hoek, maar de zijde aan den Rhijn-kant is soo breed/ dat het mijns oordeels/ soo het aan die zijde rond op gemaakt was een ses-hoek had moeten zijn. De bolwerken hebben haar vleugels, en in het midden van die bolwerken is een ledige plaats/ die met aarde niet opgevult is/ daar een Magazijn in staat/ welke soo dik overwulft is/ dat het van bomben geen quaat en kan. De bolwerken sijn sterk opgemaakt met een breede gragt. Voor de gordijnen in 't midden van de graght is reght een hoorn-werk, 't welk maar thien of twaalf voeten hoogh is/ en van het beneden ste van de wal gaat een bedekte wegh na het hoorn-werk, om volk tot desselfs beschermingh daar te komen inbrengen. Voor dat hoorn-werk is een halve maan, die/ 't geen dese nieuwe fortificatien eygen is/ een graght heeft/ welke de halve maan aan d'eene hoek doorsnijt/ en alsoo de eene halve maan binnen de andere maakt; daar buyten is een conterschap ontrent twaalf voeten hoogh boven het water met een bedekte wegh, en een glacis, die wel begonnen/ maar niet voltrokken is. Behalven dit alles is'er ook een groot hoorn-werk, 't welk van een gemeene wegh met sijn buyten-werken na

Basel

Basel toeschiet. Ook is'er een brugh over de rivier gemaakt / en een Eyland in den Rhijn daar de brugh gelept is / in 't welk een hoorn-werk is / welke het selve beslaat en versterkt. De wooningen in dit Fort sijn schoon / op het pleyn in 't selve konnen meer als vier duysent man staan. De werken sijn noch niet geheel voltrokken / maar dat gedaan zijnde / sal het een van de sterkste Plaatsen in geheel Europa zijn. Op een of twee bolwerken is een hooghte / een kat genoemt / ook sijn'er door de bolwerken halve manen, soo dat de Switzers nu het gevaar sien / 't welk niet ligh te helpen is. Dese Plaats is gelegen in een groot pleyn, soo datse van geen hooghte aan d'een of d'andere zijde gecommendeert kan worden.

Van hier deed ik een kleynen tour in de Elsas tot Mompelgard toe. Het land is hier ongemeen kostelijk; maar alsoo het langh in den oorlogh een Grens-plaats geweest is / soo is het by gevolgh soo slegt bewoont, dat het in veele plaatsen met hout is bewassen. In seker opsight is het bequaam / om de stoel des oorlogs te zijn / alsoo het vol yser-smeden is / die veel geld in het land brengen. Ik heb by deselve niets bysonders gesien / (als dat de zijden van de groote blaas-balken niet van leer, maar van hout waren; 't welk veel geld spaart /) en sal daarom op de beschrijvingh der selven niet blijven staan.

De Rhijn is van Basel tot Spier toe soo laagh beneden de grond / en aan beyde de zijden door hout-gewas soo beset / dat men met een schuyt afvarende / geen gesigt van het land en heeft. Op sommige plaatsen drijft de rivier soo sterk / dat niets als dit hout-gewas de oevers desselfs soude konnen behouden / en selfs konnen ook die boomen dat niet volkomelijk doen / alsoo de boomen meenighmaal met haar wortels wegh gespoelt worden / soo dat veele der selven langhs heenen in de Rivier leggen. Men heeft dit beplanten der Rivier aan beyde de zijden met boomen ook aangemerkt als een soort van fortificatie; en 't maakt dat men eenigen tijd door een defile moetende trekken / die passagie door de menschen gevaarlijk is.

De eerste naght quamen wy van Basel tot Brisack, 't welk een arme en elendige Stad / maar een schoone Fortificatie is / en aan de west-zijde der Rivier / over welke een brugh gelept is / een regulier Fort heeft van vier of vijf bolwerken. De Stad Brisack lept tegen een bergh / die vry hoogh is / by welken noch twee bergen geweest zijn; een der selven is in de fortificatie ingetrokken / en de ander is soo geslegt / dat men selfs niet vinden kan / waar deselve geweest is. De grond is eenige mijlen ver effen, soo dat men van den berg, als van een kat, pertinent / bysonder met de hulp van een verrekijker / in cas van een belegering / alle de bewegingen van den vyand soude konnen sien. De fortificatie is van een groot begrijp van meer als een Fransche mijl / en sekerlijk byna van een Duytsche mijl. De bolwerken sijn geheel met

aarde opgebuit / en van buyten met steen opgehaalt, rondtom loopt'er een groote en breede gragt vol water; het conterschap, de bedekte wegh, die binnen de borstweeringh pallissaden heeft / en de glacis sijn alle wel opgemaakt. Voor elke gordijn is een halve maan, en sijn die gordijnen soo geordoneert / dat een groot deel derselven de bolwerken beschermen kan. Het guarnisoen moet in tijd van oorlogh in dese Plaats van agt of thien duysent man zijn. Daar is onlanghs aan dese Plaats niet veel gedaan / alleenlijk is de graght soo gemaakt / datse van de flanken of zijden der bolwerken geheel kan gedefendeert worden.

De schoonste plaats aan den Rhijn is Straatsburg, welke een groote Stad is / en rondtom een dubbelde muur en gracht heeft: de binnenmuur is oud / en niet sterk / ook is de buyten-muur niet seer groot; sy heeft een fausebree, en is thien of twaalf voeten boven de gracht met steenen opgehaald. De Conterscharp is slegt bestelt / soo dat de Stad niet in staat was / om langh tegenstand te bieden / maar nu isse sterk gefortificeert. Aan de zijde van den Rhijn is een Citadel gebouwt / die het Fort van Hunningen vry wat gelijkt. Aan de zijde van de Citadel na de brugh is een groot Hoornwerk, 't welk met sijn buytenwerken hem ver uytstrekt: ook sijn'er by de twee voorname poorten/ die na de Elsas gaan / kleyne Forten, daar door de Stad soo gebreydelt is / datse in geval van revolte geheel belet is met het Land daar ontrent communicatie te houden; de brugh is ook wel gefortificeert / ook sijn'er Forten op eenige Eylanden van den Rhijn, gelijk ook eenige Reduiten, soo dat rondtom dese plaats een der grootste fortificatien van Europa is.

Tot noch toe is de Capitulatie, soo veel de godsdienst aangaat / wel onderhouden; het getal der nieuw-bekeerde is daar soo kleyn / en ten meerderendeelen van soo kleynen aansien / zijnde / gelijk my verhaalt wierd / in 't geheel niet meer als twee-honderd, dat / ten sy se de nieuwe Missionarissen, of bekeerders de Dragonders, te werk stellen / de oude / al sijn het Jesuieten, daar soo grooten oogst niet hebben sullen/ als sy haar selven belooft hadden. De meeste Luterschen sijn als noch even gehart / soo wel tegen de Papisten, als tegen de Calvinisten. Ik was in haar Kerk, daar my de sangh-konst in haar Psalmen wel behaaghde / maar de oneerbiedigheyd onder het singen / alsoo het elk vry stond den hoed af te nemen / of op te houden / seer vreemd voorquam. De Kerken sijn vol Schilderijen, in welke de meeste passagien van het leven onses Salighmakers vertoont worden / maar aan deselve word geen soort van eerbiedigheyd altoos beweesen. Sy buygen haar soo wel als de naam H. Geest, als wanneer de naam Jesus genoemt word. Sy hebben de ceremonien niet / welke de Lutherschen in Saxen gebruyken / dat D. Bebelius, haar Professor in de godgeleertheyd seyde voor haar een groot geluk te zijn / alsoo de gelijkheyd van de uyterlijke ceremonien het

onwe-

onwetende volk te licht tot de veranderingh der Religie en aanneemingh der Paapsche bewegen soude. Ik bevond / dat verscheydene Luthersche Predicanten en andere menschen erkenden / dat'er de geheele Stad over sulken verdorventheyd verspreyd was / dat sy niet alleenlijk de straffe van haar vryheyd te verliesen rechtveerdighlijk op haren hals gehaalt / maar ook / om dat sy daar weynigh geboelen van hadden / met recht swaarder slagen te vreesen hadden. Men siet in den ondergang van dese Stad / hoe schadelijken saak des volks hovaardye voor een vrye Stad is. Sy beeldden haar selven in / bequaam te zijn om haar selven te beschermen / en weygerden daarom Keyserlijk guarnisoen te laten binnen komen: want indien sy maar vijf-honderd mannen ingenomen hadden / soo soude dat kleyn getal aan de eene zijde niet bequaam geweest zijn om haar vryheden te onderdrukken / en aan de andere zijde de Stad versekert hebben / dat de Fransche haar niet hadden konnen belegeren sonder Oorlogh tegen het Keyserrijk te maken; maar de Stad meende dat haar vryheyd daar door soude vermindert worden / en koos alsoo liever een besettingh van drie-duysend Soldaten te betalen / 't welk / gelijk het haar inkomsten heeft uytgeput, en haar onder groote schattingen gebraght heeft / soo ook voor haar beschermingh / doen het Fransche Leger daar door quam / bleek te swak te zijn. De koophandel en neering van dese Stad begint / niet tegenstaande de groote circulatie of de omgangh van het geld, 't welk de onkosten van de fortificatie daar gemaakt heeft / te vergaan / maar als dit voltrokken sal zijn / sal deselve noch merkelijker vervallen / alsoo het onmogelijk is / dat een Stad van koopmanschap, daar altijd acht of thien-duysend Soldaten zijn moeten / lang in een bloeyenden staat blijven kan. Daar was een groote hevigheyd tusschen twee de voornaamste Familien der Stad / van Dietrik en Obrecht, de eerste was de Burgermeester, en was eens byna heel ondergeraakt door een factie, die de andere tegen hem verwekt had / maar het verliep / en hy kreegh sulken voordeel tegen Obrecht, die yets tegen het beleyd van Stads saken geschreven had / dat hy over het schrijven van pasquillen tegen de Regeeringh veroordeeld en onthoofd wierd; desselfs Soon is een geleert man / en was Professor in de Rechten, die / om hem aan Dietrick te wreken / de voorleden somer na Parijs reysde / en / om sijn versoek meer kracht te doen hebben / van Religie veranderde. Dietrick was altijd / hoewel hy in 't eerst Keysers gesint geweest was / aangesien als een der Hoofden van de Fransche party, daar uyt men oordeelde / dat hy wel soude beloont geworden zijn / maar men verwachtede / dat hy / om daar capabel toe te zijn / sijn Religie veranderen soude; maar hy een oud man zijnde wilde sijn fortuyn voor sulken prijs niet koopen, en daarom wierd hy sonder eenige redenen te geven / en tegen de uytgedrukte woorden van de capitulatie, na een van de binnenlandsche Provincien van Vrankrijk, en so ik wel onthouden heb /

na Limoisin gebannen. Dus wierd hy / die geoordeeld was de voornaamste oorsaak van het vallen der Stad onder de maght der Franschen geweest te zijn / de eerste / die'er de uytwerkingh van gevoelt heeft. De Bibliotheek alhier is merkelijk; de plaats daar deselve staat / is een groot en wel geordonneert gemak / want se is met kassen de geheele plaats langs / als met soo veel gangen afgedeelt / in welke van de boeken van elke professie en soort alle besonder geplaatst zijn; een is'er voor de geschreven boeken, van welke sommige seer oud zijn. Ik behoef u niet te seggen van de groote hoogte, of van de Gotthische bouwing van den Toorn, of de groote Kerk, noch van het curieus klokken-spel, 't welk soo veel veranderingh van toonen heeft / alsoo die wel bekent zijn. Het loofwerk aan het bovenste der groote pijlaren der Kerk kan soo wel niet gesien worden / maar sijn verwonderlijk: want alsoo dit een gebouw van drie of vier-honderd jaren oud is / is het vreemt te sien sulke uytbeeldingen / als daar zijn. Daar word een processie vertoont / in welke een verken het wijwaters-vat draagt, en verkens en esels in de kleeding van Priesters volgen / om de processie uyt te maken. Daar staat ook een esel voor een Autaar, als of hy gingh om te consacreeren, en een draaght een doos met Reliquien, in welke men een vos siet / en de geheele sleep van alle die in die processie komen / word voortgedreven door Bavianen, en Meerkatten. Dit schijnt uyt haat van de Moniken gemaakt te zijn / van welke de wereldlijke geestelijkheyd doen een afkeer had / ter oorsaak / dat deselve de rijkdom / en de wereld soo achter haar getrokken / en de wereldlijke klergie so ten toon gestelt hadden; dat eenige eeuwen daar na / wanneer de Moniken ook soo veracht wierden / die wereldlijke klergie haar beurt waarnam om deselve voor altoos aan de wereld op dese wijse ten spot voor te stellen. Op de Predikstoel is ook een Bagijn in hout uytgesneden / die uytgestrekt leght / en naast haar een Monik, die sijn brevier voor hem heeft open leggen / en sijn hand onder het kleed van de Bagijn steekt / aan de voeten van welke Bagijn ysere schoenen zijn. Ik beken dese dingen niet gesien te hebben / alsoo ik'er niet van gehoort had: maar mijn goede vriend de Heer Alblancourt heeft deselve / doen hy Resident van den Koningh van Vrankrijk tot Straatsburg was / in tegenwoordigheyd van een der Magistraats-persoonen / die hem opwachtede / nauwkeurigh gesien / op wiens krediet / aan welke de geenen / die sijn uytstekende oprechtigheyd kennen / weten / watmen schuldigh is / ik u dese besonderheyd verhaal.

Gelegentheyd van Philipsburgh.

Van Straatsburg quamen wy den Rhijn af tot Philipsburg, 't welk een vierendeel van een mijl van den Rhijn af leyd / en maar een kleyne plaats is / die ook weynigh Bolwerken heeft. Daar is byna voor elke Gordijn een Ravelijn, en rondtom het selve sijn sulke moerassen, dat in deselve de voornaamste sterkte van die plaats bestaat. De Fransche hadden aan de zijde na den Rhijn een Hoornwerk opgeworpen /

en

en 't schijnt uyt al 't geene men siet / datse voorgenomen hebben dat kroonwerk geheel rondom de Stad / en alsoo buyten deselve een tweede Wal en Gragt rondom te maken / 't welk de plaats geweldig vergroot / en een begrip gemaakt soude hebben / dat bequaamlijk thienduysend menschen had konnen logeeren / en alsoo sulken vreeslijken nabuur voor de Plaats, en geheel Frankenland soude geweest zijn / dat het een meesterstuk van Carel Lodewijk, de laatste Keurvorst van den Paltz geweest is het Keyserrijk tot de belegering van dese plaats te bewegen. Hy sagh wel hoe veel aangelegen was het selve uyt de handen der Franschen te krijgen / en daarom droegh hy groote sorge / om gedurende dese beleegeringh het Leger van den Hertogh van Lotharingen, soo wel met allen nood-druft te voorsien / dat het die geheele tijd niet het minste gebrek en had.

Van hier quamen wy in drie uuren tijds tot Spier, 't welk sulken blooten Stad is / datse aangetast zijnde / niet de minste wederstand soude konnen bieden. De Stad is niet groot, noch kostelijk, en bestaat meest door de Keyserlijke kamer, die aldaar sit / hoewel 'er tusschen de Stad en de kamer over de privilegien een gedurigh verschil is: want de regeeringh van de Stad pretendeert / dat de Reghters van de kamer, voor soo veel sy buyten het Hof aangemerkt worden / onder haar staan / gelijk sy daarom ontrent een jaar geleden een van die Reghters of Raadsheeren gevangen genomen hebben; de Raadsheeren in het tegendeel pretendeeren / dat hare persoonen geheylight zijn. De insight van dese kamer heeft dese Stad in den geheelen oorlogh die 'er laatst geweest is / de neutraliteyt doen genieten. Ik meende 't fatsoen van dit Hof, en hoe haar schriften en registers opgesloten en bewaart wierden / te sien / maar 't Hof sat doen niet. Het gebouw, de salen en de kamers van dit vermaarde Hof sijn boven bedenken sleght / en gelijken meer de salen van een kleyne vergaderingh / als van soo grooten lichaam. Ook konde ik de plaatsen / daar haar archiven waren / niet te sien krijgen. De regeeringh der Stad is geheel Luthersch, maar niet alleen is de Dom of Hooft-kerk in handen van den Bisschop en het Capittel, maar daar sijn ook verscheydene Mannen en Vrouwen-kloosters, ook hebben de Jesuieten hier een Collegie. In de Cathedrale of Dom-kerk, 't welk een hoogh gebouw / na de sleghtste wijse der Gotthen gemaakt / is / is niet veel merkelijks. De begraaf-plaatsen veeler Keyseren, die hier begraven leggen / sijn merkelijk om haar sleghtigheyd: want daar sijn maar eenige groote steenen met wapenen / die boven andere steenen anderhalve voet hoogh leggen. Daar sijn ook de tekenen van een belacchelijke fabel van St. Bernardus, welke te sot is om verhaalt te worden / echter / dewijl sy soo veel werk gemaakt hebben om deselfs gedaghtenis te bewaren / sal ik wagen deselve te beschrijven. Van de deur af in de lengte van de Kerk tot aan de trappen daar men na het Koor

op-

opgaat/ zijn vier ronde kopere platen, die reght over gemeten zijnde meer als een voet groot, en elk dertigh voeten van malkanderen leggen: dese zijn in de vloer ingelept. Op d'eerste staat gesneden: O clemens, ô goedertierne; op de tweede: O pia, ô godsalige; op de derde; ô Felix, ô geluksalige; en op de vierde: Maria; dese laatste lept ontrent dertigh voeten van het beeld van Maria. Sy seggen dat Bernhardus met vier treden die geheele Kerk overstapte/ en dat dese vier platen leggen op die plaatsen/ daar hy t'elkens trad/ en dat hy by elke stap 't woord/ dat op de plaat gesneden staat/ uytsprak/ en dat/ doen hy de laatste stap deed/ het beeld der jonkvrouw Maria hem antwoordde: Salve Bernharde, dat is/ sijt gegroet Bernhardus, daar op hy weder soude geantwoort hebben: Dat een Vrouw in de Kerk stil swijge. Waar op dan dat beeld van de Maagd sedert altijd stil geswegen heeft/ welk laatste sekerlijk het geloofelijkste is. Het was een man van studie, die my dit toonde/ en hy herhaalde het my met sulken gravitept en statighepd/ dat ik sagh/ dat hy het geloofde/ of ten minsten my wilde doen geloven. Ik vraaghde hem ook soo statigh/ als ik moght/ of dit aldaar vastelijk geloost wierd/ daar op hy my verhaalde/ dat pemand/ na mijn onthout een Jesuiet onlanghs een boek geschreven had/ om de waarhepd desselfs te bewijsen/ maar hy bekende/ dat het geen artijkel des geloofs was/ en daar mede was ik voldaan. In het Klooster is een oude Gotthische vertooningh van de benauwtheyd onses Saligmakers in steen/ met een groot getal van figuren der Apostelen en der geener/ die quamen om hem te vangen/ welke na de eeuwe daar in sy gemaakt is/ eenige eeuwen nu al oud zijnde/ niet qualijk gedaan is. De Calvinisten hebben in dese Stad een Kerk, maar sy maken'er geen groot getal upt. My wierd gesept/ dat in de Bibliotheek van de Hooftkerk eenige oude geschrevene boeken waren; maar een van de Domheeren, die na de wijse van Duytschland meer aansien als geleerthepd had/ aan welke ik my addresseerde/ sepde my/ wel gehoort te hebben dat'er eenige oude schriften waren/ maar dat hy'er niet van wist; en alsoo de Deken, die een van de sleutels bewaarde/ niet te hups was/ konde ik deselve niet sien.

Beschrijvingh der Neder-Paltz.

De Neer-Paltz is sekerlijk een van de aangenaamste landstreeken in geheel Duytschland. Daar is een groote vlakte/ tot dat men aan de bergen van Heydelberg komt. Dese Stad lept niet wel/ jupst in een laaghte tusschen twee rijen van bergen, maar de lught is'er heel goet. Ik behoef niets te seggen van het Kasteel, noch de wonderlijke Wijnkelder, in den welke/ hoewel'er maar een vermaard vat lepd/ dat seventhien voeten hoog, en twintig voeten lang, en soo stevigh gemaakt is/ dat het eer ribben van een schip, als staven van een ton lijkt te hebben/ echter soo veel andere vaten van een wonderbaarlijke grootte zijn/ datse seer ongemeen souden schijnen/ indien dit eene groote deselve niet dede

bede eclipseren. De laatste Vorst Carel Lodewijk toonde sijn bequaamheyd om sijn Staat te bevolken en te bevestigen / welke / als sijnde voor veele jaren de stoel des Oorlogs geweest / genoeghsaam geruineert was; want hy braght deselve in den tijd van vier jaren tot een bloeyenden welstand: hy floegh Schattingen om soo hoogh / als het sonder het volk uyt het land te verjagen / lijden konde: aller menschen goederen wierden getaxeert / en elk wierd met vijf van het honderd sijner gewaardeerde goederen belast; maar de goederen wierden niet op het scherpste gewaardeert / doch met sulke verminderingh / gelijk in Engeland ten tijde van subsidie en hulp-penningen de gewoonte geweest is; so dat / als sijn Soon aanbood de Schattingen tot op twee van het honderd, de goederen recht gewaardeert zijnde / te willen brengen / alle sijne Ondersaten versoghten deselve te laten blijven / gelijk sy waren. Daar is geen Vorst in Duytschland, die absoluter maght heeft / als de Keurvorst van den Paltz, want hy leyd sijne Ondersaten sulke lasten op / als het hem goet dunkt / sonder aan eenige van des Lands regeeringh gehouden te zijn / of van haar bepaalt te konnen worden. Hier vernam ik ook 't geen ik altijd gelooft had waar te zijn / dat de Ondersaten in Duytschland enkelijk aan haar besonderen Vorst verbonden zijn; want sy sweeren den eed van getrouwigheyd enkelijk aan den Keurvorst, sonder eenige conditie voor den Keyser, ook noemen sy in haar gebeden / diese voor hem doen / hem haren Souverain. 't Is wel waar / dat de Vorst gebonden is aan den Keyser, maar de Ondersaten staan echter onder niemand / als haren Vorst, en op dese wijse verklaarde D. Fabricius, een geleert en verstandigh Professor aldaar / de woorden van de uytleggingen van de twee Parei over de Romeynen, dat deselve enkelijk op de Rijksvorsten sagen; en sekerlijk die woorden sijn geheel qualijk verstaan van die geene / welke oordeelden / datse rebellie favoriseerden; want daar is geen plaats in Europa, daar alle leeringen / tot rebellie strekkende / meer ondergehouden worden / als hier. Ik vond een grooten geest van gematigtheyd, ontrent de kleyne verschillen / die in de Gereformeerde Kerken, welke daar de bovenhand hebben / sulken hitte en drift veroorsaakt hadden; 't welk men ten grooten deele aan de voorsichtigheyd / de geleertheyd / en het gelukkigh humeur van D. Fabritius, en D. Miek dank moet weten / die / gelijkse langh in Engeland geweest waren / soo ook de genereuse onbedwongentheyd van haar verstant, het schoonste cieraad van veele Engelsche godgeleertheyd, hebben.

De Vorst Carel Lodewijk sagh / dat Manheim door de natuur gelijk als afgetekent was / om de sterkste en merkelijkste plaats van sijn gebied te zijn / als sijnde gelegen op het punt / daar de Nekker in den Rhijn valt / soo dat dese twee Rivieren het selve van twee zijden beschermende / het bequaam was om wel gefortificeert te worden. 't Is waar / dat de lught daar niet geoordeelt word gesond te zijn / en het

 water

water niet goed en is / echter heeft hy daar een fraaye Stad, en een schoon Citadel met een reguliere Fortificatie daar by gemaakt / en had voorgenomen daar een groot Paleys te bouwen / maar hy beleefde den tijd niet / om dat te konnen doen. Hy sagh van wat voordeel de vryheyd der conscientien was om sijn Land te bevolken / en daarom liet hy niet alleen de Joden toe daar te komen / en haar neder te slaan / maar resolveerde ook de drie Religien, door de wetten van het Rijk toegelaten / daar de oeffening van haar godsdienst te vergunnen / en bouwde voor die drie eene Kerk, welke hy de Kerk van de eendragt noemde / waar in de Calvinisten, Luthersche en Paapsche in die orders / die ik daar genoemt heb / de oeffeningh van haar godsdienst hadden / en hield in sijn Vorstendom soo goede vrede en order / dat door dese toelatingh geen gelegentheyd tot de minste disorder gegeven wierd. Dit was in der daad de reden / waarom hy / als een Vorst, die op de Religie niet veel paste / aangesien wierd. Hy lettede wonderlijk wel op alle saken / en was niet alleen sijn eygen Groot Minister, maar deed alleen het werk van veele.

Lof van den tegenwoordigen Keur-Paltz.

Maar ik soude qualijk doen / indien ik u niet yets soude seggen van de Princelijke deugden, en de beroemde goedheyd van den tegenwoordigen Keurvorst, op welken dese waardigheyd gekomen is door de dood van soo veele Vorsten, en die in dese eeuwe de talrijkste Familie van yemand in sulken rangh in Europa uytmaakt. Dese Vorst, gelijk hy in veele opsichten een eer is voor de Religie, die hy belyd / soo is hy van die / welke daar in van hem verschillen / nergens meer om te prijsen / als om de nette nakoming van de beloften, die hy sijne Ondersaten in opsicht van de Religie gedaan heeft / alsoo hy selfs in de minste saken geen inbreuk in haar gestabileerde wetten heeft gemaakt; en hoewel een order van luyden / die de wereld hebben op en neer gedraayt / groot crediet by hem heeft / echter siet men tot noch toe / dat sy het soo verre niet hebben konnen brengen / dat hy yets tegen de vastgestelde Religie, en alsoo tegen de heylige beloften aan sijn Ondersaten gedaan / onderneemt. Want hy doet de geheele wereld sien / dat hy die beloften niet aanmerkt als so veel woorden, die in 't eerst gesproken zijn / om sijn volk in slaap te wiegen, en die hy nu / na dat hem te pas komt / uytleggen en nakomen magh / maar als sooveele banden op sijn conscientie en eer, die hy godsdienstelijk wil nakomen. En gelijk hy in d'andere deelen van sijn leven een treflijk patroon voor alle de Vorsten van Europa gegeven heeft / soo kan sijn sorghvuldigheyd ontrent sijn gedane beloften niet te veel geprezen worden / daar van my / sedert ik in dat Land gekomen ben / dese ongemeene geschiedenis medegedeelt is. De Keurvorst had op den laatsten Sacramentsdagh op sijn Hof een Processie, daar over een der Predicanten van Heyddelberg een seer scherpe predicatie dede tegen het Pausdom; en in 't besonder dese

Pro-

Processie mogelijk met meer eenvoudigheyd en oprechtigheyd als voorsichtigheyd tegenspraak. Dit ter ooren van den Keurvorst gekomen zijnde/ gaf hy straks aan den Kerkelijken Raad order om hem te suspenderen; dit Hof bestaat uyt eenige weereldlijke en kerkelijke persoonen, en heeft een magt/ die haar van den Vorst gegeven is/ en alsoo een soort van een Bisschoppelijk gesag en jurisdictie over alle de kerkelijke persoonen. Dese order/ als sijnde een directe inbreuk in haar wetten en de vryheyd van haar Religie, quam die Kerkelijken Raad vreemd voor/ en maakten daarom een deputatie ten Hoof, om den Keurvorst te laten weten/ om wat reden sy dese sijne order niet gehoorsamen konden. Dese nu wierden met sulken beleefdheyd en vriendelijkheyd gehoort/ dat haar Vorst in plaats van eenigh misnoegen tegen haar uyt te drukken/ de order/ die hy toegesonden had/ introk.

De wegh van Heydelberg na Frankfort is in de eerste twaalf of vijfthien mijlen, de schoonste landstreek/ die men hem selven verbeelden kan: want men reyst onder een ry van kleyne bergen, die met wijngaarden bedekt zijn/ en van daar is 'er/ soo verre het oogh kan sien/ een schoone vlakte van koorn-landen en weyden, die alle fraay afgedeelt/ en met rijen van boomen beset zijn/ soo dat ik my inbeelde/ dat ik weder in Lombardijen was; alleenlijk was 'er dit onderscheyt tusschen/ dat het hier niet alles aan malkanderen verbolghde/ gelijk als in Lombardijen. De bergen nu maken niet alleen een aangename veranderingh voor 't oogh/ maar ook een suyverder lugt, en brengen schoone wijn voort.

De wegh ontrent Darmstat, en van daar tot Frankfort toe/ word woester en sandiger. Tegen over Frankfort aan de zuyd-zijde van de Main is een fraaye voor-stad/ die vry wel gefortificeert is; rondom deselve gaat een dubbelde wal, en een dubbelde gragt, de buytenste wal/ gelijkse regulier leyd/ soo is se met steen vry hoogh opgehaalt. De Stad Frankfort is van grooten omtrek/ en schijnt maar een derdendeel kleyner als Straatsburg te zijn. De drie Religien worden hier ook toegelaten/ en hoewel het getal der Papisten hier niet seer groot is/ echter hebben sy de groote Kerk, welke een groot plomp gebouw is/ en daar benevens noch verscheydene Kerken, en eenige Kloosters. Daar sijn in de Stad verscheydene open pleynen tot marktplaatsen, en de huysen daar rondom vertoonen haar van buyten heel wel. Onder haar Archiven hebben sy het origineele van de goudene bulle, doorgaans genoemt bulla aurea, welke maar een groot francijn of parkament is/ beschreven in het Hooghduytsch, sonder eenige schoonheyd/ die met den inhoud wat accordeert. Ik dede geen moeyte om deselve te mogen sien/ ten deele om dat ik het niet soude konnen verstaan/ en ten deele/ om datmen niet/ als met groote moeyte daar toe geraken kan. De Lutersche hebben hier een nieuwe Kerk gebouwt/

Beschrijving van de omleggende plaatsen van Frankfort.

Van Frankfort selver.

En van de Luterſche Kerk St. Catharina.

en genoemt St. Catharina, in welke ſoo veel ſchilderyen zijn/ als ik oyt in eenige Paapſche Kerk geſien heb/ en boven het hoogh autaar een groot uytgehouwen Crucifix, gelijk'er in andere plaatſen van haar Kerk geſchilderde zijn. De predikſtoel is ſeer ſchoon marmerſteen van verſcheyden coleuren/ en is ſeer glat/ en wel aan malkander gevoeght. Ik was hier in de predicatie/ doch verſtond'er niets van; maar eene ſaak/ die ik tot Straatsburgh en hier geſien heb/ behaaghde my/ dat men ontrent het eynde der gebeden een ruymen tijd/ eer men deſelve beſloot/ ophielt/ voor elks byſondere devotie. In haar publijk tugthuys onderhouden ſy noch de oude Romeynſche piſtrina, of hand-molens, tot welke de ondeugende wijven veroordeelt worden om te malen/ dat is/ het rad/ 't welk de molen-ſteen doet omgaan/ te draeyen. Daar ſijn veel Joden; my wierd geſeyd van meer als twaalf-honderd: maar haar twee Synagogen ſijn heel kleyn/ en by gevolgh/ dewijl'er ſo veel Joden zijn/ ſeer benauwt en ſtinkende. De Vrouwen droegen hier kleederen met meer goud en ſilver geborduurt/ als ik oyt geſien heb/ want ſy hadden altemaal krippe jakken, welk boven en onder een lijſt hadden die meer als een hand breed geborduurt was. De fortificatie van Frankfort is aanſienlijk/ haar graght is breed/ en vol water. Alle de bolwerken hebben een conter-mine, die langhs de graght heenen loopt; maar het conterſcharp is niet met ſteenen opgemaakt/ gelijk de wallen, en by gevolgh in veele plaatſen ſleght beſtelt/ ook is de bedekte wegh en de glacis in ſleght poſtuur. De Stad is koſtelijk/ doet groote Koopmanſchap/ en leyt ſeer vermakelijk.

Straf der ondeugende wijven aldaar.

Dragt der Vrouwen aldaar.

Fortificatie.

Niet ver van hier is Hochem, 't welk de beſte wijn van deſe contrey uytlevert. Alſoo ik mijn wegh van Heidelbergh na Ments over Frankfort nam/ konde ik tot mijn leedweſen niet over Worms komen. Ik had groote begeerte om deſe plaats te ſien/ daar Luther eerſt voor den Keyſer en de Rijks-vergaderingh verſcheen/ en in die ſolemneele audientie een onvertſaaghden yver voor die heerlijke ſaak/ van welke God hem ſulken geſegenden inſtrument gemaakt heeft/ uytdrukte. Ik had noch een andere begeerte/ die u mogelijk wat belagchelijk voorkomen ſal: want my was geſeyt van een ſchildery, die aldaar boven een van de Paapſche autaren hanght/ welke men ſoude denken door de vyanden van de transſubſtantiatie gepractiſeert te zijn/ om deſelve voor de wereld belagchelijk te maken. Daar is/ ſeyd men/ een wind-molen, in welke de H. Maagd Chriſtus in de zeef of buyl werpt/ die daar aan 't eynde van de molen geheel in oblien verandert voor den dagh komt/ welke van de Prieſters, om aan 't volk te geven/ oprapen. Dit is ſoo ſchandelijken uytbeelding/ dat men deſelve te grof ſoude oordeelen/ ſelfs voor de Laplanders; maar die de transſubſtantiatie ſelfs verſwelligen kan/ ſal dit ook wel verduwen.

Gelegent-

Ments is ſeer wel gelegen op een opgaande grond/ een weynigh bene-

beneden de t'samenvoegingh der twee Rivieren, de Rhijn en de Main. Dese Stad is van te grooten omtrek, en te weynigh bevolkt, om sich veel te konnen defenderen. Daar is op 't hooghste van den bergh een Citadel, die de Stad in bedwangh heeft. Sy is omgeven met een drooge gragt, die seer diep is. De wallen sijn met steen opgehaalt, en regulierlijk gefortificeert, maar de conterscharp is niet met steen opgehaalt, en alsoo in een sleght postuur. Aan de zijde, daar het Paleys van den Keurvorst is, is de fortificatie op sijn swakste. Daar is eene sijde van een nieuw Paleys volgens een reguliere bouw-konst seer schoon gebouwt, uytgenomen dat de Duytsche altijd yets van de manier der Gotthen behouden; dese zijde is seer langh en 't voornemen is dat rondtom het Hof te bouwen, 't welk voltrokken zijnde, een seer heerlijk Paleys sal zijn, (uytgenomen dat het van roode steen is: nadien alle de steen-kuylen op den Rhijn van Basel tot Coblentz toe van roode steen zijn) 't welk niet frap en staat. De Keurvorst van Mentz is een souvereyne Vorst. Sijn onderdanen presenteeren hem de lijst van haar Magistraats-persoonen, maar hy is daar niet aan gebonden, en hy magh daar toe noemen wien hy wil. De inkomste van dit Keurvorstendom is eertijds ontrent veertigh duysent kroonen geweest, maar de schattingen loopen nu tot ontrent drie hondert duysent kroonen, soo dat de ondersaten hier alsoo swaar geschat worden als in de Palts. Twaalf duysent kroonen worden jaarlijks aan den Keurvorst tot sijn particuliere beurs gegeven, al 't geene sijn Hof-houdingh en verder uytgaaf betreft, dat draaght de Staat. Het kan thien duysent mannen in de wapenen brengen, en in Mentz is een guarnisoen van twee duysent soldaten. Dese Keurvorst heeft drie Raads-vergaderingen, een voor soo veel hy Cancelier des Rijks is, en die bestaat uyt drie persoonen; de twee andere sijn voor de Politie en de Justitie van sijn Vorstendom. Hy en het Capittel hebben by de maanden haar beurt om de Canoniken te verkiesen. Hy heeft, als 'er yemand sterft, de verkiesingh in de maand van Januarius, en sy in de maand van Februarius, en soo vervolgens 't geheele jaar door. De Canoniken of Dom-heeren hebben elk ontrent drie duysent kroonen jaarlijks. Wanneer de Keurvorst sterft, send de Keyser yemand derwaarts, om de keur by te woonen, en hy recommandeert haar yemand, maar de Canoniken mogen kiesen die 't haar goet dunkt, gelijk van de tegenwoordige Keurvorst van den Keyser niet gerecommandeert is geweest. De Keurvorst heeft behalven sijn Paleys tot Mentz noch een ander by Francfort, 't welk voor het beste, dat in dese deelen van Duytschland is, gehouden word. De Dom of de Hooftkerk is een groot Gotthisch gebouw. Daar is een groote Capel aan de west-sijde desselfs, en daar singen de Koor-sangers de Mis. Ik konde niet verstaan, of dit gedaan was, om dat hier meerder ruymte als aan de oost-sijde geweest is, of dat eenige begraafenis of donatie haar

heyd van Mentz.

aan de west-zijde te diesen verplight heeft. Dicht by dese Kerk is een groote Capel, die seer oud is/ aan welkers noorder zijde twee groote kopere deuren zijn met een wijdloopig opschrift/ om 't welk uyt te schrijven ik geen tijd en had/ maar bevond het van Keyser Lotharius tijd te zijn. Daar zijn in dese Stad/ die arm/ en niet bewoont is/ seer veel Kerken. De Rhijn is hier byna een halve Engelsche mijl breed/ en over deselve leyt een schip-brugh.

Van Mentz voortgaande tot Baccharach ('t welk zijn naam schijnt te dragen van Bacchiara, een altaar van Bacchus, die de Romeynen waarschijnlijk om den goeden wijn/ die hier ontrent wast opgerecht hebben) is een groot getal van aansienlijke vlekken en dorpen aan beyde zijde van de Rivier. Hier wierd getoont de muysen of ratten-toorn.

Den muysen toorn.

Al het volk van dat land gelooft de Historie van de muysen, welke seker Keurvorst opgegeten hebben voor een waarheyd. Want hoewel hy op dit Eyland, daar hy een kleynen toorn bouwde/ gevlught was/ volgden deselve echter hem/ swommen hem na/ en aten hem op/ en sy verhaalden ons/ dat'er noch yets van sijn gebeente in dien toorn te sien is. Dese extraordinaris soort van dood deet my gedenken aan een bysondere en ongehoorde soort van sterven, welke een armen arbeydsman weynige dagen/ eer ik van Geneve vertrok/ overquam. De kouter van een sijner beesten/ met welke hy ploeghde/ geraakte in een wespen nest, daar de geheele swarm op uyt quam/ en hem/ die de ploegh hielt/ aanvielen/ en in korten tijd doodden. Sijn lichaam was door het vergif van soo veele angels wonderlijk geswollen.

Maar om weder aan den Rhijn te komen/ de geheele weg van Bacharach nedenwaarts tot Coblents toe is aan beyde zijden der Rivier afhangende grond/ of kleyne bergen, die soo leggen/ als of veele der selven door konst soo geleyt waren. Aan dese wast de kostelijke Rhijnsche wijn. Dese plaatsen/ gelijk sy wel gelegen zijn voor de Son, soo zijn se ook voor harde winden soo wel bevrijd/ als men bedenken kan/ en de grond op dese bergen/ die op sommige plaatsen zeer hoogh zijn/ is soo bebouwt/ dat'er niet een duym breed plaats, die voordeel doen kan/ verlooren gaat; 't welk van soo grooten rijkdom en welstand in het land brenght/ dat'er langhs de Rivier veel fraye dorpen leggen.

Beschrijving van Coblents.

Coblents is de sterkste Plaats, die ik gesien heb van alle die tot het Rijk behooren. Sy leyt heel wel/ alsoo de Rhijn daar voor/ en de Moesel ter zijden heenen loopt. Sy is wel gefortificeert, de gragt is breed/ de conterscharp hoogh/ en de bedekte wegh in goed postuur. De wallen en conterscharpen zijn met steen opgehaalt/ en voor de gordijnen leggen ravellijnen: maar aan de zijde na de Moesel is se seer slecht gefortificeert/ ook is'er aan 't eynde van de brugh/ die over de Moesel leyt/ geen Fort, soo dat de Stad aan die zijde geheel open leyt/ 't welk een wonderlijk defect schijnt in een Plaats van sulken aangelegentheyd. Maar

hoewel

hoewel de fortificatie van dese Plaats vry considerabel is/ echter bestaat desselfs voornaamste kraght en defensie in het Fort van Hermanstein, 't welk gebouwt is op den top van een seer hoogen bergh/ die aan de andere zijde van den Rhijn leyt/ want dat commandeert soo volkomelijk over dese plaats/ dat die meester is van Hermanstein, ook meester van Coblentz is. Dit behoort aan den Keurvorst van Trier, wiens Paleys leyt aan de oost-zijde van den Rhijn effen aan den voet van den bergh van Hermanstein, en tegen over het punt/ daar de Moesel in den Rhijn valt/ soo dat'er geen vermakelijke situatie van een plaats sijn kan/ uytgenomen dat de grond effen aghter het huys soo steyl begint op te gaan/ dat'er geen plaats voor tuynen of wandelingen is. Het vertoont hem op de Rivier heel schoon/ maar ons wierd geseyt dat de vertrekken binnen het selve met de vertooningh/ die het van buyten maakt/ niet over een komen. Ook wierd ons verhaalt/ dat de Duytsche Vorsten de order houden/ dat men/ sonder veel werks daar over te maken/ binnen hare Hoven niet komen kan/ ten sy datse selfs buyten zijn/ soo dat wy niet quamen binnen het Paleys tot Mentz, noch dit van Hermanstein.

Bon is maar weynigh uuren daar van daan. Hier hout de Keurvorst Keulen sijn Hof. Dese Plaats heeft een reguliere fortificatie; de wallen sijn met steen opgehaalt; de gragt, die droogh is/ is maar redelijk breed/ het conterscharp is soo sleght bestelt/ dat het niet bequaam is om veel tegenweer te konnen bieden. Dese Keurvorst is van grooten afkomst/ en beter voorsien/ als yemand van de Geestelijke Vorsten in Duytschland, want hy is de Broeder van den grooten Maximiliaan, Hertogh van Beyeren, en heeft behalven Keulen noch drie groote Bisdommen, Luyck, Munster en Hildesheim. Hy is reeds ses-en-dertigh jaren Keurvorst geweest. Zijn Paleys is vry kleyn en sleght/ en bestaat maar uyt een Hof; de helft desselfs is tot een kleynen thuyn gemaakt/ en de boomgaard is in het selve Hof. Het benedenste gedeelte van het Hof is een Stal geweest/ maar hy heeft hier een apartement gemaakt/ 't welk geheel met schilderyen opgeschikt is/ daar wel sommige van de beste Meesters onder zijn/ maar ook veele/ om de andere te doen uytmunten/ soo sleght/ datse qualijk goet genoegh zijn/ om op de sleghtste plaats opgehangen te worden. En van Bon.

De Keurvorst heeft een groote meenighte goude medaillien, 't welk my gelegentheyt geeft om u een van de buytensporighste bedriegeryen en verdightselen/ die'er oyt mogen geweest zijn/ te verhalen. 't Geene sy hier van seggen is/ dat/ doe men in de laatste belegeringh van Bon de grond klaar maakte/ om'er een batery te planten/ een gewulffsel ontdekt wierd/ in welke een ysere kist vol goude penningen of medaillien ter waardye van hondert-duysent Kroonen was/ van welke men seyt/ dat de Keurvorst voor dertigh-duysent kroonen gekoght heeft. Een der

selven

selven had de swaarte van 800. Ducaten, en het goud de fijnte van ducaten goud, maar hoewel sy haar opdeeden als Romeynsche medaillien, echter waren sy altemaal maar geconterfeyt, en nagemaakt / ook was die na-apingh soo sleght gedaan / dat yemand / om door deselve bedrogen te worden / geheel geen kennis van medaillien moest hebben. Eenige weynige / die opreght scheenen / waren van de tijd der laatste Griekſche Keysers. Nu men kan niet bedenken / wat een mensch soude konnen bewogen hebben om sijn bedrogh op sulken metaal / en in soo grooten meenighte in 't werk te stellen / en daar na dat altemaal in de aard te begraven / bysonderlijk in een eeuwe / in welke soo veel goud thienmaal waardiger was / als tegenwoordigh / alsoo geoordeelt word het selve ontrent door vier of vijf-hondert jaren begraven te zijn.

De Vorst gingh / doen wy daar waren / op de Jaght met een bequame guarde van ontrent taghtigh Ruyters, die wel gemonteert waren. Hier door quamen wy het Paleys te sien / maar ons wierd niet toegelaten te sien het apartement daar hy in woond. Daar is een groote silvere Kasuyfel, die verguldt / en geheel met smaragden en robijnen beset is; welke hem schoon vertoonde / en van 's Princen eygen maaksel was. Zijn bediende toonden ons ook een lampet met een schotel, welke sy seyden door den Prins selfs van Mercurius fixus of vast-houdent Quiksilver gemaakt te zijn / maar voeghden 'er by / dat hy in lange jaren in sijn laboratorium, of werk-huys niet meer gearbeyd had. Ik konde dit niet wel geloven / want aan de eene zijde quam het gewight niet over-een met de swaarte, die soo veel Quiksilver soude hebben / en aan de andere zijde is sulken vast-houdent Quiksilver, indien 'er anders yets sulks is / soo ongemeen / en in de medicijn van sulken kraght / dat het my seer vreemd scheen te sien / dat twintigh of dertigh ponden van het selve aan twee stukken besteed soude zijn. Een quartier van een mijl buyten de Stad is de schoonste Thuyn, die in dese quartieren van Duytschland te sien is / in welken een groote verscheydentheyt van water-werken, en seer veel schoone wandel-wegen op de Fransche manier zijn; die thuyn is van een groote uytgestrektheyt maar gelijk als deselve geen kostelijke beelden tot cieraat en heeft / soo is het huys, by 't welk deselve is / vervallen / en 't is vreemd te sien / dat sulken rijken en grooten Vorst in sulken langen tijd van sijn Regeeringh soo weynigh tot het vergrooten en vercieren van sijn gebouwen gedaan heeft.

Beschrijvingh van Keulen.

Bon en Coblentz zijn alle beyde arme en kleyne Steden. Keulen leyt drie uuren van Bon; dese Stad is wonderlijk groot, maar niet wel bebouwd, en noch sleghter in de aghter af gelegene plaatsen bewoont / en gelijk des selfs Stads-muuren in een sleght postuur zijn / soo is het niet mogelijk soo grooten omtrek / als dese Stad heeft / sonder sulke onkosten, die al het inkomen en den rijkdom van dese kleyne Staat verslinden soude / na behooren te fortificeeren. De Joden woonen in een kleyne

kleyne Voorstad aan de andere zijde der Rivier / en mogen niet sonder verlof verkregen te hebben overkomen / daar sy veel geld door geven. De oeffeningh van de Gereformeerde Religie word binnen de Stad niet toegelaten / maar de Gereformeerden mogen daar echter woonen / en hebben twee mijlen daar van daan een Kerk. Het Magazijn is na de fortificatie, vry slegt / en qualijk voorsien. Het Koor van de groote Kerk is soo hoogh, als ik oyt in een Kerk gesien heb / maar het schijnt dat de middelen van dese plaats dat geheele gebouw op die wijse niet hebben konnen doen voltrekken / want daar het Koor seer hoogh is / is de Kerk seer laagh. Die genegen zijn legenden te geloven / vinden hier genoegh om selfs een groote light-gelovigheyt werk te geven niet alleen in 't verhaal van de drie Koningen, welker kapel, die in 't Oosten van 't groote Koor staat / met groote devotie besoght word / maar ook in de noch grooter fabel van de elf-duysend maaghden van Ursel, welker Kerk geheel over vol is van rouwe tomben en graf-tekenen / en van een groot getal doods-beenderen, die in de muuren van de Kerk in rijen opgestapelt leggen. Dese fabulen worden soo vastelijk van de Papisten aldaar gelooft / dat het minste teken van twijfelingh aan der selver waarheyt / by haar voor een seker en onwedersprekelijk blijk van een Ketter verstrekt. De Jesuieten hebben hier een groot en schoon Klooster en Kerk. Om Taulerus wil gingh ik ook het Klooster en Kerk der Dominicanen, 't welk ook seer groot is. Wanneer men dese groote Stad door-wandelt / en geen stof / om sich met vermaak te onderhouden / vind / word men het daar haast moede. Ook zijn de discourssen / van de saak / die'er nu onder handen is / seer melancholijk en onvermakelijk. De laatste rebellie, die aldaar geweest is / is in 't gemeen soo bekent / dat ik daar niet veel van behoef te seggen. Door eenige quaatstookers was'er in de Stad een gerught verspreyt / dat de Magistraat het gemeen inkomen opslokken / en de Stad waarschijnlijk in den grond soude helpen. Ik konde / hoewel sulken slagh van gerughten gemeenlijk onder een geheel ligchaam der gemeente niet verspreyd kan worden sonder dat'er fondament toe is / niet vernemen / wat gronden dese gerughten gehad hadden / echter is het seker / dat dit in 't generaal soo gelooft wierd / dat daar door een schrikkelijke verwerringh in de Stad ontstond. De Magistraats-persoonen waren blyde / datse haar uyt den storm salveeren konden / en gaven de Stad aan de furie des volks ten besten / hoewel eenige der selven aan haar raserny opgeoffert zijn. Dit woeden duurde een tijd langh: maar binnen twee jaren herwarts, als die disorder ontrent twee jaren geduurt had / zijn'er / die van den Keyser en de Rijks-vergaderingh om over die saak te oordeelen / onder bedreygingh van de Stad in den Keyserlijken ban te doen / soo sy noch langer daar in voortgingen / gesonden wierden / ontfangen. Dese hebben de Magistraats-persoonen in het besit van haar

 maght

maght herstelt / en de voornaamste hoofden en stighters van de rebellie wierden in de gevangenisse gesmeten / van welke men doen / als wy daar waren / seyde dat sommige binnen een week tijds geëxecuteert souden worden.

En van Dusseldorp. Dusseldorp is de eerste Stad beneden Keulen, die wat te beduyden heeft. Daar is het Hof van den Hertogh van Gulik, die Hertogh van Nieuwburgh, en de oudste Soon van den tegenwoordigen Keurvorst van de Palts is. Het Hof is oud en genoegh op de Gothische wijse. Maar de Jesuiten hebben daar een fraay Klooster en een schoone Kerk / hoewel'er aan deselve groote fauten aangaande de bouw-kunst zijn. De Gereformeerde Religie word hier toegelaten; sy hebben onlanghs maar eenige jaren herwaarts hier een Kerk gebouwt / 't welk sy verkregen hebben door de voorspraak van den Keurvorst van Brandenburgh, die de vryheyt van Religie, die tusschen haar geaccordeert is / selfs tot Cleef, nauw onderhoudende / reden heeft / om te besorgen / dat ook deselve in faveur van sijn Religie in sijn nabuurschap na behooren onderhouden worde. De Fortificatie is hier vry gemeen / de Wallen zijn maar weynige voeten hoogh met steen opgehaalt. Maar Keysersweerd, leggende eenige uuren nederwaarts aan deselve zijde des Rhijns, en den Keurvorst van Keulen toebehoort, is wel een sleghter Stad als Dusseldorp, maar veel beeter gefortificeert: want het heeft een seer breede Gracht, en een seer reguliere Fortificatie; de Wallen zijn hier bysonder hoogh / en met steen opgehaalt / gelijk ook het conterscharp, 't welk ook in een seer goet postuur is.

De Fortificatie van Orsoy is geheel gesleght. Rynberk blijft als het geweest is / maar de Fortificatie is vry sleght / en geheel van aarde / soo datse niet bequaam is om veel weer te bieden. Wesel is wel een fraaye Stad, maar heeft een seer arme Fortificatie, die ook niet als met groote kosten / kan goed gemaakt worden / want dewijl de grond geheel sandigh is / kan'er niets / dat bestendigh werk sal zijn / gemaakt worden / ten sy men een seer diep fondament maakt / of in de grond heyt. In alle andere Steden siet men een andere soort van welvaart en overvloed / als in veel kostelijker landen / die door schattingen uytgeput zijn. Rees en Emmerik zijn wel goede Steden, maar hare fortificatien zijn heel geruineert / soo dat dit land vrughtbaar en volkrijk zijnde tegenwoordigh niet veel andere bescherminch heeft / als van sijn situatie. Cleef is een vermakelijke Plaats, de situatie en desselfs uytsight hebben kraght om een mensch gelijk als te betoveren; de lucht is ook daar heel suyver. Van daar quamen wy in drie uyren tijds hier.

Ik sal van het Land / daar ik nu gekomen ben / niet een woord seggen / want gelijk ik weet / dat sulks by u om veele redenen onnodigh is / soo heeft een schildery, die ik hier op het Stadhuys gesien heb /

my doen gedenken aan het volmaakste boek, dat'er mogelijk van die natuur in de wereld is / want d'Heer William Temple, wiens Conterfeytsel hier aan het hooghste eynde van de Gevolmaghtighde (of Plenipotentarissen, die over de beroemde Vreede-handelingh van Nymwegen geseten hebben) ophanght / heeft hier van de wereld in der daad sulken levendigen beschrijvingh gegeven / die andere / die dat souden willen nadoen / met reght sal beschaamt maken / alsoo men bekennen moet / dat / indien wy soo volkomen berigt hadden van de andere plaatsen / als hy ons een der minsten / hoewel een der schoonste quartieren van de Republijk gegeven heeft / het reysen voortaan door deselve onnodigh soude worden / (ten ware alleenlijk om hem selven wat te veranderen) nadien'er in dese landstreek niets voor yemands curieusheyt overigh is / daar men door sijn werck niet volkomen kan voldaan word.

Ik kan echter van schrijven niet ophouden sonder eenige aenmerkingh te maken op het tegenweer, welke dese plaats, doen'er reeds soo veele andere soo schandelijk overgegeven waren / noch geboden heeft. Uyt de ruynen van de fortificatie alhier kan men niet sien / hoe het dese plaats noch soo langh heeft konnen tegen houden / en echter stuytte dit een voortgangh / over welke de geheele wereld verbaast was / en de Nederlanders hadden daar door tijd / om uyt de verslagentheyd, in welke sy door soo veele slagen / die soo kort op malkanderen quamen / geraakt waren / eenighsints by haar selven te komen. Want doen sagh de wereld de veranderingh, (die wel soo seer niet van haar selven / als van de gelukkige tsamenvoegingh / en de gelegentheyd van een ander Vorst voortgeset wierd) die soo groot was / dat / hoewel alle de vley-konsten om deselve te roemen hare krachten schijnen verteert te hebben / echter de nakomelingen als een der wonderlijkste vertooningen in de geschied-boeken voorkomen sal / en seer wel met de herstelling van den Staat der Romeynen na den slagh by Cannæ tsamen gevoegt magh worden. Want een jongh Prins, die te voren de wapenen niet gevoert / of soo veel als een veldslagh gesien had; die weynigh of geen raad, als die sijn eygen gedaghten en oordeel hem geven konden / had; die door sijn opvoedingh 't sy ontrent de boeken of lands-saken geen ongemeen voordeel had; die schielijk tot het Hooft van een Staat en Leger, 't welk door soo veele verliesen nu seer vervallen was / gestelt wierd; die sagh / dat van den Staat de beste helft afgescheurt was / en dat de maghtighste vyand in de wereld / omringht met een victorieus Leger, 't welk door de beste Generaals, welke dese eeuwe voortgebraght heeft / gecommandeert wierd / binnen zijn gesight quam / en in een der beste Steden sijn Hof plaatste / en ter selver tijd de grootste maght ter Zee en te Land, daar men oyt van geweten heeft / met andere tot verderf van de Republijk vereenight / had. Op sulken tijd wanneer de Ingesetenen /

nen/ om haar selven voor soo schrikkelijken vyand te beyligen/ genootsaakt waren/ om/ 't geene hy andere gelegentheden haar vreemd soude voor gekomen hebben/ te laten verlooren gaan, en soo een groot gedeelte van haar land/ op datse 't overige behouden moghten/ onder water te setten; en wanneer/ om alle de rampen/ die een Natie dreygen konnen/ t'samen te vatten/ niet alleen de algemeene verslagentheyt, met welke sy door die droevige vertooninge beset waren/ maar ook haar verdeeltheyt van binnen haar scheen met den laatsten slagh te dreygen. Op sulken tijd/ doen haar Leger in soo sleghten staat/ en soo ongeoeffent was/ dat sy haar selven van soo swakke troupen, na dat 'er byna dertigh jaren aan malkanderen te lande vrede geweest was/ qualijk yets goeds belooven konden/ en wanneer haar Voornaamste Geallieerde, wien aan de behoudenis deser Republijk meest gelegen was/ na alle waarschijnlijkheyd gelijk een groot lichaam/ dat door een geraaktheyd ongevoeligh geworden is/ die/ welke het tot een stut verstrekken soude/ eerder op het lijf gevallen/ en vermorselt/ als eenige merkelijke assistentie gedaan soude hebben. Ik segh dan/ wanneer een jonge Prins het Hooft van sulken Staat wierd/ daar van het gesichte selfs een man van een gemeene dapperheyd den moed geheel benomen soude hebben/ veranderde hy terstond de geheele gedaante der saken/ en moedighde met een dappere edelmoedigheyd alle de gemeeene Lands-vergaderingen aan: want daar hy haar soo swak vond/ datse genegen waren om na voorstellingen van vreede, die haar soo onveyligh als oneerlijk sijn soude/ te luysteren/ bewoogh hy haar om te resolveeren van liever alles te wagen, als na sulke schandelijke conditien te hooren. Ook scheen sijn crediet 't gemeene volk een nieuw leven te geven/ 't welk dan ook sich selven inbeeldde/ dat gelijk eenen Wilhelm Prins van Orangien, haar Staat geformeert had/ nu een ander van den selven naam uytgetekent scheen/ om den selven te herstellen en te behouden. 't Is de geest van dapperheyd, die hy in sijn boesem had/ en welke hy soo wel aan 't geheele volk, als aan de Overigheden heeft ingeboesemt/ 't geen dit Land behouden heeft. In alle dese dingen was yets godlijks: op de publijke Raads-Vergaderingh wierd weder order gesteld/ en het volk, siende hem voor die tijd voorsien met een volkomene maght van vrede en oorlogh, was gerust/ en stelde nu/ om datse in handen waren/ hare behoudenis vast. Men sagh haast/ hoe getrouwelijk hy de interesten van sijn Land waarnam/ en hoe weynigh hy op die van hem selven sagh. Hy verwierp alle voorslagen van vrede, die voor de Provincien schadelijk waren/ sonder de voordeelen/ die hem selfs aangeboden wierden/ eens aan te merken/ ('t welk gy weet dat ik op versekerde gronden schrijf). Hy weygerde de aanbieding van Souverainiteyt over desselfs voornaamste plaats/ die hem door een statelijk Gesandschap gedaan wierd/ vergenoeght sijnde met dat gesagh/ dat sijn
Voor-

Voor-Ouders met soo veel glorie beseten hadden/ en niet sonder reden gevoeligh zijnde/ hoe doodelijk de inbreuk tegen de vastgestelde wetten en vryheden selfs is aan die/ welke daar door yets schijnen te winnen. Dus begon hy met de minste voordeelen/ die een gemoed/ dat na een waren roem streeft/ soude konnen wenschen/ hem op het tonneel te vertoonen/ als hebbende oogenschijnlijk niets/ daar hy op betrouwen konde/ als een goede saak, de goddelijke voorsienigheyd voor hem, en sijn eygen oprechtighyd en couragie. Dese treffelijke beginselen waren niet sonder goet succes: want hy herstelde met een beleyd en geest/ die verder gingh als de wereld oojt gesien heeft/ in korten tijd desen Staat uyt sulken wanhoopigen gesteltenis; hy hernam eenige plaatsen met geweld, en verplichtede den vyand, om al de plaatsen, die hy in soo swakken postuur zijnde gekregen had/ te verlaten. En hoewel een onbedreven Leger niet altijd tegen tal-rijker en geoeffender troupen voorspoedig was/ en 't gebrek van wapenen en ammonitie, in het Land der Geallieerde/ daar de oorlogh haar voornaamste vertooning maakte/ oorsaak was/ dat hy sijn Leger niet posteeren konde/ en op gunstiger tijd waghten moest/ en alsoo somtijds gedrongen wierd/ om hem schielijk in een actie/ daar hem de noodt toe drongh/ te begeven/ echter heeft hy sijn maght doen sien in de eerste overwinningh, die hy kreegh tegen den grootsten Generaal van dese eeuwe/ en doen hy een groot Monarch met sijn Leger aan 't sijne onderwierp/ soo dat die selve schroomde/ om het met de Nederlanders te wagen/ en met een woord/ doen het Leger der Nederlanders in sulken postuur quam/ dat het de Fransche, die in de geconquesteerde Landen leefden/ overmeesterden/ en besonderlijk/ doen den oorlogh voortgeset wierd/ tot dat de Vorst, die de rust van Europa aan sijn glorie opgeoffert had, blijde was van vrede te komen handelen in het Land sijner vyanden, en selfs in dese Stad, en door alle middelen/ door de tusschenspraak van eenige/ en met jalousy van andere/ tot verkrijgingh van deselve te arbeyden; om welk alles de herstelde nakomelingen/ sich liever onder de vertooningen van 't geene de ingebeelde Helden souden hebben konnen doen/ als onder de geschiedenissen van 't geene in der daad binnen soo korten tijd/ en op sulken wijse uytgevoert is/ stellen sullen. En ten besluyt/ alle plaatsen/ die tot desen Staat, en aan haar Nabuuren aan den Rhijn, behooren/ gelijk ook veele plaatsen in Vlaanderen wederom gegeven zijnde/ sien nu dese Provincien haar selven onder sijn gelukkigh beleyd in haar vorige vrede en veyligheyd hersteld. En hoewel'er noch eenige lid-tekenen van sulke diepe wonden overblijven/ echter siet men datse van alle zijden als het bolwerk van het Christendom tegen de breese van een nieuwe Monarchie, en als de bewaarder van den vrede en vryheyd in Europa, aangemerkt worden.

Hier is een ooghst en stoffe niet voor een gedwongene cierlijkheyt/ noch

noch voor een leugenaghtige welsprekentheyt / maar voor een opreght en ernstigh historie-schrijver, bequaam om een werk / dat alle de lofredenen van de gehuurde Schrijvers / verre te boven gaan sal / uyt te leveren; want daar een nagebootst Edel-gesteente soo schoon / als het mogelijk is / moet worden opgemaakt / behoeft een opreght Edelgesteente maar enkelijk vertoont te worden. Ik kan met geen grooter Onderwerp eyndigen; en ik moet bekennen hier meede soo aangedaan te zijn / dat / gelijk ik na het selve mijn pen tot geen geringer stoffen kan gebruyken / soo my selven niet langer aan de drift / welke sulken kostelijken voorwerp in my verwekt / derve overgeven / en daarom breeke ik hier meede schielijk af.

Uwen, &c.

BLADT.

BLADT-WYSER

der voornaamste saken in dit Boek vervat.

A.

B.

Bache-

C.

 geen

D.

E.

F.

Fon-

G.

H.

Kapel

K

L.

M.

De

R.

S.

T.

V.

St. Mar-

W.

EYNDE.

TWEEJAARIGE REYZE RONDOM DE WERELD,

Ter nader Ontdekkinge der Onbekende

ZUYDLANDEN,

Met drie Schepen, in het Jaar 1721. ondernomen, door last van de Nederlandsche Westindische Maatschappy,

Waar in het wedervaaren en de Rampen op de Reyze verhaald, en de bezeylde en nieuw ondekte Landen en Eylanden, met der zelver Bewoonders, beschreven worden.

Nevens de REYZE van het Oostindisch

SCHIP BARNEVELD,

Uyt Holland tot aan de Kaap der Goede Hoope, in 't Jaar 1719.

BEHELZENDE

Een Verhaal van de langduurige tegenspoeden en zonderlinge voorvallen op het Eyland Madagascar, by de Woeste Souklaven,

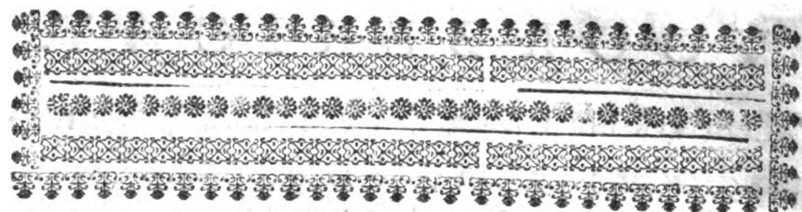
Met een Naauwkeurige Beschryving van de vreemde Gewoontens, Godsdienst en Zeden dier Volkeren.

Verçiert met een Nette Reyskaart en Prentverbeeldingen.

TE DORDRECHT,
Gedrukt by JOANNES VAN BRAAM, Boekverkooper, 1728.

DE UYTGEVER
AAN DEN
LEZER.

Nder al de Geweſten, die de Europeërs geduurende drie Eeuwen in 't Ooſten en Weſten hebben ontdekt, zyn de wyd uytgeſtrekte Landen, die men te regt het onbekende Zuydland noemt, en het groot Eyland Madagaſcar het minſte bekent: 't geen de oorzaak is geweeſt, dat de in

't licht gekomen Journalen van de weynige togten derwaarts gedaan, hoe gebrekkig ze ook mogten wezen, door de Liefhebbers van Reys- en Landbeſchryvingen gretig zyn gelezen; en dat ook zommige hunne pennen en arbeyd wel hebben willen beſteden om die Journalen, wanneer ze in hun handen vielen, in eene goede ordre te brengen, het gebrekkige te vullen, en ze zoo de wereld mede te deelen; gelyk men dus het Verhaal van de Reyze door Abel Tasman in 't jaar 1642. naar het onbekende Zuydland gedaan, aan den nyvren Dirk Rembrantsz van Nierop verſchult is.

Dit bewoog my ook, wanneer de Verhaalen, die ik u hier mededeel, my over eenigen tyd wierden ter hand geſtelt, eenige ledige uuren daar aan te beſteden, en die ter Drukperſſe te vervaardigen. Beyde heb ik ze als in een nieuw gewaad geſtoken, en het eerſte naar den aard der zaaken uytgebreyd, en met korte Hiſtoriſche Beſchryvingen der bezeylde Landen,

Ey-

Eylanden en Volkeren vermeerdert, die alle uyt de beste en geloofwaardigste Beschryvers dier Gewesten by een vergadert zyn.

En dewyl bovengewoone zaaken in deze Eeuw naauwlyks geloofd worden, waar door het verhaal van de Reuzen, die myne Reyzigers gezien hebben, ligtelyk als eene beuzelagtige versiering mede in den wind zoude geslagen worden, zal u uyt de opregtste en voornaamste Reysbeschryvingen, die by Mannen van oordeel altyd geloof verdient hebben, blyken, dat 'er in die Landen Volkeren van zoo eene uytmuntende grootte op meer als eene plaats gevonden worden. Ook is 'er, om veele zaaken in een kleen bestek te vervatten, bygevoegt een Korte Verhandeling van de beginzelen en voortgang der Nederlandsche Oostindische Maatschappy, met een Verhaal hoe die zich op Java heeft neergezet, en wat zaaken dezelve betreffende aldaar tot nu toe zyn voorgevallen.

VOORBERICHT.

Indien gy deze Reyzen met dat zelve genoegen gebruykt en doorleest, waar mede die zyn by een gevoegt; zoo zal ik volkomen van mynen geringen arbeyd voldaan zyn, en my daar in verheugen, dat ik u eenige uuren vermaakelyk heb doen doorbrengen.

TWEE-

TWEEJAARIGE REYZE
Door de STRAAT
MAGELLANES,
En RONDOM de WERELD,
Ter nader Ontdekkinge der Onbekende
ZUYDLANDEN.

I. HOOFDSTUK.

Des Schryvers reysluſt. Eenige Schepen worden uytgeruſt. Hy begeeft zig op dezelve. Zy ſteeken in zee. Komen aan de Canariſche Eylanden. Groot Canarie. Forteventura. Lancerotte. Teneriffe. Deſſelfs Piek, word van Engelſchen bezogt. Gomera. Palma. Ferro, deſſelfs Wonderboom. Vrugtbaarheyd dezer Eylanden. Door wie ze ontdekt zyn. Zeden der oude Bewoonders, en van die van Teneriffe. Zien veel Zeequallen. Paſſeeren de Linie. Vliegende Viſchkens. Dorado.

ALle Menſchen zyn van natuure doorgaans zekere driften onderworpen, waar tegen het nauwlyks mogelyk is zig aan te kanten; voornamelyk wanneer de jonge jaaren geen plaats aan rype overwegingen overlaaten, nog bezeffen wat ſwaarigheden en gevaaren zig daar in opdoen; zoo heeft my ook van jongs af altyd eene onverzettelyke begeerte beheerſt, om de Wereld te doorreyzen, vreemde Ge- *Des Schryvers reysluſt.*

A westen

westen te bezigtigen, en voornamentlyk die landen te beschouwen, die den Ouden onbekent, en over eenige eeuwen eerst ontdekt zyn; welke men met de naamen van Oost- en West-indiën benoemt heeft. 't Was altyd myn grootste vermaak om de ledige uuren te besteeden, in 't geene my daar van eenige kennis en onderrigting konde geven. Dus bragten de Globes, Zee- en Landkaarten en de dagelyks in 't licht komende Reys-beschryvingen mynen lust zoo verre, dat ik eyndelyk besloot myne Vrienden en Vaderland voor eenigen tyd te verlaaten en die Landen en haare zeldzaamheden zelfs te gaan beschouwen.

Eenige schepen worden naar de Zuydlanden uytgerust.

Ik kreeg hier toe eene zeer gunstige gelegentheyd aan de hand, door dien de Heeren Bewindhebberen van de Nederlandsche Westindische Maatschappye eenige schepen gereed maakten, welke 't loopende gerugt wilde, dat uytgerust wierden om de onbekende Landen in de Zuydzee verder te ontdekken, en zekere goud en zilver Eylanden, gegist op 56 graaden Zuyder breedte, op te zoeken, van welke men geen geringe hoope had, dat 'er goud en andere kostelykheden zouden gevonden worden.

Hy begeeft zig op dezelve in dienst.

Deze goede gerugten lokten my dermaaten aan, dat ik my in dienst begaf om met die schepen, genaamt Tienhoven, de Afrikaansche Galeye en den Arend, in eene eerlyke bedieninge daar heen te reyzen: zonder dat de gevaaren, die ik wist, dat in zulke togten naar onbekende Gewesten den ondernemers over het hooft hangen, en de ongemakken, die hen op de hielen volgen, my eenigzints konden afschrikken. Men had deze drie schepen voorzien met meer dan zes honderd mannen, en leeftogt voor vierentwintig maanden, onder 't bevel en opzigt van d'Heer en Mr. Jacob Roggeveen, die Raad van Justitie op Batavia zynde, in 't jaar 1714. weder in Holland was gekomen. Welke Heer, benevens de andere zeeluyden, wien die hachelyke togt was toebetrouwt, een man was door en door in de zeezaaken ervaren, en die deze onderneming 't eerste hadde aan de hand gegeven, zoo dat 'er niet anders als een gelukkige uytkomst van dezelve kon verwagt worden.

De

De Vloot van leeftogt en alles wel voorzien zynde, zeylden wy van Amsterdam den 12 Julii 1721. na 't Eyland Texel, de bekende zamelplaats der schepen, die na beyde de Indiën willen stevenen.

Den 1 Augusty kregen wy den wind tot ons voordeel, verlieten Texel, en staken in volle zee. Daar zeylden wy nu heen vol moets, 't hert vervult met een brandende begeerte naar al die groote rykdommen, welke wy meenden, dat ons in de Landen, die wy op nieuws zouden ontdekken, door de Inwoonders voor kleine snuystering van spiegeltjes, bellen en koralen, met vollen overvloed zouden toegevoert worden: niet eens denkende, dat na verloop van twee jaaren van deze schoone onderneming alleen eenige weynige manschap, na 't verlies der schepen en van 't meeste volk, door duyzenden ongemakken gefoltert en afgesloofd, in Europa zouden te rug keeren. *Zy steken in zee.*

Om den Lezer niet lastig te vallen met een Dagverhaal van coursen, winden en stroomen, waar aan den meesten niet gelegen legt, en dat van weynig vermaak is, zal ik alleen het aanmerkenswaardigste voorstellen. Wy quamen dan den 2den September by de Canarische Eylanden, aldus genoemt naa 't voornaamste of Hooft-Eyland Canarie, 't welk zommige willen, dat aldus genoemt is door de Spanjaarden na de groote menigte Honden (want *can* is in 't Spaansch een hond) welke zy by hunne eerste aankomst aldaar vonden: maar dat deze hier in dwaalen blykt; wyl de naam van Canarie by Plinius en Ptolomeus al is bekent geweest, zy leggen onder de 27ste graad Noorder breedte over den uythoek Non in Barbaryen, en worden tegenwoordig op zeven in 't getal begroot, als Palma, Ferro, Gomera, Teneriffe, Groot Canarie, Forteventura en Lancerotte. *Komen by de Canarische Eylanden.*

Groot Canarie is het grootste, vrugtbaarste en best bewoonde van deze Eylanden, onder andere voorzien met drie fraaye Steden, Galder, Guia en de hooftstadt Allagene, die met schoone huyzen bebouwt is; alwaar 't Opperhooft over al deze Eylanden, schoon hy elders woont, zyn plaats moet houden, die met eenen Hoogen Raad 't recht oeffent. Hier is een schoone Hooftkerk en vier Kloosters. De Bisschop met de Inquisiteurs *Groot Canarie.*

heeft hier ook zyn zetel; maar woont met de aanzienlykste luyden op 't Eyland Teneriffe.

Forte-Ventura. Beoosten Groot Canarie legt Forteventura, mede een zeer vrugtbaar Eyland, waar van de voornaamste Steden aan de zeekant zyn Lanagle, Tarafalo en Pozo Negro, aan de Noordzyde is de Haven Chabras en aan de Westzyde eene andere, die zeer veylig is.

Lancerotte Lancerotte, alzoo vrugtbaar als Forteventura, legt Bewesten Groot Canarie, en pronkt met vier Steden, als Cajas, Celotte, Porto de Naas en Porto de Cavallos. In 't jaar 1618. trof dit Eyland 't ongeluk, dat het door de Algiersche Zeeroovers afgeloopen en geplondert wierd, die van daar 1500 Inwoonders in eene jammerlyke slavernye wegrukten.

Teneriffe. Teneriffe legt zes mylen bewesten Canarie, op welk men het Steedje Santa Cruz vind. Welkers haven van veele schepen bezogt word, maar dat zelfs een onbewalt vlek gelykt, met vier onnoozele schansjes. Het beslaat ontrent twee hondert huyzen, alle met twee verdiepingen, van hartsteen gebouwt en met pannen bedekt, en heeft twee Kloosters met een Kerk. De verdere Steden alhier zyn Ortone, Garrika, St Christoffel en Laguna, welke de fraayste van alle is, digt bebouwt met schoone huyzen, twee Parochie Kerken, en zes Kloosters. Hier woont 't Opperhooft met de voornaamste van deze Eylanden, zoo dat men hier wel 12000 gewapende mannen op de been kan brengen. *Desselfs Piek,* Zeer is dit Eyland befaamt door den Berg de Piek van Canarie gemeenlyk genaamt, die loodtrecht op en neder 2½ myl hoog zynde, voor de hoogste der geheele wereld gehouden word, en by helder weer 60 mylen ver in zee te zien is. Altyd is hy met sneeuw bezet, en valt zeer swaar en niet als in Julius of Augustus te beklimmen. In welke tyd eens een gezelschap van Engelsche Kooplieden den zelven met veel ongemak beklautert heeft. *door Engelsche Kooplieden bezogt.* Zy vonden op den weg loof nog gras, dan alleen hier en daar eenige Pynboomen, en tusschen het witte zand eenig doornig gewas als Braam, en nog een heester met takken van acht voeten hoog, 't geen door dit heele Eyland gevonden word en een soort van Euforbium schynt te wezen. Hier en daar bleef om den lastigen weg eenig volk agter, en de

overige

overige raakten na drie dagen klauterens op des zelfs top, welke ruym eene elle breedt is, en in 't midden eenen put heeft, Kaldera genoemt, die als een tregter wel 100 ellen diep neerloopt, aan de kanten bezet met zand, zwavel en losse steenen, tusschen welkers reeten een heete damp en schadelyke smook opryst; de glibberigheyd belette hun boven zes ellen in dien put neder te daalen; schoon eenige 't wel tot aan den grond gewaagt hebben; van hier konden zy 30 mylen ver zien, en keerden, hunnen lust geboet hebbende, weer te rugge.

Dit Eyland is de aardbevingen zeer onderworpen, waar onder die van 't jaar 1704. ysselyk was, als hebbende gewoedt zedert den 24 December tot half Maart des volgende jaars, met zulke afgryzelyke schuddingen, dat de Inwoonders van dag tot dag niet anders verwagtten als levendig in de gloeyende ingewanden der aarde begraven te worden. De andere Eylanden hadden mede hun gedeelte van deze droevige bezoeking.

In het Westen van Teneriffe legt Gomera, 't welk een Stadt heeft van den zelven naam, is kleyn en onvrugtbaar; en schoon 'er wyn en zuyker geteelt word, is de haven aan de Noord-Oostzyde het beste dat men hier vint, als die alle de havens dezer Eylanden in veyligheyd overtreft. *Gomera.*

Palma is een kleyn maar vrugtbaar Eyland, hoog en vol geboomte, gevende om de veelheyd der schoone Weylanden veel zuyvel, nevens heerlyken wyn, veel zuyker en schoon ooft, 't is het Westelykste van al de Canarische Eylanden, nevens *Palma.*

Ferro of Yzer, een kleyn Eyland aldus genoemt, om dat 't eenen koperen hemel en yzere aarde heeft, alzoo 't daar noyt regent, en 'er de Inwoonders zouden moeten versmagten, indien tot een groot wonder de milde Natuur dit gebrek niet had vergoed door een eenigen Wonderboom, die by de Inwoonders Garôe, en by de Spaanjaarts Sancto of Heylig genoemt, aan de Noordzyde op eenen hoogen Berg staat. Zyn stam heeft de dikte van twaalf en de hoogte van veertig voeten; zyne takken en bladeren, die altoos groen zyn en zeer wel na den Laurier gelyken, beslaan eene rondte van ontrent hondert en twintig voeten; zyne vrugt is een ongebolsterden ekel gelyk, welkers pit eenen geurigen smaak geeft. Op dezen boom hangt *Ferro.* *Wonderlyke Boom.*

altoos eene wolk, die den zelven geheel bedekt, en niet als op het heetste des daags daar van afwykt, en den zelven zodanig bedauwt, dat van de bladeren gestaag een zoet en helder water afdruypt, dat in twee daar toe gemaakte steene bakken dagelyks tot twintig tonnen toe ontfangen wort; 't geen niet alleen genoeg is voor de Inwoonders van eenige Steden alhier en der zelver vee, maar ook ten dienst der aankomende schepen verstrekt. Ook brengt dit Eyland, hoe dor 't schynt, nog veel graan, zuykerriet, en andere vrugten voort.

Hoe door de Spaanschen ontdekt. By de eerste aankomst der Spanjaarden alhier hadden de Inwoonders dezen boom met riet, aarde en andere overdekzelen t'eenemaal bedekt, en gaven dit volk, dat, geen bronnen nog putten ziende, na water vroeg, ten antwoord: dat zy 't zelve by regentyd in vaten vongen en zich daar mede armelyk behielpen. Deze list zoude hen gelukt en den Spanjaarden verdreven hebben, zoo niet een inlandsche Snolle dit geheym haaren Spaanschen minnaar, en die het den Overste ontdekt had, welke hier door den overvloet van water vindende dit Eyland in bezit nam.

Vrugtbaarheyd dezer Eylanden. Wat deze Eylanden in 't algemeen betreft, dezelve zyn, als leggende naby de Zonnekreefts-keerkring, groote hitte onderworpen, waarom haar gewas in Maart en April alree zyne rypheyd heeft. Zy zyn doorgaans zeer vrugtbaar, en brengen, behalven den malschen en geurigen wyn, die den naam van 't Eyland draagt en overal vervoert word, eenen vollen overvloed van allerley graanen voort, nevens appelen, peeren, pruymen, karssen, treflyke persiken en abrikoozen, guavas, granaatappelen, citroenen, oranje appels, limoenen, pompoenen, en uyen die de beste der wereld zyn, kool, raapen, aardappelen en andere boom- en aardvrugten. d'Oevers der rivieren geven papierboomen en zuykerriet, de bergen pynboomen, de velden roosen en bloemen, de bosschen was en honing.

Zy zyn ook wel voorzien van koeyen, ezels, muylezels, schaapen, geyten, varkens, konynen, herten en paarden, waar onder die van Lancerotte de trouwste en meest vermaarde zyn. Onder veel gevogelte hebben zy overvloed van hoenders, eenden, duyven, patryzen, nevens vis, waar onder veel makreel

en

en fleur, die hier niet geacht is. Zout word'er ook tamelyk veel gevonden.

Wat haare ondekking aangaat, 't is zeker dat dezelve ten tyde van Plinius, Mela en Strabo, onder den naam der gelukkige Eylanden, zyn bekent geweest. Daar na zyn zy geheel onbekent gebleven, tot den jaare 1393. wanneer men leest dat de Spanjaarden op dezelve ten buyt voeren, en de inwoonders, die zy konden betrappen, in slavernye wegroofden; tot dat in 't jaar 1402. een Fransch Edelman uyt Normandyen, Jan de Bethencourt genaamt, een man van dapperheyd en beleyd, met eenig volk dezelve opzogt, op Lancerotte aanquam en daar eene sterkte bouwde. Doch te swak tegen de inlanders zynde, en door 't oproer onder zyn eygen volk gedrukt, keerde hy na Spanjen, en verkreeg van koning Henrik de III. onderstand van volk en geld: waar mede te rug keerende, hy zich den tytel van koning gaf, en overal goede wetten stelde. Tot hy met grooten roem weer na Vrankryk toog, en zynen neef Maciot de Bethencourt in zyn plaats stelde, die deze Eylanden aan den Infant Don Henriques van Portugal verkogt, die een Vloot schepen met 2600 man uytrustte en afzond om die voorts te bemagtigen. Maar hy verliet ze daar na, om dat de koning van Spanjen dreygde die te zullen innemen, als hem toekomende, om dat hy de Bethencourt had uytgerust en van levensmiddelen voorzien; deze verkogt en schonk dezelve aan verscheyde persoonen, en die weer aan andere, dan zy raakten eyndelyk weer geheel onder de Spaansche kroon, die dezelve nog bezit.

Door wie dezelve ontdekt zyn.

Wat de zeden der Inwoonders eer de Spanjaarden daar aanquamen belangt, die waaren geheel woest. Zy noemden zich Guanchas en hadden geen eenerley taale. In groot Canarïe wierden zy door twee Hertogen bestierdt, die 190 van de beste des Volks tot hunne raadslieden hadden. Voor deze had het gemeen groote agting, en moesten hunne dochters, eer zy ze uythuwden, door dezelve laaten beslaapen. De vrouwen waaren algemeen, en yder nam van dezelve zoo veel als hy kon onderhouden. De zon, maan en starren hielden zy voor Goden, en geloofden, dat de ziel van den stervenden in een ander lichaam overging. Ten oorloge gebruykten zy keizelsteenen

Zeden der Oude inwoonders.

fteenen en ftokken, of vogten met vuyften en groote kloeckmoedigheyd, want yzer was 'er onbekent. Zy gingen naakt, alleen om de middel met eenige palmbladeren bedekt; den baard fcheerden zy met vuurfteenen. Goud en zilver hielden zy in veragting; om van hun koorn brood te maaken hadden zy geen kennis, maar kookten het zelve alleenlyk. De gevangene flaaven gebruykten zy tot de veragtfte werken. De kinderen wierden met geytenmelk opgevoedt.

en van die van Teneriffe. In Teneriffe had elk zyne eygene vrouw en waaren in geflagten verdeelt, die elk hunnen koning hadden. Dit volk had een byzondere keurigheyd in 't bewaaren van de lyken der afgeftorvene. Want zoo ras 'er yemant ftierf, rukten zy 'er het ingewand uyt, wiesfchen het met een loge gemaakt uyt de asfche van pynboomfchorsfen, balzemden het met geyteboter, waar in lymagtige kruyden gezoden waaren, en droogden het dan des zomers in de zonne en des winters in de badftoven, waar na zy 't met bokkenvellen benaayt en keurlyk omfwagtelt in holen wegleyden; deze holen worden nog huyden door de Inwoonders bewaart, die daar niet ligt iemant zullen in laaten komen, wyl zy deze lyken in groote eerbiedenis houden.

Die van de oude inwoonders 'er nog heden overig zyn, hebben de taal, godsdienft en zeden der Spaanjaarden geheel aangenomen, en hunne oude woeftheyd afgelegt, zyn kloekmoedig, groot van poftuur en kragtige eeters.

Zien veel Zeequallen. Den 17den October vonden wy de zee, zoo ver wy zien konden, met een fchitterende ftoffe als brandende fakkels of gloeyende koolen bedekt, die by den zeeluyden Zeequallen genoemt worden. 't Is een foort van bloedelooze waterdiertjes, heel doorzigtig, die men niet zeggen kan, dat vifch of vleefch zyn, nog been nog graat, ftaart of ingewant hebben, en nogtans 't lit welk dezelve aanraakt, geen geringe fmerten toebrengen, want fchoon zy maar flym en fnot fchynen, hebben ze echter leven en worden in veelerley foorten, alle min of meer vergiftigt, door de Natuurkundigen verdeelt. Voornamentlyk vint men de zelve in den Herfft, wanneer de zee uyt zich zelven zeer brandig is; ja zoo dat 't water met een riem geflagen vonken om hoog werpt, en de vloed tegen de klippen fpoelende, eenen

lich-

lichten glans verspreyd. Deze brandende klaarheyd op de oppervlakte der zee, komt ook dikwils by stil weer voort uyt de vlugge zouten en 't zalpeter, daar deze zee hier ontrent vol af is, welke de Zon door haare hitte verdunt, en de fynste deeltjes naar zich trekt tot op de oppervlakte van 't water, daar zy ze wit maakt, gelyk zy het zout der zoutputten doet. Deze deeltjes deyen zoodanig uyt, dat ze ligt genoeg zyn om zich op de oppervlakte der zee boven te houden, voornamentlyk by eene groote stilte, wanneer die zonder beweging is, maar zoo ras het minste windje blaast en de baaren zich bewegen, gaan alle deze lichtjes naar de kelder.

Wy passeerden ondertusschen met blydschap de Æquinoctiaal of Middag-Linie, onder de welke de schepen zomtyds zoo een groote stilte aantreffen, dat ze heele weken op de baaren dobberen zonder iets te vorderen; ondertusschen versmagten de menschen door de brandende zon, die regt neerschynende geen de minste schaduwe geeft, en door de regenvlagen dikwils vervangen word, die zoo verderflyk zyn dat men zich aanstonts moet verschoonen, of die hier in nalaatig is krygt schielyk eene bange lugt over zich met hoest, benauwtheyd op de borst, heete koorsen en andere ongemakken. *Passeeren de Linie.*

In deze warme Climaten begint men onder veele groote zeedieren en bruynvisschen, de vliegende Vischkens te zien, die de groote en gedaante van Haringen en alle visschen tot vyanden en vervolgers hebben, om welke te ontgaan, zy zich met hunne vleugelen, die niet anders zyn als zeer lange vinnen, bekleed met een zeer dun kraakbeen, die zoo lang ze nat zyn hen alleen konnen dienen, in de lucht opbeuren, daar de Meeuwen en andere roofvogelen, die de zee in deze heete streken geheel bedekken, op hen wagten; zy storten met meer snelheyd op hen neer, als een valk op een patrys, en zyn zoo vaardig in hunne vlugt, dat ze niet anders in de lugt overlaaten, als een witte schemering van hunnen doortogt, zonder dat 't oog in staat is om den vogel te zien. Deze vischkens konnen niet boven de twee hondert treden vliegen, en werpen zich by toeval dikwils in de zeylen der schepen, wanneer zy neerstorten, aanstonts sterven, en den kajuytsgasten eene smaakelyke spyze strekken. *Vliegende vischkens.*

Geen grooter vyanden hebben deze vliegende vischkens als de Bonit en Dorado. Deze vervolgen hen zoo heftig, en zyn zulke vraaten, dat indien zoo een vischken tot aas gebruykt word, men noyt mist 'er een te vangen, ja zy vergaapen zich aan die van papier of linnen zyn nagebootst. Geen schoonder visch word 'er gevonden als de Dorado, die de gedaante van een Salm heeft, op zyne schubben speelt het alderblinkenste goud vermengt met wolken van azuur tusschen het groen en violet; maar tot spyze is hy wat droog. De Bonit heeft groote overeenkomst met den Makreel, buyten dat hy wel viermaal grooter is, en 't lichaam niet geadert heeft, maar hy is van een goede smaak.

Dorado.

II. HOOFDSTUK.

Haayen beschreven, die malkanderen eeten. Brazyl en St. Sebastiaan gezien. Haalen water aan een onbewoont Eyland. Twee maats loopen weg. De drie ziektens van 't zoet water op zee. Ysselyke storm. 't Schip Tienhoven verdwaalt. Groote koude. Aanmerking daar over. Mauritius en Staaten Eyland. Zeehonden en Thonynen of Zeevarkens beschreven.

Haayen beschreven,

MAar zal het de moeyte niet waardig zyn, dat wy ook iets zeggen van de Haayen, die al het verslindent gedierte des aardbodems te boven gaan, en daar deze streken zoo vol van zyn? Zy zyn 8, 10 en meer voeten lang, heel dik, bekleed met een huyd, zoo scherp als een vyl, en die van de werkers in hout wel tot polysten gebruykt word. Zy volgen by stil weer de schepen, en swemmen dagelyks rondom de zelve, om te passen op al 't geen buyten boord valt; treft dit ongeluk een mensch, die is dikwils, eer men een sloep uytzet om hem te helpen, al in de ingewanden dezer visschen begraven, en verdwynt dus voor de oogen zyner metgezellen. Zyn kop is lang en loopt heel spits toe, waar onder hy den mond heeft,

zoo dat hy zich boven op zyne proye moet werpen of zich omkeeren om dezelve te verslinden; hy heeft agt ryen tanden, vier boven en vier beneden, die alle aan 't kaakebeen dik zyn maar naar de enden plat en scherp toeloopen, en in den anderen sluyten; hy kauwt niet 't geen hy opslokt, maar laat het maar van de eene kant van 't kaakebeen na 't ander gaan, en zyne harde, platte en scherpe tanden vergruyzen het zelve in eenen hap tot stof. Hy werpt tegen de natuur der visschen levendige jongen, die de moeders volgen en by storm zich weer in haaren buyk verbergen.

??

Dit dier is altyd verzeld met een of twee zeer kleyne vischkens, zeer fraay gestreept met swarte bruyne en witte streepen. Een swemt altyd voor, en een agter de Haay; zy leven van zyn drek en worden noyt van hem opgeslokt; men noemt ze Pilootjes. Zy verlaaten de Haay noyt, maar hegten zich onder aan zyn buyk, daar men ze, indien 'er een Haay gevangen word, altyd vind.

Dewyl de Haay een slegt eeten is, leven 'er de matroozen, als zy 'er een vangen, wel eens mede op deze manier. Zy slaan een touw om den staart en maaken daar een groot leeg vat, dat wel gesloten is, aan vast, nevens twee kleyndere vaatjens aan zyn voorste vinnen; als alles wel is vastgemaakt, ploft men hem in zee, daar hy vergeefs alle kragten inspant om naar den grond te gaan, want de vaten houden hem op; hy maakt duyzenden sprongen en draayen, die den aanschouwers zeer vermaaken, wanneer hy eyndelyk op zyn beurt tot spys gaat dienen aan andere Haayen, die van alle kanten op hem aanschieten; want deze monsters vervolgen malkanderen, en de sterkste eet den swakken. *die malkanderen eeten.*

Door de groote hitte, die van onder de Linie tot aan de Keerkringen regeert, was ons water nu al zeer verminderd, en stont dus spaarsaamer omgedeelt te worden, als wy den 10den November tot onze groote blydschap de kust van Brazyl, digte by het eyland St. Sebastiaan, gelegen op 24 graaden Zuyder breedte, in 't gezigt kregen. Dit is een tamelyk groot Eyland, vol wilt en geboomte, Papegaayen en Meeuwen, die ligt om te vangen zyn; het geeft goed water, gezonde pitereelie en kruy- *Brazyl en St. Sebastiaan gezien.*

 den

den tegen de scheurbuyk, en is voorzien met schoone bayen die van meenigte visschen overvloeyen.

Wy wilden hier landen om onze leggers te vullen, maar het wiert ons belet, waarom wy, om 't gebrek van water voor te komen, van daar verzeylden naar een onbewoont Eyland, alwaar wy ons van water voorzagen en de vloot zich van den 21sten November tot den 1sten December ververschte; wanneer zy weder zeyl maakte om de reyze te vervolgen.

Haalen water aan een onbewoont Eyland.

Op dit Eyland lieten wy twee jonge maats agter, die eertyds te Keulen gestudeert hadden, en van eene goede opvoeding scheenen, maar nu als soldaaten dienst hadden genomen, ik weet niet by wat toeval: mogelyk dat hun de lust bekropen had om te reyzen, en dat zy deze gelegentheyd om onbekende gewesten te zien hadden waargenomen, zonder te denken, dat zy in die geringe bedieninge minder als matroozen te rekenen waaren, en buyten het houden van hunne wagt, nog aan veelerley lastiger en geringer arbeyd onderhevig. Want het putten van water tot reyniging van 't schip, het pompen, oppassen en schoonmaaken der verkens en hoenderkotten, met andere diergelyke lasten, vallen den soldaaten te beurt; voegt hier by de verdere ongemakken der zee en langduurige reyze; dit had hun geduurende onzen togt dusdanig verveelt, dat zy deze gelegentheyd waarnamen, de vloot heymelyk verlieten, en naar het vaste land by de Portugeezen wegvlugtten zonder weder te keeren.

Twee Maats loopen weg.

My dunkt, dewyl 't hier te pas komt, dat ik iets van 't water moet zeggen, dat wy uyt Holland hadden medegebragt. Na dat men daar mede in de hitte tusschen de Keerkringen komt, beginnen des zelfs humeuren te bewegen, 't zy door de geduurige schuddingen van 't schip, 't zy door de buytengewoone warmte, die 't zelve doet gisten: ik geloove dat 't er beyde geen goed in doet. Het zelve word rood of rosagtig en stinkt zoodanig, dat men onder het drinken den neus moet toehouden. In dezen staat blyft het negen of tien dagen, wanneer het van tyd tot tyd weer klaar en helder word, maar nogtans een zeer slegte smaak behoud; die het acht of negen dagen

De drie ziektens van 't zoet water op zee.

dagen byblyft en dan verdwynt. Deze nieuwe zuyverheyd duurt ruym drie weeken, wanneer die rosheyd weerkomt, maar niet zoo ſterk als de eerſte reyze. In het zelve groeyen dan wormen, zoo dik als het dikſte ſtroo aan den wortel van het koorn; deze wormen zyn van couleur uyt den gryzen, ſwart van neus met kleyne ſtaartjens, zoo lang als twee derde deelen van haar lichaam. Zoo men dit water drinkt, laat men 't door linne doeken loopen, daar deze wormen in blyven. Na ontrent acht dagen ſterven die wormen in dat water, dat voor eerſt zoo wit als wey word, maar zich daar na allengskens zuyvert, helder en klaar word, zonder eenigen kwaaden reuk of ſmaak; als dat 't vol blyft met kleyne wormpjes, eenigzins lang, die men als aalen ziet bewegen. Zy zyn wit, vol leven, en zoo dun en fyn, dat ze over al door heen loopen: ja neemt van het fynſte linnen of neteldoek zestien dik, zoodanig dat 'er het water maar door heen druypt, het zal egter niet magtig zyn de zelve te weerhouden. Die wormen ſterven niet maar blyven altyd in 't water. Zie daar 't geen de Zeeluy de drie ziektens van 't water noemen; want al 't geen dat uyt Europa word medegevoert is deze ongemakken onderworpen.

Den 11[den] December, als wy gekomen waaren op de hoogte van 33 graaden 58 min. Zuyderbreedte, wierden wy van eenen yſſelyken ſtorm beloopen. De lucht eerſt deyzig en vol nevel begon geweldig te betrekken, en de ſwarte rondom hangende wolken dreven van alle kanten ſnel aan, en na den andren toe. Ondertuſſchen nam het ſcheepsvolk de meeſte zeylen in, reefde, ſwichtte en maakte alles klaar en gereed, om den naderenden Orkaan te konnen uytſtaan. Terwyl bulderde de wind geweldig en nam met het naderen des donkeren nachts hand over hand toe; de onſtuymige waterbaaren verhieven zich tot aan de wolken, en ſcheenen dan weer in den afgrond der zee neer te zinken. Van boven donderde en blixemde het geweldig, de zee ſcheen ook enkel vuur, en elke baar die brak, flikkerde als een blixem. Dus worſtelden wy tegen die hemelhooge golven, die om ons te verſlinden met vervaarlyke woede en opgeſparde monden quamen inrollen, geholpen door de bulderende rukwinden, donder en nevel, die eene ake-

Yſſelyke Storm beſchreven.

lige duysternisse veroorzaakten, en elk een de naakende dood voor oogen stelden. Van tyd tot tyd nam dit yssclyk onweder meer en meer toe, en scheen nu eerst regt ten naaren kerker uytgeborsten, met toenemende en woedende rukken, die dikwils 't schip met zoo een geweld in de baaren drukten, dat wy t'elkens vreesden het zelve noyt weer te zullen zien ryzen; terwyl maakte de holle zee storting op storting en bragt ons menigmaal in de uyterste verlegentheyd. Men kan wel denken, dat 'er ondertusschen niets van onze zyde verzuymt wierd, om schip en leven te behouden, en tegen den orkaan bestant te zyn, tot dat eyndelyk, na dat wy den moed al dikwils verlooren hadden, 't blyde daglicht door quam breken, 't geen de verslagene gemoederen weer wat verquikte; daar op voelden wy, dat de wind van tyd tot tyd merkelyk afnam, waar door de woedende zee ook gematigder wiert, de nevelen en swarte wolken verdweenen, en maakten plaats voor de heldere zonnestraalen, en allengskens wiert alles tot onze groote blydschap stilder.

't Schip Tienhoven verdwaalt. Den 17den der zelve maand raakte tot onze groote droefheyd 't schip Tienhoven van ons af, waar door de Afrikaansche Galeye en den Arend alleen de reyze vervolgden.

Groote Koude. Had ons onlangs de smagterende hitte verveelt, zoo stont ons de nypende vorst nu niet minder lastig te vallen, en zeker den 26sten dito wierden wy op 46 graaden 33 min. Zuyder breedte van eene ysselyke koude overvallen, die zoo klemde, dat de Scheepshoofden dubbelde kleederen onder 't volk lieten uytdeelen, die nogtans genoeg te doen hadden om tegen de scherpe lugt bestant te zyn.

Aanmerking over de zelve. Gantsch wonder en aanmerkelyk is het, dat daar ons Land byna even ver van de Middaglinie met deze streeken legt, men 'er dezelve luchtgesteltenis van koude en hitte niet vind, die men zoude zeggen, dat op deze plaatzen een en de zelve zoude moeten wezen. 't Groot onderscheyd kan men hier in zien, dat in de Maand December, als 't by deze volkeren, zoo na gelegen aan de Zuydpool als wy aan de Noordpool, in 't midden van de Zomer is, 't er nogtans zeer sterk vriest en alles door de swaare en bytende koude verstyft, gelyk als de

Reyzigers, die deze Gewesten oyt bezogt hebben, uyt eenen mond eenpaarig getuygen. De oorzaak hier van moet men zonder twyfel toeschryven aan het verste Zonnepunt (Aphelium) dat na het Noorden overheld, en by ons eenen korten Winter en langen Zomer, maar daar en tegen by de Landen na de Zuydpool eenen bitteren langen Winter en zeer korten Zomer maakt.

Met het begin van 't jaar 1722. en wel den 1sten Januarii, zagen wy Mauritius en het Staaten Eyland. Hier vonden wy de zee bedekt met eene ongelooflyke menigte van Zeerobben en Thonynen of Zeevarkens, die ter groote van drie ellen over de oppervlakte der Zee met eene wonderlyke rasheyd heen schooten. *Zien Mauritius en Staaten Eyland.*

De Zeerobben vind men in deze streeken in groote menigte zoo wel als omtrent Groenland en Spitsbergen; schoon zy meest in 't water leven, worden zy voor Water- en Landdieren gehouden. Zy zyn lang van 5 tot 8 voeten, en worden ook Zeehonden genoemt, om dat hun kop zeer wel gelykt na die van een hond met afgesnedene ooren. Hunne voeten zyn verzien met vyf teenen en lange swarte nagels aan een gehegt door een dikke huyd als die der Ganzen. De mond is voorzien met een baard, en boven de oogen en aan den neus ziet men vier lange baairen, de oogen zyn hoog verheven en zeer klaar. De harde huyd is met zeer kort haair bewassen, van allerley verwen en coleuren; deze hebben 't swart en wit, geene als een Tyger geplekt en andere wederom root. Met de tanden, zoo scherp als die van eenig dier ter wereld, zullen zy een hout ter dikte van eens menschen arm doorbyten. Het geluyd, dat zy maaken, is als dat der honden en katten. Zy konnen, schoon zy van agteren in 't gaan lam schynen, zeer vaardig op de ysschotzen klauteren, daar zy zich verlustigen met in de zonneschyn zich te bakeren en te slaapen, maar by storm en hart weer konnen zy 't aldaar door 't geweld der woedende zeebaaren niet houden. Groote moeyte heeft men om dezelve te dooden; wylze 't gemeenlyk, schoon swaar gewond, ontloopen; ten zy men hen op den neus treft, waar door zy beswymen, maar ten eersten weer bekomen en zich ter *Zeehonden.*

weer

weer ſtellen, niet eer ſtervende, voor dat zy met ſwaare wonden, waar door hen 't bloed ontloopt, afgemaakt worden. Als de ruyge huyd is afgeſtroopt is 'er nog meer leven in als in een Rogge. Ter ſpyze zyn zy onbequaam, wyl hun vleeſch zeer dor, geyl en traanig ſmaakt.

Zeevarkens. Het Zeevarken is een viſch lang van 5 tot 8 voeten, die gemeenlyk met groote hoopen by een in zee gevonden worden. De kop is van vooren ſtomp, waar in zy een mond vol kleyne puntige tanden en kleyne ronde oogen hebben. Over 't heele lichaam zyn zy ſwart van verwe behalven aan den buyk die wit is, boven op den rug ſtaat een vin, welke halve maansgewyze naar den ſtaart toe uytgeholt is, en aan den buyk heeft het 'er twee als de Walviſſchen, de ſtaart is ook als die der Walviſſchen, breed, en niet ingekerft, maar als een zeyſſen, van 't een tot 't ander eynde krom. In 't ſwemmen ſchieten zy gemeenlyk tegen den wind op als een pyl uyt den boog.

III. HOOFDSTUK.

De Reyzigers komen in de Straat Magellaan, lyden veel Storm en Koude. Wie deze Straat gevonden heeft. Reyze van Magellaan, met vyf ſchepen, daar 'er maar een van weerom komt. Ongelukkige Tocht van Lojaza en andere. Reyze van Draak, die veel ſchatten rooft. Van Sarmiento met 23 ſchepen, daar niets van te recht komt. Van Kandiſch. Ongelukkige Reyze van vyf Nederlandſche ſchepen onder Mahu, daar 'er maar een van weerom komt. Olivier van Noords Tocht, die den Aardkloot omzeylt. Gelukkiger Reyze van Spilbergen. Wie de Straat nog bevaaren.

De Reyzigers komen in de Straat Magellaan. DEn 19den Januarii zeylden wy de Straat Magellanes in, gelegen op 52 graaden 30 min. Zuyder breedte, zy heeft de lengte van 108 mylen, de breedte van 2 mylen op het naauwlte

naauwste en 5 of 6 mylen op het wytste. Aan beyde zyden is het Land hoog en bergagtig, zoo dat zelfs de laage bergen zich hoog in het aanschouwen vertoonen. De hoogste zyn zoo ysselyk, dat zy de drie gedeeltens der lucht schynen te doorbooren. Alle zynze met ys en sneeuw bedekt, en 't is aanmerkelyk, schoon 'er deze sneeuw altoos gevonden word, dat 'er egter veele groene boomen zyn, die vrugten dragen. Binnen in deze Straat vind men veele Baayen en Havens, daar goede ankergrond is. Aan beyde kanten is het land bewoont met woeste Natien, die naar geene wetten nog politie schynen te leven, en geene vaste verblyfplaats hebben, maar altoos van den eenen naar den anderen oort heromswerven, en malkanderen met geduurige oorlogen lastig vallen; waar van daan het komt, dat 'er nu eens Reuzen, dan Wilden van eene gemeene lengte, en ook wel geen een mensch gevonden word.

Staan veel storm en koude uyt.

Wy stonden in deze Straat veel storm en eene bittere en onlydelyke koude uyt, waar door men zich nauwlyks tegen 't bevriezen kon hoeden, alhoewel het hier in 't hartje van de zomer was, waarom men zich niet heeft te verwonderen, dat de toppen der bergen altoos met eene diepe sneeuw bedekt zyn, die de flaauwe straalen der zonne noyt konnen doen smelten. Zelfs hebben wy hier de zonne, nog de minste flikkering 'er van gezien, maar op den dag vertoonde zich alleen een flaauw schemerlicht, dat men voor geen regten dag nog nacht kon houden.

Wie deze Straat eerst gevonden, en naderhand bevaaren hebben.

Maar terwyl wy, om door deze Straat te geraaken, vast tegen weer, wind en hemelhooge baaren worstelen; zal het (dunkt ons) niet onnuttig nog den Lezeren onvermaakelyk wezen, indien wy hier kortelyk ter neder stellen, wie deze Straat 't allereerst gevonden, en wie naderhand met dezelve te bevaaren eenige eere heeft ingelegt.

Reyze van Magellaan.

Die deze Straat eerst gevonden en ontdekt heeft, was Ferdinand Magellaan, een Portugees Ridder, die voor zyne groote diensten, den koning van Portugal in de Oostindiën bewezen, niet na gedagten beloont zynde, zich des zelfs dienst ontrok, en naar Spangien by Keyzer Karel de V. begaf, dien hy aan-

diende, dat de Moluksche Specerye Eylanden, tot hier toe door de Portugeezen bezeten, onder de Spaansche kroon behoorden, wyl hy door zyne waarnemingen wilde toonen (volgens de scheyding door Paus Alexander de VI. gemaakt had, waar door Spanjen alle kusten ten Westen den eersten Meridiaan op de Piek van Canarie getrokken, en Portugal die ten Oosten zouden toekomen) dat de Moluccos onder de Westersche Landen gelegen waaren. Hier toe beloofde hy ook eenen weg te zullen aanwyzen, waar door men ligter en gemakkelyker ten Westen in deze Eylanden zoude konnen komen, als door den gemeenen weg, welken de Portugeezen om de Kaap der Goede Hoope hielden.

met vyf schepen, Men gaf hem gehoor, en rustte vyf schepen uyt, voorzien van twee hondert vyftig man en langen leeftogt, met welke hy den 10den Augusti 1519. in zee stak, schoon de Portugeezen hem door groote aanbiedingen te laat weder in hunnen dienst zogten te lokken. Vyftien dagen voortgezeylt hebbende, kreeg hy onder de kust van Guinea eene kalmte, die hem in twintig dagen geen drie mylen deed vorderen. Zedert raakte hy voor de revier la Plata, alwaar hy te vergeefs eenen doorgang zogt, en quam in April des volgenden jaars in de baay van St. Juliaan gelegen op 49 graaden 47 min. Zuyder breedte, daar hy voornam te overwinteren. Hier tegen morden de voornaamsten *die lang sukkelt,* zoo wel als 't gemeene volk, ja zelfs raakten in drie schepen de Bevelhebbers aan 't muyten, die hem wilden verlaaten, maar overmeestert, en met de dood of aanlandzetting gestraft wierden; terwyl hy hier vertoefde zond hy het schip St. Jago ter ontdekking der kusten uyt, dat door storm op een klip te barsten stiet, maar het volk wiert geborgen. Na dat hy nu vyf maanden in deze baay, daar hy een Wilde van tien voeten lang vond, vertoeft had, raakte hy den 24sten Augustus weer onder zeyl, en in 't laatst van October aan een hoek, dien hy Cabo de las *en deze Straat vind.* Virgines noemde, alwaar hy een Straat op de hoogte van 52 graaden 56 min. vond, die hy na zynen naam, de Straat van Magellaan, deed noemen.

Een myl Straatwaarts in ging hy aan land, en vond aldaar een huys, waar in meer als twee hondert grafplaatzen der Indiaanen

diaanen waaren, die hier des zomers hunne dooden begraven, en dezelve 's winters Landwaart in voeren: hy zag ook eenen dooden Walvis en veel gebeente van zulke visschen, ook noemde hy het Land, om de Vuuren, die 'er 's nachts gezien wierden, Terra del Fuego. Vyftig mylen door deze Straat gevordert, had hy de aan weerzyden gelegene Landen zeer schoon en vermaakelyk gevonden, met goede baayen en ankergronden. Daar na raakte hy tusschen hemelhooge bergen door sneeuw bezet, en met groote boschagien van veelerley soort van hout voorzien, dat in 't branden eenen lieflyken reuk uytgaf; ondertusschen keerde het Schip St. Anthony, waar in 't volk den Capiteyn overmeestert had, de stevens om en liep huyswaarts heen. *Zyne verdere verrigtingen,*

Op den 27sten November gelukte het hem de Straat, die na zyne gissing 100 mylen lang was, ten eynde te raaken, en met drie schepen de Zuydzee onder de kiel te krygen, in welke hy eenige maanden met honger, koude en veele ongemakken worstelde, en eenige geringe Eylanden bezag, tot hy eyndelyk de Philippynsche ontdekte, en aan een der zelver, Sebu genoemt, aan land stapte, daar de koning hem beleefdelyk ontfong, den Spanjaarden gehoorzaamheyd swoer, en met zyn volk Christen wierd. Met dezen Vorst begaf zich Magellaan om den koning van 't nabuurige Eyland Matan te bevegten, dan hy wiert, tegen den wil van zyn volk en zelfs van den koning van Sebu, aanvallende, van de Matanders met eenige der zynen jammerlyk vermoord. *Hy word op Sebu vermoord.*

Van 't overgebleven volk wiert een gedeelte met den nieuwgekooren Bevelhebber Duarte Barboza, en den Capiteyn Joan Serano, door den koning van Sebu, die geen hulp van hun meer konnende hoopen het aangenomen Christendom had uytgeschudt, verraaderlyk omgebragt. Dit dwong de andere van daar te zeylen naar 't Eyland Burney, daar zy het schip Conception verbrandden, uyt gebrek van manschap om de drie schepen behoorlyk te bestieren, en tot half Augusty 1521. vertoefden, waar na zy de zeylen byzettende, den 8sten November het Moluksche eyland Tidor ontdekten, en by den koning Almanzor aankwamen, daar zy gunstig ontfangen wierden, en met welken, nevens die van Gilolo en Ternate, zy over de *Wat de overige wedervoer.*

Nagelen, en op wat voet die altoos den Spanjaarden zouden gelevert worden, een Verbond maakten, waar na 't ſchip Victoria in 't begin van 't jaar 1522. onder Sebaſtiaan del Cano met eene volle vragt van ſpeceryen 't huyswaart zeylde, en den 6^{den} September des zelven jaars te St. Lucar aanquam; ophebbende nog 30 mannen, die blyde waaren van na ruym drie jaaren zukkelens het lieve Vaderland weer te zien. Het ſchip Trinidad, dat door een groot lek in Tidor was gebleven, vertrok mede zoo ras 't herſteld was, en wiert door eenen grooten ſtorm gedwongen te Ternate aan te loopen, daar ondertuſſchen de Portugeezen onder Anthony de Brito aangekomen waaren, die het ſchip aanſloegen; waar van de manſchap, lang in Indiën gezukkelt hebbende, eyndelyk met een Portugeeſche vloot weer in Europa aanquam.

Daar maar een ſchip van te regte komt.

Zoo ras men in Spangien den uytſlag van Magellaans onderneming uyt 't aangelande ſchip verſtaan had, deed Keyzer Karel de V. een tweede Vloot gereed maaken, die door den nieuw ontdekten weg na de Moluccos ter Speceryhandel zou ſtevenen. Deze ſterk zes ſchepen en een Pinasje, ophebbende 450 mannen, ging in 't midden van 't jaar 1525. zeyl, onder 't bevel van Garcia Jofre de Lojaſa Ridder van St. Juan, die digte by de Straat Magellanes een ſchip verloor, den 18^{den} Januarii 1526. voor dezelve raakte, en na veel zukkeling en rampſpoeden den 25^{ſten} Mey in de Zuydzee quam, hebbende in de Straat nog twee ſchepen gemiſt. Door een hevig onweer dwaalde hy in de Zuydzee van de andere ſchepen af, en ſtierf kort daar op in 't eynde van Julii, als hy tot op 4 graaden na by de Linie gevordert was. In zyne plaats wiert Sebaſtiaan del Cano gekoren, die ook overleed; eyndelyk raakte het ſchip nog in de Moluccos, daar het veel ſtribbelingen met de Portugeezen had: van de andere ſchepen raakte niets ten regten.

Ongelukkige Reyze van Lojaſa en andere.

Vier of vyf vlooten die deze volgden hadden alle geen beter geluk, maar ſtonden ontelbaare rampen en ongemakken uyt. Ja 't ſcheen dat zy deze Straat ten hunnen verderve en ſchade alleen hadden ontdekt, wyl de Ridder François Draak, uytgeruſt door de Koninginne van Engeland met vyf ligte ſchepen en 164 mannen, in 't jaar 1577. derwaarts cours zette.

Gelukkige Reyze van François Draak.

On-

Onderweeg nam hy eenige Spaansche schepen, en raakte den 20sten Augusti des volgenden jaars in de Straat, en den 6den September in de Zuydzee; alwaar hy in de haven van Valparayzo een schip met de waarde van 37000 dukaten in goud veroverde, het vlek St. Jago verbrandde en 't land wydt en zyd beroofde. Van daar te Tauropaza geland ontnam hy eenen slaapenden Spanjaard 4000 ducaten, en kreeg agt Peruaansche schaapen beladen met 800 ponden zilver. Toen verder na Arica gezeylt ligte hy aldaar uyt drie schepen nog 1140 diergelyke ponden, en den 13den Februarii 1579. voor Lima geankert, vielen hem twaalf schepen met grooten rykdom in de handen, die hem van een rykgeladen schip kondschap deden, dat hy voornam op te zoeken, ontmoettende onderweeg een schip waar uyt hy 81 ponden goud en andere kostbaarheden ligte, tot hy eyndelyk 't voornoemde schip, by Kaap Francisco 150 mylen van Panama agterhaalde, bemagtigde, en van eenen grooten schat Juweelen, nevens 13 kisten vol reaalen, 80 pond goud, en 13 tonnen met zilver ontlastte. *Die veele schatten rooft.*

Door alle deze veroverde rykdommen genoeg gezegent, zette hy den streek na de Moluccos, en ontdekte op 38 graaden een Eyland, daar de Wilden hem wel ontfingen, en zoo veel vrindschap bewezen, dat ze hem tot koning wilden kroonen. Dit Eyland noemde hy nieuw Albion. Op Ternate maakte hy een Verbond met den koning, en zag zedert Java en Ceylon; waar na hy om de Kaap de Goede Hoope naar huys keerde, en den 3den November met eenen ongelooflyken rykdom en geen minder roem in Engeland aanquam.

De Onderkoning van Peru denkende dat Draak, met alle de geroofde schatten, weer door de Straat Magellanes na huys zoude willen keeren, zond twee weltoegeruste schepen, onder Pieter Sarmiento, in 't jaar 1599. uyt de haven van Lima derwaarts, om hem was 't mogelyk te agterhaalen. Deze zeylde langs Chili en 't land der Patagoonen, raakte door de Straat en lande in Brazyl, zonder Draak gevonden te hebben, die, gelyk gezegt is, eenen anderen weg genomen had. *Reyze van Sarmiento.*

Sarmiento in Spanjen komende, daar men door de stoute onderneming van Draak zeer beroert, en voor de gevolgen nog

meer bekommert was, raadde den koning Philips de II. eene volkplanting in de Straat te leggen en aan een der engtens eene ſterktete bouwen; waar door den doortogt tegens alle Natien zoude konnen beſchermt worden.

Met 23 ſchepen en 3500 man.

Philips had hier ooren na, en zond in 't jaar 1582. Sarmiento met eene Vloot van 23 zeylen met 3500 mannen voorzien, onder 't beſtier van Diego Flores de Valdes derwaarts. 't Is onmogelyk alle de rampen, welke deze Vloot overquamen, te beſchryven. Want eer zy Spangien uyt 't gezicht verlooren, zonken door eenen hevigen ſtorm vyf ſchepen met de ophebbende 800 mannen; de overige zeylden voort en moeſten in Brazyl overwinteren. Toen zy met 't aannaderen van een beter ſayſoen weer zeyl maakten, beliep hen een ſtorm, die 22 dagen aanhield, waar door een ſchip met 300 man, 20 vrouwen, en veel ammunitie (want Sarmiento, die Gouverneur der volkplanting wezen moeſt, had zich van alles wel voorzien) te gronde ging. De Engelſche Zeeſchuymer Fenton nam 'er drie, twee vergingen by de rivier de la Plata, en een ſchip liep te rug na Spangien.

Die ongelukkig uytvalt,

Nogtans voer Diego Flores in zyne Reyze voort en raakte in de Straat, daar hy 't volk door ſtorm niet aan land konde zetten, en genoodzaakt was te rug te keeren en na Brazyl te loopen, daar hy Sarmiento met zyn volk en ſchepen liet, maar zelfs naar huys toe ſtevende.

en daar niets van te regte komt.

Met 't volgende jaar hervatte Sarmiento de onderneming, en liep uyt Brazyl Straatwaarts heen met vyf ſchepen. Hy zette aldaar 400 mannen en 30 vrouwen aan land, voor welke hy aan den mond der Straat een kleyn Stedeken bouwde, en verder de Straat in op de naauwſte engte de Veſting Philipsſtadt, met vier Bolwerken en eenig geſchut voorzien. Een ſchip was voor de Straat gezonken, en drie ſchepen waaren onder Ribera te rug geſtuurt. Hy zelfs keerde met 't ſchip, 't welk by hem gebleven was, na Brazyl. Van waar hy tweemaal ondernam om zyne volkplanting van leeftogt te voorzien, dat t'elkens door ſchipbreuk en ſtorm mislukte, en wanneer hy ten derdenmaale dit ondernam, namen de Engelſche Vrybuyters het ſchip.

Het

Het arme volk dat in de Straat gebleven was, leed ondertusschen van alle noodzaakelykheden gebrek, en ſtierf meeſt van koude en honger, of wierd van de Wilden doodgeſmeten. Eenige zogten te land naar de rivier la Plata door te breken, maar zyn noyt daar aangekomen.

Tocht van Candiſch. Thomas Candiſch met twee ſchepen en 123 man uyt Engeland gezeylt, vont in 't jaar 1587. in de Straat gekomen nog 29 man, die alleen van dezen ongelukkigen troep waaren overgebleven. Hy zeylde hier op de wereld rond en quam na twee jaaren en twee maanden uyt geweeſt te hebben, behouden in Engeland aan, naar dat hy in de Zuydzee grooten buyt gemaakt, en onderweeg de Spaanſche Kraak Sint Anna, wel 20 tonnen ſchats waardig, verovert had.

Kort na Candiſch, die in zyn tweeden tocht derwaarts ſtierf, hebben nog eenige Engelſchen die reyze ondernomen, maar meeſt met veele rampen en ongelukken.

En van vyf Nederlandſche ſchepen onder Mahu. Eyndelyk ondernamen de Nederlanders voor de eerſtemaal een tocht derwaarts met vyf ſchepen, onder het bevel van Jaques Mahu, na wiens afſterven Simon Cordes Admiraal wiert. Deze Vloot liep in Junii 's jaars 1598. in zee, nam op 't eyland St. Jago de Veſting in, en raakte met eenige tegenſpoeden voor de Straat, alwaar zy op een Eylandje ontrent 1400 Pinguins doodden. Een ſoort van vogels, die aldus door de Engelſchen genoemt zyn om hunne witte hoofden; zy weegen doorgaans 15 of 16 pond, hebben den rug ſwart, den buyk wit en de huyd zoo dik als een robbevel; een langen ravensbek en korten dikken hals, met twee gepluymde vinnen, als die der Ganzen, waar mede zy vaardig ſwemmen. Zy houden zich meeſt in 't water, maar broeyen op 't land, daar zy op twee ſwarte Ganzevoeten regt over end gaan, laatende de vinnen als armen hangen. Schoon ze meeſt van viſch leven, is haar vleeſch zeer ſmaakelyk. Zy woonen gemeenlyk met hun vieren in diep uytgeholde kuylen onder de aarde, waar door zy 't land zoo uythollen, dat men daar ligtelyk inzinkt, en van deze vogels ſmertelyk gebeten word.

Den 17den Auguſti 1599. zynde al verre in de Straat gevordert, wierpen zy door tegenwind het anker in de Groene baay, in welke

die veel ongemak in de Straat uytstaan, welke zy tot den 23sten dito moesten vertoeven. Hier was het midden in de Winter, en dus waaren de ongemakken en armoede die 'er geleden wiert, ongeloofiyk. De Mosselen, een span lang en een pond wegende, was hun gemeene voedzel, Eenden en Ganzen vongen ze spaarzaam; door welke rauwe spyze wel 120 man sneuvelden. Hier toe stormde het zoo geweldig, dat de schepen 't nauwlyks voor vier ankers konden houden. De sloepen, om zeehonden en leeftogt uytgaande, wierden nu en dan door Canoos vol Wilden, ruym 11 voeten lang, bevogten; deze Reuzen waaren lang van haair, rosagtig van couleur, en liepen geheel naakt; tot geweer gebruykten ze flitzen van hart hout gemaakt, en harpoensgewyze gepunt, waar mede zy zeer kragtig wierpen. Eenig volk bezig zynde met kruyden te zoeken wiert van hun overvallen: drie bleven 'er dood, en twee wierden jammerlyk gequetst, welker een de flits, door drie pakken kleederen, diep in de borst was gevlogen; zoo dat ze met groote moeyte genezen wierden. De begraven lyken moesten hunne wreedheyd ook ondervinden.

en Reuzen zien.

en waar van maar een schip weer in Holland komt.

Den 23sten Augusti raakten zy weer onder zeyl, en kwamen den 3^den^ September in de Zuydzee, daar een felle storm hen van den anderen scheydde, en twee schepen Straatwaarts in voerde; in welke 't Geloove, onder Capiteyn Sebald de Weert, van den 26sten September tot den 21sten Februarii moest vertoeven, levende by Pinguins en lydende ongeloofiyke ongemakken: wanneer hy de steven na huys toe keerde, mede voerende een Wilden jongen, welke hy zyne moeder in de Straat ontnomen had, daar hy met 36 man, die 'er van 105 alleen overgebleven waaren, den 13^den^ Julii aanquam.

De vier andere schepen zyn noyt te regt gekomen. De Trouw verviel op Tidor in de handen der Portugeezen; de Blyde Boodschap namen de Spanjaarden by Valparayzo, en de Viceadmiraal de Liefde raakte na veel sukkelens met het schip de Hoope op de kusten van Japan.

Olivier van Noords Reyze.

Omtrent twee maanden na het uytvaaren van deze ongelukkige Vloot, zonden eenige Koopluyden eene andere van vier schepen en 248 mannen, onder Olivier van Noord ook Straatwaarts heen. Deze liep den 13^den^ September 1598. in zee, en

en had aan 't Princen Eyland en Janeyro eenige ontmoetingen met de Portugeezen. Op 't Eyland St Sebaltiaan sloegen hem de Indiaanen zes man af, van waar hy op St. Clara raakte, daar zyn ziek volk weer hersteld wierd. Na veel sukkelen quam hy den 20sten September 1599. in Porto Desire, en vond daar een menigte Zeehonden, die eene wondere gedaante hadden, maar nogtans 't volk tot goede verversching dienden, en nevens wel 5000 Pinguis tot strekking der leeftogt ingezouten wierden. Van hier kwam hy met drie schepen den 4den November in de Straat Magellanes, hebbende reets wel 100 mannen door ziekte en armoede verlooren, en 't Jacht de Eendragt in St. Clara verbrand. Viermaal zeylde hy de Straat in, maar wiert t'elkens door felle stormen te rug gedreven; de vyfde reyze lukte het hem de eerste engte te mogen passeeren, en de tweede agter den rug hebbende, zond hy twee booten na een Eylandje, daar 40 Wilden hun tot den laatsten man de landing betwistten. Op 't zelve vonden zy de vrouwen dezer Wilden, waar van zy vier jongens en twee meyskens mede namen, welker een de Nederduytsche taale leerde, en verhaalde, dat hy was van 't geslagte Enoo, bewoonende het gewest Cossi, en dat dit kleyn Eyland, waar op hy gevangen was, den naam had van Talke, en een ander, dat wat grooter is, Castemme. Zy waaren daar gekomen om Pinguis te vangen, daar zy haar mede geneeren, en van welker vellen zy mantels maaken, zoo net aan een genaayt als of 't een Bontwerker gedaan had, loopende voorts naakt, en woonende in kuylen onder de aarde. Hy had nog kennis aan vier geslagten als de Kenemetes, die Karay, de Kennekas, die Karamey, en Karayke die een land Morine genoemt bewoonen.

Wat hy in de Straat vond.

Desselfs Bewooners.

Deze volkeren hadden altemaal de groote van eenen gemeenen Hollander, beschilderende het aangezigt met veelerley verwen, en wierden vaak beoorloogt door de Tirimenen, Reuzen van 11 en 12 voeten lang, die dieper landwaarts in hun land met naame Coin hadden. Deze Wilden waaren de eene zoo wel als de andere Menscheneeters.

Van Oort sukkelde lang in de Straat en kwam den laatsten Februarii des jaars 1600. in de Zuydzee, daar hy den Vice-

Hy zeylt den Aardkloot om.

admiraal Ilpendam om swaare misdryven aan land zette, veele Spaansche schepen nam, eenige dorpen op 't eyland Capul in de assche leyde, den Admiraal van de Manilles, die op hem uytquam, in de grond boorde, en eyndelyk met een schip den 26sten Augusti des jaars 1601. te Rotterdam aanquam, hebbende in drie jaaren den Aardkloot rond gezeylt.

Gelukkiger Tocht van Spilbergen. Korte jaaren hier na ruste de Vereenigde Nederlandsche Oostindische Maatschappy een Vloot van zes kloeke schepen uyt, onder den Admiraal Joris van Spilbergen, om door de Straat Magellanes naar de Oostindiën te zeylen. Deze liep den 8sten Augusti des jaars 1614 in zee, en raakte, na op St. Vincent de Portugeezen bevogten te hebben, met veel storm en onweer den 3den April des volgenden jaars voorby de eerste engte der Straat, en den 6den Mey met vyf schepen, alzoo 't Jagt de Meeuwe door de matroozen afgeloopen te rug keerde, in de Zuydzee. Hier voerde hy groote dingen uyt, liep 't Eyland St. Maria af, en verbrande al de Dorpen. Op Valparayzo leefde hy niet beter. Een maand hier na ontmoette hem de Spaansche Vloot, onder Rodrigo de Mendoza, sterk agt groote Gallioenen, tegen deze sloeg hy eenen nacht en dag, en boorde den Admiraal, Vice-admiraal en nog een schip, met kleyn verlies van zynen kant, in de grond. Hier na liep hy nog eenige Plaatzen in de Zuydzee af, en quam in de Moluccos, en van daar aan 't eyland Java, van waar hy met een ryke lading den 1sten Julii 1617. in Zeeland aanlande; zynde dit een van de voorspoedigste Reyzen, die tot nog toe door de Straat gedaan waaren, als komende in dezelve in 't regte Saysoen van Januarii en Februarii, wanneer 't daar Zomer is.

Wie deze Straat nog bevaaren. Na dien tyd is deze Straat meest door Engelsche, Fransche en ook wel Hollandsche schepen bezogt, die door dezelve zeylen, en in de Zuydzee tot aan Peru en Chili hunnen handel dryven; van waar zy, na een jaar of drie vertoevens, rykgeladen weer t'huyswaarts keeren. Ook zyn de Westindische Roovers dezelve wel doorgeloopen, die dan in de Zuydzee eene groote schade overal den Spanjaarden toebragten.

Maar 't is tyd, dat wy verhaalen hoe wy door deze Straat in de Zuydzee zyn geraakt.

IV. HOOFD-

IV. HOOFDSTUK.

De Schepen komen in de Zuydzee. Hoe door Vasco Nunes eerst ontdekt. De Zon word weer gezien. Nevens Chili. Onmagt der Spaanschen in Chili. Baldivia, door de Indiaanen eertyds verwoest. Door de Hollanders opgebouwt en weer verlaaten. Chileezen hoe onder Spangien staan. Vrye Indiaanen. Hunne vergaderingen, Wapenen, Oorlogen, Zuyperyen en verdere gewoontens. Koddige manier van Koophandel met de Pulches.

NA dat wy twaalf dagen met het passeeren van deze Straat Magellanes hadden doorgebragt, raakten wy den 1sten Februarii in de Zuydzee. Dezen naam draagt een zeer groot gedeelte van den Oceaan tusschen de geheele Westkust van America, d'Archipel van St. Lazaro, de Dieven Eylanden en de Chineesche zee. Hier regeert tusschen de Keerkringen gedouriglyk eenen Oosten wind, die zoo vast en bestendig is, dat de Matroozen niet anders te doen hebben, als op 't roer te passen, en geene zeylen behoeven te veranderen. Men treft 'er geene donkere regenagtige wolken, geen stormen, donderwinden nog orkaanen, maar wel eene betoge en dikke kim; waar door men de hoogte der Zonne met den graadboog niet kan nemen; ook ryst 'er 's morgens veeltyds dyzig weer en dikke mist, die nogtans de kleederen naauwlyks nat maakt. By Nieuwe en Volle Maanen vloeyt deze zee met hooge, breede en lange baaren, doch die niet onstuymig en derhalven veylig genoeg zyn, zoo dat men in deze uytgestrektheyd der Zeën zeylt als of men in een eng canaal of vreedzaame rivier was, om welke reden zy van Magellaan de vreedzaame zee genoemt wierd, welken naam dezelve tot nog toe, nevens die van de Zuydzee, behouden heeft.

De Schepen komen in de Zuydzee.

Waarom die vreedzaam genoemt word.

De eerste Europeër, die deze zee ontdekt, en gezien heeft, is de Spaansche Vasco Nunes de Balboa, die eene volkplantinge in

Is eerst door Vasco Nunes ontdekt.

in Dariën hebbende gebragt, aldaar, volgens de gewoonte der Spanjaarts, het goud overal opzogt en met geweld wegroofde. Wanneer hem een der Caciques van dat land zeyde, dewyl hy zoo eenen brandenden lust na het goud had, en zoo veele vreedzaame lieden om het zelve quam ontrusten, dat hy hem zes dagreyzens daar van daan aan eene andere zee een land (meenende hier door Peru) zoude toonen, waar in hy zynen goudlust ten vollen zoude konnen verzadigen. Aanstonts was Vasco Nunes gereed, en trok onder 't geleyde van dien Cacique met eenige manschap derwaarts Hy kreeg, na dat hy al de Indiaansche Dorpen, die in zynen weg lagen, geplondert en verwoest had, den 25sten September 1513. de Zuydzee in 't gezigt. Zoo ras hy op den oever quam, liep hy tot aan zyne knien in zee, en riep zyn volk tot getuygen, dat hy, volgens het geschenk, dat Paus Alexander de VI. van alle deze Landen aan zyn meester gedaan had, bezitting van deze zee, en van alles wat 'er onder hoorde, voor den koning van Castilien nam. Dus belachelyk waaren de Spanjaarts gewoon te handelen in alle plaatzen, die zy eerst ontdekten.

En met lyfsgevaar bevaaren. Hier op besloot hy met eenige Canoós een onderzoek der Zeekusten te doen, en voornamentlyk van eenen golf, die zeer diep landwaarts in strekt, en van hem St. Michaël genoemt wierd; maar zyne vriend de Cacique Chiapes ontraade hem die reyze, wyl die golf ter dier tyd zeer gevaarlyk was, om d'onstuymige zeegolven en menigte der eylandjes, rotzen en klippen. Hy zette nogtans met eenige Canoós golfwaarts in, 't geen hem eerlang in doodsgevaar bragt; want hy moest zich op een kleyn Eylandje begeven, dat met den vloed het hooft geheel onderhaalde, want deze zee loopt van 6 tot 6 uuren 18 voeten op en af. Hier mede was zyne lust wat gekoelt, die hem niet ver van de dood gebragt had, en zoo ras de zee door de ebbe geweken was, herstelde hy de beschadigde Canoós en wende naar 't land. 't Bevaaren dezer zee tot beter saysoen uytstellende.

De Zon word weer gezien. Wy hadden nu geduurende drie weken het vrolyke zonnelicht niet gezien, en dus als in een schoemerlicht gezeylt, als ons den 6den Februarii weer eene kleyne straal der zonne ver-

scheen.

ſcheen. Wy kregen hier 46 graaden 25 min. Zuyderbreedte, en de lengte van 297 graaden.

Den 14[den] Februarii kregen wy de Stadt Baldivia van verre in 't gezicht, en hielden 't met zeylen langs de ſtranden van Chili, die zeer hoog zyn, gaande. Dit is een groot Land, ſtrekkende van de landſtreek Magellanica ten Weſten, tot aan Peru ten Ooſten, eene lengte van twee hondert zeventig mylen. Van agteren heeft het de hooge bergen Andes, altoos met ſneeuw bedekt, en van vooren de Zuydzee tot paalen. Het Land is meeſt vlak met valeyen, behalven daar het gebergte Serrano, uyt Peru hervoortkomende, tot digt by de zeeſtrand toeloopt. Het legt onder een zeer getempert Climaat, tuſſchen hitte en koude, en brengt overvloedig allerley vee en vrugten voort, met welke Peru menigmaal geſpyſt word. Ryke Mynen van goud, zilver en koper zyn 'er in groot getal; daar weynig in gearbeyd word, wyl het land ten grootſten deele woeſt is, en geheel verſpreyd bewoont word, door de geduurige oorlogen, die de Arauco, een zeer ſtrydbaar volk, met de Spanjaarden om hunne vryheyd gevoert hebben.

Nevens Chili.

Palen van Chili.

Hier door komt het, dat de Spanjaarden in dit land zich zoo breed niet hebben uytgebreyd, en in zoo groot een getal zyn aangegroeit, als in de andere Indiſche ryken; daar zy in dit groote land geen 20000 weerbaare mannen uytmaaken, die nog alle verſpreyd, ſlegt gewapent en van geringe kloekmoedigheyd zyn, en buyten Baldivia en de hooftſtadt St. Jago, nauwlyks vyf Steden bezitten, die niet veel fraayer en grooter als een voornaam Hollands Dorp zyn, namelyk Caſtro, Conception of Penco, Chillan, Coquimbo (anders la Serena genoemt) en Copiago, waar by zy nog voor een zesde tellen Mendoca, die diep in 't land agter het gebergte Cordilhere legt: men zal ook nog wel eenige Dorpen en gehugten hier en daar in 't land vinden. De andere Steden, die men in de Kaarten van Chili vind, zyn niet meer in wezen, en door de voorgemelde oorlogen verwoeſt, of door de Spanjaards zelfs verlaaten.

Onmagt der Spaanſchen in Chili.

Van deze Steden is Baldivia, gelegen digt by de Straat Magellaan, de eenigſte die gefortificeert, en in ſtaat is om eenen vyand 't hooft te bieden. Zy is voorzien met een haven, welke

Baldivia beſchreven.

door de natuur en fortificatien die 'er gemaakt zyn, de schoonste en sterkste is van de geheele Zuydzee. Vier Forten, als Mansera voorzien met 40, Nieble met 30, Margue met 20, en Corral met 18 stukken Kanon, beschermen den ingang van de zelve tegen alle vyanden. De Spanjaarden zien deze plaats aan als de sleutel der Zuydzee, en daarom houden zy dezelve wel bezet en voorzien van manschap (schoon het hier geduurende den Winter zes maanden regent en zeer ongezont is) door alle die in Peru en Chili eenige misdaaden gepleegt hebben derwaarts in ballingschap te zenden. De Stadt zelfs, welke met een steene muur omsloten is en omtrent 2000 inwoonders, ook alle uyt Ballingen gesproten, omvat, is in 't jaar 1552. gebouwt door Pieter Baldivia, die geheel Chili onder zyne gehoorzaamheyd gebragt had. Maar hy handelde zoo tyrannisch met de Indiaanen, hen alle in de Mynen brengende, en dwingende, om man voor man 30 Ryksdaalders daags op te brengen, dat zy eyndelyk dit schriklyk juk afschudden, en Baldivia levendig gevangen namen, dien zy gesmolten goud ter keele ingooten, zeggende, *verzadigt u nu met het Goud waar na gy zoo sterk gedorst hebt*. Waar na zy de Stadt en 't Kasteel verwoestten.

Door de Indiaanen eertyds verwoest.

Door de Hollanders weer opgebouwt

In dezen staat was die Stadt nog, wanneer de Neerlandze Vloot, onder 't bewind van Hendrik Brouwer uyt Brazyl gevaaren, daar in 't jaar 1643. onder zyn opvolger Herkmans aanquam. Deze, om de gelegentheyd der plaatze, daar eene vastigheyd willende opwerpen, maakte met de Chileezen een verbond, om uyt de puynhoopen eene nieuwe Stadt te stigten, en dus den anderen tegen de Spanjaarden te beschermen. Wel waaren de Chileezen hiermede in hunnen schik, sloegen mede hand aan 't werk en bragten overvloedigen leeftogt aan. Maar zoo ras Herkmans van goud repte, rezen hun de hairen te berge, zy stonden verstomt, en verklaarden dat zy het zelve niet hadden; ja zy bleven in korten tyd alle agter, waar door Herkmans genoodzaakt was het bouwen der Sterkte te staaken en weer naar Brazyl te keeren; daar, indien hy niet schielyk gestorven was, de geleerde en dappere Man werk zoude gehad hebben, om zyne terugkomst te regtvaardigen voor een party

en om wat reden verlaaten.

eenzydige Rechters, die dagten dat alle zaaken volgens hunne bevelen moesten en konden uytgevoert worden. Na dien tyd hebben de Spanjaards om de aangelegenheyd deze Plaats weder opgebouwt, en in dien staat gebragt waar in zy tegenwoordig is.

De Indiaanen van Chili, die onder de Spanjaarden staan, zyn Christenen, maar van zoo slegt eene kennis, dat zy de Beelden der Heyligen als Afgoden eeren, en dezelve spyze en drank voorzetten: in welke gevoelens de Monniken, die 'er hun voordeel by vinden, hen onderhouden. Maar die hun eygen meester zyn, zyn regte Ongodisten, wyl zy niets aanbidden, en by hen geene Tempels nog voetstappen van Afgoden gevonden worden. Deze hebben onder hen geene Koningen nog Souvereynen, maar de oudste of eerste der Familien, die Caciques genoemt worden, voeren 't gezag in de Oorlogen, en dragen zorg voor de Justitie, zonder dat hun eenige schatting betaald word. Elk der zelve is volkomen meester in zyne heerschappye en heeft niemant te ontzien. Maar met de overwonne Indiaanen is het anders gelegen, deze betalen jaarlyks den Koning eene kleyne schatting, en moeten den Spanjaarden van 16 tot 50 jaaren dienen, niet als slaaven maar als knegten, want buyten de kost wort hen dertig Ryksdaalders in 't jaar betaald, en met tien Ryksdaalders aan hunne Meesters te betalen zyn zy vry. Buyten dit hebben zy nog eenige voordeelen, en in elke Stadt eenen Beschermer der Indiaanen, die hen tegens hunne Meesters, die hen onrecht doen, beschermt.

Indiaanen van Chili.

Hoe onder Spanjen staan.

Deze dienstbaarheyd is de oorzaak geweest van al die Oorlogen, die de Spanjaarden met de vrye Indiaanen gevoert hebben, die den Koning van Spanjen wel voor Koning wilden erkennen, maar ook te gelyk hunne vryheyd behouden; en op geene andere voorwaarden is de laatste vrede met hun getroffen. Want schoon men deze lieden Wilden noemt, verstaan zy zich zeer wel met den anderen over het gemeene interest, en vergaderen by den Oudsten van jaaren; en zoo 'er Oorlog op handen is, kiezen zy tot Generaal een man van verdiensten en beproefde dapperheyd, dien zy strictelyk gehoorzaamen.

Vrye Indiaanen.

Om

Hunne Vergaderingen. Om te vergaderen kiezen zy eene vlakte, daar zy veel drank of Chica, te zaamen brengen, en onder het drinken stelt de Spreker met veele welsprekentheyd de zaaken voor, waar na de meerderheyd van stemmen besluyt, en de maatregels neemt om 't vastgestelde uyt te voeren. Is men tot den oorlog genegen, zoo doet elk Cacique zyne onderdaanen waarschouwen; die yder zyn Paard en Wapenen, en een kleyne zak met bloem van Mays aanstonts gereed heeft, welke Mays met water gemengt hen ten spyze strekt; zoo dat zy in eenen korten tyd een talryk leger zonder onkosten op de been brengen. Om niet overrompelt te worden, hebben zy een goede uytvinding; elk Caciquat heeft op eene hoogte een Trompet van een ossehoorn, op welke zoo ras 'er iets te doen is geblaazen word, dat twee uuren in 't ronde word gehoort, wanneer elk zich op zynen post begeeft.

Wapenen. Pieken en Lanssen, daar zy zich met de uyterste vaardigheyd van bedienen, zyn hunne gemeene wapenen. Veele hebben Hellebaarden den Spanjaarden ontnomen of van hen gekogt. Zy bedienen zich ook zomtyds van schigten, pylen, knodzen, slingers en leere strikken, daar zy een loopent Paard in zynen ren mede konnen ophouden. Als zy geen yzer voor hunne pylen hebben, bedienen zy zich van hout, dat zoo hart als staal is. Eenige trekken een geheel Harnas aan, den Spanjaarden door de langduurige oorlogen afgewonnen: andere maaken Harnassen van leer, die den degen konnen weerstaan; zy gebruyken geene gelyke Wapenen, maar elk neemt die, met welke hy 't best weet om te gaan.

Oorlogen. In een gevegt stellen zy zich in Escadrons van 80 of 100 man op eene rey, en zoo ras 'er een verbroken word, vervangen zy den anderen met eene wonderlyke vaardigheyd. Altyd zullen zy ook zorg dragen, van zich eenen aftogt open te houden na Poelen en Moerasschen, daar zy beter bewaart zyn als in eene Vesting. Eer het gevegt begint doet de Generaal altoos een deftige aanspraak, waar na zy op 't geluyd der trommelen met groote kloekmoedigheyd ten stryde loopen.

Beschanszingen. Als zy gedwongen worden zich te verschanszen, nemen zy alleen enkele palissaden, of houwen groote boomen om, voor welke zy rondom putten graven, van boven ligtelyk bedekt; on-

ongelukkig zyn de zulke, die in die lagen vallen; want zy ſcheuren ze van een als dulle honden, rukken 't hart ten lichaam uyt, en drinken 't laauwe bloed. Is 't een man van aanzien, zoo bewaaren zy het bekkeneel, daar zy eenen nap van maaken, die op hunne maaltyden voor eenen kroes dient.

Maaltyden en Zuyperyen

Deze gemeene Maaltyden zyn de yſſelykſte zuyperyen die men bedenken kan, en die zoo lange duuren als 'er drank gevonden word; welke hen niet als naar veele dagen komt te ontbreken. Want hoewel die geene, tot wiens eere 't gaſtmaal word aangeregt, veel drank te zamen brengt, zoo laaten de Gaſten noyt na zelfs drank mede te brengen. Zoo zuypen en zingen zy dikwils tien of vyftien dagen agter een zonder ophouden. Die geene, welke door den dronk ter neer vallen, verlaaten daarom het gezelſchap niet, maar komen, na dat ze een uur of vier in 't ſlyk geſlaapen hebben, weder op 't toneel om de ledige plaatzen te vervullen, en weer van vooren af aan te beginnen. Dit gaat zoo nacht en dag zynen gang, zonder dat een ſlagregen of geweldige wind in ſtaat is om hen te ſtooren. Deze vermaakelykheden, die zy Cahouin Touhan en de Spanjaarden Borrachera noemen, leggen hen zoo naar aan 't hart, dat zy niets van aangelegentheyd zonder het zelve zullen doen.

Verdere Gewoontens.

Nogtans gebruyken zy altyd de voorzigtigheyd, dat een gedeelte van hen nugteren blyft, terwyl 't ander zich vermaakt en vol drinkt. Men kan wel denken, dat het hier niet al te ordentelyk toegaat, want dan komen alle oude geſchillen weer op de baan, en zy wagten altyd na deze gelegentheyd om zich over hunne byzondere vyanden te wreeken, op dat zy dronken zynde niet zouden ſchynen den doodſlag met voordagt begaan te hebben; gemeenlyk drinken zich ook eenige zoo vol, dat zy 't beſterven en op de plaats dood blyven.

Boven alle deze buytenſpoorigheden leven de meeſte geheele eeuwen lang zonder ziekte of ongemakken; zoo ſterk zyn ze van temperament, en als gehart tegen alle ongemakken; ook zullen zy langen tyd agter een, in hunne reyzen en oorlogen, den honger en dorſt met groote lydzaamheyd verdragen.

Zy woonen altyd in hutjes uyt boomtakken flegtjes te zamen gestelt, die naauwlyks groot genoeg zyn om het huysgezin te bedekken, ook hebben zy geen groote plaats van nooden. Van sloten en sleutels hebben zy geen kennis, die nooyt den anderen iets zullen ontvreemden; maar ontrent de Spanjaarden zyn zy groote en fyne dieven; nooyt bouwen zy hunne huysjes by een, maar woonen alle verspreyt d'een hier en d'ander daar, zoo dat men in Chili geen een Dorp of Stadt van die Natie vind. Hier door schynt het land heel woest te wezen, schoon het in der daad zeer volkryk is, en de huysgezinnen zeer voltallig zyn door alle de wyven die zy hebben, welke hun veele kinderen voortbrengen, die, om dat zy ze verkoopen, een groot deel van hunnen rykdom uytmaaken.

Om rekening te houden van hun vee en de gedagtenis van hunne byzondere zaaken te bewaaren, gebruyken zy zekere wolle knoopen, die door de byzonderheyd van kleuren en vouwen hun dienen in plaats van letters en schrift. De kennis dezer knoopen Quipos genaamt is eene konst, die de Vaders hunne kinderen niet als op het sterfbed zullen leeren. Die van eene gelukkige memorie zyn doen zy de Historie des Lands van buyten leeren, die dezelve altyd weer aan andere voorzeggen. Op deze wyze bewaaren zy de gedagtenis der quaade behandelingen, welke de Spanjaarden ontrent hunne Voorouderen eertyds gepleegt hebben, dat den haat, die zy voor die Natie hebben, doet vereeuwigen.

Koddige manier van koophandel met de Pulches.

Heel aardig draagt zich toe de Koophandel, die de Spanjaarden met de Pulches dryven, welke het hoog gebergte Cordilliere bewoonen, en hen gantsch niet onderworpen zyn. Als de Koopman aan een Caciquât komt; gaat hy aanstonts naar het huys van den Cacique, en vertoont zich den zelven zonder te spreken. Die vraagt hem, zyt gy gekomen? waar op geantwoort word', ik ben gekomen. Wat brengje voor my mede vervolgt hy? een geschenk van eenige flessen wyn antwoord de Koopman. Dit behaagt den Cacique gemeenlyk zoodanig, dat hy hem welkom hiet, en ontrent zyn hutje huysvest; welkers wyven en kinderen den Koopman op haar beurt verwelkomen, die elk met een geschenkje te rug keeren. Ter

zelver tyd geeft de Cacique met de Trompet zyne onderdaanen kennis, dat 'er een handelaar is aangekomen, die verlof tot handelen heeft. Deze komen dan en zien de koopmanschap, die bestaat in messen, bylen, kammen, naalden, gaarens, spiegels, linten, enz. De beste waar nogtans zoude de Wyn zyn, zoo 't niet gevaarlyk was by hen te brengen dat gene, waar aan zy zich konnen dronken drinken, dewyl men dan gantsch niet veylig by hen is, die zelfs malkanderen in zulke tyden dood slaan. Na dat de koop getroffen is, nemen zy het goed mede naar huys toe zonder te betalen, zoo dat de Koopman alles heeft afgelangt zonder te weten aan wie; maar als hy wil vertrekken, geeft de Cacique door een ander geluyt der trompet bevel om te betalen. Dan brengt elk een getrouwelyk het vee aan den Koopman dat hy hem schuldig is (want daar mede betalen zy gemeenlyk) en wyl dit altemaal wilde dieren zyn, als Muylezelen, Bokken, en byzonderlyk Ossen en Koeyen, zoo geeft de Cacique altyd een genoegzaam getal mannen, om dezelve te brengen op de grenzen der Spaansche landen. Hier uyt kan men zien, dat men onder die volkeren, die wy Wilden noemen, dikwils beter Politie en eerlykheyd vind, als by de allerbeschaafste Natiën.

Overeenkomst der Chileezen met de oude Batavieren.

Ik heb met zoo veel te meer vermaak deze volkeren hier beschreven, om dat ik vinde dat dezelve geheel overeenkomen met het geene men van de oude Batavieren en bewoonders van Holland by Tacitus en Julius Cæsar beschreven vind, zoo ontrent hunne dapperheyd, Oversten, manier van leven, maaltyden als gasthoudentheyd.

V. HOOFDSTUK.

De Reyzigers zien Mocha. Lastdragende Schaapen. Zy komen aan Fernandos Eyland, daar zy 't schip Tienhoven vinden. Jagt op Bokken en Geyten, dat een Man 't leven kost. De Koolboom, Snapper en Klipvisch. Menigte van Zeehonden en Zeeleeuwen.

Zy vinden een onbekent Eyland. Waarom zy dat 't Paasschen eyland noemen. Wilde van twaalf voet. Worden van die gasten bezogt. Hunnen diefagtigen aart. Gevegt met dezelve in de landing. Hunne kleeding, en reusagtige gestalte. Veele Reyzigers hebben Reuzen gezien.

't Eyland Mocha word gezien.

ONder Chili hoort ook het eyland Mocha, dat wy den 15den der zelve maand, op de Zuyder breedte van 38 graaden, aan zynen hoog gekloofsden berg ontdekten.

Dit is een vrugtbaar tamelyk groot en vlak Eyland, in welkers midden zich een hooge gekloofde berg opdoet, tusschen welke kloove een reviertje 't zeewaarts neerloopt. Het levert veel Pompoenen, Mays, Patatas, en andere vrugten: men vind 'er ook Ossen, Hoenderen, Schaapen en ander vee. Op het zelve is een dorp van Spaansche Indiaanen, die in huyzen woonen langwerpig getimmert, met een deur in 't midden, en boven met stroo verwelfsgewys bedekt.

Hoe hier Olivier van Noord onthaalt wierd.

De schepen die daar aanlanden onthaalen zy vriendelyk; koddig wierd 'er Olivier van Noort in 't jaar 1600. ontfangen. De Cacique kwam hem eerst binnen scheepsboort bezoeken, sliep 'er, en leyde van Noord den volgenden dag naar het Dorp, dien hy met zyn volk op houte blokken neerzette, en volop van Chica schonk, dat hen tamelyk wel smaakte. De Nederlanders betrouwden zy by hunne Wyven niet, maar deden die uyt de huyzen komen en in 't open veld op de aarde neerzitten, om dus op dezelve een waakent oog te houden. Zy hebben de eygene zeden en gewoontens der Chileezen hier boven gemeld.

Lastdragende Schaapen van Peru.

Doch het aanmerkenswaardigste, dat men op dit Eyland vind, is een soort van lastdragende schaapen, by de Indiaanen Macomoro, (by de Spanjaarden Carnera de Terra genoemt, van welke zy, boven dat zy der zelver vleesch eeten, by na zoo veel nut trekken als wy van de Paarden. Het heeft een goed aanzien, en is tot op den rug ontrent vier en een halve voet hoog; de mond is als die van een Haas, en de ooren als

een

een Ezel; het heeft een vooruytpuylende borst, een langen hals en bochel op den rug gelyk een Kameel; het heeft twee duym boven de kloof van elke poot een klaauw, zoo groot als een vinger en zoo scherp als die van eenen Arent. Deze zyn hen zeer dienstig in 't opklimmen van de rotzen, ook is het een zeer mak en gedienstig dier, bequaam om allerley lasten te dragen.

De Spanjaarts bedienen zich van dezelve om het Zilver uyt de Mynen van Potozi, die wel zeventig mylen 't land in leggen, tot aan de zeekusten te brengen. Eenige weynige menschen zyn in staat om vier hondert van zulke beladene schaapen te bestieren, met welke zy dagelyks 4 mylen afleggen; verder zullen zy niet voortgaan; en als men hen wil dwingen, leggen zy zich neder, en zyn door slagen nog goede woorden weder op de been te krygen. Als zy met dit Zilver by de gevaarlyke steyltens gekomen zyn, die tusschen de Mynen en de Zeesteden inleggen, gaan zy over dezelve eenen weg van 16 mylen alleen voort, terwyl hunne geleyders eenen omweg van byna 60 mylen nemen; want het is onmogelyk voor eenig mensch of ander dier over die rotzen heen te komen. Dat zy hier toe boven andere dieren in staat zyn, komt voornamelyk van de gemelde klaauwen, waar mede zy zich in 't gaan over al aan vast konnen houden. *Die de Spanjaarden voor Paarden gebruyken.*

Van Mocha staken wy ten Westen zeewaarts in om het eyland van Joan Fernandos op te zoeken, dat wy negen dagen daar aan, op den 24sten Februarii op 33½ graad Zuyder breedte, in 't gezigt kregen. *De schepen komen aan Fernandos Eyland.*

Wy ontdekten by dit Eyland een zeyl, dat wy nader bykomende voor onzen makker, het schip Tienhoven, dat den 17den December des voorleden jaars van ons afgeraakt was, kennende wierden; hier over waaren wy ten uyterste verheugt en voeren den anderen aan boort, verhaalende al het geene ons, zedert dat wy van een gescheyden waaren, overgekomen was. Zy waaren in die tusschentyd voortgezeylt tot op de Zuyder breedte van 64 graaden 58 min., en de lengte van 297 graaden, tot hoe verre tot nog toe geen Europeër geweest is. Gelyk wy ook vinden dat Dampier, Cowley, Sharp, en andere, die in deze Zeên gezworven hebben, vaststellen, dat nie- *Door zy 't schip Tienhoven weer vinden.*

niemant boven de 60 graaden Zuyder breedte kan komen. Zoo ras wy het anker hadden laaten vallen, voeren wy aan land om ververssing te bekomen en na Geyten om te zien.

Fernandos Eyland beschreven. Dit Fernandos eyland draagt dezen naam na eenen Juan Fernando, die het zelve nevens nog een ander Eyland van dien naam, dat twintig mylen Westelyker legt, en uyt hooge kaale bergen en dorre klippen t'eenemaal bestaat, op zynen togt uyt Lima naar Baldivia ontdekt heeft. Hy kreeg zulk een groot behaagen in het zelve, dat hy op zyne te rug reyze naar Lima daar eenige Geyten te land zette, en zedert geen moeyte spaarde om eenen lastbrief te verkrygen, om deze Eylanden te mogen bevolken; maar nooyt kon hy hier toe geraaken, zoo dat hy van zyne onderneming moest af zien. *is onbevolkt.* Naderhand heeft niemant meer om de bevolking dezer Eylanden gedagt, zoo dat zy nog van inwoonders ontbloot zyn; schoon 'er op het grootste eyland, daar wy lagen, wel 2000 menschen zouden konnen leven.

Het legt omtrent 120 mylen van de vaste kust, en strekt meest Oost en West, beslaande omtrent 12 mylen in het ronde, vol hooge bergen en onnaakbaare rotzen, tusschen welke veele vermaakelyke valeyen leggen, die, indienze bearbeyd wierden, overvloediglyk zouden voortbrengen al 't geene dit Climaat bequaam is om te geven.

Deze valeyen zyn ten deele Bosch, ten deele Veld of Weyland, welke Weylanden zeer schoone stukken zyn, die, daar het gras door geheel Westindiën heel lang, slap en goor is, hier een zeer mild en dik gras voortbrengen, dat het heele jaar door groen is, zeer welig wast, en wel duyzent stuks Runtvee zoude konnen voeden, boven al de geyten, bokken, en wilde katten, dat de eenigste dieren zyn, die alhier gevonden worden.

Jagt op Bokken en Geyten. Dagelyks maakten wy op deze bokken en geyten jagt, die aan het Oosteynde niet zoo vet zyn, nog ook zoo wel tieren konnen, als aan het Westeynde, schoon aldaar veel meer gras en voller overvloed van water in de dalen als aan de Westkant gevonden word. Het is ongelooflyk wat al moeyte en arbeyd wy dagelyks te kost leyden, met op de zelven te jagt ter gaan,

dat

dat dikwils mislukte, door dien zy zich buyten het bereyk van onze snaphaanen hielden, en het kreupelbosch ons veeltyds belette om digte by de zelve te komen. Een onzer Bootsgezellen, die een zeer braaf en wakker karel was, raakte hier mede jammerlyk aan zyn eynde; wyl hy door zynen grooten yver in het jaagen van ons was afgedwaalt, en op de scherpe en steyle rotzen gevoert, daar hy, met het naaken van den nacht, zoekende van daan te geraken, van boven neer stortte. Des morgens vonden wy het doode lyk aan den voet der rots, door den val jammerlyk gekneust; zyn snaphaan was wel in hondert stukken gebroken.

Dat een Man 't leven kost.

De Bosschen hebben hier verscheyde soorten van boomen, als Palmitas, Sandelhout, en een soort bekwaam tot timmeren en om te branden, zynde wel zoo hart en vast als de ypen, doch geene heb ik 'er gevonden die zouden konnen dienen tot masten of sprieten.

De Koolboom.

Hier zag ik ook voor de eerste reyze den Koolboom, die een van de hoogste boomen is, die men in America vind, de stam is van boven tot beneden verciert met ringen, die omtrent anderhalve voet van den anderen staan. Hy heeft geene takken, als aan den top, daar 'er veele zyn, die plat met scherpe kanten, en wel 10 of 12 voeten lang zyn, hebbende de dikte van eens mans arm. Omtrent twee voeten van den stam schieten uyt deze takken smalle lange bladeren, ter breedte van een duym, die ten wederzyde van den tak zoo geregelt groeyen, dat de gantsche tak maar een blad schynt. In 't midden dezer takken schiet de kool boven uyt den top des booms uyt, omringt met veele jonge rankjes. Als men deze koolvrugt begeert te hebben, kapt men den boom omver, want schoon men dezelve van boven wilde afplukken, zou de boom, die zyn hooft quyt is, evenwel sterven. Zoo men deze kool van de bladeren die ze omringen, heeft berooft, is dezelve een voet lang, en zoo dik als een mans been. Zy is zoo wit als melk, en raauw of gekookt gegeten even aangenaam en gezond. Deze boomen zyn zeer hart van hout, en zeer vermaakelyk in het aanschouwen.

Ik geloove niet dat 'er een Eyland in de wereld is, daar de

zee omheen zoo visryk is als hier. Zoo ras men den hoek maar in 't water laat vallen, swemmen en byten de visschen om stryd naar het aas, zoo dat men aanstonts weer moet ophaalen; en ik geloove dat vier mannen in een uur tyds visch genoeg zouden hebben konnen vangen, om de heele vloot mede te spyzigen. De visschen, die hier gevangen worden zyn meest Snappers en Klipvisch.

Snappers, De Snapper is een lekkere visch, die nergens anders dan in de Westindiën en de Zuydzee gevonden word, hy heeft de gedaante van een voorn, maar is veel grooter. Zyn mond en kop zyn groot; zyne schubben hebben de grootte van een schelling. Op den rug is hy rood en aan den buyk van eene zilveragtige verwe.

en Klipvisch. De Klipvisch, die ook wel Kabeljauw genoemt wort, om de groote overeenkomst, die 'er tusschen dezelve is, is wat ronder als een Snapper; zyne schubben zyn zeer kleyn en van een donkerbruyne verwe; deze visch word overal langs deze kusten aan de Zuydzee gevonden, en is zeer goed van smaak.

Menigte van Zeehonden en Zeeleeuwen alhier De Zeehonden en Walrusschen of Zeeleeuwen zyn hier in zulk eene groote menigte, als of 'er elders geene plaatzen in de wereld waaren, daar zy konden tieren. De geheele zee, zoo verre wy zien konden, lag met dezelve bedekt; ook is 'er geen baay of klip aan land die door dezelve niet bezet is, zoo dat wy dikwils niet aan land konden komen of over 't strand gaan, als door ons eenen weg over der zelver lyken te maaken. De Zeehonden hebben hier een fraay en kort bont van veelerley verwen op de huyt, en zien 'er, als ze uyt de zee opkomen, zeer glad en schoon uyt. Zy bleeten gelyk de schaapen om hunne jongen, en dat aardig is, schoon zy om by dezelve te komen, door duyzend andere jongen moeten passeeren, zullen zy geen van die vreemde jongen toelaaten om aan haar te zuygen. Deze jongen leggen als poppen aan strand, en zullen gelyk ook de oude niet wyken, ten zy men dezelve slaat: dan begeven zy zich naar zee en swemmen zeer vlug en snel. Men zoude hier ligtelyk swaare schepen vol konnen laden met derzelver huyden en traan, wyl zy zeer vet zyn, en met eenen slag op den neus veel ligter konnen gedood worden als die in Groenland, daar men 'er veel spels mede heeft. De

De Zeeleeuwen, die by dit eyland waaren, verscheelen zeer veel van de Groenlandsche Walrussen. Het is een groot dier, en wel veertien voeten lang. Zyn lyf is zoo groot als van een volwassen stier, en van fatsoen als dat van de Zeehonden; zyn hooft is gestelt gelyk dat der landleeuwen, en is dik en van een vreeslyk en wonderlyk aanzien; zyne tronie is breed met veel hairen aan de lippen, gelyk een kat. Voorts heeft hy een groot uytpuylent oog, en tanden van drie duym lang en een duym dik. Zy hebben geen hair op hun lyf als alleen aan den hals van een vinger lang, en zyn van een bruyne swartverwige couleur, en alle ongemeen vet; zoo dat een daar van in stukken gekapt en gekookt een oxhooft Traan uytlevert, die zoet en gezont is. Het vleesch dezer zeeleeuwen, schoon het swart en grof is, is wel te eeten, en van een redelyke goede smaak. Als'er drie of vier by een aan strand lagen, maakten zy een ysselyk geraas, knorden en stieten op een als verkens, en scheenen den anderen niet te mogen zetten. Zy konden ons op 't land niet ligtelyk ontvlugten, en stierven aanstonts, zoo ras ze met een handspaak op den neus getroffen wierden.

Zeeleeuwen beschreven.

Wy bleven aan dit Fernandos eyland van den 25sten Februarii tot den 17den Maart, wanneer wy ons na genoegen ververscht hebbende, het anker ligtten en het zelve verlieten.

De Reysigers zeylen voort.

Den 1sten April kregen wy het Princen eyland in het gezigt.

Den 6den van die zelve maand, ontdekten wy op 27 graaden Zuyder breedte en de lengte van 268 graaden een Eyland, het welke tot nog toe onbekent en door geen Europeer ontdekt is geweest; waarom wy volgens de gewoonte, dat men versch ontdekte landen eenen naam geeft, dit het Paaschen eyland noemden, om dat wy hier juyst op dien dag, by welke de gedagtenis van de opstanding onzes Heeren geviert wort, waaren aangekomen. Zoo ras men de ankers had uytgebragt, kregen wy in 't gezigt een aardig schuytje van een zeer vreemde gedaante, en gantsch te zamen gelapt uyt stukjes hout, die de groote van eenen halven voet naauwlyks konden uytmaaken. Dit schuytje wiert bestiert door een eenig Man, een Reus van twaalf voeten lang, die al zyn vermogen te vergeefs in 't werk

Vinden een onbekent Eyland.

Waarom zy dat Paasschen eyland noemen.

Zien een Wilde van twaalf voet.

ftelde om ons te ontkomen, dewyl hy omfingelt en gevat wiert. Zyn lichaam was befchildert met eene donkerbruyne verwe. Wy zogten door tekenen en woorden, die hier en daar op de eylanden in de Zuydzee gefproken worden, eenige kennis uyt hem te bekomen, maar konden niet merken, dat hy iets verftond, waarom wy hem weer in zyn fchuytje zetten, en lieten heen vaaren.

En worden van die gasten bezogt.

Twee dagen hier na was de zee met de Wilde bewoonders van dit eyland geheel bedekt, die in zoo groot een menigte rondom het fchip fwommen en fwierden, dat wy niet konden, nog ook raadzaam vonden naar het land te vaaren. Zy klaauterden als katten met de uytterfte vrymoedigheyd tegen de fchepen op, en kwamen in de zelve, daar zy niet de minfte vreeze voor ons fcheenen te hebben. Maar over de grootheyd en uytgeftrektheyd onzer fchepen, met al 't geene op en aan de zelve was, toonden zy zich zeer te verwonderen, en wiften niet wat dit beduydde. Maar hunne nieuwsgierigheyd ging wel voornamelyk over het grof gefchut, dat zy niet genoeg konden bezien, en daar zy dikwils de handen aan floegen, om te beproeven of zy het niet konden optillen en mede nemen; maar als zy zagen, dat zulke blokken door veelen van hen, hoe fterk in kragten zy ook waaren, niet konden beweegt worden, zoo ftonden deze grove gaften heel bedeeft, en waaren, naar het ons toefcheen, niet wel in hun fchik.

Hun diefagtigen aart.

Zoo ras waaren zy niet in de fchepen gekomen, of wy ondervonden aanftonts, dat zy uyt den aard al zoo diefagtig en rad ter hand waaren, als het volk dat die Eylanden bewoont, welke de Reyzigers, om de groote luft der bewoonders tot fteelen en rooven, die der Dieven noemen, zoo zy niet van het zelve geflagt en zyn. Verroefte fpykers, oud yzer, en al wat zy vatten en grypen konden was hun gading, daar zy dan fluks mede overboort fprongen. Met hunne nagels meenden zy de bouten uyt het fchip te krabbelen, maar die zaten te vaft. Deze lange gaften kwamen eyndelyk in zoo groot een getal op de fchepen, dat wy naauwlyks magtig waaren om ordre te houden, en op hunne bewegingen en rappe handen agt te geven; zoo dat wy, vreezende dat dezelve ons al te fterk zouden

den konnen worden, ons best deeden om ze van boord te doen gaan, en dus met goedheyd uyt de schepen te krygen, daar toe zy niet scheenen te konnen besluyten, waar op wy genoodzaakt wierden harder middelen in 't werk te stellen, en deze Wilden met geweld wegjaagden en 't schip uytdreven.

Den 10^{den} April voeren wy wel gewapent met de sloepen naar 't eyland, om eene landinge te doen en dit gewest te bezigtigen, daar een ontelbaare menigte van Wilden op den oever stondt om het strand te bewaaren, en ons het landen te beletten. Zy dreygden ons geweldig met hunne gebeerden, en toonden alle goeden moed te hebben om ons af te wagten, en van hun land te keeren; maar zoo ras wy (hier toe genoodzaakt) 'er een salvo uyt onze snaphaanen op de grove huyd zonden, en dat 'er hier en daar een met de neus in 't zand viel, ontzakte hen de moed. Zy maakten de wonderlykste gebeerden en beweegingen van de wereld, en bekeken met de uyterste verbaastheyd hunne neergevallen maats, en de wonden die de koegels in de lichaamen gemaakt hadden, waar op zy, met een naar gehuyl, schielyk de vlugt namen, en al de lichaamen der gesneuvelden mede sleepten en landwaart invoerden, zoo dat wy het strand vry kregen, en daar veylig landden. *Gevegt met dezelve in de landing.*

Deze volkeren gaan niet naakt, gelyk veele andere Wilden, maar dragen altemaal kleederen, die van verscheyde verwen, en aardig uyt zyde en katoen te zamen genaayt of geweven zyn. Maar niets misstaat hun meer als hunne ooren, die afgryselyk lang zyn, en de meeste tot op de schouderen hangen, dat, schoon zy zelve dit voor het grootste cieraad houden, hen 'er by ons, die zulks niet gewoon zyn, zeer afschouwlyk deed uytzien; te meer, dewyl zy daar in zulke buytenspoorige groote openingen en gaten hadden, dat wy onze handen ligtelyk daar door konden steken. *Hunne kleeding en lange ooren.*

Tot dus verre zal myn verhaal eenigzins geloof vinden, om dat het zelve niets buytengewoon behelst, egter moet ik zeggen, dat deze Wilden alle van een meer als Reusagtige gestalte zyn. Want de mannen, zynde wel eens zoo lang en dik als een van de kloekste mannen die op de schepen waaren, konden d'een door d'ander eene hoogte van twaalf voeten uytmaaken; *Zy zyn alle groote Reuzen.*

ken; zoo dat wy gemakkelyk (wie zal zich niet verwonderen) zonder het hooft te buygen, tusschen de beenen van deze Goliats kinderen zouden hebben konnen doorgaan. Naar maate van deze lengte is ook hunne dikte, en zyn alle hunne leeden 't een na 't ander zeer wel geschikt; zoo dat elk voor eenen Hercules kan doorgaan. Maar geene hunner wyven konnen by de hoogte der mannen haalen, als die gemeenlyk niet boven tien of elf voeten lang zyn. Deze mannen hadden het lichaam beschildert met eene roode of donkerbruyne, en de vrouwen met een scharlakenverwige couleur.

Ik twyfel niet, of de meeste menschen, die deze reyze lezen, zullen my hier in geen geloof geven, en dit verhaal van de lengte dezer Reuzen ligtelyk voor een enkele fabel en verdigtzel houden. Maar deze verzekere ik, dat ik hier al willens niets tegen de waarheyd hebbe ter neer gesteld, en dat dit volk, op een naauwkeurig oog, inderdaad van eene zoo uytmuntende lengte is, als ik dezelve hier beschreven hebbe. Gelyk met my hier in ook overeenkomen al de berugtste Reyzigers, die ooyt deze zeën bevaaren hebben, lieden van goed geloof, welker verhaalen men niet, zonder hen ongelyk aan te doen, kan mistrouwen; die in hunne reysbeschryvingen eenpaariglyk hier in overeenstemmen, dat 'er in de landen aan en in de Zuydzee Reuzen gevonden worden, van eene lengte ver boven de onze, en met die van onze Eylanders wel overeenkomende. Gelyk wy in het volgende Hoofdstuk nader zullen bewyzen.

Veele Reyzigers hebben aan en in de Zuydzee Reuzen gezien.

VI. HOOFDSTUK.

Dat 'er Reuzen zyn word bewezen uyt de H. Schriftuur en de beste Reyzigers. Pigafetta's verhaal van de Reuzen op de reyze van Magellaan. Door Herrera, en andere bevestigt. Sarmiento's gevegt met de zelve. Reuzen zyn ook door veele Nederlandsche Reyzigers gezien. Door de Franschen nog onlangs in de Straat

Straat gevonden, en door Abel Tasman in de onbekende Zuydlanden. Verdere verhaalen van Reuzen. De Wilden op 't Paasschen eyland worden vreedzamer. Pisang beschreven. Hunne vreemde Goden. Waar zy van zouden konnen gesproten zyn. Wondere Godsdienst. Swaare storm. Vertrek van dit Eyland.

TWeederley soort van Reuzen word 'er gevonden, de eene zyn gantsche volkeren en geslagten, de andere worden onder menschen van eene gemeene lengte zomtyds gebooren, en dan onder de wonderen der natuure of wangedrogten gerekent. Dat 'er deze laatste zyn, zal niemant tegenspreken, dewyl men daar van zelfs in onze landen blyken heeft gezien; maar dat 'er heele volkeren van Reuzen zyn, word door Goropius Becanus en andere ontkent. Nogtans brengen de getuygenissen der H. Schriftuure klaare en genoegzame bewyzen voor den dag, dat 'er Reuzen van beyde die soorten geweest zyn: Daar dezelve spreekt van Og, den koning van Bazan, den reuze Goliat, en het gantsche geslagt der kinderen Enaks, die de andere Reuzen van hun land in lengte overtroffen, en in welker oogen de verspieders der Israëliten als sprinkhaanen waaren. Zoo dat ik geene andere voorbeelden voor den dag zal brengen, die anders in grooten getale by den geleerden Magius en Cassinio in hunne boekjes van de Reuzen te vinden zyn.

Dat 'er geslagten van Reuzen zyn, word uyt de H. Schriftuur bewezen,

Zoo dat ons alleen uyt de hedensdaagze ondervinding staat te bewyzen, dat de geslagten der Reuzen niet geheel uyt de wereld zyn geraakt, gelyk de meeste menschen gelooven, maar dat dezelve op veele plaatzen in Zuyder America, in 't land der Patagonen, in de Straat Magellanes, en aan de onbekende Zuydlanden gevonden worden; gelyk, buyten het gene ik met eygene oogen gezien heb, blyken zal uyt de schriften der berugtste Reyzigers, die by alle mannen van oordeel volkomen geloof verkregen hebben.

en uyt de beroemste Reyzigers.

Antonius Pigafetta, die het dagregister op Magellaans schip gehouden heeft, verhaalt, dat zy in de baay van St. Juliaan, op 49½ graad Zuyderbreedte overwinterende, verscheyde Reuzen

Pigafetta ziet zeer groote Reuzen op de Reyze van Magellaan

zen zagen van zoo eene groote, dat de Spanjaarden tot hunne lendenen niet konden reyken; en dat een der zelve de gedaante van een 's menschen hert op beyde zyne wangen getekent had. Zy wilden door tekenen de Spanjaards naar hunne hutjes, en die hun weer naar de schepen lokken. Eyndelyk waagden het

Togt van zeven waaghalzen.

zeven welgewaapende mannen om dit land zes uuren wyt in te trekken; zy vonden een huys met huyden bedekt, daar vyf reuzen en dertien reuzinnen met eenige kinderen, alle swart van huyd, hun verblyf in hielden, zy disten deze waaghalzen van eenen gebraden wilden ezel voor, gaven niets te drinken, en deelden aan elk een huyd uyt, om daar den nacht op door te brengen; maar zy nog de Wilden konden niet slaapen, uyt vrees dat zy malkanderen den hals zoude breeken. Met den dag wilden zy deze Reuzen, eerst met goedheyd en daar na met geweld, mede naar boord nemen; maar zy stelden zich ter weer, en zouden de Spanjaarden zekerlyk overmeestert hebben, zoo die 'er door het vuur der musketten de schrik niet hadden ingebragt, en dus drie Wilden gedwongen om mede te gaan. Twee daar van ontsnapten 'er onderweeg; den derden kregen zy evenwel binnen boord, daar hy zodanig de pypen stelde, dat hem agt Spanjaards niet konden binden, waarom hy in kettingen wiert geslagen, daar hy in stierf, om dat hy uyt spyt niet wilde eeten nog drinken. Na zyn dood nam men zyne lengte op, die van 11 palmen was. Zy hadden alle zeer mismaakte voeten, waarom Magellaan hen den naam van Patagonen gaf.

Welk verhaal bevestigt word door Herrera,

Zes van deze kloeke gasten, zegt de Spaansche Historieschryver Herrera, kwamen Magellaan bezoeken, en slokten voor een ontbytje eenen ketel met brypap in, die genoeg voor twintig mannen was om zich te verzadigen. Zy waaren met velle rokken bekleed, en hadden tot wapenen boogen van vier voeten lang, met pylen door keizelsteenen gescherpt. Een der zelve wilde Christen worden, dien zy dan den naam van Juan Gigante gaven. Als deze eenige muyzen in zee zag werpen, verzogt hy ze te mogen hebben om te eeten; zulks dat hy in zes dagen niet anders at als rotten en muyzen, die men gedood had; toen die spyze op was, voer hy naar land en kwam daar na niet weder.

In-

Indien Pigafetta en Herrera hier in de waarheyd hadden gespaart, moet men niet twyfelen of de Portugeesche Historieschryver de Barros zoude hen, gelyk hy op veele andere plaatzen zoekt te doen, hier ook wel tegen gesproken hebben; maar hy bevestigt hun verhaal, en zegt, dat Magellaan twee van die Reuzen, ruym twaalf palmen of tien voeten lang, tot vertooning van zyn pragt, en om dezelve in Castilien te brengen, met zich voerde, doch dat zy niet lang leefden, om dat zy niet anders gewoon waaren als raauw vleesch te eeten. **De Barros.**

Dezelve Magellaan, schryft Argenzola in het eerste boek van de overheering der Moluccos, kreeg in de Straat die zynen naam draagt, eenige Reuzen gevangen, die meer als 11½ voet lang waaren; maar die niet lang en leefden, by gebrek van hun gewoon voedzel. ***en Argenzola.***

En die zelve Historieschryver zegt, in zyn derde boek, dat het volk van de schepen van Sarmiento in de Straat handgemeen is geweest met mannen, die meer als drie *varren*, dat is ruym 9 voeten, lang waaren. In het eerste treffen dreven deze de Spanjaarden te rug, die nieuwen moet scheppende hen weer de vlugt deden nemen, met zoo eene schielykheyd, dat, om de Spaansche spreekwys van den Schryver te houden, *een kogel uyt 't musket hen niet zoude hebben konnen bereyken. En uyt dit voorbeeld ziet men*, zegt hy, *dat de boeken der dolende Ridderschap groote redenen hebben gehad van de Reuzen voor Poltrons te doen doorgaan.* ***Sarmiento's gevegt met dezelve.***

Meer voorbeelden van Reuzen vind men in de Spaansche Reyzigers, die wy niet zullen bybrengen, maar voortgaan om te beschouwen, wat de Nederlandsche Reyzigers zullen zeggen. ***De Neerlandsche Reyzigers hebben ook Reuzen gezien, als Zebalt de Weert.***

In het dagregister van den Capiteyn Zebalt de Weert lezen wy, dat zy met vyf schepen in de Groene baay, 21 mylen in de Straat Magellanes, besprongen wierden door zeven Canoes vol wilden, die, zoo zy konden merken, wel tien of elf voeten lang waaren; en door de roers en musketten zoo verschrikt wierden, dat zy na land vlugtten, daar men ze de boomen, die wel een spanne dik scheenen, uyt de aarde zag rukken, om zich met dezelve tegen de kogels te beschanszen.

De

Van Noort. De Generaal Olivier van Noort, die weynige maanden na Zebalt de Weert in de Straat raakte, zag daar mannen van tien of elf voeten lang; schoon hy 'er ook anderen vond, die van eene gestalte als de onze waaren.

Spilbergen. En Joris Spilbergen, op den 2den April 1615. de Straat inzeylende, zag op Terra del Fuego een man van een zeer groote gestalte, die zich dikwils vertoonde, zomtyds klimmende op de heuvelen en bergskens om de vloot te konnen zien.

en Schouten. Den 11den December van het zelve jaar vond het volk van Wouter Schouten, leggende in Porto Dezire op 47½ graad Zuyder breedte, boven op het gebergte eenige steenhoopen, die zy, om te zien wat daar onder schuylde, van een wierpen, en toen vonden, dat dezelve geraamtens van menschen van tien of elf voeten lang bedekten. Even het zelve verhaalt ook de oude le Maire, die, zeer t'onvreden op Schouten, zyn zoons dagverhaal in 't licht gebragt heeft, in het welke hy Schouten het mislukken van den togt alleen toeschryft, en van veele onwaarheden overtuygt: 't Welk hy hier voor al niet zou naargelaaten hebben, indien het zich zoo in der daad niet had bevonden.

Reuzen zyn nog onlangs in de Straat Magellaan gezien. Maar iemant zal mogelyk zeggen, schoon dat die oude Reyzigers dit verhaalen, men heeft na dien tyd geene Reuzen omtrent die Straat meer gezien, maar wel Wilden, die eene gemeene lengte hebben; gelyk daarom Froger in zyne reyze van d'Heer de Gennes dit voor een verdigtzel houd. Ik moet hier tegen inbrengen dat Froger zich hier in bedriegt, wyl nog dagelyks en Reuzen en lieden van gemeene lengte te gelyk daar gevonden worden.

Door 't schip de St. Jago, Zoo heeft in de maand Julii 1704. het volk van 't schip de St. Jacob, van St. Malo, gevoert door Capiteyn Harinton, in de baay van St. Joris gezien zeven Reuzen van eene groote als by de oude Reyzigers gemeld staat.

en de St. Pieter. En die van het Schip de St. Pieter van Marseille, gevoert door Capiteyn Carman van St. Malo, zagen 'er zes van eene diergelyke grootte; onder de welke 'er een was, die eenig teken van meerderheyd over de andere scheen te dragen, zyne hairen waaren gewonden in een hulzel van draaden, gemaakt van vogelsdarmen,

darmen, met vederen rondom 't hooft. Hunne kleeding bestond uyt een zak van leer, waar van de hairige zyde naar binnen was gekeert. In de mouw, langs den arm, hadden zy hunne kokers vervult met pylen; van welke zy 'er eenige aan het volk vereerden, en hielpen het zelve ook de boot op het strand haalen. De Matroozen boden hun brood, wyn en brandewyn aan, maar zy weygerden dat te proeven. Des anderen daags, zagen zy 'er van boord wel 200 by een verzameld. Zy waaren van gedagte dat deze groote lieden minder tegen de koude mogten dan de andere, wyl de kleyne niet anders tot kleeding hebben als een enkele huyt over de schouderen.

Deze Reuzen, die by ons den naam van Patagonen dragen, zyn by den Spanjaarden in Chilloe wel bekent: want om dat zy vrienden zyn van de Chonons, die rondom Chilloe woonen, van welke zy Caucahues genoemt worden, komen 'er wel eenige met de zelve tot aan der Spanjaarden woonplaatzen; en schryft de Heer Frezier: *Don Pedro de Molina, die gouverneur van Chilloe geweest is, en eenige andere ooggetuygen van dien landaard, hebben my gezegt, dat zy niet veel minder als vier ellen, dat is van negen tot tien voeten hoog waaren.* *Zyn by de Spaanschen in Chili wel bekent.*

In de onbekende Zuydlanden zyn weynige togten gedaan, en buyten het dagverhaal, dat wy van Abel Tasman hebben; die op bevel van de Oostindische Maatschappy, in het jaar 1642 met twee schepen, Heemskerk en de Zeehaan, van Batavia in zee liep om dezelve te ontdekken, geloove ik niet dat 'er veel naauwkeurige reysbeschryvingen derwaarts te vinden zyn; zoo dat ik van de Reuzen in die landen niet anders zal bybrengen, als 't geene ik by den zelven beschreven vind, schoon 'er nog andere dagregisters zyn, die ook van dezelve gewag maaken. *Reuzen in de onbekende Zuydlanden.*

Den 26sten December des voorsz jaars zag hy op 34 graaden 25 min., en de lengte van 190 graaden 40 min., een eyland, dat hy het Driekoningen eyland noemde, waar naar toe zyn volk ging, om zich te ververschen. Die aldaar versch water vonden, en dertig of vyfendertig menschen van eene ongemeene lengte, voor zoo verre zy, nog een goed stuk weegs 'er af zynde, zien konden; die met stokken en knodzen ge- *Door Abel Tasman gevonden.*

gewapent, hun met grove en luyde stemmen, zonder dat zy hen verstaan konden, toeriepen; en met geweldige groote stappen en eenen snellen voortgang naar hun toe liepen. Ook zagen zy in 't omroejen van dit Eyland aan eenen anderen oord eenen grooten man met een langen stok en piek.

Zyn voorvallen met dezelve. Op eene andere plaats kreeg hy verscheyde Zuydlanders nevens eenige vrouwen aan boord, deze waaren alle ongemeen groot, doch onder anderen muntten uyt twee ysselyke Reuszinnen, welker eene knevels had. Zy vatteden beyde den Wondheelder Hendrik Haalbos om den hals, en wilden elk om 't yverigste met hem te kooy, daar zy onderling over in woorden raakten. De andere wyven hadden ook grooten zin in de Bootsgezellen, dat de mannen wel zien mogten.

Andere verhaalen van Reuzen. Zoo yemant nog iets, buyten het aangehaalde, wil weten wegens de Reuzen in de Zuydlanden, die zal in het doorwrogt werk van den Heere Valentyn een verhaal vinden van een Ambons vryborger, die op het Zuydland verviel, en daar veel groote menschen en Reuzen vond. Ook schryft die Heer nog iets van een Stuurman, die een geraamte van een byzondere grootte daar van daan met zich naar Batavia gebragt heeft.

Ik twyfel niet of het geen ik hier uyt zoo veele geloofwaardige Reyzigers heb aangehaalt, zal genoeg in staat wezen, om een yder te overtuygen, dat 'er menschen van eene byzondere en verbaazende grootte in America en 't Zuydland gevonden worden. Weshalven ik den afgebroken draad weer zal opnemen, en verder verhaalen wat ik meer by deze Reuzen op het Paasschen eyland heb gezien en opgemerkt.

De Wilden van 't Paasschen Eyland werden vreedzamer. Na dat de inwoonders van dit Eyland, de kragten onzer wapenen beproeft hadden, gelyk wy hier vooren verhaalt hebben, begonden zy ons op een heel beleefder wyze te bejegenen, en boden ons uyt hunne hutjes zeer vriendelyk aan allerley aardvrugten, zuykerrieten, nevens Jambe Jambes, Pisangen, en een groot getal van hoenderen, die ons zeer wel quamen en tot goede ververschinq strekten.

Pisang beschreven. Voornamelyk de Pisang, die by de Portugeezen Pakovia, by ons Bakhoven genoemt, een soort van vygen is, door geheel de Indiën zeer gemeen en wel bekent. Zy wassen aan een boom

van

van tamelyke dikte, en wiens stam van twaalf tot twintig en meer voeten hoog, in den tyd van zes maanden uyt de aarde opschiet, en als een koolstronk zeer voos en wateragtig is, zoo dat hy met een mes kan worden gesneden, en in eenen hak met de byl door midden legt, waarom hem ook zommige wel onder de Heesters stellen, daar zyn gladde bast, die uyt veele dunne vellen bestaat, die over malkanderen heen slaan, wel naar gelykt. Hy geeft geen zaad, maar zoo ras de vrugten geplukt zyn, snyt men hem tot op den grond af, wanneer uyt den wortel, rondom den voet des ouden stams, nieuwe loten opschieten, die binnen zes maanden tot eenen boom opwassen.

Geen boom brengt grooter blad als deze voort, wyl 't boven grasgroen en onder vaal van verwe, ruym tien voeten lang en twee breed is, zoo dat een der zelve een man tegen de zon en regen kan beschermen; waarom de overgeloovige Portugeezen en Oostersche volkeren vastelyk gelooven, dat Adam en Eva zich met zulke vygebladeren na den val bedekt hebben. Gelyk zy ook van gedagten zyn, dat het deze vrugt was, die de verspieders uyt het land Kanaän by Josua te rug bragten. Daar by is dit blad zeer effen, dun en glad, waarom het veel tot inpakken der waaren gebruykt word. *Zyne bladeren.*

De vrugten of vygen, die deze boom voortbrengt, komen in grooten getale aan eenen steel voort, die de dikte van een arm heeft; en hangen daar aan in bosschen van zestien of meer Piessangs boven den anderen, zoo dat die steel door de swaarte krom gebogen nederhangt, wyl 'er wel hondert vyftig en meer Piessangs aan dezelve gezien worden. Deze vrugten hebben de gedaante van eene langwerpige komkommer, en leggen met de enden hoornswyze na den anderen toe; zynde onryp van een papegaay-groene verwe, en ryp glad en geel van schil, onder welke men eene witte murwagtige doch egter vaste en zoete stoffe vind, die een aangenaamen geur en smaak heeft, eenigzins ryns en wat na vygen trekkende Men doet met dezelve in Indiën al wat men in Holland met appelen kan doen. Aanmerkelyk is het, dat zich in yder doorgesnede vyg de gedaante van een kruys opdoet, waarom de Portugeezen uyt eerbied dezelve noyt snyden maar altyd breken zullen. *en vrugten.*

Hunne vreemde Goden beschreven. 't Geen ik wegens dezer Wilden Godsdienst en Afgoden gezien heb, is zeer wonderlyk. Twee steenen van eene groote, die het geloof te buyten gaat, verstrekken hun tot Goden. De eene was bovenmaaten breedt en lag ter aarden neer, op dezen stont de andere steen, die van zulk eene uytgestrektheyd en hoogte was, dat zeven onzer mannen met uytgestrekte armen in 't ronde naauwlyks in staat zouden konnen zyn om den zelven te omvademen. Zoo dat het my en allen anderen voor onmogelyk voorquam, dat deze steen, van de inwoonders dezes Eylands, hoe groot en sterk dezelve mogten wezen, had konnen beweegt en op den anderen steen geplaatst worden, want by deze dikte had hy nog volkomentlyk de hoogte van drie menschen.

Ontrent den top was in dezen steen gesneden of ingehouwen de gedaante van een menschen hooft, verçiert met eenen krans, die als een Musivisch of ingelegt werk uyt kleyne steentjes niet heel onbillyk was te zamen gestelt. De naam van den grootsten Afgod was *Taurico*, en de andere wiert genoemt *Dago*, ten minsten dit waaren de woorden die zy dezelve toeschreeuwden, en waar mede zy dezelve aanbaden.

Waar zy van zouden konnen gesproten zyn. 't Zal my niet wonder voorkomen, indien mogelyk yemant, die dit komt te lezen, van gedagten wiert, dat deze groote mannen wel konden wezen van het nakroost dier Kananiten, die wy vinden, dat onder hunne Goden eenen Afgod genoemt *Dagon* geëert hebben. Welker lichaamen de gemeene lengte verre overtroffen, en die door Josua uyt hun land en bezittingen verdreven zyn. Schoon het waarschynlyker voorkomt, dat dezelve van het geslagt der Patagonen, daar wy zoo even van gesproken hebben, zullen wezen, die van het vaste land door storm met hunne schuytjes op deze Eylanden zullen vervoert zyn. Maar of de Patagonen zelfs niet zyn van de nakomelingen dier oude Kananiten, en inwoonders van Phenicien, die voor Josua vlugtende, uyt de Middelandsche zee, door de Straat, met storm in den grooten Oceaan, en aan de stranden van Zuyd America konnen zyn gevoert, en zich van tyd tot tyd langs het vaste land naar de naastleggende Eylanden konnen hebben begeven, geloove ik niet dat yemant heel ligtelyk, of

of geheel aal verwerpen, of t'eenemaal voor waaragtig aanne-men.

Voor deze twee Afgoden, *Taurico* en *Dago*, hadden deze Wilden zeer groote agting, en eerdenze met veel eerbiedig-heyd; voornamentlyk met danszen, juychen, springen, en in de handen te klappen, op die wyze, als wy in de Hey-lige Boeken lezen, dat de kinderen Israëls het kalf, door Aaron uyt goud gegoten, geëert hebben. En wanneer het geschut, daar zy groote vreeze voor toonden, wiert gelost, en de swaare slagen hen in de ooren klonken, maakten zy verbaazende en wonderlyke gebeerden en sprongen; dan wezen zy met een uytgestoken vinger op onze mannen, en dan op hunne Goden; welke zy om hulp tegen ons schenen te smeeken, en met een naar geroep en gehuyl van *Dago*, *Dago*, aanriepen. *Wonders Godsdienst*

Terwyl wy voor dit Paasschen-eyland lagen, overviel ons een groote stormwind, die op de schepen zoodanig aandrong, dat ik geene andere gedagten had, als dat dezelve van hunne an-kers zouden los dryven, en wy met dezelve tegen deze kust aan een jammerlyk eynde komen; dan Godt verhoedde het, door dien de storm eyndelyk bedaarde, zonder dat de schepen schade door dezelve geleden hadden. *Groote storm.*

Den 12den April staken wy, dit Eyland verlaatende, weder in zee, en stelden onzen kours naar het Westen. *Vertrek van dit Eyland.*

Den 21sten der zelve maand bevonden wy, dat wy waaren op 27 graaden Zuyder breedte, ontrent 650 mylen van het landschap Chili.

VII. HOOFDSTUK.

De leeftogt en water vermindert op de schepen. Zy worden door de scheurbuyk aangetast. Kwaadaardig-heyd der Scheurbuyk. Hulpmiddelen daar tegen. Komst aan 't Water-eyland, daar de Afrikaansche Galey verongelukt. Vyf mannen blyven aan land. Vliegen Eyland. Veele bewoonde Eylandjes. Zy zien een onbe-

onbekent Eyland. De inwoonders willen 't landen beletten, en worden tot vrede genootzaakt. Ruyling. Kokosboom en Noot. Wyn di Palma. Algemeen nut en voordeel dezer boomen. De Reyzigers vallen in de laagen dezer Eylanders, en worden met steenen kwaalyk gehandelt. Waarom dit 't Verkwikkings eyland genoemt word.

De leeftogt en water der Reyzigers vermindert.

DEn 27sten April namen wy de hoogte van 23 graaden 2 min. Zuyder breedte. Hier nu begonnen al die ongemakken, die gemeenlyk den geenen, die eenen langen togt doen, op de hielen volgen, en tot geswoore vyanden strekken, ons meer en meer te benaauwen en te overvallen. Want de medegevoerde lyftogt, in hoe grooten overvloed dezelve ons verzorgt was, wiert egter van dag tot dag minder, zoo dat de portien ook magerder en schraalder wierden uytgedeelt, wyl wy met de leeftogt die 'er overig was nog zoo veel weegs moesten afleggen, zonder te weten wanneer en waar wy andere zouden konnen bekomen. Hier by was het brood en bischuyt door den schimmel en vermuftheyd bedorven, gelyk ook de verdere teerkost, die daar en boven van 't groot getal van wormen en maden krielde.

Het water begon ook al te ontbreken, en wiert by kleyne maat het scheepsvolk toegemeeten, dat stinkende en byna vol wormen naauwlyks in staat was om den onmatigen dorst te lesschen, en de lichaamen door sterke hette uytgedroogt te bevogtigen, en dus de verloorene kragten te herstellen. Ik moet bekennen, dat my deze dorstlyding het allermeest beswaarde, en dat ik dezelve veel minder als veele andere kon verdragen.

Zy worden door de scheurbuyk aangetast.

Hoe kon het minder wezen of de ziektens en voornamentlyk de scheurbuyk, die met regt de beul der zeevaarenden genoemt word, moesten hier door hand over hand toenemen, en met grooter woede over ons triomferen, dewyl de zelve haaren oorsprong trekt uyt eene drooge en verslmagtende zeelugt, zoute en bedurve kost, met gebrek van genoegzaam drinkwater, daar de koude der nachten ook veel quaad toe doet. Want deze ziekte is niet anders

anders als eene kwaade voeding des geheelen lighaams, waar van de Maag en de Melkklieren des Darmscheels de deelen zyn, die het meest beschadigt worden, en de Mild en Lever ook hun deel hebben; dewyl de vogten, die de maag en de genoemde klieren, door des zelfs slymerigheyd bezet houden, door de gezegde ongemakken van dag tot dag scherper worden; voeg hier toe een dikke en scherpe gal met het ziltige speekzel, dat door gebrek van het noodige drinkwater geduurig doorgeslikt word.

De eerste kentekenen van deze kwaal ontdekt men aan het tandvleesch, dat niet alleen swelt, maar swart en verrottende word, waar door een stinkende aassem ontstaat, en de tanden bederven, en zoo los worden, dat geenerley spys, ik laat staan de harde scheepskost, daar mede geknaauwt kan worden. Hier na verspreyd zich dezelve over het geheele lighaam; op de beenen, armen, en elders, inzonderheyd aan de knieschyven, laaten zich swarte, blaauwe, roode en purpere plekken zien, zoo groot als een vloobeet; verzelt met smerten in de gewrigten. Dan laat dezelve zich zien door geswellen aan armen, heupen en schenkelen met groote blaauwe en bruyne plekken, gelyk de zulke zyn, die door swaare stooten of stokslagen veroorzaakt worden. Dan ziet men lyders, welkers tandvleesch met overlange en swarte kegelen ten monde uytwast, men beschouwt verhemeltens, waar aan dikke verdorve brokken vleesch zitten, die met een gereedschap schoon weg genomen zynde, 'er des anderen daags weer zyn. Men ontmoet hoofden, die door een overmaatige swelling eene afschuwlyke gedaante vertoonen. Hier by komen beving, loomigheyd, benauwtheyd, hik, hoest, koorts, winden, weedom des hoofts, hartklopping, spanning des buyks, en trekking der ledemaaten; zoo dat de lyders zeer groote smerten uytstaan, en, als het kwaad is ingeworteld, jammerlyk sterven. Maar men moet niet denken, dat alle deze kwaalen te gelyk een eenig mensch aandoen, want om hem uyt het leven te rukken zyn maar weynige van nooden. *Deszelfs kwaadaardigheyd.*

Wat de middelen belangt, waar door deze doodelyke kwaal kan worden geneezen, en voorgekomen. Ik ben van oordeel dat een naauwgezette levensregel hier in alle genoegsmiddelen *Hoe de zelve geneezen word.*

te

te boven gaat. Maar hoe verre die op zulke lange scheeps-togten te zoeken is, is yder genoeg bekent. Zout vleesch en spek, mitsgaders stokvisch, dat de dagelykze scheepskost is, is ten hoogste schadelyk; de gort is nog de beste spyze, indienze met wat wyn gesterkt word. De lepelbladen besluyten wel in zich een groote kragt tegen deze ziekte, maar ze moeten van haare natuurlyke hoedanigheden niet beroofte zyn; want deszelfs overgehaalde geest is te hitzig, en oorzaak van een grooter uytwaassemming, waar door de fynste deelen te schierlyker uytdampen, en de groofste des te lymiger en scherper worden. In 't begin kan men deze ziekte 't best tegengaan met zuurtemperende, verdunnende en uytdampende geneesmiddelen, en die de maag en het hart versterken; maatelyke serpe mondspoelingen zyn voor het uytwendige ook heel heylzaam. Maar als de kwaal, door de langduurige reyze, de overhand heeft gekregen, zyn alle deze middelen kragteloos, en niets is in staat om den triomferenden vyand te wederstaan of te overwinnen, als een spoedige ontdekking van 't een of 't ander Land. Want het is naauwlyks te beschryven wat een verandering de landlugt in deze ziekte maakt, en dat het gras der velden, hoe gering het ook schynen mag, in 't vermogen is om die kwaal beter te genezen als alle opgepoetste geneesmiddelen.

Verkeerde gedagten veeler Geneesmeesters. Ik kan niet nalaaten van my ook in 't voorbygaan te verwonderen over die verstandige Geneesheeren, die zoo breed van de scheurbuyk weten te redeneren, en met een ingebeelde wysheyd staande houden, dat indien men na hunnen raad en aangeprezene geneesmiddelen leefde, dan geen schip van de scheurbuyk zoude worden aangetast. Want waar bestaan doch die heerlyke middelen in? Immers altyd in ingredienten, die op de schepen (na langen togt) noyt te vinden, of al verbruykt zyn.

De schepen komen by 't water Eyland. Den 20sten Mey kwamen wy op 14 graaden 41 min. Zuyder breedte, daar wy een groote menigte van blinde klippen, rotzen en kleyne eylanden, door een verwaft, ontmoetten; zoo dat wy van gedagten waaren, dat dezelve eertyds aan den anderen verknogt en vast land zynde geweest, door den aandrang van water van een wairen gescheurt. Onder deze flak boven

an-

andere als het aanzienlykste uyt een Eyland, dat met veel water en rivieren was doorsneden; het geene daarom met den naam van het Water-eyland, door Schouten en le Maire, die het zelve op hunnen Australischen togt in 't jaar 1616. ontdekt hebben, gedoopt is.

In dezen doolhof van rotzen en eylanden hadden wy het ongeluk van de Afrikaansche Galeye, een onzer schepen, jammerlyk te verliezen, dat op de klippen raakte, te barsten stiet en dus verbroken wiert. Men mogt het nogtans wel voor een geluk rekenen, dat alle de menschen, die op het schip waaren, geborgen en behouden wierden, welke op onze twee overige schepen verdeeld, de daar op zynde manschap verstertken. Door de swaare branding die op de wal stont, was 't ondoenlyk voor de schepen om heel digt by het land te naderen; daar ook geen ankergrond te bekomen is. Het is een laag, zandig en klippig Eyland, zynde van binnen meest al verdronken land, maar aan den kant staat het vol geboomte, onder welk men evenwel geene Palmitas nog Kokosboomen vind; 't geen ik geloove dat de reden is, waarom het niet bewoont is. Nogtans zyn vyf van onze mannen, die door de branding aan land gekomen waaren, hier al willens op dit eyland gebleven, en hebben niet weder 't scheep willen komen; verdrietig zynde over alle de ongemakken die ze alreeds uytgestaan hadden, en vreezende dat hen nog meer rampen stonden over te komen en over 't hooft hingen. Het is voor de zelve niet quaad geweest dat het bovengemelde schip verongelukte, dewyl zy uyt de overblyfzelen daar van, en 't geen 'er aan land gespoelt zal zyn, overvloedig van wapenen en alle noodzaakelykheden voorzien wierden.

Daar de Afrikaanze Galeye verongelukt.

Vyf mannen blyven hier uyt vryen wil aan land.

Den 25sten Mey zeylden wy het Vliegen eyland voorby, ook door den voorsz Schouten op dien togt ontdekt. Dit is mede van binnen overal vol zout water, en voorzien met zeer veel groene wilde Boomen; het word bewoont door Wilden groot van lichaam en met boog en pylen gewapent. Den naam van dit Vliegen eyland heeft het te regt bekomen door de ongelooflyke menigte van vuyle vliegen, daar het zelve mede bedekt is; die niet nalaaten ook aan boord te komen, en yder

Hunne komst by 't Vliegen Eyland.

een zoo dik op 't lyf en in het aangezigt vliegen, dat men niet weet op wat wyze zich voor dezelve te verbergen; wyl men kwaalyk kan eeten of drinken, en alles daar van vervult word, dat twee of drie dagen met veel ongemak duurt, wanneer deze ongenodigde gasten 't schip verlaaten.

En by veele bewoonde Eylandjes. Den 29sten Mey zeylden wy tusschen veele rotzen en eylanden door, daar wy hier en daar wel eenigen rook zagen opgaan, een tekén dat dezelve bewoont wierden; maar wy hadden geen gelegentheyd om te konnen landen. Wy vonden dat wy waaren onder 15 graaden 17 min. Zuyder breedte, en de lengte van 224 graaden.

Den 1sten Julii kregen wy op 15 graaden 47 min. ter lengte van 224 graaden een Eyland in 't gezigt, dat tot nog toe niet door de Europeërs bekent of bezogt is geweest. *Zien een onbekend Eyland.* Wy voeren om het zelve te beschouwen en ons te ververschen met de schuyten derwaarts, daar de inwoonders, die ons van verre zagen naderen, op den oever stonden, om ons te keer te gaan en het landen te verhinderen. Dit is een volk van een uytmuntende gedaante, en door den anderen wel besneden en zeer schoon van lichaam; ja hunne huyd, dat te verwonderen is, is zoo wit en blank, als of ze alle in Holland gebooren waaren. *De Inwoonders willen met geweld 't landen beletten,* Zy toonden grooten moed te hebben, om ons af te wagten; want zoo ras wy genadert waaren liepen en sprongen zy als dolle mannen in het water ons te gemoet, en stietten met veel wreedheyd met hun geweer, bestaande uyt spiessen en lanssen, welker punten gewapent waaren met zeer scherp hout, dat in het vuur zoo hard als eenig yzer gebrand was. Waarom wy genoodzaakt zynde ons te redden, en het leven tegen dezen vyandlyken aanloop te beschermen, met onze snaphaanen vuur gaven, dat deze woeste krygers aanstonts het haazepad deed kiezen, en dwong om naar een goed heenkomen te zien; want zoo ras zy de doodlyke gevolgen van deze wapenen gesmaakt hadden, keerden zy ons den rugge toe, en namen hunnen toevlugt tot eene hooge steyle rots, daar zy met een ongelooflyke snelheyd als meerkatten tegen opvlogen.

Maar worden tot de vrede genootzaakt, Hier van daan deeden zy ons begrypen, wyl zy wel zagen dat hunne kragten tegen de onze te kort schoten, dat zy alle vyand-

vyandlykheden wilden agterlaaten, en als vrienden met ons handelen, gelyk wy van onzen kant ook veele middelen in 't werk ſtelden om dezelve tot ons te lokken, wyl wy alle ververſching ten uyterſte van nooden hadden. Als dit naar onzen wenſch uytgevallen en 't beſtand, om zoo te ſpreken, gemaakt was; bragten zy hunne Waaren naar ons toe, beſtaande in Kokosnooten en een zeker bitter kruyt, van ſmaak als Hollandſche tuynkars, 't geen hier zeer overvloedig gevonden wort, daar zy in ruyling verſcheyde beuzelingen en geeſtigheden van kleyne ſpiegeltjes, glaze koraalen van allerley verwen, kammen, bellen en diergelyke ſnuyſſeringen van kleene waardy, voor ontfongen, waar mede zy zoo wel ja beter in hun ſchik waaren als wy met de nooten en het bitter kruyd; dat voor ons veel nutter en aangenamer (in deze geſteltenis van zaaken) als goud en zilver was, wyl wy daar door een merkelyke baat en ongelooflyke verkwikking genoten tegen het ſcheurbuyk, dat ons alreeds in eenen beklaaglyken ſtaat had gebragt. *Onderlinge ruyling.*

By gelegentheyd dat ik hier van de Kokosnooten ſpreek, zal ik den Lezer eene beſchryving der zelve mede deelen. Den Kokosboom, die ook dikwils na 't Maleyts Calappaboom genoemt word, komt met regt de eerſte plaats onder al de Indiſche boomen toe, wyl hy niet alleen in alle Oorden der beyde Indiën gevonden word, maar ook alles verſchaft wat een menſch tot zyn levens onderhoud van nooden heeft. Hy komt voort uyt een geplante Noot, en ſchiet regt op by leedjes, die yder een kerf hebben, ter hoogte van ruym vyftig, zestig en meer voeten. Kleen is hy van wortel, en asgraauw van ſtam, die doorgaans een dikte van vyftièn duym houd, doch onder aan wat dikker is; 't beſte tiert hy aan den zeekant, en langs de in zee vlietende rivieren. Nergens heeft hy takken als boven aan, daar dezelve, ten getale van vyftien of zestien, eenen ronden top maaken. Zy zyn wel twaalf of veertien voet lang, redelyk dik, met een geut in 't midden en eenen ronden rug, voorzien ten wederzyden met veel neerhangende bladen, die jong zynde wit, daar na groener worden, en ruym een vinger breed en drie ſpannen lang zyn; tuſſchen deze bladeren komt de bloezem voort, niet ongelyk de Caſtanien, die afvallende een ſlang- *Kokosboom beſchreven.*

agtig deel naarlaaten, dat wat breed is, waar uyt de Nooten gebooren worden, die tot veertig, vyftig toe by risten van agt, tien en meer aan harde stronken hangen, en de groote hebben van den bol van een hoed, en langwerpig rond zyn.

Kokos-nooten. De buytenste dop van deze Kokosnooten bestaat uyt een dikke spongieuze bolster van veele rosagtige door een loopende vezelen, onder welke een harde bruyne schaal komt, die het pit besluyt, dat byna een duym dik zich geheel rondom het binnenste van den dop strekt, en eenigzins hard is, wit, voedzaam en van smaak als een hazelnoot met een holte in 't midden die vol is van een zoet, lekker, gezond en ververschend water. Met welk water de Noot als ze nog groeyt, geheel vervult is zonder eenig pit, dat zich eerst met het rypen rondom het binnenste van den dop alzoo zagt als room zet; en als de Noot ryp is meer en meer toeneemt en hard word. Die, schoon zy vry zoet is, hard valt om te verteeren en daarom zelden gegeten word; zoo dat het zoet en kragtig water het meest genuttigt word.

Boven in den top van den boom is een soort van een Palmiet, dat langwerpig, bolagtig en van verwe spierwit, in een schede besloten is; 't geen door een keurige hand bereyd een smaakelyk voedzel als bloemkool geeft. Maar wanneer men dit pit uyt den boom neemt, kwynt hy en sterft eerlang, waar uyt ik vaststelle, dat de groeyzaamheyd van den boom (die lang leeft) in dit pit bestaat.

Wyn di Palma. Uyt dezen boom is 't ook dat de vermaarde wyn di Palma getapt word, die op Ceylon *Suri*, in Ambon *Towak*, en elders *Noddi* genoemt word, en in kleur na wey gelykt. Om dezen wyn te bekomen snyd men een zyner beste bloessem-stronken af, eer 'er eenige vrugt aan is, waar uyt eene aangename vogt zypelt, die in een onderhangenden pot of bamboes ontfangen word, en in een etmaal wel een stoop nats uytlevert; zynde zeer zoet en lieflyk, maar moet in vierentwintig uuren gedronken worden, wyl hy zuur word en binnen drie dagen de eygenschap van azyn bekomt. Deze uytzypeling duurt gemeenlyk zoo lange als de vrugt zou hebben moeten groeijen en dan verdroogt het. Indien alle drie de vrugtdragende takken dus afgekapt worden, brengt

brengt de boom dat jaar niets voort. Deze drank word door geheel Oost-indiën 's morgens en 's avonds te koop gebragt. Maar de eygenaars die veel boomen bezitten, trekken door kragt van vuur uyt het zap, dat in de oude boomen zoeter en sterker als in de jonge is, een brandewyn, die Arak genoemt word, en daar een groote winst van komt; ook koken zy 'er een bruyne en witte zuyker uyt door 't bydoen van kalk. Maar laaten wy eens kortelyk beschouwen, wat 'er verder uyt dezen boom voor nuttigheden by alle volkeren getrokken worden.

De jonge bladeren dezes booms dienen den Malabaaren om op te schryven, ook worden 'er de huyzen mede bedekt; gelyk 'er de Indiaanen ook hoeden, beurzen, matten, mandens en waayers van maaken, en 'er veele andere kleene diensten uyttrekken. Van het hout des booms, dat zagt, wit en spongieagtig is, bouwt men huyzen en vaartuygen. De buytenbolster der Noot word geklopt, wanneer de kwaade stof als zaagzel wegvalt, overlaatende veele kleene vezels en zagte draaden, die tot gaaren gesponnen worden, waar van men kleederen, zeylen, behangzels, allerley touwerk en veele goede kabels maakt, die *koire* kabels genoemt worden en zeer lang duuren. Men kalefatert 'er ook de schepen mede, en draayt 'er lont af, die zeer goed is en vinnig brand. *Algemeen voordeel en nuttigheyd der Kokosboomen.*

De harde dop dezer Nooten verschaft den Inlander fraaye beekers, kroezen, koppen, nappen, lepels, tregters, ja allerley eet- en drinkvaten. Zeer glad en bruyn gepolyst dienen ze den Grooten tot Pinangdoozen, en worden met goud en zilver beslagen.

De pit van de Noot word niet alleen uyt de hand gegeten, maar ook veel gebruykt tot vleeschnat, en om ryitenbrey van te kooken, daar men dan dus mede leeft. De buytenste bast neemt men van een drooge Noot af en geeft twee goede slagen op het midden der zelve, die in twee gelyke deelen breekt en het water uytstort, wanneer men met een kleene daar toe gemaakte rasp het pit schoon uytraspt en in versch water te weeken legt, het welk wit word en den naam krygt van Kalappus melk; hier in kookt men ryst, vogels, moeskruyden en vleesch, dat een smaakelyk nat geeft.

Heylzaame Olie. Behalven drank en voedzel trekt men nog uyt de Noot een olie, die van meer nuttigheyd is, en versch zynde voor boter dient, gelyk men ook moeyte heeft om den smaak dezer olie, wanneer 'er visch of iets anders mede gebakken word, van die van de boter te onderscheyden. Als deze olie wat ouder en sterker word, word ze tot nachtlicht in de lampen gebrand. Heel versch of heel oud is dezelve heylzaam voor veelerley kwaalen, en is van good gebruyk om door 't stryken lamme leden en andere ongemakken te regt te brengen en te genezen. Om deze olie te maaken neemt men Nooten die lang geplukt zyn, om dat der zelver pit zagt en olieagtig is, dat geraspt en in versch water te weeken gelegt word; waar na men het zelve kookt, wanneer 'er een olie boven op komt dryven die men 'er afschuymt, en dit is die schoone Kalappus olie.

Dus blykt het dat deze Kalappusboom van de uyterste nuttigheyd is voor het menschlyk leven, wyl hy alles verschaft wat men tot onderhoud van het zelve van nooden heeft. Gelyk zich 'er dus de bewoonders van de Maldivische eylanden van bedienen, die geheele schepen uyt dezen boom te zamen stellen, zonder dat 'er een eenige yzere nagel aankomt, zynde alleen met touwen van den Kokosbast te zamen gehegt. Al wat dient om deze scheepjes door zee te brengen, met hun lading, spys, drank, en kleeren, trekt zynen oorsprong van den zelven boom. Maar laat ik my niet langer met dit onderwerp ophouden.

De Reyzigers vallen in de lagen dezer Eylanders. Schoon het door deze onderlinge ruyling scheen, dat deze voorsz Wilden met ons in een goed verstand en vriendschap geraakt waaren, ondervonden wy kort daar op, dat dit niet meer als een geveynsde vrede was, die alleen maar diende om ons te bedriegen, en des te beter in hunne lagen te doen vallen; met welken schelmschen aard meest al de Inwoonders der Eylanden, die in deze zeën leggen, besmet zyn. Want als eenige onzer manschap gelast om het land te bezien en dat verder te ontdekken, door een zeer naauwe en enge weg tusschen de rotzen en klippen landwaarts aantrok, om de gestaltenis en geschapentheyd des zelfs te bezien, zoo komt hen eene heel oude grysaard te gemoet, die, wyl hy de onze nog zy zyne taal verstonden, hen door veel tekenen en middelen *Worden door een oud man gewaarschouwt.*

wilde

wilde doen begrypen, dat het daar voor hen niet veylig was, en dat zy best zouden doen van weer rugwaarts te keeren: hier om wees hy met zyne hand te rug, en om hen het aanstaande gevaar en de heymelyke lagen te beter te doen begrypen, nam hy een steen van den grond op, die hy voor zich ter neer wierp. Hoewel ons volk hier door hadde behooren te verstaan (gelyk zy ook wel eenigzins deeden) dat deze Wilden hen van den top der rotzen met steenen zouden komen bestoken; sloegen zy, zich op hunne wapenen betrouwende, evenwel de vermaaninge en teekenen van dezen goeden ouden Wilden in den wind, en trokken voort; maar zoo ras waaren ze niet wat verder voortgegaan of een yselyke stortregen en hagelbuy van steenen kwam hen van alle zyden, eer zy 'er 't minst om dagten, overvallen, en wel in zoo grooten meenigte en met zoo een geweld, dat veele van ons volk daar door gekwetst en gelemt wierden, zonder dat zy grooten tegenweer om zich te beschermen, en de Wilden van boven te verdryven, konden doen, die hunnen aanslag op al te goeden en te zekeren plaats hadden in 't werk gesteld. Zoo dat ons volk tegen wil en dank genoodzaakt en gedwongen wiert om den voet te slaaken, en met hunne gekwetste koppen te rug te keeren, nog al blyde zynde, dat het 'er niet erger afgeloopen was.

En met steenen kwaalyk gehandelt.

Wat verder deze schelmen en verraaders betreft, die, gelyk ik gezegt heb, van een fraaye en schoone gestalte zyn; zy hangen in hunne ooren ten vercierfel peerlen, die zekerlyk al van een goede grootte zyn. Om hunnen hals en lichaam dragen zy ten zonderlingen cieraad schelpen van Pareloesters.

Wyl wy door het bittere kruyd, dat hier in groote menigte wast, en dat wy van de Wilden hadden ingeruylt, veel baat en verkwikking in onzen ziektens hadden ontfangen, zoo wiert aan dit nieuw ontdekte Eyland van ons den naam van 't verkwikkings-eyland toegevoegt.

Waarom dit 't verkwikkings eyland genoemt word.

VIII. HOOFD-

VIII. HOOFDSTUK.

Gebrek der lyftogt en toeneming der ziektens. Besluyt om naar huys te keeren. Vreemd Eyland. Fraaye schuytjes dezer Eylanders. Dat men 't Boumans eyland noemt. De Reyzigers vinden weder Reuzen. Patattes. Zy komen by Arimoa, daar Schouten en le Maire eertyds slegt onthaalt wierden, en zy beter ontfangen worden en met ververfching voorzien. Inwoonders van Arimoa. Moa. Schoutens eyland. Gilolo. Nagelboom beschreven, en voordeelen der Compagnie aan dezelve. Konings Nagelen. Nootemuscaatboom. Wat de Compagnie voor dezelve geeft.

De lyftogt verminders, en de ziektens nemen toe op de schepen.

NA dit voorval met deze schelmze Wilden, vertoefde men hier niet lang, maar raakte weer onder zeyl, en dewyl de victailje van dag tot dag allengskens verminderde, en daar en tegen de ziektens, niet tegenstaande de verkwikking door de bittere kruyden, geduurig tot onzer aller droefheyd vermeerderden en swaarder wierden, ontsakte zelfs den hardvogtigsten de moed, om ons oogwit te bereyken, en zoo verre met de schepen te konnen komen, als onze reyze lag; waarom de Opperhoofden der schepen den Raad beleyden, alwaar met rypen raade overwogen wierd, of 't mogelyk en raadzaam was de reyze te vervolgen, en dezelve tot zoo verre als de Last-Brief lag voort te zetten, daar een weynige leeftogt nog maar overig was, en het te verwagten stont, dat ons eerstdaags alle noodige dingen stonden te ontbreken, dan of het noodzakelyker was van cours te veranderen, en den besten weg t'huyswaarts in te slaan, dewyl de ongemakken en ziektens sterk vermeerderden, waar door de Equipagie dagelyks swakker en minder wiert; welke ongemakken na alle waarschynlykheyd meer en meer stonden toe te nemen; dit alles wel overwogen zynde, wierd 'er vastgesteld en besloten, dat men van cours

Men besluyt om naar huys te keeren.

coursveranderende, den weg naar het lieve Vaderland, door de Oostindiën, zoude ondernemen. Wy lagen toen op 15 graaden 47 min. Zuyder breedte, de lengte van 224 graaden 18 min. zynde na onze gissinge twaalf honderd mylen van Peru afgezondert.

Den 12den Junii kregen wy de hoogte van 15 graaden 16 min. Zuyder breedte, en de lengte van 205 graaden 8 min.

Komst by een vreemt Eyland.

Den 14den dito ontdekten wy twee Eylanden, welke wy om d'onstuymige en ruwe zee niet digter konden naderen, om de zelve te bezien, maar hadden daar en tegen het vermaak, dat de inwoonders der zelve ons quamen beschouwen, en met veele schuytjes rondom de scheepen swieren, die zoo fraay en konstig gewrogt waaren, dat 't nauwlyks te gelooven is dat onder zulke Wilde volkeren iets diergelyks kan gevonden worden; wyl dezelve van zoo een kunstig maakzel, aardigen toestel en fraaye gedaante waaren, en door veelerhande konstig ingesneden figuuren versiert, dat men zich niets sierlyker verbeelden kan; en zeker het ingesneden of ingehouwen beeldwerk, dat het grootste sieraad dezer schuytjes was, was zoo konstig, dat ik niet twyfel, of men vind in Europa veele beeldsnyders, die het niet netter zouden konnen uytwerken. De voerders dezer fraaye schuytjes waaren gewapent met werppylen, en hadden hun hooft versiert met groene bladeren en het lichaam bekleed met riet. Dit Eyland kreeg den naam van het Boumans eyland na den schipper Bouman. Zeer lustig en vermaakelyk was het om te aanschouwen; vrugtbaar en met boomen omringt, onder welke zich veele Palmytboomen vertoonden.

Fraaye schuytjes dezer Wilden.

Dat men 't Boumans Eyland noemt.

Den 15den Junii kregen wy een eyland in het gezigt, dat eene lengte van zeven mylen besloeg, leggende op de hoogte van 13 graaden 41 min., en de breedte van 200 graaden 15 min. Veelen bevong de lust en begeerte om dit Eyland aan te doen, in hoope van daar eenige ververschinge te zullen bekomen: maar het wierd uytgesteld, en wy vervolgden onze reys, zonder hier aan land te treden, om dus den tyd te spaaren, dewyl dagelyks hoe langer hoe meer onze elenden en ongemakken vermeerderden, en de ziektens door veele toevallen swaarder en grooter wierden.

De Reysigers zien veele Eylanden.

Den 18den Julii vernamen wy veele en verscheyde Eylanden, en onder andere nieuw Zeeland, dat na gissing ontrent 300 mylen groot is, en onder 6 graaden Zuyder breedte en de lengte van 166 graaden legt.

Vinden aan land veelen Reuzen. Den 20sten Julii maakten wy ons gereed om naar het naaste land te vaaren, en te bezigtigen wat op het zelve, tot onzer verkwikkinge, te vinden was; maar zoo ras wy het land onder onze voeten kregen, zagen wy deszelfs inwoonders, die met groote schreden en een yslyk getier en geschreeuw ons te gemoet kwamen loopen. Dit waaren ook zulke gasten als wy op het Paasschen Eyland gezien hadden, alleenlyk waaren zy wat kleynder van gestalte, en niet grooter als negen of tien voeten. Verder was dit Reuzen geslagt van een zeer swarte verwe, en voor het grootste gedeelte geheel naakt, zoo als zy van 's moeders lichaam gekomen zyn: van een wreed en stuurs wezen, en stouten en dapperen imborst, die scheenen wel wat te zullen durven ondernemen en uyt te voeren. Wy konden niet anders als 't manvolk te zien komen; maar vrouwen nog kinderen vertoonden zich niet voor onze oogen, misschien hadden zy dezelve uyt vrees voor de onze landwaard in gezonden. Wy bezigtigden ook hunne huysjes of hutjes, daar niet veel in te zien nog te vinden was; wyl al het huys- en voorraad, dat in dezelve lag, bestont in wortelen, die Patattès genoemt worden, en vischnetten, waar mede het schynt dat zy zich meest geneeren.

Patattes. De Patattès zyn wortelen niet ongelyk de artischokken, en vallen in ligte en middelmatig vogtige gronden, en schieten zagte bruyngroene bladeren, die wat na de spinagie swemen. Zy kruypen langs de aarde, wortelen door vezeltjes, en dragen een bloem gelyk een klokje, aan welker eynde 't zaad groeyt. Gemeenlyk zyn de wortelen wit, ook wel rood, gemarmeld, geel en violet. Zy worden gebraaden in een digt toegestopte pot met weynig water, en zyn dan zeer gezond en smaakelyk.

Den 22sten dito, waren wy gekomen op 2 graaden 25 min. Zuyder breedte, en de lengte van 156 graaden 15 min. Hier vertoonden zich in onzen weg meer als vyftig, zoo groote als

kleyne

kleyne, hooge en lage, Eylanden; zy lagen alle digte by malkanderen, niet meer of min als een uur van een gescheyden.

Den 31ften dito wierden de ankers uytgeworpen digte by het bewoont Eyland Gramoa of Arimoa, dat niet verre van het Eyland Moa of Demoa aflegt, 't welke mede bewoont is. Beyde zyn zy ontdekt en gevonden door den meergemelden Schouten en le Maire in 't jaar 1616., die op Moa met de Wilden overhoop raakten, want als zy den 1ften Junii daar aan land voeren met twee schuyten, om kokosnooten en andere ververſching te haalen; maakte de Schipper, die 't gebied over deze schuyten had, zoo veel bravaden, dat het den Indiaanen verdroot, die zich op hun hoede houdende, het volk, zoo ras het aan land kwam, zoo fel met ſchigten beſchoten, dat 'er wel zestien ſwaarlyk gekwetst wierden, nevens den koopman Aris Klaasz, die dwers door de hand geſchoten wierd, terwyl de Schipper, oorzaak dezes onheyls, hem onder de Doft, daar de Maats op roeyden, verſchool. Zy ſchoten wel weer onder den hoop met musketten en ſteenſtukken, maar moeſten evenwel voor het geweldig ſchieten der Indiaanen wyken, die hen tot onder het ſchip vervolgden. Des anderen daags ſtaken zy, om wraak te nemen, op een kleyn byleggent eylandje eenige hutjes in brand, daar de Swarten geweldig over tierden en riepen, maar zy ſchoten met grof geſchut onder dezelve en boſchwaards in, dat 'er geen een meer voor den dag dorſt komen; maar een man afzonden die vreede verzogt, 't welke zy verkregen, en waar op zy den Nederlanderen allerley ververſching aanbragten, die dus van haar ten laatſten groote vriendſchap genoten. Op Arimoa waren de Swarten ook zeer vriendelyk, hielpen hen de zegen trekken, en gaven haar zoo veel kokosnooten als zy begeerden.

Zy komen by Arimoa en Moa.

daar Schouten en le Maire eertyds ſlegt onthaalt wierden,

Als de ankers voor dit eyland Arimoa (gelyk wy gezegt hebben) geworpen waaren, wierden 'er eenige booten bemand om te bezien of zy aan land zouden konnen komen; zoo als dezelve naderden, kwamen de inwoonders des Eyland wel met twintig van hunne ſcheepjes ons te gemoet vaaren, die opgepropt waaren met mannen, alle met boog en pylen ge-

en zy beter ontfangen werden.

wapent; zy vielen ons nogtans niet aan, maar hielden zich gereed, en keerden met ons naar het Eyland te rugge, daar zy ons in het aan land ſtappen niet verhinderden, maar het zelve gewillig toelieten. Hier kwamen zy altemaal voor den dag, en ſchenen verzet en ontſtelt te ſtaan, als of 'er een nieuwe en onbekende vyand hun kwam beſtooken; waarom zy onze manſchap van alle kant omringden, zoo wel de mannen als de kinderen en vrouwen, die als Amazonen ook alle met pyl en boog gewapent waaren, en daar wel mede ſchenen om te konnen gaan; en ons als wilden vraagen wat wy hier kwamen uytvoeren, en wat het was dat wy begeerden, als 'er by toeval een van ons volk met zyn geweer op een kokosboom aanlag, en den zelven met den kogel zoodanig trof, dat de noot ter neer viel, die aanſtonts met grooten ſmaak gratig wiert opgeknapt; dit hadden zy zoo ras niet gezien, of merkende dat het ons daar haperde, vloogen 'er eenige als katten met haaſt in den boom, ſchudden 'er de vrugten af, en zagen met vermaak aan, hoe yverig de onze die Nooten in overvloed vergaderden. Als wy hier door in goed verſtand met den anderen waaren geraakt, bragten wy onze krameryen hervoort, en gaven hen meſſen, tabak, fluytjes, koraalen en diergelyke ſnuyſteringen meer, dat zy met blydſchap ontfongen, en het geen zy zoo hoog ſchenen te agten, dat ze ons alle tekenen van vriendſchap bewezen, en in plaats van die kleynigheden met een groot getal van nooten en orangie-appelen voorzagen, ook vereerden zy ons een boog met pylen, dat voor een beveſtiging der aangegaane vriendſchap onder die volkeren gehouden word.

En met ververſching voorzien.

Inwoonders van Arimoa.

Wat deze inwoonders van Arimoa verder betreft, zy kwamen in onze oogen afzienlyk en mismaakt voor, en voornamelyk hunne wyven, die de neus doorboord hadden, waar in zy ſtokjes droegen, die niet alleen zomtyds de lengte van een vinger maar zelfs van een voet hadden.

Landing op Moa.

Als wy deze Eylanden verlieten en weer in 't ſchip gekomen waaren, deden wy ook met het vallen van den nacht eene landing in het nabuurig eyland Moa, om ons verder met kokosnooten en piſang vrugten te voorzien.

Dit Eyland is wel agt mylen Ooſt en Weſt lang, en drie of vier mylen breed, rondom leggende op een ſmal riff. Als wy hier klaar geraakt waaren, maakten wy weder ſpoed, gelyk men wel begrypen kan, dat lieden die met alle ongemakken van ziektens, gebrek aan leeftogt, en noodige ververſching worſtelen, en hier des daags de heete zonneſtraalen en 's nachts de felſte koude moeſten verduuren, zich niet lang ophouden, maar met allen ſpoed naar het eynde van hunnen togt, en de begeerde haven van ruſt en verkwikking zullen ſpoeden.

Den 14den Auguſti zeylden wy het Schoutens eyland voorby, aldus genoemt na ſchipper Cornelis Schouten op de voorzeyde Auſtraliſche reyze, dat een ſchoon groen Eyland is, luſtig om aan te zien, en wel 18 of 19 mylen na giſſing lang, wordende door zeer rad en gaauw volk bewoont. *Schoutens Eyland.*

Den 16den dito paſſeerden wy de Linie Æquinoctiaal.

Den 25ſten dito zagen wy het eynde van het groote land van Nova Guinea of Terra des Papous, dat mede eerſt door den togt van Schouten en le Maire is bekent geworden. *Nova Guinea.*

Den 26ſten dito kregen wy het eyland Gilolo in het gezigt, dat met Ternate, Tidore, Motir, Makjan en Batsjan de zes Molukſche eylanden uytmaakt, waar van daan de berugte ſpecerye der Nagelen is hervoort gekomen; die nu hier overal uytgeroeyt zyn, en nog jaarlyks uytgeroeyt worden; wyl Amboina alleen zoo veel der zelve kan voortbrengen, als de heele wereld noodig heeft. *Gilolo.*

Het is wel 70 of 80 mylen lang, en ontrent ook zoo breed, en plagt in oude tyden over de andere Eylanden te gebieden, maar tegenwoordig ſtaat het onder de Koningen van Ternate en Tidore, of de Ooſtindiſche Maatſchappy, die 'er eenige vaſtigheyd heeft, en 'er jaarlyks gevolmagtigden naar toe zend, om alle Nagel- en Nooteboomen, die zy daar vinden zullen, uyt te roeyen.

Wy zullen van den Nagelboom in 't kort iets zeggen, hy is in gedaante den Laurier gelyk, en eenen hoogen ouderdom krygt, ja wel van honderd en meer jaaren. Hy heeft een redelyke hoogte, en breyd zich in veele takken uyt; die digt by *Nagelboom beſchreven.*

een uytspruyten, en op de wyze eener Piramide boven uytloopen. De schors is asgraauw van verwe, effen, glad en aan het hout, dat hart en swaar is, vast. Zyne bladeren aarden na den laurier, die in grooten getalle aan langagtige steeltjes by den anderen, en ook wel enkelt zitten, en ontrent een hand breed lang en twee vingeren breedt zyn. Die aan de toppen der takken groeyen hebben een purpre verwe, de andere een donkergroene, en geven in het vryven eenen sterken nagelreuk, Als de boom negen jaaren oud is brengt hy aan de toppen der takken, die in veele dunne scheutjes eyndigen, zyne bloemen voort, die in den beginne witagtig van verwe en die der kerssen niet ongelyk zyn, maar yder blaadje is door drie streepjes onderscheyden. Uyt deze bloemen komen de vrugten voort, aan byzondere steeltjes van drie en meer by een, en die meest in grooter getal zyn als de bladeren des booms, eerst groen, dan ros bruyn, en op 't laatst geelagtig swart, dat een aangenaam gezigt verschaft. Opmerkelyk is het, dat deze boomen by groote droogte veel meer, ja eens zoo veel vrugten voort brengen als in een regenagtig jaar, ook geven de bloemen by droogte meer geur als by den regen In October zyn ze ryp, en dan begint de pluktyd, die tot in December duurt; een gedeelte plukt men met de handen, de overige slaat men met lange haaken af, om de welke te beter te konnen vinden en verzamelen, wort de grond van te vooren gezuyvert en uytgewied. Die aan den boom blyven hangen, zwellen en worden veel dikker en grooter als de andere, die dan Moernagelen genoemt worden; welke dan wel tot een specerynagel onbequaam maar het beste zyn om 'er nieuwe boomen uyt te teelen. Want die uyt andere nagelen voortgekomen zyn geven zulke duurzaame en kragtige vrugten niet, als deze, die om de drie jaaren verpoot wordende, in vrugtbaarheyd ongemeen toenemen. Voor een pond dezer Nagelen ontfangt de Inlander van de Maatschappy een schelling, die ze weer voor vier guldens de heele wereld door, ja in Amboina zelfs, verkoopt; zoo dat dit geen gering gedeelte haarer inkomsten is.

Hoe de Nagelen verzamelt worden.

Voordeel der Maatschappy aan dezelve.

Konings-nagelen.

By den Inlander is ook ongemeen (ja tot overgeloof toe) geagt een Nagel van byzonder maakzel, en veel grooter als de

ge-

gemeene, schoon van de zelve kragt, die Konings-nagelen genoemt worden, en waar van men tot nog toe niet meer als twee boomen oyt heeft konnen vinden. Ook is 'er nog een soort van kleene nagelen, die ryst- of padi-nagelen genoemt worden, maar men ziet dezelve zeer zelden.

Verhaal van den Nootemuskaatboom. By den Nagelboom voegt niet kwaalyk die der Notemuskaaten, die ook te gelyk de ziel der speceryen de Foelie voortbrengt, en die tegenwoordig door de Maatschappy alleen in 't eyland Banda aangekweekt en op alle andere Eylanden uytgeroeyt is, of nog dagelyks uytgeroeyt word. Hy word onderscheyden in wilde en tamme, en deze in mannetjes en wyfjes Nooteboom. Hy heeft de gedaante wel eenigzins van den peerenboom, maar is wat platter van kruyn, alzoo zyne takken zich veel ter zyden uytbreyden, en heeft zomtyds eenen regt opgaanden, zomtyds eenen lagen stam. Glad en bruyngraauw is hy van schors, zyne bladeren lang en wel zoo spits als een peerenblad, bleekgroen van verwe. Glad, effen en doorloopen van geringe vezelen. Zy groeyen twee aan twee aan kleene steeltjes, en geven eenen heerlyken reuk, als men ze vryft of onder door dezelve heen rydt.

Als de boom agt of negen jaaren oud is wort hy vrugtbaar, en brengt eenige geelagtige kleene knopjes voort, waar uyt met 'er tyd een witte bloem, die der kerssen niet ongelyk, hervoort komt, uyt deze bloemen komt de vrugt, die de groote van een gemeene zuykerpeer of kleene persik, en eenen ruygen en rimpeligen bast heeft, en in den beginne eene groene, daar na eene goutgeele verwe vertoont.

In agt of negen maanden is de vrugt ryp, en dan scheurt zich de bast of bolster van een, die ontrent een pink dik is; door welke spleet zich de Foelie, hoog rood van verwe, en als een netje rondom eene dunne glimswarte schelp of dop vertoont, waar in de Nootenmuskaat is opgesloten, die uyt dien kerker verlost, en in de zonne of elders gedroogt, in kalkwater word ingedoopt, waar in dezelve een grooter geduurzaamheyd word toegebragt. Alle vrugten worden niet op een en den zelven tyd ryp, maar men plukt die wel driemaal in het jaar; in Augustus, November en April. De dierbaare olie, die uyt de Noot

Noot en Foelie getrokken word, is, nevens die der Nagelen, door de geheele wereld om haar heylzaame kragten bekent.

Wit de Maatschappy voor de zelve geeft. De Maatschappy betaalt aan de Meesters der Nootenmuskaatbosschen, dat Hollanders zyn, en die gemeenlyk Perkeniers genoemt worden, voor elk pond Foelie zeven en een halve stuyver, en voor elk pond Nooten een halve stuyver; daar en tegen verkoopt zy dezelve gemeenlyk de Foelie voor drie guldens twaalf stuyvers, en de Nooten voor twee guldens agttien stuyvers, waar op voor haar jaarlyks een groote somme gelds moet overschieten. Zy betalen egter niet te weynig aan de Perkeniers, wyl die daar zeer wel van konnen leven, en op hunne Perken schatryk worden, zoo dat 'er niet lekkers van spys of drank is dat zy niet hebben. En zy zyn zoo wel van Nederlands en Luyks Bier, Mom en keurlyke Wynen, als de Landvoogden, voorzien.

IX. HOOFDSTUK.

Amboina word gezien. Wanneer het zelve door de Hollander's bemagtigt is. De stadt Ambon en deszelfs inwoonders. Amboineezen. Hunne bygeloovigheden, zeden en gewoontens. Kunstjes der Vrouwspersoonen. Ceram. Alfoereezen, die altyd tegen den anderen oorlogen. Hunne vreemde schatten en spyze. De Reyzigers komen by Boero. Wonder Binnenmeyr op dat Eyland. Celebes. Macasser en magt der Hollanders aldaar. Macassaaren en hunne Wyven. Komst by Java. Landing op Japara. Koninklyk Hof en Tempel. Krokodillen.

't Eyland Amboina word gezien. WY hadden de wind zoodanig tot ons voordeel, dat zich het geurige eyland Amboina daags daar aan voor ons gezigt vertoonde; leggende op de Zuyder breedte van 3¼ graaden, en op 145 graaden lengte, ontrent vierentwintig mylen van 't eyland Banda, en nader aan de vaste kust van Indiën als eenige

eenige der andere Molukze eylanden. Het is een lustig Eyland, bestaande in de rondte twintig of tweeëntwintig mylen, waar van daan tegenwoordig de Nagelen alleen hervoort komen. In twee deelen wort het byna door een grooten Golf of inham afgescheyden, en hangt alleen met eene kleene tonge lands aan den anderen; van welke het Noorderdeel of Hitoe het grootste, en het Zuyd-Oosterdeel of Leytimor het kleenste en het aanzienlykste is, wyl op het zelve de Stadt Ambon en de Hoofdvesting Victoria legt, waar in de Landvoogt zyn verblyf houd, die deze heele Landvoogdy gebied, bestaande buyten Amboina in nog tien Eylanden, genoemt Boero, Amblauw, Manipa, Kelang, Bonoa, Ceram, Ceram-Laöet, Noessa-Laöet, Honimoa en Oma. Het is tamelyk vrugtbaar en geeft eenen overvloet van Plantgewassen, als milie, geerst, tabak, kokosnooten, patates, pinang, orangje-appelen, limoenen, citroenen, zuykerriet, bamboesriet en andere vrugten. Men vind 'er ook allerley slag van dieren, en de zee is 'er uytermaaten vischryk. *Ambonze Landvoogdy.*

Amboina is het eerste eyland dat de Hollanders in de Indiën gewonnen en den Portugeezen ontnomen hebben; die 'er zich in het jaar 1546. meester van hadden gemaakt, en zedert eenen vasten voet in het zelve gehouden, tot in den jaare 1605. wanneer de Admiraal Steven Verhagen den Portugees verdreef, veel buyt bekwam, en dit Eyland voor de Maatschappy veroverde; die aldaar zoo magtig is geworden, en zoo volstrekt heerscht, dat geen koning of vorst iets tegen haar welbehagen kan doen. *Wanneer Amboina door de Hollanders bemagtigt is;*

De lugt die over dit Eyland hangt is zeer ongezond, en in het algemeen schynt het eenigzins woest, doordien zich overal, waar men de oogen wend, een steyl gebergte, vervaarlyke rotzen, spelonken, en akelige bosschen vertoonen; in het regensaaysoen hoort men over al het swaar gedruys der rivieren, die van hemelhooge bergen in zee storten. Maar in het Westermoesson is het land in zich zelve aangenamer en vermaakelyker; daar dan de geur der Nagelboomen en de heldere rivieren veel toe doen. Het is voorzien met zeer veel dorpen der Inlanders, en verscheyde vastigheden en paggers der Nederlanders. *Gedaante van dit Eyland.*

De stadt Ambon en deszelfs inwoonders.

De voornaamste vesting is de stadt Ambon, die door het kasteel Victoria beschermt word, leggende langs strand op de Noordzyde van Leytimor, en begrypende wel 1000 huyzen buyten de openbaare gebouwen, die in goeden getalle zyn, en waar van 't Kasteel het aanmerkelykste is, en in 't Noorderdeel der stadt legt. Eene Vesting met vier bolwerken, en rykelyk voorzien van geschut en noodige militie, waar in ook de Landvoogt woond: voorder is om dezelve nog een ringmuur gemaakt van twaalf voeten hoog, met een buytengragt versterkt en door bolwerken bestreken. Deze Stadt is bewoont van verscheyde Indische Natien, waar onder de Chineezen zeer in rykdom uytmunten, maar de Hollanders maaken het grootste getal uyt, die zoo 't geringe luyden zyn, 't 'er zeer sober hebben, maar die van middelen en ampten voorzien zyn leven daar zeer edelmoedig, en valt hunne zamenwooning zeer vermaakelyk, die van geen schatting, verponding, hondertste penningen, nog andere lasten weten; nogtans valt het huyshouden zeer kostbaar, daar het groot getal slaaven dat zy houden veel toe doet, nevens de duurte der levensmiddelen, die van andere plaatzen moeten komen, als de keurlyke zoo Fransche als Persiaansche wynen, Zek, en schoone Europeesche bieren, daar zy malkanderen bezoekende, dat dagelyks gebeurt, eenen goeden roes van drinken.

De Landvoogt van Amboina heeft een zeer groot gezag en gebied over de andere Nederlanders, zoo wel groote als kleene, zoo absoluyt by na als een Prins, ook heeft hy een groot inkomen, zoo aan weddens en het geen hem toegelegt wort, als van geschenken en andere middelen.

Amboineezen.

Wat de Amboinezen of inwoonders van dit Eyland betreft, zy zyn van eene middelmaatige gestalte, vaal en olyfagtig van verwe. Zy hebben groote knevels, weynig baarts, en zyn nog al wel besneden van aangezigt; ja men vind 'er vrouwen, die fraaye bakkesjes en eene bekoorlyke gestalte hebben. Eertyds was 't een wild, woest, dom en ongeschikt volk, zonder eenige politie, en dat by de andere Indiaanen voor menschen-eeters te boek stont, maar nu zyn ze door den ommegang met de Portugeezen, en daar na met de Hol-

Hollanders, zeer in snoodheyd en schranderheyd toegenomen.

Doch dit is egter niet magtig, om hun af te brengen van duyzend bygeloovigheden, waar in zy alle volkeren der wereld overtreffen; zoo dat 'er naauwlyks iets is, dat zy niet ten goeden of kwaaden duyden, en daar de Duyvel de hand niet in heeft. Wanneer hun, 's morgens uyt den huyze komende, een gebrekkig mensch ontmoet, zullen zy aanstonts weer naar huys toe keeren. De eerste visch die zy met een nieuw net vangen, zullen zy of zelfs eeten of weggeven. Als zy met hunne Waaren ter markt komen, geven zy altyd het eerste stuk voor den prys die hun geboden wort. Indien hunne kinderen geprezen worden, zoo stellen zy vast dat dezelve ziek worden zullen. Ook gelooven zy sterk aan het waaren der Geesten, en stellen veele grillen in 't werk om te beletten, dat dezelve hun of hunne kinderen geene schade toebrengen. By een Maan Eclips zullen zy sterk op bekkens kloppen om de duysternis, die de Maan bedekt, te verdryven. Voornamentlyk geven zy agt op het vogelgeschrey, zoo dat zy noyt zullen uytgaan wanneer zy eenen uyl of anderen ongeluks-vogel hooren krassen; en wanneer 'er een raave over hun huys vliegt, roepen zy altyd vreet drek! meenende dat 'er anders een van hun huysgezin zou sterven. In het hoofthair stellen zy zulk eene eer, dat men hen geen grooter smaad kan aandoen als met 't zelve af te snyden, en steekt in 't zelve, na hunne meening, zulk eene kragt, dat zy vast stellen alle pynigingen te konnen verduuren, indien men hun het zelve laat behouden. Wanneer een kraamvrouw sterft, stellen zy ontallyke bygeloovige middelen in het werk om te beletten dat dezelve in geen waarend spook of kwel-duyvel verandert; en wanneer een kraamvrouw ziek is, zullen zy zoo heymelyk als het mogelyk is het zand van de trappen des predikstoels afvegen en het dezelve ingeven. Zy zyn zeer bang voor tooveraars of toovereffen; zoo dat geen een ziekte hun of hunne kinderen overkomt, die zy niet straks de tooveraars te last leggen. Ook zyn zy alle en voornamelyk de vrouwen zeer tot de toover-middelen genegen, waarom ze veel middelen in 't werk stellen om daar iets van te weten; en zeker men vind

Hunne wondere bygeloovigheden.

Vreeze voor toveryen.

'er menschen die schynen die duyvels konst te kennen, maar als men het wel inziet, komt het op onnoozele kunstjes, of vergiftigingen uyt.

Zy plagten eertyds zeer tot den Duyveldienst overgegeven te wezen, zoo dat 'er nauwlyks een dorp was dat zynen byzonderen Duyvel niet had, en tegenwoordig zyn het nog de yverigste Christenen niet, gelyk uyt het voorgaande ligtelyk kan worden afgenomen.

Kwaade imborst en zeden. In den aard zyn de Amboineezen luy en traag, zoo dat de vrouwen als slaavinnen alle dingen moeten doen, en de mannen als heeren dienen, die by na te vadzig zyn om de noodige levensmiddelen te zaayen, van geen handwerken weten, en liever als domme beesten willen sterven, dan zich tot heylzaame en nutte konsten begeven. Zy zyn wispeltuurig in den hoogsten graad, gantsch niet te betrouwen, en zeer tot nieuwigheden genegen, en schoon men hen wel in den oorlog gebruykt, zyn ze doorgaans meer bloode en lafhartige guylen als dappere onverzaagde mannen. Word 'er echter een gevonden, dat een dapper man is, als Kapiteyn Jonker, die de Maatschappy groote diensten bewezen heeft, dien schryven zy die deugd niet toe aan zyn moed en beleyd, als wel aan de konst om zich door toovermiddelen hard en steekvry te maaken. Voorder zynze bedrieglyk en myneedig in al hun handel en wandel, en van een zeer wraakgierigen aard, tot zoo verre zelfs, dat zy den haat tegen de persoonen, die hun misdaan hebben, aan hunne kinderen als erfgoed overgeven.

Wapenen. In den oorlog gebruyken zy tot wapenen pyl en boog, handpieken, assagaayen, houwers, lange en ronde schilden, en kopere stormhoeden om het hooft te bedekken. Zy hebben ook snaphaanen en musketten, maar grof geschut gebruyken zy niet, buyten eenige bassen, die zy op hunne Korrakorren of oorlogsschepen leggen, waar mede zy hunne kusten tegen roovers en vyanden beschermen. Deze korrakorren hebben by na de gedaante van eenen draak, zyn overdekt, en wel negentig en meer voeten lang, daar zy veel geweer en manschap op voeren konnen, maar die egter naauwlyks in staat zyn om by hart weer de zee te houden; tot minder vaartuyg hebben zy prauwen en orembaayen. Zy

Zy hebben nog veel vreemde en zeldzaame gewoontens, begraven hunne schatten onder de aarde; wateren noyt staande maar altyd hurkende, en laaten de nagels tot çieraad lang groeyen. Zy verkoopen hunne dochters aan den minnaar die 'er het meeste voor wil geven, welke 'er ook niet veel na vraagt of zyne vryster van te vooren een kind gehad heeft, maar het zelve voor overwinst rekent; en schoon zy de gewoonte hebben de dochters zeer zorgvuldig op te sluyten, is het teken echter aanmerkelyk, waar door zy te kennen geven, hoe veele zy 'er hebben. Zy leggen op een beneden afdak van hun huys, dat pas boven de stoep is, zoo veele ronde langwerpige aarde potten als zy dochters hebben, van welke vaten zy die der huwbaare met de openingen naar buyten, en die der nog niet huwbaare met de openingen naar binnen en het agterste voor leggen. *Hunne vreemde gewoontens.*

De vrouwen kraamen zeer gemaklyk, en de moeder geeft het kind, zoo ras 't gebooren is, eenen zuygnaam: ook plant men dan aanstonts een boom die alle jaar een kersje krygt, om dus den ouderdom van 't kind altyd te konnen weten, en dikwils sluyten zy het huwelyk van hunne kinderen zoo ras de zelve gebooren zyn. Na den dood van de vader is de oudste zoon meester van alles, en geeft aan zyne moeder, broeders en zusters niets meer als hy voor hen noodig oordeelt om van te leven; maar de erffelyke waardigheden vallen op den zoon van den broeder des geenen die gestorven is; zonder dat de broeders den anderen of de zoonen de vaders volgen mogen.

'tAmbonsche vrouwvolk valt boven maaten geyl en onkuys, en zy gebruyken veele middelen om de Christenen tot haare liefde te verwekken; zoo dat de Hollanders niet genoeg weten te spreken van 't vermogen, dat de Ambonsche vrysters en ook wel de Mixtiçen hebben, om dien zy beminnen eenig liefde-kruyd in een pinang, in een snufje, of iets anders in te geven, waar door zy als gek naar haar worden. Ook weten zy door toovermiddelen de mannen en voornamelyk de minnaars, die haar verlaaten, zoodanig te behexen, dat ze met geene andre omgaan, ja nog leven nog sterven konnen, zoo dat zy genoodzaakt worden zich weer tot haar te keeren, die hen dan ge- *Kunsjes der Ambonze vrysters ontrent haare Minnaars.*

gemaklyk weten te genezen. Zy munten ook uyt in veele konstenaaryen, om haare liefde door vrugten en bloemen aan malkanderen te openbaaren, waar mede zy haare gedagten, zoo wel als andere volkeren met brieven, weten uyt te drukken.

De Amboineezen zyn nog ryk nog arm.

Het is ook zeer aanmerkenswaardig, dat men onder de Amboineezen geene bedelaars ziet, nog ook geene ryken vind. Wyl de bosschen eenen overvloed van vrugten geven, die schoon ze wel hunne eygenaars hebben, echter altyd door den nooddruftigen of voorbygaanden konnen gebruykt worden. Dat 'er geen ryken zyn spruyt ten grooten deelen uyt hunne menigvuldige zoo gewoone als buytengewoone maaltyden, die hoe groote inkomsten zy ook hebben, hun altyd in armoede en schulden houden, wyl ze met groote pragt en kosten worden uytgevoert. Maar laaten wy onze reyze vervolgen.

Men komt by Ceram.

Den 28sten Augusti zagen wy het eyland Ceram, dat zich alomme door zyn schoone bosschen, heerlyke rivieren en aangenaame bergen zeer lustig voor het oog vertoont, en het grootste eyland der Ambonsche Landvoogdye is, leggende twee mylen benoorden Amboina, en dat naar ons oordeel zich zestig mylen Oost en West en tusschen twaalf en vyftien mylen Noorden en Zuyden uytstrekt. De Hollanders hebben op het zelve hier en daar eenige manschap leggen, meest om de Nagelboomen om ver te kappen, en op de Sagoebosschen te letten.

Alfoereezen of Berg-wilden op Ceram.

De bewoonders van dit Eyland, die langs de stranden woonen, zyn de Amboineezen in zeeden en gewoonte geheel gelyk; maar binnen in het land woond een geheel ander soort van volk, die door hunne byzondere koningen beheerscht en Alfoereezen of Berg-wilden genoemt worden, die zeer zelden naar strand toe komen, dan om yzer, zout en andere waaren in te ruylen. Zy zyn grooter en sterker dan de strand-volkeren, woest en wild van leven, en gaan ten meestendeele, zoo mans als vrouwen, naakt; dragende alleen om den middel een gordel. Op het hooft hebben ze eene kalappusdop, daar het hair over heen gehaalt wort, versiert met pluymaadjen en porceleine hoornkens, en verder schikken zy zich koddig op.

De

De dorpen dezer Wilden leggen altyd tegen den anderen overhoop, en hierom hebben zy een gewoonte en godlooze politie, dat geen jongman eene vrouw trouwen mag, ten zy hy een der vyanden den kop heeft afgeslagen en in het dorp gebragt, ook wort die geene, die de meeste koppen brengt, voor den dappersten held gehouden; de wapenen, die zy hier toe gebruyken, bestaan in breede swaarden, hasagaayen, weerhaakige werpspiezen met yzer beslagen, pyl en boog, en houwmessen. Hier mede toegerust gaan zy met hun acht of tienen uyt moeskoppen, verschuylen zich in de bosschen, en weten zich zoo aardig met groente te bedekken, dat men hun voorbygaan en voor boomen aanzien zoude; zoo wagten zy op de voorbygaande vyanden, die zy als de kans schoon is zoo snel als roofdieren overvallen, en van het hooft berooven, maar niet zelden gebeurt het, dat deze koploopers zoo wel ontfangen worden, dat 'er geen een te rugge keert. *Die altyd tegen den anderen oorlogen.*

Hunne schatten bestaan in goude slangen, gongen, steene schotels, steene beschilderde potten, en voornamelyk in dikke slegte glaze armringen, die zy Macurs noemen, en veele eygenschappen toeschryven, ja in zulk een hooge waardye stellen, dat niets by dezelve kan haalen; zy onderscheyden de zelve in verscheyde soorten van meer of minder waardye, en niet zelden raaken deze Wilde koningskens om het bezit van een beste Macur met den anderen in een bloedigen oorlog, die dan de Landvoogt van Amboina, dien zy zeer ontzien, ten eersten weet te stillen met den armring na zich te nemen. Ook heeft de Oostindische Maatschappy 'er wel in Holland doen namaaken, zoo dat 'er niemant onderscheyd in konde zien buyten deze Alfoereezen, die aanstonts den regten uyt de valssche konden onderscheyden. *Hunne vreemde schatten.*

Nog hebben zy een soort van dikke graauwagtige Porceleyne schotels, die van hen voor een dierbaaren schat gehouden worden, wyl zy oordeelen dat dezelve, zoo ras 'er vergift in komt, aanstonts zullen bersten, waarom zy ze ook met hunne andere schatten zorgvuldig in de aarde begraven, en noyt voor den dag haalen als op groote feesten wanneer zy den Duyvel offeren.

Schoon

Spyzen, Schoon deze Wilde ſnaaken wel ryſt hebben, hebben zy grooter ſmaak in ſlangen, coeſcoeſen, rotten, kikvorſſen en ander ongediert, dat zy niet in potten, maar in bamboezen bereyden, die hun ook tot glazen dienen, waar uyt zy ſaguweer, dat hunne gemeene drank is, drinken; maar indien zy brandewyn konnen bekomen, gaan zy zich 'er zoo in te buyten, dat zy 'er den dood aan zouden zuypen.

en Zeden. Zy trouwen noyt meer dan eene vrouw, by welke zy het altyd houden, zonder dezelve te verlaaten. Tot ſlaapplaatzen dienen hun zolderingen van geſplete bamboezen, daar ze om te beter te konnen ruſten een ſlaauw vuur onderſtooken. En zy hebben eene gewoonte, zoo een vreemde in hun land komt, van door 't blazen op een hoorn zyn aankomſt bekent te maaken, en of hy als vriend of vyand komt; voorder zullen zy den geenen, die het wel met hen meenen, altyd alle hulp en trouw bewyzen en noyt verlaaten. Hier tegen zyn zy onder den anderen weer zoo op het punt van eer geſtelt, dat wanneer zy hunne vrienden bezoeken, de minſte nalaating van een groet of aanſpraak in ſtaat is om de vriendſchap in vyandſchap te veranderen; want zoo 'er iets aan 't onthaal ontbreekt, zoo de kinderen by hun aankomſt naar buyten ſpuwen, den neus ſnuyten, met kleene ſteentjes of iets anders werpen, en lachen, zoo zyn ze aanſtonts gehoont; en zoo de beledigde party niet door een geſchenk word verzoent, ryſt 'er eerlang een bloedige oorlog, die dikwils niet eyndigt voor dat een der partyen geheel is uytgeroeyt; dat gevoegt by de kinderpokjes, die zeer onder hen woeden, het land altyd van volk ontbloot.

De Reyzigers zien Boero. Den 29ſten vertoonde zich het eyland Boero voor ons gezigt, kennelyk aan den zeer hoogen bergen Tomahoe, die uyt afgryzelyke rotzen en ſteyle klippen beſtaat, welker blaauwe kruynen boven de wolken uytſteeken, en op eenen afſtand van twintig mylen in zee gezien worden. Dit eyland legt overal vol ſwaare bergen en ontrent twintig mylen van Amboina, beſlaande Ooſt en Weſt de lengte van agttien en de breedte van dertien mylen.

De veelvuldige oorlogen zyn oorzaak, dat men 'er niet heel veel

veel Dorpen en een kleen getal van Inwoonders vind; daar 't anders een vrugtbaar Eyland is, vol van digte en vrugtdragende bosschaadjen en vette landeryen, die met veele schoone rivieren van zoet water doorsneden worden. Men vind'er kokosnooten, banannes, pynang, boontjes, patates, geerst, Indiaansche tarwe, tabak, limoenen en veelerley moeskruyden. Het geeft ook swart en wit ebbenhout, en andere nuttige waaren; waarom 'er de Maatschappy een Opperhooft nevens eenige redelyk bemande sterktens, als de Hooftvesting en Pagger Defensie, en andere onderhoudt.

Inwoonders. De Bewoonders van Boero zyn geheel swart van verwe, en gaan slegt gekleed, hebbende zoo mans als vrouwen, alleen een kleedje om de lendenen geslagen, dat hen effen boven de knien komt. Maar die onder de twaalf jaaren zyn, zoo wel jongens als meysjes, loopen moeder naakt. De jongman, die eene dochter ter vrouwe begeert, koopt dezelve van de ouders voor eenige kleenigheden. Als 'er yemant sterft, zoo maaken de bloedverwanten een groot misbaar, maar zoo ras 't lyk begraven is, bedryven zy groote vreugde met danssen, springen, eeten en drinken.

Vreemd Gedierte. Hier onthoud zich in de bosschaadjen een gedierte, dat van veelen onder de Monsters geteld wort. Het is zoo groot als een hert, van hair als een windhond en graauw van verwe. De kop, bek en staart, zyn als een verken, de klaauwen als die van een hert. Uyt het onderste kaaksbeen schieten naar boven twee zeer groote slagtanden, die een voet lang en een weynig omgekromt zyn, als die der wilde swynen. Daar toe groeyen 'er uyt het bovenste kaaksbeen twee hoornen, die twee hand breedten lang, glad en effen als tanden en hoekswys zyn omgekromt, waar door dit vreemde dier met vier hoornen schynt gewaapent te zyn. Deszelfs vleesch wort by inwoonders en vreemden als dat van herten geacht.

Wonder binnenmeyr in dit Eyland. Het aanmerkenswaardigste op dit Eyland is een zeer groot binnenmeyr, leggende boven op het gebergte in het midden des lands, waar aan de Alfoereezen ongeloofiyke zeldzaamheden toeschryven, en welkers toegang door groote slangen en gevaarlyke bergen zou zyn gesloten, het welk oorzaak is geweest,

 dat

dat verscheyde nieuwsgierige Hollanders van tyd tot tyd de moeyte genomen hebben, van door de ontoegankelyke bosschen heen te breken, over de steyle klippen te klauteren, en de swaare rivieren te doorwaden om het zelve op te zoeken; die met veel ongemak het zelve gevonden hebben, en 'er door malkanderen deze beschryving van geven. Dat het meyr ontrent drie en een halve myl wyd en overal meest rond is, hebbende in zyn diepste vyftien of zestien vadem, en leggende op het hoogste van het gebergte, in een diepe valeye. Het levert geen visch uyt als aalen, die de dikte van een mans dye hebben, en voed in zyn klaar water veel wilde endvogels en duykers. Maar de zeldzaamheden, die 'er de Inlander aan toeschryft, wierden 'er niet gevonden, gelyk men gemeenlyk ziet, dat alle schyn-mirakelen en wonderen, voor een onderzoekend oog als wolken voor de zon verdwynen.

Dat eenige Hollanders hebben bezogt

Celebes.

Wy spoeyden nu al meer en meer onzen weg, dewyl wy op den 1sten September het overgroot eyland Celebes in het gezigt kregen, beroemt wegens de voornaamste bewoonders, de dappere Macassaaren. Het beslaat na de beste gissing wel drie honderd mylen in de rondte, en strekt zich in de lengte van het Noorden naar het Zuyden ontrent 7, en in de breedte 3 graaden uyt. Op het zelve leggen veel magtige koninkryken; waar van eenige Macassaaren, en de andere onder den koning van Ternate staan.

Macassar en magt der Hollanders.

De Stadt Macassar legt aan de Westzyde van het Eyland, by na aan het Zuyd-eynde, en plagt over dezelve en het ryk dat na die stadt genoemt wort een koning als oppermagtig te regeren, die al de andere koningen onder zyn bedwang had. Tot dat de Oostindische Maatschappy hem in het jaar 1667. en 1669. om zyne verraderyen den oorlog heeft aangedaan, het ryk onder den dapperen veldheer Speelman ingenomen; en de andere koningskens zoo verre onder bedwang gebragt; dat ze zonder den wil van den Landvoogt niets durven ondernemen, en op zyn begeerte in het Kasteel moeten komen, daar dan de oproerige wel eens vast gehouden worden, en elders in ballingschap verzonden.

't Kasteel Rotterdam

Dit kasteel Rotterdam genaamt, leggende by de stadt Macasser, is zeer sterk, met vyf bolwerken en een ravelyn voor de

de Landpoort voorzien; in het zelve woont de Landvoogt en de andere Opperbedienden der Maatschappye. Het is altyd met geschut, ammunitie, en een sterke bezetting voorzien, om de Macassaaren in vrees en onderdaanigheyd te houden; wyl de Maatschappy zich aan Macassar, als de sleutel van de Oost, zeer veel laat gelegen leggen.

Maar laaten wy ook eens in 't kort de trotze Macassaaren beschryven, die in vernuft, oorlogskunde en dapperheyd alle andere Indiaanen overtreffen. Zy konnen snaphaanen maaken, geschut gieten en kruyt bereyden, zoo wel als wy. Zy konnen den minsten hoon en smaat niet verdragen, maar zullen zich, al zyn ze zelfs in slaavernye vervallen, daar over bitterlyk wreeken, voornamentlyk indien men hunne wyven wat te na komt. Zy zyn blank en welbesneden van aangezigt, eenigzins ingebogen van neus, dragende swart en lang hair, dat zy gemeenlyk opwinden; den baard trekken zy altyd uyt en gaan bloots voets. Eene groote hovaardy stellen ze in hunne tanden te slypen en dezelve git swart te maaken, daar zy wel goude kasjes, die op dezelve sluyten, over heen trekken. *Macassaaren*

Hunne vrouwen konnen ook voor de mooyste en bestbesnedenste der Indische Natien doorgaan. Waarom de Hollanders, zoo ze liefhebbers van mooye vrouwen zyn, voornamelyk na Macassaarsche slaavinnen zoeken, wyl zy buyten dat zeer vriendelyk en wel opgevoed zyn, en vry wat hoeragtig vallen. Ook weten zy in haar eyge land haar fatsoen zeer wel te houden, en gaan, zoo zy maar eenige middelen hebben, kostelyk gekleed. *en hunne vrouwen.*

Het land brengt de schoonste ryst voort, die men wenschen kan, en is buyten dit van andere levensmiddelen, als hoenderen, ganzen, enden en hartenvleesch, wel voorzien.

Eyndelyk kregen wy het langgewenschte Java den 7den dito in het gezigt, na 't welke wy zoo langen tyd als hadden gereykhalst, die nu van veele ongemakken en ziektens geplaagt wierden, en welke de hongersnood als op de hielen zat; waar tegen wy meenden dat ons de stadt Batavia, en onze Landsgenooten zouden de behulpzaame hand bieden, en in staat stellen om weder in het Vaderland te geraaken. Maar hoe jammerlyk *De schepen komen by Java.*

wy daar in ons zelven bedrogen, zal ik aanstonts verhaalen.

En landen op Japara. Den 9den dito landdden wy aan Japara, een oude zee- of strandstadt van Java, leggende aan de binnekust van dat boomryk Eyland. Zy is langs de zeekant uytgestrekt, en tegen de zelve met een muur van koraalsteen omtogen, die hier en daar eenige punten heeft, en al wat ontzag baart: maar aan de landzyde is zy geheel open, daar een kleene rivier, die uyt het gebergte komt, door dezelve heen stroomt, en met eenen arm de Nederlandze Logie of Pagger bewatert, zynde een nette Vesting met vier punten, waar in gemeenlyk een Onderkoopman en vyfentwintig man tot bescherming leggen, maar eertyds had 'er de Maatschappy op eenen berg een wel gesterkt Kasteel, voorzien met swaar kanon en een sterke bezetting, dat in staat was om de stadt te beschermen, en te gelyk den Inlander in toom te houden, die schelmagtig in zyn hart en geenzins te betrouwen is, welk kasteel men nu niet meer noodig hebbende, in het jaar 1708. heeft afgebroken.

Japaras Hof en Tempel. Wat de stadt zelfs aangaat, die is redelyk groot in haaren omtrek, heeft een treffelyke markt, en wort rondom belommert van het geboomte, dat haar grootste sieraad is, want anders heeft ze weynig aanzien, wyl de straaten naauw, krom en bogtig, en de huyzen (buyten eenige weynige) meest van bamboesrieten gebouwt zyn. Niet veel ordentelyker is ook het hof van den Javaanschen Strandheer, die alhier zyn verblyf houd, dat ten deele van steen en ten meesten deele van hout gemaakt is, en door zyn winkels, gaten en olyfantsstallen meer de gedaante van eenen doolhof als van een paleys heeft. Men heeft 'er ook een Moorschen Tempel, met eenige daken boven malkanderen, die 'er redelyk wel uyt ziet. Omtrent den zelven heeft men een groote langwerpige renbaan (de pascebaan genoemt) waar in de Javaanze Grooten gewoon zyn zich om stryd eens ter week in het paardryden te oeffenen, en tegen den anderen met de lancie te rennen, dat gemeenlyk des maandags geschied. Het getal der huysgezinnen in deze stadt wort gegist op tien duyzend, waar onder veele Chineezen zyn, die 'er eenen schoonen Tempel hebben.

Ik

Ik zoude haast vergeten hebben te melden, dat wy op het strand ontrent Japara zulk eene menigte van Krokodillen vonden, dat wy naauwlyks in staat zouden geweest zyn om aan land te komen, indien dezelve zich voor ons geweer niet ten eersten op de vlugt hadden begeven; dat my wonder voorkwam, die altyd gemeent had, dat deze dieren zich door geen geschut of scherp lieten vervaaren.

Zy vinden veele Krokodillen.

Daar is geen gedierte, dat uyt zoo een gering beginzel tot zulk eene groote opwast als de Krokodil, die uyt een ey niet grooter als dat van een gans wort gebooren, en zich door den tyd tot eene lengte van dertig en meer voeten uytstrekt. Men noemt dezelve ook Caymans; schoon het zeker is, dat de Cayman, hoewel hy byna in gedaante met den Krokodil over een komt, egter een ander gedierte is, wyl het geen kleene hoornen aan de zyden van het hooft, nog eenen ronden staart, die naar het eynde dunder wort, heeft, gelyk de Krokodil, maar die met tusschen-wytens gekerft is als een heugel. De tong der Caymans is als het yzer van een piek, en die der Krokodil is breedt en plat. Voor 't overige hebben deze twee ondieren geen wezendlyk onderscheyd. Zy zyn beyde schoon voor het gezigt, maar zeer gevaarlyk om te naderen, en leven beyde te water en te land, daar egter de Cayman zoo dikwils niet komt als de Krokodil, en zoo ze met malkanderen niet eenen altoos duurenden oorlog voerden, waar in gemeenlyk een der vegtenden sneuvelt, dat men in de Ganges en Menan dikwils ziet gebeuren, zoo zou men ze voor eenen aart van dieren houden.

Onderscheyd tusschen de Krokodil en Cayman.

Zy zyn van maakzel de Hagedis niet ongelyk. De kop dezer dieren pronkt met swarte oogen, is breedt en loopt naar vooren spits toe, als een verkens muyl. Het zet den bek tot aan de ooren toe open, waar in tweeëndertig scherpe tanden beneden, en zesendertig boven staan, die in verscheyde reyen digt in een sluyten. Het onderste kaaksbeen is onbeweeglyk. Het lichaam is dik na maate der lengte, en wort door vier sterke pooten ondersteunt, die met scherpe klaauwen gewapent zyn. Zy hebben eenen snellen voortgang te water en te land, maar konnen zich niet als met eenen linkzaamen swaay wenden, dat van de rugwervelbeenen van daan komt, waar door

Hunne gedaante,

hun

hun de roof dikwils mist, en menig mensch en dier hunne woede ontsnapt.

en fraaye schubben. Zy hebben het lyf bedekt met schubben van een duym in 't vierkant, verheven gelyk achtkante diamanten, en gekleurd met wit, geel, rood, blaauw en eenig swart, zoo glad en blinkend als kristal; ja ze zyn van zoo eene levendige glans, dat het oog de weeromkaatzing niet kan verdragen, wanneer de zon op die schubben schynt. Als zulk een dier in de zon slaapt, zoo zou men het aanzien, voor eene aaneen-schakeling van diamanten, esmerauden en topazen; maar zeker is het te bejammeren, dat die glans verdooft, als het dier dood is, wanneer in 't vervolg die schubben en huyden zoodanig worden, als men dezelve ziet by de Apothekers, yverige opzoekers van dusdanige beuzelingen.

X. HOOFDSTUK.

De Reyzigers komen eene dag in tydrekening te kort. Waar van daan dit komt. Redenen die d'Acosta hier van geeft. Dit verschil boud by de Spaanschen in de Philippines en de Portugeezen in Macao nog stand. Zy komen in slegten toestand voor Batavia, daar zy in bewaaring gestelt, en de schepen verbeurt verklaart worden. Al wat zy hier tegen in brengen werkt niets uyt. Beschryving van Java en der Javaanze Mogentheden. Wat Waaren hier vallen. Peper. Dieren. Der Javanen Godsdienst. Gestalte. Kleeding der mannen en vrouwen. Aart en Zeden der Javanen. Hunne Wapenen. Oorlogen. En onderdanigheyd der mindere aan de meerdere.

De Reyzigers komen een dag in hunne rekening te kort. DEn 11^den^ September wierden wy gewaar, dat wy op onze reyze eenen gantschen dag verlooren hadden en ten agteren waaren, want zoo als wy, volgens onze rekening, den Vrydag telden, vernamen we dat het al Saterdag was, zoo dat, om we-

wederom op de gemeene rekening der dagen te raaken, wy eenen dag moesten overspringen.

Dit quam ons niet nieuw of ongewoon voor, als die wel wisten, dat dit allen gebeurt, die door de Straat Magellanes of le Maire in de Indiën komen; en zeker de oorzaak hier van is ligt te vinden, alzoo wy uyt Holland Westwaarts aangezeylt zynde, dus eens met de zonne het aardryk waaren omgevaaren, en daar door eenen nacht of zonnen ondergang minder gehad hadden, als die om Kaap der Goede Hoope, ende zonne tegen zeylen, die eenen dag of twaalf uuren winnen, het welk dus een geschil van een geheel etmaal maakt. *Waar dit van daan komt.*

Dit verlies van eenen dag konden die van het schip Victoria, dat van Magellaans vloot alleen de wereld omgezeylt heeft, en weer in Europe geland is, niet begrypen, maar meenden al te zaamen, dat zy zich in hunne rekening een dag vergist hadden; en hier over waaren de Wiskundige van dien tyd in geschil, maar Joseph D'Acosta vond het ten eersten uyt, en gaf 'er deze reden van, die ik den nieuwsgierigen mededeele. *Dit kon men op 't schip Victoria eertyds niet begrypen.*

Die geene, zegt hy, *die van het Oosten naar het Westen vaaren moeten altoos eenen dag te boven komen, nademaal hen de zon dagelyks eerder verschynt. Daar en tegen wedervaart hen, die van het Westen naar het Oosten zeylen, altoos het tegendeel, voor zoo veel zy geduurig aan den dag te kort komen, door dien de zon zich aan hun laater vertoont; en hier door komt het, dat wanneer het middag in Spanjen is, de dag in Peru eerst zynen aanvang neemt, en dat als het weder in Peru middernacht is, dat dan in Spanjen de morgenstont aankomt. En gelykerwys de Portugeezen hunnen scheeptogt van het Westen naar het Oosten gedaan hebben, en de Spanjaarden van het Oosten naar het Westen, zoo hebben, wanneer zy zich aan de Philippines en te Macao by een voegden, deze twaalf uuren gewonnen en geene even zoo veel verlooren. Aldus maakt het verschil voor die zich op een en dezelve afstand vinden, vierentwintig uuren of een volkomen dag. Zulks dat het dan noodzaakelyk volgt, dat in eenen togt rondom den aardkloot altoos eene dag verschillen moet.* *Redenen, die d'Acosta hier van geeft.*

Eer ik hier van afscheyde, moet ik nog verhaalen, dat dit verschil van eenen dag tot de burgerlyke huyshouding der Portu- *Verschil in de tydrekening tusschen*

de Spanjaards in de Philippines en de Portugeezen in Makao.

tugeezen in Makao, en der Spanjaarden in de Philippines is overgegaan, zoo dat de Spanjaarden, die door het Westen in die Landen gekomen zyn, den Sondag vieren op den zelven tyd dat de Portugeezen, die door het Oosten in Macauw zyn geland, den Maandag tellen. En dit doen zy dus met voorbedagten raade, om het regt beter te betoonen, dat de Paus hen vergunt had, te weten, dat den Portugeezen in eygendom zouden behooren alle die landen, die zy ten Oosten zouden mogen vinden; en dat daar en tegen de Spanjaarden al het land, dat zy ten Westen zouden ontdekken, konden innemen. Wanneer zy derhalven in die ryken tegen den anderen aankwamen, en elk meende dat dezelve hen toebehoorde, hebben ze gedagt, dat zy de tekenen van hun regt behoorden te bewaaren, waar van dit verschil van een dag en nacht, geen van de minste was.

De Reyzigers komen in slegte toestand voor Batavia.

Nu naderden wy tot onze troost al meer en meer de stadt Batavia, die berugte Hoofd- en Handelplaats van Nederlands Indiën, en niemant, als die mede in zulk een droevigen toestant geweest is, is in staat om te bedenken, hoe zeer wy ons verheugden en verblydden, zoo naby die gewenschte stadt en onze broeders en landsluyden te zyn, daar wy met regt alle hulp en medelyden van konden hoopen, en ook van verwagtende waaren. Maar wie is magtig om de blydschap en 't innerlyke zielsgenoegen van ons allen, zoo veele 'er nu nog van onze swakke en kranke manschap zich overig bevonden, te beschryven, wanneer wy eyndelyk op den derden October die stadt aanschouden, en daar met onze schepen ter reede liepen, by na dood van den honger, kommer en de menigvuldige uytgestaane gevaaren en ongemakken, en ten eynde aller teerkost, en die in dezen beklaaglyken toestand, door al de ongenuchten en ziektens, naauwlyks de bloote huyd over het gebeente hadden, en dus meer geraamten als menschen verbeeldden; daar zich niemant over kan verwonderen, die maar eens bedenkt hoe wy op zoo een lange en verdrietige reyze des daags de barnende zonnestraalen, die regt neer schynende naauwlyks de minste schaduwe tot verkwikking overlaaten, en des nachts de bitterste koude, die alles verstyft, hadden moeten verduuren, en daar door geheel geknakt waaren.

Wy

Wy kwamen dan, zeg ik, voor de ſtadt Batavia, daar wy aanſtonts om ververſching, en al 't geen ons zou konnen verkwikken, meenden te landen; maar hoe deerlyk waaren wy hier in onze meening bedrogen en erbarmelyk te leur geſtelt! want aanſtonts quamen aan ons boord van land de onverwagte ordres, waar by ons ſcherpelyk wierd bevolen in de ſchepen te blyven, en niet zonder naarder laſt uyt dezelve of aan land te komen. Hoe vreemt en onverhoopt dit ons voorkwam en in de ooren klonk, is ligt te denken, daar wy noyt gedagt hadden, dat men ons, die in zoo ſlegten en deerniswaardigen ſtand hier verſchenen, dus onzagt en onvriendelyk zoude konnen behandelen.

Men verbied hun aan land te komen.

Na dat wy dus korten tyd in onzekerheyd vertoeft hadden, en tuſſchen hoope en vreeze hongen, wat goeden of kwaaden uytſlag onze zaaken neemen zouden, kregen wy een vonnis, dat ons als een donder in de ooren klonk, en die geringe hoope, die 'er nog overig was, geheel ter nederwierp; alzoo ons verklaart en aangezegt wiert: dat wy, als gekomen zynde met onze ſchepen, tegen het Octroy, in de limiten der Ooſtindiſche Maatſchappy, ons zelven, onze ſchepen, laading, en al wat daar toe zoude mogen hooren, volgens dat Octroy, verbeurt hadden; gelyk zy ook aanſtonts tegen onzen wil en dank het alles in bezit namen, en eenige van ons volk, tegen alle reden en billikheyd, in bewaaring ſtelden, en de andere tot gemeene, veragte en ſwaare werken gebruykten. Die nogtans veel beter noodig hadden, dat men hun in een gaſthuys gebragt en wel gekoeſtert had, om dus de verloore kragten en gezontheyd wederom te konnen bekomen, als dat ze zoo ombarmhartig van hunne broeders gehandelt wierden.

De ſchepen worden verbeurt verklaart, en de manſchap in bewaaring geſteld.

Niemant, geloove ik, zal willen twyfelen, of onze Opperhoofden ſtelden (na hun vermogen) wel alle bedenkelyke middelen in het werk, om dit groot onheyl en deze kwaade behandeling af te weeren en voor te komen; ſekerlyk deden zy hun beſt, en toonden zoo klaar als den dag, dat men ons het grootſte onregt en geweld aan deed, dat oyt Chriſtenen van Chriſtenen, en Hollanders van Hollanders zouden konnen verwagten. Zy zeyden, dat zy niet met opzet en voorbedagten

De redenen, die zy hier tegen inbrengen, werken niets uyt.

raade in de limiten der Ed: Maatschappy gekomen waaren, om de zelve te verkorten door het dryven van verbodene koopmanschap, in welk geval zy met recht verdient zouden hebben aldus, ja nog strenger gehandelt te worden: maar dat zy van hunne Heeren en Meesters, de Bewinthebberen der Nederlandsche West-indische Maatschappy, naar vreemde en onbekende Gewesten afgezonden zynde, zoo ongelukkig geweest waaren, dat ze door hunne ongemakken en nooddruftigheden, ja door een naauwlyks te ontworstelen noodlot gedwongen waaren, zoo ze lyf en leven wilden behouden, in deze streeken te komen, om by hunne Landsgenooten, als die hun het naaste waaren, zich te bergen; niet twyfelende of ze zouden door dezelve, van al het geen hun ontbrak mildelyk voorzien en uyt een christelyk medelyden geholpen worden. Maar schoon dat zy vertoonden, dat ze Nederlanders waaren, uyt Nederland afgezonden, en door alle soort van droevige ongemakken byna om hals geraakt, ja dat men met geen vreemde zoo had gehandelt; het kon echter in het minste hier niet helpen; daar men, ten onzen opzigte, een hart als steen en alle menschelykheyd scheen uytgetogen te hebben, en alleenlyk den last en bevelen volgde. Zoo dat wy, indien we reden van klagten meenden te hebben, ons regt in Holland zouden moeten vervolgen, daar ons de weg van Justitie alleen open stond. Ja wy mogten het nog wel voor een groot bewys van hunne medogentheyd t'onswaarts aannemen, dat men ons met de eerste vloot, die binnen twee maanden de reyze stond te ondernemen, naar het vaderland zoude zenden.

Ziet daar, myn Lezer, hoe wy van onzen togt, na zoo veel bittere ongemakken, en uytgestaane groote gevaaren, van de zee, honger, kommer, ziektens en Wilde menschen, in de haven, daar wy dagten behouden te wezen, schipbreuk leden.

Ik vond hier te Batavia, tot myn groot geluk, lieden die my groote vriendschap bewezen; ja die niets spaarden om my goed te doen en te helpen; ook is het aan hunne onderrigtingen, dat ik het voornaamste, het gene ik aanstonts wegens Java en Batavia zal verhaalen, verschuldigt ben.

Java,

Java, de voornaamste Parel aan de kroon der Nederlandsche Oostindische Maatschappye, is een Eyland ruym hondert veertig mylen lang, en tusschen de twintig en dertig mylen breed, ryk van groene welige bosschaadjen en vrugtbaare heuvelen en valeyen, leggende op de lengte van 124 en 127 graaden; ontrent 6 graaden Bezuyden de Linie. Het heeft regt tegen over zich het groot eyland Sumatra, waar van het door de Straat van Sunda afgescheyden wort. Ten Noorden legt Borneo. Ten Oosten heeft het Bali, met de engte van Balamboang, en ten Zuyden den grooten Oceaan. *Beschryving van Java.*

Dit Eyland ontleent zyn naam van zeker graan, Java genoemt, dat als geerst smaakt, en hier zeer veel plagt te vallen, waarom de vreemdelingen, die het in menigte quamen afhaalen, na het zelve het Eyland dien naam gegeven hebben.

Daar op bevinden zich thans, om van de mindere Vorsten niet te spreken, vyf byzondere heerschappyen, die van den anderen als niet afhangen, en over hunne landen Souvereyn regeren. Deze zyn de Soesoehoenan of Keyzer van Java, de koning van Bantam, de princen van Tsjeribon, de vorst van Balamboang, en de Oostindische Maatschappy. Maar in oude tyden was het in zeer veele en kleene koninkryken verdeelt; alzoo toen yder stadt, die maar van eenig belang was, eenen byzonderen vorst had, die dezelve bestierde. *Javaansche Mogentheden.*

Onder deze Heerschappyen plagt het keyzerryk van Mataran of Java het magtigste te wezen; dat in 't jaar 1406. zyn eerste begin heeft gekregen door eenen Siroeboed, een man van slegte afkomst, die stamvader van de volgende Keyzers is. En matigden die Keyzers zich het oppergebied over de andere vorsten niet zelden aan, dewelke zy nogtans dikwerf niet wilden gehoorsaamen; maar zedert dat de Hollanders zich op Java hebben neergezet, en aldaar meesters van Jakkatra en andere ryken geworden zyn, zyn zy die Keyzers zoodanig boven het hooft gegroeyt, dat ze zelfs onlangs de magt hebben gehad om een keyzer, die tegen hunnen zin op den troon gekomen was, te weeren, en eenen anderen, de Maatschappy meer toegedaan, in zyne plaats te stellen. Waar uyt men ligt zien kan, dat de E. Maatschappye in magt en vermogen alle Javaansche vorsten verre overtreft. *Waar onder de Maatschappy de magtigste is.*

Magt. Naar eene naaukeurige opzameling heeft men ondervonden dat 'er op dit eyland Java gevonden worden by de veertig voorname Steden, onder welke de keyzerlyke hoofstadt Mataran, Bantam en voornamelyk Batavia de voornaamste zyn; nevens wel vier en een half duyzend Dorpen, in welke wel eenige milioenen zielen konnen gevonden worden.

Vrugtbaarheyd. De lucht van Java is zoo matig, fris en gezond als ergens in Indiën, en de Ooste en Weste winden waayen aldaar het gantsche jaar door, met den gemeenen land- en zeewind. Ook is deze getempertheyd der lucht oorzaak van een groote vrugtbaarheyd, en voortteelinge aller dingen; zoo dat 'er weynige ryken gevonden worden, die niet gewillig voor den rykdom van dit gewest zullen wyken, want nergens word 'er meer vee en gevogelte van allerley slag en aard, zee- en rivier-visch, en 't geene Godt verder tot onderhoud der menschen heeft geschapen, als in en ontrent dit eyland gevonden.

En waaren van Java. Het levert veele schoone Waaren en Koopmanschappen uyt, waar onder de voornaamste zyn, ryst, cardamom, zuyker, zout, indigo, kattoen, kattoene gaaren, vogelnestjes, en voornamentlyk Peper, die den voornaamsten handel van Bantam maakt, en aldaar ook welig groeit. Deze vrugt wast aan teere en kronkelige rankjes, die vol knoppen zyn, en by boomen of staaken geplant worden, tegen dewelke zy opklimmen en waarom ze zich, als de turkze boontjes in ons land, heen slingeren. Aan de steelen van deze swakke rankjes, groeit de peper by

Peper. bosjes of ristjes in zulk eenen overvloed, en zoo digt op een, dat men naauwlyks magtig is de bladeren te onderscheyden. Deze bladeren, die uyt de knopjes der ranken voortschieten, zyn donkergroen, en die des kaneelbooms niet ongelyk, wyl 'er ribben in de lengte doorloopen, en zy byna een hand breed van vooren spitsagtig zyn, en aan de linkerzyde bezet met groene rimpels; zy laaten geknaauwt zynde eenen brand en groote hitte op de tong. Na deze bladeren komen de steeltjes met pluysjes te voorschyn, waar aan de bezien groeyen by na op zulk een wyze als de aalbezien; maar de trossen zyn veel langer. Wanneer de vrugt begint te rypen, krygt ze eene swartagtige verwe, en wort in November ingezamelt, groen

af-

afgeplukt en op matten in de zon gedroogt, waar door ze ſwart word. Dit gewas brengt altyd binnen 't jaar zyne vrugten voort, en valt in vrugtbaare en vogtige gronden 't beſte.

Verder verſchaft dit Eyland eenen overvloed van viervoetige dieren, viſſchen en vogelen, waar onder de oſſen, koebeeſten, ſchapen en ſchoone paarden de minſte niet en zyn: ook voeden de groote wilderniſſen en boſſchen veel wild gedierte, Rhinoceroſſen en booze ſtoute Tygers, dieren die aan dit Eyland eygen zyn, en die geene ſwaarigheyd maaken van een gewapenden troep menſchen aan te randen. In de wateren houden zich ook veel krokodillen op. *Dieren.*

Van de Javanen kan men, gelyk van de andere Indiſche volkeren, meer kwaade als goede hoedanigheden optellen. Zy beroemen zich van de Chineezen geſprooten te zyn, die in burgerlyke oorlogen, door een magtiger vyand ten lande uytgeworpen, zich na veel zukkelen op dit eyland, om deszelfs vrugtbaarheyds wille, hebben neergezet. Schoon op dit zeggen niet veel ſtaat te maaken is, moet men egter aanmerken, dat den Afgodendienſt, die diep landwaarts in nog gepleegt word, met die der Chineezen zeer veel overeenkomſt heeft; ik zegge diep landwaarts in, want in de landen die digter aan zee leggen, heeft het Mahumetisdom, gelyk in het grootſte gedeelte der andere Indiſche landen, zoodanig zedert drie hondert jaaren de overhand bekomen, dat zy alle de wetten des Alkorans met een diepe eerbiedigheyd gehoorzaamen; den Sabbath op een plegtige wyze Vrydags vieren, zich laaten Beſnyden, van ſwynenvleeſch een grooten afkeer hebben en hunne tempelen een Godlyke agting toe dragen, daar zy niet, voor zich gewaſſchen te hebben, in zullen komen, en geenen onbeſneden in laaten treden; doch komen 'er die tegen hun wil en dank in, zoo weten zy altyd middel om dezelve heymelyk van kant te helpen, daar veele droevige voorbeelden van voor handen zyn. Zy trekken ook dikwils met groote meenigte naar Mecka om vergevinge hunner zonden, en dat beklaaglyk is, zy zyn met hunne Mahumetiſche gevoelens zoo ingenomen, dat 'er zelden tot het Chriſtendom worden overgehaalt. *Der Javanen afkomſt, en Godsdienſt.*

Gestalte. Wat der Javanen gestalte aangaat, zy zyn vaalbruyn van verwe, en daar in niet veel van den Amboinees verschillende, breed van aangezigt, hoog en uytpuylende van kaaken, platagtig van neus, met groote ronde oogen en uytpuylende oogeleeden, maatig van lengte en eer mager dan vet, grof van beenderen en spieren, en wat gedrongen van leeden. Hun hoofthair is dik en swart, daar zy groote hovaardy in stellen, en 't welk zy met Calappus-olie bestryken, en veeltyds met allerley geurige bloemen opçieren, en zeer lang laaten wasschen. Ook hebben zy een manier, die den Amboineezen ook eygen is, dat zy den baard, zoo ras die begint uyt te botten, met kleene tangetjes uytrukken, waar door zy altyd glad van kin en kaaken zyn, dat zy voor geen gering çieraad houden.

Kleeding der Mannen. Om zich te kleeden behoeft een Javaan zoo veel geld niet te besteden, als een Fransch hoveling; wyl zy zoo edele als onedele, met het bovenlyf geheel naakt gaan, en gemeenlyk maar een katoene kleedje, wit of ros van grond, en swart van bloem, twee of driemaal om het benedenlyf heen slaan, dat hen niet verder als tot aan de kniën komt, en welker twee uyterste eyndens van vooren wat langer neerwaarts hangen, dat niet onaardig staat. Die van wat meer staat zyn, dragen dusdanig een kleedje wel van zyde; die weer van grooter vermogen zyn, gebruyken een kort bovenkleed, of slaan ook wel een geschildert kleedje over den regter arm en schouder, dat van daar schuynswyze met een keer het onderlyf voor een gedeelte bedekt, en even als een sluyer onder den regter arm afhangt; zoo dat men de Javanen naauwlyks uyt hunne vrouwen zoude konnen onderscheyden, indien de tulband op hun hoofd, en de kris op de regter zyde, daar geen ander denkbeeld van gaven. De krissen van de grooten zyn zeer fraay, en is 't gevest gemeenlyk van goud met gesteente ingelegt. De tulband is een doek, die kranswyze rondom 't voor- en agterhoofd gaat, en dus het bovenste gedeelte van 't hoofd onbedekt laat. De Grooten of welker jaaren hoog gestegen zyn, dekken hun hoofd met een wit mutsje van 't fynste lynwaad, dat ontrent een paar vingeren hoog is, boven met een goud knopje

en als een kalotje wort opgezet. Kouſſen en ſchoenen zyn by hun van geen gebruyk, maar van ringen met koſtelyk geſteente zyn zy groote liefhebbers, die zy aan alle vingeren, zonder onderſcheyd, in grooten getale, ſteeken.

De dragt der vrouwen is, gelyk die der mannen, van geen groot beſlag of waardye; beſtaande in een kleedje, dat zy onder de armen door, over de borſten eenige keeren ſlingeren, 't welk pas de knieën bedekt, en aardig afhangt; waar door het opperſte des rugs, de ſchouders en de armen t'eenemaal naakt zyn. Verder is het hooft ongedekt en de voeten ongeſchoeit. De vrouwen, die veel vermogen hebben, ſchikken zich wel wat beter op; doch zy hebben altemaal de mislyke gewoonte van haar ſwart hayr, dat van de kalappus olie glimpt, met een knoop als een verwarden bos op het hooft te koppelen, zoo dat 'er gemeenlyk nog een gedeelte agter afhangt, dat gantſch geen fraaye vertooning maakt. Hier toe beſmeeren zy haar aangezigt en lichaam heel dik met een ſmeerzel van curcuma, ſpeceryen en kalappusolie, dat gevoegt by hunne platte neuzen en bruyn vel, ſchoon zy zich dagelyks waſſchen, haar voor den Hollander niet heel aanvallig maakt. *Dragt der vrouwen.*

Uyt den ingebooren aard, zyn de Javaanen roekeloos, ſtout, bedrieglyk, gierig, diefagtig, trouwloos, moortdaadig, als die yemant zonder onderſcheyd om een gering loon zouden doodſlaan, wreed, haaſtig geraakt en dan onverzoenlyk, zoo dat zy den geenen, die hun beledigt altyd zullen tragten van kant te helpen, 't zy in 't openbaar met 't geweer, of in 't heymelyk door vergift, daar zy meeſterlyk mede weten om te gaan, en 't geene meenigen roekeloozen Hollander voor zynen ſterfdag heeft doen omkomen. In den oorlog ſpaaren zy geene gevangenen, maar offeren dezelve altemaal aan hunne bloeddorſtigheyd op. Worden zy met den anderen handgemeen, zoo zal 'er noyt meer als een levendig van de plaats keeren. Om hunne bloeddorſtigheyd en razernye meer aan te zetten, ſwelgen zy dikwils een brok Amfioen in, waar door zy zoo verre buyten alle paalen der reeden vervoert worden, dat zy man, vrouw, kinderen en al wat hen ontmoet ter neerſtooten; tegen gevelde pieken inloopen, of zich zelfs afmaaken; welke rampzalige ge- *Aart en Zeden der Javanen.*

gevallen dikwils op Batavia gebeuren. Maar zoo men deze Amokspeelders levendig kan grypen, worden dezelve te Batavia met de uyterste straffe, anderen ten spiegel, gestraft.

Hunne Wapenen. De Javanen zyn groote liefhebbers van schoone paarden en fraaye wapenen, zoo dat men die geenen, die maar eenigzins van vermogen zyn, altyd wel voorzien vind, zoo van grof geschut, snaphaanen en musketten, daar zy zoo wel niet als een Hollander op afgeregt zyn, als van krissen, sabels, spiessen, schilden en assagayen, die konstig met goud en zilver ingelegt, en dikwils met een doodlyk vergift bestreken zyn. Hier by gebruyken zy nog spatten, waar uyt zy vergiftige pyltjens blaazen, 't geen zy van de Macassaaren geleert hebben. Deze pyltjes zyn een voet lang, gemaakt van Bamboesriet, en in vergift gedoopt, daar zy op eenen afstand van vyftig voet hun wit mede zullen treffen. En dit vergift is zoo kragtig, dat de getroffene, al schoon hy al menschendrek inswelgt, gemeenlyk van het leven eerlang beroofst word.

Oorlogen. Schoon zy deze wapenen gebruyken ten oorloge, mag men hen egter meer voor bloode als voor dappere houden. Want in een veldslag zullen zy aanstonts de vlugt nemen, indien het veld open is, maar worden ze van den vyand omcingelt, zoo staan ze pal, weten van geen swigten, maar loopen als wanhoopige menschen, schuymbekkende van rasernye op pieken, sabels en musketten in, om zich dus eenen weg tot ontkoming te baanen, en staan hunnen Oversten dapper by. Van moeskoppen en op party uyt te loopen zyn zy groote liefhebbers. Zy houden ook in den oorlog vlytig wagt op hunne straaten, markten, wallen en vestingen, zoo dat het niet mogelyk is hen, zonder zelfs gevaar te loopen, te verrasschen.

Onderdanigheyd der mindere aan de meerdere. De Princen en Grooten voeren eenen hoogen staat, en gaan nooyt uyt of zy zyn verselt met een grooten stoet krygsluyden, en langen treyn van slaavinnen of byzitten en knegten, die elk 't een of het ander van myn heers toestel te dragen hebben. De minder is ontrent den meerderen, en dus ook de groote Princen omtrent den Keyzer, zeer slaafs. Zy zullen niet dan al hurkende den vermogenden naderen, en aandagtig luysteren

naar

naar den last, die hun gegeven word, die zy dan spoedig uytvoeren, in het weggaan alleenlyk zeggende *kaboeloo sampejan*, zoo veel betekenende als slaaf onder uwe voeten. Ook durven zy niet ten eersten den uytslag hunner verrigtingen zeggen, maar gaan om eenen hoek onder zyn oog zitten, daar zy zoo lang wagten, tot hy hun belast. opening van hunne zaaken te geven. En in der daad zoo moeten de Javanen ook behandelt worden, als men 'er wel van wil gedient wezen, want geeft men hen de vinger zoo trekken zy, gelyk het spreekwoord zegt, aanstonts de heele hand naar zich, en daar is niets met hun te doen; 't welk de Hollanders heel wel ontrent hunne Javaansche slaaven, weten in agt te nemen, en 'er aanstonts den rotting over heen leggen, dat hen braaf doet oppassen.

XI. HOOFDSTUK.

Kort verhaal van de beginzelen der Nederlandze Vaart op Indiën, en van 't opregten der Oostindische Maatschappy, die in korte jaaren zeer magtig word. Rampen den Hollanders in 't begin te Bantam overkomen. Koen tragt te Jakkatra een sterkte te bouwen. De Bantammer zoekt ze aldaar om hals te brengen. De Logie te Japare wort afgeloopen, dat de Hollanders wreeken. De Engelsche nemen een Hollands schip. Staat van onze sterkte. De werken der Engelschen en Javanen verbrand. Koen slaat met de Engelsche vloot. En zeylt naar Ambonina. Van den Broek maakt vrede met den koning van Jakkatra. Trouwloosheyd des konings. De Hollanders besluyten de Sterkte over te geven. De koning van Jakkatra wort door die van Bantam uyt zyn ryk gezet. Waar op de Hollanders moet grypen, en de Javaanze vastigbeden

heden verbranden. Koen komt met een Vloot tot ontzet. Neemt Jakkatra in, en bouwt de stadt Batavia.

Voornemen des Schryvers. NAar dat ik dus in zoo kleen begrip, als 't my doenlyk was, den Lezer een denkbeeld van de Javanen, en hunne zeden en gewoontens gegeven heb, zal ik, eer ik tot eene byzondere beschryvinge van Batavia overga, kortelyk en na waarheyd verhaalen, hoe de Neêrlanders eerst op Java en in de Indiën gekomen zyn; wat beginzel hunne Oostindische Maatschappy gehad heeft, en met wat rampen zy geworstelt hebben, eer zy meesters van Jakatra wierden, en wat zy verder aldaar, na zich gegrontvest te hebben, tot nu toe verrigt hebben.

Wie der Hollanders den eersten tocht naar Indiën ondernomen hebben. In 't jaar 1595. rustte een gezelschap van Amsterdamsche Koopluyden, de Maatschappy van verre genaamt, een vloot van vier schepen toe, door aanraden van Cornelis Houtman, die langen tyd in dienst der Portugeezen in Oostindiën geweest hebbende, eyndelyk in handen den Turken verviel: waar uyt hem deze Koopluyden, alzoo hy onmagtig was zyn eygen losgeld op te brengen, verlostten, onder voorwaarde, dat hy tot erkentenisse alle de geheymen en voordeelen des Oosterschen handels zoude openbaaren. Dit deed hy: en zy, door de hoop dier groote winsten verlokt, zonden hem met die vier schepen, langs den gemeenen weg der Spanjaarden en Portugeezen, derwaarts.

Die Vloot staat veel uyt, Onder veele ongemakken, zoo van ziekte onder de Linie, als gevaar van woeste volkeren daar zy zich by ververschten, raakten zy te Bantam op de reede. De Bantammers, opgeruyt door 't groot geld der Portugeezen, die voorzagen, dat deze kleene vloot, wanneer ze maar eenigzins gelukkig was, door veele grootere stont gevolgt te worden, handelden trouwloos met de Hollanders, zy sloten wel een verbond met Houtman, en kogten veele zyner Waaren; maar de betalinge die in Peper moest geschieden wilde niet volgen. Houtman stelde den Bantamschen Landvoogt met eene Hollandze stoutmoedigheyd deze trouwloosheyd voor oogen, dat eenen verkeerden uytslag had, alzoo die hem eerlang met zeven van zyn volk ge-

gevangen nam, die eyndelyk na lange stribbeling voor 2000 ryksdaalders geloft wierden. Van Bantam raakten zy voor Cidayo omtrent de stadt Toeban ten anker, daar 't schip Amsterdam, en de Pinas 't Duyfken door zes Tinggangs vol Javanen listiglyk overvallen wierden, die zy kloekmoedig ten schepen uytdreeven, en 'er wel 150 van doodsloegen, met verlies van twaalf Hollanders, waar onder de Commies en Schipper van Amsterdam. Van daar raakten zy aan 't eyland Madura, daar zy even schelmagtig als voor Toeban behandelt wierden; zoo dat ze, ziende dat 'er by deze trouwlooze volkeren met swakke schepen en geringe manschap niet te doen viel, weder naar het Vaderland zeylden; daar zy met drie schepen den 14den Augusti 1597. aanquamen, wel eenige Indische Waaren medebrengende, doch die in plaats van groote voordeelen aan te geven, op verre na de onkosten der uytrusting niet konden goedmaaken. *en brengt geene winsten op.*

Schoon deze vloot mindere voordeelen als men verwagt had mede bragt, aarzelden echter de Reeders in hunnen toeleg niet, maar sloegen de handen met andere Amsterdamsche Kooplieden, die diergelyk eenen toeleg hadden, zamen, en bragten het volgende jaar agt weerbaare schepen in zee onder den Admiraal Jacob Cornelisz van Neck; deze wierd op Bantam beter ontfangen, zoo dat hy eerlang met drie volladen schepen t'huyswaart keerde, laatende zynen Viceadmiraal Wybrand van Warwyk met de vyf overige in Indiën, die 't ongeluk had, dat 'er veertig van zyn volk op Arosbaja schelmagtig gevangen genomen wierden, en wanneer hy dezelve met geweld wilde lossen, sloegen hem de Javanen nog vyfentwintig man af. Hy quam in 't lest van 't jaar 1600. weer t'huys. *Een tweede Vloot slaagt beter.*

In Zeeland, te Rotterdam, en elders bragten ondertusschen andere Koopluyden, brandende van yvervuur om deel aan deze groote zaaken te hebben, ook vlooten in zee, en zonden die naar Oostindiën: terwyl de Maatschappy van verre mede sterk het begonnen werk voortzettede. Deze vlooten breydden hunnen handel niet alleen uyt in Java, Sumatra, Malakka, de Moluccos, Banda, Ceylon, ja zelfs in China, maar veroverden ook somtyds een ryk Portugeesch Gallioen of Karaak *Waar op veele byzondere Maatschappyen ook schepen derwaarts zenden.*

en quamen ten meestendeele ryk gelaaden in 't Vaderland te rug.

Die tot een lichaam gebragt werden. Maar dewyl deze byzondere Maatschappyen den anderen veel afbreuk deden; wanneer de schepen op een en dezelve kust komende, door t'elkens hooger te bieden, de Waaren tegen den anderen opjoegen, om dus eerder hunne lading te krygen; of wanneer zy in 't Vaderland de goederen voor minderen prys verkogten, om dezelve te rasser kwyt te raaken; en dat zy dus met verdeelde magten den Spanjaarden niet konden 't hooft bieden, waar door eyndelyk hunner aller onvermydelyke ondergang wiert te gemoet gezien. Zoo hebben dan de algemeene Staaten ten meesten nutte besloten deze verscheyde leeden tot een lichaam te brengen; gelyk zy ook, na veel onderhandelingen met de Bewinthebbers dier kleene gemeenschappen, en na groote moeyte om tot een besluyt te komen, die magten gelukkig in een smolten.

Punten van deze algemeene Oostindische Maatschappye. Men besloot dan, tot een begin van deze algemeene Maatschappye, een schat van zesenzestig hondert duyzend guldens by inschryving te ligten; waar in Amsterdam de helft, Zeeland een vierde, Delft en Rotterdam, Hoorn en Enkhuyzen elk een zestiende part zouden opbrengen. t'Hans kregen zy ook Octroy voor eenentwintig jaaren, ingaande met den 20sten Maart des jaars 1602. Waar by buyten andere groote voordeelen haar wiert toegestaan, dat niemant buyten deze Maatschappy binnen dien tyd hooger dan de Kaap de Goede Hoope, en de Straat Magellanes zoude mogen vaaren. Hier op was de toeloop, om deel in deze algemeene Geoctroyeerde Oostindische Maatschappye te hebben, zoo groot, dat binnen korte weeken die zesenzestig tonnen schats by een gebragt wierden, dewyl deze uyt hoop van groote winsten, geene uyt liefde voor 't gemeene best als voortgedreven wierden. Wordende die voor vyf duyzend guldens inschreef den naam van Hooft-deelgenoot en die voor mindere somme vaststond, den naam van Deelgenoot gegeven, uyt welke Hooft-deelgenooten de Bewindhebbers moesten gekoren worden.

Die in korte jaaren zeer magtig word. Deze Bewindhebbers wierden, volgens het 25ste Artikel van het voorsz. Octroy, ten getale van zestig vastgestelt; waar van 'er twintig

tig te Amsterdam, twaalf in Zeeland, zeven tot Delft, zeven tot Rotterdam, zeven tot Hoorn, en zeven tot Enkhuyzen, het deel der daar ingelegde hooftsomme zouden bestieren: dat deze wakkere mannen met zoo veel yver en dapperheyd hebben uytgevoert; dat deze zesenzestig tonnen gouds binnen den tyd van zes jaaren, behalven de gedaane uytdeelingen uyt de ingekomene winsten tot drie honderd tonnen gouds vermeerdert waaren.

Uyt deze Bewindhebberen moest 's jaars eens of tweemaal een hooftvergadering bestaande uyt zeventien Leden, gehouden worden, die de swaarste zaaken zouden waarnemen en doen uytvoeren, waar in Amsterdam agt, Zeeland vier, Delft, Rotterdam, Hoorn en Enkhuyzen elk een Lit zouden zenden, en de zeventiende plaats zou by een Lid uyt Zeeland, de Maaze of Noordholland bekleed worden.

Op deze wyze is dit heerlyk en voor Nederland zoo nuttig lichaam gevestigt, en t'elkens in zyne voorregten met nieuwe vergunningen door de Staaten edelmoedig gehandhaaft; waar door derzelver ontzaglykheyd en magt tot zulk een toppunt is geklommen, dat ze meester van veele overmagtige Ryken en Landen geworden is, waar onder voornamentlyk uytblinken de Molukkos, Banda, een groot deel van Java en Coromandel, Ceylon, Malakka, Macassar, enz. Zoo dat Koningen en Vorsten het voor eere rekenen hunne kroonen uyt haare hand te ontfangen. Maar dewyl het ons te wyd van ons oogwit zoude vervoeren, indien wy ons verder in dit groote Staatsgebouw wilden inlaaten, en verhaalen hoe het zich in 't bemagtigen dier ryken heeft toegedragen, zoo zullen wy hier van afstappen, en, gelyk in 't begin van dit Hoofdstuk gezegt is, ons met de zaaken van Java alleen ophouden. *En meester van veele Landen.*

Met het opregten der Maatschappye hadden de onze nu al Bedienden in Bantam, die daar woonende den handel waarnamen; en in 't volgende jaar wiert hun een erf van den koning vergunt, om 'er ter bewaaringe hunner goederen een steenen huys te bouwen; gelyk zy ook op Gressic en Japara hunne Logien hadden. Maar zy leden zulke onverdraaglyke kwellingen en geweldenaaryen van den Bantammer, dat zy besloten zich elders op Java neer te zetten; gelyk zy ook in 't jaar 1610. en *Op Bantam staan de Hollanders in 't begin veel ramp uyt.*

En zetten zich ook op Jakkatra.

1611. met Wisia Garama, koning van Jakkatra, een verbond aangongen, en aldaar aan de zeekant Beoosten de Rivier een wooning, Nassauw genaamt, bouwden. Zoo dat de Handel nu zoo wel tot Jakkatra als tot Bantam zynen gang ging; waar tegen de Pangerang Raya de Mengala, eerste Minister van den minderjaarigen koning van Bantam, ziende dat hier door Jakkatra aanwiesch, en zyne Stadt afnam, alles in 't werk stelde, om de onzen weer geheel naar Bantam te brengen, maar te vergeefs.

Daar Koen een Sterkte tragt te bouwen.

Ondertusschen kreeg Jan Pietersz Koen, die de zaaken op Java bestierde, in 't jaar 1618. bevel uyt 't Vaderland, dat hy het opperbestier der zaaken uyt handen van Laurens Reäal, die in de Moluccos was, had over te nemen, en na een bekwame plaats moest omzien, die ter algemeene vergaderplaats zou konnen strekken, en daar men in veyligheyd de goederen, uyt 't Vaderland komende, kon ontfangen en de retouren afschepen. Hier om trad hy met koning Garama in onderhandeling, om van hem ontrent Ontong Java, daar de Tangerangze rivier in zee stort, een stuk lands te koopen en aldaar een Sterkte te timmeren.

Dat de Javanen met nydige oogen aanzien.

De koning vreezende den haat der nabuurige Vorsten, gaf hier van kennis aan den Bantammer, en paayde Koen ondertusschen met ydele hoop. Die van Bantam en andere Javanen overwegende, hoe de Hollanders, Engelschen en Franschen dagelyks met grooter magt in de Indiën kwamen, en denkende aan de oude en bekende voorzegging, *dat 'er van verre een volk zou komen, wit van verwe, met kattenoogen, rood hayr en groote neuzen, en van top tot teen gekleed, dat hunne landen zoude innemen en bezitten*; besloten deze vreemdelingen in dwang te houden, dezelve tegen den anderen op te hitzen, en voor eerst de Hollanders op Jakkatra en elders om hals te brengen, dwingende den koning van Jakkatra, om dit toe te stemmen, en zyne hulpe tot dit gruwelstuk te leenen.

De Bantamze Pangerang zoekt de Hollanders op Jakkatra te vermoorden.

De looze Bantamsche Pangerang, om zyne stadt met deze moord niet te besmetten, en des noods zich te verschoonen, waarschouwde quanswys den Generaal Koen, dat de Engelschen iets tegen hem voorhadden, die zich daar op naar Jakkatra liet

over-

overvoeren. Terwyl was tot uytvoerder van den moord verkoren Gabang, des Pangerangs broeder, een arglistige schelm, die zich ontrent Jakkatra eerst met jagen wat onthielt, en daar na den Generaal verzogt te spreken, die zich dan den 20sten Augusti 1618 naar 't kleen eyland, t'hans Vader Smit genoemt, daar Gabang was, met het Jagt kleen Hollandia liet overvoeren. Hier spraken zy te zamen, en wanneer Koen vertrok volgde hem Gabang sterk 300 man, in Inlands vaartuyg agter na, onder voorwendzel, dat de koning van Jakkatra hem ontboden had: zeggende, onder anderen, nu zal ik ook uw huys gaan bezien, gelyk hy ook 's avonts laat voor de poort der wooning Nassauw kwam, verseld met den broeder van den koning van Jakkatra, veele Javaanze Edelen en wel 500 man. De Generaal over dit ontydig bezoek bekommert, alzoo hy meer als 600000 guldens aan geld en goederen aldaar had, belaste den Opperkoopman Pieter de Carpentier zich met al de soldaaten, ten getale van 50 gewaapent, en met brandende lonten voorzien, op de galdery van 't nieuwe huys te plaatzen. Toen liet hy den Javaan met zyn gezelschap in, die, de wooning van boven in 't ronde zoo wel bezet ziende, niets ondernam, maar vol van spyt en schaamte vertrok. *Welke aanslag mislukt.*

's Anderendaags kwam de koning van Jakkatra den Generaal bezoeken, en gaf voor dat hy zyn volk met Gabang alleen had mede gezonden, op dat zy hem zouden helpen, indien de Bantammer iets quaads voor had gehad; daar Koen, die door dat masker van valsheyd heen zag, hem wel voor bedankte, maar evenwel zich op zyn hoede hielt, schepende in de agt schepen die daar ter reede lagen, schoon ze niet al te wel voorzien waaren, al het geld met de voornaamste koopmanschappen. En wyl hy niet besluyten kon deze Handelplaats, met swaare kosten gebouwt, te verlaaten, liet hy de wooningen van Bamboezen, te na aan de zelve opgeregt, afbreken, om ze dus voor 't brandstigten en overvallen te bevryden. Want hy had nu al bespeurt, dat ook de Soesoehoenan, en alle de andere Prinsen van Java, om die nog niet begonne Sterkte, zyne vyanden geworden waaren, en dat de Engelschen ook van 't verraad kennis gehad hadden. *Koens voorzorge.*

Tans

De Hollandze Logie op Japara word afgeloopen.

Tans kwam van Japara ook de bittere tyding overvliegen, dat aldaar uyt last van den Soesoehoenan de Logie afgeloopen, 't volk vermoord of gevankelyk weggevoert, en de goeren, 20000 ryksdaalders waardig, gerooft waaren. Dit gaf Koen vaster verzekering van het moorddaadig voornemen der Vorsten, en deed hem besluyten om de Wooning in stilte te versterken; daar de Engelschen, die nu met den Koning, veel zaaken smeedden, hem ook toe noodzaakten. Waarom men de handen met zoo grooten yver aan 't werk sloeg, dat voor het midden van September twaalf stukken geschuts op de eerste punt geplant stonden, tot geene geringe verbaazinge der Javanen, die den Generaal te vergeefs, door veele aanbiedingen, zogten uyt te lokken. Ook kwam de koning van Jakkatra zelve met veel stoet het werk bezigtigen; vraagende waar deze veranderinge en dit mistrouwen van daan kwam, daar over hem Koen zoo veele voldoende redenen gaf, dat hy genoegen scheen te nemen; laatende evenwel de Chineezen en Javanen verbieden de onze meer te dienen, waar door het werk wat slapte. Daar en tegen liet hy zyne Stadt met een steene muur omringen, als uyt vrees voor den Mataran; tot welk werk hem Koen 1000 realen leende en 200 schonk, om dus dien koning de maat vol te meten.

Waar op de onze te Jakkatra zich versterken.

De Hollanders verbranden tot wraake Japare.

Omtrent dezen tyd kreeg de Generaal tyding van Jambi, dat de oorzaak, waarom de onze aldaar ook niet door de Javanen vermoord waaren, was de vreeze dat de Portugeezen van Malakka met een scheepsvloot af zouden komen, waar tegen zy der Hollanderen hulpe van nooden zouden hebben. Maar aangenamer was het gerugt dat Cornelis Martenszoon met drie schepen den 28sten October naar de Oostersche Landschappen vertrokken, te Japara volgens bevel van den Generaal was aangeloopen, en aldaar met 160 man, tot wraake der vermoorde Hollanders, die stadt geheel in kolen en assche gelegt had, nevens tien jonken en veel kleender vaartuyg. Van waar hy naar Makasser, om diergelyke wraake te oeffenen, vertrokken was.

Dat de Javanen bevreeßt maakt.

Zoo groote blydschap als dit den Hollander baarde, zoo veel grooter droefheyd verstrekte 't die van Bantam en Jakkatra, vree-

vreezende, dat hunne verraderyen op gelyke wyze zouden gestraft worden; welken schrik een staartstarre, die zich eenige dagen in 't Oosten zien liet, nog vermeerderde.

Maar de Engelschen tot Bantam, bekomende op nieuw uyt Europa vyf schepen by de tien die zy reeds hadden, spraken dezelve een hart in 't lyf, sweerende niet te zullen rusten voor zy Koen levendig of dood bekomen hadden. Gelyk zy ook op een trouwlooze wyze den 15[den] December vermeesterden het schip de Swarte Leeuw, komende van Patany met een laading ter waardye van honderd tweeënvyftig duyzend guldens, buyten den ryst. Hier mede niet vergenoegt, zond de Admiraal Thomas Daal eenige schepen naar de Straat van Sunda om het schip de Engel, dat zy wisten dat onder 't bewint van Pieter van den Broek, met een somme van 207794 guldens naar Suratte was afgevaardigt, aldaar waar te nemen; maar by een gelukkig ongeluk raakte het schip omtrent Javaas Ruygenhoek aan de grond, en wierd niet eer vlot, voor dat men op de tyding, dat de swarte Leeuw genomen was, het zelve aanstonts te rug riep. Op diergelyken wyze ontkwam ook het schip de Zon, komende uyt Japan, de handen dier roofgierige Engelschen. *De Engelschen heulen met de Javanen.*

Koen liet hier op den Engelschen Admiraal na de reden van dit zyn doen vraagen, en te gelyk het schip en laading weder eysschen, maar Daal gaf, onder veel scheldwoorden, ronduyt ten antwoord, dat hy voornemens was al de gaande en komende schepen te nemen, en zelfs naar Jakkatra te komen, om alles te verdelgen. *Hunne stoute woorden.*

De koningen van Bantam en Jakkatra, door dit voorbeeld der Engelschen en der zelver hulpe stouter geworden, stelden nu opentlyk hunne vyandschap in 't werk; geene verbood de tot Bantam leggende Hollanders van niemant naar den mond der Straat Sunda te zenden, om de aankomende schepen van hunnen landaard te waarschouwen; en die van Jakkatra wierp eenige nieuwe Bolwerken tegen de onze op, en bragt behendig veel geschut op dezelve, terwyl zyne gemagtigden nog dagelyks van een nieuw verbood handelden; om dus 't opmaaken eener begonne Kat te verhinderen, en voor te komen dat op dezelve geen geschut tegen zyne Stadt geplant wierd. Dat evenwel zyn *De zaaken der onzen op Jakkatra zien er slegt uyt.*

 voort-

voortgang had, doordien de zaaken geen uytstel duldden. Stonden dus de zaaken te land in een bedroefden staat, zeker die ter zee hadden geen beter aanzien, daar de schepen meest reddeloos aan 't Eyland, t'hans Onrust genaamt, lagen, onder de sobere bescherming van eenig daar geplant geschut, niet in staat om den vyandlyken aanval, dien de Engelschen dagelyks dreygden, af te keeren.

Nu kwam 'er den 22sten te Jakkatra een gerugt, dat onze versterkte Handelplaats den volgenden nacht door 7000 Javanen zoude besprongen worden; waar door de Chineezen, en andere, die omtrent dezelve woonden, met zulk een schrik bevangen wierden, dat ze aanstonts hunne huyzen verlieten en weg vlugtten. Schoon dit gerugt ydel was, zag men 's morgens dat de Engelschen eenen schootvryen wal hadden opgetrokken, waar aan de Javanen nog onophoudelyk arbeydden; ook bemerkten de onze, dat ze van alle kanten besloten waaren, en met werken en batteryen omringt, en dat de rivier met palen gestopt was. Dit noodzaakte hen aanstonts op de Kat, schoon niet half voltoyt, twee stukken te brengen.

De staat der versterkte Handelplaats. Langs de Rivierkant, of de Westzyde der Sterkte, stont nu het nieuwe Huys Mauritius in volkomen staat van tegenweer, aan welkers Noordeynde toen een punt wiert gemaakt, de Noordwester-rivierpunt geheeten, pas twee voeten hoog opgetrokken, en wel in 't rond met planken tegen eenen aanval geveyligt; maar niet tegen een musketschoot. De Gardyn van aarde aan de Noordzyde of zeekant had de hoogte van negen en de dikte van zeven voeten, maar zonder borstweer. De Noordooster-zeepunt was niet hooger, voorzien met een borstweer van palissaden. Zuydwaards af na de Stadt toe, diende het oude huys Nassauw voor een Gardyn. Behalven de Kat, die 't Zuydelykste naar de Stadt stont, waaren nog opgeworpen twee Bolkwerkjes, aan een geknoopt met palissaden. Verder was de punt aan de Zuydwest-zyde nog niet begonnen. Grof geschut was 'er overvloedig, maar de weynige voorraad van buskruyd, zoo te scheep als te land, baarde groote ongerustheyd.

De Generaal Koen ziende dat dit werken der Engelschen moest

belet

belet worden, zoo hy zyne eygene Sterkte wilde behouden, liet op den 23sten September dezelve verzoeken, dat zy dat werken wilden agterlaaten, die daar bars bescheyd op gaven. Waar op hy aanstonts, by eenen gunstigen wind, de Engelschen met geweld aantaste, hunne werken, meest van oude kabeltouwen gemaakt, stormenderhand innam, en in ligterlaage vlamme zette: welke vlamme t'effens alle de daar omleggende verlaatene huyzen verteerde. Maar alzoo 'er nog een Bolwerk was blyven staan, zond hy den 25sten dertig man derwaarts, die wel mannelyk aanvielen, maar schandelyk verlaaten van die hen ondersteunen moesten, de vlugt koozen, met verlies van drie man en een Lieutenant, wiens hooft de Javanen op een Bamboes staken, en in 't gezigt der Hollanders ten toon stelden. Ook wiesch hun hier door de moed zoodanig, dat zy aanstonts digt by het oude huys Nassauw eene nieuwe batterye opwierpen, waar tegen de onzen, voor eene borstweering, pakken en kisten met kostbaare Kormandelsche lywaaten plaatsten. Maar niets benaauwde hen meer als de geringheyd van 't buskruyd, waar van zy het vierde deel daags te vooren tegen Jakkatra verschoten hadden; wyl die koning, geschut en Konstapels van de Engelschen ter leen bekomen hebbende, hunne Sterkte geweldig beschoot. *Koen verbrand de werken der Engelschen en Javanen.*

De Bantamsche Engelschen tierden als bezetenen, wanneer zy hoorden dat de Hollanders alle hunne werken te Jakkatra vermeestert hadden; en zy wilden te Bantam tot wraake de Hollandsche wooningen op gelyke wyze, tot drie reyzen toe, afloopen; maar de Pangerang belette het zelve t'elkens, en nam uyt staatkundige redenen, schoon hy de bronäar aller onheylen was, de onze in zyne bescherming. Waar op zy besloten de Hollanders ter zee aan te tasten. De Generaal Koen hier van tyding bekomende, liet den Raad vergaderen, die tot het verlaaten van de plaats helde, daar hy niet toe kon besluyten, maar bestond met mannenmoed de palen, die de rivier onder des vyands bolwerk stopten, uyt den grond te rukken, om dus eene opening te baanen; terwyl had hy ook aan de schepen, onder het eyland Onrust, bevel gezonden om ter reede voor Jakkatra te komen; die daar den volgenden dag, zynde *Waar op de Engelschen onze Logie op Bantam tragten af te loopen.*

 den

den 29sten December, met zulk een haast verscheenen, dat zy onder andere 20 ankers, en 8 stukken geschut hadden moeten laaten. Hier op kreeg men elf Engelsche zeylen in 't gezigt, waarom zich de Generaal des nachts scheep begaf; bevelende de versterkte Handelplaats aan Pieter van den Broek en zeven Raaden: laatende in de zelve nog 65 zoo mindere Officieren als Handwerklieden, 15 Konstapels, 70 Soldaaten, 25 Japanders, 16 Chineezen, 70 andere Inlanders en ontrent 40 vrouwen en 80 jongens.

Zy komen met hunne schepen af. Koen stevende, voor zonnenopgang met zeven schepen, de Engelsche te gemoet, die des namiddags met de zeewind ook op hem afkwamen, en een trompetter afzonden, die in 't Nederduytsch de Hollanders opeyschte, maar met een dapper antwoord afgezet te rugge keerde. Zoo ras het jaar 1619. met den volgenden morgenstond zynen aanvang nam, kreeg de Generaal met een vaartuyg berigt, dat de zyne met de Engelschen te Jamby in een heet gevegt waaren geweest tot wederzydze schaade, en dat het schip de Bergerboot voor zeven dagen gelukkig de twee Engelsche schepen, die daar de rivier slooten, ontsnapt was; en wyl men daags te vooren dit schip meende gezien te hebben, liet hy de ankers opwinden en zette het dwars op de Engelsche vloot aan, daar hy des anderen daags morgens mede in een fel gevegt raakte, dat vier uuren met groote dapperheyd duurde: waar na de twee vlooten, by een eyland, niet verre van den anderen, ten anker kwamen. Terwyl was de Bergerboot (onder het gevegt) gelukkig by de Hollandze Vloot geraakt. *Zeegevegt tusschen de twee Vlooten.*

Den volgenden dag of 3den Januarii, wiert de Engelsche vloot met nog drie schepen versterkt, waar op Koen 't naar de Jakkatraze Eylanden wende, wordende van de Engelsche op de hielen gevolgt; den Raad vergadert zynde, wierd 'er besloten aanstonts den steven naar Amboina te wenden, en daar liever alle magt by een te verzamelen, als den geheelen staat der Maatschappye, en deze rykgelaadene schepen, die de helft van hun buskruyt in de voorgaande ontmoeting verschooten hadden, aan eenen hagchelyken zeeslag te wagen, te meer wyl men de vrienden op Jakkatra geen voordeel meer kon toebrengen, *Koen vertrekt met de Vloot naar Amboina.*

gen,

gen. Volgens dit besluyt zette Koen met de rykste schepen den cours naar Amboina, zendende het schip Ceylon, voor twee dagen van Succadana gekomen, naar den mond der Straat Sunda, om daar op de verwagt werdende schepen te kruyssen. Om dezelve reden zond hy 't schip de Jager naar Solor; als mede de Bergerboot naar Bima om ryst, en het jagt de Jager naar Javaas Oostkust, om andere levensmiddelen. Ook vaardigde hy onder 't zeylen eenen brief af aan den Gezaghebber van den Broek, waar in hy hem kennis gaf van 't genomen besluyt, en vermaande den vyanden dapper het hooft te bieden, en des noods het liever aan de Engelschen als aan de Javanen over te geven.

En geeft daar van kennis aan van den Broek.

Van den Broek nu van negentien schepen te water en een groote magt te lande belegert, zonder hoope van yemands hulpe, sprak den zynen zulken moet in 't lyf; dat ze, in weerwil van het onophoudelyk schieten uyt 's vyands bolwerken, zoo wel de half voltoyde als de voorgenomen vier punten den 13den Januarii in staat van tegenweer bragten, en met nieuwe vaanen beplantten. Welke bravade den koning van Jakkatra zulk een schrik aanjoeg, dat hy tweemaal schriftelyk de Nederlanders den vreede liet aanbieden; die daar op drie Gemagtigden afzonden, die tot driemaal in lyfsgevaar, wegens de Engelschen, te rug keerden; wyl de Vorst van geen vreede wilde hooren indien de Kat en 't nieuw gemaakte bolwerk niet afgebroken wierd. Eyndelyk trad men met den Veldheer, 's konings broeder, in onderhandeling, en wiert de vreede op den 19den dito onder andere op deze voorwaarde getroffen. *Dat de oude verbonden in stand zouden blyven; en de Hollandze sterkte in dien staat gelaaten worden, daar zy in was, tot op de komst van Koen; dat de Engelschen niet nader als voorheen aan dezelve zouden mogen bouwen, en dat men aan den koning eens voor al zou betalen vyf duyzend realen in geld en duyzend in kleederen.* Veele redenen noodzaakten van den Broek om deze harde voorwaarden aan te nemen, en liet de koning aanstonts door zynen Sabandhaar het beloofde geld en goed afhaalen.

Die de Handelplaats nog meer versterkt.

De koning van Jakkatra maakt vreede met de Hollanders

Groot was nu de vreugde der Hollanders, en ook na het scheen die der Javanen, die dagelyks kleene geschenken aan-

bragten; maar de koning, die op aanraaden der Engelschen tot deze vreede gekomen was, om dus beter de Hollanders te misleyden, liet kort daar aan van den Broek verzoeken om ten Hove te verschynen, en met hem een speelreysje de rivier opwaarts te doen, en dus weer in vriendschap te leven. Schoon van den Broek en zynen Raad hier ooren na hadden, sprak het de Predikant Hulsebos sterk tegen. Hy echter van zyn noodlot voortgezet, begeeft zich met zes persoonen en een geschenk ten Hove, daar hy, zoo ras neergezeten was, wiert overvallen, getrapt, mishandelt, en door het slyk naar een donker gat gesleept, daar zy hem aan handen en voeten kluysterden; nog erger wiert zyn gezelschap gehandelt, en van alle hunne kleederen berooft, welk ongeluk ook den Bottelier overkwam, die uytgegaan was om eetwaaren te koopen.

En neemt van den Broek trouwloos gevangen.

Dit waaren de bittere vrugten der gemaakte vreede, ja men dwong met blooten krissen van den Broek den zynen te schryven, dat zy de sterkte hadden over te geven, indien ze niet wilden dat hy en de andere gevangenen vermoord wierden. Zoo ras de Hollanders dit verstonden sloten zy de poorten en verkooren Pieter de Raay tot hunnen Gezaghebber; deze antwoordde, dat hy tot het overgeven der Sterkte niet kon besluyten, maar wel eenig geld wilde geven om de gevangenen te lossen. Hier scheen die geldwolf na te luysteren, in weerwil der twee Engelschen, uytvinders van het verraat, die verzekerden dat hy de Sterkte ligt in handen zoude krygen, indien hy van den Broek, door 't pynigen met brandende lonten, het swakste der Sterkte deed openbaaren. Men trad dan in onderhandeling, en eyschte de koning 10000 Realen, daar hem 'er twee duyzend geboden wierden. In dezen tyd namen de Engelschen ook hun slag waar, wierpen met de Javanen een nieuwe battery op, en vernieuwden al de oude, daar zy aanstonts dertig stukken kanon opbragten. Toen schoot Daal tot tweemaal brieven in de Sterkte, om ze tot overgave te vermaanen of dat hy onschuldig zou wezen aan hun bloed. Als dit niets uytwerkte, bewilligde men den koning om van den Broek met een strop om den hals op de battery te brengen, daar zy hem met bloote krissen wilden dwingen om den zynen te waarschouwen, dat indien

Bitterheyd der Engelschen.

Van den Broeks hartvogtigheyd.

dien zy zich niet overgaven, zy eerlang bestormt en alle vermoord zouden worden. Maar hy, den dood getroost, moedigde de belegerden aan om stantvastig alle gevaaren af te wagten, waar op hem de Javanen agter over rukten, en op een bittere wyze naar de gevangenis sleepten.

Eyndelyk besloten de belegerden, ziende nu alles ten hunnen bederve bereyd, om zich over te geven, waar toe het verdrag den 1sten Februarii gemaakt wiert, dat onder andere hier in bestond, *dat men de Sterkte aan de Engelschen en het geld en goederen aan den koning van Jakkatra zou overleveren, en dat de Engelschen, voor twee duyzend realen, hen een schip zouden geven om daar mede naar Cormandel te zeylen.* Ook bedong men mondelyk, dat van den Broek, en de andere gevangenen, in vryheyd zouden gestelt en binnen de Vesting gelevert worden. *De onze besluyten zich over te geven.*

Ondertusschen was de Bantamsche Pangerang, ziende dat de Hollanders op 't uyterste gekomen waren, op middelen bedagt, hoe hy zelfs, met uytsluyting van alle anderen, meester van de Sterkte zou konnen worden. Hierom toonde hy zich in schyn met den staat der onzen verlegen, en vertoonde aan de Hollanders, die te Bantam waaren, dat hy van den Broek en de andere gevangenen naar Bantam zoude ontbieden; zoo men wilde beloven de Sterkte aan hem alleen en niemant anders over te geven. Deze aanbieding namen de Nederlanders, schoonze voor een nieuw schelmstuk bekommert waaren, echter aan. Waarom de Pangerang een groot getal manschap zont naar den Bantamzen Tommagon, die zich reets met eenig volk ontrent Jakkatra bevont, met bevel van de overgave der Sterkte te beletten en de gevangenen in vryheyd te stellen. *Wat de Bantammer onder tusschen broude.*

Daags na het tekenen van het verdrag, kwamen de Engelschen in booten aan de Sterkte om dezelve in bezit te nemen; welke de Hollanders, ziende dat ze nog de gevangenen, nog de gyzelaars medebragten, weygerden te verlaaten; vreezende voor verraad, alzoo 't aan den mond der rivier geheel met Javanen vervult was. Dit was het volk, waar mede zich de Tommagon, zoo ras hy het voornoemde bevel bekomen had, naar het Hof van den koning van Jakkatra begaf, en het zelve omzingelde: waar door de Engelschen met zulk een schrik bevan- *Die den koning van Jakkatra uyt zyn ryk doet jagen.*

vangen wierden, dat ze zich hals over kop naar hunne schepen begaven. Ondertusschen trad de Tommagon ten Hove, en leverde den koning eenen brief over. Terwyl hy den zelven leest, stelt deze hem de bloote kris op 't hart, en roept, *geeft uw ryk over of gy zyt dood!* De koning ziende dat hy verraaden was, gaf zich en zyn ryk over, en vertrok met wyf en kind landwaards in, daar hy tot groote armoede verviel, en in elende zyne dagen eyndigde.

De gevangenen worden naar Bantam gevoert.

Zoo ras dit verrigt was, wierden de gevangenen ontslagen, welker een men de onzen, die in de Sterkte waaren, deed toeroepen, dat ze de poorten zouden sluyten, en de Engelsche booten afweeren; alzoo de Sterkte ontzet en de gevangene gelost waaren, die naar Bantam zouden gaan, daar men met den koning een verbond gemaakt had: gelyk zy ook dien zelven avond in vyftien welgewaapende praauwen derwaarts gevoert wierden; houdende de Bantammers Jakkatra bezet en de inwoonders in gehoorzaamheyd.

De Hollanders besluyten op nieuw de Sterkte te behouden.

Korten tyd hier na kwam de Hollander Hendrik Janszoon in de Sterkte met een brief van den Bantamschen Pangerang, waar by hy de overlevering der zelve verzogt: dat de Raad toestont, daar by nog belovende de helft van het geschut en het vierde deel der goederen; mits hy hun jonken beschikte om het overige te voeren, en eenen vrygeleybrief der Engelschen. De Pangerang vont in dit alles groot behagen, den vrygeleybrief uytgezondert, die hy wist niet te zullen bekomen van menschen, die hy zoo trouwloos behandelt had. Hierom liet hy weten, dat de Engelschen hen geen nadeel zouden derven toebrengen, om dat hy van hunne handelplaats meester was: maar hier mede namen de onzen geen genoegen, maar versterkten op nieuw de Vesting met alle magt. En als hy eenige jonken afzond, om het geschut te haalen en de Vesting te slegten, met swaare dreygementen, indien men zyne begeerte niet opvolgde, zoo bleef de Raad, door al de rampen nu verhart, by het voornemen, om de Sterkte te behouden, en hielt ondertusschen den Pangerang met eenige ontschuldigingen op. Ook gaven zy, alzoo de Sterkte nu in staat was gebragt om een harden stoot te konnen uytstaan, dezelve den naam van BATAVIA.

De

De Engelsche schepen ziende dat 'er nu voor hen te Jakkatra niets meer te verwagten was, daar zy nog te vergeefs op vyf Hollandze schepen, die 't naar Amboina ontvlugtten, jacht gemaakt hadden, vertrokken naar Bantam. Terwyl kwamen op den 13den Maart de Jagten Delft en de Tyger vollaaden met Peper voor de Sterkte; van waar de Tyger aanstonts met berigt van den toestant der zaaken naar Amboina wiert afgevaardigt, en op nieuw bevragt met twaalf pakjes diamanten, en een grooten schat Japans zilver. Maar het jagt Delft wiert om zyne lekkagie op strand gehaalt, en met de volle lading in brand gestoken, op dat het niet in handen der Engelschen mogt vervallen, die men met vyf schepen al zag aankomen. De Bantammer bestond nu ook eenige vastigheyd na by de Sterkte op te werpen, op een loopent gerugt, dat de Keyzer van Java afkwam. Maar de onze, wetende wat swaarigheyd hier van te verwagten stond, besloten de bolwerken, door de Engelschen en Javanen opgeregt, te verwoesten, en trokken den 9den April met eenen troep volks uyt, en verbrandden aanstonts de twee eerste, maar in de derde sterkte deden de Javanen meer tegenstant; zoo dat de Hollanders anderwerf moesten aanvallen, eer zy de Javanen op de vlugt, en de sterkte in den brand kregen: waar na ze met eenige gekwetsten weer naar binnen trokken, en aanstonts weer de vreedevaan, die ze voor den uyttogt in eene bloedvlag verandert hadden, lieten waayen, paayende de klagende Javanen met te zeggen, dat ze hen door het ophaalen der bloedvlag gewaarschouwt hadden zich van de batteryen weg te maaken.

En geven Koen kennis van hunnen staat.

Zy verbranden de vastigheden der Javanen.

Ter dezer tyd begon men het ontzet van den Generaal Koen al met verlangen te gemoet te zien; die in de Molukkos het opperbewind uyt de handen van Laurens Reaal ontfangen hebbende, aldaar al de magt, die men missen kon, by een had gerukt; waar mede hy, sterk zestien zeylen en een jagt, op den 9den Mey aan het eyland Madura verscheen. Van hier zond hy 'er vyf voor af naar Japara, zoo om ryst, als om te zien of ze geen Engelschen zouden ontmoeten; hy volgde twee dagen daar na met de overige schepen, en bragt dus op den 23sten aldaar zyn magt weer by een. En alzoo alles gereed gemaakt was om

Koen komt met een vloot tot het ontzet der sterkte

een

eenen haastigen landtogt te doen, bragt hy nog dien zelven dag zyn volk aan land, plonderde en verbrandde voor de tweedemaal die Stadt. Hier vondt hy Pieter de Carpentier met het schip Ceylon, die hem kondschap deed van den stand der Sterkte, en hoe elf Engelsche schepen, die zich in den mond van de Straat Sunda onthielden, gereedschap maakten om door te gaan, zoo ras de Hollandze vloot zou verschynen.

Hy neemt de stadt Jakkatra in.

Hier op rukte Koen aanstonts voort, en kwam den 28sten, tot uyterste blydschap der lang belegerde Hollanders, voor Jakkatra, daar hy nog dien zelven avond, gelyk ook den volgenden dag, zyne manschap in de Sterkte zond, alzoo de meeste Leden van den Raad eenen togt op de Stadt begeerden te wagen, om dezelve, zoo ze bemagtigt konde worden, tot eene algemeene verblyfplaats te houden. Zoo ras liet de zon op den 30sten Mey zyne straalen niet zien, of de Hollanders, sterk duyzend man en in dertien vaandels verdeelt, stelden zich in ordren. De voorhoede wiert aan Jacques le Febere, de agterhoede aan Willem Janszoon toebetrouwt, en Koen zelfs geleyde den middelsten hoop. Aanstonts stapte men, brandende van wraake, Stad-waarts heen, die buyten de inwoonders door 3000 mannen beschermt wiert. Aan de Oostzyde maakten eenige eenen valschen allarm, terwyl de andere aan de Westzyde, onder een hagelbuy van musketkogels, de ladders tegen het steene bolwerk opregtten, of door een houte schutting van dikke swalpen heenbraken, en dus te gelyk in de Stadt kwamen, die aanstonts door de Bantammers, na dat ze voor 's Konings hof nog eenigen stand gehouden hadden, met agterlaating van agttien stukken kanon en andere krygsbehoeftens, schandelyk verlaaten wiert.

Slaat de Javanen te land,

De Generaal was door deze overwinning, die hem maar eenen dooden en eenige gekwetsten koste, zoo aangemoedigt, dat hy aanstonts met zes honderd man landwaarts inrukte, om de Javanen, die zich op twee plaatzen vast maakten, verder op te nestelen, de eerste bemagtigde hy aanstonts, en vondt de tweede verlaaten. Ondertusschen wiert eene bende, die te ver vooruyt getrokken was, van den vyand overvallen en op de vlugt gedreven, dat groote wanordre zou hebben veroorzaakt, zoo ze niet spoedig door

door anderen was ontzet geworden, die den vyand te rug dreven: waar na al de huyzen, die ten wederzyde der rivier wel een half uur wegs besloegen, in den brand gestoken en geheel verniełt wierden.

Na dat de Generaal dit alles verrigt hadde, trok hy met zyne vloot voor Bantam, en liet den Pangerang aanzeggen, dat zoo van den Broek en de andere gevangenen niet ontslagen en hem toegezonden wierden, hy den zelven gang met Bantam, als nu met Jakkatra, zoude gaan. Deze Pangerang had zyne Stadt ondertusschen versterkt, de aankomsten met kanon voorzien, de belemmerende huyzen afgebroken, en was van mening om, door de van Jakkatra ontvlugte Bantammers gestyft, de zelve te verdedigen; doch 't gezigt der vloot bragt in hem zulk een schrik, dat hy aanstonts door een der gevangenen liet weten, dat hyze alle zou ontslaan, zoo ras hem Koen maar yemant van zynen t'wegen toezont; maar deze schreef hem wederom, zoo hy alle zyne luyden niet binnen een etmaal aan boord zont, dat men dan zoude tragten uyt te voeren, 't geen in den scheepsraad alreede vastgestelt was. Dit joeg de gevangenen, die by eene aantasting van Bantam de zekere dood verwagtten, wel grooten schrik aan, maar werkte egter zoo veel uyt, dat de Pangerang geene andere uytkomst ziende, dezelve ontsloeg en behoorlyk naar boort zont; biddende en smeekende, dat Koen den handel in zyne Stadt niet wilde verlaaten, die daarom aldaar drie schepen liet leggen, en met de overige naar Jakkatra te rug keerde. *En verlost de gevangenen te Bantam.*

Terwyl hadden de Engelschen, vreezende voor de wraake der Hollanders, vier van hunne schepen onder 't eyland Bessy verbrand, en vlugtten met de overige naar Engeland, twee uytgezondert, die naar Jamby en Patane trokken, agterlatende den veroverden Swarten Leeuw, die met zyne lading in de Straat van Sunda door zyn eygen vyer verbrandde. Ook verlooren zy dat eygen jaar nog zeven schepen, die hun door de onzen wierden ontnomen. *Vlugt der Engelschen.*

De Generaal Koen, nu van alle zyne onlangs zoo magtige vyanden verlost, stelde al zyn vermogen in 't werk, om de Stadt te herbouwen, den omtrek der zelve te vergrooten, en de *Stigting der Stadt en 't kasteel Batavia.*

 sterk-

sterktens Mauritius en Nassauw tot een Kasteel te verbeteren, dat met de Stadt den naam van BATAVIA, na het voorschrift van Pieter van den Broeke, draagt. Ook slaagde hy in zynen yver zoo wel, en omtrok de Stadt en 't Kasteel met zulke regelmaatige bolwerken, punten en Sterktens, dat ze kort daar aan bestant was om twee swaare en bittere belegeringen uyt te staan en af te keeren.

XII. HOOFDSTUK.

Verdere zaaken op Java tot nu toe voorgevallen. De Javaanze Keyzer belegert de Stadt Batavia tweemaal te vergeefs. Onlusten met Bantam. De Maatschappy brengt het Keyzerryk van Java tweemaal in rust. De Koning van Bantam staat het ryk aan zyn zoon af, en wil hem 'er daar na weer van beroo-ven. De Maatschappy verlost den jongen Koning, en brengt dien oorlog roemrugtig ten eynde. Geval van Soerapati, die na den Keyzer vlugt, en de Heer Tak en andere aldaar ombrengt. Langduurige Oorlog tusschen des overleden Keyzers Zoon en Oom om de kroon. De Oom wort door de Maatschappy op den Troon gestelt. Java blyft lang in groote be-roertens.

De Bantammer tragt den aanwas van Batavia te beletten.

DE nieuwe Stadt Batavia nam, onder de bestieringe van den Generaal Koen, geduurig in gebouwen en inwoonders toe; 't geen de koning van Bantam, nu geen openbaar geweld meer dervende plegen, heymelyk zogt te beletten, met alle de Inlandze vaartuygen en kooplieden, die derwaarts zeylden, door eenige ligte oorlogspraauwen te doen aanhouden en naar Bantam te brengen; waar door men in Batavia eerlang ge-

gebrek in handel en eetwaaren vernam. De Generaal liet den koning hier over aanspreken, die antwoorde dat hy daar van geen kennis had, schoon hy evenwel den ouden gang gong, en zyne stadt versterkte. Dit noodzaakte Koen om Bantam met eenige oorlogschepen te bezetten, en wanneer de koning na geen reden wilde luysteren, de Stadt op den 2den Augusti 1619. te doen beschieten, welke oorlog tien jaaren lang onder eene geduurige vreedehandeling bleef duuren.

Ondertusschen tragte de Soesoehoenan of Keyzer van Java meester van dat geheele Eyland te worden, en belegerde Soerabaja, te vergeefs; waarom hy besloot zich meester van Batavia te maaken. Denkende dat Bantam en de andere Prinsdommen daar na geen grooten tegenstant zouden konnen doen. Eerst zond hy in Augusti 1628. ontrent duyzend mannen in eenige praauwen af, die onder schyn van koebeesten en levensmiddelen aan te brengen het Kasteel zogten te overrompelen, maar met groot verlies de vlugt moesten nemen. Daar naar verscheen zyn leger, bestaande uyt ontrent 10000 mannen in September voor de Stadt, en taste dezelve, t'elkens met 't agterlaaten van veel dooden heftig aan, waar door 't zoodanig smolt, dat de onze op den 21sten October met alle magt uytvielen, en den vyand opsloegen, in welk treffen de Veldheer der Javanen dood bleef. Den volgenden dag kreeg de vyand, onder een ander Overste, een ontzet van wel 20000 man, waar onder twee Edellieden, die hun hooft voor de stadt te pande hadden gestelt. Hier door wiert dezelve nauwer besloten en met grooter woede aangetast, maar de belegerde weerden zich met zulk eene dappere hardnekkigheyd, dat de Javaanze Overste, alzoo zyn volk door den honger en 't ongemak zoo wel als door 't swaard wegsmolt, het beleg opbrak, laatende die twee Edelluyden met 742 van de hunnen omhals brengen, om dat zy hunne beloften niet hadden konnen nakomen.

De Keyzer van Java belegert de stadt te vergeefs.

Schoon deze viermaandige belegering den Keyzer duur kwam te staan, egter wilde hy 't nog eens hervatten; om dat, zonder 't overwinnen dier stadt, alle zyne andere projecten te niet liepen.

Hy hervat de belegering.

liepen. Eerst liet hy van Koen de vreede, die hem wiert toegestaan, verzoeken; om dus te beter den ryst, levensmiddelen en krygsbehoeftens, noodig tot het onderhouden van een groot krygsheyr, by een en ontrent Batavia te konnen brengen. Dit lekte eerlang uyt, en men nam des Keyzers vredegezant gevangen, die alles openbaarde. Hier door raakte geheel Batavia in beweging; men versterkte de Stadt met veele nieuwe werken, en zond eene kruysvloot af, die op Tagal en Tsjeribon veele prauwen, huyzen, en al den vergaderden ryst verbrandde. Dit verlies deed den Keyzer niet aarzelen, alzoo zyn leger na gissing wel 100000 man sterk, zich den 22sten Augusti 1629. rondom de Stadt neersloeg, en de belegerden met geduurig naderen en stormen afmatte, die van hunnen kant dagelyks door gelukkige uytvallen den vyand veel afbreuk deeden, tot dat de Generaal Koen den 20sten September overleed, en door Jacques Spex, die drie dagen daar aan uyt 't Vaderland op de reede kwam, vervangen wierd. Ontrent dezen tyd had de vyand zyne batteryen in staat gekregen, waar uyt het grof geschut geduurig op de Stadt gelost wierd. Ook stormden zy, schoonze van alle levensmiddelen ontbloot waaren, met grooter magt op punten en wallen; maar wierden met d'uyterste kloekmoedigheyd afgeslagen, gelyk bleek aan de Magdeleen sterkte, die door zestien man beschermt en van hun met veel volk wiert aangevallen. Deze verdedigden zich eerst met kruyt en lood, daar na met pannen en steenen, en wanneer die ook ontbraken, met menschendrek, die zy met heele potten op de naakte huyd der Javaanen wierpen; die hun toeriepen, *foey gy Hollandze honden die met stront vecht!* en op 't aannaderen van 't ontzet uyt de Stadt, de wyk namen. Niet gelukkiger vielen hunne andere ondernemingen uyt, zoo dat dit talryk leger, dat wel tot op de helft gemindert was, genoodzaakt wiert om op den 2den November het veld te verlaaten, en van Batavia op te breken; laatende den Keyzer, die tot zyn schaade de wapenen der Hollanders nu tweemaal beproeft had, die Stadt daar na in rust.

Met 100000 *Man.*

En word gedwongen andermaal op te breken.

Met Bantam stonden onze zaaken tot in 't jaar 1634. tusschen vreede en oorlog, op welke tyd Sulthan Agong aldaar na het

af-

afsterven van zyn vader den throon beklom, en zich aanstonts een bittere vyand van de Hollanders betoonde, die door hunne wapenen hem van tyd tot tyd zoodanig tot reden bragten, dat hy genoodzaakt wiert om in 't jaar 1645. de vreede te maaken. In welk jaar ook een vreedeverbond met den keyzer van Java, zoon van die Batavia tweemaal belegert had, wiert opgeregt. Dit verdrag was met beyde van korten duur; want de Bantammer de oude trouwloosheyd niet konnende agterlaaten, pleegde weer aanstonts veele vyandlykheden, ja ontzag zich niet om in 't jaar 1652. Batavia met 60000 mannen in te sluyten, en de zuykermolens, en al 't veldgewas te verbranden. Welke onlusten in 't jaar 1659. eyndelyk wierden bygelegt, en in eene vreede verandert. Ook raakte de Keyzer in 't jaar 1656. met de onze in eenig geschil, dat nog het zelve jaar door een gezandschap wiert beslegt; in 't jaar 1660. pleegde hy wederom eenige feytelykheden, die vier jaaren daar na in eene vaste vrede wierden verandert, die tot na zyn dood, welke in 't jaar 1670. voorviel, stant hielt.

Langdurige onlusten met Bantam.

By de regeering van den volgenden Keyzer raakte dat ryk, en geheel Java, in rep en roer. Een Macassaars prins, door misnoegen uyt zyn vaderland gevlugt, sloeg zich met eenen grooten hoop van zyne landgenooten ontrent Soerabaja neer, en kreeg aanstonts grooten toeloop; hier behielp hy zich met rooven, en bragt den Soesoehoenan veele schade toe; die onmagtig dien Roover te verdryven, door zyn zoon in 't jaar 1675. te Batavia onze hulp verzogt. Van waar men den Majoor Poleman afzond, die in het volgende jaar zoo door krygslist als geweld de Macassaaren, met verlies van hunnen Prins, opsloeg, en boschwaarts in dreef, waar door hy den Keyzer van die lastige gasten bevryde.

De Maatschappy verlost den Javaanzen Keyzer van de Macassaaren.

Maar zoo ras was dit onweer niet over, of daar ontstont een nieuwe onlust die grooter gevolg had; een Javaansch prins Taroena DJaja genoemt, zoon van eene Madureeze vrouw, die onder de bywyven van dien Keyzer geweest, maar van hem verstooten was, gaf zich voor 's Keyzers eerstgeboornen zoon uyt, en wilde dien met de wapenen dwingen, om hem daar voor te erkennen. Het gelukte dezen muyteling zoo wel, dat

Die kort daar aan in grooter Oorlog raakt.

hy

hy, geholpen door de voornoemde en andere Macassaaren, zich in 't kort meester van de voornaamste landen des Soesoehoenans maakte, die hier door andermaal genoodzaakt wiert om hulp by hunne Edelheden te smeeken, welke hem die verleenden, en den dapperen Speelman met een goede magt derwaarts zonden. Die met het begin van 't jaar 1677. in het veld gekomen zynde, zoo gelukkig oorloogde, dat hy den Keyzer binnen vyf maanden in een groot deel der verlooren landen herstelde, en het leger van den muyter zelfs opsloeg; die elders heen gevlugt in 't kort weer zoo grooten aanhang kreeg, dat hy zelfs den Keyzer uyt de hoofstadt Mataram verdreef; die in zyne vlugt door vergift om 't leven raakte. Schoon Djaja door dit overlyden nog meer toeloop bekwam, stuytte hem de dappere Speelman ten eersten en herstelde den oudsten zoon des Keyzers, Amangkoerat genaamt, in een gedeelte zyner staaten, die in vergelding groote voorregten aan de Maatschappy afstond.

En uyt zyn hoofstadt moet vlugten en sterft.

Maar alzoo Speelman naar Batavia geroepen wiert om 't ampt van Directeur Generaal te aanvaarden, ontbood men den Landvoogt Hurdt uyt Amboina om dien oorlog voort te zetten, die 't geluk had van in 't midden van December 1678. Cadiri in te nemen, waar door hy Toerana Djaja dwong om naar het gebergte te wyken. In deze stadt veroverde Hurdt eenen grooten rykdom en ook de Keyzerlyke kroon, waar mede hy Amangkoerat tot Soesoehoenan kroonde. Hier op vertrok hy naar Batavia, en gaf het gezag over aan den Majoor Poleman, die kort daar aan, in het veroveren van eene vastigheyd der Macassaaren, met zyn paard in de rivier viel, dat de dappere man bestorf.

De Maatschappy kroont zynen zoon.

Nu wiert de Heer Coeper tot Bevelhebber van het leger aangestelt, die in Junii 1699. op Samarang verscheen, verzelt van Kapiteyn Jonker en den Macassaarzen koning Radja Palakka, die met 4000 van zyn volk op Batavia gekomen was, om zeker geschil, dat hy met den koning van Goa had, door bemiddeling van hunne Edelheden uyt den weg te ruymen, en nu verzogt was om den Javaanzen Keyzer te helpen, waar door die stadt gelukkig van deze Macassaaren, die dezelve door hunne

onge-

ongebondentheden in groot gevaar gebragt hadden, verlost wiert. Coeper zont aanstonts Kapiteyn Sloot naar Javaas Westkust, om met hulp van 's Keyzers leger, Cadjoram schoonvader van Djaja te verdelgen, die dat gelukkig uytvoerde; terwyl hy zelfs Cacappar, daar zich de Macassaaren in hadden vastgemaakt, veroverde; enze daar door dwong zich te onderwerpen, die met schepen naar hun vaderland gevoert wierden. Hier na bemagtigde hy nog eenige sterktens, waar door Djaja tot dat uyterste gebragt wiert, dat hy zich den 25sten December des zelven jaars aan Kapiteyn Jonker moest overgeven, en eerlang door den Keyzer gekrist wiert. Dus had Coeper het grootste deel van Java van muyters gezuyvert, waar in Palakka en zyn volk hem dapper hadden geholpen, voorts spoedde hy zich om de overige rebellen te beteugelen; welk oogmerk hy met 't eynde van 't jaar 1681. bereykte, en dus raakte het Eyland weer in volkome rust.

En verlossen hem van zyne vyanden.

Terwyl deze oorlog dus roemrugtig voor de Nederlandze Maatschappy eyndigde, smeulde te Bantam een ander vuur, dat eerlang in volle vlam uytbarste, en niet minder loffelyk door de Nederlanders gedempt wiert. Sulthan Agong koning van Bantam nu drieënzestig jaaren oud en der regeering moede, gaf in April 1680. het ryk aan zynen oudsten zoon over, en begaf zich naar Tirtajassa zes uuren van Bantam gelegen, om uyt de groote inkomsten, die hy aan zich behouden had, aldaar zyne overige dagen onbekommert door te brengen. De jonge vorst, zyn waar belang beter als de vader wetende, zondt Gezanten naar Batavia om de oude verbonden te vernieuwen. Hier wilde men wel voldoening hebben van al de geweldenaryen aan de Hollanders gepleegt, maar alzoo zulks onder den ouden koning was voorgevallen, stapte men daar van af, en trad met den jongen koning in een vast verbond; die ook een Gezantschap naar Engeland afzond, om zyne komst tot de kroon aldaar bekent te maaken.

De koning van Bantam staat het ryk aan zyn zoon af.

De Nederlanders smaakten eerlang de gewenschte vrugten van dit nieuw verbond, alzoo hun de koning in alle gevallen, wat 'er ook de andere Europeërs tegen morden, zogt te verpligten; ook had hy de meeste Staatdienaaren van den ouden vorst,

Die een vriend der Maatschappy is.

 als

als aanraaders der voorgaande geweldenaaryen, afgedankt, en zyne eygene schepzelen tot de voornaamste eerampten gevordert; zy klaagden dit eerlang des zelfs Vader, en stelden alle middelen in 't werk om hem, die reets berouw van dezen afstand had, tegen den zoon op te ruyen, en weer smaak tot de heerschappye te doen krygen. En zeker hy, zynde van eenen wispeltuurigen aard, leende hier het oor na, en besloot, onder dekmantel van dezen te onttroonen, en zynen jongsten zoon daar op te stellen, zich zelven weer den weg ter heerschappye te baanen; dat hem niet ondoenlyk dagt, om dat het gemeene volk, om eene nieuwe belastinge, geweldig op den koning morde.

De oude koning zoekt den zoon weer te onttroonen.

Dit kon zoo stil niet in zyn werk gaan of de jonge koning kwam 'er ten eersten agter. Hy bouwde aanstonts eene sterkte binnen Bantam, alzoo hy zich op den inwoonder niet vertrouwen dorst, en sprak zynen Vader in scherpe bewoordingen over deze behandelingen aan; die zulks niet konnende verduwen, den zoon nu opentlyk den voet begon dwars te zetten, en zich in Tirtajassa te versterken. Zelfs kwam hy met het begin van het jaar 1682. te veld, nam Bantam in, verbrandde die stadt en belegerde het kasteel: daar de zoon, van alle zyne onderdaanen verlaaten, met de getrouwste Staatsdienaaren op gevlugt was.

En belegert hem.

De belegerde koning weerde zich wel kloekmoedig, maar merkte egter, dat hy eyndelyk voor den woedenden vader zou moeten bukken, alzoo de Engelschen en Deenen, vergetende de versche weldaaden, den zelven met geschut en krygsbehoeften bystonden, waarom hy hunne Edelheden op Batavia door eenen brief zynen beklaaglyken toestant te kennen gaf, en van dezelve als zyne Bondgenooten spoedige hulpe verzogt.

Die naar Batavia om hulp schryft.

Terwyl men hier over beraadslaagde, kwam de Koopman Willem Kalf van Bantam vlugten, zynde ter nauwernood de handen van den ouden koning, die de Hollandze Logie geplondert had, ontsnapt; hem volgde nog een brief, waar in de jonge Vorst andermaal zynen uytersten nood openbaarde.

Hunne Edelheden zonden hier op vier schepen af met den Majoor St. Martin, die den 8sten Maart voor de Reede van

Ban-

Bantam kwam, en aanstonts twee brieven aan de vergramde Koningen afvaardigde, waar by hunne Edelheden zich als Middelaars aanboden om de geschillen tusschen dezelve by te leggen. Deze beleefde aanbieding sloeg de oude Vorst niet alleen in den wind, maar beukte het kasteel met zyn geschut dies te geweldiger: en als men na 't vertoeven van eenige dagen geen antwoord bekwam, zont de Heer St. Martin eenen weerbaaren troep aan land, die zich met eenige zekerheid van den standt der zaaken zoude konnen onderrigten; maar deze keerden met groot gevaar en onverrigter zaake weer na boort. Wanneer men dan zag, dat de oude koning, verre van na eenige bemiddeling te luysteren, zelfs met geschut onze schepen beschadigde, en dat de zoon 't kasteel niet langer houden kon besloten hunne Edelheden hem met alle magt uyt dezen nood te redden. *De Neerlanders zoeken dit te vergeefs te middelen.*

De vloot voor Bantam wiert aanstonts met volk en kleen vaartuyg, tot 't doen eener landing, versterkt, ook wiert Capiteyn Hartzing met een goed getal manschap afgezonden om Tangerang te lande aan te tasten, en dus, door 't verdeelen van des konings magt, de landing ligter te maaken. Hartzing vondt in 't eerst grooten tegenstand en verloor veel volk, tot dat hy door 't springen van een Myn een opening in de wallen kreeg, waar op zyne manschap met zulk eene onverzaagtheyd storm liep, dat zy meester der vesting wierd, en al die 't niet ontvlugten konden aan haare grimmigheyd opofferde. *Waar op zy den ouden koning aantasten.*

Wanneer de goede uytslag van Capiteyn Hartzings onderneming rugtbaar wiert, maakte de Heer St. Martyn zich ook gereed, en bragt zyne manschap den 7den April in den vroegen morgen met schuyten en sloepen te land. Hier raakte men op 't strand met den vyand in een heet gevegt, die eyndelyk na eenen hardnekkigen tegenstand den rug keerde en al de strandwerken verliet. De onzen volgden hen op de hielen naar het koninklyk Kasteel, om daar den begraven vyand mede onder de oogen te zien; maar deze had zich op hun naderen, schoon 50000 koppen sterk, reeds op de vlugt begeven, met agterlaating van zyn geschut en verdere krygsbehoeftens. *En voor Bantam opslaan.*

De vreugde van den jongen koning was onbeschryflyk, wanneer

neer hy zyne verlossers Kasteelwaarts zag spoeden. Hy deed de poort open, liet de valbrug neer, en zoude zich by na voor de voeten van den Veldheer neergeworpen hebben, zoo die zulks door 't uytsteken zyner armen niet belet had; ook liet hy de Hollandze vlag even onder de zyne van het Kasteel waayen. Maar aanstonts wilde hy zyne bittere wraake aan de Engelschen koelen, door hen alle te doen vermoorden: van welk voornemen de Heer St. Martin den koning door veele beweegredenen zoo niet kon afbrengen, of hy liet hen nevens de Franschen en Deenen voor altoos den handel ontzeggen; ja hy plaagde dezelve in korte dagen zoo, dat de Engelschen, vreezende voor swaarder onheylen, den Veldheer smeekten, van hen zyne schepen te willen leenen om hunne goederen naar Batavia over te brengen; die hen aanstonts groothertig vier schepen inruymde, waar mede zy den 12den derwaarts vertrokken.

Vreugde des konings en zyn gramschap tegen de Engelschen.

De vyanden bleven zich ondertusschen nog al rontom Bantam onthouden, waarom de Heer Tak den 25sten met een gedeelte der troepen naar de bewalde Negerye van Markezane rukte, en die stormenderhand veroverde, ook wierden zy ter zee en op de rivieren, die zy door strooperyen onveylig maakten, in 't kort beteugeld.

Na dien tyd wierd 'er niets uytgevoert, maar bleef den oorlog slepende tot ontrent Paaschen des volgenden jaars 1683. wanneer François Tak ter zee langs de Tangerangze rivier naar Tortiassa wiert afgevaardigt, om was het mogelyk dien oorlog te eyndigen. Hy bemagtigde de sterktens, die hem den intogt te lande betwistten; rukte den koning, die zich by die stadt op de rystvelden gelegert had, onder de oogen, en dreef hem na een hardnekkig gevegt, dat tot in den nacht duurde, op de vlugt, die zich nog drie dagen in de stadt ter weer gesteld hebbende, dezelve in eenen hellen brand zette, en met zyn volk over de rivier naar den Peperberg trok.

Tak neemt Tortiassen in.

De Hollanders stroopten nu de rivier langs tot by het vlek Banta, daar Tak met een gedeelte der manschap in schuytjes overscheepte. Hy vont alleen eenige verlaaten schanzen, en keerde nu te rug om zich weer over de rivier by de zynen te begeven, als 'er een groote menigte prauwen gepropt met

Javanen schielyk te voorschyn kwam, die te lande gestapt hem aanstonts den weg naar de schuytjes affneden. De Veldheer bekwam 'er egter nog vyf, waar mede hy het over de rivier ontsnapte, moetende zyn volk, na eenen hardnekkigen tegenstand, zien sneuvelen zonder hen te konnen helpen.

Kort daar aan belegerde Kapiteyn de Ruyter Anier, en veroverde de stadt na eenen hardnekkigen tegenstand, waar door de zaaken van den ouden koning, die nu alle posten kwyt en van alle toevoer afgesneden was, in zoo slegten staat raakten, dat de meeste Javaanze Edellieden hem verlieten, en hunne Edelheden om vergiffenis smeekten, die zulks in handen van den koning stelden; welke hun wel beloofde in genade aan te nemen, maar egter om zich te wreeken den tygers en slangen liet voorwerpen, of door andere straffen ontlyven; van welke wreedheyd hy eerlang op verzoek der Maatschappy afliet. De oude Vorst van alle de zyne verlaaten verzogt eyndelyk hunne Edelheden om vergiffenis, die hem in haare bescherming namen, en eerst op Bantam en van daar naar Batavia overbragten; daar hy in 't jaar 1695. overleed.

En de Ruyter Anier.

Waar op de oude koning zich overgeeft.

Dus eyndigde de Bantamsche oorlog roemrugtig voor de Nederlandsche Maatschappy, die haaren Bondgenoot en vriend uyt de klaauwen des doods rukte en op zynen troon handhaafde, voor welke weldaad hy haar den geheelen handel, met uytsluyting van anderen, in zyn land toestont en de Zeepunt vereerde, om daar een Kasteel, thans Speelwyk genaamt, te bouwen.

Ter dezer tyd hielt zich Soerapati, een Balische slaaf, die van den Koopman Knol was weggeloopen, met eenen troep van nog wel zeventig gevlugte slaaven ontrent Karawang op, die daar door Capitein Ruysch, in het navolgen van eenige gevlugte Bantamsche Grooten, wierden ontdekt, en alzoo zy zich genegen toonden om tot hem over te komen, in genade aangenomen. Hy stelde Soerapati, alzoo 't een man van beleyd en dapperheyd was, in 't kort tot Luytenant van een Compagnie Baliers aan, en zont hem Pangerang Poerabaja, zoon van den koning van Bantam agter na, om te onderstaan of hy zich niet gewillig wilde overgeven, gelyk hy den zelven ook daar geheel toe overhaalde. Eerlang kwam een Vaandrig, Kuffeler genaamt,

Geval met Soerapati.

met een vergiffenis brief, om dien den Pangerang aan te bieden, maar alzoo hy den zelven iets onbehoorlyks afvergde, nam die by nacht de vlugt. Van deze ontvlugting gaf Kuffeler, tegen alle reden, aan Soerapati de schuld, en mishandelde hem met woorden en daaden dermaten, dat Soerepati uyt wraake op de Hollanders, die Kuffeler by zich had aanviel, en 'er byna dertig om 't leven bragt. Waar na hy zich, met zyne Baliers, op de vlugt en naar den Soesoehoenan begaf, zonder dat het krygsvolk, dat men hem nagezonden had, hem kon agterhaalen.

Die naar den Keyzer vlugt.

In 't jaar 1686., ontrent twee jaaren na dezen moord, wiert de Heer Tak als Gezant na den Soesoehoenan gezonden, die ook last had om te tragten van Soerapati, met list of geweld, meester te worden. Die zich ondertusschen geheel in des Keyzers gunst had weten in te wikkelen, en met veele voordeelen begunstigt was. De Keyzer, die om een groot juweel, dat hy voorgaf door Tak, by het innemen van Cadiri, uyt de Keyzerlyke kroon geligt te zyn, zeer op den zelven gebeten was, en ook dagt dat dit Gezantschap was aangelegt om het gene hy de Maatschappy schuldig was van hem te eysschen, spande door aanraaden van eenige zyner Grooten met Soerapati aan, om dien Heer met al de zynen om het leven te brengen.

Tak gaat als Gezant naar den Keyzer,

De Soesoehoenan, om zich zelven van opspraak te bevryden, liet by de aankomst van de Heer Tak aan zyn Hof, de Baliers door wel 10000 Javanen bezetten; maar Soerapati schoon nauwlyks 150 man sterk brak ligtelyk door dezelve heen en viel op het hof van den Keyzer zelfs aan, daar hy eenige huyzen van in brand stak, en de dertig Hollanders, die de wagt hielden, met zulk een geweld op 't lyf quam, dat ze alle of doodgeslagen of in den brand deerlyk omkwamen. Tak begaf zich met drie vaandels, op 't gerugt der vyanden, uyt de Pagger, die de onze daar hadden, bezette de Baliers voor de brandende huyzen; en deed geduurig op hun vuuren, zoo dat ze geen uytkomst ziende, eyndelyk met hunne lange spiessen, onder 't voordeel van den rook der snaphaanen, op de onzen als dolle honden met zulk eene woede invielen, dat ze, schoon 'er veele van hun sneuvelden, dezelve in wanorder bragten en op de vlugt

Wort daar van Soerepati om-gebragt.

vlugt dreven, daar de Heer Tak met nog wel zeventig Hollanders op de plaats dood bleven.

Soerapati agtte zich naar dit schelmstuk, by den Soesoehoenan zelfs niet zeker, maar vlugtte, na hy hem veele kostelykheden ontroofd had, naar Passaroewan. Hier wiert hy een magtig vorst, bragt alle omleggende landen onder zyne gehoorzaamheyd, en deed jaarlyks op den Keyzer groote stroopingen, die niet magtig was om den zelven, zonder hulpe der Maatschappy, die zich met zyne zaaken niet meer wilde bemoeyen, te verdryven.

Oorlog tusschen des overleden Keyzers zoon en broeder om de kroon.

Deze Keyzer Amangkoerat stierf in 't begin van het jaar 1703. en zyn zoon Pangerang Depati Anom, een man van bloeddorstigen aard, wiert van de Ryksgrooten tot opvolger verklaart; terwyl zyn oom Pangerang Poegar, die, volgens een verdrag met den overleden Keyzer by den aanvang zyner regeringe gemaakt, hem moest opvolgen, ook in verscheyde landen tot Soesoehoenan wiert aangenomen. Gelyk hunne Edelheden den zelven ook daar voor erkenden. Hier door raakte geheel Java weer in onlust, alzoo elk dier Keyzers den anderen met hulp zyner Bondgenooten zogt uyt den weg te ruymen.

De laatste wort door de Maatschappy erkent en geholpen.

Deze oorlog duurde vyf jaaren, in welken de onze, om de goede zaak van Poegar te verdedigen, vyf kostbaare veldtogten in Java hebben gedaan; de eerste geschiede in 't jaar 1704. door de Capiteynen Knol en Bintang met 1500 man, in welken zy Depati Anom, die met 40000 man in het veld was, op de vlugt dreven en de Pagger te Damak vermeesterden.

Tweede Veldtogt.

Het volgende jaar trok de Heer de Wilde te veld met omtrent 8000 man, meest alle Javanen. Deze togt was niet minder gelukkig, alzoo al de Sterktens tot Cartasoera toe en veele Javaanze Grooten zich onderwierpen, en Depati Anoms leger zonder slag of stoot op de vlugt gedreven wiert, die zich in zyn eygen land niet veylig agtende, met veele schatten naar Soerapati vlugte, en hem dezelve, om zyne bescherming te erlangen, meest overgaf.

Schoon Keyzer Poegar door deze twee togten in het grootste gedeelte zyner landen was herstelt, scheen het egter

hood-

noodzaaklyk, dat men zich van Depati Anom meester maakte, en te gelyk Soerapati over den moord der onzen, en andere geweldenaaryen, strafte; alzoo Java anders noyt in rust kon raken. Om dit uyt te voeren wiert de Heer Commandeur Knol gezonden, die in het laatste van het jaar 1706. met ontrent 1000 Hollanders en wel 25000 Inlanders, die ten deele door de Prins van Madura en die van Soerabaja aangebragt waaren, in het veld raakte. Van dezen togt bekwam men de verwagte vrugten niet, alzoo de onzen door valsche berigten dikwils misleyd wierden, en gebrek aan levensmiddelen hadden, en de Soerabajers met de vyanden heulden, waar door eenigen van ons krygsvolk, met verlies van ruym hondert man meest Hollanders, door Soerapati op de vlugt geslagen wierden.

Derde Veldtogt.

De onzen hadden egter het geluk van zich van eenige posten des vyands meester te maaken, en de sterkte Bangel met groote kloekmoedigheyd stormenderhand in te nemen, alwaar Soerapati eene wonde ontfing, daar hy aan overleed; deze posten wierden by het aftrekken van het leger weer verlaaten, waar mede deze veldtogt een eynde nam.

Vierde Veldtogt.

In het volgende jaar had ons leger meer geluk, dat veel talryker in Neerlanders en Javanen als te vooren, onder het bevel van de Heeren de Wilde en Knol, in het midden van het jaar by een geraakte, en het volk dat Depati Anom en de zoonen van Soerapati in het veld gebragt hadden, niet alleen op de vlugt sloeg, maar ook Passaroewan, en de Landen die Soerapati dus lang bezeten had, vermeesterde, en onder de gehoorzaamheyd van den Keyzer bragt. In dezen togt behaalde de Heer Knol zoo wel als de Heer Wilde, die kort daar aan op Batavia stierf, veel eer en roem.

Vyfde Veldtogt, waar in de zoon hem overgeeft.

Depati Anom was door den togt van het voorgaande jaar tot dat uyterste gebragt, dat hy wanneer de Heer Knol in het begin van het jaar 1708. weder op Javaas Oostkust verscheen, door Gezanten verzogt om in genade aangenomen te worden, dit wiert hem toegestaan; waar op de Heer Knol met eenig volk hem afhaalde en naar Soerabaja bragt, van waar hy te scheep naar Batavia en kort daar naar met zyn gantsche gevolg naar Gale op Ceylon gevoert wiert, daar men hem een eerlyk onderhoud verschafte.

Dus

Dus raakte dit Eyland, na langduurige beroerten, weer in rust, waar in het echter niet lang kon blyven, alzoo de gemoederen der Princen te zeer tegen den anderen verbittert waaren, en de broeders van Soerabaja, die de Soesoehoenan om zyne verraderyen in het jaar 1708. had laaten krissen, het hooft eerlang opstaken; ook maakten de zoonen van Soerapati in het jaar 1712., met hulp der Balamboangers, weer groote bewegingen. Ja deze Roervinken kwamen, met den anderen vereenigt zelfs in 't jaar 1718. met een swaar leger tegen den Keyzer in het veld; die in Februarii des volgenden jaars overleed, waar door zyne jonger zoonen, als had het ryk geen vyanden genoeg, tegen den oudsten, die den Vader opvolgde, ook in beweging raakten, zoo dat de Maatschappy de handen geduurende langen tyd alhier zeer vol heeft gehad, en geene kleene kosten heeft moeten doen, en nog doet, alzoo het onmogelyk is dat dezelve, zonder groot nadeel van haar en haare Bondgenooten, zich daar buyten kan houden. En ziet daar het voornaamste van 't gene dat tot nog toe op Java, de Nederlanders betreffende, is voorgevallen.

XIII. HOOFDSTUK.

Beschryving der Stadt Batavia. Haare Wallen, Poorten en gedaante van binnen. Fraaje Buytensteden, Thuynen en Sterktens. 't Kasteel. Groot getal van Inwoonders. Chineezen. Waar mede die zich al erneren, en hunne levenswyze. Neerlanders. Hoe die hier leven. Den Raad van Indiën. Pracht en vermogen van den Opperlandvoogt. Naamen der Opperlandvoogden, en hoe lang dezelve geregeert hebben.

GElyk de Nederlandsche Oostindische Maatschappye in kragt en vermogen by naar alle Indische Koningen en Princen verre overtreft, zoo steekt ook haare hooftstadt Batavia in

De Stadt Batavia.

in alle opzigten boven de andere Steden van het Oosten uyt, gelyk de Maan onder het minder gesternte. Zy legt op de Zuyderbreedte van 5 graaden 50 min. aan den binnenkant of Noordzyde van Java, op eenen effen doch eenigzints moerassigen grond. Van vooren heeft ze de zee, die door veele kleene Eylanden eene zeer veylige en wyduytgestrekte reede maakt, daar duyzend schepen het gantsche jaar door, bevryd voor alle winden konnen leggen. Van agteren wordze omringt door schoone vrugtdragende bosschen en hooge bergen. De rivier Jakkatra, schoon ze door verscheyde aardbevingen zeer bedorven en met slyk vervult is, stroomt door het midden der Stadt zeewaarts heen, en vervult te gelyk alle der zelver binnen- en buyten-gragten.

In haare Wallen en Poorten beschreven. De Stadt zelve wort omringt met een vierkante muur van koraalsteenen, versterkt met tweeëntwintig vaste Bolwerken, die elk hunnen naam hebben, van zeer goed geschut voorzien, en niet alleen in staat om 't geweld van buyten af te keeren maar ook om de voornaamste straaten der Stadt te bestryken. De Barm onder aan de muur is met een stevige hegge van digten witten hagendoorn beplant, waar om zeer breede en diepe buytengragten loopen. In deze haare muuren heeft de Stadt vier voorname en schoone poorten, waar van de eene, de Nieuwe Poort, en de tweede, Diest genaamt, aan de Zuydzyde staan, en door den vermaarden Listing zeer bouwkonstig en kostelyk zyn opgemaakt: de derde poort, Rotterdam, staat aan de Oostzyde, en de vierde, Uytrecht, aan de Westzyde. Buyten deze heeft men 'er nog een kleen poortje, of twee, die zelden gebruykt worden.

Gedaante der Stadt van binnen. Binnen den omtrek van deze muuren beslaat Batavia ruym 4800 treden, maar met de Voorsteden is ze wel anderhalf uur in haaren omtrek. Alle de straaten en gragten zyn lynregt, en van de eerste heeft men 'er agt, zoo regte als dwarsstraaten, die doorgaans dertig voeten breedt, wel betimmert, en aan beyde zyden na de huyzen met een voetpad van gebakken steen bestraat zyn, onder welke men de Prince- en Jonkerstraat wel de voornaamste mag rekenen. Zestien fraaye Gragten of Burgwallen, die alle met lommerryke Tamarinde en Bloemboomen be-

beplant zyn, kan men in Batavia optellen; waar onder de Tygers-gragt, door haare eenpaarige schoone en heerlyke gebouwen, de alleraanzienlykste is, versiert met vier steene overwelfde en een houte brug. De andere binnengragten zyn in 't geheel met tweeënvyftig meest steene bruggen voorzien.

'tGetal der huyzen, zoo Hollandsche als Chineesche, binnen de Stadts muuren, wort op ontrent 2500 stuks begroot, waar onder zeer veele in grootheyd en cierlykheyd uytmunten; de meeste hebben lugte agterplaatzen en fraaye thuynen, die met veelerley soort van boomen en bloemen beplant zyn. De gemeene Stadts gebouwen zyn mede fraay, waar onder 't nieuw Stadthuys, dat in 't jaar 1707. is aangelegt, uytblinkt. Ontrent de Nieuwe poort staat een Gasthuys van zeer grooten omtrek; men vint hier ook een Arm- en Oud Mannenhuys, Weeshuys, nevens een Spinhuys. Ook hebben 'er de Chineezen een Oud Mannen en Ziekenhuys; door de heele Stadt vint men overal groote ruyme Markten, daar in alle soorten van Waaren handel gedreven word. De Godtsdienst wort in twee Nederduytsche, waar van 'er een in 't Kasteel is, twee Portugeesche en eene Maleytsche Kerk waargenomen, waar van de Kruyskerk voor veele fraaje Nederlandze Kerken niet hoeft te wyken. *'t Getal der Huyzen en publyque Gebouwen.*

Na dat wy dus een schets van de stadt Batavia binnen haare wallen gegeven hebben, zullenwe, eer wy het Kasteel intreden, beschouwen wat zich buyten dezelve vertoont. Hier is de grond rondomme met huyzen bezet, die na eene nauwkeurige opneming een getal van ruym 2300 uytmaaken, en meest door nyvre Chineezen bewoont worden. De wegen zyn zeer breed, net beplant, en aan de zyden met uytmuntende thuynen voorzien, die in groot getal buyten Batavia leggen, en in uytgestrektheyd, fraayheyd der huyzen, zeldzaamheyd der boomen en vrugten, eer pragtige buytenplaatzen dan thuynen mogen genoemt worden. Ontrent de thuynen vint men ook eenige Bleekeryen, en hier en daar een kruydmolen, die door een wagt bewaakt worden. *Fraaje en groote Buytenstede, Thuynen,*

Niet verre buyten de Stadt leggen vyf Sterktens, waar door de toegangen derwaarts beschermt, en de thuynen en bouwlanden, rondom dezelve leggende, beveyligt worden. De *en Sterktens om Batavia.*

sterkte Ansjol legt in 't Oosten, en Angke in 't Westen naar de zeekant: tusschen deze leggen de drie overige, als de Vythoek, Ryswyk en Jakkatra. Zy leggen alle in vlakke velden, met aarde wallen en watergragten beschanst, en met een dikke hegge van witten doorn omheynd; maar de Vyshoek en Ansjol zyn rondom met steene muuren versterkt, waar tegen de andere in het midden eenen vasten waarborg hebben, die met twee laagen grof geschut over de wallen heen ziet, en het veld wyd en zyd bestrykt; zy zyn altyd met wapenen, voorraad en manschap wel voorzien.

Batavias Kasteel. Van buyten de Stadt treden wy Kasteelwaarts heen, om den Lezer ook in 't korte van die sterke Vesting een denkbeeld te geven. Het Kasteel van Batavia is byna vierkant, breed 274 en diep 290 treden. Het legt in 't Noorden digt aan de zee, en heeft in 't Westen de groote rivier, die alleen door een barm van de gragt wort afgesneden; het is versterkt met vier punten of bolwerken, die rykelyk van geschut voorzien, en nevens de gardynen alle van witten koraalsteen uyt den grond zyn opgehaalt, en met bekwame wooningen voor de sterke krygswagten verzorgt. Twee dezer bolwerken, de Diamant en Robyn genaamt, leggen vlak tegen de Stadt aan, en heerschen over alle haare vesten; de twee andere, de Peerel en Saffier, zien zeewaarts heen; de Barmte is ook met een hooge hegge van witten hagendoorn omheynd, waar voor zeer wyde en diepe gragten leggen. Twee voorname toegangen zyn 'er naar dit Kasteel, de aanzienlykste wort de Landdeur genoemt, alwaar een steene brug met veertien boogen, van gehouwen steen uyt het water opgetogen, over de gragt legt. De andere wort de Waterdeur genoemt, en ziet naar het Noorden. Buyten deze zyn 'er nog kleene poortjes in de gardynen, die zelden gebruykt worden.

Kasteel van binnen. Het Kasteel is van binnen met schoone gebouwen versiert, waar in de Gouverneur Generaal van Nederlands Indiën met zyne Raaden, de Koopluyden, Boekhouders, en veele andere hooge Amptenaaren en Bedienden der E. Maatschappy hun verblyf hebben, en de Comptoiren gehouden worden; onder en boven dezelve munt dat van den Gouverneur Generaal uyt, dat

dat in aanzien en pragt met regt een Paleys mag worden genoemt. Het is van gebakken steen en met twee verdiepingen zoo hoog opgehaalt, dat men het pannendak zeer verre uyt zee boven alle andere huyzen en bolwerken heen ontdekt. Dat het in deze Vesting noyt aan geschut, ammunitie, bezetting of lyftogt mangelt, behoeven wy den Lezer niet te verzekeren.

Groot getal van Inwooners in deze Stadt.

Gelyk nu Batavia de grootste Koopstadt van het Oosten, en het middelpunt en hart van den staat der Nederlandsche Maatschappye is, waar in alle haare Koopmanschappen en Middelen te zamen vloeyen, en weer herwaarts en derwaarts afgezonden worden; zoo kan men wel bedenken, dat 'er in den omtrek der zelve en haare Voorsteden zich een groot getal van Ingezetenen bevinden, die tot digte by de hondert duyzend zielen begroot worden, en alle of Dienaars der Maatschappye of vrye Luyden zyn. Men vind 'er, om van de Europeërs niet te spreken, Chinezen, die verre het grootste getal uytmaaken, Mixtizen, Mooren, Armeniers, Persiaanen, Bengaleezen, inboorlingen van Timor, Tonkin, Siam, Arrakan, Sumatra en Borneo, nevens Macassaaren, Amboineezen, Ternatanen, Bandaneezen, Maleyers, Baliers, Mardykers, en eene menigte van andere volkeren, die een groot gewoel in de stadt geven en eenen ongelooflyk swaaren handel dryven.

Chineezen

De Chineezen zyn onder deze vreemde Natien de eerste, zoo wel in 't stuk van den koophandel, als in aanzien by de Neerlanders. Het is een schrander, beleeft en gedienstig volk, dat aan deze stadt groote nering en gerief toebrengt: want zy doen niet alleen grooten handel in Thee, Porceleynen, Zyde stoffen, enz., maar zy zyn ook de meesters in alle vernuftige handwerken, en niets is 'er, dat zy niet zullen namaaken, of dat zy niet derven ondernemen. De vischerye wort door hunne neerstigheyd meest onderhouden, ook wort de landbouw door hun alleen waargenomen. Zy branden arak, bakken steenen, en pachten de grootste en swaarste pachten der Maatschappy, schoonze zelfs de grootste smokkelaars der wereld zyn, en zoo afgeregt op liegen en bedriegen, dat men zich nauwlyks voor hun wagten kan. Deze houden Gaarkeukens en Theebuyzen,

Waarmede die zich erneeren.

geene loopen met alle Waaren om en brengen die aan de huyzen te koop, en veele geneeren zich met waterhaalen, of voeren met prauwen om een sober loon de menschen overal heen, dat om de barnende zonnestraalen een groot gemak geeft. Ja daar is niets, hoe gering ook, daar de Chineezen niet in handelen, en winst uyt trekken, tot den drek inkluys, die zy, alzoo men hier geene gegraven sekreten heeft, des avonds met prauwen uyt de huyzen wegvoeren.

Hunne levenswyze. Zy hebben eenen Hooftman, die hunne zaaken by de hooge Regering uytvoert en voor hun ten besten spreekt; ook hebben zy hunne eygene kleeding met lang hoofthair, dat niet op zyn Tartars geschooren is, en leven verder naar de wetten van hun land, en in hunne eygene Godtsdienst, dien zy in twee Tempels buyten de stadt oeffenen, alwaar zy ook hunne graven hebben, die na het vermogen der dooden uytmuntend fraay en pragtig zyn, en waar aan zy geen geld zullen spaaren, gelyk ook niet aan hunne Blyspeelen, die Wajangs genoemt worden, en waar op zy dermaten gezet zyn, dat de jonken die een behouden reyze doen, noyt nalaaten, 't zy alleen, 't zy met haar drie of vieren, zoo een Blyspel te geven, waar by ze, schoon het veel geld kost, de aanschouwers voor niet toelaaten.

De Nederlanders Egter zyn onder de Inwoonders van Batavia de Nederlanders, als Heeren des lands en den grootsten rykdom bezittende, verre de voornaamste; die of Bedienden der Maatschappye, of vrye luyden zyn, welke laatste onder de Maatschappye, als hunne Overheyd, staan, en zich generen met den koophandel, of eenig ambagt doen, en ook wel van hunne renten leven.

Leven zeer pragtig. In 't gemeen leven alhier dezelve elk naar zyn vermogen, als luyden die geen geld ontbreekt, met de uyterste pragt, die men in een groot getal van koetzen en paarden ziet uytmunten, want die dezelve niet en heeft word niet gerekent; alles wat tot de tafel en het huyshouden hoort is van zilver. Ja men vint nergens vrouwen, die meer op kostelyke kleederen en fraaje juweelen gezet zyn, dat zy zelfs in de slaavinnen, die haar volgen, doen blyken, welke zy zoo fraay opschikken, dat 'er de mannen wel op konnen verlieven; die van hunnen kant ook groote liefhebbers zyn van goude knoopen aan de rok-

rokken, degens met goude gevesten, en diergelyke frayighe-den.

De zorg hunner huyshouding laaten zy meest op getrouwe slaaven staan. Deze kost hun, schoon de groente, vleesch, visch, en alles wat hier valt goede koop is, jaarlyks zeer veel, zoo om de hooge huyshuuren, als het groot geld, dat zy moeten besteden voor de goederen, die uyt het vaderland komen, als wyn, bier, sterke dranken, boter, kaas, gerookte Zalm en andere nooddruftigheden van dien aart; die zy niet konnen missen, en daar zy den anderen geduurig op vergasten. Want hunne zamenleving is zeer vriendelyk, daar de fraaye wandelwegen zoo binnen als buyten de Stadt, en de frisse lugt, die des middags wel groote warmte, maar des avonds ook koele avondstonden geeft, veel toe doet. *Hunne huyshouding kost veel.*

De hooge Vergadering, die deze Stadt en al de Landen en Goederen der Maatschappy bestiert, wort den Raad van Indiën genoemt, en bestaat uyt den Gouverneur Generaal, den Directeur Generaal, vyf Ordinaare en eenige Extraordinaare Raaden, welke laatste maar alleen eene raadgevende stem hebben. Dezen Raad vergeeft alle Ampten, ontfangt en zend de Gezanten en Brieven van Staat; bestiert de Landvoogdyen, ontfangt de Scheepsvlooten, en zendt dezelve weer dagelyks, met de noodige ladingen, naar de buyten Comptoiren af. Na den Raad van Indien, volgt die van de Justitie, waar in een uyt de voornoemde Raaden van Indiën voorzit, hoewel ze op hun zelven zyn en van dien Raad niet afhangen. Van de mindere Collegien, die alleen de bestiering der Stadt betreffen, als Schepenen, Weesmeesteren, enz. zal ik niet spreken. *Den Raad van Indiën.*

De Opperlandvoogt hoeft zoo in zyne uyterlyke pragt als vermogen voor geen aanzienlyke Vorsten te wyken. Hy heeft een Stal- en Hofmeester, nevens eene geduurige lyfwagt van twaalf fluxe Hellebaardiers, die in zyde, damast en roodscharlaaken, met goud en zilver geboord, gekleed zyn. Wanneer zyn Hoog-Edelheyd uytryd heeft hy ook twee trompetters voor de koets, en nog wel eenen troep van zestig gewaapende mannen te paard met hunne Officiers agter dezelve. Hy ontfangt zyne Commissie van de Staaten Generaal en de Heeren Se- *Opperlandvoogd in zyn pragt en vermogen.*

ventienen te gelyk, en zynen adem gaat over al wat 'er in Indiën voorvalt, tot de geringste dingen toe, zoo dat geen Bediende zonder zyn schriftelyk verlof mag trouwen. En yder die fortuyn wil maaken, tragt zich met alle vermogen in des zelfs gunst te dringen; want schoon hy maar Voorzitter in den Raad van Indiën is, kan hy egter, als zynde een man van beleyd en uytgeleert in al de zaaken, die de Maatschappy betreffen, alles naar zynen zin schikken, wyl de Raaden, dat ook billyk is, veel aan hem overlaaten; zyne vrouw en dochters, zoo hy 'er heeft, hebben mede een gevolg na haaren staat; maar de zoonen hebben niets, dat hun van anderen uytzondert.

Opperlandvoogden van Indiën Pieter Both.

De eerste, die als Opperlandvoogd, of Gouverneur Generaal geregeert heeft, was Pieter Both van Amersfoort, die den 19den December des jaars 1610 daar voor uyt Holland in de Indiën is aangeland, en na hy den handel sterk had voortgezet en verscheyde verbonden met de Indianen gemaakt, op 't eynde van het jaar 1614. weer naar het Vaderland keerde; in welken togt hy met drie schepen ontrent het eyland Mauritius jammerlyk is omgekomen.

Gerrit Reynst.

Tot zynen opvolger was in November des zelven jaars aangekomen de Bewinthebber Gerrit Reynst van Amsterdam, die een verbond met den koning van Jakkatra gemaakt, en de Bandaneezen eenigzints beteugelt hebbende, den 20 December 1612. dezer wereld overleed.

Laurens Reaal.

In zyne plaats trad Laurens Reaal, van een aanzienlyk geslagt van Amsterdam, en doe Landvoogt der Moluccos, deze heeft in groote ruste geregeert, en den handel der Maatschappye sterk voortgezet, tot in den jaare 1618. wanneer hy op zyn verzoek ontslagen zynde, het bewind in handen van den Directeur Generaal Jan Pietersz Koen van Hoorn overgaf, en in Augustus des volgenden jaars t'huyswaarts keerde, daar hy zyn Vaderland in verscheyde Bedieningen en als Admiraal eener vloote, en Gezant aan het hof van Engeland, daar men hem tot Ridder verhief, groote diensten heeft bewezen.

Jan Pietersz Koen.

De vierde in rang was de voornoemde Koen, een man van zonderling beleyd, en berugt door het veroveren van Jakkatra; gelyk

gelyk hy ook die van Banda heeft t'ondergebragt; het eyland Formosa tegen een Vesting op de Piscadores geruylt, en met veel roem zyne waardigheyd gehandhaaft tot den jaare 1623. wanneer hy naar Holland vertrok.

Op het voorstellen van Koen wiert Pieter de Carpentier tot vyfde Landvoogd van Indiën aangestelt, die tot het jaar 1627. geregeert heeft; wanneer Jan Pietersz Koen andermaal uyt Holland aanlande, en zyne eerste waardigheyd weer aannam, vertrekkende Carpentier naar het Vaderland, daar hy den 3den Junii 1628. met vyf schepen en eene ryke lading aan kwam. Sedert heeft Koen voor de tweedemaal geregeert tot den 23sten September des jaars 1629. wanneer hy stierf. *Pieter de Carpentier*

Zyn opvolger was Jacques Spex van Dordrecht, die twee dagen na Koens overlyden op Batavia aanlande, met last om als Commandeur naast hem zitting te nemen. Hy bekleede dat Ampt tot den 7den September des jaars 1632. wanneer hy plaats maakte voor Hendrik Brouwer, twee dagen te vooren in die waardigheyd aangekomen, en in 't kort naar het Vaderland keerde. *Jacques Spex.*

De Bewinthebber Hendrik Brouwer, als de zevende Generaal naar Indiën afgezonden, regeerde tot in 't laatste van December 1635., wanneer hy weer t'huyswaarts keerde. Hier zond men hem eerlang als Oppergebieder met een vloot naar Chili, daar hy door eenen nieuwen weg, de Straat van Brouwer genoemt, voor geraakte, en na het innemen en verbranden van Carel Mappa in 't jaar 1643. overleed; een man van harden aard, en die eene strenge wraake van de Spanjaarden in Chili genomen heeft. *Hendrik Brouwer.*

Antonio van Diemen, gebooren te Kuylenborg, kreeg by het afstaan van Brouwer, de Teugelen der Nederlandsche Heerschappy in Indiën in handen, een man van byzondere schranderheyd, die in die waardigheyd den 19den April 1645. overleed. *Antonio van Diemen.*

Van Diemen had in zyne ziekte den Directeur Generaal Cornelis van der Lyn van Alkmaar tot opvolger benoemt, die ook door brieven uyt 't Vaderland van den 10den October des jaars 1646. in dat Ampt bevestigt wiert. Hy vertrok den 20sten *Cornelis van der Lyn.*

Januarii 1651. naar het Vaderland, hebbende den 7den October des voorgaanden jaars zyne Bedieninge overgegeven aan den Amsterdammer Karel Reynierszoon, die den 18den Mey 1653. overleed.

Johan Maatzuyker. In des zelfs plaats kwam de Directeur Johan Maatzuyker van Amsterdam, een man van doorslaande schranderheyd; die na een regering van vyfentwintig jaar, zeven maanden en eenige dagen overleed. Onder zyn bestier is de luyster der Maatschappy ten top geklommen; en het grootste deel van Ceylon, geheel Malabar, met verscheyde plaatzen van Cormandel verovert, en de oorlogzugtige Macassaaren beteugelt. Ook heeft hy de Franschen by na uyt het Oosten verdreven, en veele andere zaaken van groot gewigt uytgevoert.

Ryklof van Goens Volgens besluyt der Kamer van zeventienen volgde hem de dappere Ryklof van Goens, die den 10den Januarii 1678. wiert voorgestelt, en den 25sten November 1681. naar het Vaderland vertrok, plaats maakende voor Cornelis Speelman van Rotterdam, die tot zynen Vervanger was benoemt.

Cornelis Speelman. Deze de geessel der Macassaaren, in wien de dapperheyd en vaardigheyd ter penne om den voorrang twistten; overleed den 11den Januarii 1684.

Johannes Kamphuys. Door den Raad van Indiën wiert tot Opvolger van Speelman verkooren Joannes Kamphuys van Rotterdam, en door de Kamer van zeventienen bevestigt. Hy bekleede dit hooge Ampt met lof tot den 24sten September des jaars 1691., wanneer hy, genegen om zyne overige dagen, behoudende zynen rang, in ruste door te brengen, dat aan Mr. Willem van Outshoorn overleverde, en naar een buytenplaats niet verre van Batavia vertrok, daar hy den 18den Julii 1695. overleed.

Willem van Outshoorn. Van Outshoorn in Amboina gebooren, hebbende een tyd lang met veel luyster het Ampt van Opperbestierder waargenomen, volgde het voorbeeld van Kamphuys, en verzogt t'elkens door brieven in Holland om van dien last ontslagen te worden; waar in men eyndelyk den 20sten September 1701. bewilligde, en tot Opvolger zynen schoonzoon Johan van Hoorn aanstelde, die den last, na lang tegenstreven, niet eer als op den 15den Augusti 1704. aanvaarde; zedert welken tyd van Outshoorn

buy-

buyten kommer en zorge leefde tot den jaare 1720., wanneer hy in den gryzen ouderdom van 85 jaaren en eenige maanden overleed.

Johan van Hoorn gaf dit Ampt, na dat hy het zelve vyf jaaren en ruym drie maanden met lof bekleed had, over aan Abraham van Rietbeek, met wiens Dochter hy by tweede huwelyk getrouwt was, en vertrok naar het Vaderland, daar hy in February 1711. stierf. *Iohan van Hoorn.*

Mr. Abraham van Rietbeek wiert by het vertrek van zyn schoonzoon den 30sten October 1709. de zeventiende Opper-gebieder van Indiën, in welke eer hy den 17den November 1713. overleed. *Abraham van Rietbeek.*

Nu wiert Christoffel van Swol door den Raad van Indiën in Rietbeeks plaats verheven, welke keure in het Vaderland wiert toegestemt. Hy overleed den 12den November 1718. en wiert opgevolgt door Hendrik Swaardekroon, die tegenwoordig nog met luystert regeert. *Christoffel van Swol.* *Hendrik Swaardekroon.*

* *De Heer Swaardekroon is, na dat hy vyf of zes jaaren de Indiën bestiert had, op zyn verzoek ontslagen, en in des zelfs plaatze gesteld de Heer Directeur Mattheus de Haan, van Dordrecht.* *Mattheus de Haan.*

XIV. HOOFDSTUK.

De Reyzigers keeren met de Retourvloot naar het Vaderland. Manier van lading der schepen. Zy komen aan de Kaap der Goede Hoop. Het Kasteel, Vlek en Thuyn aldaar. De andere Volkplantingen. De Hottentotten. Hunne Kleeding. Wapenen. Spyze. Godsdienst. Huwelyk. Straffen, enz. De Reyzigers landen in 't Vaderland. Kleen getal van die van deze Togt zyn te rug gekomen.

DE Oostindische Retourvloot was nu volladen, en in staat gebragt om de gewoone reyze naar het Vaderland te ondernemen, op welke het geringe overschot van onze manschap, *De Reyzigers vertrekken met de Re-*

tourvloot naar 't Vaderland. dat nu twee maanden op Batavia in bewaaringe had vertoeft, en ten deele van al de uytgestaane gevaaren en geledene ongemakken eenigzints was herstelt, tot onze verheuging ook wiert gezonden, om daar mede derwaarts te keeren; verlangende deze na hunne ouders en bloedvrienden, geene na hunne allerliefste panden van vrouwen en kinderen, die zy niet willen of nog in 't leven of dood waaren, als die zy in zoo langen tyd niet gezien, en daar zy noyt geen tyding van bekomen hadden, 't geen hen met het alleruyterste verlangen naar het Vaderland deed haaken, en als met onverbreekelyke zeelen derwaarts rukte.

Op den 3den December 1722. ging de vloot onder zeyl, verloor het gezigt van Batavia, en raakte, na dat de monstering geschied en de laatste bevelen gegeven waaren, in volle zee; na eenen adieu door honderden van menschen, die met hunne vaartuygen aan bloedvrienden en bekenden voor het laatste vaarwel toeriepen.

Hoe deze schepen meest geladen worden. Het is naaulyks te begrypen hoe vol dat deze schepen tot boven toe gelaaden worden, en hoe men zich daar in behelpen en 't een na 't ander schikken moet. Op den bodem worden de swaarste waaren als salpeter, zuyker, ebbenhout, koper, enz. geplaatst, waar op weer de stuk- en pakgoederen worden gestouwt, met de fynste Waaren in het midden, en eenige lagen grove doeken onder en op de zyden. Verder wort het ruym dikwils zoo vol Peper gestort, dat 'er geen hond in kruypen kan, en alles onbeweeglyk vast legt, en in 't minst niet kan verschokken. In de broodkamers plaatst men de Speceryen, het water voor op den overloop, en den voorraad van levensmiddelen in de kamer daar het afgeschut is, zoo dat 'er nergens eene ledige plaats overblyft.

Ik zal my in deze bekende streeken niet ophouden met een verhaal wat 'er, na dat wy eerlang door de Straat van Sunda in den grooten Oceaan liepen, en de streek naar den Zuyder uythoek van Afrika zetten, is voorgevallen, alzoo de reyze uyt het Vaderland naar Java, en van daar weer rugwaarts, door zeer veel pennen beschreven en yder een genoeg bekent is.

Wy hadden het geluk van in February des volgenden jaars 1723. het land van Afrika te ontdekken, en op den 12den der zelver maand behouden binnen de ruyme Tafelbaay der Kaap de Goede Hoope, gewoone ververschplaats der Oostindische schepen, te geraaken; gelyk ook de vlootelingen aldaar by beurten aan land worden gevoert, om zich van de lange reyze te herstellen, en weer nieuwe kragten tot het volvoeren des overigen togts te vergaderen. *Zy komen aan de Kaap.*

Deze Kaap legt op de Zuyder breedte van 34 graaden 30 min. en vertoont zich voor die uyt Europa komen, als een schakel van swaare bergen, die zich van het Noorden naar het Zuyden uytstrekken, en met een punt in zee eyndigen. Onder dezelve is de Tafelberg, die op den top vlak is en niet kwaalyk na eene tafel gelykt, de allerhoogste, hebbende ten Oosten den Wind- of Duyvelsberg, en ten Westen den Leeuwenberg, die dus te zamen een half rond maaken. *Hoe die zich vertoont.*

De Nederlandsche Maatschappy heeft van overlangen tyd dit land bezeten, en aldaar zedert het jaar 1653. haare Colonien gehad, die allengskens veel zyn toegenomen, en zich diep landwaarts in hebben uytgebreyd. Ook heeft de Gouverneur Ysbrand Goskens in 't jaar 1672. aan den voet des Tafelbergs het Kasteel de Goede Hoope gebouwt, zynde een vyfhoek van grooten klipsteen opgehaalt, en met swaar metaal geschut voorzien, dat in staat is om de Baay van vyandelyke schepen te zuyveren, en het Vlek, dat onder des zelfs bescherming een groote musketschoot in 't Westen legt, tegen 't geweld van In- en Uytlanders te dekken. *Het Kasteel,*

Dit Vlek breyd zich van de zeekant naar den Tafelberg uyt, en stoot van agteren tegen de wortelen des Leeuwenbergs. Het bestaat uyt een groot getal huyzen, die alle van klipsteen, meest ter hoogte van eene verdieping om de swaare valwinden, die alles omrukken en geen hoog geboomte doen groeyen, zyn gebouwt, en zich cierlyk door de witte kalk, waar mede zy van buyten bepleystert zyn, opdoen. Gelyk de Hollandze zinnelykheyd zich ook niet minder van binnen dezelve vertoont; dewyl de meeste bewoonders der zelve het heel wel stellen konnen, en zoo uyt hunnen landbouw en nering, als uyt de scheeps- *en Vlek.*

lieden, die geduurende hun verblyf zich by hen ophouden, geen gering voordeel trekken. De Kerk zet dit Vlek een groot cieraad by, die na de Hollandsche wyze gebouwt is, met een redelyken toorn, en van een bemuurt kerkhof wort omringt.

De beroemde Thuyn der Maatschappy.

Niet verre van dit Vlek vind men de beroemde Thuyn der Maatschappye, die een plek lands van ruym vyftien Mergen beslaat, en bekwaam is om de gaande en komende schepen met vollen overvloed van allerley ververschingen te voorzien. Hier is 't dat men al de gewassen en vrugtboomen vint, die de vier wereldsdeelen voor zich zelven in 't byzonder voortbrengen; welke alle in onderscheydene perken, die met fraaye heyningen van groenen speklaurier, tegen den val der geweldige winden, beschut worden, op ordre zyn verdeelt, en den aanschouwer doen twyfelen, of ze op dezen barren hoek niet weliger tieren als in haar Vaderland. Een riviertje van zoet en helder water, dat van den Tafelberg neerdaalt, loopt met hulp van veele waterleydingen den gantschen Thuyn door, en doet alles welig groeyen. Boven dezen heeft de Maatschappy nog twee andere thuynen, die wel grooter van omtrek maar niet zoo heerlyk zyn.

Drie andere volkplantingen alhier.

Buyten dit Kasteel en Vlek aan de Tafelbaay, zyn 'er hier nog drie andere voorname volkplantingen, die dieper landwaarts in leggen, en meer en meer toenemen; waar van de eene Stellenbosch genaamt, ontrent negen mylen gaans ten Oosten van 't Kasteel, in 't jaar 1680. door den Heer van der Stel is aangelegt, en nu mede eene Kerk heeft. De tweede met den naam van Draakesteyn, legt ontrent vyf mylen Oostelyker, en is ontrent vier jaaren daar na begrepen, en door een groot getal Fransche Vlugtelingen, in welke taal voor hun gepredikt wort, bevolkt, waar door men hier meer zielen als onder Stellenbosch heeft. De derde Colonie wort het land van Waveren genoemt, en is in het begin dezer eeuwe begonnen, maar nog niet sterk toegenomen.

Vrylieden.

De bewoonders van deze Volkplantingen zyn Vrylieden, die met geringe ja geene goederen hier aangeland, nu groote [illegible] ryk-dom en deftige hofsteden bezitten, die hunne [illegible] jaarlyks

grooten

grooten overvloed van graanen, wynen, en allerley Hollandze boom- en aardvrugten voortbrengen.

De Kaap der Goede Hoope is ryk van gedierte en voed een menigte van groote grimmende leeuwen, tygers en wolven, die by nacht uyt de schuylhoeken voortkomen, en by gebrek van vee zelfs menschen mede sleepen. Daar zyn olifanten, rhinocers, luypers, loschen, yzere verkens, wilde paarden, honden en ezels van eene zeldzame schoonheyd, tyger-boschkatten, jakhalzen en veele soorten van aapen en bavianen. In de bosschen en grasryke valeyen onthouden zich heele troepen met wilde buffels, koeyen, rheekalveren en harten: ook zyn 'er steenbokken, haazen, konynen, steendassen, chamelions, hagedissen, schildpadden en meer andere dieren, nevens eenige slangen. Overal is 'er een groote overvloed van tam vee, als ossen, koejen, schapen en paarden; de ossen zyn hooger maar niet zoo vet als in Holland, en trekken den ploeg en wagen. De schapen zyn groot en laag van beenen, met een rosbaarige huyd als de geyten, en dikke staarten van enkel vet voorzien. *Wild en tam gedierte.*

De bosschen verschaffen veele soorten van gekorvene dieren, die om de schoone verwe plaats in de kabinetten der liefhebberen verdienen. Veelerley aard van groot en kleen gevogelte werd 'er gevonden, en levert de zee onder menigte bekende visschen als harders, elften, steenbraassems, kaapze kabeljauw en andere, veele zeemonsters uyt, als zeepaarden van een schrikkelyke groote en gedaante, zeekoeyen, zeeleeuwen, zeevarkens, zeekatten en zeebeeren. *Zeemonsters.*

De natuurlyke ingeboornen dezes lands zyn de Hottentotten, aldus door de Hollanders genoemt om hunne klokkende spraak en vuylen opschik. By hen zelven zynze door onderscheydene naamen en levenswyze in byzondere Natien verdeelt; als de Gorinhaykonas, Goringhayquas en Gorachoequas, die zich digte by het Kasteel onthouden. De Saldanhas woonen in de Saldanha-baay, daar zyn ook Sonquas die d'andere Natien voor soldaten dienen, Gonnemas, Nemaquas, en veele andere die verder van de hand leggen. *Hottentotten beschreven.*

Deze Hottentotten zyn van eene maatelyke gestalte, tenger en

en bruynros van verwe, met kort gekrult hoofdhayr als de wol der lammeren; swart van oogen, breed van neus en dik van lippen; zy houden de nagels zeer lang, en hebben kleyne buyken met uytpuylende billen, en ontnemen zich al vroeg de regter bal.

Vrouwen. De Vrouwen zyn kleener van gestalte, plat van neus en niet wanstallig van boezem, maar zoo ras ze moeders geworden zyn, zakken de borsten dermaten uyt, dat ze die haare kinderen over de schouderen te zuygen geven.

Der Hottentotten kleeden en opschik, Geen slordiger Natie is'er ter wereld. De voornaamste kleeding bestaat uyt een schaapenvagt, bereyd met koedrek en swart vet van een onverdragelyken stank, die by hen karos genaamt, de mans over de schouderen tot aan de billen, doch de vrouwen wat lager hangt; de hoofden en handen vryven zy tot een zonderling cieraad met ketelroet of stinkend swart vet, en schikken zich verder op met stukjes koper, koraalen, bellen en yvoore hoepen van eygen maakzel. De beenen der vrouwen pronken ook met darmen van wild gediertte, die door het gerammel onder het danssen haar een aangenaam geluyd verschaffen, en ook tot 't stillen van eenen schielyken honger dienen.

Wapenen, Tot wapenen hebben zy pyl en boog, steenen, en voornamelyk assagayen, van vyf voeten lang met een breed yzer beslagen, van eygen toestel, dat voor puntig toeloopt. Al dit geweer konnen zy wel handelen, en wyl ze van geen moed ontbloot zyn, en een paard in den ren voorby loopen, hebben zy zich altyd wel tegen hunne bespringers, en dikwils met voordeel, verdedigt. Ook gaat hun niets boven de vryheyd ter harten.

Spyze. Tot voedzel dient hen melk, of 't vleesch van beesten, die door ouderdom of ziekte geen langer leven beloven, dat zy zoo raauw met huyd en ingewand, daar den drek naauwlyks uytgenepen is, inslokken. Zy aazen ook veel op zeerobben en gestrande walvisschen, waar van zy den traan als water inslurpen. Doode visschen, mosselen en alikruyken zyn mede van hunne spyze, met een soort van worteltjes als aardakelen, die zy veel uyt de rivieren graven. Water is de gemeene drank; maar op wyn, sterke dranken en tabak zynze als raazende verslingert;

slingert; waar voor ze gewillig het beste vee, waar in al hunnen rykdom bestaat, vermangelen.

Zy houden geen vaste woonplaatzen, maar verreyzen van d'eene naar d'andere vlakte, daar zy hunne hutten opslaan, bestaande uyt takken van boomen, die zy in 't rond in de aarde steeken, en met vellen of bieze matten bedekken. In zoo een hut woonen zy met vyf en meer huysgezinnen, die van kleenen omtrek zyn, en zoo laag, dat geen man daar in over eynde kan staan; zoo is ook de deur, waar door zy op handen en voeten moeten kruypen. Deze hutten stellen zy gemeenlyk in eenen ronden kring, om hun vee des avonds in 't midden der zelve, tegen 't verslindende gedierte, te bergen. *Woonplaats.*

Met handwerken of kunsten bemoeyen ze zig niet, maar die zeggen dat ze geenen Godtsdienst hebben, doen dezelve te kort, want ze bidden Godt aan, en slagten 't zyner eere Koeyen en Schaapen; ook begroeten zy de nieuwe maan, zoo ras die opkomt, met een handgeklap en groot gejuyg, slytende den gantschen nacht in springen en danszen; en werd 'er grooter liefde, medelyden en getrouwigheyd by hun, die zich alleen naar de bewegingen der natuure schikken, als by veele Christenen gevonden. *Godsdienst.*

Zy leven onder Opperhoofden, die macht hebben over leven en dood, en dat ampt by sterven aan de oudste zonen, die de eenigste erfgenamen by deze natie zyn, overlaten. *Overheden.*

Dan wanneer een jongman zin in eene dochter krygt, gaat hy met verlof van zyne ouders, naar die der maagt, en als deze zyn verzoek toestaan, zoo moet de dochter gehoorzaamen, die haaren Bruydegom, ten onderpand van haare liefde, eenen vetten koedarm om den hals hangt, die daar zoo lang om moet slingeren en stinken, tot hy versleten is. Dan volgt de bruyloft, op welke twee vette Schapen geslagt, en met de huyden en ingewand gezoden en gebraaden worden; welk gerecht alleen door de nieuw getrouwde, en hunne ouders, mag genuttigt worden. Schoon ze zoo veele vrouwen mogen nemen als 't hun behaagt, gaanze egter het getal van drie niet te buyten, ja hunne onderlinge liefde is zeer bestendig. Ook moet een *Huwelyk.*

weduwe zoo ze komt te hertrouwen, t'elkens een lid van haaren pink missen.

De misdadigers straffen zy na de zwaarte der misdaden: geringe diefstalten worden met swaare stokslagen, maar die van vee, dat hunne rykdom is, met grooter pynen en verbanning geboet. Op overspel, waar van zelden by de Hottentotten gehoort wort, volgt de dood, maar op bloedschande staat swaarder straffe; eerst strikken zy den man handen en voeten te zamen, en maken hem by den hals vast aan een sterk neergebogen tak, waar op zy hem lit voor lit afknotten, en dan den tak laaten ryzen, waar aan 't mishandeld lichaam, anderen ten spiegel, blyft hangen; daar na wert de vrouwe tot assche verbrand. Indien een man van aanzien een doodslag begaat, zullen ze hem veroordeelen om aan een boom gewurgt, in 't water gesmeten, of met steenen dood geworpen te worden; waar na zy hem in 't zelve graf met den gedooden dompelen; maar geringe menschen koopen de schuld wel met vee af.

Straffen over misdadigers.

Voor ziektens hebben zy nauwlyks eenige geneesmiddelen, evenwel komen de Hottentotten gemeenlyk tot hoogen ouderdom, en als 'er yemand sterft, beweenen zy hem eerst met een naar gehuyl; daar na word het naakte lichaam in een gegraven kuyl zittende geplaats, waar op zy 't met aarde, en den kuyl met een steen tegen het wild gedierte bedekken.

En manier van begraven.

Uyt 't verhaalde schynen de Hottentotten eenigzints na 't licht der reden te leven; maar daar gaan onder hen wreedheden om, waar over zy waardig zyn van alle menschen verfoeyt te worden. Want zoo eene vrouw van tweelingen bevalt, dat beyde dochters zyn, laaten zy de oudste in 't leven, maar zoo 't een zoon en dochter is, spaaren zy den zoon, en leggen het meysje elders in 't veld of in een bosje neer, ten prooy van 't wild gedierte. Wanneer de moeder in de kraam sterft, zoo begraven zy het levende kind met de moeder in 't zelve graf, geene andere reden van deze wreedheyd gevende, als dat niemant dat kind zoude konnen of willen opvoeden. Voor de oude lieden hebben zy ter wereld geen agting, en geen minder wreedheyd over die stokoud zyn, en zich niet meer behelpen konnen, of die in eene krankheyd vallen, welke zy niet weten te ge-

Der Hottentotten wreedheyt aan kinderen en oude luyden.

genezen; want deze steken zy zoo maar levendig in 't hol van eenig wild gedierte, en stoppen dat met aarde toe, of binden ze in een hutje elders vast, daar zy dan van honger sterven.

Maar laten wy van de Hottentotten, daar anders nog wel wat van te zeggen viel, afscheyden, en den draad van ons verhaal ten eynde brengen.

Naar dat wy van de Kaap der Goede Hoope verscheyden waaren, kregen wy eyndelyk den langbegeerden Hollandschen wal in 't gezigt, en raakten op den 8sten Julii binnen Texel en dus in 't lieve vaderland, 't geene wy zoo dikmaal gewanhoopt hadden oyt weer te zullen aanschouwen. Wie zal zich verbeelden de uyterste vergenoeging, waar in wy ons op 't zien en betreden van 't zelve bevonden, die nu twee jaaren lang tegen de woeste zee gehardebold, en van 't zelve waaren afgescheyden geweest. In welken tyd wy eenen streek van ruym twaalf duyzend mylen gezeyld, en in onbekende gewesten, by woeste Natien, geswworven hadden; na dat wy vier of vyf maalen de middellyn en der zelve brandende hitte, onder een geduurige aaneenschakeling van oneyndige gevaaren, arbeyd, moeyte, ziektens, honger en kommer, doortogen waaren.

De reyzigers landen in 't Vaderland.

Wy keerden dan te rug, arm en berooyder als wy uytgevaaren waaren, en bragten voor al de ingebeelde schatten, kostelykheden en rykdommen, onze ouders, vrouwen en kinderen, niets t'huys als ydele beurssen, en afgematte lichaamen, geknakt door de veelerley ongemakken, en in slegte gezondheyd. Denk echter niet Lezer, dat dit geluk van het Vaderland weer te aanschouwen aan al de vlotelingen heeft mogen gebeuren? Weynige zeker zyn ze geweest, die van hunne lieve vrienden en waarde panden zyn verwellekomt, want van hondert en elf mannen, die zich op het kleenste der drie schepen bevonden hebben, zyn 'er alleen zes ontkomen; en van al die bloeyende manschap, die ten getale van ruym zes honderd met deze scheepen zeyl gongen, zyn 'er alleenlyk drie en vyftig perzoonen, nauwelyks het twaalfde gedeelte, weer aangeland. Een levendige schets en klaar bewys van den onge-

Kleen getal van die van dezen togt zyn weerom gekomen.

stadigen loop van alle wereldze zaaken, en de onzekerheyd, van ondernemingen der menschen; die op eene ydele hoop van rykdommen zich in alle gevaar begeven, onvermoeyd herwaarts en derwaarts draven, en hunne zielen kwellen en pynigen: daar ze eyndelyk, voor al hunnen arbeyd, niet als eenen ydelen rook en schaduwe bekomen.

EYNDE.

REYZE
Van het Oostindisch Schip
BARNEVELD,
Uyt Holland tot aan de Kaap der Goede Hoop, in 't jaar 1719.

BEHELZENDE

Een Verhaal van de langduurige tegenspoeden op de Reyze, en zonderlinge voorvallen op het Eyland Madagascar, geduurende het verblyf aldaar by de woeste Souklaven.

NEVENS

Een korte Beschryvinge van dat Eyland, en naaukeurig Verhaal van de vreemde Gewoontens, Godsdienst en Zeden dier Volkeren;

Getrokken uyt het Vertoog door de Opperhoofden van het Schip aan den Heere de Chavonnes, Gouverneur der Kaap de Goede Hoope, overgelevert.

REYZE

Van het Oostindisch Schip

BARNEVELD,

Uyt Holland tot aan de Kaap der Goede Hoop, in 't jaar 1719.

DE dagelyksche ondervinding leerd niet zelden, wanneer een schip in den aanvang van eenen langduurigen togt, als die welke naar de Oostindiën is, door rampen en tegenspoeden wort overvallen, dat zulks voorboden zyn van grooter wederwaardigheden, die het zelve in het vervolg zullen treffen. Althans zoo heeft het zich toegedragen met die van het schip Barneveld, dat met de vloot in 't laatst van 't jaar 1718. voor rekening van de Vereenigde Oostindische Maatschappy uyt Texel in zee liep, om de reyze naar Oostindiën te ondernemen. *'t Schip Barneveld loopt in zee.*

Zy zukkelden eenen langen en verdrietigen tyd, eer ze door het Canaal konden geraken, en waaren door storm gedwongen in Duyns in te loopen, en naderhand in Portsmout; in welke Havens zy zes of zeven weken vertoefden: waar van ik de byzonderheden hier zal voorbygaan, alzoo de zelve ons al te verre van het bestek zouden afvoeren, en alleen maar zeggen, dat zy eyndelyk na lang swerven het eyland St. Jago, gelegen op 14 graaden 40 min. Noorder breedte, bereykten. Het is ontrent twaalf mylen lang, en het Zuydelykste en grootste van al de Zoute Eylanden, welker getal tegenwoordig op tien word begroot, als St. Antonio, St. Vincent, Sta. Lucia, St. Nicolao, Ilha del Sal, Boavista, Majo, St. Jago, del Fuogo en Brava. Zy worden ook wel de Groene en de Cabo Verdische *Zukkeld lang in 't Canaal.* *Komt aan St Jago.*

De Zoute Eylanden beschreven Verdsche Eylanden genoemt om dat zy op dezelve hoogte en digte by die Kaap leggen, en strekken zich uyt als een halve Maans rond van 18 tot 14 graaden Noorder breedte.

De Portugeezen hebben deze Eylanden in het jaar 1444. ontdekt; en wyl die woest en onbewoont waaren, meest met ballingen bevolkt, welker nakomelingen de kwaade hoedanigheden hunner vaderen hebben overgeërft, en zeer diefagtig, luy en arm zyn. De Gouverneur met den Bisschop woont op St. Jago in eene stadt van dien zelven naam. *Inwoonders.*

Al wat hier gevonden wort is 'er door de Portugeezen gebragt, en groeyt zeer welig voort als Mays, ryst, orangie appelen, limoenen, citroenen, dadels, granaten, kattoen, zuykerriet, kokosnoten, en andere boomgewassen. De wyngaarden geven hunne druyven tweemaal des jaars. Daar valt ook veel vee, en behalven ossen, ezels en bokken, vint men 'er paarden, hoenderen, kallekoenen, rygers, quakkels, veldhoenderen en flamengos vogelen. Hunne grootste rykdom egter bestaat in zout, bokkevellen en schildpadden, die daar in eene onnoemelyke menigte hunne eyeren komen leggen. Eene kwaadaardige lugt ademen deze Eylanders in, waar door zy veel met brandende koortzen en bloedloop gekwelt zyn; ook komt hen de zon tweemaal in 't jaar regt boven het hooft te schynen, en als dezelve in 't teeken van den Kreeft treed, regent en stormt het daar geweldig met donder en blixem, zoo dat zy niet heel aangenaam om te bewoonen zyn. *Vrugten.* *Vee.* *En kwaade lugt.*

Vertrek van St. Jago, met nog drie Schepen. Den 16den April 1719. verlieten zy het eyland St. Jago, en zetteden in 't gezelschap der drie schepen, Ryssel, de Spiering en Hoogermeer, hunnen cours naar de Kaap der Goede Hoop.

Het schip Ryssel verlooren zy den 4den Julii uyt het gezigt, en ontdekten den 14den dito het vaste land van Afrika in 't Noord-Oosten en in 't Noorden. Zynde de Westhoek van de Houtbaay in 't Noordoost ten Oosten ontrent zes of zeven mylen, zoo dat 'er geen twyffel was, of ze zouden tot hunne vreugde binnen een dag of drie de Tafelbaay bereyken; maar hoe ydel zyn de verwagtingen der menschen! en hoe weynig dagten zy, dat een langduurige en vreeslyke storm hen van dit beloofde land als zoude afrukken, en in andere streken naar het *Het Land van Afrika gezien.*

het wilde Madagascar voeren; daar zy, om niet van honger en dorst te vergaan, by een woeste Natie, zonder geloof en trouw, water en levensmiddelen, in 't gevaar van 't leven te verliezen; moesten zoeken. Gelyk wy aanstonts zullen verhaalen

Den 16den dito raakten hunne makkers, de Spiering en Hoogermeer, ook van hun af. *Verliezen hunne makkers.*

Des volgenden daags overviel hun een swaar onweer en yzelyke storm, die nacht nog dag niet op hield, maar gedurig met grooter kragt en geweld uyt het Noorden, Noordwest, West en West Zuydwest aandrong, vermengt met snelle en schitterende blixemstraalen, die t'elkens van grove en schrikkelyke donderslagen gevolgt wierden; terwyl zy geduurig vreesden, dat dezelve hen treffen, en in 't grootste levensgevaar zouden brengen. Gelyk 'er dus, alzoo de storm aanhield en 't schip met zich omvoerde, op den 28sten dito een donderslag in 't zelve viel, en twee of drie van het volk quetste. Ook wierd een man, die voor het Nachthuys stont, van agteren op de billen een heel groot gat in zyn broek geslagen, zonder dat hy eenige verdere schade of letzel had. *Swaare en langdurige storm.* *Een Donderslag valt in 't Schip.*

Deze orkaan bleef zonder tusschenpoozen tot op den 4den Augustus aanhouden, wanneer met het ondergaan der zonne, het bezaanzeyl in flarden gerukt wierd. Zy sloegen wel aanstonds een ander aan, dat het laatste was, maar dit kon het ook niet lange tegen de bulderende rukwinden uytharden, die dien geheelen nacht door woedden, en wierd met het eynde van de Hondewagt ook uyt de lyken geslagen. Nu was goede raad dier, en men was gedwongen het groot Stachzeyl by het Bezaan Stachzeyl op te heyssen. Maar wat moeyte 'er ook werd aangewend, 't was door de zwaare en onstuymige watergolven onmogelyk om het Schip met de neus in en op de zee te houden, waar door dit zwaare lichaam dermaten arbeyde, dat yder de hayren van schrik te berge reezen. *Twee bezaanzeylen uyt de lyken geslagen.* *Holle zee.*

Hier by kwam nog een ander quaad, dat de Hoofttouwen van het Groote- en Fokkewant zich geheel ontzetten en ten grootsten deel al gesprongen waaren, waar door de Masten in zoo eene geweldige beweeging raakten, dat zy geen ande- *De Hoofttouwen springen.*

V ren

Vreeze voor het vallen der Masten. ren staat maakten, of zouden alle oogenblik een der zelven, en byzonderlyk den grooten mast kwyt raaken, alzoo al het overige Want oud en zeer slegt te vooren kwam.

Een Groot- en een Voormarszeyl hadden in den storm ook veel geleden, en moesten nevens de Bezaans hoognoodig herstelt worden, om dat zy zonder dezelve niets uyt konde regten, waarom de Scheepsraad goed vond, om in dezen dringenden nood een kas van twaalf rollen zeyldoek uyt 's Lands Carguasoen te ligten, dewyl van 't medegegeven Zeyldoek niets meer overig was. *Een kas Zeyldoek uyt 't Carguazoen geligt.*

Den 5den Augusti hadden zy de Kaap Aguilhas na gissing 15 of 16 mylen in 't Noorden van hun. De storm en onderzeyls koelte hielt nog al aan, en het Schip slingerde met zoo een geweld, dat hunne vreeze voor 't overboord vallen der groote mast hoe langer hoe grooter wierd, dewyl het meeste touwerk van 't groote wand in stukken gesprongen was. Welke ramp, indienze overkwam, hen in 't grootste perykel en de uyterste elende zoude gebragt hebben, daar nu door de zwaare ongemakken al 50 zieken in de kooy lagen, welker getal nog dagelyks aangroeyde en met vier of vyf zieken vermeerdert wierd. *Gevaar van de groote mast.* *Zy hadden 50 zieken, die dagelyks vermeerderen.*

Het groot gebrek, dat zy aan water hadden, smerte niet minder, maar verdubbelde de zorgelyke bekommeringen, want hoewel men nu al eenigen tyd minder randzoen van eet- en drinkwaaren had uytgedeelt, kondenze egter niet meer als nog vier of vyf weeken met 't zelve toekomen. Waarom de Scheepsraad rezolveerde, om in dezen dringenden nood naar een goede ververschplaats om te zien, en Anzuany een der Majotze Eylanden, of een haven van Madagascar als de naaste en best gelegenste plaatze op te zoeken, op dat met Gods hulpe der Maatschappye kostbaare bodem en zoo veele dierbaare zielen mogten behouden worden; want zoo men anders deet, was 'er niets te verwagten, als dat zy door zulke zwaare tempeesten en orkaanen, die'er nu drie groote weeken in zoo een gevaarlyke en holle zee, als'er op dit Riff van Aguilhas staat, waren uytgestaan, zeer jammerlyk zouden vergaan en omkomen; dewylze in deeze tyden gedwonden waren, om by te leggen, en het Schip op Gods genade te laten dryven. *Groot gebrek aan water.* *Voornemen om een ververschplaats op te zoeken.*

Op

Op dat het nu Godt behagen mogte hen naar een goede haven en ververschplaats te geleyden, hebben zy niet versuymt, om door den Predikant Philip Capelle, het Nood-Gebedt te laten doen, gelyk zyn Eerw: ook in de voorgaande dagen, naar het gewoon gebedt, het Scheepsvolk altoos zeer christelyk en met grooten ernst heeft vermaand, om hun in dit baarblykelyk gevaar tot een zalig eynde te bereyden, en 's Heeren mededogen en vaderlyken bystandt af te smeeken. *Laten een nood gebed doen.*

Zy zetteden dan den cours naar de voornoemde Eylanden, en wel voornamelyk naar Madagascar. *En zeylen naar Madagascar.*

Den 20sten der zelver Maand, hielden zy een dank- en bededag, om den almachtigen en goedertierenen Godt te danken voor zyne groote genade aan hun zoo onverdient bewezen, door dezelve nog te bewaaren, en in zoo menigvuldige gevaaren te bevryden: hem verder smeekende, dat hy als een barmhertige vader door zyne kragtdaadige hulpe en bystand, hun spoedig in een veylige haven wil doen aanlanden, en dus in staat stellen, om voor de zieken, waar van 'er nu al 70 meest door de scheurbuyk in de kooy lagen, en dagelyks meer aangroeyden, ververschíng te konnen bekomen. *Dank en bededag gehouden.* *70 zieken in de kooy.*

Den 28sten passeerden zy de gevaarlyke en bekende droogtens, genaamt de Baxos de India, die midden in 't vaarwater van Afrika leggen en 16 mylen lank, en 8 of 9 breed zyn, in des Compagnies en andere Kaarten genoeg bekent. *Zy passeeren de Baxos de India.*

Den volgenden dag zagen zy des morgens vroeg, tot eene zonderlinge blydschap hunner herten het Eyland Madagascar, in 't Zuyd Oost, Oost Zuyd Oost, en Oost, ontrent 5 of 6 mylen van het schip. Het deed zig op met een gebrooke vertooning even als schepen of stammen van dorre boomen, met een wit strand. Op den middag peylden zy de diepte van 90 vadem grauwe zandgrond vermengt met schulpjes, en hadden naar gissing de Zuyder breedte, van 20 graaden 12 min., en de lengte van 66 graaden 28 min. Zy peylden toen naar gissing het land, dat men in de particuliere kaart tusschen Sadian Bon Porte en Manaputa vind; maar volgens de kaart der E. Maatschappy hadden zy 't land genaamt Porte de St. Ute, en Terra del Gada, Oost *En zien Madagascar.*

ten Zuyden ; Zuyd omtrent 9 mylen. Waar door zy zig wel 25 of 26 mylen Westelyker als de gissing bevonden. En hier uyt blykt het, dat zy den 26sten dezer maand, wanneer 't des avonts om den Zuydwesten smakten, niet verre van de Baxos de India zullen zyn verscheyden geweest, en dus zekerlyk beoosten omgekomen; daar zy die vogels geduurende eenige dagen in schoolen hebben zien vliegen, die zig volgens Jan Huygen van Linschooten, alleen bewesten die droogtens ophouden, dat eene misslag in dien Schryver is, wyl zy beoosten omzeylende dezelve gezien hebben.

Misslag van Linschoten.

Den laatsten Augustus zagen zy 's morgens vroeg vyf Eylandjes, in 't Oost Noort Oost, Noort Noort ½ West, Noort ten Oosten en Noort Noort Oost. De twee eerste waren ontrent 5 à 6 en de andere 3 of 4. mylen van hun, wordende die tusschen Santongon en Mantoa leggen, genoemt Chata en Khakoa.

Vyf Eylandjes.

Den 2den September had de wind zig zedert twee of drie dagen aan 't Noorden, Noort West en West opgehouden, meest met stilte vermengt; dat hun belette om die voorschreve Eylandjes agter den rugge te krygen, en de reyze naar Macelena Nova voort te zetten, dat de plaatze was, die zy tot de verversching hadden uytgekooren; om dat hun niet onbekent was, dat de E. Maatschappy derwaarts nu en dan wel een scheepje om te handelen pleegt af te zenden. Dewyl nu de wind verhinderde derwaards cours te zetten, wierd 'er in den Scheepsraad vastgestelt, dit besluyt te verlaaten, en naar de eerste haven die zy onderschoots hadden, als de beste toe te loopen, om dat 't niet langer zonder te landen konden uythouden, vermits het water al tot op vier leggers na verorbert was; een geringe portie voorwaar voor omtrent 260 zielen die zig in deze kiel bevonden, en waar van'er wel 120 door de scheurbuyk of andere ongemakken in de kooy lagen.

Daar zy niet boven konnen zeylen.

Zy hebben nog maar vier leggers water. En 120 zieken.

Door alle deze hooge noodzakelykheden, wenden zy dan volgens het genomen besluyt de steven naar 't Zuyden, Zuyd Oost, en Oost heen, om naar de wal te gieren. Zy beliepen hier mede des naarmiddags tot naar zonnen ondergank, de diepte van 24 à 25 en van 21 tot 17 vadem zand- en coraal grond, op welke

Naderen aan de wal.

laatste

laatfte diepte met het begin der tweede wagt, het Anker wiert geworpen; want ze dorften, om hunne onbedrevenheyd in deze ftreeken, niet nader loopen. 's Daags daar aan zetteden zy de fchuyt en boot uyt, en lieten die voor het fchip heen zeylen; waar mede zy volhardden, tot op den 5den dito, wanneer het Anker op acht vadem fyn zandgrond wierd uytgebragt. Zy bevonden zig naar gisfing omtrent twee of twee en een half myl van het naafte land, daar zy in 't Noort Ooften een groote opening als die van een rivier ontdekken, die zy voor die van Sadian Bon Porte aanzagen. *De rivier Sadian Bon Porte.*

In 't Ooften zagen zy eene andere opening die zy voor Mana hielden, naar welke laatfte op goedvinden van den geheelen Scheepsraad de boot behoorlyk met gewapende manfchap voorzien, onder 't opzigt van den Schieman, en den provifioneel derde Stuurman Jan Kleyn, op kondfchap heen zeylde, om een goede ververfch-plaats op te fpeuren, en de dieptens te peylen; dewyl zy met het Schip zoo na aan de wal wilden komen, als immers doenlyk was, en met zeemanfchap over een kwam. In deze boot was ook de Matroos Jan Bosman, die tot hun aller geluk de taal der Inwoonders van Madagafcar kundig was, alzoo hem de Francen over acht of negen jaaren met het fchip Schoonhouwen verovert, en op Macalena Nova aan land gezet hadden, daar hy vier of vyf jaaren onder deze woefte natie had huys gehouden, zoo dat zy om geen tolk hoefden verlegen te wezen. *De boot gaat op kundfchap uyt.* *Met den tolk Jan Bosman.*

Den volgenden dag 's morgens zagen zy de boot nog niet weerom komen, dat hen in eene groote ongerustheyd bragt, waarom zy een Sjouw lieten waayen, en 2 of 3 kanon fchooten loften; op welke fchooten zy een vaartuyg van onder de Noort Ooft, onder de wal van daan zagen opkomen, dat de boot was, die zy eerft op den middag weer aan boort kregen: wanneer de afgezondene mannen voor berigt bragten, dat zy geen menfchen hadden vernomen, maar wel de voetftappen van menfchen en beeften, op een zandpadt, dat landwaart in liep; nevens een hutje, uyt biezen en bladeren van boomen opgerigt; waar uyt zy giften, dat zig alhier eenige veehoeders ophielden. Verder zeyden zy, dat men met het fchip nog *Berigt van die met de boot waren uyt geweest.*

 wel

een myl of anderhalf digter naar de opening of mond van de rivier Sadian Bon Porte kon zeylen, daar het zelve nog op ontrent 6 of 7 vadem goeden zand- en stekgrond zoude leggen.

Waar op het Schip naar het land nader. Op dit rapport ligtten zy den 7den dito weer het Anker, en gingen des voormiddags onder zeyl, den cours zettende naar de opening die in 't Noord Oosten was, op zekere gissing dat het zelve die van Sadian Bon Porte zoude zyn. Men passeerde in 't derwaarts zeylen over de diepte van 8 tot 10 vadem wit zand, en daar naar met laag water tot op 6½ vadem stekgrond, daar zy ten anker kwamen; leggende omtrent nog drie vierde of een myl van het naaste land af, en hebbende de voorzeyde opening van Sadian Bon Porte, Noord Noord Oost, omtrent een en een half of twee mylen van hen. Zy peylden het Noordelykste Land of de Johannimans hoek, drie of vier mylen Noord ten Westen, en dat in 't Zuyden of de Zuydhoek van Mana, Zuyd ten Westen, op de zelfde distantie als Sadian Bon Porte, zoo dat zy zig nu reets als in een Inham vonden. Het water rees en daalde hier naar hunne bevinding bynaar anderhalf of twee vadem.

De boot andermaal naar de wal. Nu zonden zy de boot als vooren bemant, weer naar de wal met ordre en last, om den gantschen naastkomenden dag tot de ontdekking van land en menschen te gebruyken. Die den 8sten dito, des namiddags met het ondergaan der zonne eerst weer aan boord kwam, met zich brengende *Brengt twee Inlanders aan boord, en goede tyding.* twee Madagascarsche visschers, en de overaangename tyding, die de heele manschap tot eene innerlyke zielsvreugt strekte, dat aldaar te landen en voor hun overvloed van versch water te bekomen was, benevens Koebeesten, Schaapen, Cabrieten, Hoenderen, Ryst, enz. met een zoort van groente als de zeeporcelyn, die voor de scheurbuyk van het volk zeer heylzaam tot de potspys zoude konnen gebruykt worden. Die twee inlanders wierden dien nacht binnen boort gehouden, en met zes pond buskruyt beschonken.

Zy grypen moet tot herstelling. Alle die op het schip waaren, schepten door deze berigten van het uytgezondene volk, weer moet en scheenen als op nieuw te herleven, ziende dat 'er nu hoope was om eenmaal uyt

hunne

hunne elenden en swaare ziektens te geraaken, die te vooren en waarlyk met regt zeer neerslagtig waaren geweest, denkende dat 'er geene uytkomst zoude gegeven worden, en zy alle door swaare krankheden, honger en dorst elendig moeten omkomen. Want in de kooyen lagen wel 130 zieken, daar 'er dagelyks nog eenige by kwamen, alzoo niemant van al het volk met waarheyd konde zeggen, dat hem niets en deerde. Waar uyt men ligtelyk zal konnen merken, hoe verre zy zouden geweest hebben om te gelyk schip en leven te verliezen; indien de Almagtige Godt hen niet genadelyk behoed, en tydig dit land had doen ontdekken: voor welke onverdiende weldaad zy hunnen schuldigen pligt met dankbaarheyd nooyt genoeg betuygen konnen.

Slegte staat daar zy in waaren.

130 Zieken.

Op den 9den begaf zich de Schipper Jan de Koning in de schuyt naar land, verzeld met de twee Inlanders en den Tolk Bosman; om verder naar eene gelegene plaats uyt te zien, daar men voor de zieken, die gelyk gezegt is tot zoo een groot getal waren aangegroeyt, op 't gemakkelykst eene tent zoude konnen opslaan, waar in men dezelve tot hunne verkwikking zoude konnen plaatzen; op dat ze (zoo 't mogelyk was) weer herstelt en tot de voorgaande gezondheyd mogten geraken; gelyk hy ook, naar de voornoemde opening van Sadian Bon Porte coers zettende, daar binnen even om den Zuydhoek eenen schoonen inham vond, met een zeer bequaame en vermakelyke plaats, om de zieken daar te brengen, die aan bosch en zee gelegen was.

De Schipper gaat aan land.

Hier liet hy een weynig van de strand, tusschen en onder den lommer der boomen een groote tent opslaan, en met een der fokken overdekken. Waar op bevolen wert, van op het spoedigste zoo veele patienten, als de boot bekwamelyk voeren kon, aan land en in die tent te brengen. Ondertusschen vond de Schipper tot vermeerdering der vreugde, nog alhier ontrent een vierde myl van de strand een goede waterplaats, waar in een zeeker zoort van waterlis groeyde, dat de Amsterdammers Duylen noemen; 't geen hy heylzaam voor de scheurbuyk, en zeer goed in de poespas of tot eene zalade vond.

En slaat een tent op.

Daar de zieken in gebracht worden.

Na-

Hy word van den Opziender des Lands bezogt.

Na den middag wierd de Schipper door den Opziender van de strand en veehoeders van den Konink der Souklaven, onder wiens gebied zy nu waaren, bezogt. Hy wierd genoemt Johanniman of Janneman, en gaf hem op nadruklyk verzoek negen cabriten, waar voor den zelven in wedervergelding een van des Compagnies snaphanen wierd overhandigt. Aan zyne byzynde wyven en zonen, wierden twee messchen en twaalf strengjes cabesse coraalen vereerd, als ook een mes aan 's Konings veewagter, die hier met eenen troep beesten lag, om door dit middel wat meer ingang by dezelve te krygen.

Geschenken over en weer.

De Onderkoopman gaat ook aan land.

De Onderkoopman Servaas Geursen, begaf zig den 12den dito, op des Schippers verzoek mede naar de wal; om dus gezamentlyk op alles beter ordre te stellen, en te overleggen, op wat wyze men best des Compagnies interest zoude konnen behartigen, zoo tot behoudenis van den kostelyken bodem als herstellinge der kranken; 't geen hen geen kleene zwarigheyd veroorzaakte, alzoo zy hunnen toevlugt niet wel tot des Compagnies aanbetrouwde geltkisten dorsten nemen. Waarom zy goedvonden een derden man by zich te nemen, die de zaaken der Heeren meesters in de Indien kundig, en hen met raad en daad te hulp komen kon.

Beraad over de inruyling.

Hier toe verzogten zy den gewezene Onderkoopman Willem Caaff, die als Passagier naar de Indien medevoer; die dat geerne aannam, en zig begerig toonde, om alles ten meesten voordeele der Heeren Pincipaalen te helpen overleggen. Men vroeg hem dan, of die penningen uyt Mexicaanze realen bestaande, wanneer de nood aan den man kwam, zonder te misdoen zouden konnen worden aangesproken. Waar op zyn E. op 't kragtigste verzekerde, dat zulks merkelyk tot nadeel van 's Compagnies Peperhandel zoude moeten strekken: alzoo hem wel bewust was, dat de Koning van Bantam met de Palemboangers, volgens de contracten, zich noyt of zeer zelden met andere munt lieten vergenoegen, zynde hun spreekwoord, Spaanze matten of geen Peper. En dat hy hier ten vollen kennis van had, wyl zyn vader zalr. de Koopman Willem Caaff de oude, veele jaaren als Resident by den Koning van Bantam had geweest, ten tyde dat de Engelschen, Franschen en Deenen, hunne Factoren aldaar nog

Redenen van den Passagier Caaff.

had-

hadden, gelyk hy ook naar het verhuyzen dier natien, eenige jaaren lang door haar Hoog Ed: van Batavia, in commissie aan dat hof gebruykt was. Waar van hy de memorien en aantekeningen naar zyns vaders dood was magtig geworden. Hier op wierd'er goedgevonden van 's Compagnies contanten te laten berusten, en liever 't geringe armoedje, dat elk uyt 't Vaderland had medegebragt, ten algemeenen nutte aan te spreken.

Wanneer men zig dan tot de ruyling gereet maakte, berigte de voornoemde Janneman, dat'er niets zoude konnen verhandelt of ingeruylt worden, voor en aleer zy den Koning gesproken, en 't accoord met den zelven gemaakt was. Dat hen op nieuw niet weynig bekommerde en in allarm bracht. Maar daar viel niet op, men was in de schuyt, en moest'er volgens het oude spreekwoord mede over. Waarom zy dan den Schieman Jan Dirksz de Groot, en de Tolk Jan Bosman, met een snaphaan der E. Compagnie, tot een geschenk, onder geleyde van een der visschers, die aanboort geweest hadden, naar het hof van den Koning, wiens naame is Romeny, opzonden: om zyne Madagascarsche Majesteyt te verzoeken, dat hy wilde toestaan, dat zy in alle redelykheyd 't geene ze noodig hadden van hem ofte zyne onderdaanen mogten bekomen. Naar 't uytblyven van drie dagen kwamen de afgezondene weder te rugge in de tent, medebrengende den Prins genaamt Remenette, die een gevolg by zich had van ontrent 50 of 60 zwarte koppen, meest alle met snaphaanen gewapent. Zy bootschapten vorders, dat de Koning zeer geerne de Opperhoofden zelfs wilde spreeken, en met hen zelfs handelen, daar zy toe resolveerden: wyl men wel zag dat'er anders niets zoude te bekomen zyn.

Zy moeten eerst den Koning spreken.

Zenden twee man derwaarts

Die met den prins weer om keeren.

De Prins Remenette, vereerde de Hollanders twee schapen en eenen Os, ter zwaarte van ontrent 800 pont; ook bragt hy van wegen den Koning zynen vader een geschenk van 20 mandjes of ontrent 150 pont ryst. Waar tegen zy hem weder beschonken met twee snaphaanen, twee acht ponders cardoezen buskruyt, drie flessen Brandewynen, en een snuyfdoosje. Hier mede niet vergenoegt, nam hy nog zonder te

Geschenken.

vragen naar zig, het spiegeltje van den Meester, dat hem toen ook geschonken wierd.

Naar dat zy met dezen Prins eenige onverschillige redenen hadden gehad, kwam hy met een nieuw verzoek op de baan, en verklaarde; dat hy geerne in een hollands pakje zoude gestoken worden, om in dit nieuw gewaad in 't hof voor de oogen van zynen vader te verschynen. Dit wiert toegestaan, en men trok zyn Swarte Excellentie een Stofjes kleed met rood damast gevoert aan, en kleede hem geheel in 't Hollands. Waar naar hem wiert bekent gemaakt, dat de Schipper en Onderkoopman genegen waren den volgenden dag de reyze naar zyn vader den Koning te ondernemen, dat wel naar zynen zin was, belovende dezelve te zullen komen afhalen. Gelyk ook op

De Prins word in 't Hollands gekleed.

Den 15den November des voormiddags ten tien uuren geschiede; wanneer 's Scheeps Opperhoofden met hun vieren zig een uurtje daar na op weg begaven, en drie uuren langs strand Zuydwaarts aan marscheerden, en daar naar een weynig Oostelyker landswaart in, daar zy ontrent twee uuren naar den middag de eerste halte hielden, om te middagmaalen, en de brandende hitte der zonne wat te laaten overgaan: waar naar de marsch wierd voortgezet. Wy zullen voor by gaan al het aanmerkelyke, dat zy in dezen optogt, aan het Hoff, en naderhand van dezer volkeren Politie en Zeeden aangemerkt hebben, dat in 't vervolg by den anderen zal verhaalt worden, en alleen maar zeggen, dat zy zonder iets gedenkwaardigs van Steden of Dorpen te ontmoeten, op

Tweede togt naar den Koning van de Schipper en Koopman.

Den 17den dito, by het Hoff aankwamen, daar zy halte hielden, en aan den Koning Romeny hunne aankomst lieten bekent maken, met verzoek, dat zyne Majesteyt hun audientie geliefde te geven: Die dezelve toestont, waar op zy 's morgens ten acht uuren ten hove verschenen, en zyne Koninklyke Hoogheyd de medegebragte geschenken overgaven, bestaande in

Die aan 't Hoff komen.

En den Koning beschenken

4 Snaphanen.
4 Achtponders Cardoezen Kruyt.
12 Flessen Brandewyn.

1 Houwer-

1 Houwertje.

5 Pont Tabak.

Een half gros lange Pypen.

Een Spiegeltje met wat Ringetjes, Glaze Koralen, Schaartjes, knoopjes en andere snuysteringen voor zyne wyven en bywyven. Dat van hem, naar allen uyterlyken schyn, met groot genoegen, ontfangen wiert.

Hier naar vertoonden de Hollanders den Koning, dat zy geerne (wanneer hy het geliefde toe te staan) een parthye ryst en andere levensmiddelen ten redelyken pryze zouden willen inkoopen; daar hy op antwoorde, dat zulks wel was, maar dat hy begeerde zulks niet anders zoude geschieden als in ruyling van snaphaanen en buskruyt.

Hy wil niet ruylen als tegen snaphanen en buskruyt.

Hier op eyschte hy twee snaphaanen, voor eenen Os, en een snaphaan voor 100 pont ryst; welken eysch geoordeelt wierd zeer duur en ver buyten den haak te zyn, waarom voor eenen Os maar een snaphaan wiert gepresenteert, welk bodt door den Koning wierd geweygert, waarom zy tot den volgenden dag uytstel verzogten om zig nader te beraden, dat hy toestond, en zeyde, *'t zy dat wy ruylen of niet ruylen, wy blyven echter goede vrienden.* Waar op zy, ten blyk, dat dit zeggen hen aangenaam waare, hem de handen toerykten, gelyk hy insgelyks ten bewys van vriendschap deet, waar naar zy afscheyt van zyne Majesteyt namen.

Houd alles zeer dier.

Den volgenden dag verschenen zy op 's Konings ontbod weder ten hove, en vernieuwden, naar dat zy neergezeten waren, de aanbieding des voorgaanden dags, van voor een Os een snaphaan te geven, zeggende dat het meer als de waardye was. Hier op nam deze Bullebak aanstonds een gramstorig wezen aan, en riep met een wonderlyk geschreeuw tegen zyne bystaande zwarte onderdaanen. *Hoe zyn dit menschen van twee woorden! daar is gisteren koop gemaakt van twee snaphanen voor een beest, en nu sprekenze weer van'er maar een te geven. Schiet zulke luyden maar voor den kop, en als ze heen gaan zonder te ruylen, zoo geeft'er dan maar vuyr op.* Welke goddelooze woorden de Tolk Jan Bosman aanstons vertolkte, met te zeggen, hy praat van op ons maar vuyr te geven, waar

En dreygt de Hollanders voor de kop te schieten.

door de Hollanders niet zonder reden zeer verbaast wierden, en de hayren te berge rezen; ziende zich onder deze moordadige Natie in eenen staat gebragt, die niet veel of zeer weynig van de dood verscheelde, als die genoegzaam de sententie daar toe al ontfangen hadden.

Dat hun zeer verbaast maakt.

Nogtans waaren zy genootzaakt in dit gestel hunne ontsteltenis niet te doen blyken, maar de wezens, voor zoo verre het mogelyk was, in een vrolyken plooy te brengen, en op dat oogenblik te besluyten, om de brutale wil van dezen zwarten dwingeland geheel op te volgen, en dus (was 't mogelyk) het nakende onheyl voor te komen, en zorg te dragen, dat hun dierbaar leven niet aan het moordadig besluyt van dezen Heydenschen Koning en zyne wreede onderdaanen wiert opgeoffert; die naar allen schyn het hier niet by zouden laten, maar aanstonts ook hunne bloeddorstigheyd naar de tent der zieken keeren, die ontrent wel 100 sterk daar nog in lagen, en de wreede handen dezer dwingelanden niet zouden hebben konnen ontvlugten.

Om deze redenen keerden zy zig dan met een vrolyk gelaat naer dezen moordzugtigen tieran, en zeyden hem; dat zy eyndelyk waaren overeengekomen, en goedvonden volgens de begeerte zyner Majesteyt twee snaphanen voor eenen Os te geven. Maar dat zy egter geen meer rundvee zouden nemen, als ze oordeelden noodig te hebben, en dat t'elkens naar den ontfang der beesten, het vereyschte schietgeweer, 't zy aan zyne Majesteyt of desselfs gemagtigden daar toe zoude worden overhandigt. Deze woorden klonken dien vrek weer wonder aangenaam in de ooren, gelyk hy dat ook met het toereyken van zyne hand aan de Opperhoofden volkomen deed blyken.

En doet besluyten om zynen eysch toe te staan.

Verder vroeg hy dezelve, of zy ook over den ryst niet wilden handelen, waar op die hem met een vriendelyk gelaat ja antwoorden, en dat zy, indien zyne Majesteyt den ryst op eene ordentelyke markt geliefde te zetten, daar wel toe genegen waaren, verzoekende dat hy den eysch geliefde te doen. Waar op hy aanstonts een agt ponders kardoes buskruyd voor twee mandjes ryst begeerde, die naauwlyks de swaarte van een

Verdere handeling over den ryst.

of

of tweeëntwintig pond konden haalen. Hy voegde hier nog onder een ernstig gelaat en harde uytdrukkingen by, dat zy dan ook staat moesten maaken van niet minder als zes hondert zulke mandjes te nemen. Dus kwamen de twee mandjes, na hunne uytrekening, de E. Maatschappy op vier of vyf en twintig stuyvers te kosten; alzoo yder cardoes, die aan hem overgelevert is, vier pond kruyd bevatte, en elk pond tegen zes stuyvers gerekent wort. Zy gaven hem dan hier op te kennen, dat zynen eysch te hoog was, en dat hy veel te weynig ryst voor zoo eene groote quantiteyt buskruyd wilde geven. Waar op die Dwingeland betuygde, van niet een korrel meer te willen afstaan. Zy vonden niet raadzaam, maar daar tegen zeer gevaarlyk, veel morgenspraak te gebruyken, of eenige reden hier tegen in te brengen; te meer, dewyl zy zich in eenen overweldigden staat bevonden, en ten uyterlten dien ryst van nooden hadden en daarom verlegen waaren. Maar boven dit lag hen nog in verscher geheugenis de voorige dreyging, en de vreeze, dat hy 't zelve ter uytvoering zoude leggen, 't geen haar wel 't meeste overreedde zynen groven eysch, zoo wel in de ruyling van de ryst als van de ossen, te voldoen.

Waar in zy hem ook moeten te wille zyn.

Wat hen daar toe bewoog.

Ik geve 't alle regtschapene menschen in bedenking, hoe het deze afgezondenen als doe is te moede geweest, die maar vier mannen sterk, en met twee snaphaanen en drie degens voorzien waaren; en dus, schoon van geen moed ontbloot, niet konden bestaan tegen een heel regiment van wel duyzend woeste barbaaren, die yder met een snaphaan in de vuyst, als toen den koning omringden, en op zyn wenken en bevel gereet stonden. Zouden zy niet, wanneer deze zich maar eenigzints hartnekkig hadden getoont, dezelve met voeten hebben konnen dood loopen, en, met maar eens vuur te geven, hunne lichaamen in vergietteften herschept en verandert? 't Welk indien men eens regt wil overwegen, zal men oordeelen, dat zy wel hebben gedaan, in alles toe te geven, en daar by de rol van den gedwongen vriend te spelen, wyl deze Natie mogelyk niets liever begeerde, als met hen overhoop te raaken.

De koning was met wel 1000 gewapende mannen omringt.

Na dat men dus over den ryst was overeengekomen, zoo staakten de onze de handeling, want zy zouden anders nog al van

Zy staaken de verdere handeling.

van boontjes, hooning, zout, tamerinde en andere lyftogt met den koning gesproken hebben, indien dat met zoo groot een gevaar niet was verzeld geweest. Hierom vonden zy ook goed om zich wat soberder te behelpen, als alles zoo duur ten lasten der Heeren en Meesters in te ruylen; hoopende, dat zy van de geringe Inlanders voor deze en gene kleynigheden en snuysteryen, nog wel 't een of 't ander daar by zouden bekomen.

Krygen verlof om te vertrekken. Den 20sten September verkregen zy, na 't gedaane verzoek, aan dezen vrekkigen koning verlof om te mogen vertrekken, en naar hun volk te keeren. Doch alvoorens moest de schipper de Koning hem eerst zynen swarten water- en manvasten hond vereeren. Of hy dat uyt goede genegentheyd, of eenigzints uyt dwang deed, zal men ligt uyt het voorige konnen oordeelen. Na dat zy dan hun afscheyd genomen hadden, *En komen weer aan strand.* kwamen zy daags daar aan den 21sten weer op strand en by de tent, dankende den almogenden Godt, dat zy 'er dus verre het leven hadden afgebragt. Zy vernamen wyders naar den toestant der aan land gebragte zieken, en bevonden, dat dezelve merkelyk aan de beterhand waaren, zynde dit (Godt zy de lof) de eerste aan 't hart rakende vreugde, die de opperhoofden in twee groote maanden ontmoet waar.

De Schipper gaat aan boort. Den volgenden dag na hunne aankomst op 't strand, begaf zich de Schipper, als oordeelende dat hy zyne zaaken nu aan land had verrigt, naar 't scheepsboord, om alles aan te spooren en in 't werk te stellen, wat maar tot een spoedig vertrek van dezen onherbergzaamen oord zoude konnen dienen; ook was 'er zyn byzyn ten hoogsten noodzaakelyk, alzoo der Maatschappye kostelyke boodem, door de ziekte en onpasselykheyd der Stuurlieden, van een ontzaghebbent hooft ontbloot was; hebbende hy, by zyn vertrek naar den koning, de zorg daar van zoo lange op een provisioneel derde Stuurman moeten laaten staan.

De onderkoopman ontfangt het geruylde vee en ryst. Dus bleef de directie om den verhandelden ryst en ossen te ontfangen, en daar voor het buspoeder en snaphaanen weder uyt te keeren, alleen op den onderkoopman Geurssen staan; dat hy met veel wakkerheyd en geen mindere omzigtigheyd uytwerkte,

werkte, niet zonder veel gevaar zyns levens en grooten zorg; alzoo hy veele overlasten, kwellingen en mishandelingen moest lyden en uytstaan, zoo by de afkomst van den koning, die by zyne komst op strand weder met twee Compagnies snaphaanen beschonken wiert, en veele princen en edelen, met een leger van wel tusschen de vier of vyf duyzend Swarte geweervoerende koppen, als by het ontfangen van de 600 mandjes of 6300 pond ryst, en 't uytleveren van 1200 pond buskruyd voor de zelve. Na dat hy dit evenwel gelukkiglyk had ten eynde gebragt, en ook 11 ossen voor 22 snaphaanen volgens contract had ingeruylt, boven 't welke hy door 's konings dwingelandye nog een snaphaan voor vyftien mandjes ryst had moeten leveren, begaf hy zich ook op den 9den October aan boort. Daar men ondertusschen door de hooge noodzaakelykheyd, en volgens resolutie van den scheepsraad, op den 3den dito uyt 's lands carguasoen had geligt

Met groot gevaar.

Gaat mede aan boord.

1 vat Pik.
4 leggers Franze Wyn.
15 half aamen Oly van Olyven.

Alzoo de uyt 't Vaderland mede gekregene voorraad, die gemeenlyk maar voor negen of tien maanden gerekent wort, op deze lange en fatale reyze nu al was verorbert. Waar by zy nog 't ongeluk hadden, dat de Kruydleezers een legger Spaanze Wyn in Texel hadden ontgonnen, en dat 'er zeven half aamen Koorn- en twee half aamen France Brandewyn, met 600 pond of twee vaatjes Siroop minder in het schip bevonden wiert, als 't behoorde.

Twee of drie dagen hier na, zynde den 11den en 12den dito, bekwamen zy met de aankomste van de boot, uyt de provisioneele onder en derde Stuurmannen Willem Bellonius en Jan Kleyn, den onder Chirurgyn Joost Kiere, Jan Dirksz de Groot, Schieman, en den Konstapel Paulus Florisz, eene zeer onaangenaame tyding wegens een nieuw openbaar geweld en forcering van den Sadianze Dwingeland; 't geen door een nader rapport van den voorgemelden passagier Caaff, die om zyne zwakheyd tot het laatste aan den wal gebleven was, bevestigt wiert. Hoe dat namelyk deze Heydensche koning en zyne wreede Grooten,

De koning dwingt de aan land geblevenen om slaven te koopen.

Grooten henlieden met openbaar gewelt begonden te dwingen, om een party van hunne slaaven te koopen. Dreygende, dat zoo ze om zulks te doen onwillig waaren, zy lieden dan alles wat ze van de bagagie konden vinden naar zich zoude nemen en wegvoeren. Om welk onheyl en de gevolgen daar van voor te komen, zy, nevens de nog aan land zynde manschap, de goedkeuring van de Scheepshoofden en verderen raad en daad daar in verzogten, op dat zy mogten weten hoe men zich hier in hadde te gedragen. Waar op die van 't schip, alles in overweging genomen hebbende, goedvonden uyt aanmerking om alle onheylen, die uyt de weygering zekerlyk zouden ontstaan, zoo veel doenlyk was voor te komen, de aan land zynde vrienden toe te staan, om een getal van ontrent dertig of veertig stuks lyfeygenen in te koopen; in hoope, dat men ze op de Kaap, wanneer de Maatschappye aldaar om slaaven mogte verlegen wezen, zich van dezelve weer zoude konnen ontlasten, en zy alsdan na behoorlyke waardering, hunne uytgeschoten penningen uyt 's Compagnies Kasse zouden konnen weerom bekomen. Hier op hebben dan, de aan land geblevene manschap ziende, dat 'er anders met dit volk geen ree te schieten was, moeten inkoopen vyfentwintig mans slaaven, bestaande in

Die de Opperhoofden raad vragen,

en eenige slaaven inruylen.

13 Volwassene en
12 Kinderen,

nevens vyf slaavinnen, als

4 Volwassene en
1 Kind.

De zieken en kranken waaren nu ondertusschen ten grootsten deele in volkomene gezondheyd herstelt, en het schip ook in staat gebragt om de reyze naar de Tafelbaay te konnen voortzetten, dewyl zy genoegzaam voor drie maanden van water en ryst voorzien waaren. Waarom 'er aan de nog aan land zynde manschap bevolen wierd, dat zy zich op 't spoedigste naar boord moesten begeven; om dus onder Godts vaderlyke geleyde, hoe eer hoe liever van dit woeste Madagascar te vertrekken; vermits het voor de Hollanders onmogelyk was om langer de goddelooze behandelingen van deze schelmsche Inlanders te konnen uytstaan. Een groote spoore voor de Opper-

De zieken ten grooten deels herstelt.

En met al het volk scheep ontboden.

per-

perhoofden om 't vertrek te verhaasten was ook, dat dit vervloekte gespuys eenige van de manschap zoodanig hadden gedebaucheert, en van alle eer en pligt vervoert, dat 'er alreede twaalf persoonen, zonder op Godt of Godtsdienst te denken, tot die wilde Heydensche Natie overgeloopen waaren. *Twaalf man tot deze Heydenen overgeloopen.*

Eyndelyk kregen zy den 18den October het laatste volk met de boot aan boort, en verstonden met des zelfs te rugge komst, uyt den daar op vaarenden Stuurman, dat hy gekomen zynde om het laatste goed te haalen, 't niet had durven wagen om op een ordentelyke wyze den voet aan land te zetten; alzoo honderden van Inlanders op het aannaderen van de boot zich aan strand vertoonden, en hem met veele dreygementen en vyandlykheden zulks belet hadden, waar door hy gedwongen was, om onverrigter zaake zich van daar te begeven, en het goed, dat nog aan land was, en meestendeel in tafel- en keukengereedschap van den Kok en Botelier, nevens eenig Bootsmans en Konstapels goed bestont, deze schelmen ten prooy te laaten. *Het laatste volk komt aan boord.* *De Inlanders plunderen het overige goed.*

Maar eer wy treden tot 't verhaalen, van de reyze van Madagascar naar de Kaap der Goede Hoope, zullen wy eerst beschryven al 't geen die van het Schip Barneveld hebben ondervonden en aangemerkt, zoo ten opzigte van de gesteltheyd van dit Eyland en de strekking van Sadian Bon Porte, als de Regering, Godtsdienst, Zeden en gewoontens der *Souklaven*, waar van wy, op dat men op de gelootwaardigheyd des te grooter staat mogte maaken, niet anders zullen verhaalen, als 't geen zy zelfs gezien of uyt den mond dezer volkeren vernomen hebben; laatende eerst voor af gaan de lyst der goederen, die door particulieren, ten dienst der Maatschappy, aan deze dwingelanden zyn vereert of in ruyling uytgegeven, *Wat de particulieren uyt hunne goederen hebben verruylt.*

Door den Schipper Jan de Koning, *Door den Schipper de Koning.*

1 Engelze glaze klok.
2 Dito gedrilde bierglazen.
6 Kettingen kabesse Coraalen.
3 Doozen met Poppetjes.
12 paar Baggens met vergulde ringen.

 60 paar

60 paar Hemdknoopjes met slegte Amersfoortze steentjes in zilver.
36 paar dito, wat mooyer soort.
24 Ringen met staale steenen.
24 dito met Amersfoortze steenen.
36 Swartgehegte Messen.
6 Witgehegte dito.
1 Port d'Epee.
2 groote Boekspiegels.

Door den Onderkoopman Servaas Geurtsen.

Door den Onderkoopman Servaas Geurtsen.

1 Kelder Franze Brandewyn.
1 Yvoore Snuyfdoosje met een fyn Portrait.
4 Houwertjes.
4 Zilvere Ringen met steentjes.
8 dozyn lange fyne pypen.
3 Spa Ringetjes.
2 Metaale vergulde Knoopjes.
1 paar nieuwe blaauwe Koussen.
1 Stofjes Rok met rood Damast gevoert.

Door de volgende Persoonen zyn voor de dagelykze provisie, zoo tot onderhoud van 't volk als verkwikking der zieken, de volgende snuysteryen tegen ryst, boontjes, cabritten, hoenderen, zout, eyeren, zoetemelk, enz. verruylt.

Door den Predikant Philip Capelle.

Door de Predikant Capelle.

3 dozyn Messen.
1 dito fyne kopere Schaartjes.
1 dito yzere Schaaren.
2500 Naalden.
2 groote Messen met Pokhoute hegten.
1 Brandglas.
6 Boekspiegeltjes.

Door den Oppermeester Pieter van Boeymeer.

Door den Oppermeester Boeymeer.

10 dozyn Messen.
11 dito yzere Schaaren.

Door

Door den Passagier Willem Caaff. Door den Passagier Caaff.

45 dozyn Messen.
16 Vierkante Spiegeltjes met vergulde lysten.
6 Ovale dito met Segryn leer overtrokken.
10 dito.
5 Schuyfspiegeltjes.
12 kleene Schuyfspiegeltjes.
8 dito.
16 Bossen roode Coraalen.
46 Verzilverde Knoopen.
1 Kurketrekker.
5 Schaartjes.
11 paar Metaale Schoengespen.

Ook had de Chirurgyn deze naarvolgende Medicamenten van Particulieren gekregen en overgenomen, alzoo die van de Ed: Maatschappye ontbraken, als

3 stoop Spiritus Cochlear.
1 - - - dito van Christiaan Jansz.
12 oncen Ol. Thereb. van Hermanus Hamer.
3 dito Balsem. Peruvian.
6 dito Sal. Vol. Ol.
2 dito Spirit. Sal. Armon.

Beschryvinge van 't Eyland Madagascar,

dessels Reede, opzeyling, en gesteltheyd zoo van 't groot Westerrif, als de rivier Sadian Bon Porte, nevens een naauwkeurig verbaal van de Gewoontens, Godtsdienst, Wetten en Zeden van de Souklaves; zoo als 't alles door die van 't schip Barneveld is gezien en vernomen.

HEt overgroot Eyland Madagascar, dat by de Portugeezen St. Laurens genoemt wort, is overvloedig en genoegzaam in de Kaarten der E. Compagnie en particulieren bekent, waarom 't haast overtollig schynt dessels gesteltheyd hier neder- *Beschryving van 't eyland Madagascar.*

te stellen, maar dewyl de ondervinding de beste leermeester haarer bevlytigers is; zoo heeft ook de tyd doen ervaaren, dat'er dikwils groote misslagen in eenige Kaarten begaan worden; waarom 't redelyk is, dat men die geene, die het netste en accuraatste met gezigt en loot overeen komen, pryst en de Meesters en uytgevers den lof, die hun toekomt, niet onthoudt. Zoo moet men dan aan Gerrit van Keulen, te Amsterdam, die getuygenis geven, dat de Schipper bevonden heeft, dat zyne Kaart en groot bestek van dit Eyland wel drie vierde met den waaren stand der zaaken overeen komt, voor zoo verre als hy 't zelve geduurende deze reyze heeft bezeylt, gelyk hy ook de weynige bevondene feylen, naar zyn beste vermogen heeft gecorrigeert en verbetert.

De Kaart van van Keulen geprezen.

De groote van het eyland Madagascar wert dan in de voornoemde Kaart in zyne rondte genomen op omtrent vyf hondert mylen, de lengte op twee hondert dertig. 't Is op zyn breedste agtenzestig en op zyn smalste zeven mylen breedt. De Zuydhoek of Kaap Romano legt op 26 graaden 10 min., en het Noordlykste of Kaap Nataal op 12 graaden 0 min. Zuyderbreedte. Naar welk groot bestek dan de legging van de verversch-plaats Sadian Bon Porte, en eerstelyk van 't groot Westerrif des voornoemden Eylands wort beschreven.

Groote van dit Eyland.

Na dat zy dan met het schip het groot Westerrif begonden te naderen, bevont men in 't opzeylen van 't zelve, dat 't zeer veele ongelyke en schielyke op en afloopende gronden had, maar voor de rest met die Kaart wel overeen kwam: buyten dat zy op den zoom van 't gedeelte des Rifs, dat tusschen de drie nu door hen genoemde Barnevelds eylanden en Cabo St. Vincento legt, nieuwe koraal ondieptens gevonden hebben, die men in de Kaart aldus kan merken * * * Voor deze koraal ondieptens of bollen behoeft men niet bekommert te wezen, alzoo op 't zelve by ondervinding geen de minste swaarigheden te verwagten zyn; dewyl zy door het gezukkel ontrent 't eyland, tot drie of vier maalen daar over zyn heen gezeylt, en geen een der zelven ondieper als zeven of agt vadem, zoo wel in 't vooruyt zeylen der sloep, als in 't passeeren met 't schip, hebben bevonden. En 't geen hen hier in 't meeste

Desselfs groot Westerrif.

Nieuwe koraal ondieptens.

ver-

verwonderde, was, dat 'er daaglyks meer en harder wind uyt zee als van de landkant blaasde, en schoon zommige dier koraalbollen wel veertien of vyftien mylen in zee lagen, men 'er egter geen de minste rolling of aanloop der zee bespeurde, maar in 't gemeen een effen en slegt water behielden.

Dit groot Westerrif beslaat in zyne lengte Zuyd en Noord tusschen de twee en drie en veertig mylen, en desselfs breedste of Noordelykste punt vyftien mylen, leggende op de Zuyder breedte van 18 graaden 30 min.; dan loopt het omtrent Barnevelds eylanden en 't Konings rifje om de Noord Oost, (welke eylandjes en rifje zy aldus, om dat ze geenen naam hadden, hebben genoemt.) 't Zuydelykste of smalste is vier mylen, dat omtrent Cabo St. Vincent en de Zuyder Polus hoogte van 21 graaden 20 min. zyn begin heeft. Voorts beslaat het regt West van Sadian in zyne breedte mede ontrent veertien mylen. *Strekking van dit Rif.*

Van dit Westerrif staken die van 't schip Barneveld over naar de rivier van Sadian Bon Porte; in welkers opzeylen over 't gemelde Rif eene egale ondiepte wort gevonden, en een opgaande grond, zand en modder ontmoet; waarschouwende hun met loot en lyn van half tot half vadem, zoo ordentelyk als een haven zou konnen bezeylt worden. Door deze ondervinding wierden zy dan vrymoediger, en zetten den cours voort van Oost ten Noorden tot Noord Noord Oost naar de strekking van 't land, tot op zes vadem steekgrond, zynde ontrent drie vierde myl van het heynste land, en anderhalve myl van Sadian Bon Porte, daar zy het anker wierpen, hebbende de Noordste hoek Noord ten Westen, en de Zuydste, die men zien kon Zuyd ten Westen; bevindende de strekking dezer kust meest Zuyden en Noorden. *Opzeyling van de rivier Sadian Bon Porte.*

Hier nu met 't schip voor deze rivier van Sadian Bon Porte leggende, hebben zy bevonden dat haare mond legt op 19 graaden 30 min. Zuyder breedte, zy heeft tusschen de Jannemans en Konings hoek de wytte van een myl, en wort van vooren in 't Westen met eenen elleboog Zuyd Oostwaarts omloopende, door het Roovers rif gedekt. Over dezen Zuydoostelyken elleboog zeyld men, by de Zuyd- of Koningshoek om, en over *Beschryving van die rivier.*

drie of vier vadem waters naar binnen; daar deze rivier weder vier of vyf vadem water heeft, en ontrent een vierde myl wyt is. Verder loopt zy na 't oog eene redelyke distantie om de Zuyd-Zuyd-Oost opwaarts en landwaart in; maar zy hebben niet konnen vernemen hoe verre en naar wat plaats dezelve 't land in loopt. Nogtans zoude men, voor zoo verre zy hebben konnen ontwaar worden, met ligte en kleyne schepen zeer veylig in dezelve konnen een reede zoeken, en met dezelve op de handeling met deze volkeren leggen.

Kleene schepen konnen daar in leggen.

Het land van Madagascar, dat die van Barneveld beschoud hebben, is in 't gemeen flaauw, heuvel- en bergagtig; met moerassen naar den zeekant. Binnen in 't land is 't niet zeer klippig, maar met veel bosschen en boomen voorzien. De grond is zandig en kleyagtig, en op zeer veele plaatzen vind men goede aarde, daar de graanbouw met succes zou konnen ondernomen worden. Aan zee vind men ook zommige streeken heel bekwaam tot zoutpannen.

Gedaante van 't lant van Madagascar.

Op dit land word niets merkwaardigs van eenige steden of dorpen ontmoet, buyten een van de laatsten, dat aan den Pagger of Hof des konings legt; dit dorp is zeer irregulier, zonder eenige houding of schikking, en van alle kanten open. 't Bestaat in kleene en geringe wooningjes, die van den anderen verspreydt zyn, maar 't is zeer volkryk zoo in mannen, vrouwen als kinderen.

Geen Steden of dorpen.

Het Hof van den koning is langwerpig vierkant, en strekt met zyne zyden meest Oost, West, Zuyden en Noorden. 't Legt midden in 't bouwland, aan den Noordkant van eene kleene rivier, ontrent negen of tien mylen dwars van 't strand af. Eene beschanzing van eenige enkelde afgekapte boomen en staaken, die maar op zekere wydte aan den anderen als pallissaden zyn gehegt, omfingt het zelve; zoo dat deze Pagger zeer ligtelyk kan worden overrompelt, en in 't minste niet in staat is om eenen aanval af te keeren.

's Konings Hof.

De koning Romeny, die in dit zoo genoemde Hof zyne wooning heeft, regeert over zyne onderdaanen met een genoegzaam souvereyne magt, en wort van dezelve zeer geëert en ontzien. Zoodanig dat de Hollanders gehoort hebben, in een uytgalming

De koning Romeny,

van

van zyn gevolg, dat om hem stont, dat zy hem weynig minder als hunnen God achtten en waardeerden. Alle zyne bevelen worden door hen met eenen zeer dommen yver gehoorzaamt en uytgevoert. Hy heeft geen vast getal van soldaaten of krygsmagt op de been; maar alle zyne onderdaanen zyn verpligt om op zyn bevel de wapenen te nemen, en tegen zyne vyanden op te trekken; zoo dat hy zoo veel mannen in 't veld kan brengen als hy onderdaanen heeft; die hy niet anders als zyne willige slaaven, lyfeygenen, en huysbedienden aanziet, of rekent, waarom hy zich 'er wonder wel van doet dienen en oppassen; waar mede zy, wyl 't de gewoonte is, wel vergenoegt zyn.

van de zynen zeer geacht.

Zy hebben geene forten of vastigheden in zyn land bespeurt: maar de manschap, die zy op een tyd te gelyk by een gezien hebben, bestont in drie of vier duyzend koppen, meest met snaphaanen gewapent en op dat geweer wel afgerigt. Hy regeert en handelt deze onderdaanen met zulk een oppermagt, dat hy niet alleen den meester over haare goederen en bezittingen speelt, maar die ook, wanneer 't hem in 't hooft komt, na zich neemt.

Zyne krygsmagt

Deze vorst trekt zelden op om zyne nabuuren te beoorlogen; maar bemoeyt zich het meest met zyne wyven en vrouwentimmer. De jongste oorlog egter, die hy onlangs gevoert heeft, is geweest tegen den koning van de Zuydoost kant dezes eylands, die by het fort Dauphin woont, dat door de Franschen eertyds gebouwt en naderhand verlaaten is. Deze oorlog nam, naar onze bevatting, zynen oorspong alleen uyt eene onverzadelyke heb- en schraapluft, die hy met zyne onderdaanen gemeen heeft, om land en slaaven te winnen. Want al die geene, die hy of zyne onderdaanen als dan konnen betrappen en vangen, die houden zy als lyfeygenen tot hunnen dienst; en zeker al de oorlogen, die op dit eyland gevoert worden, komen hier uyt voort.

Voert zelden oorlog.

Hy heeft gantsch geene liefde of gastvryheyd voor andere Natien, ten zy hy weet dat het met zyn interest over een komt, en dat 'er groot voordeel door te behaalen is.

Zyne ongastvryheyd.

Met alle zaaken, die de geregtsoeffening en regtbank raaken, wort hier niet minder koddig als slegt gehandelt. Des konings persoon is President en Rechter, en heeft, na zy bespeurt

Het gaat hier wonder in de Rigtbank toe.

speurt hebben, geene Raaden, maar die het magtigste in goederen zyn mogen zomtyds nog wel een woordje inbrengen. Die nu by den koning de meeste vrienden heeft, wind altyd 't proces, al waar zyne zaak nog zoo slegt en schurft. Indien 'er dingen voorkomen, die van hem voor Crimineel gerekent worden, en welke hem, om dat 'er geene genoegzame bewyzen zyn, duyster voorkomen; zoo houd zyne Majesteyt zich eenen kleynen tyd stil, en is uyt een soort van Politie als in bedenking; ondertusschen hoort hy (om zich daar door bemint te maaken) wat voor redenen de omstanders over dat geval met den anderen voeren. Waar na hy met een soort van wysheyd den geenen veroordeelt, die de minste harten der omstanders mede heeft, of schoon zyne zaak de regtveerdigste van de wereld wezen mogt.

Die de minste vrienden heeft word veroordeelt.

Dan moet de veroordeelde tot bewys van zyn onschult, met of tegen zyn wil, besluyten om een zeker vergift te drinken, dat zy vaststellen dat hem niet zal beschadigen, zoo hy onschuldig is. Doch zelden gebeurt het, dat 'er zyn, die naar het drinken van dit vergift, in 't leven blyven. De goederen en 't huysgezin van die dus om 't leven komen worden verbeurt verklaart, en vervallen aan den koning, die hen als zyne slaaven tot huys- en landdienst gebruykt; en dit zegt men dat geen gering deel van des zelfs inkomen is.

En moet vergift drinken.

De goederen komen aan den koning.

Hoe baarblyklyk 't nu is, dat men met dit vergift den schelm speelt, zoo is nogtans dit domme volk zoo verblind, dat zy deze gewoonte als onfeylbaar houden; ja zy gelooven daar zoo sterk aan, dat 'er zomtyds geheele geslagten gevonden worden, die onregtveerdig beschuldigt zynde, zich van zelfs komen aanbieden, om dit vergift, ten blyk van hunne onnoozelheyd en onschult, in te drinken. Van welke verdoeming tot vergif te drinken, zy geduurende hun verblyf alhier ooggetuygen zyn geweest.

Dit vergift doet den onschuldigen geen schade.

Voorder zyn alle deze *Souklaven* van een geheel slegten aart, en van eene geveynsde, schelmagtige en gaauwdietsche conditie; waar by weynig eer of opregte trouw te vinden is, zoo ras zy maar gelegentheyd konnen vinden om eenige slinkze voordeelen te bejagen. Gelyk wy by de ondervinding tot onze schade geleert hebben, dat dit volk voor het grootste getal,

De Souklaven zyn van slegten aardt.

de

de koning en zyne princen zelfs niet uytgezondert, de grootste afgerigste dieven, onbeschaamste bedelaars, praatjesmaakers en fynste schurken, die men onder eenige Natie op den gantschen aardbodem zou konnen vinden.

Zy zyn, gelyk meest al de andere Oostersche Natien, van een lafhartig gemoed, en zullen die geenen die hun gelyk in kragten en vermogen zyn, ik laat staan hunne meerderen, niet onder de oogen durven zien; maar daar en tegen zullen ze tegen hunnen minderen, of tegen eenen onbestaanbaaren hoop, met de uyterste tyrannye en wreedheyd te werk gaan. *Lafhartig.*

Onder malkanderen, zynze weynig tot slaan en schelden genegen, maar ze maaken in den dagelykschen ommegang wel veel gerugt, en haalen met kyven hun hart op, doch zelden gebeurt het dat ze den anderen schelden, ik laat staan eenen oorband geven.

Tot wapenen gebruykten zy in oude tyden assagaayen of werpspiessen, en pyl en boog, maar zedert dat de Europeërs dit eyland bevaaren hebben, en dat de Engelsche en andere aldaar slaven voor hunne colonien, tegen snaphanen, kruyt en loot hebben ingeruylt, gelyk zy'er onlangs nog duyzent stuks hebben bekomen, zyn ze van schietgeweer wel voorzien; waar mede zy nu grooter verwoestingen onder elkandere aanregten, en daar zy zoo wel op zyn afgerigt, en zoo fix mede weten doel te schieten; dat die, van wie wy dit verhaal hebben, toen zy het zagen, moesten bekennen, dat ze daar mede (behoudens de eere onzer Natie) zoo wel als een Europeër weten om te gaan. Dit verbaasde hen niet weynig, wanneer ze zig erinnerden, dat dit volk voor hondert jaaren nog geen kennis aan schietgeweer hadde, en zoo bevreest was voor den schoot van een Musket, dat een eenig man in staat was om daar mede een grooten hoop van deze Wilden te verjagen; waar van men in de eerste reyzen onzer Natie naar de Indiën verscheyde voorbeelden vind. *Wapenen.* *Gebruyken nu snaphanen.*

Wat hunnen Godsdienst (zoo men 't zoo noemen mag) betreft, daar ontrent zynze het niet eens, maar zyn zoo de onzen bespeurt hebben, in driederley zoort van afgodendienaars onderscheyden. *Driederley Godsdienst.*

De eerste onder welke zig de Koning en zyne aanhangers bevinden, zyn die geene die den Duyvel, (naar de wyze der Chineezen) aanbidden en eere bewyzen, om den zelven te verzoenen, en te maaken, dat ze van hem geen kwaad ontfangen. Deze duyvels dienaaren slaan ook veel geloof aan tovery, daar zy zeer bang voor zyn, waaromze, om geen ongemak daar door te ontfangen, de eerstelingen van hunne landvrugten, als Millie, Piezang, Spaanze Tarw, enz. in bondekjes, en aan stokken binden, en dus op haare huyzen en in haare boomen hangen, welke teekenen op zeer veele plaatzen in 't doortrekken van het dorp gezien worden.

De eerste bidden den duyvel aan.

Vreezen voor tovery.

Deze hebben ook de gewoonte van de zielen of geesten der afgestorvenen om raad te vragen in duystere zaaken, gelyk zy ook nog lang naar het afsterven by de begraafplaatzen spys en drank ten dienst der Geesten bezorgen. Zulk eene raadvraging, wierd 'er in 't werk gesteld, wanneer de Hollanders ten Hove verschenen, dit droeg zig in dezer voegen toe. Als zy met hunne geschenken aldaar gekomen waren, wierden dezelve in het lusthuys of Mandoe des Konings gebragt, en tegen een daar in staande staketzel van latten neergezet, waar aan zy zagen, dat eenige dingen van yvoor als zeekoetanden hingen, gevult met eenige ruykende en vette stoffe, welke zy in hunne taal den naam van olie geven, en zoo hoog agten en waarderen, dat ze die nevens hunnen Godt stellen. By dit staketzel gaven zy voor, dat de geest des voorgaanden overleden Konings nog dagelyks kwam waaren. Zoo ras 't geschenk aldaar ter neer gezet was, begonden ze dien Geest te onderstaan, en af te vragen, of deze schenkagien, die daar gebragt wierden, zuyver waren, dan of dezelve vergiftigt, betovert, of met eenig ander kwaad besmet mogten zyn? of deze blanken goede en eerlyke menschen waren, daar de Koning vrylyk mede mogt handelen, dan of zy iets kwaats in den zin hadden? Hier op wierd, tot blindhouwing dezer domme, en den onvernuftige beesten gelyk zynde gemeente, door eenen ouden gebrekkigen duyveljager, welken de Koning hier toe onderhoud, met een zekere soort van buykspraak, geantwoort, dat het geschenk was zuyver en onbesmet, en dat die blanken, goede, eerlyke men-

En vragen de geesten om raad.

Hoe zy de geest van den overleden Koning over de Hollanders raaden.

Wat die antwoorde.

menschen waren, met welke de Koning maar konde voortgaan te handelen en te ruylen.

De tweede Godsdienst is van die geene, die te gelyk geloo- *De tweede* ven aan Christus en Mahomet, gevende nogtans aan Mahomet den voorrang; deze woonen meest over het gebergte en wat meer om den noord landwaarts in.

Die gene, die 't met de twee voorgaande Godsdiensten niet *En derde zoort van Godsdienst* houden, zyn de derde in rang, en leven als beesten daar heen, zonder nauwlyks eenigen godsdienst ter wereld te hebben; als dat men nogtans heeft konnen merken, dat ze omtrent het aanwassen der mane, dezelve als de Hottentotten eeren, zonder evenwel zulk een gebaar met danssen en springen te maken, als de Hottentotten gewoon zyn aan te regten.

Schoon deze inwoonders van Madagascar dus in drie Secten *Waar deze drie Secten in over een komen.* ontrent hunnen Godsdienst verdeelt zyn, zoo onderhouden ze egter alle de besnydenisse, en komen daar in ook overeen, dat'er in elke week twee of drie dagen voorkomen, die kwaad, en aan den Duyvel zyn opgeoffert, op welke hy en de toverye regeeren. Hier toe hebbenze den Dynsdag, Vrydag en Saturdag verweezen; op welke dagen het by hun ongeoorlooft is malkanderen te gaan bezoeken, of ten hove en voor den Koning te verschynen; ja zy verzekeren zich zoo vast, dat deze dagen dus vervloekt zyn, en gaan in deze duyvelsche gevoelens zoo verre voort, dat ze alle de kinderen, welke hun op de gemelde drie dagen gebooren worden, voor toover- en duyvels-kinderen te boek stellen, en dezelve voor het grootste gedeelte jammerlyk om 't leven brengen.

Kerken, Tempels, of Godshuyzen, worden by hun ner- *Zy hebben geen Tempels.* gens gevonden of bespeurt, en bygevolg ook geene priesters of inkomsten ten dienste der zelve; daar en boven hebben die van het Schip Barneveld, geen de minste weet of kennis van Godsdienst of Godsdienstplegtigheden, by hun vernomen; waarom zy ook met dezelve daar over niet hebben konnen of willen disputeeren; wyl dezelve zoo weynig liefde of ge- *Nog Godsdienstige gewoonten.* negentheyd voor hunnen eygen Godsdienst, als tot die van een ander hebben. De eenigste plegtigheyd, die zy in hunnen optogt naar 's Konings Hof met een swenk merkten,

bestond in het wasschen in een riviertje, daar zy over trokken, en geschiede aldus; zy bleven in 't zelve stokstil staan, en roerden hunne lippen, waar na ze zich waschten, en toen weer uyt 't riviertje gingen.

Naar het toescheen, pleegden ze by het slagten van het rundvee mede eenige Godsdienstige ceremonien, ten minsten het scheen de onzen zoo toe, waarom wy 't niet ongeraden gevonden hebben hier by te voegen.

Wat zy in 't slagten van rundvee waarnemen.

Wanneer zy een beest door een snaphaan-schoot, of worp van een assagaay hebben neder geveld, zoo steeken zy het aanstonts den hals af, zonder te letten hoe of aan welken kant, waar naar zy, eer 'er verder word aangeroert, het den rechter achter poot en omtrent den halven staart afsnyden, en dan eerst aan 't verdeelen gaan.

Naar dat wy dus, al 't geen wy van den Godsdienst of Godsdienstplegtigheden dezer woeste *Souklaven* hebben konnen vernemen, beschreven hebben, zoo gaan wy over tot de gewoontens, die by hen omtrent het begraven hunner dooden en de houwelyken in gebruyk zyn; en wyl de ziektens gemeenlyk voor het sterven gaan, zullen wy die ook den voorrang geven, en verhaalen, hoe vreemd dat deze landaart met hunne zieken omspringt, en hoe luttel zy tot derzelver genezing in 't werk stellen.

Vreemde behandeling der zieken.

Wanneer yemand onder hen door eenige ziekte word aangetast, zoo bevind hy zig meest altyd omringt en vergezelschapt, van eenige vrouwsperzoonen en kinderen, welke haar werk maken van zonder ophouden op eenen zeer naaren toon droefgeestig te zingen. Dan word hy daar naar onder dat eyge gebaar en gezelschap gedragen, ter plaatze waar zyn graf zal zyn, en men toont hem de plaatze aan, daar hy zal leggen indien hy komt te sterven. Hier op voert men hem weer naar zyn huys, daar die vroulieden en kinderen, die telkens weer door andere vervangen worden, zoo lang met haaren droeven zang en getier voortvaren, tot dat de zieke betert, en in zyne voorige gezondheyd hersteld word, of tot de adem hem ontvliegt.

Van deze ceremonien zyn de Hollanders oog-getuygen geweest,

weeſt, wanneer dezelve aan een van des Konings kinderen wierden afgelegt: waar door zy gelegentheyd kregen, om hen af te vragen, wat reden zy hier toe hadden. Waar op zy tot wederantwoord zeyden, dat dit zingen by den zieken wierd in 't werk geſteld, om al 't kwaad, dat de Duyvel of eenige toovery hem zoude konnen toebrengen, voor te komen en af te weeren. En dat de oorzaak, waarom zy hem het graf lieten zien, was op dat de zieke zoude konnen oordeelen en zeggen, of het zelve zoo wel naar zynen zin gemaakt was of niet.

Waarom zy by dezelve zingen en hem 't graf laten zien.

Wanneer de ziekte in ſterven verandert, zoo hakken de vrienden van den overledenen uyt een ſwaar en hart ſtuk houts een kiſt, om hem daar in te begraven: welke kiſt, eer'er het lichaam in word gelegt, met oſſenbloed geheel beſprengt word, gelyk ook mede de weg tuſſchen het huys van den overleden, en desſelfs graf. Naar dat zy het lyk in het graf hebben neergelegt, draagt yder eenen ſteen aan, om het zelve daar mede te bedekken: in welke bezigheyd, zy zoo lang volharden, tot dat het lyk onder dezelve legt, en daar geheel mede bedekt is, waar naar de overige ſteenen in 't verband als een vierkante muur rondom het graf worden geſteld. Als dit verrigt is, zoo gaan zy voort met het ſlagten van een groot of een kleen getal rund beeſten, naar dat de overledene in zyn leven in vermogen of aanzien is geweeſt. Dit doen ze om des geſtorven geeſt daar mede te verzoenen, en den zelven ten eerſten van ſpyze te verzorgen. Ook ſtellen zy de koppen der geſlagte beeſten met de hoornen rondom het graf; gelyk dezelve ook nog aan de begraafplaats van des Konings Vader gezien wierden.

Hoe zy de dooden begraven.

't Graf word met ſteenen bedekt.

En met oſſen koppen bezet.

Wanneer nu iemand ſterft, die geen vee nalaat of middelen om vee te koopen, zoo levert de Koning het zelve, en voltrekt deze plegtigheyd; alzoo het noodzakelyk is, dat dezelve geſchied; waar voor hy de agtergelatene weduwe en kinderen naar zig neemt, die hem als zyne andere huysgenooten moeten dienen, en door hem van ſpys en drank bezorgt worden.

De Koning begraaft de armen.

Zoo lang die van 't Schip Barneveld hier aan land hebben geweeſt, is hen niets voorgekomen, van het gene zy ontrent

Hun Huwelyk.

hunne houwelyken in 't werk stellen; maar daar en tegen heeft men hen daar ter plaatze verhaald; dat zoo yemand eene vrouwe wil nemen, en in staat is om dezelve te onderhouden, hy dan maar naar eene, die zyner gelyk is omziet, en dezelve van de ouders afhaalt; die haar uyt het huys niets laaten mede nemen, als een matje om op te slapen, dat zy zelve heeft geweven, en een soort van spongie of wisser, om iets mede uyt te konnen wissen en schoon maaken. Hier in bestaat al het houwlyksgoed, dat deze zwarte juffers by haare bruydegoms brengen; zoo dat men wel zien kan, dat die van Madagascar niet bekommert hoeven te wezen, nog zoo veel zorg hoeven te dragen voor het huwlyksgoed hunner kinderen, als men in Europa doet.

Huyzen en huysraad. Nu gaan wy over tot der *Souklaven* huyshouding. Hunne huyzen komen voor het grootste gedeelte met die der Javanen en Maleyers overeen; gelyk de Pagger of 't Hoff des Konings daar ook zeer wel naar gelykt. De Meubilen, die deze huyzen vercieren, zyn of geene of zeer gering, alzoo het huysraad der meeste alleen bestaat in een matje en kleen kussentje om op te slaapen, en een potje om de spys te konnen koken, en vorder hangt'er niets aan den wand.

Kleeding der gemeene. De kleeding der gemeene mannen is een kleedje waar mede zy de schaamte bedekken, en dat uyt eene zeer geringe stoffe, zynde de bast van een boom, word gemaakt; welke zy de kunst hebben om tot het weven te bearbeyden en gereed te maken. Maar die wat grooter in vermogen zyn, dragen een soort van kleedjes, bruyn van verwe, die aan de hoofden zeer aardig en net met allerley zoort en couleur van coraaltjes zyn gefigureert en van onderen als fraanje zyn uytgerafelt. *En der grooten.* Deze kleedjes maaken zy zelfs niet, maar werden aan hun door de volkeren, die over het gebergte en landwaarts in woonen, verhandelt. Zy draagen ook op het hooft een soort van mutsen, op de wys van een calotje of myter uyt biezen geweven.

De Koning draagt ook diergelyk een mutsje, dat aan beyde *'s Konings opschik.* kanten met een uytstekende falbula verciert is. Welke falbula geen ander aan de muts mag dragen, als den Koning alleen eygen. Maar als hy aan een vreemde Natie, gelyk die

Z 3 van

van 't Schip Barneveld waaren, gehoor verleent, is zyn hooft gedekt met een kroontje, van verscheyde gecouleurde agaatsteentjes, zeer aardig en net gewerkt, met veele daar by hangende zilvere loovertjes. Gelyk hy dan ook met een zilvere of goude armring verziert is.

De vrouwen draagen kleedjes en baaitjes aan hun lyf, die slegt en van zeer geringe stoffen zyn; ook hebben eenige dezer secte tot eene zonderlinge luyster en cieraat, nog wel een valsch ringetje aan de handen; daar ze zig dan zeer wel mede opgeschikt houden. *Kleederen der Vrouwen.*

Hunne gereedste spyze, en die zy het meeste nuttigen, is 't vleesch van rundvee of cabritten, daar zy, zoo ras het beest ter nederlegt, en de te vooren verhaalde ceremonie gepleegt is, de hayrige huyd door het vyer losjes afschroejen: waar naar de grootsten of voornaamsten in rang dat stuk, dat hun het meeste behaagt of het beste is, voor zich nemen, en het overige onder de gemeene menschen doen uytdeelen; en zeker zy zyn hier in onder malkanderen van zulk eene pryswaardige mededeelzaamheyd, dat het wenschelyk was, dat de beschaafde Natien hun hier in navolgden, wyl zy veele derzelven daar in overtreffen, en de loef afsteeken. Wanneer dit vleesch aldus verdeeld is, zoo werd het of op kooken of op speetjes tegen het vyer gerooft en gebraden; zy wagten zelden zoo lang tot het gaar is, maar slokken 't maar ten eersten op, zoo dat'er het lauwe bloed dikwils nog by den mond komt neer te loopen, en word dit gemeenlyk zoo zonder zout, smout, ryst, of brood in den baard geslagen en verorbert. Ook laaten zy niets van het geslagte vee verlooren gaan, maar vergaderen zelfs het bloed der beesten zeer zorgvuldig, dat zy kooken tot dat het dik word en zich tot brokken zet, wanneer deze grage gasten het als klokspys mede naar binnen jagen. *Zy eeten meest rundvlees.* *Zyn mede deelzaam.* *Eeten alles, en zelfs het bloed der beesten.*

Niet minder vreemd en ongeschikt dragen zy zig ontrent het eeten der eyeren, daar zy groote liefhebbers van zyn; maar zy agten die eyeren voor de beste, ja houdenze zelfs voor iets delicaats, welke met kuykens bezet zyn, die ze met huyt en hayr al mede binnen slokken. Wanneer die van *Eeten geerne eyeren met kuykens.*

't Schip

'*Wat de Hollanders daar ontrent deden.*' 't Schip Barneveld voor de eerstemaal aan 't zoogenaamde hof verscheenen, kwam men hen ook deze schoone kost met een zeer groote eerbiedigheyd als iets lekkers vereeren, welke zy ook als of dezelve hun zeer aangenaam was aannamen, op dat ze met dezelve te weygeren niet zouden schynen deze lekkere geschenken te versmaden; maar in 't vervolg deelden zy dezelve aan de dragers by stukken en brokken uyt, die 'er goede gier mee maakten.

Uyt deze staaltjes kan men genoeg afnemen, dat deze *Sonklaven* ontrent hun eeten zeer vuyle, ongeschikte en groezige schepzels zyn.

Drank. Tot den gemeenen drank gebruyken zy water, maar als zy zig eens willen verheugen en vrolykheyd aanregten, zoo maken zy van Honing, tamarinde en water, dat door een gekletst word, eenen drank, die in hunne taal *Toog* genoemt word, en zoo veel is als by ons de wyn. Van deze delicate mengeling vereerde de Koning mede wel acht of tien mengelen aan de Hollanders; dan het zag 'er naar hunne gedagten zoo wonderlyk en ongezien uyt, dat zy, zoo ras ze by hun verblyf gekomen waaren, het zelve mede al aan den landaard wegschonken.

En gestalte dezer volkeren. Wat de gestalte van dit volk betreft; zy zyn ten grootsten deele van een gezond temperament, kloek en welgemaakt. Aan de zeekant hebben zy alle een platten en landwaards in een verheven neus. Zoo wel onder de mans- als vrouws persoonen vind men onderscheyd in 't hoofdhayr, want sommige zyn met kort en wollig, en andere weer met lang hayr voorzien, welke laatste of langgehayrde ook wel een derde blanker als de eerste zyn, en het meeste ook overeenkomen met die volkeren, die over het gebergte woonen, van welke de onze 'er hier drie aan het Hoff van Koning Romeny gezien hebben, die daar in Ambassade gekomen waaren.

De vrouwen beminnen de blanken De vrouwelyke sexe is in 't gemeen veel vriendelyker, beleefder en aanvalliger als haare norsse en stuurze mannen, ook zyn zy sterk geinclineert en scheppen groot behagen in de blanken, dat zy aan zommige van de Hollanders genoegzaam deden blyken.

Zy

Zy houden alle, zoo wel mannen als vrouwen, den echten-staat en de trouwe, die zy daar in den anderen schuldig zyn, zoo maar passelykjes. Waar in de koning en zyne princen hunne onderdaanen tot voorgangers en voorbeelden strekken; die zich de magt en 't voorregt aangematigt hebben, dat alle vrouwen tot hunnen dienst, wanneer zy het begeeren, gereed moeten zyn. Voorts neemt yder der *Souklaven* zoo veele wyven, als hy vermag te voeden en onderhouden.

Hoe men hier den echt onderhoud.

Hunne kinderen voeden zy zonder eenige directie zoo maar in 't wilde op. Van lezen, cyferen of schryven word 'er niet gehoord, zoo dat ze hier van dat lastige en verdrietige schoolpak, gelyk in ons land, niet weten.

Opvoeding der kinderen.

Al wie de koning door den oorlog of op eenige andere wyze in zyn geweld kan krygen, het zy van wat volk of land aard zy ook mogten wezen, die maakt hy tot slaaven en lyfeygenen, gelyk die van 't schip Barneveld aldus, met het uyterste hertenleed, hier eenen Yersman moesten zien, die als een veragte slaaf zoo eenen gekroesden rekel moest oppassen en dienen. Hy was in den oorlog met den koning van het land by het fort St. Dauphin, wanneer des zelfs leger geslagen wiert, gevangen genomen. Zy tragtten dezen ongelukkigen man, uyt eene Kristelyke liefde en mededogentheyd, in te ruylen en uyt die bittere slavernye te verlossen, maar zoo ras die wreede beulen bemerkten, dat ze met hem gepraat hadden, zonden ze den zelven van de hand, zoo dat men hem naderhand niet meer kon te zien komen.

Des Konings slaven.

Waar onder een Yrsman.

By het afsterven van den koning plagt de oudste van zyne zoonen de kroon te erven en in de regeering te succedeeren. Maar dit is by hun in verval geraakt; zoo dat het erfregt des koninkryks nu gemeenlyk nedergelaid op dien prins, die de koning by eene van zyne liefste wyven of byzitten heeft geteeld; hoewel het ook dikwils gebeurt, dat die geene, waar in het grootste verstand en bekwaamheyd om te regeeren wort bespeurt, boven al de andere wort gestelt, en van den vader tot zynen opvolger verklaart; gelyk nu by dezen regeerenden koning de prins Remenette, schoon hy nog wel een of twee ouder broeders voor hem had, die gont heeft erlangt,

De liefste Soon krygt naar des Konings dood het ryk.

dat hy van zynen vader tot opvolger in 't koninkryk is verklaart.

De voornaamste koopmanschap bestaat in Slaaven.

De *Souklaven*, gelyk ook al de andere bewoonders van Madagascar, leggen zich op de koopmanschap niet toe; zoo dat de lyfeygenen het voornaamste van hunnen geringen handel uytmaaken; die zy in den oorlog of elders bemagtigt hebbende, tegen de Waaren, die hier nu en dan van elders met schepen gebragt worden verruylen. Wanneer het gebeurt, dat zy slaaven te kort komen, zoo zyn ze, gedreven door hunne onverzadelyke heblust, gemeenlyk niet ongenegen om hunne wyven, kinderen of naaste maagschap, wanneer dezelve maar listiglyk van de hand afgebragt en in stilte weggevoert konnen worden, aan eene trocqueringe op te offeren.

Die de Mooren hier komen inruylen.

De goederen en waaren, die hun voor de gezegde slaaven uyt andere landen en gewesten van Indiën, zoo tot het noodig onderhoud als wel meest tot opschik en cieraad, worden aangebragt, bestaan uyt een weynig leywaaten, attelassen en Aleezies, die alhier uyt Suratte door een Moors schip gemeenlyk om de twee jaaren worden overgevoert. Dit schip vaart alleen op dit Eyland, en verkoopt zyne waaren gemeenlyk tegen slaaven en ryst; waar mede het dan naar de kust van Afrika oversteekt, daar zy van de Portugeezen voor dezelve zomtyds weer stof- of ander goud in de plaats krygen. Anders brengt dit schip de slaaven naar Ansuang of de andere Majotze eylanden, daar dezelve verhandelt worden.

En weer elders verhandelen.

Maar wanneer het gebeurt, dat die Mooren op den gewoonen tyd niet te voorschyn komen, zoo worden die waaren ook wel van de Majotze of Comorze eylanden, met kleener slag van vaartuygen, ontrent zoo groot als berkentynen, door Arabieren of Mooren tot hun overgebragt.

Hoe hoog die voornoemde leywaaten in prys worden gehouden, daar kan men met geen zekerheyd iets van melden; maar het is ligt te denken, en ook buyten twyfel, dat dit over- en weervoeren der goederen die Mooren of Arabieren geen geringe winsten zal aanbrengen. Maar men kan ook wel zien, dewyl dat schip maar alleenlyk om de twee jaaren weerom komt, dat 'er geen groote overvloed van die goederen van noode is.

Indien men van onzen kant genegen was om derwaarts ter inhandelinge van volwassene slaaven over te steeken, zou zulks bekwamelyk door ligte Luykze muskettonnen, snaphaanen, pistolen, buskruyt, loode kogels en diergelyke konnen geschieden; wanneer men 'er jaarlyks nog wel een hondert of agt zoude konnen bekomen en magtig worden: want na schietgeweer, buspoeder en een soort van kleene glazen, koraaltjes, spiegeltjes, messen, schaartjes, en diergelyke Neurenberger snuysteringen, zyn deze volkeren zeer begeerig. Men zoude ook met een slegt en verlangt Brandewyntje, en andere sterke dranken, als iets hier konnen uytregten; want deze landaard is daar sterk op verlekkert, en zy zyn 'er zulke groote liefhebbers van, dat 'er gemeenlyk niet als om *Schaff*, dat Brandewyn of sterken drank in hunne taal betekent, wort geroepen.

Welke Waaren de Hollanders hier zouden konnen brengen.

Zy beminnen den sterken drank.

Tot dus verre hebben wy ten deele, 't geen tot hunnen Godsdienst, regeering, zeden en koopmanschap behoort, verhandelt, en zullen nu tragten om ook in 't kort iets van hunne ambagten, voornaamste genering, en scheepsvaart ter neer te stellen.

Zy oeffenen zeer weynig ambagten of konsten, en alleen die hun ten hoogsten noodzaakelyk zyn; zoo dat men 'er geduurende het verblyf geen meer heeft gezien of vernomen, als Assagaaysmits, wevers en huyzenmaakers. Ook is 'er gantsch geene of zeer geringe burgerlyke neering. Zy oeffenen ook eenigzints de scheepvaart, waar toe zy Canoos gebruyken, die uyt boomen gehouwen, en van verscheyde groote zyn. De grootste of kloekste zyn ontrent dertig of veertig voeten lang, en hebben de breedte van agt en negen voeten. Deze verstrekken tot oorlogsschepen, om zich daar van in nabuurige oorlogen op de rivieren te bedienen, en het leger van den eenen na den anderen kant over te voeren, of ook wel hooger op of lager af te brengen. Zommige dezer oorlogs-canoos konnen wel een getal van veertig of vyftig mannen voeren. Men vint ook kleener canoos en visschers schuytjes, maar de koning is van die drie soorten van vaartuygen slegt voorzien, alzoo 'er zyne onderdaanen maar een sober getal van bezitten.

Hunne handwerken, en vaartuygen.

Nu trekken wy, met onze Lezers, uyt het Hof en Negerye van dezen norszen en korzeligen koning, om ons in de lieve en ruyme lugt te vermeyden, en te beschouwen, wat 'er van hunne landbouwerye is, en wat boomen en vrugten het milde aardryk alhier voortbrengt; waar ontrent men voor af moet zeggen, dat het groot jammer en ten hoogsten te beklagen is, dat 'er in zoo een zalige landsdouwe, en een land dat uyt de natuur bekwaam is om allerley soort van graanen, indien 't wel bebouwt wiert, overvloediglyk voort te brengen, zulke luye beesten en woeste en wreede menschen woonen en huysvesten; ja dat dezen schoonen oort aan hun en niet aan een beschaafder Natie is ten deel gevallen.

Het land is tot alles bekwaam

Men vint hier by Sadian Bon Porte, gelyk in meest al de andere landen en eylanden, die tusschen of digte by de twee Keerkringen leggen de alombekende vrugten van piezang, pompelmoezen, citroenen, lemoentjes, waterlemoenen, orangie appelen, tamarinde, en veel ander ooft.

Vrugten.

De graanen en veldgewassen zyn ryst, boontjes, zuykerriet en tabak.

Op dat de Inlander zich voor de brandende hitte der sterkneerschynende zonnestraalen zoude konnen dekken en schuylen, heeft de wyze en albestierende Schepper dit eyland met veel swaar en lugtig geboomte, en groote lommerryke bosschaadjen voorzien, die uyt veelerley soort van hout bestaan; wy zullen van eenige der voornaamste boomen eenig gewag maaken, die men in het doortrekken der bosschen heeft ontmoet en beschouwt.

Schoone bosschen.

De voornaamste soort is van een zeer groote dikte en hoogte, schietende regt op tot eene lengte van hondert vyftig voeten, zynde van dertig tot veertig voeten dik. Deze boom is heel zagt en murw van hout, waarom hy alleen bequaam is om 'er canoos van te maaken; die door de voosheyd van geen langen duur, en binnen korten tyd ombekwaam zyn om dienst te doen.

Groot geboomte.

De tweede soort is in wasdom en gedaante den Vaderlandschen Els niet ongelyk. Deze worden hier gemeenlyk tot timmerhout verbezigt, waar toe ze zeer bekwaam en goed zyn,

om

om dat hier niet als ligte buyzen worden gemaakt, maar om een swaar gebouw of grooter schepen als Betkentynen te maaken, is dit nog geen hout alhier in staat. Dit timmerhout is graauagtig van verwe, en verspreyd eenen reuk van zich als die van komynolie. Zy dragen vrugten, die ten naasten by de gedaante hebben van een pruymesteen, en zoo aromatyk van lugt zyn, dat ze voor den geurigen reuk der beste kaneel niet hoeven te swigten. *Riekend hout.*

Buyten deze twee soorten zyn de bosschen alhier nog verciert met veele bekende boomen, als dadels, palmitas en tamarinde boomen; nevens de wilde laurier, granaatboom en wilde wyngaard. Men vind 'er ook veele zoo boomen als kruyden, die zeer dienstig zyn voor de geneeskonst, als uytstekende Aloës en Carduenze (cardamom), goede wilde honig en een soort van bakelaar, curcuma, saffraan, water plompen of nimphen, drakenbloed, nevens een zeker geboomte, welkers bladeren eene sterke afdryvende kragt hebben; waarom deze landaard de zelve veel tot het genezen van hunne venuskwaalen gebruykt, waar omtrent dezelve zeer heylzaam zyn. *Wat bekende boomen en kruyden hier vallen.*

Van het voornoemde geboomte zouden de twee eerste soorten zeer bekwaam zyn, om 'er kolen van te branden. Daar is ook geen twyfel, of men zou van de boomen daar zy het weefgaaren tot hunne kleedjes van maaken, en die hier overvloedig zyn, goed gaaren tot touwwerk konnen spinnen.

De grond van Madagascar is in dezen oord met zeer weynig rotzen, klippen of steyloppgaande akelige bergen bezet, maar is meest doorgaande kley en zandig, bestaande uyt flaauwe opgaande hoogtens en gebergtens, die ten grootsten deele en meest alle met geboomte en digte bosschaadjen bewassen zyn; tusschen welk plantsoen men hier en daar de schoonste en bequaamste vlaktens heeft tot den land- en graanbouw, als 'er elders ter wereld gevonden worden; zoo dat hier alles zoude konnen groeyen en wassen, wat men maar in den grond wierp: ten waare het vrugten zyn, welker natuur geen groote hette kan dragen, wyl de swaare en brandende zon de zelve zou konnen nadeelig wezen. Daar by vint men op veele plaatzen zeer aangenaame en vlakke grazige weylanden, met *Schoone vlaktens en weylanden.*

mals en geurig gras bezet, noch niet zelden voorzien van naauwe doorstraalende riviertjes van versch water, die dezelve bevogtigen. Welke heerlykheyd der graslanden genoegzaam te zien en af te nemen is uyt hun rundvee, waar van de meeste gemeenlyk van de 600 tot 1000 ponden swaar zyn. Gelyk wy in 't vervolg, daar van hunne vee-stokking gesproken wort, na-der zullen zien.

Vreemd ploegen,

Het ploegen en eggen van het land, zoo men 't dien naam zoude konnen geeven, voltrekken zy ook op een vreemde manier door middel van hunne beesten. Want na dat de graanen zyn ingeoegst, verbranden zy op het land al de stop-pels, waar na zy zoo lang wagten, tot de regen daar op valt, en de grond bekwaamlyk week is geworden. Dan jaagen zy op het zelve twee of drie jokossen, die met hunne pooten den gebranden asch als mist door en in het land treeden en knee-den, en hier in bestaat het ploegen. Daar naar werpen zy het zaad op den akker en brengen daar weer de gemelde beesten in, die, in plaats dat onze boeren eggen, het zaad be-quaamlyk ondertreden.

en zaayen.

Hoe zy hunne jaaren na de oegsten rekenen.

Wanneer zy hunnen ryst planten, en als dezelve of ander veldgewas de volkomene rypte heeft, en zy het zelve gaan inoegsten, zoo vallen zy met het geheele huysgezin, zonder de kinderen, die maar pas loopen, uyt te zonderen, aan 't werk: van welken tyd, om dat dezelve best in de geheu-genis is ingeprent, zy den ouderdom en jaaren van hen of hunne kinderen rekenen en tellen; gelyk by voorbeeld als men vraagt, hoe oud zy zyn; zoo herhaalen zy hun ge-heugen, en geven u tot antwoord, zoo veele ryst plantingen of oegsten mogen my heugen; en om dat beyde die tyden maar eenmaal des jaars komen, zoo konnen deze gasten nog al ten naastenby op een jaar of drie gissen, wat jaaren zy in de wereld zyn geweest.

Konnen niet hooger als tien tellen.

Schoon ze niet magtig zyn in hunne taal hooger als tot tien toe te tellen, zullenze egter door hulp van vingeren en handen een grooter getal net beduyden. Gelyk by voorbeeld, wan-neer yemand den tyd van drieënvyftig jaaren of zoo veele in-oegstingen heugen; zoo zal hy, wanneer men hem daar na vraagt,

vraagt, vyf vingeren opsteken en zeggen zoo veel maal tien, en dan nog drie tyden konnen my heugen.

Men kan by hun geene materiaalen tot den land bouw, als ploegen, eggen, schoppen of spaden zien. Waar uyt de vuygheyd en vadzigheyd van dezen luyen landaard genoeg komt te blyken; gelyk 't ook alle welmeenende Kristenen moet doen bekennen, dat het ten hoogsten te beklagen is, dat dit schoon en vet land, 't welk door de natuur met zoo veele schoone vrugten is voorzien, en waar uyt eene arbeydzame en yverige Natie alle bedenkelyke en wenschelyke voordeelen zoude konnen trekken; dat dit land, zeg ik, bezeten word door zoo een luy, godloos en van alle ondeugden overvloeyend volk, die hier zonder datze naauwlyks de handen uytsteeken, hun levens onderhoud in vollen overvloed vinden. Hoe deftig zouden naar ons voordeel, indien hier eene volkplanting kon worden opgeregt, veele van die arme huysluyden, die door de swaare sterfte van hun rundvee, in Europa geruineert zyn, zig alhier met geringen arbeyd en kleene moeyte konnen herstellen, en in korten tyd het geleeden verlies weer te boven komen. Want om tot de veefokking van dit volk over te gaan, zoo moet men bekennen, dat dezelve zonder weerga is, en niet ligtelyk elders beter zal gevonden worden. *Het land waer bekwaam voor Neerlandze huyslien.*

Om dan van het rundvee af te beginnen, met welk vlees zy zig zonder ryst, brood of millie altyd zeer wel weten te behelpen; dat krygt hier door de bank ordinair de zwaarte van 7 en 800 ja wel van 1000 ponden; zommige of wel het grootste gedeelte zyn voorzien met eenen bult op de voorste beenbladeren of scholt, die de zwaarte hebben van 40 tot 50 ponden. Het vleesch dezer rundbeesten is zeer ordentelyk en schilderachtig met vet doorregen, en van eene delicaate en lieflyke smaak, dat zonder tegenspraak uyt de weergalooze weylanden, hier vooren aangehaald, hervoort komt, op welke dikwils in de reegentyd het malsse en geurige gras ter lengte van een half man ja zelfs hooger opschiet en het vee als bedekt. *Schoon Rundvee.*

De koeyen geven mede redelyk veel melk, welke zy ten

meesten-

meestendeele gebruyken, om de wyven daar mede te mesten en vet en poezelig te maaken.

Hunne afkeer van boter en kaas.

Want tot boter of kaas zullen zy de melk niet gebruyken; ja zelfs hebben deze anders zoo onnutte en vuyle menschen daar een afkeer van; zoo dat ze, wanneer de Hollanders hun kaas en boter wilden geven, den neus optrokken, en daar aan rickten, zeggende dat het stonk.

Schaapen en Cabritten.

Men vind hier ook een groot getal van schoone Cabritten en Schaapen, die gelyk het rundvee mede onverbeterlyk en van een delicate smaak zyn.

Geen paarden of ezels.

Paarden of Ezels worden alhier, voor zoo verre men weet, niet gevonden: doch indien 'er dezelve waaren, zoudenze van groot nut zyn, en deze Natie zou'er goeden dienst van konnen trekken; dewyl zy met groot ongemak nu alle de goederen, die van de eene naar de andere plaats vervoert worden, zelfs moeten dragen en met maatige portien overbrengen: dat zynen oorsprong neemt, ten eene uyt de enge wegen, die zy in de bosschen zoo nauw als 't mogelyk is houden; (maar die op sommige plaatzen, met het weg kappen en uytroeyen van eenige weynige boomen, genoegzaam zouden konnen wyder worden gemaakt) en ten anderen uyt het gebrek van rytuygen en lastdragende Paarden en Ezels: welke deze luyaarts, zoo ze op hun eyland gevonden wierden, niet na zouden laaten, om tot allen arbeyd te gebruyken.

Die'er wel zouden konnen gebracht worden.

Daar is echter geen twyfel, wyl de weylanden alhier in zoo goeden staat zyn, of men zou de Paarden, Ezels, en al het ander ontbrekende vee hier wel van eene andere plaats konnen overbrengen, en doen voort telen. Wyl zulks door de Spanjaarden en Portugeezen wel op dorder en magerder landen, met goeden uytslag is ondernomen: want het is niet te denken, dat er in dit land eenige verborge eygenschap of antipathie zoude leggen, die tegen den aard en natuur der beesten zoodanig streed, dat dezelve hier niet konden tieren, alzoo zulks volstrekt onmogelyk schynt.

Verkens en Aapen.

Daar zyn ook wilde en tamme verkens, dog in geen groot getal, alzoo die zeer weynig voortteelen. In de bosschen zyn geen verslindende dieren, die aan mensch of beest schade toe-

toebrengen. De landaard wilde hun wel diets maaken, dat 'er Rinocerossen of Neushoornen gevonden worden, doch zy hebben dezelve niet gezien, nog de minste blyken daar van vernomen. Maar van de Aapen worden'er tweederley soorten gevonden als witte en gryze, die beyde van spitze vossebekken en eenen langen bollen staart voorsien zyn.

Dit Eyland voed een grooten overvloet van veelerley wild en tam gevogelte en pluymgedierte, als Hoenderen, Kalkoenen, Tortelduyven, Phaysanten, Patryzen, Papegaayen, en allerley watergevogelte van Ganzen, Snippen, en wat dies meer is. *Veel Gevogelte.*

De ryke zee en milde rivieren geven mede zeer goede vis, en tot eene versnaperinge tweederley krabben en kreeften. *En Vis,*

Ligtelyk zal de Lezer uyt het gene wy, zoo van hunne landbouw als veefokking hier vooren hebben ter nedergestelt, hebben konnen zien, dat de leeftogt, en inzonderheyd het Rundvee alhier niet schaars, maar in vollen overvloed gevonden word, gelyk dit ook blykt aan de beesten welke die van 't Schip Barneveld hebben ingeruylt, die zoo ze door den anderen maar op 500 pond schoon gerekent worden, aan de E. Compagnie niet meer als tegen 4½ duyt komen te kosten, ingevalle dat men de snaphanen tot 6¼ gulden waardeert.

Door het gebrek van klippen en strandschulpen, zyn'er in het land der *Souklaven*, geene stoffen waar uyt men kalk zou konnen branden, want in een streek van een uur gaans lang zou nauwlyks een hand vol schulpen konnen opgegadert worden; maar hier tegen verschaffen de kleygronden goede gelegentheyd tot het oprigten van Steenbakkeryen, dat door de vadzigheyd der Natie met veele andere dingen, daar zy groot voordeel by zoude konnen behalen, agterwegg blyft, en niet werkstellig word gemaakt. Ik geloove niet, dat het land andere materialen tot het maaken van Buspoeder, als het voornoemde hout, tot koolen, heeft. Eenige stoffe van Pik, Teer, of diergelyke hebben de Hollanders niet gevonden, maar wel een soort van gom, die uyt zommige boomen tyferde. *Wat'er verder gevonden word.*

Op dit gantsche Eyland dat in grootte alle andere bekende Eylanden overtreft, word tegenwoordig de minste fortresse

Hier zyn geen vastigheden van Europeërs.

of vastigheyd 't zy van den Inlander of van de Europeërs niet gevonden; schoon de laatste eertyds wel getracht hebben door het opwerpen van eenige beschanzing en het bezetten van de zelve met goede manschap, alhier eene colonie te maaken, om daar door eenen vasten voet in 't land te krygen: maar de wreede Inwoonders rustleden niet eer, voor dat zy dezelve van hunnen grond elders heen gedreven en verjaagt hadden.

Historie der Portugeezen,

Zoo hebben de Portugeezen (die in 't jaar 1506. dit Eyland onder Laurens d'Almeyda eerst ontdekt hebben, om welke reden of om dat 't op den dag van dien Heylig gebeurde, zy 't zelve St. Laurens noemen) by eene plaats genaamt Vohitsmassin of Geluksberg op een steylte wel eer eene vesting getimmert, beneden met verscheyde wooningen en thuynen, vol allerley lyftogt ten dienste van hunne vlooten, die geduurig dit Eyland aandeeden: maar de omleggende volkeren overrompelden eyndelyk de sterkte, en sloegen al de bezettelingen doodt.

en Franschen op Madagascar.

Hier naar vergunde of schonk Koning Louis de XIIIde, aan den Cardinaal de Richelieu en den Maarschalk de la Meilleraje dit Eyland in eygendom, schoon 'er de Franschen toen nog geen voet lands in bezaten. Zy zonden eerlang eenige manschap derwaarts, onder het bevel van Flacourt, die in 't jaar 1644 in 't land van Anossi eene vesting Dauphin genaamt, aan de zeekant, nevens eene volkplanting stigtte en de meeste landen daar ontrent doorkruyste: maar zy raakten in 't kort met deze wilden overhoop, en in eenen bloedigen oorlog, waar in meer als drie vierdedeelen van de Franschen en andere Europeërs die met hun overgekomen waren, by verraad, door deze wreede volkeren zyn omgebragt, zoo dat de overgeblevene, wildenze hunnen geheelen ondergang voorkomen, naar het eyland Maskarenhas moesten wyken. Want de inboorlingen beletten hun niet alleen het zaayen en oegsten,

Die door de Inwooners verdreven worden.

maar dooden zelfs door hunne pylen, al wie zig maar buyten het fort dorst begeven, waar in de Franzen geduurig als belegert waren. Zy vloogen als wilde beesten door de bosschen, of klauterden op de boomen, wanneer die op hen afkwamen; zoo dat de Franschen, naar de getuygenis van de Flacourt zelve, die eene historie van Madagascar beschreven heeft, gedwon-

dwongen waren alles te verlaten, zonder dat ze oyt meer als eenen van dat wreede volk hebben konnen doodslaan, die t'elkens vrede hoe dier ook beswooren, zoo ras ze gemaakt was, weer verbraaken.

Historie der Hollanders. De Nederlanders hebben Madagascar ook dikwils in hunne reyzen naar Oostindiën aangedaan, en daar zelfs van den eersten tocht af veele vreemde ontmoetingen gehad, gelyk de Maatschappye derwaarts nu en dan wel een Schip gezonden heeft, om slaven op de rivier van Maningaar te handelen.

Droevig geval van Nieuwhoff. Met wat gevaar en doodelyke rampen die handel op dit eyland verzeld gong, kan ons het voorbeeld van den Koopman Jan Nieuwhoff, een man bekent door zyne zee- en landreyzen, leeren. Hy vertrok met het Schip de Pyl, in 't laat te van 't jaar 1671. voor de tweedemaal naar Oostindiën en voornamelyk om op Madagascar, de Majotze Eylanden en de Afrikaanze kust van Mozambique te handelen. Op verscheyde plaatzen van Madagascar stapte hy aan land, maar konde nergens naar genoegen te regt raaken: waarom hy verder om den Noord zeylde, en in het begin van October 1622. in de Bocht van Antegoa by zommige de Moordenaarsbaay genoemt, met eenige maats in de Schuyt aan land ging, om met dien Koning te handelen; maar de schuyt met Nieuwhoff keerde, naar 't toeven van eenige dagen, niet weer te rug: waar op die van het Schip zonder volgens hun pligt te vernemen of de koopman met de zyne was om hals gebragt, of dat hy gevangen en mogelyk voor gereed geld konde gelost worden, van daar vertrokken, en naar de Kaap der Goede Hoope zeylden.

die hier om 't leven komt. De Maatschappy liet zich evenwel aan dezen braven man zoo veel gelegen leggen, dat ze in 't begin van 't jaar 1676. 't Jagt Voorhout van de Kaap afzond, om naar Nieuwhof te vernemen: dit Jagt ruylde hier eenige slaven, en zy spraken zelfs dezen Koning, maar die wilde nergens van weten, en speelde den veynsaart: zoo dat het zeker is, dat hy met de zyne in de eerste woede door die onmenschelyke beulen zal zyn doodgeslagen.

Handelplaatzen. Wanneer de Oostindische Maatschappy het Eyland Mauritius nog in bezit had, wierd'er van daar eenige bezetting op

Macalena nova uytgebracht, om te onderzoeken, of het inzouten van rundvleesch, voor de Oostindische Scheepen, aldaar zoude willen lukken; maar die post is nevens de handelplaatzen op 't Dorp Fombetokke en de groote baay van Magellane weer verlaten.

De Engelsche handelen by Sadian Bon Porte.

De Engelschen zyn tegenwoordig de eenigste Europeërs, die hier omtrent de Rivier Sadian Bon Porte nog eenigen handel dryven, gelyk nog onlangs twee hunner Schepen alhier wel duyzend slaven hebben ingeruyld.

Wat handel de Hollanders hier zouden konnen doen.

Indien de Oostindische Maatschappy zich in deze rivier van Sadian Bon Porte, op den slaavenhandel wilde uytleggen, en zich vast maaken, zouze met gemeene Geerassen, Fotassen, Chitzen, Neusdoeken en diergelyke soorten van Lywaten, wel eenig voordeel konnen doen, en volgens het voorgeven van den voornoemden Janneman, jaarlyks wel acht hondert lyfeygenen en eenen grooten hoop ryst bekomen. Ook zou dezelve tegen dezen Koning der *Souklaven* als hy, volgens zynen aard, bedrieglyk en verraadelyk handelde, met een getal van vyf of zes hondert gewapende en geoeffende koppen konnen bestaan, ja den zelven ligtelyk 't onderbrengen, wyl zyne onderdaanen uyt de natuur zoo bloode en lafhartig zyn, dat tien der zelver tegen een geresolveerd en gewapent man niet zouden durven aangaan. Ja daar is geen twyffel of men zou met drie ligte Jagten, van hondert voeten lang, en yder met vierentwintig stukken, en hondert vyftig koppen bemant, uyt het land van dien schraapzugtigen Koning in weerwraak wel eenige voordeelen van slaaven, ryst, als anders konnen bekomen; welke jagten in de rivier tot digt aan de wal zouden konnen loopen, om het aan land zynde volk te dekken.

en hoe den Koning bedwingen.

Want het is zeker, indien aan de voornoemde Engelsche handelaars, of eenige andere Europeesche schepen, maar de helft der vyandlykheden en overlasten waaren aangedaan, die de Hollanders van het schip Barneveld hebben moeten verdragen, dat die geene swaarigheyd zouden gemaakt hebben om zulks aan die swarte Natie door eenige goede salvos uyt hunne snaphaanen betaald te zetten.

Zie daar myne lezers al het geene die van het Schip Barneveld,

veld, op dezen onherbergzamen oord, is wedervaaren, en 't gene zy van de zeden en gewoonten dezer vreemde *Souklaven* hebben gezien, en opgemerkt: waarom wy zullen voortgaan met hunne reyze, van de Rivier Sadian Bon Porte, tot aan de Kaap der Goede Hoope te vervolgen.

Reyze van 't schip Barneveld van Madagascar tot aan de Kaap der Goede Hoope.

WAnneer nu al het nog aan land zynde volk aan boord, en 't schip in staat gebragt was om te konnen vertrekken, wierd 'er vastgestelt, om in den naame Godts hoe eer hoe liever met de ingeruylde en by een geschraapte voorraad van dezen onvriendelyken oord af te scheyden, en de reyze naar de Kaap der Goede Hoope voort te zetten; gelyk zy den 21sten October het anker ligtende van de rivier Sadian Bon Porte vertrokken, en eerlang het eyland Madagascar uyt het gezigt verlooren. *'t Schip Barneveld vertrekt van Madagascar.*

En dewyl ze zich nu weder in den aanvang eener nieuwe reyze bevonden, agtten zy het van hunnen pligt te zyn den Almogenden Godt te danken voor den Vaderlyken bystand, welke hy hun geduurende het verblyf op Madagascar in zoo veele en gevaarlyke voorvallen had betoont, en om te gelyk in eene boetveerdige en Christelyke demoedigheyd zyne verdere hulpe in de tegenwoordige reyze af te smeeken. 't Geene des anderen daags, zynde Sondag den 22sten dito, in eenen Dank- Vast- en Bededag by al het scheeps volk na hun krank vermogen wiert uytgevoert. *Bededag.*

Den 22sten November raakten zy met het schip Barneveld voor de Tafelbaay, maar de nydige en felle Zuydooste winden beletten hun die haven, en hun aller zielsverlangen te bereyken; waar door zy voor by dezelve raakten en op den 28sten der zelver Maand in de Saldanha Baay behouden aankwamen: welke Baay ontrent 24 mylen van de Kaap legt, en eenige mylen diep landwaards in loopt. Ze is smal en beter tegen de *Komt in de Saldanha Baay.*

winden gedekt als de Tafelbaay, maar tot een groot ongerief strekt het gebrek van vers water, dat hier nergens te vinden is.

Geven kennis van hun komst aan de Kaap. Den 29sten November daags naar hunne aankomst in deeze Baay, dodçn zy eene plegtige dankzegging tot den Almagtigen Godt, voor dat zy onder zyne bescherming en gunste alle gevaaren en ongemakken ontkomen, en dus verre in behoude haven geland waaren; ook zonden zy over den landweg yemand naar de Kaap der Goede Hoope, om aan den Heer Gouverneur de Chavonnes, hunne komste bekent te maken, en hem verslag te doen, in wat staat zy waaren, en hoe hun alle noodzaakelykheden ontbraken.

Krygen verversching. Waar op zy vyf dagen daar na door de vaderlyke voorzorge van dien Heer, voorzien wierden met

2 Leggers Arak.
1 dito Kaapze Wyn.
50 Sakken Ryst.
23 Zakken groene erweten, en
3 Stukken Wandt.

't geen hun door den Hoeker Zeelandia wierd toegebracht, en waar van aan des zelfs Bevelhebber quitantie wierd gegeven.

En worden door tegenwind opgehouden. In deze Saldanha Baay moesten zy lang, ja tot in 't volgende jaar vertoeven, om dat de tegenwinden hun beletten van daar te verzeylen, 't geen hun noodzaakte, om uyt den Hoeker Zeelandia, nog onder quitantie te ligten

18 halve Leggers Water, en
220 pond Meel.

En 272 pond Meel uyt het Galjoot de Postlooper.

Gelyk zy ook van den Vryburger Hendrik Moel bekwamen

60 stuks Schaapen.
Een party struykjes Kool.
Een Mudde Meel.

En twee stuks Schaapen van den Corporaal van de Post.

Ook gaven zy van tyd tot tyd over land aan den Gouverneur de Chavonnes berigt, in wat staat zich de manschap, voorraad en 't schip bevonden.

Na dat de nydige tegenwinden hen nu tot den 30sten Januarii 1720. hadden opgehouden, gingen ze eyndelyk zeyl, en vertrok-

trokken in 't gezelschap van den Hoeker Zeelandia en 't Galjoot de Postlooper, met een Noordelyke wind, uyt de Saldanha Baay, maar wierden eerlang door die winden weer genoodzaakt om onder het Dassen eyland ten anker te komen, dat ontrent vyf mylen van de Saldanha Baay Kaapwaarts heen legt, en aldus genoemt is om de menigte der Steendassen, die zich daar op onthouden. Het beslaat een myl in 't ronde, en legt ontrent twee mylen van het land. De Westkant is zeer rotzig, maar de Oostzyde verschaft goeden ankergrond, schoon de oever rondom zeer klippig is. Zoet water word 'er ook niet gevonden, zoo dat het buyten eenige kruyden en bloemen niets voortbrengt als Dassen, en een menigte Zeerobben. *Raken onder 't Dassen eyland.*

Zy kregen op den 3den Februarii, door de goede voorzorge van den Gouverneur, de Brigantyn d'Amie by zich, en wierden door dezelve, tot hunner aller verkwikkinge, met verschen voorraad voorzien, als

1 half aam Oly.
2 vaten Spek.
2 dito Vleesch.
3 dito Boter.
1 legger Wyn.
2 dito Arak.
5 dito Water.
80 zakken Ryst.
1 Kasje met Geneesmiddelen.

Waar van zy aan den brenger mede quitantie gaven.

Na dat het schip Barneveld tot den 6den dito onder dat eyland vertoeft had, behaagde het den Hemel hen des morgens vroeg eene gezegende koelte te schenken, waar mede zy van onder dit eyland van daan, en den volgenden middernacht in de Tafelbaay, de haven hunner begeerte, aankwam, alwaar zy zich van dezen langduurigen, gevaarlyken en verdrietigen togt, die hun op 56 dooden had komen te staan, zouden konnen verfrissen, en in 't kort in staat raaken om de Reyze naar Java te vervolgen. *en in de Tafelbaay.*

EYNDE.

